

3 1761 08121506 3

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-tól 1848-ig.

—

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

—

MÁSODIK KÖTET.

*J. E. Eszterházy
Könyvtárosa*

A fordítási jogot szerző magának tartja fenn.

GENFBEN.

NYOMATOTT PUKY MIKLÓSNÁL.

1864.

DB

934

H8

1002

TARTALOM.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Reformi és nemzetiségi harcok 1840—1843 között.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

	Lap.
A megyei gyűlések jelentősége	3
A megyei közgyűlések árnyoldalai, rendetlenségei	10
Az irodalom s a közélet viszonyos hatása. A nemzeti nyelv	13
A szépirodalom	19
Vörösmarty Mihály	20
Petőfi Sándor	21
Jósika Miklós	22
Eötvös József; Kemény Zsigmond	23
A Kisfaludy-Társaság	24
Philosophia	25
Köteles Sámuel	27
Hetényi János	29
Szontagh Gusztáv	41
Az irodalom egyéb ágai	43
Történelem	45
Nyelv- s irodalomtörténet	48
Toldy Ferencz	50
Az időszaki sajtó	51
A Pesti Hírlap szerkesztését Kossuth veszi át	53
Kossuth elvei a Hírlapban	55
Széchenyi fellépte a Pesti Hírlap ellen	59
A Kelet Népe	61

	Lap.
A Kelet Népeének hatása	64
A kormány magatartása a viták tekintetében	67
Dessewffy Aurél fellépte a sajtó terén. A Világ hirlap	68
A Világ rendszeres harcza	74
A vegyes házasságok kérdése	82
A papság tekintélyének csökkenése	86

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Panszlavismus	91
A pesti protestáns főiskola	93
A panszláv papok ellentörekvései	95
A panszláv lelkészek folyamodványa a királyhoz	98
Az illyrismus zavargásai	104
Az illyrismus céljai	107
Az illyrek eszközei s módjai a kitűzött célra	108
A vármegyék ellenhatása	118
A kormány közbelépte	119
Széchenyi akadémiai beszéde	122
A beszéd által támasztott viták	125
Wesselényi Szózata	126

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

A szatmári tizenkét pont	132
A városok kérdése	133
A nemesek adózásának kérdése	140
Sztáray Albert gr. szózata	142
Kossuth izgatása	143
Dessewffy Emil Alföldi levelei	145
Az adó kérdése a megyékben	146
A képviseleti rendszer mellett történt első lépések	152
Széchenyi Két garasos adója	154
Az anyagi érdekekre vonatkozó socialis mozgalmak	155
A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése	156
Az iparegyesület	160
A földművelés lendülete	162
Erdélyi állapotok. Az 1837-ki országgyűlés	168
Gr. Bethlen János	169

	Lap.
Az 1841-ki országgyűlés	171
Kemény Dénes báró	173

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 184³/₄-ki országgyűlés. A remények megghiúsulása.

Az országgyűlés kihirdetése. Követválasztások	178
Választási zavargások	182
A horvátországi követválasztás	183
A pártok állása	185
Klauzál Gábor	186
A királyi előadások	190
Országgyűlési szabad hírlap. Válaszfelirat	192
A nemzeti nyelv és Horvátország	195
Vallási vitatkozások	197
Vurda kanonok véleménye	198
Az új vallás-törvények	204
A magyar nyelv s a horvát viszonyok ügye	205
A nyelv-törvény	212
A túrmezei sérelem	216
A megyei kihágások feletti viták	221
Az országgyűlés egyéb tárgyalásai	223
A büntető törvénykönyv és börtönrendszer	224
A hitelintézeti törvényjavaslat	226
A városok rendezésének és szavzatának kérdése	227
Ósiség s örökváltság	237
Birtok- és hivatalképesség	238
Közmunkák	239
Közös adózás	240
A partium ügye	244
Unio Erdélylyel	245
Anyagi érdekek	246
Fiumei vasut	247
A vámviszonyok rendezése	249
A kormány válasza	251
A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat	254
Az országgyűlés eredményei	256

HATODIK KÖNYV.

Reformtörekvések a kormány részéről.
A nemzet s kormány közti harc a reformok
iránya miatt.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok s a pártok állása.

	Lap.
A kormány és a nemzet ellenkező iránya	265
A nemzeti irány	267
A védegyelet megalakulása	269
A kormány új iránya	273
Apponyi György és Jósika Samu kancellárokká neveztetése	286
A pártok állása. A Pesti Hirlap	287
A központosítási iskola	290
A hirlapok színezete	301

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az adminisztratori
rendszer.

A kormány fő törekvése	304
Apponyi elvei	307
A kormány a védegyelet irányában	308
Az adminisztratori rendszer	311
Az adminisztratorok eljárása	315
A honti esemény	316
Deák beszéde az adminisztratori kérdésben	320
A bihari tisztújítás	327

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyűlés rendezése s egyéb
kormány szabályok.

A Zágráb megyei nemesi összeírás	335
A tartományi gyűlés jelleme	336
A gyűlés megnyitása	337
A kir. leirat a szavazatjog iránt	338
A megyék lépései az új kormányrendszer ellen	342
A kormányrendszer hibáinak oka	346

	Lap.
A kormány némi hasznos intézkedései	348
A közlekedési bizottmány. Ipariskola alapítása	349
A népiskolák rendezése	350
Az óhitűek iránti kormányrendelet	352

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések a reform eddigi irányának keresztülvitelében.

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvései	355
A felelős kormány elvének terjedése	360
A közös adózás körüli tények	362
Örökváltsági esetek	363
A védegyeleti eszmék körüli mozgalom	364
Dohány-egyedáruság	368
A védegyelettel rokon eszmék	370
A védegyelet hatása anyagi tekintetben	372
A gyáralapító társaság	374
Iparegyesület	375
Mezőgazdaszat	376
Tiszaszabályozás	377
Vámviszonyok	380
Pártvélemények a közbenső vámok felett	385
A magyar kereskedelmi társaság	389
Vasutak	394

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyűlések.

Erdély hátramaradásának főbb okai	399
A földnép állapota	403
Az 1846-ki országgyűlés fő tárgyai	404
Az urbér tárgyalása	407
Kemény Dénes indítványa az örökváltság iránt	410
Tanácskozás az urbér felett	411

HETEDIK KÖNYV.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzőtt időszak
eseményei.

ELSŐ FEJEZET.

Pártharcok s állapotok az 1847-ki országgyűlés előtt.

	Lap.
József főherczeg nádor halála	419
István főherczeg kir. helytartóvá neveztetése	424
A főherczeg körutazása	426
A két nagy párt közti harc folytatása	427
A kormány törekvése az adminisztratori rendszer keresztülvitelében	428
Az adminisztratorok törvényszéki elnöklete	429
A conservatív párt törekvései; gyülekezetei, programja	431
Ak-art-e a kormány alkotmányos úton haladni?	447
Különbég a két párt irányelvei közt	452
Az ellenzéki irányelvek	457
Az ellenzék összejövetelei	461
Széchenyi István ezen kori működése	468
A Politikai Programtörédékek	469
Az Ellenzéki nyilatkozat	477

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyűlés első fele.

Az országgyűlés kihirdetése. Követválasztások	487
Kossuth követté választatása	488
Széchenyi bukta Sopronyban; megválasztatása Mosonyban	490
Az utasítások általánosságá	492
Pest megye utasítása	494
A borsodi utasítás	498
A horvát tartományi gyűlés	499
Az időjelek	504
Változások a fő hivatalokban. Zarka J. kir személynök	505
Az ellenzék vezére	507
A főrendi ellenzék	510
Az országgyűlés megnyitása	512
Nádorválasztás	513
A kir. előadások	514
Az adresse-viták; Somsich P. indítványa	515

	Lap.
Kossuth L. indítványa	517
Széchenyi indítványa	526
Az alsó ház felirati javaslata	527
A válaszfelirati viták a főrendeknél	529
Batthyáni Lajos beszéde	531
A válaszfelirat letétele	534
A közös teherviselés; örökváltság	535
Az ősiség eltörlése	541
A horvátországi sérelem	542
A partium kérdése	546
Az administratori rendszer miatti sérelem	548
Kir. leirat az administratori sérelem iránt	554

NYOLCZADIK KÖNYV.

Az átalakulás forradalomszerű betetőzése.

ELSŐ FEJEZET.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

1848-ki márczius	567
A párisi forradalom hírének hatása. A bankjegy-válság	568
Balogh Kornél indítványa a pénzügy tárgyában	569
A reformpárti közvélemény hangulata	570
Kossuth szándokai s indítványai	571
A parlamenti kormány szőnyegre hozatala	575
Kossuth indítványa a felelős miniszteri kormányzat iránt	577
Az indítvány az alsó táblánál elfogadtatik	586
A főrendi táblán egy ideig megakad	588
Némely fenforgó kérdések gyors bevégezése	590
A béesi forradalom kitörése	591
A pozsonyi események	596
A felirat a főrendek által elfogadtatik	599
Márczius 15-ke Pesten	600
Az országos küldöttség eljárása Bécsben	606
Márczius 16-ka	608
A pesti küldöttség	610

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

	Lap.
Az országgyűlésnek, mint alkotmányozónak működése	613
Közös teherviselés. Urbér és tized megszüntetése	614
Unio Erdélyvel. A városi ügy	615
Nemzetőrségi és sajtó-törvényjavaslatok	618
A népképviselési törvényjavaslat	621
A felelős miniszteri kormányzatróli törvényjavaslat	623
A megerendszer összhangzásba tétele a miniszteri kormányzattal	627
A felelős miniszterium alakítása iránti viszonyok	631
Batthyáni irányelvei	—
Kossuth irányelvei	632
A miniszterium szerkezete	635
Az udvarrali viszonyok a miniszteri kormányzat megerősítése iránt	638
A pénz- és hadügyi miniszterium iránti nehézségek	639
A király válasza a miniszteriumot illető törvényre	648
Az alsó tábla határozata a kir. leiratra	654
A pesti mozgalom	—
Újabb kir. leirat a miniszteriumra nézve	656
Az alsó ház nyilatkozatai a leirat iránt	658

HARMADIK FEJEZET.

A vidéki hangulat. A horvátországi viszonyok az
átalakulás idejében. Az országgyűlés vége.

A főváros hangulatának megváltozása	664
Az ország vidéki hangulata	666
A nép alsó osztályainak magaviselete	668
A zsidók általános üldöztetése	669
A szerb és oláh lakosság közti mozgalom	672
Horvátország hangulata a márcziusi mozgalmak előtt	676
A márcziusi események hatása Horvátországban	677
A zágrábi nemzeti gyűlés	678
Az országgyűlés határozata az illyr törekvések ellen	680
A pesti bizottmány felszólítása s küldöttsége a horvátokhoz	682
Az illyr törekvések jogalapja	683
Az illyr törekvések forrása	684
A reactionak az illyr törekvésekre alapított terve	687
B. Kulmer küldetése Zágrádba	689
B. Jellasic József	690

	Lap.
A zágrábi küldöttség fogadtatása Bécsben	693
A zágrábi mozgalmak hatása a szerbekre; az újvidéki küldöttség .	700
Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire	701
Az oláhok felszólalása a szerbek ellen	703
Az országgyűlés vége	704
A reformok szentesítése	706

ÖTÖDIK KÖNYV.

Reformi s nemzetiségi harczok 1840—1843 között.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

Az 1840-ki országgyűlés végén a nemzet s kormánya közt létrejött kibékülés a kedélyeket teljesen megnyugtatta; s az elmék, a jelen biztosságában, reménytelve fordulának a jövő felé: valamint az 1825-ki országgyűlés után, ugy most is reformtörekvések követték a kibékülést. E haladási mozgalmak jelenleg élénkebbek, több oldalúak lőnnek, mint bár mikor eddigelé: egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, erkölcsi s anyagi érdekeire. A mozgalomnak új tényezői léptek a síkra. Mióta az országgyűlés teremei bezárattak, a küzdelem tere a megyei közgyűlésekbe, a szabadabban mozogni kezdett sajtóba, s a mind nagyobb számmal keletkezett s menten gyarapodó egyesületekbe tétetett át; s e hármast még életelevenebb, nagyobb szerű mozgalmat mutat fel, mint maga az országgyűlés: mert míg ezen csak a nemesség képviselőinek, amazokon magának az összes nemzetnek törekvései s működései tűnnek elő.

Mielőtt e törekvések s küzdelmek elbeszélésébe ereszkednénk, magokról e mozgalmak említett téreiről, különösen a megyei gyűlésekről és a sajtóról, miként azok a lefolyt és a jövő országgyűlések közti három éves korszak alatt feltűnnek, kell egynémit általában megemlítenünk.

Mi a megyei gyűléseket illeti: ezek most is a régi alakban álltak ugyan még fenn; azon nagy élénkség mindazáltal, mely

A megyei
gyűlések
jelentősége.

1840. az ország reformkérdései tekintetében minden osztályt s pártot áthatott, a megyei gyűléseknek is sokkal nagyobb jelentőséget kölcsönözött, mint a minővel azok az újabb ébredés korszaka előtt birtak vala. E gyűlések most már nem egyedül adminisztratív összejövetelei valának a megyehatósági tisztviselőknek; hanem valóságos parlamenti színezetet nyertek, melyen a törvényes nemzet, a nemesség, mondhatni, összesen megjelent s vett részt a legfontosabb politikai s más, országos kérdések megvitatásában. E fontos kérdések feletti tanácskozás, folyt légyen előkészületileg, az országgyűlésre küldendő követek utasítása —, vagy különben valamely reformlépés megrostálása végett, minden rendű s rangukat becsalt a megye gyűléseire. Hajdan csak a tisztújító gyűlések valának népesebbek: most minden évnegyedi közgyűlésen csaknem fuladásig tömve voltak a megyeházak termei ugy a főrendű, mint a közép és köz nemességgel. Sőt, ezeken kívül, az ugy nevezett «honoratiorok» osztálya is olyannyira növekedő érdekléssel látogatá azokat hogy, miután a kornak különben is egyik fő reformeszméje volt, a nem-nemes népet az alkotmány sáncaiba fölvenni: a megyék ezen értelmek osztályt nem vélték tovább kizárhatni a közügyek megvitatásában való részvétel jogából; és, Pest megye példájára, statutárius jogánál fogva, egynémely megye szavazattal ruházta fel azt a maga kebelében. Ezen osztálynak, mely az írók, művészek, oklevelesek s általában a hazai értelmiség egész nem-nemes részét magában foglalta, tényleges részvéte a köztanácskozásokban, kétségkívül tetemesen nevelte a megyék súlyát s jelentőségét. A megyei közönség ezen új elemmel szaporodván, a gyűlések demokratiaibb szint nyertek s még hasonlóbbakká lönnek a népfeliséget képviselő ösgyűlésekhez. Valóban oly sajátzerűek voltak e megyei gyűlések, hogy azokhoz semmi hasonló sem létezett Európa többi államaiban. Az angol népgyűlések, melyekben az összesereglett minden rendű polgárok, csak véleményöket szokták kijelenteni valamely kérdés felett, de semmi hatósággal ninesenek felruházva, a mi gyü-

léseinkhez képest csupán politikai tüntetéseknek tekinthetők. A hajdani német nemesség rendi testületei, a francia Con-seils généraux-ok, a spanyol ayuntamientos-ok a mi megyei gyűléseinknél sokkal szűkebb körben mozogtak. A mi gyűléseink nemcsak vitatkoztak s véleményt nyilvánítottak a politikai kérdések felett; hanem oly sajátságokkal is bírtak, melyeknél fogva legfontosabb tényezői lőnnek a közéletnek. E gyűlések képezték tulajdonképen a megyei hatóságot, mely az általa megválasztott tisztviselőknek az igazgatás minden ágazatainak ellátásában irányt, utasítást adott, s eljárásukról viszont számot kért; ez határozta meg s vetette ki a megyei igazgatás költségeit, az ugynevezett házi adót, melynek valamint kivetésében, úgy mire-fordításában is teljes hatalommal intézkedett; ehhez, mint közigazgatási testülethez küldettek a király s a középponti kormányzások, helytartótanács, udvari kanczellária rendeletei, melyeket az vagy elfogadott s végrehajtásul az illető tisztviselőknek kiadott, vagy, ha azokat a törvényekkel s az alkotmány szellemével ellenkezőknek ítélé, «tisztelettel félretett» s foganatosításukat felfüggesztvén, ellenök, visszavonásuk vagy módosításuk végett, a királyhoz s a kormányzásokhoz felterjesztést intézett; ez rendezé a községek ügyeit, vette át azok folyamodásait, intézte el panaszait; ez határozott s intézkedett a közbátorság, a közlekedési eszközök tekintetében; ez rendelte el nyilvános vétségek esetében, mint a birói hatalom részese s mintegy nagy eskütszék, a közkeresetet. Mind ezekben a törvényekhez kellett ugyan magát szabnia; de a miben törvény nem létezett, vagy intézkedése a fenforgó esetre nézve elégtelen volt, statutumokat alkothatott, s azok szerint szabályozá a maga eljárását.

A megyei közgyűlések e széles hatalomköre s különösen azoknak ama joga, mely szerint mindenben, mi a törvény-nyel nem ellenkezett, statutumot alkothattak, a felsőbb rendeletek ellen pedig, ha a törvény-nyel meg nem egyezének, felterjesztést intézhettek, — volt oka annak, hogy némely

publicistáink, s köztök kivált Wesselényi, Ragályi Tamás, utóbb pedig Kossuth Lajos, a megyei rendszerre egész államtani teoriát építettek. Kiállja-e ezen elmélet az európai államtanok próbakövét, vagy sem: fejtegetni nem a mi feladatunk; de szó nélkül alább még sem hagyjuk, midőn majd ugy nevezett centralistáink hírlapi harcaira kerülend elbeszélésünk sora. Annyi bizonyos, hogy sajtósági körülményeink közt, melyek szerint alkotmányos országunk egy absolut kormány állammal volt kapcsolatban, s alkotmányos királyunk, birodalma más részeiben korlátlan hatalommal uralkodott, — egyedül a megyei rendszer képezte azon bástyát, mely alkotmányunkat a nálunk is, mint egyéb tartományaiban, korlátlanul uralkodni törekvő udvar ostromai ellen megvédhetette. Azon jog, melynél fogva a megyék, mint nemesak a végrehajtó hatalom organumai, hanem egyszersmind a törvénynek őrei, az ebbe ütköző felsőbb rendeleteket teljesíteni jogosan nem köteleztethettek; hanem ezeket, mint mondani szokták, «tisztelettel félretétvén,» a foganatosítás elmulasztását indokaikkal együtt felterjeszthették, — az alkotmány egyéb biztosítékai hiányában, multhatatlanul szükséges volt a kényuralom jogfoglalásainak meggátlására. A kormánynak ez, kétségkívül, sokszor felette kényelmetlenné, alkalmatlanná lett, sőt bénítására vált, de csak a törvénytelen eljárás esetében; s annál hasznosabb volt az a szabadság megőrzésére; rendetlenséggé pedig, általában véve, nem fajult: mert alig lehet felmutatni esetet, melyben valamely megye bátorkodott volna a felsőbb rendeletet, midőn az teljesen törvényszerű, az alkotmány szellemével egyező volt, végrehajtás nélkül félretenni. Midőn a felsőbb rendelet ekként félretétetett, bizonyára mindig a szabadság és alkotmányosság érdekében lett a megye engedetlené; mert ha a rendelet, az előfordult esetre alkalmazható törvény híjában, nem sértette is a törvények betűjét; sértette azok szellemét, vagy a megyék törvényes önkormányzati és statutárius jogát; mit különösen gyakran megtámadott a mindenbe avatkozni szerető, terjesz-

kedésre s korlátlanságra törekvő középponti hatalom. E törvénytelen kormányrendeleteknél, melyeket «tisztelettel» melőzhettek, nagyobb bajt okozott a megyéknek a kormány egy új taktikai fogása; mely abból állott, hogy a tüzesebben haladó megyéknek, azokat mérséklendő, oly főispánokat s főispáni helytartókat adott, kik örökösen gáncoskodva, a közvéleményt semmiben sem tisztelve, viszályokat szítottak fel s tápláltak a megyei közönségben. De az ügy igazsága, a haladás és szabadság érdeke, melyet az ellenzéki párt képviselt, végre is legtöbb helyt győzött, miként alább látandjuk, a kormány e taktikáján.

A jelentőséget, melyet a megyei közgyűlések e terjedelmes és fontos hatáskörüknel fogva birtak, nem kevésbé nevelték azon új fejlemények is, melyek a megyei eljárás körében időről időre felmerültek s azt a tökély egyegy magasabb fokára emelték. A megyei hatóságok ezek által a haladásnak mind alkalmasb eszközeivé idomították magokat. A módot, miként pótolták egyes esetekben még a törvényhozás hiányait is részint statutumok, részint a közjó előmozdítására tett önkéntes ajánlatok által, alább adandjuk elő, midőn az egyes haladási kérdések mibenlétét s fejleményeit fogjuk elbeszélni; itt egyedül az általános eljárási módot tartva szemünk előtt, csak két jelentékeny javítást említünk a megyék körében. Ezek egyike az, hogy a megyék, nem sokára a lefolyt országgyűlés után kebelökben állandó bizottmányokat választottak, melyeknek feladatául tűzték, a reformi kérdések s általában az országgyűlésen felveendő tárgyak előkészítését. Másika pedig az, hogy Beóthy Ödön, bihari alispán, példája után, általánosan szokássá vált, hogy az első alispán a megye minden érdekeinek állapotáról s a tiszti kar összes eljárásáról évenként részletesen számot adjon. Mig ezen javítás a közhiányok s hibák és az ezek ellen teendő legszükségesebb intézkedések áttekintését könnyítette; amaz, az állandó bizottmányok alkotása, az összes haladás rögzös utjait

1840. egyenetlé, alkalmat nyujtván, a javítás módjait s eszközeit részletesen s minden oldalról megvitatni.

A leghatalmasabb tényezőnek mindazáltal, megyei közgyűléseink jelentőségének emelésében, azon élénk buzgalom s majdnem szenvedélyes érdekeltség tekintendő, mely a nemzeti haladásra s kifejlésre nézve általában a nemzet egész tömegét megragadta. Valamennyi rendek s osztályok összes értelmiségének figyelmét s törekvését elnyelték a nemzeti újjászületés sok oldalu, nagy kérdései. És ezek egyes részletei a megyei közgyűléseken vitattattak meg leghevesebben; hevesebben még, mint magában a szinte élénkebbé vált napi sajtóban. Mert míg itt csak egyesek szólaltak fel s többnyire csak a magok, ritkábban pártjaik nevében: a gyűléseken egész párttömegek vívták, elleneikkel szemtől szembe, szenvedélyes harczaikat. Minden közgyűlésre már eleve, mint jelentékeny korszakra, számított a megyei közönség, melyben egy s más előnyt remél vala kiküzdeni, egy s más haladási kérdést diadalra emelni a túlfélen lévő párt ellenében. Nem csoda, hogy aztán a gyűlés napján szinte fuladásig megteltek a megyeházak teremei: a bocskoros, proletarius köznemes s a dúsgazdag főnemes, az értelmes honoratior s a birtokos nemes, a falusi lelkész és a főpap, vén és fiatal mindegyik egyenlő szavazattal bírván, a maga módja s véleménye szerint mindegyik egyenlő buzgalmat fejt vala ki színezete, pártja s általában a közügy érdekében.

És ezen oly különböző elemekből álló közgyűléseken, bár a pártok százanként, több megyében nem ritkán ezrenként számították szavazataikat, dicséretére a nemzet politikai műveltségének, rendszerint elég mérséklet, illem és rend uralkodott; de, való igaz, nem azon kimért s udvarias etiquetteszabta rend és nyugalom, mely a parlamentek tanácskozásaiban divatozik. Midőn oly kérdés merült fel, mely valamely egyén, vagy osztály érdekét, vagy valamelyik főbb reformpontot közelebbről illeté: kétség kívül nem egyszer oly hangulat terjedt el a teremben, hogy könnyebb lőn ajánlani, mint fentartani

a nyugalmat s mérsékletet. Minden erőteljes beszéd villám-ként hatott a fiatalságra s a kevésbé művelt tömegre; s az nem is tartóztatá magát a helyeslő s buzdító, vagy rosszaló s gáncsoló felkiáltásoktól. Majd támadva, majd megtámadtatva, szemben az ellenpárttal, mely ellenei gyöngéit vagy baklövéseit mindig leste s a maga előnyére fordítani ügyekezett, a magáéit pedig fedezgeté, bizonyára nehéz feladat volt, a végkimenetel bizonytalanságában mindig fentartani ama hidegvérűséget s higgadságot, melyet az országgyűlési követnek, kit utasítás köt és fedez, vagy a parlamenti tagnak, ki a kérdéseket mindig államjogi szempontból tekintheti, elveszteni nem szabad; s ha elvesztette, a nyilvános tekintélyvel felruházott elnök, a szót tőle visszavonván, nyomban helyreállíthat. Megyei gyűléseinken ily alkalmakkor az elnöklő alispánnak nem közönséges szilárdságra s tapintatra volt szüksége, hogy a beszédek szenvedélyes áradata személyeskedésekké, bántalmakká ne fajuljanak. Azonban, ilyesmi csak kivételkép s ritkán történt és soha sem büntetlenül. A szólásszabadsági vétket, maga a közgyűlés, nyomban egy nagy eskütszék-ké alakulva, a törvényes bűnvádi eljárás megrendelése által, jelentékenyebb széksértéseknél pedig ítéletet is mondvá, azonnal megbüntette. Ilyféle kicsapongások más szabad intézményekkel bíró nemzetek nép s választó gyűlésein sem hallatlanok; ¹⁾ a nélkül hogy azok egyszersmind bírói hatalommal is bírnának, mint megyéink gyűlései, a kihágást nyomban bűnheszteni.

¹⁾ Nem említem Angolország, Svájc és Belgium gyakran vérengzések színhelyévé váló választó gyűléseit. Csak azon lényegileg tanácskozársra összegyűlt, a részvevőktől legtöbb esetben bemeneti díjt szedő, — s ilyenkor respectable-knek czimzett meetingeket hozom fel például, melyeket az angol Row-nak nevez. Ezen angol Row-ok, cheers-eikkel és counter-cheers-eikkel, gúnyos bravo-ikkal s féktelen zajaik- és fütyüléseikkel, egy neme a lázongásnak, egész az öklözésig, de vérontás nélkül, hol az ellenkező pártfelek egymásnak a legnagyobb gorombaságokat mondják, kalapjaikat kölcsönösen a fejbe verik, öklődőzéseket osztogatnak, a legjobb humorral, sajátképeni veszekedés nélkül.

1840.

A megyei
közgyűlések
aranyoldalai,
rendetlensé-
gei

De voltak e közgyűléseknek is árnyoldalai, melyek néha oly sötétekké váltak, hogy a szabadságnak is valóságos veszélyeivé nőttek ki magokat. Ilyen volt egyebek közt, s nem mindig a legártalmatlanabb, ama túlságos hév, ama rohanó buzgalom s féltékeny türelmetlenség, mely az ellenkező véleményt meghallgatni sem akarta; ama hírnév s népszerűség-vadászat, mely a szónoklatokban nem ritkán uralkodott. Az értelmes avatottak és tiszta szándékúak mellett, gyakran az avatatlan, az önhitt hiú is fellépett a némi hirhedéssel vagy legalább büszke önérzettel jutalmazó reformeri pályán; a homokhordásra hivatott, palléri vagy épen építési szerepet negélyelt. Az éretlen eszmék, emésztetlen tervek s javaslatok gombaszaporasággal jöttek napvilágra. Sokan csak azért szóltak, hogy másokon túltegyenek, s a népszerű szabadelvűség fájáról becsszomjas halántékaikra is fűzhessenek egyegy koszorúcskát; mit sem gondolva azzal: cél- és korszerű-e, illik-e körülményeink közé az indítvány? Nem épen ritka volt az eset, midőn elvont elméletek, francia vagy épen amerikai szabásu eszmék s elvek mintegy pompamemetet tartottak közgyűléseinken, a tapasztalatlan és szélsőségekben szökdelni szerető ifjuság tapsvihari között, melyek a józan mérséklet szózatát elfojtották. A szabadelvűség lévén az uralkodó divat: az éretlen tömeg által rendszeren az tömjéneztetett leginkább, ki legtöbbet ajánlt, legmerészebb, legszélsőbb volt indítványában. A ki nem birt elég erkölesi bátorsággal, megvetni az olesó népszerűséget, és szembeszálni a szenvedélyes tömeg rivalgásaival, gyakran kénytelen lőn az árral úszni s magába fojtani jobb meggyőződéseit, helyesebb nézeteit. Néha még magokat a vezéreket is, akaratjuk ellenére, magával ragadta a párt tömegének szenvedélyes heve. S így történt, hogy pártszenvedély vagy szabadelvűségi lázas buzgalom, nem ritkán szintugy s a közügy nem esekélyebb ártalmára, korlátolta és zsarnokolta a szólásszabadságot, mint a mult korban a kormány törvénytelen kényuralma.

E körjelek azonban, mint magában is értetik, sem rögtön

nem álltak be, sem oly közönségesekké nem váltak minden megyében, hogy azokat rendes állapotnak s nem inkább, ha bár néhol talán gyakori, kivételnek kellene tekinteni. A politikai fiatalság hibája volt ez, mely jobbára onnan eredt, hogy a kormány a nyilvánosságot és szólásszabadságot, a reformi mozgalmakat sokáig még akkor is elfojtani, meggátolni törekedett, midőn már a nemzet nagyobb részét áthatatotta volt az újjáalakulás türelmetlen vágya. A nagy hátramaradás világosabb megismerése zajossá, türelmetlenné tette a heves kedélyeket, melyek most szabadabban mozoghatván, kissé mohón fogtak az átalakításhoz, és sebesebb rohanással rövid idő alatt akarták volna helyreütni a hosszú tespedés vagy korlátozás-szülte mulasztásokat. Oly hibája volt ez a szabadságnak, melyet, bizonyos fokon túl, maga a szabad mozgathatóság, a nyilvánosság és haladás naponként inkább és inkább megorvoslandó vala.

De a rohanva haladni vágyó buzgalomnál, az éretlen vagy körülményeink közé nem illő eszméket, idétlen reformterveket egymásra halmozó szónoklatoknál, sőt még ama zsarnokságnál is, melyet a tömeg a kevesbbé szabadelvű, mérsékeltbb vélemények lezugasása által a szólásszabadságon gyakorlott, sokkal sötétebb, veszélyesebb árnyoldalát képezték megyei gyűléseinknek az úgy nevezett korteskedési rendetlenségek. A pártok tusái egynémely vármegyében annyira elmérgesedtek, hogy a tömegek nyers erejét már nemcsak a választásoknál, hanem egyes reformi kérdések eldöntésére is kezdték használni. Könnyű lenne megmutatni, ha különben már fentebb is nem említettük volna, hogy a hatósági élet ezen veszedelmes kinövéseit a kormány rossz példája nevelte nagyra, midőn, kivált az 1832/6-ki országgyűlés folytában, a követi utasításokat vesztegetéssel becsődített értelmetlen tömegek által ügyekezett megváltoztatni. De ez a dolgot nem szépítené, nem mentené. A visszaélés, a baj, habár a kormánytól vette is eredetét, fájdalom, létezett, s egynémely megyében oly fokra hágott, hogy a municipalis életet megsemmisítéssel

1840.

fenyegette, és a kormányt katonai karhatalom használatára jogosította sőt kényszerítette. A pártok némely kérdésekben, például, a vegyes házasságok, a nemesek adózása stb. kérdéseiben némely megyében, mint Hevesben, Szatmárban, Fehérben, Biharban, Zalában, — külön színekkel és jelszavakkal ellátva, fegyveresen jelentek meg a megye közgyűlésein. A felizgatott, fanatizált tömegek, a lélekvásárlás martalékaivá esvén, — miként az egyes kérdéseknél alább részletesen előadók leszünk, egymással tényleg összeütköztek. Volt eset, midőn a helyhatósági élet színhelyén, a böszült szenvedélyek összecsapásában, emberi vér folyt, sőt emberélet is esett áldozatul. A seb, melyet a polgárok az alkotmány e palladiumán, a megyerendszeren, ekként önkezeikkel ejtettek, veszélyesebb volt, mint minőt azon bármikor ejtett a bécsi kormány absolutismusa. És míg e vérengző rendetlenségek a szabadságot megsemmisítéssel fenyegették: a tömegek fanatizálására használt eszközök, vesztegetések, itatások s egyéb csábítások, a köznemesség erkölcsiségét mérgezték meg.

Legkevesebb sem lehet szándékunkban, szépíteni, mentgetni a szabadság e durva fattyukinövéseit. Alább, a részletekben, híven ábrázolandjuk mind ama rendetlenséget és szilajságot, melyeknek szemléleténél a hazafi néha valóban kételkedni kezdett a megyei rendszer fennállhatásán; honnan számos esetben a rend minden fogalma kiveszve, minden személyes bátorság elenyészve lenni látszott. De mind ezt bevallva is, egy perczig sem kételkedünk állítani: hogy e rendbontások csak az institutiók hiányossága miatt fegyvelmezetlen, érettségre még nem jutott, a szabadságot s nyilvánosságot még meg nem szokott, használni még nem tudó fiatal erő tévedései voltak, melyeken minden nap, minden újabb tapasztalás igazított egynémit. Forrása közben, melynek szabályos lefolyását a kormány ügyetlensége vagy kényuralmi hajlama gyakran megzavarta, minden szennyet, minden selejtest felszínre lökött a rendkívül élénk ké lett nemzeti élet: s kételkedni sem lehet, hogy e forrás bevégeztével, minek már

mutakoztak is több helytt némi jelenségei, e tévedéseiből kijózanodva, s megtisztúlva vergődött volna ki a nemzet.

1840.

A kormány e megyei rendtelenségek korlátozására nem tudott más törvényes módot foganatba venni, mint hogy a zajlongás helyére kir. biztosokat küldött: kik azonban már csak azért is ritkán érhetek czélt, mivel magok is egyik vagy másik párt emberei lévén, a pártok közt nem léptek fel részrehajlatlan bírák gyanánt. Ha sujtották is az elkövetett bűnt az ellenzék oldalán: a kormánypártiakat nem ritkán kisiklani engedék a megérdemlett büntetés alól; a bajok forrását pedig megszüntetni, a visszaesés ellen kellő gátokat emelni s általában erkölcsi javulást eszközteni, képtelenek voltak.

Hasonlíthatlanul nagyobb hasznot tett, gyökeresebb orvoslatot eszközölt e tekintetben a napi sajtó, mely, szabadabbá lett mozgásában, egy részről a nézeteket érelve, a tömegek értelmiségét nevelve, más részről a bűnt a közvélemény ostromozó szózatával sujtva, mind sikeresebben gyógyítgatá a szabadságon az avval élni nem tudás és visszaélés által ejtett sebeket. Azonban a sajtónak s általában összes irodalmunknak mely a nemzeti fejlődés másik főtenyezője volt, jelen állapotát kissé bővebben kell előadnunk. Szem előtt tartván mindazáltal, hogy az irodalom története nem feladatunk, rajzunkat csak azon kölesönös viszony keretébe szándékozunk szorítani, mely a közélet s az irodalom közt közvetlenebbül és szembetűnőbben észlelhető.

Az irodalom
s a közélet vi-
szonyos ha-
tása.

Mi legelőbb is magát nyelvünket illeti: ez már jóformán átesett azon heves forráson, mely a kedélyeket a század második és harmadik tizedében oly élénken foglalkodtatá. A nyelvújítás még ugyan nem fejeztetett be teljesen: de a harc megszűnt a külön pártok között. Kazinezy új iskoláját, melynek már az ugy nevezett Auróra-kör oly döntő túlsúlyt szerzett, a magyar akadémia teljes diadalra vezette. Az ósdiak, a népies ó-nyelvezet pártolói ennek tekintélye előtt végkép elnémultak; s ha néhányan titkon még duzzogtak, vagy épen daczoltak is az akadémiával, sikra szállni nem mertek többé

A nemzeti
nyelv.

1840. ellene, melyet a nemzet közvéleménye is határozottan támogatott. Végre oly általánossá lett az új iskola diadala hogy, ha voltak is még néhányan, kik azt elméletben gáncsolták: a gyakorlatban magok is, mintegy észrevétlenül s önkéntelenül, mindinkább hódoltak szabályainak. A fő érdem e tekintetben kétségbe vonhatlanul Helmezy Mihályé, ki már a Berzsenyi második kiadását kísérő «Kalauz Értekezésében» czáfolhatatlanul kimutatta a nyelvújítás szükségét, — minél fogva azt nemesak minden mívelt nemzetek, hanem időről időre magok eleink is gyakorolták, fejtvén, gazdagítván és csinosítván nyelvöket. És, mit ekként elméletileg győzedelmesen kimutatott, azt az 1831-ben megindított «Jelenkor» czimű politikai lapjában, melyet nem sokára egy encyclopædiai irányu melléklappal, a «Társalkodóval» megtoldott, gyakorlatilag is nagy sikerrel üzte vala. «Nyelvünk gazdagítására, a gondosabb, szabatosabb, hibátlanabb írásmódnak az életben is elhatalmazására senki annyit, mint ő, nem tett — mond «Irodalmi Arczképeiben» a legilletékesebb bíró, irodalmunk legjelesebb történetírója, Toldy Ferencz. Mi Kazinczy a szépirodalomban volt a szép nyelv tekintetében, az lett Helmezy az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve.»

A nyelvújítással maga az akadémia is buzgóan foglalkodék a régi magyar nyelvemlékek felkutatása s kiadása és ama nyelvtani és szótári munkálatai által; melyekkel nemesak a szókincset tetemesen gyarapítá, s különösen a különféle műszótárak kiadása által a nyelvet a tudomány bármely ágának előadására alkalmasabbá tette; hanem a nyelvtani hibátlan tisztaság s helyes magyar szólásmód, a beszédbeli szabatosság, tömörség, hangzatosság és írói műgond tekintetében is nagy érdemet szerzett magának. A nélkül hogy a nyelvet szabad mozgásában gátolva s rideg formákba lenyűgözve, a francia akadémia tévedésébe esett volna, teljesen kifejtette a tudományos, írói nyelvet; s nagy részben neki s tagjai magán munkálkodásának köszönhető, hogy nyelvünk az európai észjárás idomait magának teljesen eltulajdonította; s

1840.

mig a tudomány bármi nemű tárgyainak tiszta és szabatos előadására képezzé vált, egyszersmind szépségben is felette sokat nyert; a régi irály lapos népiességéből felemelkedett, a nélkül hogy sajátos jellemében csorbulást szenvedett volna.

És itt helyén van megemlíteni, hogy a nyelv-mívelés már nem szorítkozott egyedül arra, hogy nyelvünket gazdagabbá, szabatosabbá, szebbé tegye. Néhány tudósunk, kik közt, a kivított siker tekintetében Hunfalvi Pált illeti az elsőség, a hasonlító nyelvtudományt is buzgóan kezdék művelni, hogy kitűnjék: az emberi nem mely nyelveivel van a miénk származási, képződési, szellemi rokonságban. És e tekintetben két férfiut kell említenünk, kiknek áldozatteljes ügyekezeteit hálátlanság nélkül nem hallgathatná el a történelem. 1819 vége felé, kevés költséggel, de kiapadhatlan lelkesedéssel, egy székely ifju, ki, mint Toldy mondja, «a mult és jövődéből szőtt egész tündérvilágot hord vala keblében,» utra kelt Törökország felé, felkutatni nemzetünk ázsiai bölcsőjét, felkeresni a népet, mely velünk ugyanazon nyelvet beszéli. Ezen ifju Kőrösi Csoma Sándor vala. Ő Konstantinápolyon keresztül Alexandriába, onnan Aleppon, Bagdadon át Perzsia fővárosába utazott; mert történetírásunk akkori tekintélye, Horvát István szerint, a föld ezen részéből származott volna nemzetünk. «Teheránban mulatása alatt, — ugymond egy Indiában lakó hazánkfiu, Duka Tivadar, — hol a perzsa s némileg a tibeti nyelveket tanulá, alkalma volt néhány tibeti szót hallani, melyek hangjai annyira meglepték, hogy azt kezdé hinni, mikép a nyelvet s nemzetet, melyet keresett, a Himalayák bérczein találandja meg.» Végtelen bajok s nélkülözések közt tehát 1821 tavaszán Khoracsán sivatagjain keresztül Kabulba, onnan Lahórba s onnan Kasmír bájlo völgyein s a Himalaya havasain át Lehbe, a Csinától függő nyugat-tibeti Ladak tartomány fővárosába utazott. Itt tanulta egy tudós láma vezetése mellett több éveken át a tibet nyelvet s buvárlá annak irodalmát; különösen áttanulta s kivonta annak háromszáz husz nagy kötetben foglalt történeteit, philosophiáját s egész vallás-rendszerét.

1840.

Évek mulva, átkelvén a Himalaya havasain, a britt birtokok legészakibb tartományában, a Spiti völgyében fekvő Kánum, buddha klastromban telepedett meg, s ismét több éven át folytatta tanulmányait. Csoma, ugy látszik, két feladatot tűzött vala ki életének: eljutni nemzete bölcsejéhez, s azzal kapcsolatban megismertetni Európát Buddha vallásával, melyet egykor őseink vallásának lenni is hitt. Kánumban mulatása alatt tanulmányai folytában egy fölfedezést tett, mely, saját vallomása szerint, életének legkeserűbb perceit okozta. Átlátta ugyanis, hogy a tibeti és magyar nyelv közt valódi rokonság nem létezik. De mind a mellett is szakadatlan buzgalommal folytatta buvárkodásait azon reményben, hogy Tibet irodalma napvilágot fog vethetni nemzete történetére, melynek maradványait még mindig feltalálhatni hívé a keleten. Addig összehalmozott irodalmi kincseivel 1832-ben Kalkuttába vándorolt; s ott tette közzé egyebek közt tibet-angol szótárát s nyelvtanát. És ezek terjeszték el aztán Csoma hírét mindenütt, hol a keleti nyelvek tanultatnak s becsültetnek. Ezután a bengali, szanszkrit és mahratta nyelvet tanulá meg, hogy aztán Népálon át Tibet belsejébe hatolván, céljához érhessen. Reménylé, ha Lasszába juthatand, a könyvtárak nyitva fognak előtte állani, melyekből a hunok ősi történelmét megtudandja, mert ez volt előtte — mint az angol Campbell mondja, a tudománynak véghatára, ez azon vezéresillag, mely őt gondolatái s tanulmányainak utain huszonnégyszáz éven át vezette. De több féle körülményektől gátoltatván, csak 1842-ben indulhatott meg Lassza felé; rég óhajtott céljára azonban ekkor sem juthatott: a halál ut közben ragadta ki őt, férfi kora legszebb erejében, az életből. «Csomának megjelenése — ugymond Duka Tivadar — az orientalis literatura terén meteorhoz hasonlítható, mely annak idejében annyi érdeket keltett a tudósok világában; rendkívüli kitartása, vas akaratja, példa nélküli önzéstelensége s fáradhatatlan buzgalma minden akadálylyal megküzdött, mely az emberi nem legdrágább kincse, a tudomány azon utjában állott, melyet Csoma ma-

gának kitűzött... És ha kérdenéd a dicső halott geniusát, hogy mi volt azon bájoló talisman, mely annyi szenvedést e hű kebelben élvezetté tuda varázsolni: válasza leend: Nemzetem!» Számos munkái azonban angol nyelven lévén irva, a mi irodalmunk számára csak a magyar-tibet-szanszkrit szótár töredéke maradt hátra irományai között.¹⁾

«Az ő neve, mond Toldy — nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse és Spree mellett, mint a Himalája völgyeiben, s az ő dicsősége itt is ott is a magyar név dicsőségét hordta magával.» De nyelvünkre s nyelvtudományunkra sokkal nagyobb eredménye lett Reguly Antal nem kevesebb fáradság és áldozatteljes utazásainak nyugat-északi Ázsiában, a Volga és Ural vidékein, miket körülbelől azon időben kezdett meg, midőn Csoma az élethől kilépett. Bár e vidéket jelöli ki a történelem is őseink hajdani lakhelyei gyanánt, ő tulajdonkép nem azon czélból vette kezébe a vándorbotot, hogy őseink bölesőjét fedezze föl; mert előkészületei meggyőzték őt arról, hogy azon magyar törzsek, melyek őseink Európába költözése idején e tájakon maradtak, a mongol uralom idejében más népekkel összekeveredvén, valószínűleg elenyésztek: hanem inkább a philologia, a magyarral rokon nyelvek tanulmányozása s összehasonlítása vezette őt e tájakra. És e tekintetben nagy eredményeket mutathatott fel utazónk. Megtanulta az altáji nyelvek legtöbbjeit, melyeknek összehasonlításából a mi nyelvünkkel meggyőződött, hogy ez s amazok közt létezik ugyan családbeli rokonság, minő például, az indó-germán családbeliek közt; de sajátképeni magyar nyelvet hasztalan keresne ma már valaki Ázsiában. «Oroszország, a Kaukaszus és Ázsiának minden vidékei és tájai ki vannak immár kutatva, ugymond; ismerünk határai közt többet 150 nyelvnél; de hiába, honunk nyelve nincs köztök: eltűnt az onnan a régi időkkel együtt, és csak Európában

¹⁾ Duka Tivadar: az Új Magyar Muzeum 1858-diki XII-dik füzetében 608 s kövv. I. V. ö. Toldy Fer. Irodalmi Beszédeit. 68.

1840.

él még nálunk. Ez tény; és olyan, melytől hitünket meg nem tagadhatjuk; számtalan utas és tudós kutatásainak eredménye ez, férfiaknak, kik dicsőségeknek tartották volna, nemzetünk nyelvét ott feltalálni.»¹⁾ Számos évek mulva hazájába visszatérvén, dús ismeretkincsét hozott haza magával, anyagul szolgálандót az áltái nyelvek összehasonlító megismertetésére, miből nyelvtudományunk nem csekély gyarapodást ígérhetett magának. De fájdalom, a hosszú, fáradalmas utazások által megtört test nem állá többé a szép készületű lélek szolgálátára: mielőtt anyaghalmazát feldolgozhatta volna, a kora halál több évi sínylődés után őt is elütötte nagy czéljától.

A hasonlító és szószármaztató nyelvtudomány azonban itthon is több jeles készületű férfiaktól kezd vala műveltetni. Ezek buvárlatai s tanulmányainak eredménye lett, hogy a nyelvrokonság kérdése ma már teljesen fel van derítve; s hogy, legalább egy részben, ezen előmunkálatok figyelembe vételével Czuczor Gergely és Fogarassy János, az akadémia megbiztából, számos évi munkával végre elkészíthették nyelvünk nagy szótárát.

Irodalmunk.

És míg a nyelv ekként minden tekintetben tökélyesbűle, maga az irodalom is oly haladásnak örvendett, mely minden reményt felülműlni látszék. Egy valóban nemzeti irodalom, mely azzá csak az által válhatik, hogy egy népnek számos nemzedékeken keresztül fejlődött világ- s életnézeteit és érzelmeit foglalja magában, a pár évtizednek, mióta ébredésünk kürtje felharsogott, még nem lehetett eredménye. Azért, midőn nemzeti irodalmunk haladásáról szólunk, nem is világirodalmi szempontból, hanem csak elébbi állapotainkhoz mérve akarjuk azt érteni. És e tekintetben bizvást elmondhatjuk, miképen a történelem alig mutathat fel példát, hogy valamely nemzet, pár évtized alatt, mind bel- mind külterjileg oly haladást tett volna irodalmában. A rendkívül élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágaiban nagy ele-

¹⁾ Új Magyar Muzeum 1851-ki folyam. V-dik vagy febr. füzet.

venséget hozott elő. Érzé a nemzet, mely a tudományra nézve századokon át csak azon érdemet szerezhette magának, hogy az európai műveltség határain őrt állva, oltalmazá azon boldogabb népeket, melyek a tudományokat művelhették, — hogy valahára már ő is hivatalos van e pályára lépni s amazokkal versenyre kelni; érzé hogy újjászületése is csak úgy sikerülhet kívánata szerint, ha azt egy általános szellemi műveltség alapjaira fekteti; ha a tudományból öntudatosan meríti haladása eszközeit, rendezkedési módjait s formáit. Innen van, hogy a jobb erők már nem egyedül a szépirodalom felé özőnlöttek, mint az előtt; hanem, mi a haladásnak magában is nyilvános jele, a tudománynak már egy ágát sem hagyták parlagon. A bölcsészet és történelem, a jog- és politikai tudományok, államgazdaság és természettudományok mind több művelőkre találtak, kik feladatuknak tekinték, a nemzeti műveltség s ez által a köz jóllét tőkét gyarapítani.

De a szépirodalom sem tekinté már annyira, mint előbb, a maga fő feladatának a hazafiság és nemzetiség ébresztésére irányzott egyenes hatást, s már inkább is a szép és emberi érdekek felé kezd vala hajólni. A hazafiság, nemzetiség még most sem szűnt meg ugyan kedvenc tárgyá lenni költőinknek, ez lévén nemcsak a legnemesebb érzelmek egyik leg- gazdagabb forrása, hanem a közéletben is egyike a fő mozgató erőknek; de az e nemű költemények hangja s modora mindinkább változott. A haza és nemzet iránti közöny vagy épen hűtlenség bűnei gyéreké válván, olyféle ostorozó költemények is ritkábbakká lőnnek, minőknek fentebb Berzsenyiből s Kölcseyből mutattuk be néhány példányait. S ha kivételesen Vörösmarty, költőink e legnagyobbika s legnemzetiebbike, talált is még néha okot olyféle kitörésre, minő, például, az «Elhagyott anyában» a sujtottak kebleinek mélyéig hathatott: az csak némely kisebb főrangú körökhöz szólt, melyeket általában még nem hatott át a hazafiság és nemzetiség különben már oly közönségessé s élénkké lett érzelme. Sőt ezen érzelmenek a nemzet hasonlíthatlanul

Szépirodalom.

1840.

nagyobb részénél számos lélekemelő példákban észlelt nyilatkozata most inkább ellenkező hibának lőn némileg kútféjévé. Másod s harmad rangu költőink egynémelyike, elragadtatva azon ifju, életvidor mozgalom s haladás szemlélete által, mely a köz és társadalmi élet mindenágazataiban szembe tűnt, lelke túláradó örömeiben, szinte túlságos magasztalásokkal kezdé elhalmozni a haladásnak indult nemzetet; diadalt harsogott, bár az még csak a kezdet stadiumában létezett. S komolyabb íróink és államférfiaink részéről bizonyára nem volt alaptalan a panasz az érzelmek ilyféle túláradásai miatt. Nemesak az ilyesekben szigorú Széchenyi, hanem még Wesselényi is szót emelt e korai, túlságos magasztalások, dicsőítések ellen, melyek az önhitességre, elbizakodásra különben is hajlandó nemzeti jellemet rontják, a jobbra s többre törekvésben megállíthatják. E hizelgéseket, e korai, éretlen dicsőítést Wesselényi nem kételkedék mívelődésünk egyik legártalmasabb metelyének, előhaladásunk egy fő akadályának bélyegezni. ⁴⁾

De ezek mellett számos oly elmeműveket is mutathat fel e korszaki költészetünk kivált az eposzban és a lyrában, melyek bár mely más európai irodalom e nemű remekjeivel kiállják a versenyt. Költőink fényes koszorújából, mely Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Erdélyi, Székács, Vachott Sándor, Tompa, Petőfi, Arany stb. nevekből fonódott, Vörösmarty és Petőfi emelkedik ki első nagyságu csillag gyanánt. Vörösmarty egyiránt nagy az eposzban és lyrában. A már fentebb is említett «Zalán futása», «Egerje», «Cserhalma», oly művek, melyek nemesak a művészet barátait ragadják csodálatra s bámulatra, alkotásuk eredetisége s ezer meg ezer szépségeik varázsa által; hanem egy nemzetet lelkesítettek az érzelmek heve, nagyszerűsége, nemessége által. A lyrai költészetnek az egyszerű daltól a balladáig, a népdaltól a hőleselő költeményig egy neme sincs, melyben ő halhatatlan műve-

⁴⁾ Balitéletek, XXIX.

ket nem teremtett volna, melyeket szintugy példányokul mutathat fel a művészet, mint a maga legnemesebb érzelmei megtestesített kifejezéseinek, egész kora s iránya képviselőinek ismert fel a nemzet. Innen van, hogy nincs is irodalmunkban senki, a kinek művei a nemzet érzelmeire s gondolkodására oly nagy és általános befolyást gyakoroltak volna, mint az övéi. Ő, mint egy szép költeményében mondja, élete feladatává tette: «...a nemzetet a szellemharczok tiszta sugaránál olyan magasra tenni, mint lehet!» S nem volt soha költő, ki egy nemzet nemes sóvárgásait, jóra, szépre irányozott törekvéseit több élethűséggel s egyszersmind nemesebb ideálban kifejezni, visszatükrözni képes lett volna, mint ő: méltó, hogy a nemzet költőjének nevét viselje. Csoda-e, ha ennél fogva egynémely költeménye oly nagyszerű hatást gyakorolt a nemzet fejlődésére, hogy azokat méltán eseményeknek, történelmünk valóságos részének tekinthetjük. Emeltem-e, például, a «Szózatot», a hazafiság, nemzeti függetlenség és szabadság eszméinek, a nemzeti sóvárgások e magasztos tárgyainak, oly felséges alakba öntött megtestesítését, ezen ihletes, jóslatszerű költeményt, mely, a szó teljes értelmében, varázserővel hatotta át a nemzetet; melyet ennek gazdaga szegénye, ifja s véne könny nélkül tudott; mely miként boldogabb korában törekvésre s kitartásra lelkesítő zsoltárává, úgy a bekövetkezett szenvedések napjaiban vígasztaló, emelő, hátorító imájává lón a nemzetnek?

Népszerűségben Vörösmartyval senki sem osztozott jelesebb s kedveltebb költőink közül oly mértékben, mint Petőfi Sándor, ki bár csak e korszak végső négy-öt éveiben, s kivált miután «Összes költeményei» 1847-ben megjelentek, kezdett igazán ismertetni s méltányoltatni, hamar kedvenczvé lett a nemzetnek. És méltán: ha Vörösmartyban a legnagyobb nemzeti-, Petőfiben a legnagyobb népköltőjét birta adóglan a nemzet. Vörösmarty a magosabb nemzeti, Petőfi a nép-élet leghűvebb kifejezése. Bár nyelve nem ritkán pongyola, képei, eszméi gyakran mindennapiak, prózaiak s nem

mindig olyanok, melyek a jobb izlést, a szép érzelmét ki-
elégítsék; de élethűvebb, valóbb, egyszerűbb s őszintébb
költőnk nincs Petőfinél. Ő minden érzelmet tárgyilagosan
rajzol, s életviszonyaiban és alkalomszerű körülményeiben
testesíti meg azt; minden érzelmét mintegy jelenetté, ese-
lekvénynyé alakítja szemünk előtt; életviszonyaiból, környe-
zetéből, sorsából látjuk fakadni dalait, melyeknek egyszerű,
minden piperétől s keresettségtől ment nyelve is mindig igaz,
hű kifejezése a keblét eltöltő érzelemnek. E tárgyilagosság-
ban, a népélet e hű megtestesítésében, minél fogva dalai a
nemzet szellemét tükrözik vissza s mintegy szülőföldéből csi-
ráznak fel, fekszik Petőfi költeményeinek varázsa; ez tette
őt, a korán elhunytat, oly hamar a nemzet kedvenczévé, ko-
szorúját örök zölddé.

De már nem egyedül a lyrában és hőskölteményben hozott
classikai műveket szépirodalmunk: a kötetlen beszédű köl-
tészletben, a regényben és beszélyben is maradandó becsű
művekkel gyarapodék az e korszak alatt. Irodalmunkat e nem-
ben Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsig-
mond képviselték első rangban. Az ítészets irodalomtörténet
hivatása széptani szempontból megítélni belbecsöket: minket
azok csak annyiban érdekelnek, a mennyiben a közéletre ha-
tást gyakoroltak. S e tekintetben mind a háromnak nagy az
érdeme.

Jósika, miként uttörője, meghonosítója volt nálunk a tu-
lajdonképeni regényirodalomnak, ugy hatása is nagy volt a
nemzetre; nemesak mivel ritka termékenységű elméjének
szüleményei, a nemzet minden osztályaiban elterjedvén, a
magyar olvasó közönséget tetemesen növelték, hanem regé-
nyeinek tárgyai s iránya által is. Regényeinek tárgyait job-
bára a nemzet multjából választván, azok hatása oly nemű
lön, mint Kisfaludy Sándor regéié s Károly drámáié: menten
gyarapodó olvasó közönségében nem szűnt meg ápolni a nem-
zetiség érzelmeit, emelni, fejleszteni, nemesíteni a nemzeti
szellemet. Feszült érdekléssel olvasott történelmi regényeinek,

«Abafynak», «Zólyominak», «Az utolsó Báthorynak», «A Cseheknek Magyarországon», stb., stb., e fölött még azon tagadhatatlan eredménye is lőn, hogy a nemzetet a történelem olvasására serkentette.

1840.

Még közvetlenebbül hatott a közéletre egy pár irányregényével, különösen a «Falujegyzőjével» és «Dózsa pórládásával» Eötvös, kinek nevét már a «Karthausi» című genialis műve nagy népszerűségre emelte az olvasó közönségben. A pórháborút tárgyoló regény, mely az urai által zsarolt, elnyomott parasztság vérengző lázadásának oly borzasztóan érdekes rajzát adja, a történelmi valóság szembetünőségével hirdeti a néposztályok jogviszonyaiban szükséges reformokat; melyek szerint a parasztságot szolgáló állapotából fölemelni, birtok- és személyes polgárjogokkal felruházni, a közjólét s magok a kiváltságos osztályok érdekében már az 1832-ki országgyűlés is buzgóan, de csak fél sikerrel, ügyekezett. A Falujegyzője viszont a felelős kormányrendszer s központosított igazgatás előnyeinek kimutatása végett, a megyei igazgatás rendszerének gyöngéit, hiányait egy megható eseményláncolatban vezeti az olvasó szeméi elébe. Hílyféle rajzoknak csak a szélsőségek ellentétei adhatván fokozott hatást, maga a mű célja igénylő, hogy a megyei igazgatás gyöngéi mennél élesebben sujtassanak; miért a rajz több helyt túlzásba is átesap. De mind e mellett a regénynek igen nagy hatása volt a közvélemény módosulására. Sokan, bár különben gáncsolták is őt, mint egykor Hitelért Széchenyit, hogy a közélet gyöngéit s hibáit oly kiméltlenül felleplezi; de kigyógyultak az ősi megyeigazgatás rendszerének bálványozásából s hajlandókká lőnnek elfogadni az igazgatási centralizációt, mely nemcsak egy erős kormány, hanem, bizonyos mértékben, az egyébiránt közönségesen óhajtott felelős miniszteri kormánynak is szükséges feltétele.

Eötvös József.

Különböző ezekétől Kemény Zsigmond regényeinek jelleme. Mint őt Gyulai Pál igen helyesen jellemzi: «ő mindig lélektani feladattal küzd. Jellemében az embereknek csak gyen-

Kemény
Zsigmond.

1840. geségeit ismerjük; kétkedni tanít; kérlelhetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért hogy, mint a modern romantikus, a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel; sőt ellenkezőleg, vitatni látszik, hogy mindennek így kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék, vagy még rosszabbat. A modern romantikus ki nem békit az étellel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen, s tanai teljesülésével biztat; Kemény kihűt, józanná tesz.» És e tulajdonságánál fogva lehetetlen, hogy jótékony ne lett volna hatása oly korban, melynek ha volt hibája, az bizonyára már nem a közélet iránti közönyben és szenttelen tespedésben; hanem annak ellentételében, a túllelkesedésben, az újítások, reformok, átalakulás túlhevés, szinte türelmetlen vágyában, s a rohanó haladást gátló elemek, a kormány s a conservatív párt gyűlésében keresendő.

A Kisfaludy
Társaság.

A szépirodalom e korban egy, minden magasztalásra méltó középpontot s gyámintézetet nyert a Kisfaludy Társaságban, melyet az elhunyt Kisfaludy Károly néhány lelkes barátja, az ő emléksobrának felállítására gyűjtött össze maradványaiból, a nagy költő szellemi emlékéül alapított s mintegy szépirodalmi akadémiává rendezett be. A szép buzgalnu intézet, a közönségben gyámolításra találván, csekély anyagi erejével is szép eredményeket mutatott fel. Az intézetre valóban volt is szüksége szépirodalmunknak; mert bár az külterjében nem szűnt is meg gyarapodni, — miként az intézet igazgatója, Toldy Ferencz, annak közgyűlésein mondott beszédeiben¹⁾ panaszodik, bel értékére nézve a nemzeti irodalom egyéb ágaival nem haladott hasonló arányban; sőt, tudományos oldalát tekintve, a közel mult kor mögött elmaradt. Névszerint, a művészet tudományát, a szépészetet elhanyagolta. Költőink nagyobb ügyességgel, de, néhány első rangút kivéve, kisebb gonddal dolgoznak. ekkor a kor, ugy-

¹⁾ Irodalmi beszédek. 207. 227. 278.

mond, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy Károly szóval hirdették az aesthetika tanítmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglalá, azt tovább emelni rest?» «Egész tartományait a Musák birodalmának el láttuk hagyatva, — panaszkodik másutt — mik sokat ígérő virulásnak indultak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés a gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő.» E hanyatlás indítá Bajzát a «Kritikai Lapok» kiadására, melyek azonban a szépirodalmon túl, egyéb nemű elmeművek bírálatára is kiterjeszkedtek; ez, utóbb Bajzával együtt Vörösmartyt és Toldyt, hogy az általuk kiadott «Athenæum» czimű s a tudományok és szépművészetek tárául szánt folyóiratot egy művészeti mellék lappal, a «Figyelmezővel» toldják meg, mely szinte összes irodalmunk termékeire nézve nagy haszonnal gyakorlá a művészetet.

Míg a szépirodalomban e hiányok s hanyatlás jelei mutatkoztak, a komoly tudomány mezején szép haladásnak örvendett irodalmunk. Semmi sem bizonyítja ezt szembetünöbben, mint a bölcséletnek, az összes tudományok ezen alapjának s vezérének jelentékeny gyarapodása. Ha igaz, hogy csak azon nemzet dicsekedhetik bevégezett és szoros értelemben vett nemzeti irodalommal, melynek önálló philosophiája van: úgy hazánk már jogosan tulajdoníthatott magának nemzeti irodalmat. Nem volt ugyan még bevégezett ezen irodalom; mert befejezett philosophiával még nem bírtunk; de ez már örvendetes fejlődésben mutatkozott. Bölcséletünk megszűnt uszálya lenni a külföldi, kivált a német új speculativ philosophiának, s magát teljesen emancipálta s önállóságra emelkedett. Voltak ugyan még néhányan tudósaink közt, kik tanulmányaikat német egyetemekben végezvén, a Németországban kedvelt s e korban teljes virágzatban lévő szörszálhasogató speculativ bölcséletnek, különösen Hegel érthetetlenségig homályos rendszerének barátai, ezt nálunk is terjeszteni ügyekeztek.

1840.

S már attól lehetett tartani, hogy e ködös, speculativ bölcselet s vele együtt a felhőkben kalandozó idealismus, vagy, más mesterek nyomain, a legújabb német materialismus az iskolák tanszékein nálunk is túlsúlyra jut, böleseleti tudományosságunk nagy hátrányára. Hátrányára, mondom, mert hogy nálunk a tudományok tudománya az iskolán kívül eddigelé oly kevés művelőre talált, annak oka, részben legalább abban keresendő, hogy annak művelői, tanárai újabb korban jobbra e német speculativ, alig érthető rendszerek mankóin járdalának, melyektől a józan, gyakorlati magyar ész határozottan idegenkedett. Találkoztak azonban már irodalmunkban is kitűnő tudósok, kik ama, hajlamainkkal ellenkező, idegen, különösen a Hegel- és Schelling-féle rendszerek meghonosulásának részint azokat czáfolva, részint egy önálló, gyakorlati magyar böleseletnek alapjait megvetve, idején utját állták.

A polemia mezején Vecsei József, debreczeni tanár, nyert legszebb koszorúkat. Ő az Athenæumban és Figyelmezőben a hegelisták ellen harezot indítván, szintoly hatalmas dialecticával, mint alapos tudományyal mutatá ki ellenei egyoldalú tévtanait, melyek a németek közt is csak azért találtak anyyi magasztalókra, mivel e, különben épeszű nemzet természete az idealismusra felette nagy hajlammal bírván, tűri ennek kicsapongásait s ábrándjait, ha ezek rendszerbe foglaltatnak s mystikus homályban adatnak elő. A nagy történetíró, Schlosser is bevallja nemzetének e gyönggójét, állítván, hogy a német tudós előtt mindig gyanus volt az, a mi érthető és világos. Köppen pedig keserű, de találó gúnyorral mondja, hogy «a németek szívet csak rendszerrel lehet meghódítani, a kik a képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé». — E tudományos tusa után, melyben a közvélemény a tiszta felfogásu, világos beszédű Vecseit vallá győztesnek, méltán várható a közönség, hogy a megezáfolt tanok helyébe újakat állítson, melyek a tudomány alapjainul szolgáljanak. Tőle azonban csak néhány becses értekezést vett még irodalmunk a bölesészi rendszerekről, az életről s

annak elvéről stb.; mert kidolgozott összes böleleteti rendszere, irodalmunk nagy kárára, nem láthatott napvilágot.

Önálló nemzeti philosophiánknak, melyet, mivel az ellentéteket a felsőbb fogalmakban összeegyeztetni, kibékíteni akarja, s mivel az ész és kedély összhangzó művelésére támaszkodik, mint a szép, jó s igaz megismerésének eszközére, «egyezményes» böleletnek, másként «harmonisticeai rendszernek» is neveztek, Köteles Sámuel, Szontagh Gusztáv és Hetényi János voltak legkitünőbb képviselői.

Az egyezményes philosophia nem egészen magyar eredetű ugyan; mert a világ «harmonias» elrendeltetéséről s a «harmonia» elvei szerint való igazgatásáról már Pythagoras —, az erényről, mint eselekedeteinknek az észtörvényekkel egyezményéről Plató is tanított; újabb korban pedig Krug Vilmos, német bölelő, épen hirdetőjévé s alanyi oldalról megalapítójává lett az egyezményes böleletnek, rendszeres munkájában (*System der Philosophie*) ezt részletesen is alkalmazván a philosophia tanaira. És nem is lehet tagadni Krug rendszerének helyességét, a meddig bölelete alanyi körben forog; de azokban, mik tárgyasabb felfogást igényelnek, mint a *metaphysica* és *æsthetica*, rendszere többféle hiányt mutat. Fő tévedése abban fekszik, hogy az ő általános egyezménye pusztán alanyi természetű, csupán szellemi munkásságunkra szorító; holott az egyezmény csak úgy lehet általános, ha nemesak szellemünknek, hanem a tárgyas világnak is fő elve. Nem is ezt, hanem az öntudatot («vagyok és működöm») tette ő rendszere fő elvévé, mit azonban fő elvül, melyből az összes philosophia igazságát lehozni lehetne, elfogadni nem lehet.

Köteles Sámuel volt az első, ki nálunk Krug egyezményes philosophiáját elébb a nagy-enyedi tanszéken, majd «*Philosophiai Encyclopædiájában*» meghonosította, kijavítván egyszersmind annak hibáit is, midőn az egyezményt, mely Krug fő elvében még csak mint önkényesen választott cél jelenik meg, mint öntudatunk tényét s eredeti alakjának és szellemi

1840 munkásságunk törvényszerűségének kinyomatát határozta meg, s az összes böleselet fő elvévé emelte. Kötelelnél e szerint az egyezmény nem egyedül a logica fő törvénye, hanem fő törvénye szellemünk összes munkásságának, az érzésnek és akaratnak szintugy, mint a gondolkodásnak. Ámbár tehát Krug az egyezmény elvét a külön tanokra legelőbb alkalmazta, s az által az alanyi egyezményes philosophiának az újabb időben hirdetője lőn — mond Szontagh Gusztáv¹⁾ —; de ennek főelvét Köteles határozta meg helyesen, minél fogva sajátlag ő e rendszer kijavított alapjának alkotója. És itt kezdődik a magyar philosophia.

Azonban Köteles, bár a mondottak szerint nagy az érdeme böleseletünkre nézve, s egyébíránt is mint világos előadásu tanár, számos éveken keresztül nagy haszonnal hirdette józan nézeteit, melyek által a böleseletet nálunk a világphilosophia színvonalára emelte, — még az ó-iskola nyelvén szólott. «Köteles nyelve s a miénk közt, mondja Toldy Ferencz, gazdagság, szigorú határozottság, rövidség és jóhangzásra nézve, több mint egy egész nemzedék fekszik». Nem esoda, ha e miatt nem lett az iskolán kívül, az életben, annyi hatása, mint megérdemlé vala. Majd azonban, az akadémia gondoskodásából, Balogh Pál és Hetényi János koszorúzott pályairataik által philosophiai nyelvünk is tisztább, megállapodottabb lett, utóbb pedig Szontagh és kivált Purgstaller József ügyekezetei által a tökély magas fokára fejtetett; minek következtében a Köteles által egyengetett uton megindult új, kitűnő tehetségű böleselek mind tovább fejleszték nemzeti philosophiánk rendszerét. Mellőzöm itt Imre János egyetemi tanárt; bár részben latin, részben magyar nyelven közzé tett munkái, mint Hetényi mondja²⁾, azon reményt derítették a honi böleseség kedvelőiben, hogy lesz valahára nekünk is nemzeti bölesekedőnk, minő a németeknek Kant, az angoloknál Bentham,

¹⁾ A magyar Parthenon alapjai. Új Magyar Múzeum 1856-diki folyas, XI dik füzet.

²⁾ Tudománytár. Új folyam, II. köt. 152. l.

Frankhonban régen Cartesius, ma Cousin; de melyet kora halála meghiusított. Mellőzöm Purgstaller Józsefet, mint nem szorosan az egyezményes rendszer hívét; bár különben, mint Szontagh maga is megvallja, «kézi könyvei iskoláinkban szélitiben használtatván, mondhatni, a leghasznosabb philosophiai író lett hazánkban, s közhasznú nemesak munkái tartalmánál fogva, mik érthető előadásban helyes philosophiai nézeteket terjesztenek, hanem philosophiai nyelvünk gyarapítása által is, igen szerencsés lévén a műszavak magyartításában». Mellőzöm Horváth Czryillt is, bár számos becses adalékkal járult, ha nem is az egyezményes rendszer mezején, honi philosophiánkhoz. Mellőzöm végre még Berzsenyi Dánielt, a koszorús költőt mind a mellett is, hogy a «Poetai harmonisticáról» irt munkájában, a magyar egyezményes philosophia tárgyias érvényességének alapítója lett; de műszavainak elavult érthetlensége miatt hatását elvesztette. És csak Hetényi Jánost és Szontagh Gusztávot emelem ki, mint nemzeti bölcséletünk fő oszlopaít, kik azt mind elméletben, mind alkalmazásában az egyéni és társadalmi életre, hatalmasan fejlesztették, mondhatnám, népszerűsítettek.

Hetényi régebben «Sarolta és Adalbert» czím alatt egy «hóskölteményszerű történetirási festvényben», melyet a «valóságos erkölcsiség gyarapítására készített népkönyvül» szánt, hirdette tüzetesebben a maga tanait. E mű, tulajdonképen philosophiai tanköltemény, eposzi formában, melyben bölcsészet és költészet inkább egymás mellett, mint egymást áthatva, jelennek meg, s nem is annyira szépiészeti tekintetben, mint tartalmánál fogva köti le figyelmünket, a menyiben benne találjuk már philosophiai rendszere előhírnökét. «Neki t. i. — mond Arczképeiben Toldy — a philosophia végelemzésben gyakorlati tudomány, mely mindent, mi nem ilyen, köréből kizár, melynek vég hívatása a szép, jó és igaznak létesítését sürgetni; miknek forrása, előképe, szerinte is, az istenség, mint az örök szép, jó s igaznak concrét fogalma lévén, a bölcsészet első teendője is, ezeknek isten által a látható és

Hetényi János.

1840. szellemi világban kifejezett törvényességét kinyomozni, megismertetni s egyénileg és társadalmilag valóításukat létünk fő és vég céljául bebizonyítani». A korszerűtlen forma azonban e mű hatását nagyon megesőkentette.

Ezentúl számos kisebb-nagyobb, részint philosophiai, részint művelődéstörténeti, államtani s nemzetgazdasági munkákban, melyeket rendszerének érlelése közben jobbára az akadémia s más intézetek által kiűzött pályakérdések megfejtéséül készített, fejtette ki gyakorlati bölcészete elveit társadalmi alkalmazásaikban. Mert, mint érintők, a philosophiának ő gyakorlati célját, az emberi életnek mind egyénileg, mind társadalmilag boldogítását, vagy, mint ő nevezni szerette, szépítését, tűzte ki; s ennél fogva oda törekedék, «hogy a böceselet, mellözve a fogalmak iskolai és dialektikai szórshasogatását, az ember minden nemes érdekei, a vallási s erkölcsi, a társadalmi és művelődésiek tisztába hozatalában találja fő célját, hogy egykor egy nemesített, erkölcsiebb s az élet szépségét a tudományos és művészi kiképezésben lelendő emberiség vallás- és törvénykönyvéül váljék» — mondja Toldy Ferencz.

Fő műve azonban, melyet husz év folytában érlelgete, és szem elől egyéb dolgozatai közt sem veszte el, a «Magyar Parthenon» vala, melynek összes bölcseleti rendszerét magában kell vala foglalnia. A nagy munka már annyira haladt, hogy azt egy szerencsés év alatt immár bevégezve reménylél bemutatathatni a nemzetnek, midőn a halál őt, nem fiatalon ugyan, mert a 70. életév felé közeledett, de mégis idő előtt kiragadta az életből. De kevéssel halála előtt olvastatott fel az akadémia előtt egy munkája, «A magyar Parthenon előcsarnokai» cím alatt, mely csak bevezetésül szolgál ugyan nagy művéhez; de ennek főbb elveiről is mond annyit, a mennyiből legalább fogalmat szerezhetünk félbeszakadt nagy munkájáról s rendszeréről; mert ezen előcsarnokokban annak alapeszméjét s főirányát deríti fel, s egyszersmind görög elnevezéséről is számot adván, mellékesen az összes bölcészet

történetét is szintoly éles kritikával, mint tiszta felfogással s világos előadással vázolja.

Őt, ugymond, három vezérsillag kalauzolja: ész, élet és harmonia.

Az ész, mely záloga isteni eredetünknek, oly fenséges lény, hogy ha az őt sokkép leverő állati szükség, előítélet, szenvedély bilincseiből kiszabadulhat, a józan böleselés által magasb kiképztetést nyer, a széptani jeles izléssel párosulhat, és tisztán emberivé, széppé és boldoggá teheti mind az egyéni, mind a társalmi életet; mely életszépség vagy harmonia esalhatatlanul tetőpontja minden szellemi vágyainknak, czélja létünknek, legfőbb indoka minden cselekvényeinknek. Ennél ő sarkalatosabb, magasabb és életérdekesb igazságot s főbb elvet nem ismer, mely visszhangzik minden emberészben és szívben, méltó, hogy minden philosophia alapelvül tétessék.

Abban látja a philosophia ó- és új-korbeli gyöktévedéseit, hogy ez, elvetve szemei elől észünk három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, ugymint: az elméletit, széptanit és gyakorlatit; azokat egyformán nem méltányolva, és a főczélra az életszépítésre (= boldogságra) egyaránt nem használva, most egyes egyedül az elsőnek, a tudásvágynak, majd a másodiknak, a széptaninak s érzeményinek, majd a harmadiknak, ugymint a cselekvésinek, adá a túlnyomatot; így aztán az élet arányainak s idomainak el kelle ferdülni, torzulni s rútulni: s vagy a túlhajtott szemlélődés és idealismusba, vagy a durva érzékiségbe, sensualismusba, vagy pedig a finomabb érzelgésbe, a mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába kelle merülni. Arányosan kell tehát mívelni s használni szellemi tehetségeinket. Ő nem ellene az elmélő böleselésnek, a magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a derült ész az élet-tudomány fő életműszere, s helyes elmélés nélkül nincs helyes gyakorlat. Szerinte a philosopháló észnek három fő irányban kell működnie, ugymint: 1. elmélő, theoretikai; 2. bírálati vagy felsőbb kritikai; 3. cselekvő irányban. Az elsőnek vég-

ezélja a tudat, az igazság; másodiké, alanyilag a szépérzelem, tárgyilag a szép és nemes; a harmadiké, alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. E háromság együttléte teszi az életszépséget, boldogságot; s e háromságot az általános egyezmény, harmonia, fő elve köti egybe. E harmoniára építi ő rendszerét.

Az egyoldalúság, mely e három főirány valamelyikének elhanyaglásából származik, oka, hogy kétely, iskolai és mystikai homály, versenygés boríták el a philosophia szép egét; hogy a józan böleselés elvesztette eredeti saját typusát, élettudományból természettanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világgöltészetté változott, eredeti fenségéből kivetkőzött, és akár mi más vala inkább, mint élettudomány; hogy jelenkorunkban a metaphysika, a természet philosophiája által túlszárnyaltatva, ebbe szinte beleolvastatott s csaknem megsemmíttetett. Legalább e fenséges tudomány a népéletre, erkölcsnemesítésre, lélek és sziv emelésére hatástalanná lett s oda jutott, hogy több nagynevű böleselőtől, mint ábránd, a philosophiai tudományból kizáratott.

Átalánossá lett ennél fogva a philosophia reformjának szükségége. Vállalkoztak is erre többen, kik közül azonban némelyek megint az érintett gyöktévedések valamelyikébe estek. Kant a gyakorlati és erkölcsi élet terén kezdte reformjait. Az erkölestan kútfejeit megtisztítá, építve azt nem a jutalomvásárra vagy büntetéstőlí félelemre, hanem a törvénytiszteletre. Ámde a mennyi jót tett a morállal, annyi kárt okozott, ugymond, a metaphysikának alanyiségtanával, az emberészt elmelőre és gyakorlóra ketté metszván s egymás ellenébe állítván; holott az ész harmoniájánál fogva a lélek különemű tehetségei, ép állapotban, mindig egy frigyben működnek, s jaj azon ferdült észnek, melyben a szemlélet külön vált a gyakorlattól.

Kant ezen álészlete egész forradalmat idézett elé a Leibnitz óta különben is alanyiségban, vagy mi evvel sajátképen egy, a tapasztalattal kezelt nem fogó idealismusban sínylődő né-

metek közt. Fichte az ént, az alanyiság alapját, az általános tárgyiság, más szóval, a kültermészet hegyibe emelte; s míg amannak egyedüli létet adott, emezt megsemmítette. Schelling ezt megsokallá; de az idealismus édes mérgétől szabadulni nem birt, s Fichte alanyi idealismusát tárgyilagossá idealismussá csavarta, mi éppen annyi, mint fából készült vaskarika. Érezte ő ezt; tehát az azonság tanban keresett menedéket, egynek és azonnak mondva a tudatot a léttel. E kettőt öszhangba lehet ugyan hozni; de azt állítani, hogy ezek egyik s azonok, gúnyúzás a józan észjárással. Mert, például, hányszor megesik, miként a gonosztevő jól tudja, hogy tilos az, mit ő tenni nem irtózik, mégis ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik? Ámde ezen ellenvetésre az alanyiság és azonság hőse csak azt feleli: «a jó és gonosz közti különbség csak alanyi, ezek tárgyilagossan tekintve egyik és azonok; szabadság nem létező, ama különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem.» «Ugyde, — kiált itt a még el nem ferdült józan ész — ez ellenkezik a tökélyes és tökélyetlenről, jó és rosZRóli, véges és végtelenről, anyagi és szellemiről fogalmainkkal?» És Hegel itt vállat von, s nagy hidegen azt mondja: «A philosophia csak az által philosophia, hogy az értelemnek és józan észnek ellent mond, mely viszonyban a philosophia világa egy általán fogva megfordult világ.»¹⁾

«Ily drágálatos eredményeket szült — kiált fel erre bölcselők — az alanyisági philosophia, mely a fő lényt, erkölesi szabadságot és személyes öröklétet, szóval a végtelent beolvastva a végesbe, a gépszeresbe, és a tiszta észvallási világ-nézetet alá rendelve a természet-philosophiának, a metaphysikát földhöz ütötte, megsemmítette.» Ő tehát, hogy a méltatlanul lealázott metaphysikát elébbi jelentőségére visszaállítsa, s a korphilosophia gyöktévedéseit megigazítsa, az általános alanyiságnak az általános harmonismust, egyezményt

¹⁾ Kritisches Journal der Philos. I, 1, 17.

1840.

teszi ellenébe, mely öszhangot, egységet állít ugyan létezni a világban, de olyneműt, minő van a jó zenében, festvényben, mikben megkülönböztethetők a külön nemű színek és hangok. A harmonismus helyt ad mind a mérsékelt idealismusnak, mind az empirismusnak, és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdjenek. Ez az egy és megoszt-hatatlan ész t veszi fel segédül, és ennek tehetségeit nem darabolja fel, egyiknek a másik felett túlnyomatot nem ad; mert maga az ember, szintugy mint a világ, egy öszhangzó egység. Az egyezményes bölcsélet ugy tekintti a természet-fölötti tárgyakat vizsgáló ész t, mint szellemi tükröt; mely nem teremti, mint Fichte állítá, hanem csak vissza-tükrözi a szellemi világrendben feltűnő — épen nem idealis, mint Schelling és Hegel tanítják, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az állományyal biró lelket, és ennek épen nem kérvényes szabadságát. Az általános harmonismus segítségével belátunk a világalkotmány gépezetébe, be szellemünk életművezetébe, mindenütt törvény- és czélszerűséget szemlélve, mindenütt egy fő törvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, analogiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, mely elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

Átmenvén ezután a korphilosophiákon, s kimutatván tévedéseiket, kimutatván azt is, mennyire alkalmas az egyezményes rendszer e szirteket s örvényeket kikerülni, mondja: «a korphilosophiák nekünk magyaroknak, kik velősb éldelethez szoktunk, és mint kelet népe, gyakorlatias szelleműek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk oly philosophia kell, mely megvetve az ábrándos idealismus léghajózásait, de más részről elfordulva az aljas érzékiség fertőitől, fejtsze ki magában és embertársaiban azt, mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; oly bölcsészet kell, mely mind az egyéni mind a társalmi élet szép ideáljait valósítani segítsen... Az egyéni és társalmi élet harmoniája azon eszmény, mely felé kell tartanunk philosophiánk segítségével; ez s nem más az igazi bölcsészet ugró és kiindulási pontja: nem pedig, a philosophok

eltérő véleményei szerint, a természet mélységeinek akózása; nem az eszmények és ideák tündérhona; nem az állomány, mint Spinoza véle, nem Schelling általanja, nem Hegel van-ja és tiszta létje; hanem, mint mondók, az életszépség, nem levén az észnek és szívnek ennél szebb és nagyobb ideálja, melyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség axiómája, melyben mindenki egyetért, mely mindenikünknek, kik élünk köz óhajta. Itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös philosophia gönczölének; a világ nagy törvényében, a harmoniában rejlik annak életelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e fő alapra kell építtetni.

«Minden tudomány tehát, mely az életharmoniát átláttatja, minden gyakorlat és művészet, mely végelemzésben életszépséget eszközöl, fő rangu, üdvös, sőt isteni. A testharmoniát helyreállító orvos, a lélek- és szívbeli békét eszközlő, a szépelet elveit és törvényeit földerítő böles, a nemzeti jóllétet eszközlő államférfiu, a kedély zordonságait lecsilapító művész, az emberiség háláját és tiszteletét érdemlik; és bár külön irányban látszanak működni és mint a sugarak, más felé tartanak: mégis mindnyájan az életharmoniának szolgálnak, ennek központjából indulnak ki, és utóbb is itt sereglenek össze.

«A philosophia, nagy céljának soha meg nem felelend, ha csak eddigi iskolai alakjából és köteleiből kiszabadulva, dialektikai szörszálhasogatásaiból kimenekülve, az egyéni és társalmi élet szépítését nem tűzi ki egyedüli feladatának, szóval, az életharmoniát, melyben rejlik általában az életüdv... Látjuk, hogy a philosophia, ezen három ezer éves gyermek, — mert még fejletlen, — nem bírja magát értelmezni, nem tudja főirányát, körét is szilárdul meghatározni: az ellenmondás lelke, kétely uralkodik benne. Olyan, mintegy roppant anyag- és szer-tár, melyet rendezni, belőle jeles és állandó csarnokot építeni nem birt. Az új korban sűrűn keletkező philosophiai rendszerek, mind meg annyi nagyszerű légtűnetek, melyek alig tartanak pár óráig és aztán végkép elenyésznek. És midőn a hellen bölesészek művei örök becsűek, ép úgy mint az antik

művek: emezek alig örvendhetnek egykét évtizednyi öröklétnek... Nem is leend a philosophiának addig szilárd állása, míg őt az életharmonia testébe nem öltöztetjük, és szellemére a világ szellemét, a harmoniát, nem leheljük, élettudomány-nyá magasítva, sőt nemesítve őt: de ez máskép nem leend, hanemha őt teljesen átalakítjuk. Át kell mindenek előtt látni, miben tévesztett czélt az eddigi bölesészet; mi azon igaz és saját telke, melyről eltért; végül, mi által lehet neki életben haszonvehetőséget, tudományban tekintélyt és erősülyt, társalomban vezérletet, sőt trónt biztosítani?

A czéltévesztést illetőleg: sajnálattal látja, mikép a nagy Sokrates óta a böleselők előtt nem áll tisztán ama nagy igazság, hogy a philosophia nem más, mint életharmoniára vezérlő kalauz, és az igazi böleselő nem egyéb, mint életszépségre oktató tanár. Nem szabad tehát neki az alapi és fensőbb élet teréről lelépni és kifürkészhetlenek után kapdosni, minők, például, a léleknek, a világnak, a fölénynek benső természete és lénye; mivel ezek lényökbe pillantani soha sem engednek; elégnek tartva azt, ha műveiket szemléltetni engedik, s legfőlebb azon törvényeket nyilvánítják, mikben és mik által nyilatkoznak.

Fejtegeti továbbá, hogy a philosophia saját telke nem lehet egyéb az életnél s életharmoniánál. Ő nem akarja előtte bezárni az eget; ő csupán léghajózásait akarja megszüntetni és az élet körére visszavinni, mely elég bő telek számára. Az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a végtelen mindenségnek; millió alaku; és ha csak az emberéletet vizsgáljuk is: van egyéni, van társalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. E nagyszerű eszme tág alapzatul szolgál a philosophiának; oly terebélyes élőfa, melynek ágain ülnek az életszépítő tudományok. Mert tekintsünk körül: mit akarnak az ugy nevezett principialis tudományok? Ezek szakfelosztásából kitetszik, hogy mindannyian az élet fentartásá-

nak, biztosításának és szépítésének szolgálnak. Mit akar a theolog? Örök életüdvét. Mit a jogász? Jogbiztos és jogtalan-ságtól ment életet. Mit az orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyonbiztos életet. És ime itt van a tudományok kapcsolata és egész családja, miknek középpontja az élet.

Folytatólag a harmoniáról szólva szinte ihlettség szállja meg bölcselőnket, mely költészi színezetűvé lelkesíti irányát. «A harmonia, ugymond, világtörvény, éltetője a sphæráknak ép úgy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegysé-temnek, melynek uralma alatt áll a porszem úgy, mint a fenséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, melyből foly ki, mind fenn, mind alatt minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály s norma mellett s fölött. Ez törvényadója minden magasságnak s mélységnek: ennek trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik mar- talékul. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója min- den alárendelt erőnek. Ez állapítja meg a szellemi és testi világ fejleménye rendét; és ennek pálczája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A mi magát ez alól elvonja, az, mint törvénysérv, más egyéb mint rút, valótlan és jog- talan nem lehet. Ez, mint legfensőbb lény magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet; azért a szellemi világban is olyan, mint a cosmicaiban az általános súlyerő, melynek uralma alól a legtávolabb eső fényfelhők napjai sem vonhatják ki magokat. Ez szolgál a bölcsnek kalauzul, midőn azon fő- lényhez tekint fel, kihez a hiúk vagy ritkán fordulnak, vagy ha fordulnak is, a szenvedély szele az érzelem világát gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérök, midőn a világ nagy köny- vébe tekintenek, mely fénylő csillagbetűivel szól hozzájuk. Ez iránytűjök midőn saját testök óraművét vizsgálják: ez, midőn az ész, a tudományok és a művészet, ez, midőn a családi és társalmi élet viszonyait fürkészik. Csodáljuk-e te-

hát, ha ezen harmonia legmagasabb vezéreszméje, ugrópontja, sőt kezdőbetűje a philosophiának! Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban felfogható eszme az, mint a korphilosophia által alapzatul tett *absolutum*; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a valóságban nem: amannak vannak látható, hallható, érezhető típusai, mint például, a szépség, melyet éldel a még beszélni alig tudó kiseddel a virágban, éldel az ifju, szíve ideáljában, éldel az érett kor a szép-igazban és szép-jóban. Ez tölt be eget és földet egyaránt, és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Virgil a híréről énekelt:

Graditur solo, et caput inter nubila condit.

Bölcseleők szerint az egyéni és társalmi fensőbb élet harmoniájának két fő tényezője van, ugymint: észderű és elv-hűség. Ész és ez által kormányzott szilárd akarat életünk harmoniájának kettős gönczölei: ezeket kell tehát főleg ki-művelnünk, hogy életünk szépségét biztosíthassuk. Az ész nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek, és a fő harmoniától (istentől) eredő teremtetett istene énünknek. Ez létesít öszhangot gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Élő műszere tehát ez a harmoniának, mely fokozatos, és a fensőbb tájakban szépség, igazság és erény neve alatt ismeretes. Az ész egy ugyan, de három irányban működik. Első irányban az igazsággal foglalkodik; bíráló alá veti a fogalmakat, eszméket; és azt tekinti: vajjon nem csalkép-e, nem hibás-e az észlet? Ott hol a vizsgálat el-hagy, az ismeret hiányait hittel pótolja, s mintegy betölti, de hiányt sehol nem enged, nehogy rajta a kétely betörjön; ellentáll azonban a hiszékenységnek is, fogalmait, nézeteit tisztogatva, kijavítva, analogiáit, inductioit tökéletesítve. Észderű itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény és a világ a színek harmoniája.

Ámde a világ nem elég; kell lenni melegnek is: ezt nyújtja az érzelem, mely megmondja énünk kellemes vagy kellemetlen jelenét. Az ész az érzelem és öntudat tanúságait

nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az elérjesztések a léleknek, úgy szólva, csak felületét érdeklik, amazok ennek benső lényét támadják meg és mélyen hatnak. Az érzelmek s ezeknek összege, a lelkiület (kedély), az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az erők harmoniája felbomlik és a szenvedélyeknek rabul esünk.

Harmadik iránya az észnek: a jellemképzés; itt tehát neki fő feladata, a természettől szolgálakat rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi fensőbb vágyakká magasítani; például: a nősvágyat nőszerelemmé, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hívvágyat tudvágygyá. Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész a szemlélet, érzelem és akarat felett; s így létesíti a szellemi erők harmoniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát az élet rútságának fő oka és abban, hogy egyénekben, társalmakban sőt az emberiségben épen azon fő erő és isteni teremtő műveletlen, épen azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyújthatna.

Ekkép áll a dolog a társalmi életben is. Az ész harmoniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvet deríthet mindenütt. A társalmi és nemzeti észderű világánál fejlenek ki a nemzetek jóllétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észboru *dæmona* pulyákká, törpékké és szegénytelen szegényekké teszi őket. A *sophismus* azonban, mely sátánja az életszépség édenének, itt is ördögileg űzi szeszélyeit: igazi észderű helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minő például, a szabadság, hamis világításban tünteti fel. Itt gyökerezik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. Az észboru szülte ezt, és az egyoldalú eszménységnek tartó, idealismusra hajló, az életkörbe lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonissal ismeretlen, fonák bölcselés.... Mi tehát a harmoniára építve *philosophiánkat*, és a világ e nagy törvényét úgy fogva fel, hogy a természet, e nagyszerű anya, tör ugyan az állandó

1840.

egységre és egyetemesre is, de szintugy delejt a sokféle, a változatos felé is, ugy hiszszük, hogy igaz bölcselőnek itt félszegségbe esni nem szabad, hanem mind a kettőt figyelembe kell vennie. Mi nem tartozunk az oly fellegi bölcselőkhez, kik az eszményiség és általány fellegvárába vonulva, izetlennek, utfélinek találnak minden valót, fenállót, anyagi s alapi élet s jóllétre tartozót: hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is és az egyetemes élet törvényeit, de méltányoljuk a nemzetek életsajátságait is, ezek jellemét, műveltségi fokozatát, szükségait. Fő feladat tehát itt nem az, hogy tiszta általányban álljon elé a philosophia; hanem az, hogy a nemzeti alakban el ne veszzen, és a nemzeti alakok közt is megtartsa a lehető általány és önállás bélyegét. Igaz, hogy a philosophia tételei általánosak, és az alakot nélkülözni sőt megvetni látszanak; de mind a mellett is, kérdeni, lehető-e alak nélkül feltűnni, és a hellen sőt a német philosophia is nem alakban s pedig nemzetiben tűnt-e föl? — amaz ugyan a műkedvelés, emez az eszményiség felé delejtő jellemében.

Körülbelől ezen alapelveken nyugszik Hetényi egyezményes philosophiája, melynek egyébiránt tanosztályozására nézve is mint újító lép fel. «Harmonisticánk elosztása, ugymond, lényegesen eltér az eddigi philosophiák részeitől. Ez mellőzi ezen ismeretes elosztást: elméleti és gyakorlati philosophia. Neki főelve lévén az élet, elosztja azt magános és társas élettudományra. Az elsőnek elméleti részében előadja elsőbben az alapi élet philosophiáját, melynek tárgya a testi és kereseti élet; másodsor a fensőbb vagy szellemi élet philosophiáját, melynek elméleti tárgyai a szellem, világ és isten; gyakorlati részében pedig a morált, mely az alapi és fensőbb élettan elméleteiből eredő elveket adja elő. Társas élettanában előadja elsőbben a házi élet philosophiáját; polgári élettanában a jogtan és politika elveit. Végre vallási vagy egyházi élettanában a cultus, az egyház philosophiáját, miknek egyezményben kell lenniök nemesak az észvallás és tiszta morál általános elveivel, hanem a státus céljával is.

«Hetényi érdeme a magyar egyezményes philosophia körül nem az, hogy ő találta fel azt; — ugymond e bölcsészet terén társa s legilletékesebb bírója, Szontagh Gusztáv, — mert az már előtte létezett; hanem az, hogy a kikiáltott elvet egész érvényességében átlátva, a philosophiára egész terjedelemben alkalmazta. Mily hévvel s reménnyel fogta fel ez ügyet, nyilatkozataiból látható. Ő az egyezményes rendszert a philosophia érettségi, sőt arany korának nevezi, nagyszerű reformnak, mint Baco a tőle ajánlott észlelési módszer alkalmazását restauratio magnanak; s nagyra törekvő lelke föllelkesült, hogy nemzetét e kincs örökösévé tehesse. Így támadt benne a «Magyar Parthenon» nagyszerű eszméje, melyet fájdalom! be nem végezhetett, mi mellett akaratlanul Kazinczy Ferencz szavai ötlenek eszembe: «Ki lép ürült nyomodba?» — mert ki kell itt meggyőződésemet mondanom: bölcselkedő oly széles tudománnyal, éles és józan észszel, mint Hetényi János, koráig e hazában még nem létezett. Hol írásaiban az ihlettség megszállja, mint valami magasabb szellem tűnik elő, bizonyos gondolkodási grandezza, mely imponál».

E tanuságot örömet halljuk Szontagh Gusztáv szájából, mert önálló nemzeti philosophiánknek épen ő a másik legjelesebb bajnoka, ki, e lényegesen gyakorlati bölcséletnek kifejtésében s megalapításában mind «Propylæumaiban», mind számos értekezéseiben, szinte nagy érdemeket szerzett magának. De azok után, miket Hetényi műveiből közlénk. szükségtelen itt Szontagh tanait bővebben előadnunk. Hiszen ő maga mondja: «Hetényivel én minden eredményben annyira egyezem, hogy nézeteit előadva, enmagam nézeteit kellene ismételnem». Egynémiben mindazáltal mégis eltér Hetényitől; s eltérései közt az a leglényegesb, hogy ő az öntudatnak és alanyiságnak, épen az egyezmény érdekében, nagyobb szerepet ad a philosophiában, mint amaz; s hogy ő a lélektani módszert tartván a philosophia művelése egyedül helyes eszközének, neki a philosophia alaptana a lélektan; mit ha

Szontagh
Gusztáv.

1840.

bár nem hanyagol is el Hetényi, oly tüzetesen, mint ő kívánja, nem tárgyál. Szükségtelennek látja végre Hetényi újításait a philosophia tanaira nézve is. Szerinte e tanok, rendeltetésünk eszméi által meg lévén határozva, következhetnek egymás után azon név alatt és sorban, mint eddig előadattak; s az egész javítást az egyezményes rendszer által csak abban helyezi, hogy e tanok egymással teljesebb öszhangzásba hozhatnának. «A nyílás, ugymond, mely eddig a gondolatbeli igazságot a tárgyastól elválasztá, tehát a logikát a metaphysikától, nem volt kisebb, mint a test és lélek közt; szintoly tántogó rés választá el az érzéki és erkölcsi jót, a jóllétet és erényt; s nem csekélyebb mutatkozott a tudás és hit között. Az által pedig, hogy az egyezményes philosophia a gondolkodást, érzést, vágyat és akaratot az emberben, életműködéseknek nyilatkoztatja, — mik a mint egy és ugyanazon életerőből erednek, ugy teljes egységben és öszhangzásban is léteznek nem csak egymással, hanem a tárgyas mindenséggel is; — az által, mondom, betöltötte azon nyílást, mely eddig szellemi munkásságunk különböző irányai közt fenállt, s a mellett öntudatunk elemzése által kimutatván, miképen minden egység, szükségesség és egyetemesség ismeretünkben nem a tapasztalásból szármázik, hanem szellemünk eredeti alkotása s eszünk önmunkásságából; minél fogva eszményi világszemléletünk hason jogossággal bir, mint való (reál) világszemléletünk, s tulajdonképen ennek szükségképeni kiegészítője: ez által egyszersmind a hitet összekapcsolta a tudással, s amazt ennek fölébe helyezte, mint befejező zárkövet».

Talán bővebben is vázolánk, mint e helyt feladatunk igénylé, philosophiai irodalmunk ezen kori mozzanatait. De tettük azt, mivel meggyőződésünk, hogy e való-eszményi, józan s elméletében szintoly egyetemi s alapos, mint gyakorlatában termékeny egyezményes philosophiának, ha ismerete egyszer eléggé el lesz terjedve, s az életet és tudományt, mint kívánatos, teljesen áthatandja, lehetetlen üdves eredményeket nem gyümölesöznie ugy irodalmunkra, mint magán, társas és köz-

életünkre nézve, amazt és ezeket egyaránt emelvén, nemesítvén, tökélyesbítvén. Életrevalóságát már is eléggé bebizonyította Szontagh, midőn az egyezmény elvét a philosophiának egyes tanaira, ugy a lélektanra, melyet alaptanául fogadott el, mint az elméletiekre, melyek: a logika, metaphysika, s æsthetika, s a gyakorlatiakra, minők: az erkölcs-, jog- és észvallástan-, sőt a philosophiának még alkalmazott tanaira is, ugymint az államjogra, államgazdaszatra s a neveléstanra igen szerencsésen alkalmazta. De a jelen korszakban még sokkal ifjabb volt és, miután a tanszékekre még nem jutott el, kevesebektől ismertetett s míveltetett e termékeny tudomány, mintsem hogy már is érett gyümölcsöket hozhatott volna; mi csak későbbi korban, terjedtebb körű buzgó mívelésének s alkalmazásának lehet majdan eredménye.

Mi alatt philosophiánk ily hatalmas haladásnak örvend vala, több más ágaiban is életvidorabb gyarapodásnak indult az irodalom. A folyóiratokban — melyek közül a Tudományos Gyűjtemény, a Tudománytár, az Athenæum és Figyelmező, s az Ellenőr voltak a jelesebbek, s az utólsót kivéve, mely a korszak végén, a censura mellőztével külföldön jelent meg, legtartósabb életűek, — felhalmozott egyes értekezések, szintugy mint az önállólág közzé tett munkák e haladásnak első tekintetre is szembetűnő tanúságai. És már nem csak számukra nézve jelentékenyen szaporodának a tudomány különféle ágait tárgyaló elmeszülemények; hanem tartalmokra, belbecsökre nézve is örvendetes volt a haladás. Ha a megjelent munkák, világirodalmi szempontból tekintve, még nem vitték is előbbre a tudományt; de ezen irodalomnak mindinkább színvonalára emelkedének, — mi, oly hosszú pangás után a tudományok mezején, s kizárólag a kormánytól függő s általa féltékenyen őrzött tanintézeteinknek még mindig sajnos korlátozottsága s innen eredt nagy gyarlósága mellett, — már szinte meglepő eredménynek tekinthető. Nagy hatása volt e tekintetben annak, hogy nemcsak a régi classikai, hanem az újabb világirodalom jelesebb művei közül is mind több

Az irodalom
egyéb ágai.

1840.

fordítottatott át nyelvünkre s ültettetett be irodalmunkba; mik aztán az eredeti elmeszüleményeinkben is példányokul szolgálának.

Mi legelőbb is egyházi irodalmunkat illeti, mely a XVII-dik századbéli vallási villongások után végkép parlagon hagyatott, úgy hogy, legalább a katholika egyház kebelében, Pázmány érsek s Eszterházy Miklós nádor munkái óta, két egész század folytában alig mutathatott fel magyar nyelven valamely jelentékenyebb elmeszüleményt: — századunk negyedik tizedében, a classikai műveltségű, s a görög irodalomban is nagy jártasságu Guzmics Izidor kezdeményezése után mind nagyobb lendületet nyert. Az általa 1832-ben megindított s Beély Fidél által folytatott Egyházi Tár szolgált több éven át e munkásság terül. Majd Szaniszló Ferencz gyujtá meg a Guzmics halálával kialudt szövétnekét, Religio s Nevelés czimű folyóiratot indítván meg az egyházi irodalom közlönyeül, melyben rajta kívül a két Szenczy, Imre és Ferencz, és Danielik, ki utóbb a lap szerkesztését is átvette, több másokkal együtt buzgóan művelék az oly sokáig elhanyagolt egyházi tudományokat. Az önállólag megjelent munkák közt Májer kanonok egyházi beszédei s a későbbi években Lonovics érsek Egyházi Archæologiája, és Szabó Imre egyházi beszédei legjelesebb termékei kath. egyházi irodalmunknak.

A politikai s államgazdászati tudományoknak legalább egyes tanairól alább, a napi sajtóról szólandván, bővebben fogunk emlékezni. Itt csak Szalay Lászlónak Szónokok és Státusférfiakról irt jeles munkáját, s Fényes Elek és Palugyay Imre statistikai dolgozatait emeljük ki. — Jelentékeny gyarapodást mutatnak a jog- és törvénytudományok, melyek Frank, Zsoldos, Császár Ferencz, Fogarassy János, Szlemenics, Tóth Lőrincz, Csengery Antal, Pauler Tivadar, Wenczel Gusztáv s több más jeles íróinkban szorgalmas művelőkre találtak; kiket azonban bővebben méltányolni, az irodalom történetének feladata. — Sőt már a természeti s matematikai tudományoknak eddig sajnálatosan elhanyagolt körében is ör-

vendetes lendületet észlelünk Jedlik Ányos, Tarczy Lajos, Petényi Salamon, Nendtvich, Mihálka, Kovács, Nagy Károly, Győry, Vállas s több mások munkálataiban. A természettudományok művelésére e korban egy Természettudományi Társulat is keletkezett. Az országos Gazdasági Egyesület pedig, egyéb kiadványain kívül, a mezőgazdasági szakismertetek terjesztésére egy heti lapot indított meg.

A történettudomány azonban, tekintve Bél, Hevenessy, Kaprinai, Pray, Wagner, Katona, Éder, Engel, e tudományra nézve oly termékeny, de nem magyarul író korát, nem csak jelentékenyebb haladást nem tett; hanem mind a törtétnyomozás, mind a művészi feldolgozás tekintetében, még hanyatlásba is esett. A nemzeti öntudat ébersége s a politikai élet oly vidor elevensége mellett e tüneményt alig lehetne megfejtenünk, ha nem tudnók, hogy ez nagy részben az egyébiránt tömérdek tudományu s magának összes nemzeti irodalmunk iránt oly nagy érdemeket szerzett Horvát István hatásának tulajdonítandó, mióta ő a történetírás valódi teréről lelépve, az ábrándok légkörébe tévedt. Tekintve a század második tizedében közzé tett apróbb munkáit s kivált az 1820-ban megjelent «Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről» címűt, mely kivált jogtörténetünkre annyi új s meglepő világosságot derített; s tekintve roppant készülését s hihetetlen olvasottságát okmányaink tömegében: ő a magyar nemzet erkölesi történetének megírására volt hivatva; s e pályán kététségkívül hervadhatlan koszorút fűzhet a maga homlokára, irodalmunkat pedig classikai művel ajándékozhatá meg. Annál nagyobb veszteség, hogy ő a magyar nemzet eredetének s őskori történeteinek mind nagyobb szenvedélylyel folytatott nyomozásában oly irányra tévedt, melyben a népneveknek, hang és jelentésök szerint egyeztetése és csoportozásai után indulva, végre az egész ismert ó-világot magyarokkal népesíti meg, az ionokban, pelasgusokban, cimeriusokban, phillistæusokban, sabinusokban és száz meg száz más népekben csak magyarokat lát; Carthagót, Jerusálemet, Argeopolist,

1840.

Történelem.

1840.

magyar városnak, Herculest, Nagy Sándort magyar hősöknek tekintti, magyarokkal építetteti az egyiptomi gúlákat, magyarok által fedezetteti fel a görögök és rómaiak irását, magyaroknak tulajdonítja az argonauták hadjáratát, a trójai és pun háborúkat, stb. «Mind ezek, mond Toldy Ferencz, elég hangosan hirdetik, mikép a követett irány a történeti aberratiók legóriásbika volt, melyet az irodalom története felmutathat, s hogy a hazafiui jó szándék, s e harmincz évi példátlan fáradalmak, füstbe ment munka voltak szükségkép: mint kór ember álmai méltók, nem gúnyra, mert az áldozatok nagyszerűek voltak, de sajnálatra, hogy ennyi tehetség, még több tudomány s páratlan erkölcsi erő és kitűrés nem termékenyebb s általában nem lehetséges feltételre fordítottak... És ez irány, fájdalom, nem volt helyre szorult seb történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra. Más nemes erők, elszánt akarattal, buzgó munkássággal, részben önfeláldozással követték a szerencsétlen irányt; s a magyar eredet és rokonság kérdése hivatottak és hivatatlanok részéről, szóhangok álhasonlatossága nyomán a legtarkább s egyszersemind legmeddőbb vélemények küzdhelye lett. Ott történtek a nyomozások, hol historia nincs; történtek név és szóhasonlítással, nyelvek ismerete és tudományos elv nélkül.» A ferde irány, ábrándjaival megmértelyezé, s majdnem végkép eloltá a historiai érzéket, nevetségessé tette a tudományt, s annyira elburjánozta történelmi irodalmunkat, hogy azt utóbb csak nagy erőködéssel sikerült néhányak buzgó ügyekezeteinek megtisztítani s feléleszteni a részvétet honi történelmünk iránt, és valódi historiai érzéket ébreszteni a közönségben.

A dicsőség e tekintetben, bár többektől kétségbe vonva, de tagadhatatlanul, azon férfiut illeti kiről, mint önállóságra törekvő hazai bölcselőnkről, már fentebb is emlékezzünk: Fejér Györgyöt. Nem azon egyes történelmi munkáit akarjuk itt érteni, melyeket jobbára a közéletben felmerült kérdések alkalmából részint latin, részint nemzeti nyelven irt; ezeknek

általában csak nagyon mérsékelt becsét tulajdoníthat az ítéssel s az irodalom története. Hanem értjük azon óriási, egyes ember erejétől alig várható munkát, melyet másutt csak kormányi vagy testületi segélyezéssel letesíthettek, s mit Fejér s pedig már hajlott korában, tizenöt év alatt mégis egymaga s a közönségtől is alig nyolczvan előfizető által pártoltatva, létre hozott: az egyetemes magyar okmánytárt, a «Codex diplomaticus», melyet Szent Istvántól kezdve a Hunyadiak koráig negyvenkét kötetben elkészített. Ily nemű munkát egyes embertől, ki nemcsak a nyomozás, gyűjtés, javítás, hanem még az eladásnak terhét is egymaga volt kénytelen viselni, hiányok nélkül várni alig lehet; és vannak Fejér Codexének is számos hiányai, mind a hűség és hibátlanság, mind a szerkesztési rend tekintetében, miknél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, s néhol a tárgyak feltalálása is nehéz. És Fejér György mégis örök hálát érdemelt ki általa a tudománytól s a hazától. A sokaktól, sokféleképp gáncsolt, de mégis használt munka időszakot jelöl történelmi irodalmunkban. Ha bár némi hibákkal is, de együtt lévén itt adva multunk ötödfél századából történelmünk összes, eddig vagy egészen kiadatlan, vagy csak elszórva kiadott okmánykincsének nagyobb része: a gyűjtemény, minden hiányai mellett is, új világosságot terjesztett mind polgári köz-, mind egyház-életi összes történelmünkre; ingerül szolgált annak bővebb s alaposabb tanulmányozására, s ha nem is épen feltételévé, de bizonyára hatalmas segédeszközévé vált az ifjabb nemzedéknek azon korbéli történelmünk kimerítőbb, oknyomozó történelmének megírására.

És valóban e gyűjtemény megjelenése óta mind több erők kezdék munkásságokat szentelni a honi történetírásnak, részint anyagkincsünket szaporítva, részint egyes eseményeket s korszakokat, összes történelmünket vagy annak külön ágazatait kidolgozva. Amazok közt méltán első helyen említhetjük Endlicher Istvánt, és Gévay Antalt, kiknek elseje némely régibb krónikáinkat s más kuttóinket, — másodika

1840.

az I. Ferdinándkori magyar-török viszonyokra vonatkozó követségi tudósításokat s más okmányokat nagy gonddal tették közzé. Emezekhez számítjuk egyebek közt Czeh János számos, németül irt apróbb történelmi munkái mellett, a Tudományos Gyűjteményben, Tudománytárban s az akadémia Évkönyveiben közzé tett értekezéseit a régi magyar nemzetségekről, Győr vármegye nemes családjairól, Győr vidékének régi történeteiről, a tudományok állapotáról az Árpádok alatt, s Győr város kéziratban maradt történetét. Ezekhez, Jászay Pálnak, ki egyébiránt az okmánygyűjtésben is nagy szorgalmat tanúsíta, a gyarmati és szőnyi békéről irt monographiáit, s «A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után» czimű terjedelmes munkáját. Ezekhez, másoktól kisebb s nagyobb dolgozatban «A magyarok történetét», az ipar, kereskedelem s honvédelem történetét, stb. Ezekhez Bartal Györgynek, mit eléggé sajnálnunk nem lehet, latin nyelven irt, s azért a nagy közönségben el sem terjedhetett állam- s jogtörténeti nagy becsű commentárjait. Ezekhez Lányi «Magyar egyházi történeteit»; Gyurikovics, Jerney és Podhradczky némely dolgozatait. Ezekhez végre, Bajza Józsefnek szép irányu egyetemes történeti kézi könyvét és Magyar Plutarchját. Ezen korban készült, bár napvilágot e korszaknál néhány évvel később látott, gr. Teleki József több kötetre terjedő s a magyar történelmi tudomány első rangu classikai műve, husz évi lelkiösmeretes nyomozás és írói műgond érett gyümölese, «A Hunyadyak kora», mely majdnem az egész XV-dik század nem csak polgári történetét, hanem az összes nemzeti élet nyilatkozatát az állami és egyházi, az anyagi, erkölcsi s műveltségi viszonyok tekintetében szintoly hű, mint érdekes, plastikai elbeszélésben tárja fel az olvasó előtt.

Nyelv- s irodalomtörténet.

Irodalmi viszonyaink e különben is igen hézagossá vázolatának legnagyobb hiánya lenne, kifelednünk két férfiu szellemi hatását, kik nélkül nyelvünk s irodalmunk története bizonyára még messze állana azon foktól, melyet az mai nap elfoglal. Ezek egyike Döbrentei Gábor, kinek működései kez-

detéről az irodalomban, már az 1825 előtti korszakban is tettünk említést, mit azonban itt kiegészítenünk igénylenek e férfiú érdemei. Ő az akadémia első titkárául választatván, négy évig viselte e hivatalt; de bár ez intézetnél buzgalmát, munkásságát kétségbe vonni nem lehet, mégis nem e mezőn, hanem, miután e hivatalból kilépven, az akadémia megbízatából a magyar nyelv régi emlékeinek gyűjtését s kiadását kezdte meg, miben azontúl tizenhat éven át szintoly buzgóan mint sikeresen fáradozott, gyűjte ő magának maradandó érdemeket irodalmunk körül. «Mert hol állott — ugymond Irodalmi Arczképeiben Toldy Ferencz — hol állott nyelvünk régi története, midőn Döbrentei e mezőre lépett?... Egykét emlék s néhány adat volt minden. Révai nagy fölfedezései nyelvünk alkotmánya körül ott állottak egyedül Révai hitelére alapítva... A nyelv divatának kiterjedése, mezői, életbeli milyensége, ismeretlen föld valának, eltemetve a levél és könyvtárak porába, nem tudva vagy szándékosan elrejtve: csak néhány régi levél, itt ott kiadva, elszórtan, belső összefüggés nélkül: egyes jelei s mutatóványai egy ismeretlen világnak. Döbrentei e világ földkerítését élte feladatává tette. Összeírta, minek létezte tudatott, levelezést indított meg szerte a két hazában mindenfelé;... majd maga megkezdte azok beutazását régi magyar iratok keresése végett. Több mint hatvan levéltár lőn ekkép kikutatva általa; általános figyelem gerjesztve az ügy iránt, adatai gyűjtve a nyelv köz- és magánjogi divatának, eredetiben összegyűjtve vagy lemásolva számos irományok, melyek ötven nyalábnál többre szaporodván, egy tekintélyes magyar Leveles Tárt alkotnak; míg másfelül közel harmincz magyar codex másolata, sőt néhány eredeti is könyvtárunkban felállítva áll: megbecsülhetetlen kincsei régi irodalmunknak és szóló tanúi azon kor szellemi mozgalmainak, melyről Európa azt hitte, hogy abban a magyar nyelv még nem iratott, s melyet magunk is egykor csak sejtelmekkel népesítettünk meg... Megindult aztán gondjai alatt a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása; melyek nyolcz év alatt

1840.

négy tetemes kötetre szaporodtak... Mind ezekhez magának s általa felkért barátainak az adottak körüli terjedelmes fűrkészeteik, régi nyelvtani elődolgozataik, glossariumaik; mik által világosság, váratlan, nem sejtett világosság dereng közép korunk nem ismert irodalma s nyelvünknek félreismert egykori életjelentősége körül.»

Toldy Ferencz.

Az anyag ekként készen állott; s most a művészre lőn szükség, ki azt rendezze, alakítsa, szervezze s felépítse belőle irodalmunk történetét. E művészt Toldy Ferenczben birja irodalmunk. S ő ama férfiak másika, kiről hallgatni nem lehet, midőn nemzeti irodalmunk forog szóban. Mert ő valamint egész erejét s idejét kizárólag irodalmunk emelésére szentelte e századnegyed alatt: ugy annak valóban is elevenítő lelkévé, sikerdús élesztőjévé lőn, kiénél nagyobb érdemet irodalmunk iránt korunkban senki sem képes felmutatni. Mint az akadémiának Döbrentei után titoknoka, mint sok oldalu, gondos író, s koronként több tudományos folyóirat szerkesztője, egyaránt hű, buzgó, mondhatni szenvedélyes szeretettel fogta ő át összes irodalmunkat, mívelte, ápolta, emelte azt szintugy saját jeles munkái, mint ösztönzései, buzdításai, tanácsai által. Az akadémia, melynek egy századnegyeden át ő volt elevenítő lelke, főleg az ő hatásának köszönheti ama jobb irányt s elevenséget, melynek, hazai tudományosságunk oly nagy gyarapodására, jelenleg örvend. A Kisfaludy Társaság, melynek számos éveken át igazgatója volt, benne tisztelte alapítóinak egyik leglelkesbikét. A nyelv, irály, szépliteratura, történelem, műítészet egyaránt maradandó nyomait mutatják fel hatásának, egyaránt köszönhetik gyarapodásukat buzgó munkásságának. Tőle vette irodalmunk s a haza annyi régibb s újabb íróink kiadását, hogy azok száma szinte egy kis nemzeti könyvtárt képes alkotni. Fő érdemét azonban az teszi, mire idejének s erejének legnagyobb részét fordítá: a nemzeti irodalom története, melyet, mondhatni, ő teremtett ernyedetlen munkássága által. Az e nemben eddigelé megjelent munkái, — az «Irodalmi Levelek», «A magyar költészet kézi

könyve a mohácsi vésztől a legújabb időig», «A magyar költészet története», az egyetemi előadásokra készült «magyar nemzeti irodalom történetének», kézi könyve, «Irodalmi beszédei», «Irodalmi Arezképei s újabb beszédei», «Eletrajzi Emlék, Kazinczy és Kora» stb. — már is számos kötetekre s irodalmunk valamennyi korszakaira kiterjednek; belbecsők szerint pedig mind meg annyi gyöngyei irodalmunknak. De ennek rendszeres és kimerítő bírálatos történetét, minő például a Költészet története, még csak ezután várhatjuk tőle, miután a köztanítás számára közzé tett irodalom-történetének előszavában olvassuk, hogy «hosszas studiumai gyümölcseit elébb egy, az egész irodalomtörténet anyagát bírálattal feldolgozó s kimerítő terjedelmes munkában kívánta a hazának átadni, s csak ennek nyomán majd a nagy közönségnek szóló kézikönyvet dolgozni ki...; de a külső viszonyok ez egymásutánt másképp intézték».

Körülbelől ezek valának a főbb mozzanatok ezen kori irodalmunkban: bizonyára nagyok s örvendetes haladást tanúsítók, ha irodalmunknak az 1825 előtti állapotával vetjük össze; de még koránt sem annyiak, hogy nemzetünk méltóságának s tudományos érdekeinek és magának az oly élénken előre törekvő közélet szükségéinek kellőleg megfelelhettek volna. A politikai élet, az alkotmányos reformi harcok aránytalan élénksége, mondhatnám, mohósága nyelt el mindent, s vont maga felé oly erőket is, melyek higgadtabb korban a tudományok művelésére hajóltak volna. De, a bővebb aratás, mely napjainkban a tudományok mezején általában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy e majdnem túlságos áramlás a politikai közélet felé csak pillanatnyi volt, s a szükség érzete e tekintetben már teljes erőre ébredt a nemzetben. És miként a tudomány becsének és szükségének érzete nőtt: a törekvés is ébredt összes tudományosságunk gyarapítására.

Kétségtelen tanúsága ennek az is, hogy a közlönyök, melyek a viszonyítást a tudomány és közélet közt eszközlik, jelentékeny gyarapodásban tűnnek elő. A napi sajtó, mely

Az időszaki sajtó állapota.

1840—1843.

1831-ig a még Kulesár István által a század elején megindított s czimét Nemzeti Ujsággá változtatott egyetlen hirlapban tengett, mind több közlönyben kezd vala szólani a közönséghez. Így támadtak egymás után a Jelenkor, Társalkodó melléklapjával, a Hirnök, a Világ, a Rajzolatok. A censura azonban még oly szűk korlátok közé szorította a napi sajtót, hogy az számos éveken át nem lehetett hű tükrévé az ország és megyei gyűléseken oly élénken haladó politikai mozgalmaknak. A Hirnökön kívül, mely Orosz Józsefnek különben ügyes szerkesztése alatt a kormány érdekében működött, a többi szabadelvű lévén, alig nyilváníthatott néha néhány óvatos szóba burkolt véleményt a fenforgott reformkérdések felett. Szabad discussionak, mely a kérdéseket államtani szempontból megvitatta s életre érlelte volna, épen nem engedett tért a szigorú censura. Az 1841-dik évvel azonban közéletünk ezen tényezője tekintetében is egy új korszak kezdődött.

Valamint a nemzet kiengesztelődését csak a szabad szólás miatt elítélt és perbefogott hazafiak felmentése által, ugy azon meggyőződést, hogy a reactio s kényuralom korszaka elmúlt, s helyét loyális, alkotmányos elvek foglalták el, csak az által eszközölhette a kormány, s nyerhette vissza a nemzet bizodalmit, ha a szólásszabadság törvénytelen korlátait megszünteti, vagy legalább megtágítja. Óhajta pedig most a kormány, hogy a nemzetben e meggyőződés gyökeret verjen s a bizodalom visszatérjen. Az elvek, melyek szerint Majláth Antal kanczellár a kormányt eddigelé igazgatta, erről kételkedni nem engednek. A megyei közgyűlések tanácskozásaiban teljes mértékben helyreállott a szólásszabadság. Az időszaki sajtó sem maradhatott tehát régi bilincseibe szorítva. Magok a kormány főbb hivatalnokai, a kanczellár, Majláth György országbiró, Mednyánszky Alajos, kamara elnök, sőt maga a nádor is eléggé meggyőződtek a mult országgyűlés folyamából, miképen mulhatatlanul szükséges a politikai kérdéseket a sajtó útján eleve minden oldalról felvilágosítani, hogy azok az or-

szággyűlésen szerencsésen s nagy időpazarlás nélkül megoldathassanak. E férfiak eszközlése következtében, a kabinet, daczára néhány magas állású személyek ellentörekvéseinek, elhatározta a sajtónak szabadabb mozgást engedni az országban. Új censurái szabályok készítették tehát, s a fővárosi időszaki sajtóra nézve a censura kezelése a Mednyánszky Alajos igazgatása alá helyezett új szervezetű tanulmányi bizottmánynak adatott át. Mednyánszky személyessége egyelőre is kezeskedett, hogy a kormány engedménye alárendelt hivatalnokok kegyvadászó szűkkeblősége által nem fog kijátszatni. Az előleges censura fentartatott ugyan, de az eddigieknél sokkal tágabb korlátok közt. És az eddig esekély értékű s hatástalan időszaki sajtó, azonnal élénkebb mozgásnak indulván, kevés idő alatt jelentékeny hatalommá vált a közéletben.

A «Pesti Hirlap», mely 1841 elejével indult meg, e tekintetben valóságos korszakot alkotott. Meglepő volt a közönségre nézve, hogy abban Kossuth Lajos, ki, mint tudjuk, nem rég bocsáttatott szabadon fogságából, melyre írott «Törvényhatósági Tudósításai» miatt törvénytelenül ítéltetett volt el, mutatta be magát szerkesztőül. A lap kiadója, Landerer könyvnyomtató, megnyervén az engedelmet, kérdést tón Metternichnél: nem fogna-e lapja akadályra találni, ha annak szerkesztését Kossuthra bizná? A válasz megnyugtató lön; s Kossuth általvette a lap szerkesztését. Világos jele volt ez annak, hogy a kormány, felhagyván eddigi elveivel, melyek szerint a haladni óhajtó nemzet minden reformmozgalmaít erőhatalommal elfojtani törekedett, az oppositio szempontjából is felvilágosíttatni kívánja a tervezett reformokat. Mert arról eleve sem lehetett kétsége, hogy Kossuthot a mátyrkoszorú még inkább megerősítette előbb vallott elveiben. De más részről az iránt sem lehetett kételkedni, hogy a kormány Kossuthot ezen engedély által a censura korlátai közé szandékozott szorítani. Kossuth népszerű személyisége, még inkább pedig élénk, szónoki irállya, mely épen úgy értette az érzelmeket

A «Pesti Hirlap» szerkesztését Kossuth veszi át.

1840—1843.

felmelegíteni, mint a szárazabb vitatásokat is ízletes lében adni olvasói elébe, a lapnak nálunk eddig szokatlan terjedelmet s kedvességet szerzett. Rövid idő alatt öt ezernél több példányban nyomattatott (mely számra többi lapjaink összesen sem bírtak felemelkedni); s nem csak tükre, hanem vezére is lett a szabadelvű nemzeti mozgalomnak. A programban «mérsékletet és illedelmet, mely a jó szándék és igazság bélyege», ígért Kossuth az idő nagy kérdéseinek megvitatásában; de egyszersmind azt is kijelenté, hogy «szennyes érdekek vezetni soha nem fogják, s meggyőződése nem lesz eladó; észnek és okoknak ugyan mindig hódoland; de más semmi, s nevezetesen, Nagy Pál egykori szavai szerint, sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársainak heve soha el nem tántorítja.»

Kossuthra nézve, nem folyt le gyümölcstelenül azon pár év, melyet börtöne magányában töltött: ő abból mint teljesen felkészült magyar államférfiu lépett ki a szabad életbe. «Megtudom fogni — ugymond ő maga egy, husz évvel későbbi levelében, — hogy a kevesebb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. Én a képzelődés túluralma ellenében praktikus tárgyak feletti meditatiohoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutioink hiányairól; elvontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatioknak, későbbi pályámon, nagy hasznát vevém;... mert az élet oktat, a meditatio tanul.» De mind e mellett is, ugymond tovább, «mig fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg, meditatio által, mire az élet oktatt.» És valóban, e meditatioknak vannak is nyomai a megindult lapokban: Kossuth ezekben nem kevesebb tájékozottsággal, mint kiképzett, öntudatos véleménynyel, nem kevesebb

élénkséggel, mint erővel kezdé meg lapjában állapotaink s 1840—1843. reformkérdéseink megvitatását.

A kibékülés után, mely a mult országgyűlés végén az amnestia következtében megtörtént, közös volt az iránt az ellenzék értelme, hogy jelenleg fel kell hagyni az izgatással a kormány ellen, mely különben is több jeleit adta, hogy lemondván kényuralmi terveiről, alkotmányszerűleg hajlandó ezentúl kormányozni. E nézetnek Kossuth is hódolt a Hirlapban; magába fojtva keserűségét, melyet a törvénytelen üldöztetés kebelében hagyhatott, sokáig nagy mérsékletet tanusított a kormány iránt. Annál élénkebben kelt ki ama hiányok, hibák, visszaélések ellen, melyek a beligazgatás körében a megyékben vagy a socialis életben felmerültek. Kérlelhetlen szigorral sujtotta a nyilvánosság ostorával mind azon, miként őket nevezte, apró zsarnokokat, kik mint megyei hivatalnokok vagy földesurak, hatalmokkal visszaélve, áldás helyett szenvedést terjesztenek az alájok rendelték között. A megyei gyűlések rendetlenségei, a korteskedés, lélekvásárlás, a tömegek nyers erejének a politikai kérdések eldöntésére való használata, mint valóságos nemzeti veszély ellen menydörgött velőkig ható, ékes, szónoki irányával.

Elvei, a haza átalakítása tekintetében, ugyanazok voltak, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz és Batthyáni Lajos nyomdokai után az egész ellenzéki párt magáéinak vallott, s melyeknek a nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ósiség eltörlése, az örökváltság, a közadózás és a képviseleti rendszer tágitása, mintegy sarkpontjait képezték. Az átalakulás menete s tényezői, eszközei s módjai tekintetében mindazáltal lényegesen eltért Kossuth Széchenyitől, a magyar reform ezen atyjától, s inkább Wesselényihez hajlott. Széchenyi, a maga előszeretetével az angol élet iránt, az arisztokratiától, a szó legnemesebb értelmében, t. i. mind azoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnők, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezettetését az átalakulás nagy munkáján. A várme-

Kossuth elvei
a Hirlapban.

1840—1843.

gyei intézetnek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen, távol tartá magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő az anyagi kifejlés súlya által akarta előállítani a főrugonyt, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. Kossuth ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szinte óhajtá s mint mulhatlan célját tűzte ki a nemzeti törekvésnek; de e mellett párhuzamban sürgette a politikai institúciók átalakítását, s inkább ezek segédelmével remélt amarra is eljuthatni, mint megfordítva. Az átalakulás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben nővén fel, Wesselényivel egybehangzólag, mindent a megyéktől várt. Nem csak úgy tekintette ő a megyerendszert, mint az alkotmány palladiumát, hanem azt, s abban a birtokos középnemességet tartá a nemzeti újjászületés legelső, leghatékonyabb tényezőjének. Ő a megyei közgyűléseket oly ösgyűléseknek tekintette, melyek statutumok által lassanként még oly reformokat is keresztülvihetnek, melyeket az országgyűlés, a felső ház születési, birtoki és tiszti arisztokráciájának mozdulni nem akarása következtében, törvénynyé nem emelhet. Sikerült példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratorokra, mit néhány megye szinte statutum által létesített. A megyei statutárius hatalomnak ő csak azon negatív határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: «törvény ellen statutumot alkotni nem szabad». Az átalakulás tervében ő épen azért tartá fő tényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. És ekként a megyei rendszer és a középrendű nemesség volt azon két fő elem, melyeknek működésére kívánta alapítani átalakulásunk nagy munkáját. Midőn egykor 1841 folytában egy lap azon tételt állítá fel, hogy a fekvő birtoknak kell átalakulásunk processusában túlnyomó befolyással bírnia, Kossuth következőleg nyilatkozott egy vezércikkében:

«Ekkorig nép és nemzet között jogtanilag különbség vala, s hogy e két nevezet nem egy értelmű, hogy a jog- és érdek-

egység hatalmas kapcsa még ma is csak jámbor óhajtás: 1840—1843. ezért vagyunk így a mint vagyunk, hogy átalakulásról kell gondoskodnunk. De bár nép és nemzet között egység nincs, ekkorig alkotmányunk szerint legalább az arisztokrátiát egy testnek hittük, melynek körében, törvény szerint, jogban különbség nincs, s ha jogban nincs, politikai hivatásban sem lehet. És mi, szegény tévelygők, azt gondolók, épen ezen egység jogban s hivatásban teszi lehetségessé az átalakulás békés, nyugalmas processusát; mert a magyar arisztokratia eléggé számos, hogy a sánczon kívül esők érdekeivel igen sokakban találkozzék, mely találkozás megannyi horogkapocsnak tekinthető az összeolvasztás nagy munkájában. Majd ismét azt gondolók, oly időt élünk, melyben az értelmiségnek szava van, bárha nem kastélyból szólal is fel; azt gondolók, hogy midőn arról van szó: mi jó, mi nem jó, mit kell, mit nem kell tenni, ok harczoland ok ellenében, nem pedig gyermeki dacz, mely így kérkedik: « legyen bár jó, én még sem teszem, mert te javaslád»; azt gondolók, nincs senki közöttünk, ki Brennusként kardjának (vagy akármi súlynak, legyen bár birtok avagy más súly,) mérlegbe vetésével akarná dönteni a kérdéseket, miknek csak jogszerűség s ennek körébeni józan politika által kellene döntetniök. Mind ezeknél fogva megemlékezénk, miként a magyar arisztokrátiában vannak nagy és kis urak, van fő, van közönséges arisztokratia.... És ha ez emlékezet folytán lelkiösmeretünk mélyében önmagunknak kérdést tevénk, kik hivatvák honunkban az átalakulás munkásaivá? keblünkön átrezgett a meggyőződés,.... hogy hivatva van általában a honszeretet szent érzelmeivel s kölcsönös türelem indulatával ikerített értelmesség, bár honnan, bár kitől jöjjön; mert a bitorlott reputatiók ideje lejárt, s ész a hatalom, ész és tudomány, mely privilegiumot nem ismer, s melynek, valamint az istenszeretet csillagos mennyezetű nagy templomának ajtai nyitvák minden halandó előtt, ki parányisága szerény körében is emberi méltóság indulatával érzi keblében az istenszakra szelid

1840—1843.

melegét. Hivatva van tehát ész és értelem általában is; de mivel körülményeink természetében fekszik, hogy a békés átalakulás csak a fenálló alkotmányos formák között történhetik, különösen hivatva van az ész és értelmiség a magyar arisztokratia egy és osztatlan testületéből, melyben minden érdek találhat s talál képviselőt. E nézet mellett azonban nyíltan kimondjuk: — örökké elevenen áll emlékezetünk előtt, hogy a jogszerűség, civilizatio s alkotmányos élet legfőbb factorát, a nemzeti erő valódi megtörhetlen magkövét, a középrendben keresendőnek mutatják fel a történetek évkönyvei, — azon középrendben, mely nem áll oly magasan, hogy osztályzati érdekeit a nemzeti tömeg érdekeivel ellentétben képzelné; nem áll oly alant, hogy mások suprematiai vágyának eszközeivé alacsonyulna; mely... magát sem pénzért, sem csillámokért áruba nem bocsátja. Mivel pedig arisztokratiai alkotmányunk mellett,... míg ez jobban kifejlenék, azt egyedül a középrendű nemesség soraiban véltük föllelni, azon középrendű nemességben, melynek politikai cselekvősége a municipális élet körében forog, melyet mi e szerint a közvélemény képviselőinek tartunk, oly képviselőknék, kiknek szemei előtt a municipális rendszer a haladás érdekeivel testvéri kapcsolatban áll; kik tehát a kettővel együtt, nem egymás ellenében élni tudnak, szeretnek, akarnak is. — Azonban, midőn a középrendű nemességbe ennyi erőt helyezünk, azt korántsem osztálykülönzési, hanem inkább egybeforrasztási szempontból tesszük.» Elmondja utóbb, miként van ugyan némi erkölesi előnyük a historiai neveknek, s ha ezek az önzésből és szűkkeblűségből kibontakozva, a nemzet élére állani hajlandók, hogy a jogegyenlőség s alkotmányos haladás zászlaját lobogtassák: mindig kész leendő a nemzet is követni vezérszavokat. Azoknak mindazáltal, kik azt hiszik, az őseiktől örökölt név és birtok elenyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenül kéjeleghetnek; vagy épen a közjót magányérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállítani s a józan haladást meggátolni

képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: «Veletek és általatok, ha akartok; nélkületek, sőt ellene-tek, ha kell!»

Ha már az igazgatás körében fölfedezett számos visszaélések napfényre hozása s nyilvános gáncsolása miatt is sokan, kik tán magokat érintve érezték, nagy lármát ütöttek a Hirlap ellen: természetesen olyanok sem hiányozhattak, kik az áltekingtéyek ezen megvetése, vagy ama demokratiai szellemben botránkoztak meg, mely a meggyerendszer hő pártolása mellett is elég világosan feltűnt Kossuth vezérezkikeiben. Még maga Széchenyi is, a reform e kezdeményezője, ki életfeladásúul tűzte ki magának hazája s nemzete újjászületésének eszközlésére fordítani egész hazafiui buzgalmát, miben fáradhatlan tevékenysége és rendkívüli talentumai által már valóban is oly nagy eredményeket teremtett elő mind erkölcsi mind anyagi tekintetben, — hazafiui kötelességének tartá felszólalni a Hirlap ellen, melynek irányát veszélyesnek tartá.

Széchenyi fel-
lépte a Pesti
Hirlap ellen.

Már azon időtől fogva, midőn a kormány, felhagyván a kivihetleneknek ismert kényuralmi tervekkel, a reactionárius Pálffy helyett az alkotmányos szellemű Majláth Antalt igtatta be a kancellárságba, s az által kétségtelen jeleit adta politikája megváltoztatásának, Széchenyi nézetei is változtak azon modor iránt, melyet ezentúl a nemzet által követendőnek hitt, hogy átalakulásának processusa sikeresen, akadálytalanul lefolyhasson. Mérsékelni kívánta a nemzetet az ellenzésben, nehogy ez által vagy önmaga is a demokratia sikamlós ösvényére ragadtassék, — mit, mielőtt a nemzetiség jobban megerősödnék, az ország zagyva népségű lakossága miatt a magyarra nézve veszélyesnek, bajthozónak tartott; vagy a türelmevesztett kormányt ingerelje fel az alkotmányos reformmozgalom erélyesebb akadályozására. Már az 1840-ki országgyűlés folytában is tanácslá ennél fogva a nemzetnek, ne tekintsen mindent rosz akaratból származónak, ha tán sérelmes is, mi felülről jó; hanem tartsa azt azon «vegyes házasság» néha elkerülhetlen következéseinek, melyben a sors alkotmá-

1840—1843.

nyos hazánkat az absolut Ausztriával összekapcsolta. Javaslá: kössünk fel néha «absolut szemüveget», midőn a kormány eljárását bírálgatjuk; mert különben könnyen igazságtalanok lehetünk, s rossz szándékot, ármányt láthatunk ott is, hol csak tudatlanság vagy a körülmények kényszerűsége létezik. Megvallá ugyan, hogy a kormány még nem mondott le egészen, miként ő a dolgokat látja, egybeolvasztási szándékairól. Erre nézve azonban azt javaslá a nemzetnek, hogy belbecse súlyának nevelése által ügyekezzenek a még felülvő reactionárius törekvéseket is megghiúsítani, bizton remélvén, hogy azon politika, melyet a nemzet irányában felülről követnek, azon arányban fog mérsékeltebb, loyálisabb s alkotmányyszerűbb lenni, a milyenben hatványozza a nemzet a maga értelmi s erkölesi belértékét.

Ily véleményben lévén a közügy állapotáról, lelkesedéssel üdvözlé a buzgó hazafi a mult országgyűlés alkalmával bekövetkezett kibékülést, mint egy szebb jövendőnek kiindulási pontját, mintegy zálogát annak, hogy a reformot valahára a kormány is elfogadta. «Most már, ugymond, az utolsó országgyűlés óta egészen új időszak derül hazánkra. El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisítve van azon pompás, jól-lehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba düljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem 24 órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedései betömetni ezentúl, míg az alatt újak és újak támadnak szüntelen; sem nem fog egy tökéletes rendszer, az anynyiszor hallott «systematice» tana szerint az országgyűlésen több száz szónok ékesszólásai közt felvétetni: de a helyett kevesebbek által fog előleges és elégséges surlódások után valami kielégítő rendszer készülni.... Hatalmasok, a királyi székhöz közel állók lépnek, hazánk legjobbjaitól üdvözölve, a nemzetiség és alkotmány szent mezejére; és ekkép nem vagyunk ezentúl mi néhányan alacsony állásban közlegénykedők kénytelenek, nemzetiség és alkotmány dolgában, dagály

és orkán ellen ugy szólván horatius-cocleskedni erőnk fogytáig; hanem oly önálló egész testületektől hordozott zászlók után indulhatunk, melyeket sem a nyugoti sem a keleti szél állásukból ki nem forgat. S mi ezeknél még sokkal több, hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, felfogván nemzeti létünk diagnosisának megváltozását, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is, hogy az agitatio-nak szüksége ideig óráig megszűnt.»

Ily remények közt nagy rázkódásnak kelle történni a haza boldogulásán oly szerelemmel csüggő hazafi kedélyében, midőn a Pesti Hirlap első számaiból látá, hogy annak szerkesztője, a martyrkoszorús Kossuth, a sokaság tetszészaja közt, s egyre növekedő népszerűségtől kísérve, nem csak megmarad az agitatio terén, hanem azt lapja által nagy dimensioban még terjeszti is, s a nemzeti reform nagy munkáját a megyei hatóság zajos terére állítani, abban főszerepet a középnemességnek tulajdonítani, sőt abba a demokratiai elveket is elhinteni ügyekeznek. Aggodalma annál mélyebbé vált, mennél inkább növekedni tapasztalta az ellenzéki párt nagy tömegének lelkesedését ezen eljárás felett; mennél inkább azonosodni látta e legmozgékonyabb, legkönnyebben tévutakra vezethető, számára nézve legerősebb, szabadelvű pártot, melyet eddig a maga pártjának is vallott, a mind inkább hatalommá fejlődő «Hirlappal». Azon állásnál fogva tehát, melyet mint a nemzet első reformere elfoglalt, hazafiúi kötelességének vélte, fellépni az irány ellen, melyet tévutnak tartott. Azon lelkesedés után, melyet a «Hirlap» s annak szerkesztője maga iránt kivált az ifjúságban gerjesztett, eleve is tudta Széchenyi, hogy fellépése népszerűségébe kerülhet. De sokkal nagyobb lelki erő s erkölcsi bátorság volt sajátja, mintsem hogy egy perczig is habozott volna, fényes teherként eldobni magától a népszerűséget, mihelyt az véleményyszabadságát korlátolta, s terveiben akadály gyanánt állott előtte. És alig folyt még a «Hirlap» egy évnegyedig, midőn azt «A kelet népe» című

1840—1843. terjedelmes könyvében nagy hévvel, sőt ingerült szenvedélyességgel megtámadta.

A «Kelet népét», melynek megjelenése óta Széchenyi egész 1848-ig folytonos harcban állott Kossuthtal s az ellenzéki pártnak őt követő töredékével, nem úgy kell tekinteni, mint doctrinák feletti tollvitát, mint politikai elvek s rendszer kézikönyvét. Elvekről Széchenyi nem akart vitázni ellenével; sőt több helyt nyíltan megvallá, hogy Kossuth elveiben a maga saját elveire ismer, melyekért 1825 óta folyton harcol.

Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharc, mint feljajdulása a féltékeny hazafiui kebelnek, azon veszélyek előtt, melyeket a túlhajtott izgatásból származni sejtett; mint aggodalomteli intés, melylyel ő, kit a nemzet eddig a maga átalakulási törekvéseiben egyik legmerészebb zászlósának tartott, felriadva a «Hírlap» veszélyesnek hitt működésén, a nemzetre rákiáltott: «vigyázz, őrizkedjél, itt veszély, nagy veszély fenyeget!» Nyíltan és határozottan vádolja Kossuthot, hogy eljárásával, ha azt eddigi szellemében folytatja, forradalom elébe vezet a nemzetet. E súlyos vádat főleg két érveléssel támogatja, melyek egyike: hogy nem a hidegen fontoló ész, hanem a túlérzékeny szív s a felhevült képzelet után indul; másika: hogy modora és taktikája rossz.

«A Pestí Hírlap szerkesztője abban hibáz, — ugymond az első vádra nézve, — hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik, s nem hideg számokkal; vagyis, mint a közéletben, a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól a helyett, hogy az észhez szólana;» — merő érzés-politikus, ki fő eszméibe mindig vegyít valami képzelmit, valami eszményt, mi által esillogóvá lesz ugyan eszméje, de a valósággal ellenkezik; mindig a túlérzékeny szív hurjain adja elő okoskodásait, mi által a szenvedélyeket korbácsolja fel, s utóvégre is nyugtalanságra vezet.

A másik vádban modorát s taktikáját gáncsolja. «Nem azon tompa él körül forog, ugymond, nálunk a dolog, hogy haladjunk, haladjunk... De a fő kérdés: melyek utaink, és melyek

a még bezártak, melyek a már kinyíltak; melyiken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak úgy, mint a fűszál nő?» A vastag könyvnek nagyobb része a körül forog, hogy megmutassa, miképen a «Pesti Hirlap» szerkesztője épen e kérdést nem veszi tekintetbe, s az érdekeket mindig élére, gyakran egymással szembeállítja: hogy mindig a szélsőségek felé hajólva, modora által a tömegeket felizgatja, az előljáróság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényeket a gazdagok ellen ingerli, s ekként a társadalmi rend kötelekeit megtágítja; hogy míg egy részről a kormányt haladásra ösztönzi, egyszersmind a megyéket olyanokra izgatja, mik a kormány tekintélyét s törvényes hatását gyöngítik; dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; míg a nemességet rábeszélni ügyekezik, hogy az alsóbb osztályokat magához felemelje, túlhajtott érzékenységgel minden egyes szenvedőt a hiányos társadalmi rendszer áldozata gyanánt mutat be; az ifjúságot gáncsolja ugyan zavargásai miatt, de ugyanakkor neki, mint társadalmi hatalomnak bókol, s a tömegek rivalgásait nevezi el közvéleménynek; a maga nézeteinek teljes nyilvánosságot követel, de másokat a tömegek zajával némíttat el; a népszerűséget bálványozva, a tömegek tapsait hajlázva, azok szenvedélyeit legyezi, szitogatja. És míg e téves modor által folytonos izgatottságot s ingerültséget ápol: rossz taktikája által a legégetőbb haladási kérdések sükerét kockáztatja, midőn vagy oly indítványokat kapcsol össze, melyek egyike a másikat megghiúsítja; vagy a siker fő tényezőinek érdekeit sérti, rokonszenvét eljátsza; vagy az óvatos, lassu haladás helyett, vágatva rohan a dolognak; vagy végre a fogatosításnak sok esetben oly lényeges «egymásutánját» megzavarva, kényes kérdéseket állít az előtérbe, s azok erőszakolása által egyebeket is megghiúsít. Mind ezeknél fogva, bár legtöbb elveiben saját elveire ismer, kijelenti mindazáltal, hogy kettejük eljárásában oly nagy a különbség, mint a békés reform s a forradalom között.

A «Hitel» óta nem jelent meg irodalmunkban könyv, mely

1840—1843.

A «Kelet né-
pé»-nek
hatása.

annyi zajt ütött, annyi érdekeltséget gerjesztett volna, mint «A Kelet népe.» Egy egész kis irodalom támadt a «Kelet népe és a Pesti Hirlap» közti harc tárgyában. Maga Kossuth is könyvet irt megtámadója ellen, nem akarván más téren védni magát, mint a melyen megtámadtatott. E tollharcz előadásába szükségtelen bővebben beereszkednünk; elég mondanunk hogy, ha voltak is néhány egyesek, kik Széchenyi véleményét egészen felfogva, neki adtak igazat: a könyv a közönségben egyáltalában nem azon eredményt hozta elő, melyet szerzője óhajtott. Az ellenzék, látván, mily kevésbé hajlandó még a kormány hozzájárulni azon reformokhoz, melyektől a nemzet felvirágzása függ; észlelvén, mi sokan vannak még nem csak a főrendűek közt, hanem, midőn a köz teherviselés egyenlőségéről volt szó, még a közép- és alnemességben is, kik a privilegiumot bálványozzák: nem hitte, hogy az agitatio, melyet a Hirlap folytatott, akár a magán- akár a közjogi kérdésekben már feleslegessé, sőt ártalmassá vált volna. Hiú rémlátásnak tartá szintugy a politikai forradalmat körülményeink közt, mint a veszélyt, melyet Széchenyi az agitatio folytatásából a nemzetiségre nézve jóslott; mert amarra a tömegekben semmi hajlamot, s kikben hajlam tán nem hiányzott volna, erőt nem látott: emezt, a nemzetiséget pedig már erősebbnek hitte, mintsem hogy akár az alkotmány sánczainak tágitása akár a birtokviszonyok megváltoztatása, jog és teher egyenlőségének megalapítása stb. által bármi kárt szenvedhetne. És miután Széchenyi maga bevallá, hogy elvei, kevés kivétellel ugyanazok, melyeket Kossuth vall: a «modornak és taktikának» nem tulajdonítottak oly nagy fontosságot, hogy hihették volna, miként abból oly nagy veszélyek származhatnának a nemzetre, minőket Széchenyi oly bizonyosan bekövetkezendőknek jóslott. Sokat ártott a könyv hatásának a keserű hang, a kiméltetlen szenvedélyesség, melylyel Széchenyi, aggodalmai által elragadtatva, Kossuthot vádolta; s egyebek közt még azon szomorú órákat is gyöngédtelenül szemére lobbantotta, melyeket fogságában töltött, mintha el akarta volna a szenvedéstől

tagadni még azt is, hogy szenvedés volt. És minthogy a közönség szemében épen e kiállott szenvedés font Kossuth halántékai körül martyrkoszorút, mely népszerűségét oly nagygyá emelte: sokan, kivált a heves vérű fiataltság, irigységről vádolták Széchenyit, mintha csak ez volt volna forrása szenvedélyes megtámadásának. Mások, a modornak és taktikának oly nagy fontosságát fel nem fogván, azt hitték: hogy bár ezekről beszél legtöbbet, tulajdonképen még sem ezek a megtámadás igazi okai; hanem az, hogy Kossuth iránya demokratikus, hogy ő az átalakulást a megyei hatóságok által, melyeknek demokratiai képviselőt óhajtott adni, kívánja keresztül vinni, míg ő, Széchenyi, a birtokos főarisztokrátiát tekinti, s most sokkal inkább mint pályája kezdetében, az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének: ezek arisztokrátiának tekinték őt, ki szabadelvűségében visszalép s nem előre, hanem hátra, a conservatív tábor felé halad. Még a legmérsékeltebb ellenzékiek is hajlandók voltak gáncsolni őt e lépésért, melyet a viszonyok alakultában károsnak tartottak. Még nem mult éve, hogy a kormány ama politikai bűnvádatokat, melyek az egész országot oly annyira felizgatták, az amnestia következtében megszüntette; s ime most, — így gondolkodott az ellenzék — maga a haladási pártnak egyik legkitünőbb vezére emel vádat veszélyes politikai irány miatt s denunciálja azt a kormánynak. Csak pár hónap óta kezdett a censura, az országnak mondhatatlan öröme, kevesebb szűkkeblűséggel, több szabadelvűséggel kezelteni: és Széchenyi, a szabad szólásnak maga is hő pártolója, a hazára nézve veszélyt lát a szavakban, melyekben egy censor semmi gyanusat nem talált. Alig állott helyre a bizodalom a kormány és nemzet között: és a hazának egyik legkitünőbb fia már is panaszt emel, hogy az ország forradalomra vezetetik; megszakadást okoz a haladás pártjában, a conservatív pártiakat még csökönyösebbekké teszi mozdulni nem akarásukban. E vádak hallattak ellene mindenfelé.

1840—1843.

Széchenyi ekként nem csak czélt nem ért polemiájával, hanem, a kinek neve az előtt a sikernek mintegy kezességévé lett a vállalatokban; a kinek személyében volt eddig összepontosulva a nemzetben felköltött egyesületi s vállalkozási erő minden nyilvánulása; a kinek pártolásától függött az eredmény; a kinek nézetei határoztak a teendők sora felett, s tekintélye megsemmített minden ellenkező irányokat: most egyszerre megfosztva látta magát régi népszerűsége nagy részétől. Vállalatai ezután is bizalommal kísértettek ugyan, mert praktikus szelleméről nem volt kétség; szónoklatai azontúl is figyelemmel hallgattattak, s munkái is olvastattak; de a rokonszenv ezóta nagy mértékben csökkent, lelkesedés pedig, legalább oly őszinte s általános, mint elébb, nem nyilatkozott személye iránt.

Azonban némi haszna mégis lett a keserű tollharcnak: a «Pesti Hírlap» higgadtabb, óvatosabb lett az indulatok felébresztésében; a helyett, hogy oly gyakran, mint elébb, az institutiók hibáit s hiányait róta volna meg, a teendők legszükségesebbjeit, az átalakulás egyes kérdéseit részletesebben s gyakran nagy avatottsággal és szerencsével vitatta meg. Azon érdemét senki sem tagadhatta a «Hírlapnak», hogy még a szárazabb tárgyakat is oly érdekesen tudta előadni, hogy bár miről szólt is, az értelmesek azt mindig új, s legtöbbször helyes szempontokból szemlélhették magok előtt, s a nagy tömeg is meríthetett belőle tanulságot.

Egy másik eredménye e tollharcnak az lón, hogy a pártok élesebben körvonaloztattak, s több színerezetre oszlottak. Elébb csak a két nagy párt létezett: a kormány- vagy az úgy nevezett conservatív párt és az ellenzék; ezentúl, nem csak ezeknek kebelében több árnyéklat támadt, hanem egy új is keletkezett, mely, bár csekély számmal, Széchenyi körül csoportozott össze, hasonló ahhoz, melyet a parlamentarizmus kormányoknál középnek, vagy a politikai rendszerekben *juste milieu*-nek szoktak nevezni. Súlyja mindazáltal ennek sem országgyűléseinken, sem azokon kívül nem volt nagyobb, mint a mennyit

annak Széchenyi népszerűségben csökkent egyénisége köl- 1840—1843.
csönözhetett.

Az ellenzékiek közül sokan leginkább azért gáncolták Széchenyi fellépését, mivel a «Hirlap» megtámadása az ő szájában, mint mondók, némileg a denunciatio színét viselte; s attól tartottak, hogy a kormány, kapva az alkalmon, a sajtónak nem rég engedett szabadabb mozgását ismét a régi bilinesek közé szorítandja; s a demokratia rémképétől visszajjedve, ismét elforduland a reformtól, melyre némileg már hajlandónak mutatkozott. De ez most nem történt. A kormányférfiak közül ezek nem látták a Széchenyi által hirdetett veszélyességet, amazok örültek az ellenzék kebelében támadt meghasonlásnak; és nem csak nem vonták szorosabbra a censura gyepelőit, nem korlátolták eddigi szabadabb mozgásában a Hirlapot és szabadelvű társait; hanem, azon reményben, hogy az ellenök folytatott harc az ellenzékiek közti meghasonlást még inkább öregbítendi, a conservatív pártot pedig erősítendi, egy conservatív szellemű organumról is kezdtek gondoskodni, mely a Pesti Hirlappal megmérkőzhessék. Ily lap még nem létezett az országban; mert a «Viág», mely új súlytalan szerkesztője alatt szint változtatott, merő piszkolódások lajstroma lévén, ilyennek nem tartathatott. A conservatív érdekeket eddig a «Hirnök» képviselte, melyet Orosz József, Kossuthnak hajdan az Országgyűlési Tudósítások szerkesztésében egy ideig társa, kezelt. De részint mivel e különben tehetséges férfi, színváltozása miatt, az ellenzék előtt tekintélyét egészen elvesztette; részint mivel a lapnak magának sem volt határozott színezete, s conservatív szellemű czikkei mellett, Nagy Károlytól, a «Daguerreotyp» czimű röpirat genialis írójától, radikál irányu czikkelyeket is gyakran hozott; részint végre mivel egy Pozsonyban megjelenő provincialis lap, bár miként szerkesztetnék, a sikerre nem sok reménnyel biztatott: egy új szerkesztőnek s új lapnak kelle a «Hirlap» ellenében megjeleneni.

E szerkesztő maga gróf Dessewffy Aurél lett, a mult or-

A kormány magatartása e viták tekintetében.

1840—1843.

Dessewffy
Aurél fellépte
a sajtó terén.

szággyűlésen a conservatív pártnak vezére. Ő az országgyűlésen a büntető törvénykönyv szerkesztésére kinevezett országos bizottmány tagja lévén, ennek összeülése előtt, a kormány meghagyásából és költségén, politikai utazást tőn Német-, Francia-, Holland-, Belgium- és Angolországban; mely alatt, nem csak, mi feladata volt, a rabok és börtönök körül vizsgálódott; hanem a fővárosok életszerkezetét, a társadalmi viszonyokat s különösen Anglia régi alkotmányos földét is tanulmánya tárgyaivá tette. Épen haza térte korában folyt a véleményharcz leghevesebben Széchenyi és Kossuth s nézetronaik között. A «Pesti Hirlap» irányát Dessewffy is veszélyesnek tartotta; s nem ismert fontosabb feladatot, mint szinte a sorompóba lépni s vele a napi sajtóban megküzdeni. Késedelem nélkül átvette tehát az 1841-ki év közepén a «Világ» czimű hirlap igazgatását, mely eddig az által akart magára figyelmet vonni, hogy Kossuthot fékezetlen hevességgel támadta meg; de mind e mellett is nem sokára bukásnak indult.

A «Világ»
hirlap.

Az új kezekbe jutott «Világ» hatalmas ellenévé lett a «Pesti Hirlapnak», a teljes kiképzettségű, fáradhatlan munkásságu, geniális Dessewffy vezetése alatt. Hogy működése irányát, politikáját helyesen méltányvolhassuk, eleve tudnunk kell: hogy őt, a mult országgyűlésen tanusított fényes tulajdonainál fogva, mind a kormánypárt mind a közvélemény a közel jövőben kancellári méltóságra tűzte ki; s hogy arra magának is nagyok voltak reményei, több czikkéből kiviláglott, melyekben némely, a szabadságra veszélyessé válható, elvekről írva, sejtetni engedé, hogy azokat majd ő fogja alkalmazni. E ki látásban írta ő czikkeit s formulázta elveit, melyek általában véve a kormányhatalom szilárdítására s oly erős centralisatió megalapítására irányoztak hogy, ha az ország ezen elvek szerint reformáltatik, az új államforma alig lett volna egyéb egy szabadelvű absolutismusnál. Ezen elvek természetesen igen népszerűtlenek valának a magyar közönségben; s bizonyára nem csekély férfiuhi bátorság kellett az azok melletti

küzdelemre, melyről eleve tudta, hogy a közvélemény tettségével nem fog találkozni. De bár ebben nem részesült is életében; a történelemnek meg kell vallani, hogy a magasabb látpont, melyre a megvitatott tárgyakat helyezte, a világosság és szabatoság, az éles logika és rendszeresség, melylyel eszméit fejtegette, — az ellenzéki tanokat több tekintetben megtisztázták s nem egy tévtant czáfoltak meg. E fölött tollának bámulatos könnyűsége, irányának egyszerűségében is erőteljes szépsége, nyelvének minden szópiperétől s dagálytól ment hatalma valóban követésre méltó példánynyá tették hirlapirói működését.

Midőn ő a hirlapi pályára lépett, arról folyván Széchenyi és Kossuth közt a heves tollharcz lényege: mily irányt kelljen adni a reformkérdéseknek, mily elvek befolyása alatt szükség azokat eldönteni? — ő is ezen irányok és elvek fejtegetésével kezdette meg működését. Mindenek előtt éles kritikával bonczolgatá a két ellenkező theoriát, s mintegy bíróként lépett fel a felek között. Annál részrehajlatlanabbul tehette ő ezt, minthogy mindeniktől lényegesen különbözött véleményben. Érdekes magának e státusférfini irónak tollából olvasni ezen kritikákat. «Akaratunk ellen is fájdalmas gondolatok szállanak itt meg, — ugymond Dessewffy, Széchenyi szerepére, eljárására vonatkozva. Van-e nagyobb szerencsétlenség státusemberre nézve, mint hajlam, szabadválasztás vagy körülmények által nyújtott oly helyzet, melyben agitatio útján, alulról fölfelé vala kénytelen változtatási eszméinek sikert eszközteni? Hogy ezeknek csak csekély részét is kivihesse, hogy a felsőbbséget engedélyekre késztesse, kénytelen izgatáshoz nyúlni, a fenálló rend ellen kikelni, vágyakat ébreszteni, szenvedélyt, lelkesedést, jó és rossz indulatokat a maga érdekébe behuzni.... Az agitatorok csak hamar elsodorva látják magokat az ideák által, melyeket ébresztettek, fölemésztyve tanítványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiuk szüleiket agyonverik. Én mindig sajnáltam inkább, mint kárhoztattam az agitatorokat. Hibáik nem személyes sajátuk; de sajátos átkai a szerepnek,

1840—1843.

melyet elvállaltak; un vice de position; kinjaik azonban és szenvedéseik valóságosak s annál keserűbbek, minél tisztább szándokkal léptek fel pályájokra..... Juthat-e neki mélyebb fájdalom, mint átugorva látni a meghatározott kört; látni, miként szerte száguldoznak saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított?.....» Áttér ezután a «Kelet népe» által a Pesti Hirlap ellen felhozott főbb vádakra. Elismeri, hogy a vést, melyet ő oly közel nem lát, s könnyebben orvosolhatónak hisz, Széchenyi igen is sötét színekkel ábrázolta; hogy érvei s ezafolatai gyakran gyöngék, a megtámadás nem ritkán gyöngédtelen s hibás mezőn kezdetett: a Hirlap kártékony hatását mindazáltal ő is valóságnak tartja. Mert, ugymond, bár a czégerül kifüggesztett irányban semmi veszélyes sincs: mégis a mód, melylyel az elveket alkalmazza, a szín, melyben az adatokat feltűnteti, sokszor a parányi észrevételek, mikkel azokat kíséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet az adatok után odavet, szóval a belső irány olyan, hogy a nyíltan kimondott szép czélokön kívül más valami is fekszik az irány alatt; az írott sorok közt láthatlan betűkben áll még más valami. Részletesen mutogatván aztán ez irány káros hatását, átmegy külön a két státusférfin működési rendszerének birálatára.

«Itt a különbség, ugymond, nem csupán az irány és mód körül forog;.... de magát a munkáló gépely organismusát, a dolgozó erők benső mechanismusát érdeklí. Gr. Széchenyi István és Kossuth Lajos e tekintetben két külön iskola tanait képviselik..... és nem lehetetlen, hogy a két iskola teoriái egyiránt hézagosak.

«Gróf Széchenyi a módokra nézve, melyek által czéljait létesíteni igyekezett, eleitől fogva mindenkör a központosítás embere volt. Nem azon kormányzati központosítást értem itt, mely a helyhatósági jogoknak nagyobb részét elnyeli, de egy más nemét a központosításnak, mely a nemes gróf eslekvéseit tulajdonilag jellemzi. Ezen, a gróf eszméleti világában már régen frís életet folytató gépelyben,... anyagi

középpont: az állóhídban összeforrt, vasutak és vízesatornák által a legtávolabb pontokkal összekötött, dúsgazdag, bájoszá varázsolt Budapest; szellemi középpont: maga a tisztelt gróf és rokonszenvű barátjai; eszközök: a nemes gróf iratai s a helybeli egyletek s intézetek; hatáskör: országgyűlésen kívül a vélemények előkészítése s a magasabb társalgási élet magyarosítása, országgyűlésen a felső tábla alkotmányos ellenőrzése. Mi volna könnyebb, mint az így organisált gépelyt mindig szem alatt tartani, a katlan alatt hol erősen, hol gyengébben tüzelni, szigorú taktika szerint előmenni, és szoros tudományilag játszani a sakk-partiet! Az ily gépely szabatos működésétől reményli a nemeslelkű gróf, hogy mind azt, mit óhajt, épen azon időpontban, melyre azt hő keble óhajtja, pontosan sikeresíteni fogná, míg végre Magyarország a mostani elkopott, félig meddig feudális, félig meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, képviseleti rendszerre átvarázsoltatnék.

«Nem kevésbé barátja a központosításnak Kossuth Lajos. Politikai hitvallásának általános talpköve a vármegye. A megyei élet sajátágaival senki nála jobban nem ismeretes, behatott annak minden ágazataiba, nincs előtte titka a szövényes fonalaknak, szívébe vette fel az institutio életnedvét, s a megyei élet fontosságát soha senki lelkesebben fel nem fogta, remekebbül nem ábrázolta. A megyei hatóságon kívül még csak egy más hatalmat ismer, s ez: a sajtó utjáni nyilvánosság. E rendszerben tehát a fővonások: sajtó, mely megvitatja a kérdéseket; megyék, melyek azokat határozattá változtatják; országgyűlés, mely e nyomon törvényt hoz. És meg van ezek mellett Kossuth Lajosnak is a gyakorlati munkálatra nézve a maga központosítási eszméje. Középponti hírlap, mely az eszméket közre teszi; középponti megye, mely azokat végzésé emeli, a többi megyékkel felszólítólag tudatja, s ezeknek visszatetsző lépéseit indignatióval fogadja; — két vagy három középponti ember a középponti újság és megye kormányán; — középponti állandó hallgatóság, mely

a középponti városban mindennemű gyülekezetet különbség nélkül környez és lármázva igazgat, másnap közvélemény képében, mint vox populi vox Dei az egész országban kitrombitálandót. Ez a mi csekély abstractioink szerint Kossuth Lajos gyakorlati nézete a nálunk kívánatos országlásról. E rendszerben mozgó erő: a középponti újság és megye; kifolyási csatornák: a megyék; összefolyási pont: az országgyűlés; ellenőrködő hatalom: a nyilvánosság.

«Ime két külön neme a működő gépeknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlít, hogy mindkettő központosításon épül. De hátha mindegyikből ki volna felejtve a legszükségesebb karika; hátha egyes fogyatkozásaik mellett a két tervnek egyike orvosolhatatlan eredeti bűnből is sínylődne?

«Gr. Széchenyi rendszerének egyik fő vétké az, mit már Kossuth is kiemelt: a törvényhatóságok befolyása nincs benne kellőleg méltányolva. Alkotmányunk természeténél s politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk mind az, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szerkezetökbe magát bele nem illesztheti. Innen van, hogy azon cselekvési rendszer, melyet gr. Széchenyi darab ideig az akkori körülményekhez képest igen sikeresen üzött, vesztetni kezdte hatóságából azon órától fogva, mikor a mozgalom színtereivé a megyék lettek, a t. gróf pedig gravitációi pontját azokba általtenni elmulasztá. Egy nemzetet en petit comité sokáig vezérleni nem lehet ott, hol 52 megye nyilvános életet űz és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi.

«Másik hibája gr. Széchenyi rendszerének némileg közös Kossuth Lajoséval; mert valamint Kossuth gyakorlati rendszerében ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában: úgy gróf Széchenyinnél is felette homályos annak hivatása. A különbség az, hogy gr. Széchenyi rendszere csak a közvélemény vezetésére szorítkozik, s a közigazgatást alkotmányos helyzetében hagyja; Kossuth theo-

riája ellenben a főhatalom szerepét kivétel nélkül mindenben a benevolus spectator szerepére kárhóztatja: a közigazgatásba és törvényhozásba vág, azt absorbeálja, és nem más mint valóságos foederalismus. Szinte a túlságig ki van fejtve ezen theoriában a megye eszméje, de homályban hagyva korlátai a törvényhozás és korona irányában..... Látja, hogy a főhatalom a veszteglés idejében sem birt a törvényhatóságokkal; és az átalakulás évkorában akarja nevelni a megyék hatáskörét!... A fejedelem megesküszik «leges observare et observari facere»; kérdem, miként teljesítheti esküjét a most divatozó theoriák mellett egy törvénytszegő megye ellenében? Naponként tovább kívántok menni a jogok terjesztésiben: ámde ellensúlyt ezen lépéseknek szorosabb rend és fenyték által adni nem akartok. Haladtok újítási pályátokon; lebontjátok a közfalakat; egyes hurkokon oldotok, kisikamlotok egyikét gyűrűzet szorongásaiból; s nem veszitek észre, hogy ezen működésnek, ha csak új kezességek a rendnek nem adatnak, ha csak új kapesok nem lépnek a társasági szövedékbe, nem haladás, hanem csak a desorganisatio szomorú munkája, siralmas előfutója egy tabula rasanak. Rendszeretekben hibázik minden tiszta fogalom, nem csupán a korona szükséges hatásáról a monarchiában: de általjában minden bármi néven nevezendő főhatalom természetes és szükséges hivatásáról.... A nyilvánosság, a közszellem kifejlése és a kötelesség érzete mind gyönyörű szép elemek a szabad institutiókban: de nem kell hivatásuk felett megtévedni. Fénykör igen is a nyilvánosság, felvilágosító kutfő a megyei és középponti hatalom részére: legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, viruljon belőle a kötelesség érzete; de mind ezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalu a nyilvánosság, mint hiszitek: csapásai ellen a szokás eltompít, és minden esetre, ha a felfedezést cselekvés nem követheti, ha az ígét tetté csinálni nem szabad: áradozand szóban és írásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani.»

1840—1843.

A «Világ»
rendszeres
harczai.

Meg kell vallani, szintoly éles és világos, mint alapos bírálata Széchenyi és Kossuth működési rendszerének. Az elvek azonban, melyeket ő ezen előzményekből levont, s melyekre, mint körülményeink közt egyedül üdvezítőkre, kívánta fektetni az átalakulás processusát, nagyon eszébe juttatták az embernek, hogy oly státusférfiu beszél, kinek van reménye, talán már a közel jövőben saját kezeibe ragadhatni a kormány rudját. Ezen elvek szerint ő a fő kormányhatalom kényszerítő erejét oly szilárdnak és terjedtnek kívánta a reform ügyében is, oly messze akarta vinni a centralisatiót a kormány kezében: miszerint az ő rendszere ismét a megyék önkormányzatát semmitette, s egy absolutismust alapított volna meg, mely, ha ő áll élén, szabadelvü ugyan, de melyben egy könnyen megkövesülhető burokratia gyakorolja az egész kormányhatalmat; bár egyébiránt ő, az erős középponti kormány apostola, egyáltalában nem volt a tiszturalomnak, burokratianak barátja. Ily elvek mellett igen természetes volt, hogy gáncsolta Széchenyi rendszerében azon független főarisztokratiának, mely a Bécs élvei közt elsatnyult, szellemileg nagy részben műveletlen, anyagilag eladósodott, a nemzetiség iránt még egyre bunösen hideg és közönyös főrend kebeléből életerősen kiemelkedni kezdett, vezéri szerepét. De még inkább gáncsolnia kellett Kossuth rendszerében a megyék autonomiáját, mely a hatalomnak a kormány kezében központosítását s alkotmányellenes túlterjeszkedését egyiránt lehetlenné tette. És épen nem lehet csodálkozni, hogy Dessewffy azután egész journalistikai működését leginkább az absolutismus e korlátai, a megyék s azok túlterjeszkedései ellen irányzotta. Élesen elenzé az alkotó részeket, melyekből a megyei közgyűlések szerkesztve voltak; nem egyszer nevetség tárgyává ügyekezett tenni az azokban uralkodó elemeket: szóval, gyöngíteni törekedett a megyei hatalmat a nélkül, hogy az alkotmány védbástyái helyett másokat állított volna fel; kifejtette az erős középponti kormány szükségét, de annak felelősségét és szükséges korlátait egy részről a

megyék, más részről a törvényhozás irányában szintugy kifelejtette rendszeréből, mint Széchenyi és Kossuth viszont a főhatalmat felejtették ki a magok működési rendszeréből. 1840—1843.

A haladási párt egy perezig sem tévóvázhatott az e theoriák közti választásban; mert még azon ingerektől elnézve is, melyek által természetszerűleg azon rendszer felé vonatott, melyben az önkormányzat elvét biztosítva látta: egyedül körülményeink felfogásából is következni kellett, hogy Kossuth rendszerének adja az elsőséget. Volt ugyan nem egy az ellenzék kebelében, ki átlátta, hogy státustudományi szempontból lehetetlen helyesnek tartani Kossuth theoriáját a megyei mindenhatóságról; de ahhoz a helyzetek kényszerűségénél fogva mégis ragaszkodott. A mult időkbén egy mély ellenszenv gyökerezett meg a bécsi kormány ellen a nemzet szívében, mely ellenszenvet a mult országgyűlés végén bekövetkezett kiengesztelődés sem volt képes rögtön megszüntetni. És bár egynémely jeleit adta már a bécsi kormány, hogy megosztult stabilismusával felhagyva, a reformot nem ellenzi: teljes bizodalommal a nemzet még nem viseltetett őszintesége iránt. Könnyen megfogható ennél fogva a lelkesedés Kossuth rendszere iránt, mely a mindig gyanus kormányhatalom mellőztével, a megyét jelölte ki fő mozgató erő gyanánt, s a megyei statutárius jogban kereste a reform eszközeit. Az alkotmányos politika természetéből folyt: lehetőleg mellőzni s korlátolni minden felső befolyást, melynek az absolut szellemű bécsi kabinet szabta meg irányát. Nem az egyének, hanem a helyzet hibás volta okozta, hogy az ellenzék mérsékeltabb tagjai sem láttak abban semmi veszélyt, hogy a megyék, mit saját körükben jónak tartanak, hatóságilag reformálják. Kényteleneknek látták magokat e téren működni, nehogy az oly szükségessé vált reform vagy a végtelenig elhalasztassék eredménytelen országgyűléseinken; vagy egészen a kormány kezébe jutván, átalakulásunk vajadásai közt, a nemzeti függetlenség és alkotmányosság még fenmaradt romjai is elnyelessenek a bécsi absolut irányok által. Dessewffy nem egyszer fejezte ki

1840—1843.

ugyan aggodalmát a statutárius jognak a fontosabb reformi kérdésekre kiterjesztése miatt, állítván: miszerint ez végre oda vezetheti a nemzetet, ha felülről nem korlátoztatik, hogy annyi lesz a törvényhozás, mennyi a megye; mi aztán a státus egységének válandik kárára. Az ellenzék azonban annál kevesbbé tartott ily veszélytől, minthogy az elmúlt időkben számos példákat lehetett találni, melyek szerint a különféle megyei szokás sok lényeges változást hozott be történeti fejleményű alkotmányunkba.

✓ Két fontos reform, mely 1841 folytán a statutárius jog által kísértetett meg életbe hozatni, bő alkalmat nyújtott Dessewffynak ostromait a megyei hatalom túlzásai ellen minduntalan megújítani. E reformok egyike az volt, miszerint több megye a választási jogot a nem-nemesi osztály tisztessérendére, ügyészekre, orvosokra, tanítókra s más okleveles honoratiorokra is kiterjesztette. Bihar megyében a tisztválasztás is e szerint ment végbe. A másikat Pest megye kísérté meg egy rendelete által, melylyel, épen azon időtájban midőn a büntető jog kidolgozásával megbízott országos választmány működését megkezdette, a büntető eljárás körül a szóbeli védelmet és teljes nyilvánosságot hozta be; s ekként kebelében az esküdt székek egy nemét határozta megalapítani. Az újítás szerint, mely egyébiránt csak a nemnemesekre s a három évi fogságnál kisebb büntetést magok után vonó bűnökre terjesztetett ki, a vádlott szabadon választhatott magának ügyvédet, s mind a vádló tiszti ügyvéd, mind a pártfogónak szóbeli meghallgatása után vala az ítélet kimondandó.

Az újítás nálunk, hol eddig csak írott s nem nyilvános eljárás divatozott, kétségkívül nagy fontosságú lépés volt. Nem is késett Dessewffy az ellen szokott éles, erős bírálatát hallatni. «Az eseményt, ngymond, sok hőkeblű hazafi örömmel fogjatalán üdvözölni; mert valósítása egy eszmének, melyet több szabad ország polgári institutiója gyémántjának tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajításoknak megfelelő. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás útján fogjuk

ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szívesen üdvözlendjük... De a dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm; mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melynek a törvényhozás és megyei hatóság között létezni kell.» Az ily rögtönzéseket *statarium*nak nevezte a törvényhozás dolgában. Állítá, hogy «az ily bizonyos népszerű eszméknek megyeileg hozott áldozatok a törvényhozás szükséges függetlenségét korlátozzák; mert ha a történt lépés káros voltáról meggyőződük is a törvényhozás, erkölcsi lehetlenségben látja magát azt megsemmisíteni, kivált mikor népszerű eszmék forognak kérdésben.» «Ha ilyeket határozhat a megye — ugymond másutt — mi az, mit nem határozhat, és micsoda feladása marad akkor a törvényhozásnak. Törvény kellett a mezei rendőrségre, törvény a fuvarosok viszonyainak elrendezésére, és ti az alkotmány alapját, a szavazati jogot, s a büntető eljárást, megyeileg változtatjátok. Ha ezt tehetitek, miért nem törülhetnétek el megyeileg az ősiséget? Miért nem vethetnétek ki a háziadót a nemességre? Bizony, mondom, gondotok van reá, nélkülözhetőkké tenni a költséges országgyűléseket;... a nemzeti erők központosulásának szükségét ássátok alá a közvélekedésben.... A ti cselekvésteck által össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméje a *fæderalismus* eszméjével; s ha szándéktek nagyobb kiterjedésben sikerülne: abban elébb utóbb a monarchia és polgári álladalom egységének kellene elveszni...» Kijelenté meggyőződését, hogy az ily lépésekből «a legtarkább zavar, a legellenkezőbb próbatétek, a közigazgatás és törvényhozás rendes működésének lehetlensége szükségkép fog bekövetkezni.»

Ezen okoskodások alaposságát maga az ellenzék sem tagadhatta. Az indítvány egyik legjelesebb pártolója is megvallá Pest megye teremében, hogy valóban kisebb volna ezen újítási ösztön a megyékben, ha hogy egy részről a főrendi táblán egy sereg nagy ur nem ülne, kik a legszükségesebb

1840—1843.

reformokat is ellenzik; más részről az átalakulásnak a törvényhozás útján a kormány sem vetne annyi akadályt ellenébe.

Dessewffy ezikkeinek az lőn következése, hogy a megyei statutárius jog ezen túllépéseire a bécsi kormány is kiterjesztette figyelmét. Pest megye rendei egy királyi leiratban szigorú kifejezésekben gánésoltattak, s határozatuk a büntető eljárás új alakja iránt megsemmíttetett. Kevéssel utóbb valamennyi megyei hatósághoz érkezett egy királyi leirat, melyben általában szigorúan intettek a statutárius jog törvényes korlátainak megtartására.

Azonban Dessewffy nem elégedett meg ezen eredménnyel. Látván, hogy a Pesti Hirlap nem csak óramutatója a közvéleménynek, hanem sok kérdésre nézve azt maga teremti elő; hogy az afféle reformkísérletek megyei határozat útján vagy egyenesen annak indítványai szerint történnek, vagy legalább az ő elveinek, szellemének s agitatioinak hatása alatt születnek: oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megszlessa, s annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét. E taktika kiindulási pontjául egy Fehér megyei sajnós eseményt ragadott meg, mely nagy benyomást okozott az ellenzéki pártnál. Fehér megyében ugyanis néhány nagy birtoku urnak izgatása s vesztegetéssel párosult korteskedése egyéb haladási kérdésekkel együtt a közteherviselés kérdését is megbuktatta. Dessewffy ezt a túlzó, s mint ő nevezni szokta, Hirlap-párt által előidézett visszahatásnak tulajdonítván, alkalmat vőn kikelni e párt ellen, mely a reform erőszakolása által a haladás kérdéseit megbuktatná. Határozottan rosztalta, hogy még azon kérdésekben is, melyeknél, mint a közteherviselésnél, áldozat hozataláról van szó, birtoktalan vagy kevés birtoku köznemesek, prokátorok s ügyvédek, heves vérű ifjak s izgató politikai «commis voyageurs»-ök törekednek irányt s hangot adni. Ugy jellemzé ezen eljárást, mint a «semmivel nem bírók harcát a valamivel bírók ellen»; s azt egyenesen a Pesti Hirlap befolyásának tulajdonítván, kívánatosnak mondá, hogy az ellenzék vezetése más kezekre

kerüljön; mert ha e szerepet a Hirlap tovább is megtartja, félni lehet, hogy a nagy birtokú arisztokratia visszahatásának szikláin legfontosabb haladási kérdéseink hajótörést szenvednek. Széchenyit vagy Deákot jelölte ki olyanokul, kiket most a vezéri szerep megillet. «Ezen tisztelt egyéniségeket, ugymond, oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly téreken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; míg más részről a Pesti Hirlap pártjától e tulajdonokat megtagadom.»

E nyilatkozat, melyben Dessewffy a Pesti Hirlap pártját s az alkotmányos ellenzéket egymással szembe állította, még ingerültebbé tette a hirlapi vitákat. Mind a két oldalról szenvedélyes gyanusítások vegyültek a tollharezba. Kossuth arról vádolá Dessewffyt, hogy a kormány ápoló kezei alatt beheggedt sebeket akarja felszaggatni. Ez ellenben a vádat azzal torlá vissza, «hogy a Pesti Hirlap szerkesztője, ki igen ért hozzá *luctantes ventos, tempestatesque sonoras* bocsítani a hazára, a *motos componere fluctus*-t megigen szerencsétlenül kezeli; nála még mindig: *medio de fonte leporum surgit amari aliquid et sub ipsis floribus angit*; » — azaz: «hogy a Pesti Hirlap szerkesztője, ki igen ért hozzá, zivatart, viszályokat, bonyodalmakat hozni a hazára, a felzajlott indulatok lecsilapítását szerencsétlenül kezeli, és az általa feltálalt édes étkeknek is van valami kesernyes mellékíze, virágai közt is tövis rejlik.» Vádolja őt, hogy míg maga mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös mindent orvosló napfényt emleget, a maga pártigyekezeteinek jellemzésére nézve azt megtagadja, s az egész világtól fényházt kíván kenetni terveire. Vádolja őt, hogy ő és pártja a sajtósági jog megtámadását indítványozza, s általában oly tévtanokat üdvözöl a bölcsesség culminatiója gyanánt, mik egész Európából kiesapottak, stb.

A kölcsönös gyanusítások a két lap s pártjaik közt egyre szaporodtak; a viták annyira elmérgesedének, hogy 1841 vé-

1840—1843.

gén a journalistika egy elláthatlan kimenetű civódássá fajult. Célját azonban Dessewffy az ellenzék megosztásában, a hirlapi párt meggyöngítésében nem érte el. Ez időben ült össze Pesten a büntető törvénykönyv kidolgozására kinevezett országos választmány. Tagjai közt volt Deák Ferencz is. Az ifjuság őt fáklyamenettel s üdvözlő szónoklattal fogadta; a pártok legjelesb emberei összegyűlve voltak nála, s midőn az erkélyre kilépett, a fényes fáklyavilágnál Széchenyit, Kossuthot és Dessewffyt pillantá meg a számtalan közönség Deák oldalán, ki válaszában keményen megróttá a gyanusításokat, melyek a magyar politikában, a haladás ügyének nagy kárára, oly igen elhatalmaztak. Ő egyébiránt nem vegyűlt a hirlapi vitákba; a közönség mindazáltal, melyben Dessewffy czikkei után némi kétely támadhatott, nem sokára meggyőződött, hogy Deák és Kossuth közt van ugyan a részletekben véleménykülönbség; de a lényegre nézve egybehangzás létezik. Dessewffy taktikája, melylyel az ellenzék megosztására törekvék, nem sikerült; legfelebb néhány félnék egyéniséget birt a « bellum nihil habentium contra aliquid habentes » vád által az ellenzék kebeléől a « Világ » zászlója alá terelni. Nem csak meg nem oszlott, mint Dessewffy óhajtá, az ellenzék; hanem Kossuth rendkívüli szóhatalmának s ügyes agitatiojának mákonyszerű hatásától elfogulva, még azt sem fogadta el a Világtól, mit az kétségbe vonhatlanul jónak és helyesnek —, azt sem méltatta figyelmére, mit a Hirlapban túlzottnak, helytelennek mutatott ki. Pedig, meg kell vallani, a Világnak kivált azon működése, melylyel a kérdések lényegét néha a nagy szavak ködébe burkoló Hirlap kifejezéseit « devalválta », a divatos tévtanokon épült fogalmakat helyreigazította, gyakran több méltánylatot érdemelt volna.

Azonban egy váratlan esemény 1842 elején nagy fordulatot hozott elő e közügyek feletti szenvedélyes vitákban. Dessewffy Aurél, ki nem csak tollal a « Világban », hanem szóval is hevesen harczolt elvei mellett Pest megye közgyűlésein, rendkívüli munkásságának, a test és lélek örökös izgatottsá-

gának áldozatul esett. Az egyénileg igen szeretetre méltó, 1840—1843. fényes tehetségű, a reformokra kormányelvei mellett is hajlandó státusférfit, egy Pest megyei gyűlés után, hol újra erős összeütközése volt Kossuthal, lázba esett, s néhány nap mulva, életének 34-dik évében megszűnt élni. « Mennyi ész, akarat, tettvágy, — így kiált fel halálának hírére, legnagyobb ellene, Kossuth, a Hirlapban, — mily lángoló érzelem, mennyi remények, s mi fényes jövődő voltak e névhez csatolva —: s néhány napiláz, és vége mindennek! » — De a Hirlap elvesztvén Dessewffyben hatalmas ellenét, azontúl könnyebb szerrel uralkodott a journalistika mezején; mert senki sem tatáltatott a conservatívpart kebelében, ki Dessewffyt akár a pártvezéri, akár a journalistikai szerepében pótolhatta volna: az övéhez hasonló államférfiúi lángész, erő s tapintat, oly tiszta, világos, rendezett fő, oly tartalmas, erőteljes irányu egyéniség, mint ő vala, nem volt több pártja soraiiban. A « Világot » Andrássy helytartósági tanácsos vette igazgatása alá. A lap jelleme lényegesen változott, bár színe a régi maradt. Andrássy, a megyei életben, melyből csak nem rég ment át a kormányhivatalnoki pályára, növekedvén fel, a megyei hatóság iránt nem viseltetett oly ellenszenvvel, mint Dessewffy. Azon központosítási eszmék tehát, melyekkel a boldogult a megyét és Hirlapot ostromolta, a Világból lassanként eltűntek; czikkeiben, melyeken a rájuk fordított erőködés nagyon meglátszott, mind negativebb állást foglalt el, s majd nem egyedül a Kossuth némely nézeteinek czáfolgatására, szavainak «devalválására» szorítkozott; és bár azzal több kérdésre nézve egybehangzott, végiglen mérges de hatástalan ellene maradt a Hirlapnak.

A nemzeti átalakulás eszközeiről, az irányról, melyet a reformkérdéseknek adni, s az elvekről, melyeknek befolyása alatt azokat eldönteni kell, a sajtó és megyei közgyűlések terén folytatott szenvedélyes harc mellett, még két más, a tulajdonképeni reformtárgyakon kívül eső kérdés forgott fenn ez időben a magyar közéletben, melyek körül nem ki-

1840—1843. sebb hév, nem kevesebb szenvedély fejlődött ki, mint ama vitákban, melyeket eddig ábrázolánk. E kérdések egyikét a vallás, tulajdonkép a vegyes házasságok, másikat a nemzetiség ügye képezte.

A vegyes házasságok kérdése.

A vegyes házasságok s általában is a vallásszabadság kérdése az országgyűlés alatt, mint főnebb előadtuk, nem végeztetett be: amazt a rendek táblája, jó eredményt többé nem remélvén, letette; az általános vallásszabadságot illetőleg pedig, a kormány a két tábla által felküldött törvényjavaslatra választ nem adott. A főpapság, mely már a törvényjavaslat ellen is óvást tett, az országgyűlés után a tárgy felett tanácskozáván, oly határozatban állapodott meg: miszerint karának fényes tehetségei tekintetében legkitünőbb tagja, Lonovics József, csanádi püspök Rómába utazzék, oly brevét eszközteni ki a szent széktől, minőt XIV. Bencze pápa e tárgyban Holland s Lengyelország püspökeinek adott, s mely szerint aztán a jövő országgyűlésen egy, a viszályokat kiegyenlítő törvényt alkottathassék. Az ügy addigi elrendezése végett is pedig egy pásztori levelet készítettek, melyben az alpapságnak meghagyatott, hogy az egyházi áldást mind azon vegyes házasságoktól tagadják meg, melyeknél a gyermekek kath. vallásbani neveltetése egyelőre nem biztosíthatik, s működésöket az ily házasságoknál egyedül passiv assistentiára szorítsák, így felelvén meg az 1791-ki 26-dik törvény betűjének, mely az ily házasságokat, is a kath. lelkipásztor előtt kötetni rendeli.

Mitől tehát tartani lehetett, hogy, ha a nagyváradi püspök példája a többi főpapokban is követőkre találand, e kérdés Magyarországon is, mint Európa több tartományában, felzaklatja a polgárok nyugalmát, valóban bekövetkezett. A püspökök pásztori levele, mely ötven éves törvényes gyakorlatba ütközött, a megyékben, alig egypárt kivéve, melyekben püspök volt a főispán, nagy ingerültséggel fogadtattott. A tárgy legelőször is Pest megyében került vitatás alá. A vakeset úgy akarta, hogy a püspökök rendelkezése legelő-

szőr Kossuth Lajoson hajtassék végre. Nem sokára szabadon bocsáttatása után egy kathol. hölgygel, Meszlényi Terézzel, kelvén házasságra, a pesti lelkész tőlök a pásztori levél szerint az egyházi áldást megtagadta. Barátai az ügyet Pest megye legközelebbi közgyűlésének bejelentvén, ez oly végzést hozott, hogy az 1647-ki 14-dik törvényezikk értelmé szerint, mely a vallási törvényeket sértők büntetését megszabja, a pesti plébános és minden más lelkészek ellen, kik az áldás megtagadása által a vegyes házasságokat az 1791-ki 26-dik törvény rendelete ellen akadályozzák, 600 forintnyi büntetésre tiszti kereset kezdessék. Megválasztatott egyszersmind a bíróság is, mely az előforduló esetekben ama törvény szerint ítéletet hozzon.

Az említett pásztori levél valamennyi hatóságokhoz elküldetvén, a vegyes házasságok kérdése, 1841 elején minden megye közgyűlésén vitatás alá került, s az ingerültség mindenütt közönséggé lett a papság ellen, mely, a közbékét s nyugalmat ezen újítás által felzaklatta. A pesti végzést, kevés kivétellel minden megye a magáévá tette; egyszersmind pedig feliratot intézett a kormányhoz, kérvén a királyt, hogy a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket legfelsőbb hatalmával semmitse meg s az ország főpapjait utasítsa oda, hogy körleveleiket visszavegyék s a törvényt tiszteletben tartsák. Így tőn egyebek közt Zala megye is, melynek a pestihez hasonló végzése s a királyhoz intézett felirata Deák Ferencz tekintélye által különös fontosságot nyert. Az ellenkező véleményű pártnak zászlóját viszont Heves megye lobogtatta, melyben az egri érsek lévén a főispán, a papság nagy befolyást vívott ki magának. Rendes, törvényes uton azonban itt sem győzhetett a papi párt. Heves vármegye közönsége már több év óta fehér és fekete tollas pártra volt oszolva, s mind a két pártnál divatban volt nem csak választásoknál, hanem rendes közgyűlési tanácskozásoknál is a megvesztegetett tömegek nyers erejének használata. A közgyűlésre, melyen a pásztori körlevél felveendő vala, mind a két párt

1840—1843.

részint fanatizált, részint megvásárlott kortes-tömegeket vitt magával. A minden erejét megfeszített papság pártja, a fekete tollasok, most sokkal nagyobb számmal jelenvén meg, a kérdést egy viharos ülésben a pásztori levél értelmében döntötték el; más nap pedig az ellenféllel verekedni kezdtek s a várost, sőt magát a tanácskozási teremtet is szilaj kicsapongás és vérengzés színhelyévé változtatták úgy annyira, hogy a rend helyreállítása végett katonai karhatalomhoz kellett nyúlni. Heves megyén kívül még csak egy-két megye, melyekben szintegy mint Hevesben, jobbára a becsődített köznemesség tömege győzött az értelmiség ellen, fogadta el a püspökök rendeletét s intézett a királyhoz a többi megyékével ellenkező feliratot. Ezek közt volt Esztergam megye, melyben a primás és papságának befolyása oly nagy volt, hogy az ellenzéki párt alig számlált egy két egyént a különben is igen csekély számu szegény, nem független nemességben. Egynémely megyében mindazáltal csak hosszú, heves viták után sikerült az ellenzéki pártnak a Pestéhez és Zalaéhoz hasonló végzést kivíni; úgy hogy e viták, s azok után az áldást megtagadó lelkészek ellen elrendelt tisztí keresetek huzamos ideig nagy ingerültségben tartották az országot. A kormány e kérdésben a jövő országgyűlésig nyilatkozni nem akarván, sem egyik sem másik értelmű feliratokra nem adott választ, s az ingerültség némi csillapítása végett halogató félszabályhoz nyúlt. A megyék által az áldást megtagadott lelkészek ellen megindított pereket az udvari kanczelláriához felküldetni rendelvén, bevégeztenül magánál tartotta. E félszabálylyal azonban egyik párt sem lőn megalégedve, mert a papság és pártja megsemmíttetni —, a szabadelvű párt viszont befejeztetni kívánta a pörököt. Olajt öntött a tűzre a primás-érseknek az év vége felé kibocsátott körlevele, melyben a Rómába járt esanádi püspök által hazahozott pápai brevét közlé papságával. A pápai levélben a püspökök eddigi eljárása teljesen helyeseltetvén, s annak folytatása meghagyatván: a primás inti papságát, hogy magokat ezentúl is a már elébb kiadott pász-

tori levél rendeletéhez tartsák. A pápai breve Magyarországon csak királyi placetum útján nyerhetvén kihirdetést: a papság s pártja a placetum kiadását olyképen magyarázta, mintha annak tartalmát, s következőleg a püspököknek a vegyes házasságok megáldása tilalmára vonatkozó rendeletét a kormány is helyben hagyná, s abban teljesen megnyugodtak. De más szempontból fogták fel azt azon megyék, melyek ama rendelet ellen nyilatkoztak. Minthogy a placetum csak azon óvás mellett szokott kiadatni, ha a breve tartalma az ország törvényeibe nem ütközik; a jelen esetben pedig világos megsértését látták az 1791-ki 26-dik törv. cikkelynek: a brevet annál kevesbé tartották kihirdethetőnek, minthogy a király az ország rendeinek e kérdésben megígért válaszát még ki nem adta; egyébiránt pedig a breve azon k. rendelet értelmével is merőben ellenkezett, mely a vegyes házassági viták kezdetén a nagyváradi és rozsnyói püspökökhöz bocsáttatott. Pest megye ennél fogva 1842 elején tartott közgyűlésén kijelentvén, hogy törvényt e tárgyban Rómától sem nem vár sem el nem fogad, a törvénybe ütköző brevet erőnélkülínek nyilatkoztatta, s ezt minden vallásu egyházi személyeknek tudtára adatni rendelte; ezen kívül pedig a primás-érseket az 1647-ki 14-dik t. cz. értelmében megintetni, s a további eljárást ezen megintés eredményétől felfüggesztetni határozta.

Pest példája, miként elébb, úgy most is a legtöbb megyében követőkre talált. A viták a tárgy felett még nagyobb ingerültséggel folytak, mint elébb. A kérdés a világi rendet tekintve, koránt sem annyira a két vallásbeliek, mint inkább a szabadelvek és conservatívek közt forogván: sokan nem csak a protestánsok, hanem a katolikusok közül is sérelmesnek látták már azt is, hogy a papság és pártja, a helyett hogy a jövő országgyűlés intézkedését bevárná, Róma tekintélyével akar eldönteni oly kérdést, mely törvényeinket érdekli. Az ingerültség a pápai breve s primási körlevél miatt némely megyében oly fokra hágott, hogy közgyűléseiken még a Rómától elszakadás is szóba hozatott; sőt Bereg megye többsége nyíltan ki-

1840—1843.

jelentette, miképen Rómától teljesen függetlennek kívánja a magyar kath. egyházat, s ezt egy körlevelében a többi megyékkel is tudatta; mi azonban, mint szenvedélyszülte túlság, sehol sem talált pártolásra.

A primás-érsek Pest megye felszólítására nem válaszolt; minek következtében ez egy későbbi közgyűlésében elhatározta, hogy ezentúl az áldásmegtagadás minden esetében az illető lelkészszel együtt, az 1647-ik 14-dik t. cz. értelme szerint, a primás-herceg is perbe fogassék. E pöröknek nem volt ugyan semmi következése sem az érsekre sem az illető lelkészekre nézve; mert a kormány ezeket is az udvari kancelláriára rendelvén felküldetni, a jövő országgyűlésig bevégezetlenül magánál tartotta: de annál fontosabb következése lett ezen vegyesházassági vitáknak a papság tekintélyére nézve a közvéleményben.

A papság tekintélyének csökkenése.

E kornak, melynek szabadelvű szelleme minden elavult institutionak, minden hagyomány által szentesített balvéleménynek s előítéletnek élethalálra háborút izent, különben is jellemző sajátságaihoz tartozott, lerontani minden, nem jogon, nem belértéken, hanem csak külfényen vagy hagyományon alapult tekintélyt; kivetkezni a régi kegyeletekből. Hiszen jelszavaihoz tartozott a szabadelvű pártnak, hogy «lejárt immár a tekintélyek kora»; és Széchenyi eme jellemző szólásformája «tisztelet, becsület, de igazság is», nem jelentés nélkül vált oly annyira közdivatúvá. És hasztalan küzdött, bármi szépek voltak is cikkelyei, egy kedélyes irónk, Fáy András, a kegyeletek fentartása, megőrzése mellett: a kor más isteneket emelt oltáira, melyeket jognak és igazságnak, egyenlőségnek és szabadságnak nevezett.

E korszellem természetesen ama fénykört sem kimélte, melylyel a mult korok övedzették körül a papi rendet. A tisztelőnek s tekintélynek teljes eltűntét azonban, sőt azon népszerűtlenséget, gúnyt, megvetést s majdnem gyűlöletet, melyet a papság maga ellen mindinkább növekedni tapasztalt, nem lehet egyedül e korszellemből származtatni. És a történelem

tisztében áll kimutatni okait ezen erkölesi tüneménynek; mit mi részünkről annál lelkiösmeretesben teljesítendünk, mint-hogy vannak elfogult, vagy képmutató, önérdéktől vezérelt s mellékezőlokra törekvő írók, kik e fontos eseménynek okait helytelenül magyarázzák. Egyebek közt gr. Majláth János a maga felületes, mindenütt pártérdékből induló történelmi munkájában¹⁾, elismervén a tényt, azt annak tulajdonítja, hogy I. Ferencz a következő elvet állította fel a papság tekintetében: «Azon pap legkedvesebb előttem, a ki legkevesebbet foglalkodik politikával.» A kath. papság ezt megtudván, ugymond, a politikai térről visszavonult. Jámbor és jótékony maradt... de politikai befolyása csökkent. Midőn az 1825-ki országgyűlés után a politikai színpadra ismét fellépett, erélyes püspökök s nagy tehetségek minden erőfeszítésökkel sem voltak képesek az elébbi túlnyomó befolyást visszaszerezni a kath. papságnak.»

A tény igaz; de ha gr. Majláth János azt valóban Ferencz király maximájából származottnak hiszi, úgy vagy nem látja, vagy látni nem akarja a nagy drámát, melyet a világtörténelem előnkbe állít az eszmények, ideálok változtában s egyáltalán az emberi ész fejlődésében. Korunkban a hit eltűnt s helyét a kétely és közönyösség, a philosophia és egyenlőségre törekvés foglalta el. A népi életben nem a hit ereje, nem a vallási buzgalom többé azon belső hatalom, mely irányt szab az emberek gondolkodásának, mely a közvéleményt teremti, vezérli és cselekvésre határoz; a hitet, a vallást a szabadság és egyenlőség eszméje váltotta fel az uralomban: ez a kor bálványa. Természetes, hogy e nagy változás következtében csökkenni kellett azon osztály tekintélyének is, mely a hit és vallás szolgálatára lévén hivatva, a hatalomban, mely abból folyt, hivatalánál fogva osztozott. Azonban kétséget nem szenved, hogy a papság, ha e megmásolhatlan változásban eszélyesen megnyugszik, a külhatalom s befolyás helyett, melyet ilyképen

¹⁾ Neuere Geschichte der Magyaren. I, 212.

elvesztett, egy másnemű, tisztán szellemi hatalmat szerezhetett volna magának, amannál sokkal tartósbat, az emberi társaságra nézve jótékonyabbat. Az emberek, ha megszűnnek is lenni buzgóan hívők, a positiv vallás szabályai szerint, a halhatatlanság reményeit nem vethetik ki kedélyökből; a philosophia világánál sem szaggathatják szét a szellemi kötelékeket, melyek a jelent a túlvilággal összefűzik; sőt a tévtanoktól ment józan philosophia, minőnek az egyezményes elvből kiinduló bölceletet mutattuk be, e kötelékeket még szorosabbra vonja, a tudás mellett a hitnek is adván helyt rendszerében. És ekként azok, kik e reményeket, e szellemi sóvárgást a kedélyekben hivataloknál fogva ápolni kötelesek, mindig képesek maradnak nagy hatalmat gyakorolni a kedélyek felett; csakhogy ezzel megelégedve, ne igényeljék azon világi befolyást, melyet a megváltozott, szabadságra s egyenlőségre törekvő emberi társaságban többé nem gyakorolhatnak.

A hierarchia azonban, nem értette meg, s részben még most sem akarja megérteni a kor intő szózatát. Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé, s hogy a pályán, mely ez által kimutatva van, közösen tolatnak előre nem csak azok, kik ezen eszményért lelkesedve harcolnak, hanem azok is, kik magokat ellenségeinek nyilvánítják; hogy vitetnek akaratjokon kívül, akaratjok ellenére; nem akarták látni, hogy ők is egyiránt vak eszközök a gondviselés kezében, s hogy ezen eszmény, az egyenlőség és szabadság kifejlése, oly közönséges és tartós, hogy naponként mindinkább kisiklik az emberek hatalma alól, tehát magának a gondviselésnek határozata. És a mint tekintélyét süllyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét: eszökkenő hatalmának erősítése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyította magát, hogy annak még változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn süllyedő hatalmát.

De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a királyság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az abszolút hatalom napról napra gyűlöltebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesebb mint, hogy e népszerűtlenség, e gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében, mint annak szövetségese, szállt harcra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvései tekintetében? Említettük fentebb, miként az egyházi hatalom, éppen Ferencz király kormánya alatt, az abszolút hatalom politikai eszközévé vált, s világi érdekei végett ama, minden szellemi mozgalmat elfojtani, butítani törekedő kémrendszer szolgájává engedte magát alácsonttatni. Említettük szintugy, hogy a papság 1825 után is, egyiránt a felső és alsó házban, mindig azon párttal fogott kezét, mely minden újítástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reformtörekvéseket minden áron gátolni törekedett. Ehhez járultak a csaknem minden országgyűlésen megújult viták a különböző vallásfelekezetek egymásiránti jogviszonyai felett, mely vitákban a főpapság, ellenére ama korábbi békekötések s törvények szellemének, melyek e jogviszonyokat szabályozták, mindig csak a felekezeti tanok terén harcolt, a státuszjog igényeinek engedni soha sem hajlandó. Mi esoda, ha ily körülmények közt s oly korban, melynek fő jelleme a szabadságra s egyenlőségre törekvés, tekintélyök egyre csökkent, befolyásuk végkép elenyészett, sőt népszerűtlen magok viselete miatt, mely szerint a tömegekben fanatismust ébresztettek, gazdag jövedelmeikből korteskedést, vesztegetéseket űztek, naponként növekedő gyűlöletet s megtámadtatásokat vontak magokra? A közönség szeme a papi javakra fordult, melyeknek jövedelmei rendeltetésöktől annyira eltérő czélokra is pazaroltattak. Borsod vármegye egyebek közt egy közgyűlésében nagy szótöbbséggel kimondotta a papi javak secularisatiojának szükségét. A határozat, némi más tekintetek miatt, nem fogadtatott ugyan el a megyék többsége által; de az eszme nagy tetszéssel találkozott az ellenzéki párt véleményében.

1840—1843.

A papság ellen intézett e megtámadások 1841-ig csak a megyei közgyűlések s a társalgási élet körére szorítkoztak. Mióta azonban a censura korlátai megtágultak, a pártérdek ezen harca a sajtó terére is átvitetett. A Pesti Hirlap nem csak szabadelvű, hanem protestáns szellemű lap is lévén, bár szerkesztője e tárgyban nagy mérsékletet tanúsított, hasábjain, a megyei tudósítások közt, széles mezőt engedett a papság ellen intézett megtámadásoknak. A főpapság is szükségesnek látta tehát egy politikai hírlapot szereznii a maga számára, miután a két, tüzetesen vallási, lap igen csekély körre szorult, kevesektől olvastatott. Ügyök azonban népszerűtlen lévén, annak védelmét csak a szinte kis közönségű, rosszul szerkesztett «Nemzeti Újság» vállalta el, mely azután csak a püspökök segélyezéséből tengett. Hasztalan ügyekezett e lap, cikkelyei által, melyek jobbára a papi jogok s javak védelme körül forogtak, magára vonni a közönség figyelmét. Olvasó köre akkor sem tágult tetemesen, midőn annak szerkesztését gr. Majláth János vette által, s fennen hirdette, hogy lapja a «trón és oltár védelmét» tűzte ki céljául. A gróf egy részről a káptalanok országgyűlési szavazatjoga mellett kezdett izgatni; de egész eljárása csak szerencsétlen torzalakja lett a városi kérdésnek, mely, mint alább látandjuk, e korban nagy hévvel tárgyalatott. Más részről ő is a papi javak védelmében fáradozott. De miután Borsodnak a secularisatiót illető indítványa más megyéknél pártolásra nem talált, s inkább csak a papságnak a vegyes házassági kérdésben tanúsított magaviselete ellen intézett ijesztés, mint komoly szándék volt: az egész vita bizvást szélmalomharcznak tekinthető. Csak annyi figyelmet sem volt szerencsés nyerni a közönségtől, hogy cikkelyei a napi sajtóban komolyabb discussiot támasztottak volna: míg a papság egy része azokat nagy tetesséssel s helyesléssel olvasta, az értelmesb közönség kaczagott fölöttök.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Ezen élénk párttusák alatt, melyek a magyar nemzet kebelében egy részről a reformok tárgyai s módjai, más részről a vallások egymás iránti viszonyai felett annyi hévvel és szenvedélyességgel folytak, egy más nemű harcz, a nemzetiségek harcza is mindinkább az előtérbe tolakodott s mind mérgesebbé kezdett válni. E harcznak, miként fentebb előadtuk, mind a felvidéki tótság mozgalmait, mind a horvát és szerb illyrismust tekintve, az orosz propaganda által a panszlavismus zászlója alatt folytatott izgatások valának első támasztói s ápolói; majd azonban a horvát és szerb nemzeti ébredés elemeivel is erősödvén, mind nagyobb terjedésnek indult, s felsőbb kormánybefolyások következtében napról napra inkább elmérgesedvén, már valóban veszélyes mozgalommá kezdett válni.

Az orosz propaganda által ébresztett panszláv izgatásoknak létezéséről és irányáról mindenkit eléggé meggyőzhettek Kollárnak fentebb idézett «Slávy Dcera» című költeménye s 1837-ben közzétett német röpirata. A magyarok azonban saját átalakulásuk kérdéseivel egészen elfoglalva, sokáig észre sem vették, mily hatalmas fejlődésnek indult a panszlavismus egész Európában s különösen azon szláv fajokban is, melyek Magyarország hatáiraiban, a magyar alkotmány védszárnyai alatt éltek. A «Slávy Dcera», bár szemöket felnyit-

Panszlavis-
mus.

1840—1843.

hatta, s e tekintetben oly igen megérdemlette volna figyelmeket, a magyarok által kevésbé ismertetett. «A szlávok, — ugymond egy szinte szláv író, Kramarsik, nagy lelkesedéssel fogadták a magok nagyságának és dicsőségének költeményét: a munka eredménye nálunk az lett, hogy a szláv ifjúságban, melyet a gyakran csak félig értett költői fellengzés elragadt, a képzelt dicsőség képei megrészegítettek s a jövőndő szláv nagyság büszke álmai elbájoltak, egy pártot képezett, melyből a magyar nemzeti érdekek leghevesebb ellenei származtak s még egyre származnak. E szellem lengi át költészi zsengeiket, melyekben Kollár panszláv visioit utánozzák. A «Slávy Decra» ismeretlen maradt a magyarok előtt; annál inkább és örömelebb olvasták azt a szlávok. Már mintegy birtokában képzelték magokat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérok ábrándjaiban elbájolta; már feltámadtak képzeletökben Magyarországgal ellen.»

A panszlavismus, hívei által különben is lehetőleg rejtetve, a titok fátyola alatt ekként mindinkább fejlett s erősödött. Különösen az ágostai evangélikusok egyháza, mely kebelében fél millió tónál többet számlált, volt annak tűzhelye, s az evangélikus papok és tanítók apostolai. Ezek a felekezetök pozsonyi, selmeczi s több más főiskoláiban tanuló ifjúság kebelében szláv társulatokat alkottak, melyek tagjai a szláv nyelvet nagy lelkesedéssel művelték, s homiletikai gyakorlatok színe alatt panszláv irányu dolgozatokat készítettek s olvastak fel magok a tanítók által vezérelt egyesületi gyülekezeteikben. Még egynémely evang. superintendens s köztők különösen Jóseffy is elősegítette e törekvéseket. Háborítást ezekben az azokat nem igen ismerő magyarok részéről nem szenvedvén, bátorságuk egyre nőtt, s 1840-ben már oly vakmerőséggé fajult, hogy a magyar nyelvet illető legújabb törvények ellen is mind hangosabban kikelni, azokat gáncsolni, megvetni s hol csak alkalom nyílt, megszegni, növekedő göggel szinte dicsőségöknek tartották. E mellett a magyar nyelv túlterjeszkedése s a szláv nyelv elnyomása miatt

mind keserűbb panaszokra, a magyar nyelv és nemzetiség 1840—1843. ellen hangosabb gúnyokra fakadtak.

E vakmerőségük által azonban a titok fátyolát önmaguk mind inkább fellebbenték mozgalmaik felett. A szláv nyelvet értő hazafiak figyelni kezdenek törekvéseikre, s a Hirnök és Jelenkor hírlapok is szót emeltek e haza s nemzet elleni bűnös rajongások ellen. Majd az egyházi kormány is közbelépett. Gróf Zay Károly, 1840-ben az ágostai vallástételűek főfelügyelőjévé választatván, nem kevesebbé egyházi mint hazafiúi kötelességérettől lelkesítve, buzgalommal kelt ki a szláv nyelv s irodalom művelésének színe alatt lappangó panszláv törekvések ellen, melyek által nem csak a magyar nemzetiséget, hanem az evangélikus vallást is fenyegetve látta. Mert hiszen maga Kollár, a panszlavismus vezére is ekként nyilatkozott német röpiratában a vallás és nemzetiség viszonyairól: «Istennek hála, elmúltak az idők, melyekben eleink a nemzetiséget a vallás miatt elfojtották. Az esztelen viszályok a képmutató csalódások, a hibák elhallgattak.» Zay tehát a hajnak elejét veendő, ama panszláv társulatokat, melyek a homiletikai gyakorlatok ürügye alatt űzött nemzetellenes törekvéseken rajtkapattak, részint eltiltotta, részint szigorú felügyelet alá helyezte.

Látta azonban, hogy a papi s tanítói karban már mélyebb gyökereket vert a panszlavismus, mintsem hogy azt pusztá tilalom által egyhamar kiirtani sikerülhetne: egy más nagy eszme valószínűsége által üggyekezett tehát azt ellensúlyozni. A helvét vallástételű protestánsok Pesten egy új főiskolát szándékozáván megalapítani, Zay indítványt tőn: állíttassék fel ezen egyetem a két prot. felekezet összpontosított erejével, s történjék ezen összpontosítás azoknak egybeolvadása által. A nemes gróf ezen indítványának, az indokokat tekintve, inkább politikai s nemzetiségi mint egyházi volt a színezete. A helvétiai hitvallású két milliónyi népben feküdt a magyarság legerősebb eleme; még az e felekezetbeli urak is kitűntek, nagy részben elnémetesedett mágnásaink közt, azon hű-

A pesti protestáns főiskola.

ség s buzgalom által, melylyel a magyar nemzetiséghez ragaszkodtak s a nemzeti nyelvet pártolták. Ellenben az ágostai hitvallás a tót és német ajkuak közt számlált legtöbb híveket. Hiszen a reformált hitvallás, híveinek tiszta s buzgó magyarsága miatt, mindjárt a két protestáns felekezet egymástóli elszakadása korában «magyar hitnek» nevezetett, ellentétben az ágostai hitvallással, melynek hívei közt a nagy többséget tótok és németek alkották. Gróf Zay tehát az egybeolvadásban ezen erős magyar elemmel saját felekezetének magyarítását, vagy legalább a panszláv törekvések elfojtását czélozta leginkább. «Ez egybeolvadás — ugymond szózatában — nem csak a protestántismus, hanem a kath. testvérvallás, alkotmányos szabadságunk és kormányunk érdekében fekszik; mert általa minden, a két evangel. felekezet közti bármi csekély, de az egészre mindig bénító hatású surlódások megszüntetnek, minden idegen elemnek közállományunkra vallási s politikai tekintetben veszélyes befolyása végkép elfojtatik; a nemzeti élet tápeleme, a népnevelés, üdvösebb gyarapodásra indittatik; általa a protestántismus és a catholicismus, érintkezési pontjaik szaporodván, a szeretet örök parancsolatit követve, egymásnak önállását rokonilag biztosítandják, míg a Mindenható áldásával, mind két részről előhaladás által, a köztünki sorompók is romba dülnek; s majd így a catholicismus a protestántismussal két bajnok testvér gyanánt védendi honunk nemzetiségét, alkotmányos szabadságunkat, az uralkodó ház jogait stb.»

Az indítvány horderejét, nemzetiségi tekintetben, teljesen megértette a magyarság: az eszme lelkesedéssel fogadtatott, s rövid időn oly népszerűvé lett, hogy alig emelkedett többé kétség valósulása iránt. Maga a választmány, mely a főiskola létrehozásában munkálkodott, reményét fejezte ki, hogy nem sokára eljövend az idő, midőn a két felekezet, mint Németország több tartományaiban már megtörtént, teljesen egybeolvadand. Majd egy lépéssel tovább haladva, Bernáth Zsigmond

által a két felekezet részéről évenként tartatni szokott egyetemes gyűléseknek egy convetté olvadása, Kossuth által pedig egy közös egyházi hirlap kiadása, mely különösen az egyesülés eszközlésében működnek, hozatott indítványba. Valósult mind a kettő: az első azonban oly módosítással, hogy még nem magok a conventek olvadtak egybe, hanem egy közös választmányt neveztek ki mind a két felekezet részéről az egybeolvadás előkészítésére. A Pesti Hirlapban már ezen eredmény is oly vérmes reményt ébresztett, miszerint felkiáltana: «Még fél éve sem mult, hogy az unio nagy gondolata köztünk forog, s ma már ezereknek ajkairól szól az óhajtás, ezerek lelkében buzog a szilárd szűz akarat, s mi a meggyőződés szent hitével mondjuk: az unio meg lesz!»

De e remények igen koraiak voltak. A kinevezett választmány még 1842-ben is reménytelve készítette ugyan terveit a nemzetiség gyarapodása tekintetében kétségtelenül üdvösen hatandó egyesülésnek; sőt voltak egyes községek, például Temesvár, hol a két felekezet, mind a nevelés mind az isteni szolgálatra nézve, valóban egybeolvadt; de az egész felekezetet illetőleg, még sem érhetett valóságra az oly nagy következményeket eredményezhető egyesülés. Már a kölcsönös hierarchiai féltékenységekből s a két felekezetnek egymástól elvileg különböző egyházi kormányzatából támadt nehézségek is csaknem meggyőzhetlen akadályokká fejlődtek; a legtöbb akadály azonban a mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésből származott, míg végre a panszlavismus sziklái végkép hajótörést szenvedett az unio nagy eszméje.

Mert bár mi őszintén óhajtották is azt a legtöbb helvétiai s magyar ajku ágostai hitvallásuak; bár Zay Károly, főfelügyelő, ki, valamint az indítványt tette, ugy annak valóításában is legbuzgóbban munkálkodék, nemzeties törekvéseiért mind egyesektől mind testületektől nyilvános elismerést és helyeslést aratott: a panszláv papok és tanítók azonban titkon minden követ megmozdítottak az eszme megbuktatására; különösen Zayt mind élő szóval, mind szláv és német lapok s

A panszláv papok ellentörekvései.

1840—1843.

röpiratokban a legméltatlanabb módon támadták meg. Ő tehát az ügyet az 1841-diki szeptemberben tartott egyetemes convent elejébe terjesztette, felhíván azt: mondana eljárása fölött ítéletet, ettől függesztvén fel, folytassa-e tisztét a megkezdett irányban, vagy lemondjon hivataláról? A gyülekezetben, kivált a papságot tekintve, a tótajkuak nagy többségben lévén, attól lehetett volna eleve tartani, hogy a panszlavismus vivand ki diadalt. Azonban a nyilvánosságra hozott bűnös törekvéseket senki sem akarta bevallani. Még azok is, kik mint Jóseffly superintendéns, panszláv igazgatásairól eléggé ismeretesek valának, minden módon palástolni, ártatlan nyelvgyakorlatoknak ügyekeztek ábrázolni a nemzetelleni törekvéseket, s buzgóságot színleltek a magyar nyelv s nemzetiség mellett. A magyar érzelműek sem akarták tehát a vádak felhalmozása által elmérgecsíteni a kedélyeket; kiméletes hallgatással mellőzték a panszláv irányok részleteit, s megelégedtek azzal, hogy a convent a nélkül, hogy csak egy szózat emelkedett volna is ellene, Zay felügyelőnek hazafias eljárásáért köszönetet szavazott; az iskolákban netalán még létező tót társulatokat, azoknak idővel veszélyesekké fajulhatása miatt, végkép eltiltotta; az illető tanítóknak az illetén balirányok elnézését vagy épen ápolását hivatalvesztés alatt tilalmazta: végre pedig a két evang. felekezet uniójának óhajtását, egyetlenegy szó ellenzése nélkül, végzéseképen kimondotta. Más részről a főfelügyelő eljárásának helyessége a sajtó útján is mind hirlapokban, mind különösen egy német röpiratban¹⁾, mely hitfeleinek meggyőzését tűzte ki céljául, diadalmas okokkal megmutattatott; ő maga méltó dicséretekkel magasztaltatott.

De panszláv tótjaink, bár a nyilvánosság előtt, többségök daczára is, ekként meghunyászkodtak, a cseh-oroszl propagandától is folytonosan izgattatván, alattomban nem szüntek meg folytatni nemzetellenes törekvéseiket. Névtelen német

¹⁾ Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gegen Gr. Carl Zay Generalinspector der evang. Kirche und Schulen A. C. in Ungarn erschienene Schrift.

röpiratokban s hirlapokban, kivált az augsburgi «Allgemeine Zeitung»-ban közzé tett cikkekben kezdték meg újabban táborozásaikat. A magyarokra mindenféle rágalmakat szórtak, költött eseményeket híreszteltek, melyek szerint a magyarok a szlávokat nyelvök használatában s kifejtésében meggátolni, a magyar nyelvet pedig még a családi és társas életben is reájok erőszakolni törekednének. Különösen a magyar nyelv diplomatikai használatát czélzó 1840-ki törvényről elhitetni akarták a német közönséggel, hogy az igazságtalan, zsarnoki; holott e törvény szerint a nemzeti nyelv nem valamely élő, hanem a holt latin nyelvet toltta ki a közigazgatás némely ágaiból, a nép socialis és magán életére pedig legkevesbbé sem terjesztette ki foglaltsait, s az idegen ajku országlakosoktól mindössze is csak azt kívánta, hogy a kiküszöbölt latin helyett ezentúl a kormányzat nyelvvé lett magyart tanulják. A zaj, melyet a német sajtóban ütöttek, az elnyomás és erőszakolás költött vádjai e rágalmakat a külföldön sokakkal elhitették. Sokan, kik nem tudták, hogy az augsburgi «Allgemeine» orosz zsoldban áll, mint idegent részrehajlatlannak tartva, hinni kezdték, hogy a magyarok életre halálra harcot izentek minden idegen népiségnek, mely országuk határaitban létezik; s az igazság érdekében, lovagias szellemben vélték működni, midőn a szlávok védelmére a túlhajtott magyarítás ellen szót emeltek. Így többek közt gróf Thun Leo, a cseh nemzetiség egyik legszenvedélyesebb előharczosa, mind hirlapi cikkekkel, mind röpirattal védelmére kelt az elnyomottnak állított szlávságnak. Jól tudta ugyan ő, miként áll Magyarországon a dolog; de a pártérdektől elragadtatva, nem tudott, vagy nem akart hódolni az igazságnak. A keztyüt Pulszky Ferencz vette fel, ki aztán, mint egyike a szláv eredetők mellett is buzgó magyar evangélikusoknak, Thunnal e tárgy felett hosszú levelezést folytatott; melyben kétség kívül Pulszkyt fogja győztesnek itélni minden elfogulatlan olvasó.

Azonban a panszláv papok és tanítók elégedetlenséggel tapasztalták, hogy minden zaj mellett, mit a német sajtóban

1840—1843. ütöttek, s minden sympathiák mellett, miket a külföldön magok s a szláv nemzetiség mellett ébresztettek, benn az országban nem igen boldogulnak s pártjok, a helyett hogy gyarapodnék, fogy; miután sokan, kik elébb velök tartottak, kivált az ifjak, belátván, hogy Magyarországon a magyaron kívül más politikai nemzetiség nem lehet uralkodóvá, s hogy csak ennek védelme alatt van biztosítva a polgári szabadság nem különben, mint a protestantismus, odahagyták zászlójokat. A panszláv papok tehát, tapasztalván egyszersem azt is, hogy az országban mind nyiltabban ellenök fordul a közvélemény, a magyar hirlapokban mind kiméletlenebbül ostoroztatnak: dicstelen ügyöknek a trón árnyékában kerestek pártfogást, hol a cseh Kolowrat miniszternek nagy volt befolyása. 1842-dik tavaszán tehát a szláv papok és tanítók közt nagy titokban, nehogy szándékuk, ha idő előtt felfedeztetik, megakadályoztassék, egy a királyhoz küldendő folyamodást köröztettek, melyet, miután reá mintegy 200 aláírást nyertek, Jóseffy superintendens, három más paptársával májusban a királynak valóban be is nyújtott. A folyamodvány, mely az aláírók csekély számának daczára is valamennyi tót ajku evangelikus alattvalók nevében szól, főbb pontjaiban következő:

A panszláv
lelkészek fo-
lyamodványa
a királyhoz.

« Miután az ország legújabb törvényei tisztí nyelvvé a latin helyébe a magyart emelték, a tót evangelikusok is kötelességöknek tartják azt tanulni. Vannak azonban sokan, kik a törvényt elferdítve, az egész országot megmagyarítani akarják, s e végett a békés tótok ellen gyanusításokra s üldözésekre vetemednek.... Az evang. tót nép, mely 800,000 lélekből áll, s kivált annak lelkészei nyilvánosan gúnyoltatnak; a tót tanítók s tanulók státuselleni bűnről vádoltatnak; a magyar nyelvnek a nyilvános isteni szolgálatnál feltolása által népünknek még vallási tanítása is erőszakoltatik; valamint a gyermekek iskolai tanítása is megzavartatik az által, hogy azokat néhol rögtön magyarokká akarják változtatni. A magyar hirlapokban papjaink s tanítóink megtámadtatnak s gú-

nyoltatnak, mivel anyai tót nyelvöket tanulják vagy tanítják, 1840—1843. vagy általában a szlávság iránt rokonszenvet mutatnak. De ezt még csak eltűrnék tótjaink, ha némely túlzó magyarok saját egyházi jogaikat is nem sértenék, a tót nyelvet a templomban és iskolában nem tiltanák. Legfájdalmasabban esett, hogy még főfelügyelőnk, gr. Zay Károly is, a helyett hogy a pártok felett állana, e túlzó magyarokhoz hajlott, őket szóval s tettel elősegíti. Bizonyítványul szolgáljon 1840-ben mondott tisztfoglaló beszéde, melyben egyebek közt azt mondja: «Minden eszme, minden törekvés a magyarosodást gátolni, és a magyaron kívül más nyelvet terjeszteni annyi volna, mint az értelmiség, az alkotmányos elvek, sőt maga a protestántismus életerét elfojtani; a magyar nyelv leghívebb véde hazánk szabadságának s a protestántismusnak; a magyarság győzedelme egyszersmind diadala a szabadságnak és értelmiségnek.» Hasonló, Felsőged kormánya ellen is bizalmatlanságot gerjesztő értelemben nyilatkozott ő a lőcsei tanárokhöz irt levelében, s ama körlevelében, melyben az ártatlan szláv literátorokat honárulási irányokról vádolja. Az 1841-ki közgyűlésen a magyar párt túlnyomó ereje által a szláv tanulók társulatai eltiltattak a nélkül, hogy azok felett elébb vizsgálat tartatott volna; mi által hihetőleg azt akarták elhíttetni, hogy szlávnak már születni s a szláv nyelvet tanulni is bűn. A közgyűlés ebben nyilván átlépte hatalma korlátait, miután a szláv nyelv tanulásának tilalma a tót nép vallási oktatásának akadályára vagon. A főfelügyelő s mások e túlbuzgalma a lakosok kedélyét elkeseríti, bizalmatlanságot s idegenséget szül a magyarság ellen..... Sérelmünkre van az is, hogy a legújabb törvények szerint az egyházi anyakönyveket magyarul kell vinnünk, holott számos idősb papjaink vannak, kik magyarul nem tudnak... Sérelmes továbbá az is, hogy a bevádolt tótok magokat sem egyházi sem világi törvényszékeik előtt anyanyelvökön nem védelmezhetik..... Bár a sajtó szabadabban mozog, védiratainkat mégis a magyar lapok fel nem veszik; sőt azokat néha maga a censura is letiltja. De elegendő cen-

1840—1843. sorok is hiányzanak a szláv literatura megvizsgálására.... A pesti egyetemen, holott mégis több idegen nyelv taníttatik, a szláv nyelvnek nincs tanszéke, mi nemzetiségünknek nagy kisebbségére válik. Mi végre bennünket az ellenünk szórt rágalmak mellett leginkább szomorít, az abból ered: hogy a túlzó magyarok nyelvöket már a tiszta tót községekbe is behelyezik. Szomorú jövődőtől félünk, látván, hogy az iskolákban inkább sürgettetik a magyar nyelv tanulása, mint az értelem és szív művelése. Nógrád megyében és másutt is ugy nevezett magyar nemzeti pénztár alkottatott a tót gyermekek megmagyarítása végett. Nem szükség pedig mondani, miként csábítja ez a szüléket és gyermekeket; mily ferde lélekirány adatik nekik az által, ha már az első iskolákban is nem isten és erény, hanem a magyarosodás állíttatik fő czél gyanánt azoknak elébe. Több helyeken a szláv isteni szolgálat megmagyaríttatott: így Csalomián Hontban, Szarvason Békésben, Szudicson Nógrádban, Nyiregyházán Szabolcsban. Ez utóbbi helyen az elemi iskolákban már a vallás is magyarul kezdett taníttatni. És midőn Jóseffy superintendens ez ellen tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rossz néven vették. Végre még kegyetlenségek is követték el a magyarosítók által néhány tóton, kik botütésekkel, börtönzésekkel kényszeríttettek megtagadni istentől kapott tót anyanyelvöket, s felcserélni a magyarral. Ez történt például 1827-ben Veszprém megyében, Lajos-Komárom négy tót lakosán, kik az előljárátság elleni kikelés, makacsság ürügye alatt egyedül nyelvök miatt botoztattak meg.» Kérik ezután a királyt, védje őket a rágalmak ellen; nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót censort s engedje meg mind azon munkákat, melyek magyarul vagy németül megjelentek, tótul is kinyomatni; állítson fel az evang. főiskolákban és a pesti egyetemen szláv nyelvi s irodalmi tanszékeket, engedje meg, hogy egyházi kormányügyeikben s az anyakönyvek vezetésében a latin nyelvet tovább is használhassák; s mentse meg egyházukat s iskoláikat a magyarítók túlbuzgalmától.

Szándékosan bővebb kivonatát adtuk e folyamodványnak, s különösen kiirtuk mind ama panaszt, mi benne a magyarság ellen felhozatott. E vádakat hosszan czáfolni szükségtelen: legyen elég néhány észrevétel. A ki meggondolja, miket nyomtatott Kollár a maga «Sláwy Dcera» költeményében, mások a «Gitrenkában» a magyarok ellen, nem láthatja által, miként panaszkodhatnak e panszláv papok a sajtó ellen, s miként vetemedhetnek még azon alkotmány ellenes kérelemre is, hogy több censorok neveztesse ki. Az ágostai hitvallásnak egyházi kormánya teljesen demokratiai lévén, az isteni szolgálat nyelvét minden község önmaga, az iskolákban tanítás nyelvét pedig a superintendentialis gyűlések határozzák meg, ha a többségnek a magyar nyelvet tetszett elfogadni, mint például ez Rozsnyón, Szarvason, Nyiregyházán s több más helyt történt: az ellen a panszláv papoknak kikelni nem volt joga, valamint az ellen sem, hogy a tanulóknak és szüleiknek szíven feküdt buzgóan tanulni a magyar nyelvet, mely a kormányzat s hivatalviselés nyelvévé lévén, multhatlanul szükséges volt mindenkinek, ki hivatalra vágyott. Az olyféle vádak s panaszok, minőket ama Lajos-Komáromi négy lakosról előadnak, a felett, hogy egyes, elszigetelt esetek, melyekért a nemzet felelős nem lehet, jobbára olyan költemények, minő például 1843-ban az augsburgi hírlapban Sőrész kemenczei evangel. lelkésztől a legapróbb részletességek megemlégtetésével meséltetett, kit hivatalától csak azért akartak volna megfosztani előljárói, mivel híveit megmagyarosítania nem sikerült; mely előadást azonban maga az illető lelkész teljesen költöttnek nyilatkoztatott. De szükségtelen bővebb czáfolatokba ereszkedni, miután a folyamodványban felhordott vádakat alaptalanoknak, s csak a folyamodók képzelődésében létezőeknek már az is eléggé bizonyítja, hogy azoknak a kormány sem adott hitelt, a tót ajku nép közvéleményére sem volt hatásuk. Bár mennyire izgattak kéz alatt községeikben a panszláv papok, semmi forrongást, semmi ellenzékét nem bírtak azokban támasztani a magyar elem ellen. A nép együgyűségében is

1840—1843. elég józan volt belátni, hogy Magyarországon csak a magyar nemzetiség zászlója alatt van jövője a polgári szabadságnak, szintugy mint az anyagi jólét gyarapodásának; elég értelmes volt látni, hogy a hetven millió szláv közül csak azok élvezik az alkotmányos szabadságot, kik a magyar nemzetiség védelme alatt léteznek; és, miként a forradalom alatt s után máiglan kétséget nem szenvedő módon tanusította, őszintén csatlakozott e nemzetiséghez, mely minden ajku honlakosra egyaránt terjeszté ki a gyarapodó szabadság és civilisatio áldásait. A nép mit sem gondolt e néhány száz fanaticus panszlávval, kik Magyarországon, a magyar alkotmány szárnyai alatt élve is, orosz sympathiákkal, szláv nemzetiségről álmodoztak. E nép legkevesbbé sem érzette magát sértve azon nem ritkán élesebb hirlapi cikkek által, melyekben e szláv nemzetiség apostolai honárulással határos törekvéseik miatt ostoroztattak; sőt általában véve büszkén vallá magát magyarnak, és készségesen taníttatta fiait a magyar nyelvre, melynek tudását reájok nézve hasznosnak sőt szükségesnek látta.

Az ágostai vallástételűek közgyűlésén mindazáltal heves vitákra szolgáltatott tárgyat az idézett folyamodás, miknek az lett eredménye, hogy a közgyűlés azt, mint az egyházi kormányra s alkotmányos nemzetiségre nézve egyaránt sérelmet jegyzőkönyvében határozottan roszalta, s ellene, különösen pedig az ellen, mintha e szláv mozgalmak a magyarországi ágostai hitvallásu egyházzal azonosak volnának, ünnepélyes óvást tett. Továbbá a kebelében történt minden nemzetiség elleni mozgalmak megvizsgálására, egyszersmind pedig, hogy a szlávok panaszainak eleje vétessék, azoknak meghallgatására választmány neveztetett, mely e panaszokat, ha azok alaposak volnának, orvoslat, ha alaptalanok, elnémitás végett a jövő convent elejébe terjesztené. Nem mulasztá el azonban a convent kijelenteni azt is, hogy a tótokat anyanyelvöktől megfosztani egyáltalában nincs szándékában, s e tekintetben kész minden alaposan bebizonyítandó sérelmet orvosolni.

De sem a convent ezen rendszabályai, sem némely vármegyének szigorúbb felügyelete, minél fogva a panszláv izgatókat, mint például Gömör megye Jóseffy superintendenst, ama folyamodvány fő indítványozóját, azon okból, hogy a tót ajku népben nemzetellenes mozgalmakat támasztani ügyekeznek, perbe fogatta, — nem volt képes egészen elfojtani e bűnös törekvéseket. A panszláv papok abban, hogy a bécsi kormány hanyagon nézte e nemzet elleni izgatásokat, sőt a rokon illyr mozgalmakat kéz alatt még pártolni is látszott, mintegy bátorítást szemlélve, egy új stadiumba vitték törekvéseiket. Eleinte, mint láttuk, csak az irodalomra szorítkoztak, utóbb a tanuló ifjuságra, az iskolákra terjeszkedtek izgatásaikkal; midőn pedig e két téren akadályokat láttak magok elejébe gördülni, melyek törekvéseiket sikeretlenekké tették, egyenesen a népbe vitték át agitatiojokat: minthogy az ész és értelmiség törvényszéke előtt diadalt nem nyerhettek, a tudatlan tömeg előítéleteihez és szenvedélyeihez folyamodtak fondorkodásaikkal. Kétségtelen bizonyítványa ezeknek egyebek közt a Fehérpataki Gáspár által az 1843-dik évre, a censura elkerülésével, titokban nyomtatott s kéz alatt árulgatott szentmiklósi tót kalendárium, mely egyenesen a nép használatára s csábítására volt számitva. Különösen gróf Zay főfelügyelő ellen öntötte ki ebben mérgét s ügyekezett a nép indulatát felizgatni a panszláv kiadó, azzal vádolván őt közönsége előtt, hogy «a neki átadott méltósággal visszaél: gyalázza a tótokat s nyelvöket, őket a hatalomnál gyanussá teszi s háborgatja; közējök meghasonlást, vizsálkodást, gyűlölséget hinteget; a magyar tanulókat tanáraik ellen uszítja. Ő a szent hittan jelöltjeit a tót nyelvben, melyen isten igéjét kellend hirdetniök, tökéletesedni meggátolja, hogy a tót evang. egyházak még tót lelkészeket se kaphassanak, s aztán reformátusokká legyenek, vagy máshova kényszerűljenek fordülni. Az ágost. vallásuaknak a reformátusokkal egyesülése, megmagyarosodása, s a tótoknak az egész magyar honból kiirtása, ez az ő terve, melynek férfiasan ellene szegülni minden jó evan-

1840—1843.

gelikusnak szent kötelessége,» stb. Ha a népnek ilyféle izgatását előljáróik s a magyar nemzetiség ellen még nyomtatványokban is elég bátrak valának üzni e panszlávok: el lehet gondolni, miként bujtogatták azt élőszóval, melynek hatalma, néptanítók lévén, rendelkezésekre állott. És valóban történt nem egyszer, hogy fanatikus panszláv papok még a templomot s az igazság és üdvösség, haza és felebaráti szeretet hirdetésére rendelt egyházi szószéket is megszenteltelenítették nemzetellenies, bűnös izgatásaikkal. Történt az is, hogy tót nyelven a magyar nemzetiség ellen kiadott röpirataikat, mint például Csaplovicséit, a templomban nyilván árulva tolták fel a népre. Azonban, a miként az ilyféle bűnök szaporodni kezdtek, a vármegyék is szigorúbb felügyeletet rendeztek azoknak meggátlása vagy megfenyítésére. A nép pedig, mint mondók, józanabb volt, mintsem hogy magát e vagy béres vagy fanatikus izgatók által elesábíttatni engedte volna; miként az utóbbi események tanusítandják, e bujtogatások a népben egészen sikeresetlenek maradtak. És bármi nagy volt is a zaj, melyet e panszlávok az ország határain kívül is német hirlapok s röpiratokban ütöttek, azoknak száma, kiket a tótok közt ekként a magyar nemzetiség s nyelv ellencivé tettek, az ötszázat aligha megütötte.

Az illyrismus
zavargásai.

A tót panszlavismusnál mind terjedelme, mind iránya, mind némi más körülmények tekintetében sokkal veszélyesebb volt a belbékére az ugy nevezett illyrismus, melynek kezdetét Horvátországban már fentebb előadtuk. Mert bár kétségtelen, hogy ez is az orosz propaganda által terjesztett panszlavismusból vette eredetét; de ezen, eleinte figyelemre alig méltatott külizgatásszülte mozgalomhoz nem sokára az ébredező horvát nemzetiségből származott új elemek is csatlakoztak, melyek a mozgalomnak erősebb alapot s nagyobb terjedelmet kölcsönzének.

A magyar nemzet buzgalma nyelve művelésében, nemzeti-sége gyarapításában ingerlő példa gyanánt tűnt fel a horvátok egy része előtt, s e példát követni maga a nemzetiség

büszkébb érzete által ösztönöztettek. Ezeknek törekvése ma-
gában véve, mint tiszta forrásból, nemzetök iránti hűség s
kegyeletből származott, nem csak gáncsolat, sőt inkább
dicséretet érdemel, ha azt a panszláv illyrismussal való érint-
kezése, majd összeolvadása első tiszta irányából ki nem for-
gatja, s bűnös zavargássá nem változtatja. E buzgalommal a
horvát nemzetiség iránt könnyen megfért volna Magyarország
alkotmányos nemzetiségének tisztelete, mely a horvátoktól a
belőle reájok háramlott jogok s jótéteményekért nem kívánt
egyebet, mint hogy a közös törvényhozásban s azon érintke-
zésekben, melyek a tartomány s az anyaország közt léteztek,
a latin helyett a magyar nyelvet használják. Tartományi
belügyeik igazgatásában a magyar nemzet nem kívánta reájok
tolni a maga nyelvét; meghagyta nekik, kivánságok szerint,
a latint; és ha utóbb ők is saját nyelvöket kívánták volna
beligazgatásukban hivatalos nyelvvé tenni, a magyar nemzet
loyalitásától méltán várhatták, hogy azt akadályozni nem
fogja, s nem is akadályozhatja.

És nem is hiányoztak a horvátok közt oly józan felfogá-
suak, kik a hét száz éves politikai kapcsolatot, s az annak
következtében közös történelmet, s a közös törekvések által
Bécs minden kényuralmi fondorlatai ellen századokon ke-
resztül megőrzött közös alkotmányt a kegyelet elég méltó
tárgyának tekintették arra, hogy semmi igazságtalanságot,
semmi áldozatot ne lássanak a magyar nemzet ama kívánatá-
ban, mely szerint a kölcsönös érintkezésekben a latin helyét
a magyar nyelvnek kellett elfoglalni. Midőn 1840-ben a ma-
gyar nyelv diplomatikai használata a fő törvény és kormány-
székekre nézve is kötelezővé lett, a független horvátországi
értelmiség e nyelv tudásának hasznát és szükségét állallátván,
törekedett is azt tanulni, jól tudván, hogy az semmiben aka-
dályára nem leend saját nyelvök s nemzetiségök kifejlésének.
Egyebek közt több lelkes horvát férfit, részben e nyelv gya-
korlása s terjesztése végett, Zágrábban egy kaszinót alapított,
melyben nem csak a nevezetes magyar hírlapok járatását,

0—1843. hanem a magyar nyelvnek ez intézetben rendes tanító általi taníttatását is törekvésök fő céljául tűzték ki. Hogy az üdvös irányu intézet a kormánytól megerősítést nyerjen, Bécsbe is folyamodást tettek. Ellenkező észrevétel onnan, legalább nyilvánosan, nem érkezvén, az intézet ily irányban és szellembeni működésének már biztos reménnyel lehetett elébe nézni, midőn azt ellenséges befolyások váratlanul meghiúsították. A kaszinó felállott ugyan; de a magyar nyelv tanulása s gyakorlása belőle egészen kimaradt, nem tudjuk, a bécsi kormánynak s különösen a horvát származásu b. Bedekovich alkanczellárnak kéz alatt adott intésére-e, vagy a már nagyobb részben az illyr zászló alá szegődött királyi hivatalnokok s papok befolyásának következtében? Sőt alig állott egy évig e társadalmi kör, midőn az illyrpártiaknak egyre növekedő erőszakoskodása a szelidebb és szerényebb kedélyű magyar érzelmű horvátok felett győzedelmeskedvén, e társalgási kör is az illyrismus zavargásainak fészkevé fajult.

Minden kedvezett az illyrpárt gyarapodásának. A papság, mint mondók, a magyar protestántismustóli félelmében, a királyi hivatalnokok a kormány szemlátomásti pártolása következtében, csaknem kivétel nélkül az illyr párthoz csatlakoztak. És még azok közül is, kik horvát nemzetiségök gyarapodásáért tiszta szándékkal buzogtak, mind többen elsodortatni engedték magokat az illyrismus növekedő árja által. Maga a magyarok ama példája is, mely szerint alkotmányos nemzetiségöket a bécsi befolyások ellen biztosítani törekedtek, balul fogatván fel, s megfontolás nélkül utánoztatván, nevelte az illyr pártot. Mind népszerűbbé kezdett ugyan is válni a horvátok közt azon eszme, hogy miként Magyarországnemzeti alkotmányos függetlenségét Ausztria irányában biztosítani ügyekeznek: úgy ők is mindinkább függetlenítsék magokat Magyarországtól. Sokan meg nem fontolták a két helyzet közti lényeges különbséget; s nem látták, hogy minden törekvés, mely a magyar nemzetiség gyöngítésére van irányozva, egyszersmind az ő alkotmányos szabadságukat is

aláássa, s hogy a mely pillanatban sikerülne magokat a magyar nemzetiségtől függetleníteniök, ugyanazon pillanatban esnének az osztrák absolutismusnak martalékául. 1840—1843.

Azonban, míg a rövidlátók nagy serege e következményeket be nem látta, s megfontolás nélkül hódolt a horvát nemzetiség népszerű, büszke eszméjének: az illyrismus panszláv vezérei azokat szándékosan nem méltatták figyelmökre. Tudták ők, hogy a bécsi kormány csak azért nézi el, sőt segíti is kéz alatt pártoskodásaikat, hogy a belviszályok által megnehezítse s lehetőleg akadályozza az ország alkotmányos szabadságának s az osztrák absolutismustól függetlenségének izmosodását. De ezzel ők mit sem gondoltak: az ő szemeik előtt nem az alkotmányos szabadság Magyarországgal kapcsolatban, hanem a déli szláv népek egy nemzetté, egy státussá alakulása lebegett fő cél gyanánt; s azért örömmel fogadták el a szövetséget a bécsi kormánnyal, a mennyiben annak segedelmével a magyar nemzeti erő gyarapodását csökkenthették, s a kötelekeket, melyekkel tartományuk az anyaországhoz kapcsoltatott, tágíthatták. Jól tudták ők, hogy az iránynak, melyben indultak, véghatárain nem csekélyebb dolgok állanak, mint: elszakadás Magyarországtól, fellázadás Bécs ellen, valamennyi déli szláv népek s tartományoknak, legyenek azok akár Magyarország, akár az osztrák, akár végre a török birodalom kiegészítő részei, egy szláv állammá olvadása, mely, ha szükség, orosz pártfogás alatt vivjon ki magának Európában elismerést. De a cél nagysága, létesítésének számtalan roppant nehézségei nem csökkentették, sőt edzették erélyöket s törekvéseik buzgalmát. Nehogy a nehézségek szaporodjanak, sőt hogy azokon egy ideig magának a bécsi kormánynak segedelme által győzedelmeskedhessenek, a kitűzött fő célt nem bátorkodtak ugyan még nyilván bevallani; s azt gondosan palástolgatták. Mint a kárpáti tótok, ugy ők is nyelvök, irodalmok kifejtését tűzték ki a szerbekkel s bácskai szlávokkal való egyesülési törekvéseik czégérül. Panaszokkal áraszták el a világot, miként nyelvök

Az illyrismus
céljai.

1840—1843.

s nemzetiségök a magyaroktól elnyomatik, elnyeletéssel fenyegettetik. Egyedül a túlterjeszkedő, erőszakos magyarítás elleni reactionak kürtölték mozgalmukat; s kivált Bécs-csel minden módon elhithetni ügyekeztek, hogy céljuk nem egyéb, mint a radikál irányu magyar mozgalom ellenében megvédeni nyelvöket, nemzetiségöket, tartományuk municipális jogait, és a magyar protestántizmus terjeszkedésétől megóvni tisztán katholikus tartományukat. Ily módon annál könnyebb volt egy ideig eltakargatni valódi céljaikat, mint-hogy a nyelv, melyen hírlapi czikkeiket, politikai irányu költeményeiket s röpirataikat készítették, kevesektől értetett, politikai színezetök pedig töbl, napi renden lévő kérdés tekintetében a magyar conservatív párt elveivel megegyezett.

De sokáig nem maradhattak titokban az illyr mozgalom célzatai; maga az izgatás, mely e czélok végett mind a horvátok mind a más szláv fajok közt folytattatott, szükségkép fellebbenté a titok fátyolát. Így például a Danika Illyrska 1842-ki 31-dik számában megjelent izgató költeményben mondatik, hogy « a szláv nemzet nagy újjászületését az ördögök minden ereje sem képes akadályozni; rettentő ítélet fog tartatni, s a gonosz lélek elsáppad, s minden nyomor és siránkozás megszűnik a szlávok között ». A czikkelyek, melyek a Gáj Lajostól szerkesztett zágrábi illyr újságban időnként megjelentek, s melyekben a szláv fajok összes ereje Magyarországon, Ausztriában, Török- és Oroszországban oly büszkén számíttatott fel, s azoknak végdiadal jósoltatott, minden kétséget eloszlattak. Hasonló világot terjesztettek azon röpiratok, melyeket a zágrábi illyr társaság tagjai, a külön fajok egyesítése végett, azok közt elhintettek. Legvilágosabban elárulta azonban a kitűzött czélt Gájnak egy 1842-ben illyr nyelven kiadott statistikai röpirata, melyben az Illyria név alatt alkotandó déli szláv ország elemeit fejtegette, s ama térkép, mely ezen déli szláv birodalom határait kijelölte.

E czél valóstításában első s legközelebbi akadályul a Magyarországgali kapcsolat tűné fel: ezt gyöngíteni tüzetett

Az illyrek esz-
közeli s módjai
a kitűzött
célra.

ki első feladatul. És e végett az alkotmányos szabadság érdekeit sem kételkedtek feláldozni, midőn azokkal az anyaországgali kapcsolat viszonyai összeköttetésben voltak. Így történt egyebek közt Varasd megyében egy nevezetes kérdéssel. Gr. Erdődy Sándor az 1841-ki augusztusi közgyűlésen indítványt tett: szólíttassanak fel a magyarországi törvényhatóságok, miszerint a legközelebbi országgyűlésen oda hassanak, hogy Varasd vármegye is ruháztassék fel ama joggal, melylyel a szlavoniai megyék bírnak: hogy a magyar diétára két követet küldjenek. Az indítvány elve majdnem közakarrattal elfogadtatott, s annak bővebbi tárgyalása a novemberi közgyűlésre tűzetett ki. Az illyr párt nem kételkedék, hogy ha az indítvány határozatba megy s utóbb a törvényhozás által is sanctiot nyer, Varasd megye az illyr mozgalomhoz nem fog többé csatlakozni: minden erejét megfeszítette tehát, hogy az indítványt megbuktassa. Gáj Lajos több illyr társaival szerb köntösben, félhold és csillaggal ékesített vörös sapkákban, mely viseletet a törökországi szláv fajok rokonszenvének keresete végett fogadták el, — jelent meg Zágrábból a nagy fontosságu közgyűlésen; s mivel magok személyes szavazattal nem bírtak, varasdi köznemesektől szereztek magoknak megbízó leveleket; gondjuk volt arra is, hogy a ki Varasdban illyr szellemű, a gyűlésről el ne maradjon. A vita hat óra hosszant rendkívüli hevességgel folyt. Hiába hozatott fel a magyar szellemű horvátoktól, hogy e kérdésben nem a nemzetiség, hanem egyedül a képviseleti jog forog szóban, melylyel Varasd megye, alkotmányos érdekeinek rövidségére, mind eddig nincs felruházva; hiába vitéttatott, hogy miután Horvátországnak saját alkotmánya nincs, s azzal csak annyiban bír, a mennyiben Magyarországhoz van kapcsolva: a magyar nemzetiséget, mely nem egyedül a nyelvben, hanem az alkotmányos életben s az alaptörvényekben áll, megtagadni annyit teszen, mint az alkotmányos szabadságot ábrándképeknek áldozni fel. A separatismus szelleme győzött: a kérdés megbukott. A vita hevében egyes illyrektől olyféle felkiáltások

1840—1843. is hallattak, hogy «készebbek rabszolgákká, mint magyarokká lenni», mely felkiáltásokat az illyrpárt rendesen nagy tapsal fogadta.

E czél forgott szemök előtt, midőn az izgatás minden kigondolható nemeit mozgásba tették, hogy a horvátokban szintegy mint a többi szláv fajokban mennél feljebb csigázhassák a magyar nemzetiség elleni gyűlöletet. Miként Kollár a maga Sláwy Dcerájában, ugy ezek is hirlapi czikkeik, röpirataik, költeményeik s népdalaikban a legméltatlanabb gúnyokkal halmozták el a magyarokat; örökös vádat s panaszt hangoztattak ajkaikon a magyarok túlterjeszkedése, saját nyelvök s nemzetiségök elnyomása miatt, ugy vélekedvén, hogy a rágalom és hazudság is nyer végre hitelt, ha gyakran és bátran ismételtetik. Hogy a tömegek szenvedélyét felébreszszék, népszerű költeményekben, dalokban olyféle vádakot emeltek a magyarok ellen: hogy miként egykor a török, ugy most a magyar készül rájok törni, hogy nyelvöket elvágja, s ekként a szláv fajokat kiirtsa. A horvátok és szerbek hajdani harczeréjére hivatkozva, buzdíták a népet: készüljön a nagy eseményekre, köszörülje fegyverét, s ne hagyja magát gyáván kiirtatni a magyaroktól. E dalok megismertetése végett ime álljon itt közölök egypár, melyek 1844-ben az «Iskra» czimű zsebkönyvben nyomattak ki: «Nekünk is üt már — így szól a dal híven fordítva — a diadal órája! Csak egyesség, csak összetartás! Minden mozog s hangosabb lesz Adriától a Balkánig; a testvér már ölelkezik a testvérrel; a cseh testvérét tekinti már a lengyelben, muszkában és illyrben, s közösen karolja át mindnyájokat a Szláva anya», stb. Egészen harcziás pedig a következő «Davoria»: «Szlávok, született hősök, magosan lobogtassátok zászlóitokat, s karddal övezve üljetek fel paripáitokra. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Nézzétek, mint tapossa nyelvünket, nemzetünket a szilaj tatárfaj, a magyar; de mielőtt elnyomjon, döntsük őt a pokol örvényébe. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Az észak vitéz szlávja, s a délnek illyre kezét nyujt

egymásnak a hősi tánczra; zeng a trombita, csörögnek a kardok, 1840—1843.
bömbölnek az ágyuk. Mossuk meg dicsőségünket az ellenség
vérében; midenki üssön le egy fejet, s vége a szenvedésnek.
Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk!» stb.
Általában részint keserves panaszra fakadó, részint mysticus
képekbe burkolt költői formák alatt, mik a képzelődést fel-
gyujtani leginkább képesek, s népdalokba öntve, mik a köz
életben legszélesebben terjednek el, üzetett a szenvedélyes
izgatás.

Ily eszközök által a tudatlan köznemesség nagy részét fa-
natisálni s zászlóik alá esődíteni sikerülvén, arra törekedtek,
hogy a horvát megyék tiszti kara is kizárólag pártjok embe-
reiből alkottassék; mert addig nem látták biztosítva uralko-
dásukat, míg a törvényhatóságokban alkotmányos szellemű
horvátok intézkednek. Ez volt különösen czéljok Zágráb me-
gyében, hol, bár az illyrismus fő fészke volt, hét év óta nem
tartatván tisztújítás, a tiszti kar nagyobb része mérsékelt, al-
kotmányos elvű horvátokból állott. 1842-ki juniusban végre
itt is megtartatott a tisztújítás. Az illyr pártiak előre is biz-
tosnak tartották a diadalt, mert a megyei főispáni helyettes,
Zdenecsay, egyike volt a párt vezéreinek. De azért részökről
sem mulasztának el semmit, hogy a diadalt kivivják. Szá-
mukban eléggé még nem bizván, jóval a gyűlés előtt meg-
kezdették a korteskedést és lélekvásárlást; minek költségeihez
a zágrábi püspök és káptalan is tetemes részben járult. A
gyűlésen megjeleni nem szándékozó köznemesektől megbízó
leveleket eszközlének ki, melyeket politikai jogokkal különben
fel nem ruházott szerezésnek közt osztottak szét. Minthogy
még az ugy nevezett magyar-horvát párton is számos volt a
köznemesség, s különösen a túrmezei kerületiek grófjokkal
együtt, hasonlókép a szentivániaiak is ehhez tartoztak: erő-
szakos összeütközéstől lehetővén tartani, a főispáni helyettes
eleve megiltá a fegyveres megjelenést. A magyar-horvát pár-
tiak e rendszabályt szigorúan megtartották; a turopolyai gróf,
Jozipovich, becsület szavát kötötte le, hogy nemesei fegyver

1840—1843.

nélkül fognak megjelenni. Az illyrpártiak közül azonban, kik magokat vörös sapkákkal különböztették meg, sokan, kivált a credentialista szerezsánok mindnyájan puskákkal, pisztolyokkal, handszárokkal fölfegyverkezve, vérszín zászlók alatt jelentek meg, melyeknek közepén csillag és félhold díszelgett, szélein Slavonia, Szerbia, Bosznia, Montenegró, Albánia s más, szlávoktól lakott tartományok nevei valának olvashatók. Azonban minden előkészületek daczára is bizonytalannak látszék az illyreknek a diadal, ha rendesen megy végbe a tisztújító szavazás; mert a két ellenfél számra nézve körülbelöl egyenlő volt. Cselnek s erőszaknak kelle tehát biztosítani a győzedelmet. Az illyrek az ellenpártiakkal viszálni s verekedni kezdettek, s a fegyverteleneket, mintán közölök többeket megvéreztek, csak hamar kiszorították ugy a választási tereméből, mint a megyeház udvarából. A verekedés kezdetén a mágnások, hármon kívül valamennyien, a kanonokok, Jozipovich a túrmezei nemesekkel, s általában a birtokos nemesek nagyobb részben oda hagyták a municipális hatóság megfertőztetett teremét, melyet a fegyveres illyrpárt tartott elfoglalva; maga a főispáni helyettes is távozott, hogy katonai erő kiállításáról rendelkezék. A könnyű szerrel győztes illyrpárti kortesek Gáj Lajost, ki a mozgalomnak itt is élén állott, mintegy diadalmenetben hordozták körül karjaikon. Nem sokára ezután az egyedül maradt illyr pártban a csend helyreállván, a főispáni helyettes ismét elfoglalta az elnöki széket; s bár a megye rendeinek nagyobb része távozott volt, a tisztújítást a hátra maradt illyr párttal mégis elvégezte. A főispáni helytartó e részrehajló, pártos eljárása s általában a tisztújítás ellen a magyar-horvát párt még az napon ünnepélyes óvást tett; a túrmezei kerület nemessége pedig Nagy-Goriczán tartott közgyűléséből a királyhoz is fölírást intézett. Kijelentik ebben a kerület nemesei, hogy e tiszti kart, mely egyedül az illyrpárt befolyásával s fegyveres erőhatalommal választott, el nem ismerik, s azzal semminemű birói s politikai érintkezésbe nem bocsátkoznak; egyszersmind fölfedezik az

illyrismus veszedelmes czélzatait; s a főispáni helytartó, mint 1840—1843.
ennek előmozdítója ellen kilenez pontba foglalt s okokkal támogatott panaszt tévén, az alkotmányos életükön ejtett sérelmet kir. biztos által kéri orvosoltatni.

E botrányos zágrábi tisztújítás volt az első eset, melyben az illyr párt tényleg kilépett a politikai harctérre, a törvényhatósági közéletben is kivíni akarván azon felsőséget, melyet a társadalmi életben, a szó- és tanszékeken, s a sajtóban folytatott izgatás által, már elébb kivívott volt. De bár ez Zágrábban Zdenscay főispán pártos eszelekedése által sikerült is, a többi horvát megyékben még igen kétes maradt az illyr párt diadala; mert a nemesség kebelében még egyre többséggel birt az alkotmányos horvát párt. Sőt ez látván, hogy az illyr párt, törvényes ellenzés helyett, méltatlan erőszakkal kezd vinni a maga czéljaiért, tőle nagyobb részben elvált. A magára hagyott illyr párt ezentúl egy ideig kicsapongásaiban keresé erejének súlyát. Az ügy harcza személyes harczczá fajult, annál dühösebbé, minél inkább csak személyek körül pontosult össze. Azonban a szám kevesebbsége nem bátortalanítá el az illyreket. Hogy czéljaikat a megyei közéletben, kevesebbségek daczára is kivihessék, ismét ugyanazon fondorlathoz nyúltak, mely a zágrábi tisztújításon oly annyira kivánságuk szerint ütött ki. Szokásba kezdék hozni, Zágrábból más megyék közgyűléseire is egy sereg szerezsánt s más nem nemes illyr szelleműeket bevinni, kiket aztán, hogy szavazatuk legyen, megyei köznemesek credentialisaival láttak el. E credentialisok kiadásánál a legnagyobb visszaélések s hamisítások követték el. Volt eset Varasd megyében, hogy ilyféle credentialis oly nemes nevére adatott ki, a ki már rég nem volt életben. Gondjuk volt ugyanis az illyr párt vezéreinek arra, hogy egy két tisztviselőt más megyék tisztikarában is részökre nyerjenek; ezek által aztán a gyűlés napján mind azon köznemesek nevére irattak megbízó leveleket, kik a gyűlésen meg nem jelentek. Súlyosbítá a visszaélést, hogy e levelek akként voltak fogalmazva, miszerint váltó gyanánt bár kire is átruháztat-

1840—1843.

hassanak. A vezérek aztán e leveleket a félholdas, csillagos, vérszinű zászlók alatt előre becsődített nem-nemes illyrek közt osztották ki. Varasdban különösen az 1842-ki szeptemberben tartott közgyűlésen e credentialisok körül annyi visszaélés és hamisítás fedeztetett fel, miszerint azoknak kiadhatását a megyei hatóság azontúl csak a tisztválasztásokra szorította; egy utóbbi közgyűlésen pedig, azon okból, hogy a nemesi kiváltság másra át nem ruházható, egyáltalában mindenkorra eltiltotta, csak a személyesen megjelenőknek engedvén szavazatot.

A Zágráb megyei illyr pártiak ekként a szomszéd megyékből kiszorítatván, annál több izgatást fejtettek ki saját kebelökben, kivált a sajtó utján. Egyebek közt egy «Kis káté nagy emberek számára» című röpiratban, illyr és német nyelven fejtegették az illyrismus elveit; az egész horvát nemzetet ál-magyarokra s illyrekre osztván, az elsőket a gúny és rágalom egész tengerével öntötték el s méltatlan gyanúsítássokkal jelölték ki nemzetök megvetésének tárgyául. Gáj illyr hírlapjában pedig egyik cikkely a másikat érte, melyben a magyarok elleni nemzeti gyűlölet mind hevesebben szitogatott, a magyarok iránt barátságos érzelmű horvátok a közvélemény előtt, mint hűtlen hazafiak, pelengérré állítottak. Egy régi harczdálnak (Davoria) a török ellen szóló eredeti szövege a magyarok ellen irányoztatott, melyet aztán minden ünnepélyes alkalommal énekeltek, zenéjét mindig örömrivalgással kísérvén; a bárgyúbb dühöngők imitt amott szalmavázt csináltak, azt magyar köntösbe öltöztették, nyilvános helyeken szenvedélyittasan körül tánczolták s botokkal földre verték: szóval, a legszenvedélyesebb izgatás folytatott mindenekben. Még az akadémiai ifjúság kicsapongásai sem bűnhesztettek, ha magukon a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték.

Bár az illyrismus ezen agitatio következtében napról napra gyarapodott s a tulajdonképeni Horvátország határain túl, a katonai kerületekben és Szlavoniában is egyre terjedt; sőt a nemzetiségi mozgalmak a szerbekre is mindinkább áthatni

kezdettek: ezeknek magokban véve nem volt volna nagy fontossága az országra. Meggondolván azonban, hogy ezen nyelv-s nemzetiségi harc, ugy a horvátok és szerbek mint a tótoknál, többé kevesebb az orosz propagandából származott, azzal folyton titkos összeköttetésben állott, s oly politikai czélokra törekedett, melyek a haza alkotmányos nemzeti kifejlését a jövőben veszélylyel fenyegethették: lehetetlen volt el nem ismerni annak fontosságát. És nem is nézte azt közönyösen a magyar nemzet. A magyar hírlapok őrszemmel kísérték ama nemzetiségi harc egyes nyilatkozatait; kimélet nélkül fedezték föl a titkos czélokot, melyek az irodalom s nyelv-mívelés leple alatt rejlettek, s keményen sujtogatták az alkotmányos nemzetiség ellen elkövetett sértéseket. Nem lehet azonban tagadni, hogy a vitákba ezek is sok szenvedélyt keverték; minek következtében a harc menten ingerülttbbé lőn, a kedélyek mindinkább elkeseredtek. Hasonló szenvedélyesség fejtett ki nem ritkán egyik s másik megye közgyűlésén is, midőn e szláv s illyr zavargások kerültek szőnyegre. Való igaz, nehéz is volt a magyaroknak magokat a szenvedélyességtől megóvniok, midőn épen újjászületésök annyi lelkesedéssel üdvözlött, oly szép reményekre jogosító hajnalán olyakat kelle minduntalan hallaniok, hogy «Magyarország vérrel és tetemekkel tömött földje vagy orosz tartománynyá vagy német gyarmattá leend»;¹⁾ vagy olvasni olyakat, hogy «Magyarország Mohácsnál rég elveszett; s e föld a töröktől nyert német hódítás, és a magyar határőrvidék honunknak nem része, nem sajátja, hanem fél részben a török, fél részben a magyar ellen kinyujtott fegyveres kar».²⁾ A szenvedély azonban, mely ekként mind a két részről egyre szítogattatott, a kényes s azért nagy óvatosságot igényelt kérdést mindinkább elmérgesítette. A recriminációk, alaposak s alaptalanok, mind a két részről egyre szaporodtak; a recriminációk pedig nem

¹⁾ Ld. Wolfgang Berg: Ungarns politische Zukunft — czimű röpiratát.

²⁾ Augsb. Allgem. Zeitung.

1840—1843.

a legjobb eszközök a viszályok kiegyenlítésére. Magából a kérdés természetéből folyt annak megoldási nehézsége. Szerencések azon országok, melyek a nyelv és nemzetiség kérdését előbb megoldották, mintsem a nemzetiségi féltékenység éberré lett a nép különféle elemeiben: mint például Franciaország, hol, mint tudatik, a nagy forradalom kiütésekor csak a nemzet kisebb része beszélte Páris nyelvét. A magyaroknak e szerencse nem jutott; bár a nemzeti nyelv iránti buzgalom már 1790-ben fölébredt, a bécsi kormány nivellirozó s a németiségben felolvasztani törekedő szándékai miatt, e nyelv egészen az utósó évekig s tökéletesen még ekkor sem válhatott hivatalos nyelvvé. Természetes volt pedig, hogy a magyarok, ezer éves történelmi jogokra s alkotmányra támaszkodva, lehetőleg ügyekeztek megerősíteni a hajdan senkitől kétségbe nem vont, a szomszédoktól tisztelt, de a mult idők viszontagságai közt meggyöngült politikai nemzetiségöket, mielőtt olyféle megsemmisülési jóslatok teljesedhetnének; természetes volt következőleg azon törekvésök is, melyet a nemzetiség fő hordozójának, a magyar nyelvnek, diplomatikai rangra emelésében kifejtettek. De míg a magyar nemzet e czélra törekvésében ezer éves történelmi jogaira hivatkozott: az ország kebelében lakó, hajdan meghódított vagy bevándorlott többi népek természeti jognál fogva követelték saját nemzetiségök elismerését; mintha egy s ugyanazon államban, melynek minden részei ugyanazon alkotmány alatt léteznek, ha többféle is a nyelv, lehetne egynél több politikai nemzetiség. És ekként egyik fél sem akart engedni. A magyar boszankodott, hogy ezer éves státusélete után csak kétségbe is merik hozni, hogy hol és meddig a magyar alkotmány, a magyar törvény alkot szabályt, ott a nemzetiség is csak magyar lehet: a tót, az illyr, a szerb, a szász pedig dühössé lett, zsarnoki elnyomásról panaszkodott, ha joga a külön, saját nemzetiségre megtagadtattott, bár különben a magán életben legkevesblé sem háborgattattott is saját nyelve használatában. Mindegyik félben, egy homályos érzete létezett annak, hogy helyzete,

volt légyen nyomó vagy nyomott, hibás, ferde, anomal. És 1840—1843.
a nyugtalanság mindegyiknél, volt légyen támadó vagy védelmező, keserű vádak s panaszokban tört ki. A néptestvériség nagy eszméje, mely Magyarországon csak később kezdett ismertetni, még nem volt megszületve!

E sajnálatos vizsályok fő forrása azon eszmezavarban feködött, melynél fogva a nemzetiség és hazafiság rokon ugyan, de mégis külön eszméi összekevertettek úgy az egyik, mint a másik felekezet által. A magyarnak teljes joga volt, s e felett okszerűen is cselekedett, midőn a holt latin helyébe, mely a haladást lebilincselte, meggátolta, a maga nyelvét emelte; azon nemzetiség nyelvét, mely a többi felett nemcsak számra és vagyonra túlsúlylyal bírt, hanem politikailag is legmiveltebb; mely az országot, alkotmányt s amannak ezer éves történelmét alkotta, mind a kettőnek nevét adta, s a világ által is mindenha fő nemzetiségnek ismertetett el az országban. A maga nyelvét diplomatikai nyelvvé emelni nem csak jogában állott, de kötelessége is volt a magyarnak az egész haza iránt, nehogy ez haladásában tovább is gátoltassék a holt latin által, vagy a többi, úgy politikailag mint nyelvileg kiskorú, nemzetiségek nyelvzavarából eredhető elláthatlan rendtelenségeknek tétessék ki. A hiba csak abban követtetett el, hogy a haza és nemzetiség fogalmai összekevertetvén, sok magyar a hazafiságot is összetévesztette a magyar nemzetiséghez való ragaszkodással; és rossz néven vette, ha a más fajúak e nemzetiség iránt nem viseltetnek oly lelkesedéssel, mint ő maga, vagy saját nyelvöket, nemzetiségöket is fejleszteni ügyekeznek. De más részről még nagyobb hibát, sőt bűnt követtek el azon más fajúak, kik mivel az itt-ott kissé túlbuzgóan terjesztett magyar nemzetiséget nem szerették, egyszersmind a magyar politikai nemzetiség, a haza iránt is, mely pedig nekik is hazájok volt, meghidegültek, a hazafiság szent kötelességei által sem tarták magokat érdekelve; kik, míg maguknak a magyar nemzetiség ellenében jogegyenlőséget követeltek, tetteikkel azt hirdették, hogy nekik csak

1840—1843.

saját nemzetiségök iránt vannak kötelességeik; a hazafiság pedig, vagy mi evvel egy, a politikai magyar nemzetiség őket semmire sem kötelezi. És ezen eszmezavarból eredt tévedésben ragadtattak aztán ama bűnös lépésekre, melyek a közös haza egységét, alkotmányát és szabadságát egyaránt veszélyeztették.

A vármegyék ellenhatása.

Valahányszor az illyr párt valamely felőtölőbb tüntetést tett a magyar nemzetiség ellen, a vármegyék figyelme mindannyiszor ismét reáfordult az illyrismusra, s a közgyűléseken az rendesen nagy szenvedélyvel támadtatott meg. Így történt, például, a Horvátországgal határos Zalaiban, midőn a Gollner című magyar ezred parancsnoka a magyar nemzet ellen készített gúnydal zenéjét az ezred hangászkarja által Zágrábban egy ünnepély alkalmával nyilván eljátszatá. Zala megye, bár különben akként vélekedett, hogy egyes személy, bár mi aljas tette által, egy nemzetet tényleg nem sérthet ugyan meg; de mivel már a nemzet megsértésének szándokát is bűnnek tartá: a kérdésben forgó ezredest, mint egy magyar ezred kormányára méltatlant, megbüntettetni kívánta, s annak elmozdítását egy feliratban követelte a királytól. Alig volt megye, mely Zala feliratát nem pártolta, s a tiszt megbüntetése végett maga is nem írt volna fel a királyhoz. Még bővebb tárgyat adott a megyéknek kikelni az illyrismus ellen a zágrábi tisztújítás. Nem csak a tulajdonképeni, nyelvökre nézve is magyar, hanem még a szlavoniai megyék is kárhozzátólag irtak fel a zavargások ellen, kérvén a királyt, küldene le azok megvizsgálása végett királyi biztost. Az eset tárgyalása mindenütt nagy ingerültséggel folyt. Pest megye közgyűlésén, midőn e tárgy szőnyegen forgott, Kossuth Lajos azon meggyőződését jelentette ki, hogy miután Horvátországnak még inkább érdekében fekszik, mint Magyarországnak, hogy ennek közigazgatási és törvényhozási tekintetben is kiegészítő része legyen; s mintán ezen illyr párti machinatiók az országnak haladási s különösen nemzetiségfejlesztési tekintetben ártalmasok: talán ezélszerűbb volna, hogy Horvátország nem ugyan a magyar szent koronától, hanem közigazgatási s tör-

1842.

Jun. 7

vényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztassék. Ezen 1840—1843. elvet aztán a közgyűlés a diétai dolgokat előkészítő bizottmány által bővebben kifejtetni s vonatkozásaiban minden oldalról megvizsgáltatni rendelte. Nem hiányzának ugyan némi okok, melyek ezen elválasztást támogatták; a nemzet közvéleménye mégis, fontosabb ellenokoknál fogva, határozottan kárhóztatta Pest megyének ezen indítványát, mely tulajdonkép csak arra volt számítva, hogy Horvátországot ama kilátással, miszerint Magyarországtól elválasztatása esetében az abszolút bécsi kormány alá jutand, az illyrismustól elijeszze, de nyilván ellenkező hatást szült, a kedélyeket a Dráván túl még inkább felingerelvén. De bár ezen elválasztás eszméjét a többi megyék határozottan gáncsolták; abban mindazáltal valamennyien, még a szlapon Verőcze és Szerém, sőt a horvát Varasd vármegyék is megegyeztek Pesttel, hogy az illyr zavargások meggátlása végett a királyhoz feliratot intéztek.

A kormány ennyi felirat által ostromoltatván; nem halaszthatta tovább közbelépését. Mindenek előtt Rudics József bácsi főispánt királyi biztosul küldötte ki a körülmények megvizsgálására; majd midőn ez által a kórállapot részletesen felfedeztetett, s kitűnt az is, hogy Haulik, zágrábi püspök, ki a báni hivatalt több idő óta helytartóképen viselte, nem csak elegendő erélyt nem fejtett ki a zavargások megfékezésére; hanem azokat, Zdenesay főispánnal együtt, kézalatt még pártoltta s bátorította is: gróf Haller Ferencz tábornok bánná neveztetett, ki aztán 1842-ki octoberben hivatalát el is foglalta. E kinevezéshez a magyarok részéről nagy remények csatlakoztak. Haller hazafias, higgadt jelleme ismeretes volt az országban: beigtatási beszédében pedig határozottan kijelenté, miszerint mindent el fog követni, hogy ama tiszteletre méltó ősrégi szövetséget, mely a tartomány s anyaország közt létezik, fentartsa. Ez irányban mindjárt kezdetben annyival buzgóbban látott tiszte betöltéséhez, minthogy maga beigtatási ünnepélye eléggé meggyőzte őt az illyr párt törvénytelen s veszélyes céljáról. A tiszteletére intézett kivilágításban a

A kormány
közbelépte.

többi kihívó transparentek közt még olyan is volt, melyen egy meztelen kardot tartó kéz e fölirattal vala szemlélhető : « A ki tetszésünkre nem cselekszik, az veszzen el e kard által. » Gáj hirlapjában pedig az ünnepélyre holdas és csillagos zászlók alatt vörös sapkáiban, fegyveresen bevezetett szabadosakra nézve a következő megjegyzés állt : « Miképen ezen férfiak, bár többnyire csak földmíveléssel foglalkoznak, a fegyverben mégis oly annyira gyakorlottak, hogy már ez is elég bizonyosságul szolgálhat arra, miként Horvátországban könnyebben lehet fegyveres erőt kiállítani, mint Magyarországon, hol csupán a nemesség köteles felkelésre, míg amott mások is. »

Ezek s egyéb jelenségek, melyeket mindjárt hivatalkodása kezdetén alkalmá volt tapasztalni, eléggé meggyőzhették a bánt, hogy nagy ideje, határt szabni ezen illyr zavargásoknak, melyek a belbékére nézve mind fenyegetőbb szint öltének magokra. Kétségkívül az ő közbenjárásának volt ennél fogva eredménye azon, 1843 elején kelt királyi rendelet, melynek tartalma következő : « Ő cs. kir. felsége fájdalommal értette a Horvátországban jelenleg forrongó viszálykodásokat. Akarja ugyan ő felsége, hogy a nemzeti nyelv művelésének, míg ez törvényes határai közt tartózkodik, semmi akadályok se tétessenek, s a municipális jogokat és Horvátországnak azok paizsa alatt szerkezült nemzetiségét minden megtámadások ellen kegyelmesen támogatandja : de azt nem akarja, hogy a nemzetiségfentartási buzgalom ürügye alatt alattvalói között elkeseredés és szakadások magvai szórogatassanak. És valamint Magyarországon legfensőbbben gondoskodva van, hogy jövendőben ily ingerültségekre alkalom ne szolgáltatassék : hasonlóan akarja ő felsége és parancsolja, hogy Horvátországban is e keserűségekre minden alkalom sikeresen meggátoltassék ; s azért a Horvát-és Tótországokra s ezek nyelvére használtatni kezdett « ilir', ilirismus, iliricum » stb. nevezet a nyilvános lapokban és más nyomtatott munkákban, kivált pedig a köztanácskozásokban és tanodák-

ban eltiltassék; az ifjuság előjárói azt a más nyelvűek 1840—1843.
iránti szeretetre és egyességre minden alkalommal buzdít-
sák; nemzetiségi különbség miatt minden megtámadásokat
nem csak eltiltsanak, hanem meg is büntessenek; s általá-
ban a gondjaikra bizott ifjuságot a politikai ügyekben bár-
mely részesüléstől a tudományok komoly művelése által von-
ják el; a máskép cselekvő nevelők és tanítók pedig ő felségé-
nek följelentessenek. Továbbá a hírlapok szerkesztésében
nem csak mind azon kifejezéseknek meg kell akadályoztatni,
melyek kölesönös bántalom érzését költhetik föl s egyik
nemzetiséget a másik által elnyomatni állítják; hanem inkább
oda dolgozni, hogy a különböző nemzetiségek egymást be-
esüljék, s a nyelvnek természetszerű kifejlődését (a mennyi-
ben törvényes határok közt marad) kölesönösen ne akadályoz-
zák. A törvényhatóságok hasonlóképpen ezen kibékítő szel-
lemben munkálkodjanak s a magyar nyelv elleni minden
törvénytelen megtámadástól s elkeserítő politikai lépésektől
magok is óvakodjanak, másokat is tartóztassanak. Végre ő
felsége minden módokat alkalmazni kíván, melyek a forrongó
ingerültséget s pártoskodási szellemet elfojthatják, s így
Magyarországnak s a hozzá kapcsolt részeknek békét s az
erkölcsi és anyagi jóllét nyugalmas kifejlődését biztosíthat-
ják ».

Az « illyr » nemzeti újság czíme ennek következtében meg-
változott ugyan, s általában minden nyilvános iratokból el-
tűnt az « illyr » szó; de a szellem, a törekvés, az agitatio
mindenben a régi maradt. Sőt mind ez még erősödött is a
jövőben az által, hogy az elhunyt karlóczai óhitű érsek he-
lyébe, 1842 végén megválasztott, Rajasics József, a horvátok
és szerbek közti irodalmi s politikai rokonulást nem csak nem
akadályozta, mint előde tevé, hanem személyes rokonszenvből
elő is mozdította. Ez időtől fogva a horvát és a szerb sajtó ugyan-
azon irányban működött, mind a kettőnek az lévén czélja,
hogy a horvátot és szerbet a magyar, mint uralkodó, nemze-
tiség ellen ingerelje, a nagy szláv néptörzsök világoralmának

1840—1843.

vágyait s reményeit ápolja, és közvetlen a déli szláviát mutassa fel mint elméletben jogost, kivitelben pedig lehetségest. Ezen izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Egyik, hogy míg ők a mi magyar közéletünket, sajtónk terményeit s egyéb eszközeinket teljesen ismerték, ellenben az ő lapjaikat, kivált a szerbeket még azok közül is alig tudta valaki olvasni, kiknek különben hivatása volt volna a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Könnyű volt nekik ennél fogva a magyar irodalom s közélet minden mozzanatait érdekeikhez képest felhasználniok, s működésöket az ország nagy közönsége előtt elleplezve folytatniok. A másik kedvező körülmény reájok nézve abban létezett, hogy a törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában s veszélyes terveik fejtegetésében teljes szabadságot engedett, midőn ellenben a magyar lapok csak szárnyszegetten működhettek a törvényes nemzetiség s az ország védelmében.

Széchenyi
akadémiai
beszéde.

Különös fordulatot adott a nemzetiségi harc kérdésének gr. Széchenyi István beszéde, melylyel 1842 végén a magyar tudós akadémia nyilvános nagy gyűlését megnyitotta. Eddig csak az illyr és tót panszlávok, vagy legfelebb csak az erdélyi szászok panaszkodtak, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyar által elnyomatik; és midőn felszólítottak, részleteznék ezen általános panaszt; mondanák el, mi által s miképen nyomatik el nyelvök s nemzetiségök a magyar által? adnák elő, hogy azon kívül, mit a törvény a végre rendelt, miszerint a közigazgatásban a latin helyett a magyar legyen hivatalos nyelvvé, s e végre az a tanodákban is taníttassék, történt-e valami akár törvényhatóságok akár egyesületek részéről a magyar nyelv terjesztésére? különösen, számlálnák el az eseteket, melyekben a magyar nyelv az idegen ajkuakra erőszakosan feltolatott, s azoknak anyai nyelve elnyomatott: soha semmit nem tudtak felelni, s miként az evang. lelkészek folyamodásából láttuk, semmi egyes esettel nem bírták bebizonyítani általános szavakban előadott panaszaikat. Most azonban Széchenyi, kinek egyik fő törekvése volt eddigelé

nemzetiségünket megerősíteni s kifejteni, maga is élesen kikelt e beszédében a túlbuzgók ellen, kik hevők által a hazát és nemzetet veszélybe sodorják. Előadván ugyanis, miképen az egyetlen mód, melylyel nemzetiségünket biztosíthatjuk s feldiesőíthetjük, abban fekszik, hogy szellemi fensőség, irodalmunk és civilisatióink emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt: buzditá hallgatóit, ily belső fensőséget igyekezzenek biztosítani a magyar nyelv és irodalomnak, s óvá őket minden törvénytelen túlterjeszkedéstől. Széchenyi ezen intézésében magában véve semmi felöltő nem volt, — mert ugyan ezen értelemben irtak és szóltak az országgyűlésen, a megyékben, s minden más alkalommal kitünőbb férfaink a nemzetiség és nyelv kérdése felett —; felöltő volt benne mindazáltal az: hogy ő magát e véleménynyel elszigeteltnek állítja, hogy továbbá a szláv mozgalmakat, melyek nem is a magyar korona birodalmában támadtak, s melyek okát, eredetét, irányát egész Európa mint a világalomra törekvő orosz hatalom tendenciáit ismerte, a magyar túlbuzgóság elleni reactionak tulajdonítja; felöltő volt benne az: hogy ezen szláv mozgalmakat, mint egyedül nemzetiségi törekvéseket, helyeselte, s hevesen kikelt azon magyarok ellen, kik ezen mozgalmakban az országra nézve veszélyes vagy épen elszakadási irányt vesznek észre; felöltő volt végre az: hogy bár elismeri ugyan, miként a magyar nemzetnek tökéletes joga vagy on, hogy birodalmában a latin nyelv helyébe a magyar lépjen; de egyszersmind magát e véleménynyel izolálnak panaszolván, azt mondja, hogy az eddig követett rendszerrel a magyar népfaj meggyilkoltatik, mert nyelvünket erőszakkal toljuk az idegen ajkuakra s őket azért, mivel e kényszerítésnek engedni nem akarnak, üldözzük.

Ezen vádak annál váratlanabbul hangzottak Széchenyi ajkairól, minthogy nem régiben, midőn a zágrábi botrányos tisztújítás forgott szőnyegen, minden megye határozottan kijelentette feliratában, hogy a horvátok nyelvét s nemzetiségét elnyomni, s általában a törvény rendeleténél tovább menni

1840—1843.

egy hatóság sem kíván; a hírlapokban pedig, különösen a Pesti Hírlapban, már elébb világosan kimondatott, miszerint a magyar nemzet legkevesebbé sem fogja ellenzeni azt, hogy Horvátország a maga nemzeti nyelvét emelje beligazgatása közlönyévé, feltéve, hogy az anyaországgal érintkezésekben a régi latin helyett a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megfoghatatlan volt volna Széchenyi ezen felszólalása, ha tudva nincs, hogy e lépésre őt, a különben oly kitűnő hazafit, amaz elkeseredés vezette, mely benne azóta támadt, mióta a Pesti Hírlappal folytatott vitái következtében népszerűségét, annyi érdemei daczára is, mindinkább elvesztvén, helyzete mind elszigeteltebbé lett, s a közvéleményre, melynek vezetését magának igénylél, mely azonban most inkább a Hírlap után indult, megcsökkent befolyása. Ő a Hírlap, vagy is Kossuth pártját, mely most a mozgalom élén állott, akarta csak sujtani beszédében, az ellen kelt ki rendkívüli keserűséggel. Célját azonban egészen téveszté: a Hírlap pártjának legkevesebet sem ártott; ártott azonban a nemzetiség kérdésében a magyar érdekeknek. A grófnak, ha népszerűtlen is, de mindig nyomatékos szava azokat, kik a horvátok, szerbek és tótok közt valóban hitték, mit vezéreiktől anyanyelvök elnyomatásáról annyiszor ismételtetni hallottak, szerencsétlen bal hiedelmökben megerősítette; azoknak, kik e hiedelemmel nem bírtak, hanem azt a magyarok ellen fegyverül használták, fegyveröket megélesítette; azokban végre, kik ama híresztelést rágalomnak tartották s a magyar iránt bizodalommal viseltettek, gyanút ébreszthetett. Hogy, legalább egy részben valóban ez volt Széchenyi szenvedélysugalta beszédének következése, hamar kiviláglott. Azon evangel. papok, kiktől a mult évben az említett folyamodás származott, a grófhhoz egy köszönő iratot intéztek; a nemzetiség kérdésében szinte pártoskodó erdélyi szászok és Gáj illyr lapja pedig dicséretekkel magasztalták ezen nagy hazafit, kinek hazája iránti nagyszerű törekvéseit csak most kezdték méltányolni. Ezen ovátiók magára Széchenyire természetesen

igen kellemetlenül hatottak, s egy nyilvánosságra jutott le-
velében nem késett egy új esodálójának kijelenteni, hogy mi-
után ő, mint magyar nyilván elmondta a «mea culpát»: re-
ményli, hogy magok részéről a szlávok is bevallják hibáikat
s kezet nyújtanak a kibékülésre.

Ez azonban nem történt; sőt a magyar nemzetiség ellen-
ségei azontúl Széchenyi tekintélyére hivatkozva, még na-
gyobb szenvedélyt hoztak a kérdésbe. Zágráb megye, Károly-
város és több más horvátországi hatóságok annyira mentek,
hogy a magyar vármegyék körleveleit, nyelvök miatt melyen
irva voltak, olvasatlanul visszaküldötték. Ezen s több más,
hasonló események következtében, egy hosszú, heves vita tá-
madt Széchenyi beszéde felett a magyar hirlapokban. Wesse-
lényi Miklós, Széchenyinek ifjúkori barátja, az elsők közt volt,
ki nyilván óvást tett ama vád ellen, mintha a magyarok nyel-
vöket erőszakkal terjesztenék s a szláv mozgalom nem volna
egyéb reactionál. Kossuth a Pesti Hirlapban élénken fejte-
gette az ártalmas eredményeket, melyeket a magyar nemze-
tiség elleni táborban e beszéd szült; Pulszky a beszédet
hosszasan, taglalva, felszólítá a grófot, bizonyítaná be: «vajjon
azon határon túl, mit a törvény parancsol, hogy t. i. a la-
tin szó helyébe a magyar lépjen, mikor és miben kalandoz-
tunk túl? Régibb intézetek s egyesülések körében, hol nem
magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak,
hol toltá be magát erővel a magyarság? Melyik gyűlemben,
melyik vigalomban lón a magyar kedvéért, ha bár csak ki-
sérlet végett, kiküszöbölve minden egyéb nyelv? Hány szent
szónoklat vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven
oly lakosságokhoz, kiknek, mint a gróf állítá, tized része
sem vehette be azt lelki táplálékul? Szóval hol fürta be ma-
gát a magyar nyelv, mint szinte ő állítá, nyakra főre?» Szé-
chenyi azonban, mit a nagy emberben nem lehetett fájdalom
nélkül szemlélni, válasz helyett e kérdésekre, mind mélyeb-
ben merült szenvedélyességébe, s nagyobb keserűséggel os-
tromolta a «Jelenkorban» megjelent ezikkeiben a szabadelvű

1840—1843.

A beszéd által
támazott
viták.

1840—1843.

pártot, melyet arról vádolt, hogy az ország vesztén dolgozik. De nem csak a szabadelvű, vagy jobban jellemezve, a Pesti Hirlap pártjával, hanem valamennyi párttal meghasonlásba jött Széchenyi kérdéses beszéde miatt. Még a conservatív elvű «Világ» is, melyet Desseffy halála után Andrassy József vezérlett, ily vallomást teszen e kérdésben: «Hazafi érzettel kell megvallanunk, hogy hatóságaink szintugy mint journalistikánk leghivebben, legigazságosabban megfeleltek hivatásuknak, midőn a két végsőségtől, t. i. hanyagságtól s nyelvünk erőszakos terjesztésétől, sőt ennek csak helyeslésétől is őrizkedtek. E részben tehát az igazság, méltányosság és törvényszerűség utján vagyunk. Nyelvünk ügyében nem tettünk többet, mint jogunk volt, de kevesebbet sem, mint kellett.»

Wesselényi
Szóza la.

Széchenyi beszéde s az annak következtében támadt heves liurapi polemiák a kérdésnek kimerítő tárgyalására indították Wesselényit, ki mióta 1838-ban eliteltetett, a politikai pályáról lelépvn, testi szenvedései s különösen vaksággal fenyegető szembaja miatt, jobbára a híres græfenbergi vizgyógyintézetben töltötte idejét. 1843 tavaszán jelent meg a «Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében.» Az egykor oly cselekvékeny férfin, bár «polgári halottnak» nevezi magát az előszóban, «ki lelki s testi csapások által hatásköréből kivette, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában, és csak képe létezik már honfitársai közt,» meg nem állhatja, hogy nemzetét a veszélyre, melylyel azt a szláv mozgalmak fenyegetik, szavának egész súlyával ne figyelmeztesse. Ő a kérdést magas politikai szempontra emeli, s mint kelle, kapcsolatba hozza az Európa keletén mindinkább bonyolódó ügyekkel. Előadja a forradalmi szláv propaganda terveit, melyek északon és délen ugyanazon irányt követik, azonos jelleniben tűnnek fel. Elmondja Oroszország hagyományos politikáját, melyet I. Péter czár óta követ, s melynél fogva rendkívüli növekedésével Európára, de különösen Ausztriára nézve mind veszélyesebbé válik. S kitüntetvén aztán, mily szoros kapcsolat létezik ezen orosz érdekek s ugy a cseh,

mint déli panszláv irányok közt: megmutatja, hogy mihelyt az orosz a keleti kérdést, miként érdeke kívánja, az előtérbe tolandja, az összeütközés Ausztria és Oroszország közt elkerülhetetlen. Ki lesz győztes ezen összeesapásban a kettő közül? Az orosz már is mennyi rokonszenyvek örvend a déli szlávok között; s mit teend még, ha majd kenyérszegésre kerül a dolog! Ausztria bukása, ugymond, ily összeesapásban elkerülhetetlen, ha annak elháritására mennél elébb foganatba nem teszi az egyedül mentő eszközt, mi abban áll: hogy erősebb érdekekkel kapcsolja magához szláv ajku népeit, mint a milyen érdekek vonják e népeket az oroszhoz. És miben találja fel Ausztria ezen erősebb érdeket? Bizonyára nem másban, mint a szabadságban s alkotmányosságban. Terjessze ki ezt Ausztria minden népeire, s oly erős bástyával övedzi birodalmát, melyet sem a forradalmi szláv propaganda, sem a túlterjeszkedő orosz hatalom nem fog megdönthetni.

Egy újjászervezés tehát a szabadság és alkotmányosság alapján, mondja tovább, annál égetőbb szükség Ausztriára nézve, mivel az egység hiányzik birodalma kormányában. Mig egyéb országait s tartományait korlátlanul igazgathatja: Magyarorszáiban az alkotmány korlátokat vet hatalomteljességének. E kétféle kormányforma minden egységet lehetlenné tesz a birodalomban: itt oly elveket kell követnie, melyeket amott el nem fogadhat; itt tagadnia kell azt, mit amott szabályul állit fel. E kétféle hatalom valóságos gúny egymás ellen. De az egységes kormányelv maga még nem mentheti meg Ausztriát a veszélytől: ezt csak az őszintén elfogadott alkotmányosság teheti. Ha korlátlanóságban keresne egységet, mulhatatlanul uszályává, alárendeltjévé fogna válni a szent-pétervári autocratiának; mert a korlátlan hatalom képviselője s vezére csak az orosz lehet. Ha ellenben összes birodalmában kikiáltja az alkotmányosság elveit: valamennyi népeit szorosabban magához kapcsolandja s nem csak belső kormányában egységesebb, s következőleg erősebb leend; hanem külviszonyaiban is tetemesen nevelni fogja a maga súlyát. Különösen

1840—1843.

Németországban, vetélytársa, a porosz ellen, döntővé teheti a maga hatását; a keleten pedig a szabadság és polgárosodás hordozójává válhatik, s mint olyan elébb utóbb kiszoríthatja az orosz befolyást, mely csak fajrokonságra támaszkodik, de szabadságot nem adhat.

Ezen elvekből indulva ki, Wesselényi föderatív alkotmányos szerkezetet javasol felállíttatni az eddigelé sem egészen korlátlan, sem valóban alkotmányos, sem német, sem magyar, sem szláv, sem olasz birodalomban, hogy a közeledő veszélyt elkerülhesse. Nézete szerint öt külön tömbre kellene alapítani az új alkotmányos államot. E tömbek a következők lennének: 1. A német tartományok; hol Karinthiában és Krajnában a szórványos szláv nemzetiségeknek olyféle autonomiát kíván adni, minőt a szászok bírnak Erdélyben. 2. Csehország és Morva. 3. Galiczia. 4. A lombard-velencei királyság és Isztria olasz ajku vidékei. 5. Végre a magyar korona területe; hol azonban Horvát-, Tót- és Dalmátország egyesítettén, a magyar korona alatt ugyan, de egészen különvált szláv nyelvű igazgatást nyerjenek. «Ha, ugymond, Ausztria ezen saját nemzetiségeken alapult országokból álló s a rokon érdekek és a közös trón iránti buzgóság által anyagilag és szellemileg összeforrott alkotmányos hatalom lenne: azon keblében létező sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenségesen áll szemben, s mely közt van, mi veszélylyel fenyegeti, biztos frigyésévé s ereje mind annyi tényezőjévé válnék. Az orosz befolyás a szláv népiségekre megszűnnék; mert attól nem volna többé mit remélniök, s alkotmányos állásukban oly előnyt bírnának, mit azon korlátlan hatalomtól nem várhatnak. A forradalmi törekvések mérge sem működhetnék; mert bírnák a nemzetek azt, s bírnák békés uton, és jó fejedelmök nevét áldanak érette, miért forradalmi vészterhes merényre lettek volna képesek vetemedni: t. i. a nemzetiségekön alapult alkotmányos létet.»

És mig ekként az egyes nemzetiségek sóvárgásait kielégíteni javaslá, egyszersmind a monarchia egyedül lehetséges

egységének, a foederatív egységnek megalapítását sem felelte ki javaslatából. A státusadósságokat ezen öt ország közt aránylag kívánta felosztatni. Szintazonképen meghatározatni akarta azon kapcsokat, melyek által az öt ország, nem a külön nemzetiségek igényeivel ellenkező központosítás, hanem egy alkotmányos szövetség alapján, mely a történelmi jogokat mindenütt épségben tartsa, az önkormányzatot pedig biztosítsa, egy nagy szövetséges állammá egyesíttessék.

Nem lehet feladatunk e javaslat helyességét államtani szempontból bírálat alá venni. Csak azért taglaltuk azt ennyire is, hogy kitűnjék, miképen gondolkodott a nemzetiségek kérdésében a magyar szabadelvű pártnak egyik tekintélyes tagja, s annak, míg a cselekvényes térről le nem lépett, népszerű s ünnevelt vezére. Wesselényi javaslata a tervek s teendők özönében elhangzott ugyan, kivált miután azt, mint a maga körén kívül esőt, feladatának nem tekinthette a nemzet; nézeteit azonban a nemzetiségek kimélete, s az alkotmányosságnak a monarchia valamennyi népeire kiterjesztése tekintetében, közvéleménynek lehet mondani az országban. Csak egyben volt a magyar, a nemzetiséget tekintve, követelő az országban lakó más ajkúak irányában: hogy Magyarországon a közigazgatás nyelve, — de Horvátországot kivéve, mindenütt a magyar legyen, s e végett az a köznevelési intézetekben is kellőleg taníttassék. Ezentúl békében hagyta a többi nyelvek használatát s művelését; és azon feltétel alatt, hogy az ország magyar politikai nemzetisége kétségbe ne vonassék, minden ajkú népséggel szívesen megosztozott alkotmánya jótéteményeiben. Sajátságos körülményei közt ennyit jogosan hitt igényelhetni a nemzet a nélkül, hogy a más ajkú ország-lakosok elnyomásáról vádoltathatnék. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a magyar nyelvnek a deák helyébe közigazgatási szervvé igtatása által a magyarság oly előnyt nyert a más ajkú ország-lakosok fölött, minővel nem birt az előtt. De, ha már a holt latin helyét valahára élő nyelvnek kellett elfoglalni, — minek szükségét elvitatni józanon nem lehet: vajjon az ország-

1840—1843.

lakosok melyik fajának nyelve igényelhetette ezen előnyt, ha nem azon fajé, mely ezen országnak ezer év előtt létet s nevet adván, azt annyi viszontagságok közt legnemesebb vérének bőséges áldozatával fentartotta, annak egykor európai nagy fontosságát s történelmét alkotta; mely minden egyéb fajokra egyaránt kiterjesztett alkotmányát megalapította s a századok folytában a korigények szerint kiképezte; s végre melynek részén volt a míveltség, birtok és számarány túlsúlya, melynek nyelvét az országlakosok két harmada anyanyelvének vallá s a más ajkúak nagy része is értette? De bár ezt méltánytalanság nélkül kétségbe vonni sem lehet: meg kell mégis vallani, hogy a politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, midőn a maga nyelvét teljes joggal hivatalos, közigazgatási s nevelési nyelvvé emelvén, egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégítéséről is nem gondolkodott, s eképen e nemzetiségi viszályokat, a mennyiben tőle függött, idején megszüntetni elmulasztotta. S így történt, hogy a viszályok, mint utóbb látandjuk, a köz haladás és jóllét nagy ártalmára, hovatovább mindinkább elmérgesedének.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

Az országgyűlés megnyitásának közeledtével, 1843 tavaszán, a nemzetiségi viszályok egy időre elcsöndesedtek, mintha csak erőt akartak volna gyűjteni az egymással szemben álló felek az országgyűlésen nem sokára még tüzesebben folytatandó túsákra. Mielőtt azonban ezeknek s általában az országgyűlési eseményeknek elbeszélésébe kezdenénk, azon élénk pártvitákat is kell ábrázolnunk, melyek e három év alatt az egyes reformkérdések tekintetében folytak a hazában.

A reformtörekvések, a mennyiben azok a közigazgatást illették, miként fentebb látók, jobbra abban központosultak, hogy a megyei önkormányzat, a statutárius jog tágítása által, a középponti kormány befolyásának rovására, mennél szélesebbre terjesztessék. Egyebekben pedig azok mindinkább demokratiai irányokban haladának. Az egész, annyi hévvel és szenvedélylyel folytatott törekvésen a radikalismus színe ömlött el: a szőnyegen forgó kérdéseknél általában ez volt a mozgató erő; ha bár egyébiránt e radikalismust, miként az nálunk nyilatkozott, nem lehet is egészen azon értelemben venni, mint a minőt ahhoz másutt kötöttek Európában. Miként reformtörekvéseink eddigi történetéből eléggé kitűnik, a gyökeres átalakítási elvek jobbra csak a magánjog mezején forogtak, s két fő ezélra valának irányulva. E czélok egyike: a jobbágyföldet az örökváltság —, a nemesi birto-

1840—1843.

kot az ősiség és fiskalitás eltörlése által teljesen felszabadítani; másika: a közterheket, az adót, mindenkire birtokaránylag kiterjeszteni. A közjog mezején a politikai jogegyenlőség lebegett legközelebbi czélul a szabadelvű párt szeméi előtt. A népképviselő érdekében már nem egy nyomatékos szó emelkedett a hazában; de e tekintetben még kevésbé érlelődtek meg az eszmék, s a kormány is minden lépten nehezíté a sükert; minek következtében csak két részletes kérdés foglalta el leginkább, mint a közel jövőben létesítendő reform, a kedélyeket: a míveltebb, de nem nemes osztályok, az úgy nevezett honoratiorok részesítése a nemesek politikai jogaiban, és a városok szavazata az országgyűlésen.

A szatmári
tizenkét pont.

E fő reformpontokat, mind azokat melyek közigazgatási —, s mind azokat, melyek köz- és magánjogi tekintetben közéletünk színvonalára felmerültek s a megyei gyűléseken szintugy mint a napi sajtóban minden oldalról megrostáltattak, legelőször Szatmár vármegye rendei állították össze tizenkét pontban s tüzték ki, az 1842-ki februárban tartott közgyűlésök alkalmával, mintegy programjául a legközelebbi országgyűlésnek. E tizenkét pont, melyek Szatmár által a többi megyékben is köröztetvén, utóbb mindenütt nagy hévvel megvitatattak, s a megyék többségétől az országgyűlési követeknek adandó utasításképen el is fogadtattak, ím a következő: 1. Az ősiség eltörlése. 2. A hiteltörvény kiegészítése; telek- s adósságbönyv és egy földhitel-intézet felállítása. 3. Kötelező örök megváltása mindennemű jobbágyföldnek. 4. Kereskedelmi ügyeink javítása: a czéhek eltörlése, mindennemű egyedáruságok megszüntetése stb. 5. A birhatási és hivatalviselhetési jog kiterjesztése minden lakosra általánosan. 6. Mátyás a főpapok, urak és nemesek adózására vonatkozó 1486-ki 64-dik törvénynek föllevenítése s kiterjesztése. 7. Népinevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A városok felszabadítása s rendezése. 10. A polgári s büntető törvény új szerkezete, esküdtszékek felállítása, a faggató pör megszüntetése, a vádpör behozatala. 11. A politikai igazgatás elválasztása a

törvénykezésitől mind a megyék- mind a városokban. 12. Népképviselet. 1840—1843.

A vitatkozások és értekezletek, melyek e reformpontok felett a sajtóban és a megyei közgyűléseken, vagy ama bizottmányokban folytak, melyek a jövő országgyűlésre adandó követi utasítások elkészítésére nevezettek ki, érdekes képét adnák ugyan azon szellemi mozgalomnak, mely ez évek alatt a hazafiakat oly élénken foglalkodtatá, s honunknak ezen korszaki erkölcsi történetét képezte. De részint mivel e reformpontok irányáról az 1843-ki országgyűlés történelmében különben is szükség leend megemlékeznünk; részint mivel e viták kimerítő ábrázolása messze terelne el bennünket történelmünk tényleges folyamától: azoknak tárgyalási menetébe itt be nem ereszkedhetünk. Három kérdés-vitatását mindazáltal szükséges előadnunk, mivel azon körülmények, melyek e kérdésekkel összeköttetésben merültek fel, valódi eseményekké fejlődvén, történelmünk részeivé váltak. E három kérdést a városok, az adó s az anyagi érdekek kérdései képezték.

A városok, törvényhozási szavazatuk tekintetében a mult országgyűléstől semmit sem nyervén, a következő évek alatt oda ügyekeztek hatni, hogy a jövő országgyűlésen ezélt ér-hessenek; mert mindinkább azon érzelem terjedt el a városi hatóságok kebelében, miképen e kérdést eddigi állapotjában továbbra halasztani nem lehet s egy vagy más módon azt valahára már megoldásra szükség érlelni. A mód, miként már a mult országgyűlési városi követek nyilatkozataiból s lépéseiből is kitűnt, különböző volt, melyen a városok óhajtott céljokra jutni törekedtek. Soprony városa ezentúl is megtartani kívánta ama daczos helyzetet, melyben vele együtt több város, egyedül a történelmi alapra s régi törvények rendeletére támaszkodva, kívánta visszaadtni a városoknak országgyűlési szavazatjogukat. Egy 1842-ki márczius 25-kén kelt köriratában arra szólítá fel a többi városokat, hogy miután minden szelidebb módokat sikeretlenül kísértettek meg sza-

A városok
kérdése.

1840—1843.

vazati joguk visszanyerésére, s ideje erélyesbekhez nyúlniok: küldjenek ugyan a jövő országgyűlésre követeket, de oly utasítással, miszerint ezek, ha nekik a megyékéihez hasonló szavazat mindjárt az első ülésben, mielőtt bármi egyéb tárgy fölvetetnék, nem adatik, óvást tévén, az országgyűlést azonnal hagyják oda. A követek egyedül ezen lépésre legyenek felhatalmazva, s ha ily utasítás ellenére, más tárgyban is közremunkálnának, követi megbizatusuk azonnal szűnjék meg.

E törvénytelen s helytelen mód azonban, melyet Soprony városa indítványozott, a többi városokban nem talált visszhangra. Jól tudták ezek, hogy magának a nemesi rendnek is érdekében fekszik, az alsó ház állását a főrendi tábla s a kormány irányában erősíteni; s e miatt a nemesi rend nem csak nem ellenzi, sőt kívánja a városoknak visszaadni szavazati jogukat, de egyedül azon feltétel alatt, hogy a követek a polgárok összeségétől választassanak s a királyi kamara befolyásától függetleníttessenek, s e végre a városok eleve új szervezetet nyerjenek. A mult országgyűlésen e föltétel nem csak határozottan kimondatott, hanem választmány is bízott meg a városok szervezetének kidolgozásával, mely azonban munkáját akkor be nem végezhetette. A legtöbb város ennél fogva most méltányosan igazságosnak s a haza javára szolgálónak látván a rendek e föltételét, maga is nem csak sürgette a kérdéses rendezést; hanem Soprony indítványát visszavetvén, a rendezés nélkül nem is kívánta magának megadatni a szavazatot, mely a kamara befolyása következtében ártalmasan hatna az ország fejlődésére. Így nyilatkozott egyebek közt Szabadka városa május 23-kán mind a várme-gyék mind a városokhoz intézett körlevelében, határozottan kijelentvén: miszerint a városoknak első s legfőbb feladata, nem szavazati jogukat visszakövetelniök, «hanem minden erejüket oda fordítaniok, hogy a városok szerkezetét a nemzetiség szelleme teljesen áthassa; elvül kimondaniok, hogy itt az ideje oly törvény alkotásának, mely választási rend-szeröket szabályozza; tehetségök szerint előmozdítaniok a vá-

rosok belső szerkezetének átalakítását, miszerint az az ország alkotmányának fejleményeivel, annak szabadelvű institutioival, s felvilágosodott századunk kivánalmaival megegyezék; különösen pedig oda törekedniök, hogy a közigazgatási életükben hiányzó nyilvánosság megalapíttassék, s a kir. kamarától függések megszüntetessék.» És csak ha ezen föltételek teljesedtek, követelhetik a városok méltányosan s teljes joggal törvényalkotási befolyásuk helyreállítását.

Hasonló volt ez iránt határozata Késmárk városának, mely midőn azt a többi városoknak s a vármegyéknek aug. 23-kán kelt körlevelében tudtára adta, egyszersmind a királyhoz is azon kérelemmel járult, hogy «miután törvényeink által nem a városi tanács, hanem a polgárok összesége ruháztatott fel a törvényalkotási részvét jogával, s ennek következtében csak az összes polgárság által választott s azok képét viselő követek birhatnak az országgyűlésen szavazattal: nehogy követeik, ha ismét csak a szokott módon, a tanácstól választatnának s bizatnának meg, szavazati joguktól a jövő országgyűlésen is megfosztva legyenek, rendelné el ő felsége ideiglenesen, hogy a követek már a jövő országgyűlésre is az összes polgárság által választassanak s utasíttassanak.» Kérik továbbá a királyt, hogy a városok szerkezetének és szavazati jogának szabályozását a királyi előadások által a tanácskozások első tárgyául tűzze ki. Ezen, alkotmányos szellemű férfiakhoz méltó s politikai érettséget tanúsító elveket, melyek Szabadka és Késmárk városok körleveleiben foglaltattak, több város sajátjának vallotta; ámbár általában véve méltán gáncsolni lehetett a városokat, hogy koránt sem fejtettek ki annyi buzgalmat ezen reájok nézve fő fontosságú kérdésben, mennyit tőlök várni méltán lehetett. A gáncs természetesen a városi tanácstestületeket terheli, melyek, ellentétben a polgárok érdekével, nem igen óhajtották a városok rendezését, miről eleve is tudhatták, hogy önkényüket, melynek az eddigi állapotok sokban szabad tért engedtek, szoros korlátok közé szorítandja. Egy város tanácsa például még tu-

1840—1843

datni sem akarta a polgárokkal Szabadka és Késmárk körleveleit, azokat forradalmi elvekről vádolván. Egynémelyekben, mint például Kassán, a választó polgárokból álló kültanács sürgette ugyan a reformot; a beltanács önzésén mindazáltal hajótörést szenvedett a polgárok ügyekézeté. A legnépesebb városok közül többen, maga az iker főváros tanácsa sem nyilatkozott ama jó példával előre ment két város körleveleire. És terheli a gáncs a középponti kormány székeket is, melyek még azon javításoknak is utját állták, melyeket egynémely város az országgyűlési szabályozás teljesültéig létesíteni törekedett a maga kebelében. Így történt például Szabadka, Szeged és Szatmár-Németi városokkal melyek, egyezőtleg az alkotmány szellemével, nyilvánosságot akartak megalapítani magistratusaik tanácskozmányaiban. Alig értesült erről a helytartótanács, s a nevezett városok e lépéseit, bár semmi törvénnyel nem ellenkeztek, a községeknek pedig, melyekben a titkon eljáró tanács annyi önkényt gyakorolt, felszámíthatlan hasznot hajthattak, azonnal eltiltotta.

Mig azonban magokban a városokban, vagy inkább az azok körében uralkodó előljárókban, saját ügyök iránt ily hanyagság s gondatlanság mutatkozott: a reformpárt törekvéseinek egyik fő céljává tette a városi kérdés megoldását. A képviseleti rendszerre, mely az ország átalakítási tervében egyik főczélul létezett kitűzve, e városi kérdés szerencsés megoldása tekintetett első, múllhatatlan lépésnek, mely által ama rendszernek valamennyi nem-nemes osztályokra kiterjesztése előkészítettnek. E végre mindenek előtt assimilálni kelle a városokat a nemzet többi alkotmányos elemeivel; mi csak a városok igazgatási rendszerének gyökeres átalakítása által volt elérhető. E nélkül a városok szavazatát az országgyűlésen helyreállítani annyi lett volna, mint a bécsi kormánynak mindig és mindenben többséget biztosítani a rendek tábláján, s a nemzeti átalakulás szabadelvű irányát megakasztani; a törvényhozás végzéseit pedig a nemzeti szellemmel s közvéleménnyel egyenes ellentétbe állítani. De még a törvény-

hozás viszonyaitól eltekintve is sürgetőleg szükségessé vált a 1840—1843. városok igazgatási rendszerének átalakítása, hogy azok a nemzeti fejlődéssel lépést tarthassanak. Elavultabb, ezélszerűtlenebb szerkezetet képzelni is alig lehetett a városokénál. A városi előljárók csak testületi választás által egészítették ki magokat; hivatalaikat holtiglan viselték; a polgárságnak sem a választásra, sem az adóra, sem a város kebelébeni közköltegekre nem volt befolyásuk. A város e szerint egymással egybe nem kötött két egyenetlen részre oszlott. A lakosság előljáróiban, s gyakran teljes joggal, nem látott mást, mint önhaszonleső ellenségeket, kiket egyedül önérdükük, nem a közönség java vezérel. Innen a számtalan viszálykodások majd minden városban a polgárok s előljáróik közt; melyekben, bár mennyire részökön állott is a jog és igazság, ritkán győztek a polgárok. E mellett azonban a mindenhatóknak látszó előljárók sem igen örvendhettek hatalmuknak; mert a kir. kamarának legszigorúbb gyámkodása alatt álltak, úgy hogy ennek engedelmé nélkül még a legceskélyebb dolgokban sem végezhettek s hajthattak végre valamit. Ily állapotban a városok, melyeknek természetsszerűleg a nemzeti haladás élén kellett volna állniok, mindenben korlátolva, jár-szalagon vezetve, vagy épen akadályozva, egyáltalában nem felelhettek meg a hivatásnak, mely nekik különben a nemzeti átalakulásban kitűzve volt volna; sőt a kir. kamarának gyámkodása által mintegy kiskoruságra kárhozotva, majdnem mindenben gátolólag hatottak a nemzet kifejlődésére.

Ez érdekektől indítatva, a reformpárt, látván hogy magoktól az ekként lebilincselte városoktól a fenforgó kérdés megoldásában nem sokat várhatni, maga kezdette meg ez ügyben az agitatiót. A sajtó, kivált a napi sajtó alig forgolódott többször és bővebben valamely más tárgy körül. Ismét és ismét megvitatta nem csak az alapokat, melyekre a városok új szerkezete fektetendő, hogy a többi nemzeti elemekkel hasonneműekké váljanak, hanem magokat a szerkezet részleteit is; megmutatta, hogy a régi törvények a jelen megváltozott viszonyokban

1840—1843.

a városok törvényhozási szavazatának jogalapjául többé nem szolgálhatnak; és hosszas politikai számvetésekbe ereszkedett, hogy meghatározza az arányt, melyben a városi polgárság a törvényalkotásban részesítendő; mi körül mindig a fő czélul kitűzött általános képviseleti rendszer forgott irányadóul publicistáink szemei előtt. Hasonlókép a vármegyék is, meggyőződve lévén, hogy a polgári rend felemelkedésére honunkban szintugy a törvényes szabadság mint a polgárosodás, az erkölcsi s anyagi kifejlés ügyének egyaránt szüksége van: hogy a városok jelenlegi igazságtalan s méltatlan országgyűlési állásukból felemelkedhessenek, a teendők első sorában tüzték ki a városok belszerkezetének átalakítását, mely által a nemzet többi alkotmányos elemeivel összhangzóbb viszonyba tétessenek.

Részint ezen izgatások, részint Szabadka és Késmárk városok példái által követésre buzdítva, a városok közül mind többen hozzá állottak az ügyökben támadt mozgalomhoz. Az 1842-ki decemberben három királyi város, Esztergam, Székes-Fehérvár és Kassa alkotott végzést s intézett kör- és feliratokat a kérdésben. E lépések mind megannyi előhaladási stádiumjai voltak a fontos ügynek. Esztergam végzése, melyeket követeinek utasításképen adni szándékozott, a következők voltak: a kir. városok a kamara befolyása alól felszabadíttván, mindenben a kir. helytartótanács alá rendeltessenek; a hatóság joga nyilvános pénzei felett rendelkezni kitágíttassék; az előljárók mind a folyó ügyek tárgyalásánál, mind igazságot szolgáltatva, nyilvánosan tanácskozzanak; a polgári jog minden lakosra terjesztessék ki, a ki kereseti foglalkodása után független állásu s a nyilvános terheket viseli; az előljárók minden három évben az összes polgárság választása alá vettessenek; az országgyűlési követek választásába minden polgár különbség nélkül befolyhasson. Még tovább ment egy lépéssel Székes-Fehérvár, s a Késmárk által kimondott elvet tényleg életbe léptetvén, statutum által elhatározta, miszerint a jövő országgyűlésre küldendő követei

már az egész polgárság által választassanak s utasíttassanak. Egyszermind pedig a királyhoz is folyamodott, e statutum megerősítését azon megjegyzéssel sürgetvén hogy, ha a jövő országgyűlésig a királytól arra tiltó válasz nem érkezik, a hallgatást megegyezésnek tartva, követeket e szerint választandják. Debreczen tanácsa végre az átalakítást Szabadka véleménye szerint pártolva, bár a követválasztási s utasítási rendszert sem resolutio sem statutum által előlegesen nem, hanem csak törvény által kívánta elintéztetni: abban mégis lendített az ügyön, hogy a megalapítandó új szerkezetnek még tervét is kidolgozta, azt tűzvén ki e munkálata vezérelvül: hogy a városok belszerkezete hasonlóvá tétessék a megyékéhez, ugy mindazáltal, hogy míg ekképen a kétféle törvényhatóságok összhangzásba tétetnek, azon gyöngék és hiányok, melyek a megyei szerkezetben még javítást várnak, észélyesen kikerültsenek.

A számos feliratokat, melyek a városok által a kormányhoz intéztettek, kivált miután várható vala, hogy Székes-Fehérvár statutumának példáját több város követendi, nem lehetett válasz nélkül hagyni. Maga Mednyánszky Alajos, a felvilágosodott, hazafias érzelmű kir. kamarai elnök is felszólalt, s oly intézkedések kibocsátását sürgette a bécsi kabinetben, miszerint a közlög országgyűlésre küldendő városi követeket, a közvélemény követelése s a régiebb törvények szelleme szerint is, a polgárok nagyobb számának hozzájárultával rendelné választatni. Az óhajtvá várt királyi rendelet, mely az országgyűlés határnapjának kihirdetése után végre megérkezett, a közvetett vagy is kétfoku választást alapítá meg ideiglenesen, megengedvén a polgároknak: hogy a magok összességéből fél annyi választót nevezzenek, mint mennyi a városi kültanács tagjainak száma, kik aztán ezekkel együtt választák meg a követet. Módosítást tett a kir. rendelet az eddigi szokásban a tekintetben is, hogy az előleges kijelölést, mit eddig a városi eljárások gyakoroltak, megszüntette. A kormány ez engedménye, bár mily fősvény kézzel méretett is,

1840—1843. valódi előhaladás volt a városi kérdésben; s miután részben megszüntette a rendek azon ellenvetését, hogy a városi követek, mint előbb valának, nem a polgárság, hanem csak a városi tanácsnak, mint zárt testületnek, követei, kétségkívül igen megkönnyítendi vala a kérdés megoldását, ha, miként alább látandjuk, az elvek összeütközéséből származott más nagy akadályok nem merülnek fel a reformtervben.

A nemesek
adózásának
kérdése.

Midőn a rendes egyenes adó az állandó katonaság intézetének megalapításakor 1715-ben behozatott, a nemesség, mely a hazát önköltségén köteles volt védeni, s e felkelési kötelesség az állandó seregtartás mellett is fenmaradt, ezen adó alól mind személyére mind birtokára nézve kivétellett. A nemesség mentességének tehát a hadi adótól, ha bár nem egészen igazságos is, de volt némi törvényes jogalapja. Midőn a mondott évben a hadi adó megalapított, más nemei az egyenes adónak még nem léteztek az országban; mert a megyei igazgatás csekély költségei kiteltek a mindennemű írományi, törvénykezési s más igazgatási taksákból. A királyi udvartartás és a középponti kormányzat költségeit pedig a koronai javak, bányák, harminczadok s más kamarai jövedelmek fölösen fedezték. Idő folytával azonban a megyei igazgatás is mind költségesebbé válván, a taksák jövedelmei elégtelenek lőnnek, s a megyék annak fedezésére, a szükség aránya szerint, évenként egyenes adót kezdtek szedni kebelökben. Miután a megyei igazgatás áldásaiban leginkább a nemesek részesültek, a megyei tisztviselők, kiknek díjazására a költség szükségessé vált, tulajdonkép a nemesség közönségének tisztviselői voltak: semmi nem volt volna tehát igazságosabb mint, hogy ezen megyei, ugy nevezett házi adót egészen a nemesség viselje, vagy ahhoz legalább birtokaránylag járuljon, mint járult hajdan az 1486-ki 64-dik t. cz. tanúsága szerint. A kiváltságokra büszke kor nemessége azonban, mely minden adózást a szolgaság lealacsonyító attributumának nézett, ezen kiválólág az ő érdekében tett közigazgatási költségek kiállítását is a kivált-

ságtalan nép vállaira vetette, mely a hadi adó terhét már 1840—1843. különben is hordozta vala.

A megyei igazgatás költségein felül azonban a haladó idővel újabb szükségek is merültek fel a civilisatio igényeiből s a közállapotok javításának szükségletéből. A török háborúk s belvillongások hosszú korszakában az országra semmi beruházmány nem tétetett. Az erkölcsi érdekeknel nem hiányzott ugyan némi birtokalap: a tudós iskolák, például, alapítványokkal el voltak látva. De az anyagi érdekek parlagon heverték. Az ipar s kereskedelem emelése mindenek előtt könnyű s olcsó közlekedési eszközöket, jó utakat, csatornákat stb. kívánt. Az erő, a pénzalap azonban hiányzott azok előteremtésére. Az udvar, a kamarai jövedelmeket kizárólag sajátjának tekintvén, azokból egy fillért sem fordított az országra. A nemes minden adózást szégyenítőnek tekintve, felkelési s honvédelmi kötelességével leróva hitte minden tartozását hazája iránt. A népre, melynek vállait már a papi tized, az úri kilenczed, a robot és a hadi adó nyomta, nagyobb terhet rakni nem igen lehetett s maga a nemesség sem akart, nehogy aztán az úri szolgálatra s adózásra váljon elégtelenné. Sehonnan semmi pénzerő tehát a beruházmányokra: s az anyagi közérdekek mind alább sülyedtek, vagy régi pangásukban tespedtek. A növekedő szükség érzete már a mult század közepén világosan láttatta eleinkkel, hogy beruházmányok nélkül, miként a magán birtok, ugy az ország sem fejlődhetik virágzóvá. E végett, számtalanszor kimondotta a közvélemény, hogy «a haza közboldogságát, jelentékenyebb előmenetellel, közfundus nélkül fogatanosan eszközölni nem lehet». A törvényhozás minden régibb országgyűlésen foglalkodott e közfundussal; országos választmányok neveztettek, melyek előteremtésének módjait s forrásait kikutatnák. De minden terv hajótörést szenvedett a nemesek minden adózástól iszonyodó privilegiumán. A törvényhozás végre a sónak e célra felemelt árában alapított meg némi közvetett adót. De ha e közjövédelmet a kormány valóban közczélokra for-

1840—1843. díjtja is, az csak egy esep volt a szükségek egyre növekedő tengerében.

Mióta a hiányok ismerete s a reform, az átalakulás szükségének érzete szélesebben elterjedt, mióta Széchenyi István s utána mások a nemesi privilegiumok erkölcsi becsét igazatasaikkal a közvéleményben annyira megcsökkentették, hogy a «kutyabőr» (a nemeslevél pergamenje) nem ritkán gúny tárgyává tétetett: a rendes adózás iránt is nagy változás kezdett végbemenni a közvéleményben. A fentebb elbeszéltek után kételkedni nem lehetett többé, hogy közel az idő, midőn a nemesség, «a szűz vállak» privilegiumáról önként lemondván, az adózástól többé nem fog iszonyodni; és ha nem akarand is részt venni a hadi adóban, mig egy részről honvédelmi kötelezettsége fenáll, más részről a kormány is el nem fogadja a felelőséget: de a házi adótól s a közmunkákra fordítandó országos adótól nem fog vonakodni. Átalakulásunk vezérei, különösen Széchenyi, miután a pesti láncz-híd vámja által a nemesi nem fizetés privilegiumán elvben már különben is halálos sebet ejtettek, a közadózást, a házi s az országos czélokra fordítandó adó tekintetében, már a legközelebbi országgyűlésen óhajták s reménylék is valahára megalapítani. Azonban, bár kevesen találtattak már a hazában, kik a házi adónak egyedül a szegény nép általi viselését igazságtalanságnak, a nemességre nézve szégyenítőnek, legalább keblök rejtekében el nem ismerték, vagy kik a kor elutasíthatlan követelésének nem tekiniették volna az ország közsükségeinek fedezéséhez járulni: mégis könnyen előre látható vala, hogy a jobb belátásnak s az igazság és méltányosság érzetének még heves harezokat kellend vívnia az önzéssel, elfogultsággal s előítélettel.

A házi adónak a nemesség által is birtokaránylag viselése iránt egynémely megyében, például Fehérben, Esztergamban, mindjárt 1841-ben tétettek indítványok. A vitatkozást azonban a kérdés felett tulajdonképen gr. Sztáray Albert kezdette meg a «Hirnök» melléklapjában, a «Századunkban» közzé tett

s nagy figyelmet ébresztett szózatában. A gróf a nemességnek beligazgatási adómentességét abnormis állapotnak, sőt az örök igazsággal ellenkezőnek nyilvánítván, a beligazgatási költségeket egészen és kirekesztőleg a nemesség által kívánja viseltetni. De követeli egyszersmind azt is, hogy a költségek meghatározásában s az adó kivetésében azok birjanak eldöntő szóval, kik legtöbbet adóznak. Sztáray véleménye az iránt, mikép az örök igazság kívánja a nemesek adózását, általános helyeslést nyert; a mód azonban, miszerint a házi adót csak a nemesi birtokra kivetni, s a legtöbbet adózónak legeldöntőbb szót adni kívánt, mint az osztályok eszméjének, az elkülönzésnek magvát magában hordozó, s minden polgári szellemet előlő, ferdének, helytelennek találtatott, s nem nyert követőket.

Kossuth, ki mintha csak arra várakozott volna, hogy a birtokarisztokrátiát legközelebről illető kérdés egy nagy birtokos által pendíttessék meg, a felett az év nagyobb részén hallgatott, — Hirlapjában Sztáray szózatának megjelente után nem sokára megkezdte a kérdés tüzetes tárgyalását. Kijelentvén, miképen a nemesség jelen nemzedékének jutott a dicső hivatás, a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek arisztokrátiája, — nem három napok tűzmelege előtt meghajólva, hanem az igazságszeretet szent ösztönétől buzdítatva, igazságos lenni tudott, mert, akart: azonnal heves izgatást kezdett a kérdés mellett. Balvélemény, elfogultság s önzés még több létezett a hazában, mint hogy bár ki is könnyűnek tarthatta volna a megoldást. «Ha majd az országgyűlés eljő s e szó: házi adó szőnyegre kerül, ugymond, meglássuk, szabadelvűségben férfiak vagyunk-e...? Nekünk ugy tetszik, e szó lesz a próbakő.» Elmondá tehát mindenek előtt adórendszerünk eredetét, kimutatta annak koronkénti változásait, a nemesi és jobbágyi földbirtok természetét s történelmi kifejlését; megmutatta különösen, hogy a házi adó újabb eredetű lévén, a régiebb törvények, melyek a nemesek adómentességéről szólnak, erre nem alkalmazhatók.

1840—1843.

Kossuth
izgatása.

1840—1843.

Kifejtven ekként a kérdés joghistoriai oldalát, financialis és politikai oldalait kezdé fejtegetni. Ez utóbbi nyújtott aztán alkalmat a tulajdonképeni izgatásra. Megmutatván Sztáray véleményének helytelenségét, csak a mindenki által jövedelem-aránylag fizetendő adóban találta fel az igazság és polgári egyenlőség, közhaszon s józan státustan elveit. «Jól rendezett státusban, ugymond, az adótól mentesség, polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a béres eseléd és a koldus: a szegény a kinek semmije sincs. Ki az, a ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arezpirító egy párvonat! És melyik részen van a jog, fölemelt fővel nézni fel oda a hol Astraea mérlegében a népek sorsa fölméretik?! Amott a státus a szolgáltól és koldustól adót nem kíván, mert nem adott neki semmit, a miért kívánhatna; nekünk az édes hon anyatejének tejszinét adá s mi épen azért nem adózunk! Ha aztán az ember egy szabad angollal szól, s azon ösztöntől vezéreltetve, mely a nemzet gyarlóságait idegen előtt menteni késztet, mindent elkövet, hogy őt e nemadózás philosophiájával kiengesztelje, és ő hitetlenül rázza fejét és széttékint e honban és felkiált: «boldog isten! — mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene: s ti azt mondjátok, hogy e hont szeretitek, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak; s mégis e hön szeretett hon javára, diszére, boldogságára évenként egy két százezer font sterlinget adózni nem akartok, a mig népetek milliót adózik...!» lesütött fővel kell állanunk.» stb.

A kérdés azon oldalát tekintve pedig, mi elébb való: a sociális javításokra fordítandó országos, vagy a beligazgatásra szükséges házi adó? — midőn tapasztalná, hogy sokan bár némely országos javításokra ideiglen, subsidiumként adózni hajlandók; de az állandó házi adótól nemesi önzésük s előítéletök folyvást idegen, ekként nyilatkozik: «Bár a házi adóban a néppel együtt és állandóan részesülés anyagi nyere-

sége nem oly közel fekvő, nem oly szembetűnő, mint mely az országos nagy közlekedési eszközök költségeiben aránylagos részesülésre ösztönöz; ámbár amaz ellen sokhelyűn haragos ellenszenv nyilatkozik, ámbár nincs tárgy, melyhez a nemesség igen nagy része előtt annyi népszerűtlenség csatlakoznék, nincs tárgy, melylyel a kaján rosz akarat szenvedélyek felizgatására, s a közügyért egy egész életen át törhetlen hűséggel küzdött férfiak politikai állásának megbuktatására ily könnyen visszaélhetne: mi mégis örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasut, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóbani állandó részesülést cserébe adnók; s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna bennünk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balitélet és szűkkeblőség kétfejű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog közt kellene választanunk, azt mondanók: vállaljuk el a megyei közköltségek viselésében arányos részesülést, ennek (ha másképp nem lehet) alárendelünk minden más kérdést, de ezt semminek».

Mialatt Kossuth részint értekező, részint izgató czikkeit e fontos reformkérdésben közrebocsátotta, a többi hirlapok is mind sűrűbben kezdék réafordítani figyelmüket. És hirlap-irodalmunk becsületére legyen mondva, hogy bár mily színű volt is különben a lap, mindenik pártolta a nemesség részvételét az adóban; a különbség legfelebb a felett forgott: mi legyen a két nemű, megyei s országos adó közt, ha mind a kettőt keresztül vinni nem sikerülne, elébb létesítendő? Vagy, hogy kölesön által hasznosabb-e előteremtteni a nagy közlekedési eszközök készítésére szükséges öszveget, avagy egyenes vagy közvetlen adó által? stb. A Kossuthéin kívül megjelent e tárgy czikke közt hasonlíthatlanul legjelesebbek gróf Dessewffy Emiléi, melyeket «Alföldi levelek» czime alatt később könyvül is közrebocsátott. Az izgató hang s dialectica ezekben hiányzik ugyan; de belbecsökre s helyességökre

Dessewffy
Emil «Alföldi
levelei».

1840—1843.

nézve vetélkednek Kossuth cikkeivel. A gróf elvei abban pontosúlnak össze, hogy a nemességnek a háziadóbani részvételét igazság, méltányosság és józan politika egyenlőn kívánják; hogy a beligazgatás rendszeritendő költségei egyenes adózás által fedezendők; az országos közlekedési eszközök létesítésére szükséges pénzerőt pedig közvetett adózás útján kell kiállítani.

Az adó kérdése a megyékben.

Mig ekként a sajtó, lényegére nézve egyezőleg, minden oldalról megvitatta a házi és a socialis javításokra szükséges országos adó kérdését, a megyék is egyenként szőnyegre hozták azt közgyűléseiken, hogy az országgyűlésre küldendő követeknek az iránt határozott utasítást adhassanak. Közéletünkben alig merült fel eddig tárgy, melyhez annyi országos és egyszersmind személyes érdek kötve, s mely ennél fogva a szenvedélyek felizgatására hatni képesebb volt volna, mint az adó közös viselésének kérdése. A nemesség e kérdésben felhíva volt, politikai nagykorúságának, hazaszeretetének fényes példáját adni a világ előtt, tévén azt, mit önszántából, kényszerítés nélkül még egy ország nemessége sem tőn: legyőzni az önzés ösztöneit, széttörni a százados balvélemények bilincseit, önként lemondani adómentességi privilegiumáról, s az igazság és közjó érdekében a néppel közösen, birtokaránylag fizetendő állandó adót vállalni magára. A feladat bizonyára nagy, szintoly nehéz mint dicső volt: nem csoda, ha az egy rendkívül heves pártharcznak lett forrásává közéletünkben; s mig egy részről a szabadelvű párt lelkesedése azt minden teendőink közt elsőnek, legszükségesebbnek, a valódi honszeretet mérlegének s próbakövének hirdette, és annak keresztül vitelére, a felvilágosítás, rábeszélés, meggyőzés, agitatio minden hatalmában lévő módjait megkíséرتette; más részről a balvélemény, elfogultság és önzés is minden sötét fegyvereivel a sikra szállott, hogy azt megbuktassa.

A két nagy politikai párt nem tisztán oszlott e kérdésben ellenkező táborokra. Voltak a conservatívek közt számosan,—

ama töredék tagjai, mely magát fontolva haladónak szerette nevezni, majdnem kivétel nélkül, kik a közadózás elvét, legyen igazság s méltányosságérzetből, legyen politikából, legyen népszerűség utáni kapkodásból, egy vagy más módon elfogadták, vagy ha titkon tán ellene dolgoztak is, nyíltan fennen hirdették. Míg ellenben nem hiányzottak olyanok is, kik elébb, míg olesó szabadelvűséggel lelete némi népszerűségre szert tenni, a reformpárt zászlói alatt álltak, most azonban a közadózás elleneivé lettek; és ha nem merték is azt egyenesen ostromolni, — mert mióta a sajtó, kivált a Pesti Hirlap többféle változatokban hirdette, hogy más civilisált országokban csak a koldus, vagy szolga adómentes, nem csak népszerűtlennek, de szégyenítőnek is tartott egyenesen fellépni a kérdés ellen — : az apportunitás, időszzerűség, a teendőik közti sorozat, s más ilyféle okokkal s mentségekkel ügyekeztek azt gyöngíteni, s az osztályérdeket a közérdek szentségének palástjába burkolni. Sőt történt nem egy megyében, hogy más pártérdekek kivívására, egyes népszerű egyéniségek megbuktatására s más hasonló mellékes czélokra is pusztá eszközül használtatott fel a tömegek közt a közadózás kérdése.

Köznemességünk egy része, mely jobbágytelkeken lakott, már több évek óta a jobbágygyal közösen viselén a házi adót, annak közösségére természetesen nem idegenkedett szavazni; de a többi köznemesség is, hol kellőleg felvilágosított, a reform igazságáról és szükségéről meggyőzetett, az adó ellenei által pedig még el nem csábított, sok helytt, értelmességének és önzetlenségének fényes példáját adva, elfogadta a közadózás elvét. A legtöbb megyében azonban a közérdek áldozatává esett az osztályérdeknek. Sőt némely megyében épen az értelmesebb, de önző nagyobb birtokosok által felizgatott tömeg a legbotrányosabb kihágásokra, borzasztó vérengzésekre vetemedett, hogy nemesi « szűz vállait » az adó « szolgálai » terhétől megóvja, s privilegiumát minden esorbától megőrizze. Eseményeket idézett fel e kérdés tárgyalása me-

340—1843. gyei életünkben, melyek láttánál vagy hallattánál aggódva kiálta fel nem egy hazafi: vajjon e kérdés nem ássa-e sírját magának a megyei rendszernek, honnan minden rend fogalma, minden személyes biztosság elenyészni látszott?

Már 1841-ben több megye közgyűlésén szőnyegre került a házi adó ügye. Néhányan ezek közül a közadózás elvét minden nehézség nélkül elfogadván, azonnal följegyezték a jövő országgyűlési követeknek adandó utasítás pontjai közé. Ezek közt volt például Borsod megye a maga 30 ezernyi nemességével. A közgyűlésen, melyen a kérdés szavazat alá került, hallatszott ugyan a köznemesség részéről néhány «nem adózunk!» felkiáltás; de midőn Palóczy László és Szemere Bertalan a közadózás igazságos és szükséges voltát a szónoklat varázserejével kifejtették, a lelkesedés villanyárja özönlött el a teremben, s kimondatott a végzés: «miszerint a jövő országgyűlésen a követek által egy országos választmány sürgettesék, mely ő felsége kiküldendő tanácsosaival értekezvén, ha oly szerződést eszközölhetend ki, mely minden tekintetben biztos kezességet nyujtand: ez esetben a nemesség mindennemű közadót birtokaránylag viseljen; ha azonban ez alkudozások óhajtott sükert nem érnének is, a házi pénztárnak egész terhében mindenkor, magok a megyék által meghatározandó mennyiségben, az adózókkal együtt kirtokaránylag részesülni kíván a nemesség; az országos küldöttségre hagyatván a fizetés kulcsának s a rendes rovatoknak kidolgozása.»

Az önzetlen, felvilágosodott hazafiság e fényes példái mellett azonban már 1841-ben sem hiányoztak a kérdés körül némi szomorító, sőt botránnyos jelenetek. Különösen két megye tüntette ki magát a közadózás elvének megbuktatásával: Fehér és Szatmár. Fehérben személyességi viszálykodás ejtette meg a fontos kérdést. Néhány nagy birtoku conservatív párti, s ezek közt különösen az imént még ellenzéki gr. Zichy Ödön, felboszankodván, hogy e pénzkérdést épen oly reformpártiak tették indítványba, kiknek birtoka csekély vala, s kikkel már némi idő óta heves párttusákat vívtak, a

közös adózás kérdését « a vagyontalanok harczának kiáltván ki a vagyonosok ellen », a közgyűlésre, melyen az szőnyegre került, a kérdés természeténél fogva könnyen elcsábíthatott kortes tömegeket vittnek be, s a szám nyers ereje által a nem adózást végzéssé emelték. Sokkal szomorítóbbak valának még a szatmári jelenetek. E megyét a pártszenvedély már 1834 óta, midőn Kölesey az örökváltáság kérdése miatt követi pályájáról lelépni kényszerítettett, keserű viszályokba bonyolítja; és ha győzött is néha a megye értelmiségéből álló reformi párt, mint például a fentebb említett, híres 12 pont elfogadása alkalmával: az Uray Bálint által vezérlett conservatív párt, a csábítások s vesztegetések által a szenvedély tévutaira hajtott kortestömegek segedelmével, csak hamar ismét felülkerekedett. De egy győzedelme sem volt még botrányosabb, mint az melylyel 1841-ki decemberi közgyűlésén a szabadelvű tizenkét reformi pont néhányait, a házi adóval együtt, megbuktatta. A diadalt Tynkod és Csenger helységek becsődített s ólmos botokkal fölfegyverzett, s ezek hatalmával minden szabadszólást előtt köznemessége vívta ki.

Nem mulasztthatjuk el itt megemlíteni, hogy e viszonyokat sajtáságos színezetben tünteti elő azon körülmény, hogy ezen közadózás elleni táborozások a bécsi kormány pártfogása alatt történtek. A conservatívpart azon része, mely nem akart adózni, a kormány által folyton támogattatott s illetőleg díjaztatott. Például, Uray Bálint, ki az adót Szatmárban megbuktatta, inkább udvari, mint conservatív pártinak nevezhető. Zichy Ödön is, mióta pártot cserélve, a közadózás ellenei sorába lépett, a kormány különös pártfogásával dicsekedhetett, s később még főispáni helytartóvá is neveztetett. S általában, ha a főispánokról kivétel nélkül nem is, de a főispáni helytartókról, kik különösen kormánypártiak valának, bizonyára elmondható, hogy valamennyien a kormány akarata szerint jártak el, midőn az adózni nem akárok felekezetét támogatták. És ezt tekintve, s e mellet a közadózás leghevesebb ellencinek viszonyait is a kormánynyal

1840—1843. figyelembe véve, azon következtetésre jut az ember: hogy a közadózás megalapításának kérdésében nem annyira az arisztokratiai párt áll vala szemben a demokráciával, mint a bécsi kormánynak a nemzeti erősödést gátolni törekvő iránya, a haladást, kifejlést, újjászületést sürgető nemzeti iránynyal.

A következő évben még több megye közgyűlésén megfordult a kényes tárgy, többnyire a szatmári tizenkét ponttal kapcsolatban. Hol a köznemesség csábítások által tévutra nem vezetettet, s a kérdés felett egyedül a rendek értelmesebb része határozott, mondhatni, mindenütt el lőn fogadva a házi adó közösségének elve. De fájdalom, a pártszenvedély a megyék többségében, s nem ritkán mellékezőlokból, kizsákmányolta a köznemesség értelmetlen tömegének balvéleményét s kiváltságaihoz ragaszkodását. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a kellően felvilágosított s el nem csábított köznemesség szinte lelkesedéssel fogadta el az elvet, melyben, több tekintetnél fogva, a hon felvirágzása rejlett. Sőt nem hiányzott példa arra sem, hogy az adó megbuktatására becsődített kortestömeget is megtérítette a szónoklat hatalma. Ez volt az eset különösen Biharban. Az 1842-ki márczius egy napján nagy számu köznemesség csődítettet be a közgyűlésre. A tanácsterem ajtait már korán reggel betörték s a teremtet «nem adózunk» kiáltások közt foglalták el az elesábított kortesek. De a kiáltozás közben megjelent Beóthy Ödön, és szóhoz jutván, oly hatalommal szállott szembe a tömeg előítéleteivel, hogy az ingerült zajongás mindinkább elesöndesült; a fel-felvillanó ólmos botok eltűntek, s midőn beszédét végezte, a tudatlan tömeg, melyet a nem-adózás barátai hoztak be, «éljeneket» harsogtatott a reform bajnokának. Hasonló volt ehhez ama jelenet is, melyben Beóthy követté választatván, a bihari köznemességgel még egyszer követi utasításképen elfogadtatta a házi adóbani részesülés elvét.

Midőn 1843-ban az országgyűlés kihirdtetett, s a következőknek adandó utasítás meghatározottat, minden megyében

szőnyegre került a házi adó kérdése. A pártok tusái legtöbb helytt igen hevesek valának. Történt, hogy hol elébb az adó ellenei győztek, most a józan többség lemosta a megyéről a szegyenbélyeget, a házi adót utasításban adván követeinek; de, fájdalom, még több helytt történt, hogy hol az értelmiség már határozatul fogadta volt el a házi adót, a kiváltság megmentésére becsődített kortestőmeg azt megbuktatta. És a pártharczban itt ott szörnyű botrányok követték el, valóságos csaták vívattak, fegyverekkel s ólmos botokkal, emberélet is mind több helytt esett áldozatul a kiváltság szenvedélyes védelmében. Az elvakított köznemesség, az ősi szabadság védelmének ürügye alatt, böszülten taposá önmaga az alkotmányos élet legszebb jogát, szenvedélyittasan rázta meg nemzeti lételünknek körülményeink közt legerősebb oszlopát, a megyei szerkezetet. Így visszaélve a törvényhozásbani részvéte jogával, öngyilkos kezet emelt maga ellen mámorában; mert helyesen jegyzé meg Kossuth a maga Hirlapjában, hogy ha ez így megy, a magyar nemesség órája ütött. Annál szomorítóbban hatottak pedig e botrányos jele-
netek a haladás barátaira, sőt minden bár mely párti hazafira, minthogy azok jobbára főrendűek, felsőbb körök tagjai, magas állásuak s hivatalbeliektől származtak; a tudatlan, a fizetéstől undorodó, s azért az adó ellen könnyen felbőszíthető köznemesség csak eszközül szolgált, melyet amaz urak, mint a nem-adózás apostolai, tettek mozgásba. Öngyilkos művök legtöbb megyében sikerült. A nemességnek a házi adóbani részesülését az ötvenkét megye közül csak tizenkilencz adta követeinek utasításul.

Ezen utasításokat tekintve tehát, a remények, melyeket a házi adó közössé válta iránt már oly sokan kezdének táplálni, s az értelmiség eziránti közvéleménye szerint alaposan táplálhattak is eleve, még az országgyűlés megnyitása előtt meghíúsultak. Azonban nem maga az adó megbukta volt ez ügyben a legnagyobb baj. Fájlalni lehetett ugyan, hogy a nemesség adóbani részvételének nagy következményü re-

1840—1843. formja néhány évvel ismét hátrább tolatik; de meggondol-
ván, hogy három négy év figyelemre is alig méltó idő egy
nemzet életében, a kérdés megbukta miatt a legvérmesebb
reformer is könnyen vígasztalhatta volna magát. Ennél sok-
kal károsabb következménye volt a dolognak az, hogy miu-
tán a reformi párt legkitünőbb egyénei az adó kérdéséhez
kötötték a követség elfogadását, félni lehetett, hogy legje-
lesebb férfaink közül többen hiányzani fognak az ország-
gyűlésen, mi aztán a kitűzött többi haladási kérdéseknek is
kárára válandik. És valóban érte is több megyét e szeren-
csétlenség. Zalában a házi adónak a Forintos György s né-
hány mások által elvakított köznemesség szavazata követke-
zőtörtént megbukását e miatt Kossuth már eleve orszá-
gos gyász hírként jelenté Hirlapjában; mi pár hét múlva
csakugyan szomorú valósággá is lett.

A képviseleti
rendszer mel-
lett történt
első lépések,

Ezen, oly igen botránys, a nemzet hírét, névet, becsü-
letét, sőt lételét és jövőjét compromittáló eseményeknek,
annyi rosz mellett, egy jó következménye is volt: előkészít-
tette a képviseleti rendszer utját. A ki még csak néhány hó-
nap előtt népképviselétről mert szólni, mint ábrándozó gú-
nyoltatott ki. Most azonban a szatmári, szabolesi, nyitrai,
veszprémi, zalai, vasi, gömöri stb. botránys jelenetek, oly
közelre vitték azt az összes értelmiség köz meggyőződéséhez,
mint azt különben a képviseleti rendszer buzgó barátai tíz
évi erőfeszítés által sem teheték volna. Kossuth maga is, a
botránys kihágásokat keményen ostorozva, agitálni kezdett
a népképviselet mellett. De nyilván dolog volt, hogy e kér-
dés sokkal kevesbbé van még megérve, mintsem hogy annak
egész terjedelmében csak tárgyalását is lehetne várni a jövő
törvényhozástól. «Egy hang hallatszik végig a Kárpátoktól
Adriáig, — ugymond Kossuth az adókérdésben lefolyt bot-
ránys tényeket ostorozva, — hogy a dolog így nem ma-
radhat, hogy ezt túrni nem lehet, nem szabad. De mi tör-
ténjék hát e vészes viharnek ellenében? Mindenek előtt emel-
kedjék fel, ugymond, a törvény, szent erejének mindenható

ostorával, s a köz nemzeti indignatiótól támogatottan, sujtson minden vétkeket kérlelhetetlen szigorral. Másik az, hogy a megyegyűlések szabadságának megóvására sikeres törvényt kell alkotni. Ha ki elég erős polgárérzettel bír egyszerre fölemelkedni a gyökeres orvoslat magas szempontjára, az valószínűleg egyetértend velünk, hogy ezen bajok csak az által lesznek sikeresen orvosolva, ha, gr. Széchenyi szavaival élve: félig meddig feudális, félig meddig arisztokratiai alkotmányunk képviselői rendszerré átalakíttatik.... De ha ily gyökeres orvoslatra akár erőben akár akaratban még meg nem értünk volna, némi enyhítő lépésekre sem hiányzik a lehetőség.» E lépések közé számítá a honoratiorok szavazatjoggali felruházását a megyegyűléseken, a szabados, megváltott községek képviseltetését olyképen, hogy minden 500 lélek után egy képviselőt küldhessenek a megye gyűléseire.

Míg azonban Kossuth a megyegyűlések botrányos kihágásait Hirlapja czikkeiben ostorozta, s azok meggátlására módokat indítványozott; Széchenyi és követői Kossuth s a Pesti Hirlap pártja ellen emeltek vádat, hogy a házi adó kérdését egyenesen ők buktatták meg túlhajtásaik s erőszakoló felszólalásaik által, melyek, reactiót szülve, ellenhatásra készítették a conservatív pártot. Azonban, ha tán nem tagadható is, hogy itt ott egy két kisebb birtokos heveskedése az adó mellett, vagy a Hirlap némely erőteljesebb kifejezései bosszantólag hatottak egynémely büszkébb s a fizetéstől undorodó nagybirtokosra, minek következtében azok megcsökönösödve, a köznemességben az adó ellen agitáltak: Széchenyi ezen vádja inkább csak azon gyűlöletből származott, melylyel Kossuth ellen viselték, s melytől ösztönöztetve, minden alkalmat megragadott, hol az ő, általában károsnak tartott eljárását megróhatta, hatását a közvéleményre csökkenthette. Jól ismerte mindenki az adó ellenzésének okait s a privilegium fentartása melletti agitatio forrásait; az időjeleket pedig megérteni, megfejteni tudók e szenvedélyes viták háttérében a demokratiai és arisztokratiai elv s irányok harcát látták feltűnni. Nem is lett

1840—1843.

Széchenyi
két garasos
adója

Széchenyi vádjának s a Kossuth ellen intézett heves megtámadásoknak egyéb következése, mint hogy a sajnálatos meghasonlás e két férfi között még engesztelhetlenebbé vált, mint volt annak előtte. Nagyobb haszna lett e meddő polemiciánál annak, hogy Széchenyi, miután a házi adó kérdését eleve megbukottnak látta, egy általa «Két garasos adónak» nevezett telekdijas adó tervével lépett fel, mely egy országos beruházmányi pénzalap előteremtésére szolgálna eszközül. A terv lényege következőben állott: fizessen minden nemes és nem-nemes évenként minden hold földjétől két garast, mi mintegy öt millió forint összeget teend; vétessék fel erre kölcsön 100 millió ft, melynek kamatai, a remélhető $3\frac{1}{2}$ kamatláb szerint, évenként negyedfél millió, s a kölcsön törlesztésére szolgáló másfél millió, amaz öt milliónyi adóból róvassanak le. Ekként harminczöt év alatt, meddig az adózás tartand, száz millió beruházmányi tőkével fog az ország rendelkezhetni. Mivel pedig ez összeget csak több évek folytán lehet czélszerűleg beruházni, a fölösleg alkottassék földhiteli bankká s adassék ki hazánk fiainak kölcsön, egy százalékkal magasabb kamat mellett biztos hypothekára, mi által még mellesleg 50—60 millió forintra tesz szert az ország. S így harminczöt év alatt mintegy 160 millió ftot leend képes a nemzet beruházni az országba; mikor aztán a kölcsön letörlesztve lévén, az adó is megszűnendik. Széchenyi e telekdijas adó mellett agitálni kezdvén, több ízben kijelenté óhaját: nyilatkoznék indítványa iránt azon véleményfelekezet is, melyet a Pesti Hirlap képvisel, ennek pártolásától remélvén leginkább a terv keresztülvitelét. És, igazságot kell szolgáltatnunk Kossuth hazafias jellemének: ő, feledve legszenvedélyesebb ellenének keserű megtámadásait, szívesen ajánlkozott terve pártolására, azon egy föltételt kötvén közremunkálásához, hogy ezen adónak szelleme alapja is legyen, azaz: «hogy közadó útján előteremtve az ország investitiojára szükséges pénzt, az adómentesség lealacsonyító privilegiumáról akként mondjon le a nemesség, hogy lemondása legelső lépése által

a különböző néposztályok között érdekegyesítést varázsoljon elő, a népet maga iránt kiengesztelje, s a közös honnak közös szükségei fedezésében a néphez leszálva, őt a közös teher állandó együttviselésével magához testvérileg fölemelje.» Ezen érdekegyesítés alatt pedig azt érté Kossuth, hogy miután ezen telekdíjas adó a nép terheit vagy két milliányi adóval nevelendi, a házi adó közös viselésének kérdése pedig megbukott, az öt milliányi adóra fektetendő kölesön közvetlen jótéteményeiben a jobbágy is egyiránt részesítésék a nemessel. Feltételül kötötte ki ennél fogva azt, hogy a 100 millióból időnként hypothekára kölesön adandó öszvognek felereszésére nézve elsőséggel birjon a földművelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat örökösen megváltani, s a kölesönt ezen örökváltság végett akarják felvenni. Egyébiránt, minthogy ezen telekdíjas adó sorsát az országgyűlés döntötte el, azt alább fogjuk elbeszélni.

A képnék, bár mily tökéletlen is az egyébiránt, melyet e három évi mozgalmainkról vázolánk, kiegészítésére szükséges még, ha csak néhány körvonalban is, ábrázolnunk ama mozgalmakat, melyek közvetlen a socialis élet terén, kivált az anyagi érdekek tekintetében felmerültek. Az 1843/4-ki országgyűlés e tekintetben is újabb felvonást képez nemzeti életünk drámájában; mielőtt tehát erre általmennénk, jellemzeni kell az állapotot, melyben ezen érdekeket találta az országgyűlés.

Az anyagi érdekekre vonatkozó socialis mozgalmak

Az anyagi érdekek körül, minden gyarlóságaik mellett is, általában véve szép haladás mutatkozik. Az e téren szükséges reformok az agitatio stadiumából csaknem kivétel nélkül a tervezés, megvitatás stadiumába mentek által; sőt egynémít már a létesülés stadiumában is találunk. Oly közönségessé vált a hiányok ismerete s a haladás szükségének érzete, hogy hamar kikelt, sőt virágzásnak is indult egynémely elhintett mag. Ezt azonban csak egyes részletekről lehet elmondani; mert általában az ipar és kereskedés teljes felszabadulása s ennek következtében remélhető igazi virágzata Magyaror-

1840—1843.

szágra nézve még a távol jövőben rejlett. Iparunk, kereskedésünk, egészben tekintve, még mindig azon colonialis viszonyok bilincseiben pangott, melyekkel azt úgy a hazánk és Ausztria közt létező, mint az összes birodalmi vámvonallal leszorította. E vámvonal még ellenünk is védül szolgálván az osztrák tartományok iparának: a gyárpar nálunk koránt sem tehetett oly haladást, minőre egyéb körülményeknél fogva képes volt volna. Beliparunk pedig igen csekély lévén, a természetnek s így a földművelésnek leghatékonyabb rugonya is hiányzott. Más részről e vámvonal által Európa egyéb piaczeitól elzárattván, egyedül Ausztriára szorítottunk. Mint-hogy pedig egynémely termékeinket, például borainkat, magának is elég lévén, ez nem vehette, más termékeinket pedig mindig és biztosan el nem fogyasztotta: földművelésünk sem nyerhetett elég ösztönt oly kifejlésre, minőt viszonyaink között megbirt volna. Hiszen még gabonánkkal is, mely a gyapju után legjövendelműbb kiviteli cikkünket tévé, megtörtént nem egyszer hogy, ha egymásután két jó aratás áldása jutalmazta a földművelőt, annak sem ára, sem vevője nem volt; minek következtében a földművelő szaporított természetmennyeihez bizonyos áron biztos, állandó piacra nem számíthatván, erejét megfeszíteni, vagy költséges befektetéseket tenni igen kevés kedvet érezhetett.

A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése.

Mivel e vámviszonyokon csak a bécsi kormány jóakarata segíthetett, minden discussio, minden vitatkozás természetesen csak azon kérdésre szorítkozhatott volna: mi módon lehetne a kormányt hajlandóvá tenni e vámviszonyok megváltoztatására; és addig is mi lendületet adhatunk, e korlátok daczára, önerőnk reálesztésével, anyagi érdekeinknek mind általában, mind azok egyes ágait tekintve? — ha történetesen bizonyos körülmény egy más kérdést nem lők vitatkozásaink terére. A német vámszövetség 1839-ben megújítatván, a német sajtó e nemzetgazdasági intézkedést minden oldalról bőven megvitatta s felvilágosította. Kitűnően ezen értekezések-ből s felszámításokból, mily roppant nagy a haszon, mely a

lefolyhatat év alatt e szövetségből annak tagjaira háramlott: a vámszövetség Ausztriára is reávetette sovár tekintetét, és már a közel jövőtől reménylé azon óhajta valósultát, hogy hozzá Ausztria is csatlakozzék. «Minden lépés, — így írt egyebek közt Nebenius — melylyel a dunai gőzhajózás kifejlése előre halad; minden esemény, mely a kelet homályos, bonyolult viszonyainak szerencsésebb megoldást ígér, a csatlakozás időpontját is közelebb hozandja.» És nem csak az osztrák német tartományokra vetettek a német státusgazdák sovár tekintetét; hasonló óhajta, hasonló reményeket tápláltak ők magokban Magyarországra nézve is. Ez okozá jobbára, hogy német szomszédaink egy idő óta oly nagy figyelemmel kísérték közéletünk élénkülő mozgalmait. Sőt többen, látván a magyarok reformtörekvéseit, örömittasan kezdék kürtölni, hogy a magyar törvényhozás a német vámszövetséghez csatlakozni oly annyira hajlandó, hogy még áldozatokra is kész, csak hogy csatlakozhassék.

A nagy kérdés tehát, ilyféle felszólalások következtében, nálunk is nem csak a sajtóban, de még az oly vegyes közönségű megyegyűlések néhányain is szőnyegre hozatott. És némely, kivált Ausztriával határos megyék rendei kedvezőleg nyilatkoztak a csatlakozás mellett; sőt Soprony még körlevelet is küldött szét annak érdekében, ugy vélekedvén, hogy Magyarország sem tehet jobbat, mint sürgetni a bécsi kormányt, hogy a német örökös tartományokkal és Magyarországgal egyetemben mennél előbb csatlakozzék a vámszövetséghez, mely rövid hat évi létezése alatt legalább is tiszteztte Németország vagyonságát. Majd azonban a sajtó is fejtegetni kezdte a tárgyat, minden esetre több státusgazdaszati avatottsággal, mint a mennyit megyei közgyűléseinktől várni lehetett. Meg lón mutatva, hogy mielőtt a vámszövetségi csatlakozás csak szóba is jöhetne, számos nagy reformoknak kellene végrehajtatni; egyebek közt a nemesség adómentességének, az ősiségnek eltöröltetni stb. De ha mind e reform megtörténnék is, a legfontosabb anyagi s nemzeti-

ségi tekintetek tiltanának a csatlakozástól. Csekély hazai műiparunk a fejlett iparú Németország mellett soha ki nem fejlődhetnék; s e mellett még termékeinknek sem nyernék nagyobb piacot, miután a vámszövetségi tartományok hasonlókcal eléggé el vannak látva. Mások ezen utolsó érvet, s nem alap nélkül, kétségbe vonták ugyan; de annál erősebbnek hitték azt, hogy a csatlakozás ártalmára lenne eléggé még meg nem szilárdult nemzetiségünknek. A német vámszövetségnek nem csak az lett eredménye, hogy a vagyonságot tizszerezte, hanem az is: hogy a nemzeti önérzetet hatalmasan gyarapította; s a német ajku nép politikai egysége tekintetében annyit tett, miszerint bizton el lehet mondani: hogy a mely tartomány a német vámszövetséghez csatlakozott, a német nemzet tagjává lett, tehát elébb utóbb németté válik. A német elemet nem volt ugyan eddig okunk ellenséges elemnek tekinteni; a nemzetiségi harcban, mely határaink közt vívatott, az egy erdélyi szásztv kivéve, a német elem eszélyesen s méltányosan viselte magát. De miután Magyarország iparos osztályának nagy része német ajku, ha ez ország a német vámszövetség tagjává lenne, s azzal finanziaális és kereskedési érdekekben szinte egy családdá olvadna: e roppant morális erő nehézkedésében a hazánkbeli német elem oly túlsúlyt nyerne, melynél fogva a magyar nemzet bizonyos enyészettét találná a német vámszövetségben. Miután még maga a német sajtó is őszintén bevallotta, hogy a vámszövetségnek nem csekélyebbek eredményei a nemzetiség és politikai egység, mint az anyagi érdekek tekintetében; hogy a vámszövetség a nemzetegységet valóban megtestesítette s utat tör a politikai egységre is: a közvélemény hamar eligazodott nálunk a vámszövetséghez csatlakozás kérdésében, s ez kevés idő mulva végkép eltűnt közéletünk színvonaláról.

E discussióknak eredményeként tekintendő azonban, hogy a hazánk s Ausztria közt létező vámvonalok iránt mindinkább változni kezdett a közvélemény. Átlátták, hogy mit egykor a bécsi kormány a nemzeti erő kifejlésének akadályául alapított

meg s tartott fenn egy századon keresztül, a vámvonat, nemzetiségünk bástyájává lett Bécs olvasztó célzatai ellen azon időben, midőn a Mária Terézia által elszenderített nemzetiséget, ha rendszere folytattatik, oly könnyű volt volna sirba vinni. Most is fájdalmasan látta ugyan a nemzet, mily nagy akadályokat vet e vámvonat iparunk kifejlése elébe; de a fentebbi oknál fogva nem kívánta azt többé minden áron megszüntetni; hanem azon vélemény lett e tekintetben közönségessé, hogy a közbenső vámvonat ezentúl is tartassék fenn, s annak csak rendszere módosíttassék a méltányos viszonyosság elve szerint. Az osztrák ipar egy századon át védetett e vámrendszer által nem csak a külföld, hanem Magyarország ellen is; minek következtében az már annyira kifejlődött, hogy vele a mi iparunk egy hamar ugy sem versenyezhet. Mi méltányosabb tehát, mint hogy ezentúl a magyar ipar részesíttessék némi védelemben, legalább is addig, míg az az osztrák ipar színvonalát megközelíti? — midőn aztán Magyarország s az osztrák tartományok közt teljes viszonyosság állhat be, minő hajdan létezett. Oly vérmes reményeket e tekintetben alig ápolt ugyan valaki, hogy higgye, miképen a bécsi kormány egyhamar teljesíteni a nemzet ebbeli méltányos kívánatait; de éppen azért, mivel a nemzet minden javítást csak hosszas küzdelemmel vívhatott ki a kormánytól: ezóta a védvám lett a jelszó s a cél, melyre a törekvések, iparunk tekintetében, irányultak. List Frigyes, a német védvámrendszer apostola, nálunk is igen népszerűvé lett; könyve magyarra fordítatott, s tanai köz helyeslést nyertek.

Addig is pedig, míg ezeket majdan foganatosítani lehetend, azon eszközök megvitatása s életbe léptetése foglalkodtatá legélénkebben a kedélyeket, melyek azonnal adhatnának némi lendületet iparunk s kereskedelmünknek. Fentebb említettük Széchenyi telekdíjas adótervét, melynek célja volt egy a mindennemű anyagi érdekek kifejlesztésére fordítandó nagy országos pénztárnak előteremtése. Már előtte is hosszan vitakoztak s tervezgettek némelyek egy ilyféle pénztár előállítására

1840—1843.

felett. E tervek előadásával azonban nem fárasztjuk olvasóinkat, s csak azon haladást adandjuk még elő, mely tényleges életvalóságra fejlődött anyagi érdekeink mezején. A kormány nálunk ezen érdekek gyarapítására hagyományos státuszgazdászati s igazgatási elveinél fogva semmit sem tévén, minden, mi e tekintetben történt, egyesek s egyesületek buzgó ügyezetének köszönte lételét.

Az ipar-
egyesület.

Az egyesületi szellem már élénken működött az országban. Alig volt a socialis életnek ágazata, melynek kifejtésén s gyarapításán egyletek nem munkálkodtak volna. Ezek közt a leghasznosbak egyike volt kétségkívül az iparegyesület. Balogh Pál 1841 elején egy «hasznos ismereteket terjesztő társaság» alakítására szólítá fel a nemzetet, a társulat munkálkodásának céljául kivált azon középrend emelését tűzvén ki, melynek rendeltetése nem annyira tudományos önművelés, mint az élet anyagi szükségleteinek előállítása, s mely közvetlen érintkezésénél fogva az alsó néposztálylyal erre nagy befolyást gyakorol. A felszólítás szerencsés volt meleg részvétet gerjeszteni azoknál, kik a népnevelést korunk legsürgetőbb szükségei egyikének ismerték, s egy 1826 óta nagy haszonnal működő hasonló angol társulat mintája szerint azonnal meg is alakult. Alig állott a társulat egy pár hónapig, a közönségben buzgó részvételre találván, már is iparegyesületté forrta ki magát; mire nevét is átváltoztatta, célját pedig, a hasznos ismeretek terjesztésén kívül, az ipar és kézművek gyarapítására s tökélyesbitésére hatás által tágította. Az iparegyesület az elnökké választott gr. Batthyáni Lajos buzgó törekvései által egyre emelkedvén, hamar szép gyümölcsöket termett. Miután az országgyűlések többszöri sürgetései sem bírhatták a kormányt a köznevelési rendszer javítására, különösen reál s ipariskolák alapítására: mindenekelőtt e hiány pótlását tűzte ki teendőjeül az egyesület: mesterinas-iskolát állított; a természeti, mathematikai s technikai tudományok külön ágaiából az iparosok számára népszerű előadásokat tartatott; az egyesület céljaira tartozó könyvekkel, rajzokkal

s folyóiratokkal ellátott olvasó teremtet nyitattott, s azzal egy szerszám- és gépminta gyűjteményt kötött össze. Végre fenállásának már második évében honi művekből iparkiállítást rendezett. Az iparműkiállítás, terjesztvén a honi készítmények ismeretét, rokonszenvet is ébresztett azok iránt, s ösztönül szolgált védegyleteket alakítani, melyek egymástól függetlenül keletkeztek. Első volt a tolnai, melynek tagjai magokat eleinte honi gyapjuszövetek kizárólagos viselésére kötelezték. A jó példa több követőkre talált, s mind inkább terjedt a honi készítmények iránti rokonszenv s kérdezősködés, melyek nem régiben még annyira lenézettek s megvettettek, miszerint a honi gyártmányt gyakran idegen készítmény gyanánt kellett áruhni, hogy kelete biztosítva legyen. Egyes iparágaknak évek kellenek, míg nagyobb tőkélyre fejlenek; mondhatni azonban, hogy e korban nálunk a lelkesedésből eredt szorgalom az idő egy részét is pótolta: a második iparműkiállítás meglepő haladást tüntetett elő az ipar többféle nemeiben; mi lélekemelő zálogául szolgált, hogy ernyedetlen munka és buzgalom egy részről, rokonszenv és ápolás más részről nálunk is rövid időn virágzatra emelendi az ipart, a vagyonosság e fő forrását, melyet politikai állapotaink s főleg a mostoha kormányrendszerből eredt vámviszonyok egy század óta mozdulatlan pangásban lebilincselve tartottak. Mellőzve itt azon sokféle, aránylag jeles iparműveket, melyek e második kiállításon iparunkat már teljesebben képviselték, s melyek közül öt arany-, tizenöt ezüst-, huszonkilencz bronz- emlékpénzzel, harminczegy végre dicsérő oklevéllel nyert kitüntetést, csak a soda, czukor és selyem gyárcikkeket említjük. E három gyáriparágat, részint mivel nálunk az új haladás eredményei voltak, részint mivel hazánkra nézve kiszámíthatlan fontossággal birtak, különös figyelmére méltatta az egyesület, s kifejlésöket mind tanácssal, mind tettel ügyekezett elősegíteni. A czukorgyáraknak, melyek nálunk a föld olcsóságánál és termékenységénél fogva nagy jövőndőt ígértek, eddig az volt különösen nagyobb jövedelmezésöket s ennek következtében

1840—1843.

terjedésüket akadályozó hibájok, hogy minden cukorfőző egyszerűs mind finomító is akart lenni. Az egyesület tehát tanácslá a gazdáknak, hogy a finomítást ne külön kísérelgessék, hanem egyesült erővel létesítendő közös finomító gyárakban központosítsák; e munkafelosztás következtében lévén csak remélhető a kezelési költségek oly mértékbeni alábbszálása, hogy a minden ótalmat nélkülöző honi répacukor a külföldivel arra nézve versenyezhesen. E tanácsot nem sokára a gazdasági egyesület ügyekezett valósítani, a pesti cukorgyárat megvévén s középponti finomító gyárrá változtatván. A selyemipart ezen kívül más egyesületek is gyarapították, melyek különösen csak a selyem termelését tűzték ki czéljokká. Ezen ugy nevezett szeder-egyletek a Széchenyi közremunkálása által létre jött nagyszerű soprony-vasi egyesület példája s mintája szerint egyre szaporodtak az országban.

Iparunk kifejlése belső akadályainak elmozdításában is tettek egynémi lépések. Egyebek közt Pest megye a czéhek egyedáruságát korlátozandó, a mesteri oklevéllel el nem látott iparosoknak is megengedte a kereseti üzletet; csak a legények felszabadításától tiltván el őket, míg a czéhek iránt maga a törvény nem intézkedendik. Pest példáját azután több megye is követte. A czéhek azonban törvényes privilegiumokon alapulván, a megyei hatóságok által egészen meg nem szüntethettek. A gyökeres javítás e hajdankorból fenmaradt, egykor az úri önkény s hatalmaskodás erőszakitélei ellen hasznos, de már haladást gátló béklyókká lett intézetek körül a törvényhozást illetvén: majdnem minden megye utasításban adta követeinek azok végképeni eltörlését vagy czélszerűbb szabályozását.

A földmivélés
lendülete.

Az emelkedő, gyarapodó ipar, a fogyasztást nevelvén, s e mellett az élénkülő kereskedés, a kivített szaporítván, a földmivélésre is előmozdítólag hatott vissza. De ezen kívül közvetlen a földmivélés körében is szép haladásnak lehetne örvenni. A földmivélők személyállapota egyenes arányban állván a földmivélés állapotával, a demokrat irányu korszellem, azon

jogi gyarapításokon felül is, melyekben a földmivelő osztályt 1840—1843
a mult országgyűlések részesítették, ügyekezett javítani annak személyállapotát, megóvni őt az úri rejtett önkény visszaéléseitől. A hírlapi nyilvánosság, ama szegyenítő megbélyegzések, melyekkel a jobbágyaik iránt méltánytalan urak önkénye, visszaélései napvilágra hozattak s a közvélemény pirító szegyenkövére állítottak, igen üdvös hatást gyakorlának a földmivelő osztály socialis állapotának javítására. A nyilvánosság ezen jótékony hatása mellett a megyék is ügyekeztek részint az ingyen közmunkák igazságosabb kivetése, részint a hajdankorból származó gyámsági kényrendszer mindenféle maradványainak (minő volt például az arató s nyomtató munkák árszabása) korszerű eltörlése stb. által javítani a földmivelő állapotát. Leggyökeresebben reformáltak e tekintetben azon egyes földesurak, kik kölcsönös egység folytán jobbágyaik örökváltását tetteleg végrehajtották, vagy legalább a robotot engedték olesó áron megváltatni jobbágyaik által. Az ily, egészen vagy részben megváltott helységek, melyeknek száma egyre szaporodott, ezen, uraikkal kötött szerződéseik napjától számították aztán boldogabb létük korszakát: de e nap egyszersmind korszakot alkotott azon községek földmivelési állapotában is.

Egyesületi mezőn a «Gazdasági Egyesület», melyről előbb már bővebben szóltunk, folyton gyarapodó erővel, mindinkább szélesedő körben s növekedő sikerrel munkálkodott a földmivelési s állattenyésztési ipar előmozdításában. Igen hasznos szolgálatot tett különösen a gazdasági műszerek tökéletesítése által, miben egy külön technikai osztálya fáradozott. A fiók-egyesületek, melyek az ország külön vidékein mind nagyobbodó számmal keletkeztek, az anyaintézet üdvös hatását mind meg annyi csatornákként terjesztették szét a hazában. Az egyesület folyóirata, a «Magyar Gazda» pedig a gazdászat körében tett mindennemű javításokat s fölfedezéseket, a tett kísérletek sikerét gyorsan köztudomásra vive,

terjesztette a jobbnak ismeretét s ösztönözte annak követésére gazdáinkat.

Mind ezen gyarapodás természetesen csak aránylag, az elébbi pangás tekintetében érdemel figyelmet; mert általában véve, még mindig nagy hátramaradásban volt földművelésünk a népes nyugati országokéval egybeazonosítva, hol a népeség tömöritsége, a bel műipar virágzó állapota, a közlekedési eszközök jósága, a földművelők kedvezőbb személyállapota s több hasonló okok közrehatása mellett, még a vámviszonyok s a kormányok ápolása is minden lehetségest megtőn a földművelés virágoztatására. Nálunk még mind ezekben sok volt a kivánni való. Hogy egyebeket, miket egy részben már érintettünk is, mellőzzünk, a belkereskedés szabadabb, élénkebb mozgalmát gátló hiánya a könnyű s olcsó közlekedési eszközöknek, természetesen földművelésünkre is nyomasztólag hatott vissza. A Duna vidékének, mely az egyre nagyobb terjedelemben működő gőzhajózással kapcsolatba léphetett, e tekintetben kevesebb oka volt a panaszra; némely felvidéki, építő anyaggal bővelkedő vármegyéknek is meglehetősen utai voltak; de az alföldi síkságon annyira hiányzottak a könnyű közlekedési eszközök, hogy például a Duna mosta Bajáról bizonyosan kevesebb költséggel lehetett volna egy mérő gabonát a fekete, közép és atlanti tengeren keresztül Amerikába szállítani, mint a felvidéki vármegyék egynémelyikébe. Ez volt oka egyebek közt annak is, hogy a világrészek közt sem volt a gabonaár tekintetében nagyobb különbség, mint az ország vármegyéi között; s nem egyszer történt, hogy az ország egy részét éhség sanyargatta, míg más részében bőségnek örvendettek.

A mostoha kormány e hiány pótlására semmi kezdeményezést nem tévén, a reformok élén álló hazafiak erre fordították legfőbb gondjokat. Ez volt oka, hogy az 1836-ki 25-dik törv. czikk a belkereskedést gyarapító magános vállalatokat adómentesekké tévén, azt nagyobb kedvezésben részesítette, mint bármely más ország törvényhozása. De az ezen

törvénybe vetett remények eddigelé nem teljesedtek, leg-^{1840—1843.}alább a valóságig nem érhettek; mert a pozsony-nagyszombati vasut egy részénél több vasuti vállalat mind eddig nem jött létre, bár tervekben nem volt hiány. Azon társaságnak, mely Pestet Béccsel a Duna balpartján tervezé vasut által összekötni, szándékai kétség kívül komolyak valának; de azok valósításában ezer akadályra bukkant. Alig lett ugyanis közhírré e társaság keletkezte, s már is egy másik lépett fel a bécs-győri vaspálya tervével. Azonban nem sokára ugy vélekedék a közönség, hogy e bécs-győri társaság, melynek tagjai jobbára a budapesti lánczhíd részvényeseiből álltak, őt tervével csak mystificálja, hogy a balparti vasutat, a lánczhíd jövedelmei csökkentésének félelméből létrejöni meggátolja. És valóban hosszú vita keletkezett ama kérdés felett: a jobb vagy balparti vasut igér-e több előnyt? A két, párhuzamos vonal minden esetre fölöslegnek tartatott, kivált miután a gőzhajózás szintazon irányban már teljes virágzatra fejlett. A bécs-győri nem csak rövidebbsége s ennek következtében olesóbbbsága, hanem a miatt is számos pártfogót nyert, mert azzal kecsegtették a közönséget, hogy azt utóbb Fiuméig nyujtandják. E körülményekben, a balpartinak terve, bár 1840-ki aprilban már elkészült s előmutattatván, igen jelesnek találtatott és felsőbb helybenhagyást is nyert, a jobb partinak versenyzése miatt mind több akadályokra talált. Sőt bár, egy részről, a bécs-győri társaság mystificálása az által egészen napvilágra jött, hogy a tervezett pálya Németujhelytől neu Győr, hanem Gloggnitz felé folytattatott, onnan Trieszt felé hosszabíttatandó; és bár, más részről, a balparti társaság az előmunkálatokat rég teljesen bevégezte, a megyéknél pedig, melyeken a pálya keresztülvonandó vala, a kisajátításra s mind azokra nézve, miknek eszközlése a törvényhatóságokra bízott, segédkezet talált: ügye még 1842-ben sem haladhatott előre. Az ugynevezett «bécsgyőri társaság,» mely azonban vonalával, mint mondók, már Trieszt felé fordult, fondorlatai által reá tudta venni a kormányt, hogy ez még 1842-ben

1840—1843.

sem erősítette meg ezen balparti társaság alapszabályait, s valósulása elébe folyton annyi akadályt vetett, hogy az országgyűlés előtt meg sem kezdehettek a kiviteli munkálatok.

A magánvállalkozók közt támadte rivalitások s fondorlatok s azokból származott idővesztés következtében mind több pártolókra talált azon eszme, hogy az ország vasuthálózata közkölségen nyerjen létesülést. Ez volt részben az indok, miérthogy reformmozgalmaink élén álló hazánkiai oly hön óhajtották a nemes és nem nemes által közösen viselendő adót már a legközelebbi országgyűlésen megalapítani. Ez volt különösen egyik czélja a Széchenyi telekdíjas « Két garasos adó » tervének is.

Kossuthban ama körülmény, hogy a Duna-jobbparti vasutársaság eleinte Győr felé tervezett vonalát Trieszt felé fordította, nehogy e vonallal később egy mellék vonal által Fiume is összeköttetvén, az országnak ezen egyetlen kikötőjéből is Bécs felé vegye irányát mind nagyobb reményekre jogosító külkereskedésünk, — azon elhatározást szülte, hogy egy Vukovár-fiumei vasutvonal mellett kezdjen agitálni. Ezen izgatás alapelvül szolgált: Fiumének Pesteli összeköttetése által biztosítani az ország független külkereskedését, melynek a trieszti vonal, ha Fiumével is összekapcsolatnék, még lehetőségét is megrontaná. Fiume eddigelé, miután mind a kormány mind a bécsi kereskedelmi világ mindent elkövetett, hogy a magyar termékeknek a külföldre Trieszt felé nyisson utat, nagy fontosságra nem juthatott. Mérlege az 1835-től 1840-ig lefolyt hat év alatt összesen sem mutat többet a kivitelben husz, a bevitelben hat millió ezüst forintnál. A jövőre mindazáltal nagy reményeket ébresztett. Már is majd háromszorta nagyobb volt forgalma, mint az imént említett eszten-dőket megelőzőt hat év alatt, midőn a kivitel kilencz, a bevitel pedig összesen egy milliót meg nem haladt. Eforgalom évről évre gyarapodott, daczára annak, hogy a kormány maga is lehető legmostohábban viselte magát, a kegyenczként ápolt Trieszt kedvéért, e magyar kikötő iránt. Mig Triesztre, például, éven-

ként nagy összegeket költött; sőt, 1841-ben még Velence 1840—1843.
kikötőjének kiigazítására is egy millió ftot rendelt: Fiume egy fillért sem nyerhetett, bár régóta és többször sürgetett egy csekély segedelmet kikötőjének szinte szükségessé vált, s a költségvetés szerint csak 216 ezer forintba kerülendő kiigazítására. Alig lehetne kételkedni, hogy mihelyt Fiumét a Dunával biztos és olcsó utvonallal kötné össze, a magyar termékek, melyek kiviteli iránya eddig mesterségesen Trieszt felé tereltetett, a közelebb és elhanyagoltsága mellett is jobb fiumei kikötőbe fognak szállíttatni. E változás pedig minden bizonynyal maga után vonandá azt, hogy gyarmati árukkal, miket eddig Trieszten át harmadik kézből kapott Magyarország, azontúl azt Fiume lássa el. Az eszme tehát, mely szerint a Dunát vasut kötné össze Fiumével, mind politikai mind anyagi tekintetben nagy fontossággal bírt. Csak az volt körülötte a hiba, hogy Kossuth a létesítésnek is élére állott, s nem engedte azt inkább a practicusabb, ilyféle vállalatokban számítóbb, szerenesésebb s azért nagyobb bizodalmat is érdemlő Széchenyinek által, ki aztán Kossuth tervének nem is lón pártolója. A fontos kérdés további fejleményeit azonban a jövő évek történelmében lesz alkalmunk elbeszélni. Későbbre halasztjuk azon izgatásokat is, melyek, a fiumei vasuttal kapcsolatban, egy önálló magyar kereskedés megalapítása s e végre alkotandó kereskedelmi társaság körül már az országgyűlés előtt megkezdettek, melyek azonban csak utóbb termették meg gyümölcseiket.

Itt kell azonban még megemlítenünk a kereskedelmi bank megalapítását, mi csekély kereskedésünknek némi gyarapodást adott. Váltó-törvényeink szigorúsága s azon körülmény, melynél fogva kereskedőink a bécsiektől függésben álltak, s az ezek közt történt bukások a mieinket is sujtották, szükségessé tönnek oly intézetet, mely hitelezései által kereskedőink helyzetét biztosítsa. A pesti kereskedői kar ennél fogva két millió pft alaptőkével, részvények útján, egy kereskedelmi bankot alapított, mely, miután 1841 végén a kormánytól meg-

1840—1843. erősítést és szabadalmat nyert, a következő évben, kereskedő világunk nagy hasznára, meg is kezdette működését.

Erdélyi
állapotok.

Nagy ideje, hogy e pártharcok s reformtörekvések közt a szemünk elől rég elvesztett erdélyi állapotokra is vessünk egy futó pillantatot. A királyi leirat, mely az országgyűlés rendei előtt az 1835-ki febr. 6-kán felolvastatott, a gyűlést felosztatván, az alkotmányt felfüggesztvén, Estei Ferdinánd főherczeget teljhatalmu királyi biztossá nevezte, az önkény uralmát hozta Erdélyre. Metternich, miként Magyarországon Pálffy Fidél kancellár által, ugy Erdélyben a főherczeg közbejöttével tön kísérletet a kényuralom állandóbb megalapítására; mi azonban, miként amott, ugy itt is megghiúsult.

Az ideiglenel csönd álla be a tartományban; és sokan, még az ellenzék soraiból is határozottan kárhoztaták Wesselényi faltörő politikáját, mely az alkotmány felfüggesztését hozta a tartományra. E pártvezér pere s elítéltetése az erdélyi kir. tábla által még inkább megfélemlíté a kedélyeket, s elnémitá az ellenzéket, melynek az ideiglen alatt különben sem volt tere s alkalma a jog és alkotmány mellett hallatnia szabad szavát. Igy folyt le két év, míg az 1837-ki april 17-ke, mely napon Szebenbe országgyűlés hirdettetett, meghozta végre az alkotmányos közélet helyreállításának reményét.

Az 1837-ki
országgyűlés.

V. Ferdinánd országlata alatt ez lévén ott az első országgyűlés: annak első tárgyául a rendek szokásos hódolati esküje lőn kitűzve. A kir. előadások ezen felül a főbb kormánytisztviselőknec, 1834-ben nem sikerült megválasztását, s az 1791-ki reformtervek átnézését, s e végett egy országos bizottmány megválasztását tették a rendek kötelességévé, különösen kiemelvén, hogy az urbéri szabályozás terve mindenek előtt készítettessék el a jövő országgyűlésre.

E királyi előadások megfeleleltek ugyan az alkotmányos élet igényeinek s a köz kívánatnak; de igen tévedt, ki azt hitte, hogy a kormány őszintén visszatért az alkotmányosság ösvényére. A 'szándékok és czélatok, Bécsben szintugy, mint Ferdinánd főherczeg udvarában, folyton ellentétben valának

az alkotmányos jogokkal s alapszerződésekkel, melyeket a 1840—1843. Szász Károly által nem rég kiadott történelmi okmányok verőfénybe helyeztek. E titkos szándékok nem kevesebbre czélzának mint, hogy Ferdinánd főherceg a rendek által Erdély kormányzójává választatván, az általa továbbra is fentartandó törvénytelen ideiglen, mintegy a rendek hozzájárultával, szentesítsék, s alkotmányos kormányzat helyett az osztrák tartományokban uralkodóhoz hasonló kényuralom örökíttessék meg a tartományban.

A főherceg e czélzat sikerítésében titkon régóta fáradozék; most pedig e végett mindent elkövetett titkos ügynökei által. De a hazafiak hamar észrevették a czélzatot, és a magok részéről szinte nem mulasztának el semmit annak megghiúsítására. Mindenek közt kítűnt gr. Bethlen János, ki államférfiúi eszélyességének e harcban fényes bizonyítványát adta. Feladata nem volt könnyű: egy részről mérsékletre kell vala birnia mind azokat, kik az 1834-ki országgyűlés alatt faltörő politikáikkal oly zajos ellenzékot képezének; más részről meg kellett alkudnia azon kormányzékeni tagokkal, kik törvénytelenül, pusztá kinevezés által birt hivatalaiktól megválni nem akarván, azok megtarthatása végett ez alkotmányellenes czélt is hajlandók voltak volna előmozdítani. Eszélyes, buzgó eljárását a legszebb diadal jutalmazta. A főherceg nem jelöltetett ki a kormányzói méltóságra.

Gr. Bethlen
János.

Ezen kívül még a nemzeti sereg vezérletére, az udvari és tartományi kanczellárságra, a kincstárnokságra, az országos főbiztos, nyolcz kormányzékeni tanácsos, a kir. táblai elnök s egy itélőmester hivatalára kell vala megválasztani a kijelölteket. És valamint a kormányzói kijelölésnél sikerült rábirni az udvar felé hajlókat, hogy mellőzzék a főherceget: ugy az ellenzékeniek is reávéttettek, hogy ezen hivatalokra kijelöltek közé azokat is besorozzák, kik eddig e hivatalokat nem alkotmányos uton birják vala.

Az udvar az által nyilvánítá elégületlenségét czélzatának megghiúsulta felett, hogy a kijelöltek közül kormányzóvá nem

1840—1843.

a legtöbb szavazattal bírót, hanem a sorozatban hatodikat, gr. Kornis Jánost, s a többi hivatalokra is általában nem azokat nevezte ki, kik legtöbb szavazatot nyertek; a kormányzéki tanácsosok közé pedig a ki sem jelölt kath. püspököt is beigtatta. A rendek nem mulaszták el ugyan ezek iránt, választási joguk épségben tartása végett, egy feliratban megtenni észrevételeiket; de győzött mégis a mérséklet: hogy az ideiglenes állapotból valahára kivergődjenek, s az igazgatás törvényszerűsége helyreálljon, nem késtek felesketni az újdonság kinevezetteket. Országos elnökké, az udvari kanczellárságra emelt Nopcsa Elek helyett, b. Kemény Ferencz lett; a kincstárnokságot gr. Rhédey Ádám, a tartományi korlátnokságot gr. Lázár László, a kir. tábla elnökségét Dániel Elek stb. foglalták el. És ekként az 1834-ben megoldatlan maradt alkotmányos kérdések, az egymás iránt engedékenyebbé lett pártok közremunkálásával, jobbára megoldattak.

E kölcsönös engedékenységre szemlátomást az alkotmányosság veszélyei birták a rendeket. És ebben teljesen megérdemlik a történelem méltányos, az eredmény által is igazolt ítéletét. Bár azonban ily szerencsésen sikerült most kivergődniök ezen alkotmányos harczból: lehetetlen volt nem érezniök gyöngeségöket a kényuralomra törekvő kormány ellenében, mely saját keblökben is annyi pártolóra talál. E viszonyokat megfontolva, minden elfogulatlan s józanul gondolkodónak be kellett látnia, hogy alig tarthatnak valaha számot valódi s biztosított alkotmányos életre, míg Wesselényi és Kölesey azon elvét el nem fogadják, mely számokra a Magyarországgal szoros kapcsolatban, vagy, helyesebben mondva, egybeolvadásban, mutatta ki az üdvet. De erre nem voltak még megérve a tartomány rendei; és nem lehet sajnálkozás nélkül nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separatismusi hajlamot, melylyel az anyaország egyesítési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvényzikk ellen, ezen egyesülés

első lépéseül, a részek visszakapcsolását megrendelte, egy 1840—1843. élénk hangú feliratot intéztek.

Ezen felirat újabb bizonyága volt annak, mit egyébiránt az országgyűlés egész folyama kézzel foghatólag tanusított, hogy Erdély, mióta Wesselényi a színpadról lelépett, végkép szakasztott ennek politikájával s más irányt kezdett követni közéletében. És ez ellen — kivéve ama megrovott, kicsinyes separatismust, — nem is lehet kifogásunk, mert oda mutatott hogy, Magyarország példájára, ő is felhagyott a meddő sérelmi politikával, és szinte a reformok ösvényére óhajt vala lépni.

Az 1841-ki országgyűlést, mely b. Jósika János kir. biztos által november 15-kén nyitattott meg Kolozsváron, már határozottan ezen irány jellemzi. Ezt igényelték egyébiránt most a királyi előadások is, melyek a reformokról készült rendszeres munkálatokat, s minden mások előtt az urbéri szabályozatra vonatkozót, tűzték ki a rendek tanácskozásainak tárgyaiul. Ennek égető szükségét emelte ki Kemény Ferencz országos elnök is, a gyűlést megnyitó beszédében.

Az 1841-ki országgyűlés.

És mihelyt az időközben meghalálozott kormányzó, gróf Kornis János, helyébe megtörtént a jelöltek választása, — kik közül aztán a hazafiui érzelmeiért nem kevesebbé, mint széles tudományosságaért Magyarországon is, hol eddig más magas hivatalokon kívül a tudományos akadémia elnökségét is viselte, köz tiszteletben álló gr. Teleki József neveztetett ki főkormányzóvá, — a rendek azonnal a hosszú pangásban sínylett s 1791 óta mind több elemeitől megfosztott alkotmányos élet megszilárdításáról s egyéb közhasznú reformokról kezdenek vala tanácskozni.

Ezekre nézve szemlátomást a nagyobb testvér haza szolgált Erdélynek is példányul, utmutatóul. Miként ott, úgy itt is, a magyar nemzetiség szilárdítása végett, mindenek előtt a magyar nyelv hivatalos használata felett folyt a vita. Okot erre a kormány egy leirata nyujtott, mely a rendeknek a mult országgyűlésből ez iránt készült feliratukra válaszul küldetett

1840—1843.

le a gyűlés elején. A rendek evvel meg nem elégedvén, oly törvényjavaslatot kívántak felterjeszteni, mely szerint a magyar a nagyfejedelemségben közállami nyelvvé tétessék, úgy hogy mind a törvények csupán e nyelven szerkesztessenek, mind a fejedelem e nyelvet használja leirataiban, mind a kormányzések s törvényhatóságok ezzel éljenek, úgy a keblökbeli ügyvitelben, mint egymással érintkezéseikben; egyedül a szász hatóságok esvén kivétel alá, melyeknek úgy keblökben, mint a kormányzésekkel s a többi hatóságokkal folytatott levelezéseikben, tetszésök szerint a magyar vagy a latin nyelv használata hagyatott fenn. Kiterjesztett e törvény rendelkezése, továbbá, az egyházi hatóságokra és a köznevelésre is oly módon, hogy emez, kivéve a szászok iskoláit, minden egyéb nevelő intézetekben magyar nyelven szerveztessék; amazok pedig, a mennyire nem magyar ajkúak, csak tíz év múlva használják anyakönyveik s levelezéseikben a magyar nyelvet; a szászok azontúl is meghagyatván anyanyelvök használatában.

A mult országgyűlésen, midőn a nyelvkérdésben a kormányhoz felirat intéztetett, a magyarokkal egyetértve, a szász követek is arra szavaztak, hogy a törvények ezentúl magyar nyelven szerkesztessenek. Annál meglepőbb volt tehát a heves ellenzés, melyet a szászok jelenleg e törvényjavaslat ellen kifejtettek. Schreiber Simon, szebeni követ, e törvényjavaslat ellen óvást vetett közbe s kijelenté, hogy a mellett külön véleményt kíván felküldetni a kormányhoz; miben aztán vele valamennyi szász hatóságok képviselői osztozának. Kivételt egyedül Lészay és Lőréni szászvárosszéki magyar érzelmű követek képezték, kik vett utasításukkal egyezőleg, a törvényjavaslat mellett szavaztak. Azonban Szászvárosszék hatósága, értesülvén a többi szász követ eljárásáról, maga is rögtön köpenyt fordított, s említett követeit, szintoly alaptalanul, mint méltatlanul, utasításuk megszegéséről vádolván, azonnal visszahívta s másokkal pótolta.

Szászvárosszék ezen eljárása köz indignatiót támasztott a

rendek kebelében; mert nem vala titok, hogy a magyar nemzetiség elleni agyarkodás koránt sem az egész szász nemzetől, hanem csak a követválasztásokat is kizárólag magához ragadt szász burokratától származik, mely a bécsi sugallatokat követve, nemcsak a magyar nemzetiség, hanem általában az alkotmányosság ellen is ellenszenvvel viseltetik. Ezen indignationak élénk kifejezést adott a minden jogtalanságot gyűlölő, szigorú erkölcsű Kemény Dénes a febr. 12-kén tartott beszédében, melyben a szász burokratától ostromozva, mondá egybek közt: «Nem nagy fejtörés kívántatik kitalálni, hogy ez onnan jó, honnan ered a szász nemzet minden nyomorusága: azon burokratától, mely alkotmányos szerkezetünkben kirí...; mely, ha ezen teremben nem rég hallott kívánság szerint, több tagokkal s kivált olyakkal, mint az 1811-beliek voltak, ez országgyűlést eláraszthatná: kiforgatná azt minden erejéből, és egy jámbor, de teljességgel nem bátor, és még kevesebbé ártatlan gyűléssé alakítaná, melynek már nem az lenne feladata, miként állítsa helyre a mostoha idők viszontagságai által sarkaiból kifordult alkotmányt; nem az, miként hagyhassa által a maradékra azt, mit durván hív és szabadságért égő őseink erős karral vívtak ki, s aggodalmasan óva, át tudtak szállítani; hanem az, hogy a mi a nemzeti jogokból megmaradt, miként lehet leghasznosabb személyes nyereséggel alkunni el. Nem képzelgés, sem nagyítás mit szólok, tisztelt karok és rendek! Nézzünk csak az 1811-ki országgyűlés jegyzőkönyvébe, s olvasni fogjuk, hogy a szász nemzet követei az 1804-ki szabályozást, mely a szász nemzetet az alkotmányos nemzetek sorából kitörülte, mily fontos fenhagyással fogadták el: t. i. «hogy a tisztek száma szaporíttassék s fizetésök javíttassék.» Ha a magyar és székely t. hatóságokban is a tisztek választanak a követeket, és utasítványokat is azok adnának, vagy még valami más módon... lehetséges lenne az országgyűlés többségét olyan tagokból szerkeszteni össze, milyenek az 1811-ki szász követek voltak: ugy a maradék bizonynyal nem sok alkuba bocsátani valót

1840—1843.

Kemény
Dénes.

1840—1843.

kapna által nemzeti jogainkból; de annál méltóbban kiált-
 hatna fel a mostani növendékségg oly formán, mint egy vesz-
 tegető apához fia szólott: «Ha te mindent eladsz, mit fogok
 én eladhatni?» De a szász nemzet sem ilyen szerepet játszott
 hazánk alkotmányos mezején régebben; hogy az alkotmányos
 élet becsét értette: mutatja a «Statuta» s régi kiváltságaik;
 s hogy azok megtartása körüli buzgóságuk nem mindennapi
 volt: mutatja, hogy azokat szinte sértetlenül hozták által
 annyi mostoha körülmények közt 1804-ig; 1804-ben is még
 egynéhány tisztet ki kellett hivatalából tenni, hogy a szabá-
 lyozás behozathassék; de ez, utolsó fellobbanása is volt a
 közérdek melletti nemes buzgóságnak, mely aztán az alkot-
 mány látteréről elvonulva, egy hideg burokratia halálkar-
 jai közt zsibbadoz. Mi a szász nemzet most? Egy kontár
 orvos által tengetett életű beteg; s hol lelhetni fel a szász
 nemzetet? hol gyűlése? hol hallatszik hangja? hol tudhatni
 meg vágyát, panaszát? hol láthatni életjeleit? hol leli a szász
 ifju, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát,
 szeretett imádott hazát kér, hogy érte tehessen s benne bol-
 dog lehessen, hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebenge-
 bürge tája? vagy Erdély, melyben 700 év mulva még mind
 nincs hazája? S miből ered e szomorító — valósággal, ha a
 nemzet, s nem a burokratia érdekében tekintetik, — igen
 szomorító helyzet? Nem abból-e, hogy a burokratia, mely
 mindenben minden, mely a nemzet jogait kirekesztőleg gya-
 korolja, a divide et vinces elvein járva, minden nemzeti
 érdekegyesülést — legyen szászszal magyar vagy oláh szembe
 — kitelhetőleg gátol, hogy hatalma boldog birtokát megő-
 rökíthesse? S hogy e rendszer szomorítólag gyarapodóban
 van, megtetszik azokból, miket ez országgyűlésen a szász kö-
 vetek irántunkki viseletéből tapasztalunk; meg a magyar nyelv
 iránti utasítványaikból, melyek valóban az 1837-belinél ide-
 genebb indulatot mutatnak; s nekem úgy tetszik, mintha
 beszédmod és minden a mi ehhez tartozik, nagyobb különvá-
 lás jeleit hordaná magán; mit bizonyít ezen külön vélemény

is, mire az újabb időkben példa nincs; bizonyít ezen becsület-bélyegző lépés, e visszahívás. — Igen is, kettő vala a szász követek közt, ki a burokratia intéseit utasítványán s meggyőződésén felül nem emelte; kettő, ki a nemzetiség ügyében a szász érdeket szemé előtt viselte ugyan, de ellenünk sem törekedett; kettő, ki, azon padokról ritkán hallatszó hangon, Erdély felvirágzásának a nemzetek egyesülésére alapulható édes előérzetét költötte fel keblünkben; kettő vala, ki előtt nem volt ismeretlen, mily behatással bír a magyarra minden eszme, mely a középszerűség porából ki van emelkedve, mely ment az önzés büztől; ki előtt nem volt titok, mily hálás érzetet kelt a magyarban, ha csak szoroson annyit nyer is akár felsőbbtől, akár magához hasonlótól, mennyire jog szerint számot tarthat, ha az szívésséggel nyujtatik; csak kettő vala, ki értette, hogy a különhúzó hidegség csak hidegséget szül, s szívésség és jóakarát sehöl oly könnyü bemenetet, fogékonyságot s viszonzást, mint a magyarnál nem lel; csak kettő volt, ki átlátta, hogy a szász nemzetnek túlkívánattal, mely idegenséget szül, nem, hanem igazságos elismeréssel s érdekek egyesítésével tehet csak szolgálatot; ki megfontolta, hogy a szásznak a magyar szívésségre van annyi, tán több szüksége, mint a magyarnak a szász előrenézésére; és meggondolta, hogy a szász nemzetnek nincs jövendője különfogva, s így nincs hazája, ha nem az, a melyet magyar honnak hívnak, s mely Szász- vagy Németországgá is már egyáltalában nem válhatik; kettő volt, mondom, ki fenébb becsülte a szász nemzetet, mint a szász burokratia érdekét: s ime ezek visszahívtak! S már én az igazsághoz tartozó kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy én ezt nem a nemzet, hanem a burokratia boszus tettének tekintem....»

A szász követek ezen ellenséges indulatu eljárásának tulajdonított nagy részben, hogy a kormány, elébbi leiratához ragaszkodván, a törvényjavaslatot visszavetette.

A valóságba ennél fogva nem mehetett nyelvtörvénytől sokkal hasznosabb szolgálatot tettek volna hazájoknak Erdély

1840—1843.

rendei az által, ha Wesselényi utmutatása szerint, a Magyarországgyali egybeolvadás ügyét mozdítják elő; minek ellenzését azonban most újabban is tanúsíták vala a részek visszakapcsolása elleni feliratukkal.

Ezen egyesülés ellen az önzés jelenleg egygyel több indokra talált az urbér szabályozásában, melyre nézve, hogy az országos bizottmány által kidolgozandó részletes szervezés alapelveit meghatározzák, a középponti bizottmány munkálatából szemelvényileg némely főbb pontokat vönnek tanácskozás alá. Az unionak mulhatatlan következménye lett volna, hogy Erdély a magyarországi reformokat, s ezek közt az urbéri javításokat is átvegye. Annyira azonban az erdélyiekben még nem terjedt a szabadelvűség; valódi érdekeiket oly elfogulatlanul még nem tudták megérteni, hogy hajlandókká lehettek volna elfogadni a magyarországi urbéri szabályzatot. Néhányak ajkairól, például gr. Teleki Lászlóéról, Kemény Déneséról, Deáky Sámueléról, emelkedett ugyan már itt is önzetlen, nemes szó a nép érdekében; de a nagy többség még mindig a kiváltságot hálványozá, s hallani sem akart olyféle reformokról, minők Magyarországbban már vagy végrehajtottak, vagy csak a kormány s pártja által gátoltattak a valósulásban. Az erdélyi földesurak, például, még egyáltalában nem voltak hajlandók, felszabadítani a népet az úri önkény alól, könnyíteni az úri szolgálat nyomasztó, minden ipart előő súlyát, melynél fogva a jobbágyok némely vidéken, a hét egész felét, három napot, köteleztettek tölteni úri szolgálatban; és még kevesbbé akarták megérteni a parasztok polgári jogosításának, a föld szabadságának, a köztelerviselésnek stb. mulhatatlan szükségét, hogy középkori állapotaikból jobb létre vergődhessenek. Ama végzéseek, melyek a jobbágyok önkény elleni biztosításáról, és szolgálataikról, továbbá a közmunkákról, a földes urak fenytő hatalmáról, visszaéléseik korlátozásáról stb. alkottattak, vajmi kevésbé feleltek meg a kor igényeinek! És még ezek közöl is alig volt egy, mely ellen az önzés, elfogultság s előítélet

óvást, tiltakozást ne vetett volna közbe. A szabadelvű ellenzéki párt, mely még 1834-ben oly éles modort követett, közjogi s igazgatási kérdésekben, a kormány ellen, most, mióta a reformeszmék hozattak szőnyegre, felette megfogyott, s általában közelebb simúlt a conservativekhez. S az eredmény, melyet az országgyűlés tizenöt hónapi tartama után felmutathatott, épen nem felelt meg a köztvárákozásnak. A megalkotott törvények közül azokon kívül, melyek a magyar nyelv, az erdélyi muzeum, a görög nemegyesültek s a hivatalképesség érdekében alkottattak, alig lehet egyet is felmutatni, mely a korszerű haladásnak egészséges és tényleges elemeit magában foglalta volna. Maga a kormányzó gróf Teleki József is, bevallva a kevés eredményt, csak avval szelidíthető, febr. 4-kén 1843-ban mondott bezáró beszédében, a gyűlés felett hozott ítéletét, hogy «a tanácskozások alatt több, még most keveset jelentő eszmék fogantattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hintettek el észrevehetetlenül, melyek jövődőre virágzó s gyümölcstermő növényeket s bő aratást... ígérnek.»

1840—1843.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 1843³/₄-ki országgyűlés. A remények meghiúsulása.

1843.
Az országgyű-
lés kihirdetése
és czélja.

E három éves szellemi s anyagi mozgalmak között a király márcz. 15-én kelt körlevelében az országgyűlést május 14-kére Pozsonyba hirdette ki, azt személyesen igérvén vezetni. Czéljául azt tűzi ki a királyi oklevél, « hogy a mult országgyűlésen hozott törvények által elhintett jótékony magvak az ország lakosainak javára bővebb gyümölcsöket hozzanak, s egyebek is, mik a közjó gyarapítását, az ország boldogságát, s a hon ügyeinek szilárd és biztos megmaradását és bővebb tökélyesítését illetik, a közszükségek által kívánt alkalmas intézkedés alá vétethessenek ».

Ezen általánosan kifejezett czél a nemzet életében lefolyt mozgalmakban s támadt kérdésekben leli bővebb magyarázatát. Ezek szerint az nem lehetett egyéb, mint törekvés a nemzetiségek kérdésének mind inkább összebonyolódott eszmáját megoldani, a vallási surlódásokat kiegyenlíteni, az országos választmány által kidolgozott büntető törvénykönyvet törvénynyé emelni, az ősiség, adó, városok stb. kérdéseinek megfajtése által a nemzetet kifejlődése útján egy stadiummal tovább vinni.

Követvász-
tási túsák.

Mennél fontosabbak valának e tárgyalandó kérdések a nemzeti államélet kifejlése tekintetében, annál hevesebbek lőnnek a pártok harszai, melyek által elveiknek s irányuknak a törvényhozáson többséget s diadalt biztosítani ügykeztek. A

követutasítások meghatározásában lefolyt vitákat, s azok eredményeit a főbb kérdésekre nézve már fentebb előadtuk. Most, az országgyűlés kihirdetése után, e pártusák még nagyobb hévvel újultak meg a követek megválasztásának alkalmával. A választó gyűléseket mind a két pártnál nagy készülétek, tüzes korteskedés előzte meg. A reformpárt fegyverei általában véve nemesebbek, tisztábbak voltak az ellenfélelénél. Legtöbb helytt az értelem felvilágosítása s meggyőzése, a reformokból származandó jótékony credmények megértetése, az igazságra, nemzeti büszkeségre hivatkozás és egyéb nemesebb szenvedélyek felizgatása által ügyekezett a reformi párt többséget szerezni a maga jelöltjeinek a köznemességben. A korteskedés, itatás, napdíjak fizetése azonban, fájdalom, oly elmaradhatlan adalékául tekintetett már néhány év óta a választásoknak, hogy ezen, tulajdonképen conservatívparti, eszközöket a reformerek is több helytt kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék. E nemtelen eszközöket az üdvös czélok kivívására a körülmények kényszerűsége bár nem menthette, de szükségesebbé tette most, mint bár mikor a multban; mert a conservatívpart a nemesi adómentesség s egyéb, « ősi szabadságnak » nevezett, elavult, igazságtalan kiváltságok védelmére hatalmas eszközöket birt a köznemesség tudatlan, önző tömegében; s e végre nem is mulasztá el a rosz szenvedélyeket felébreszteni s a maga czéljaira kizsákmányolni. E mellett a lélekvásárlás, megvesztegetés is nagy mértékben üzetett általa.

Mily hatalmas fegyver volt a conservatívpart kezében a köznemesség elcsábítására a nem-adózás elve, a számos példák közt legvilágosabban kitűnt Zala megye követválasztási gyűlésén. Deák Ferencz magasztos, szilárd jelleme, lángeszének, ítélő tehetségének, ékesszólásának páratlan hatalma, mérsékeltisége s méltányossága oly elismerést s tekintélyt nyert a nemzet közvéleményében, hogy ő pártkülönbség s ellenmondás nélkül az ország első s legnagyobb státusférfinak, legbölesebb törvényhozójának tartatott. A mult ország-

gyűlés szerencsés eredményeit, a nemzet s kormány közti hosszas viszály kiegyenlítését mindenki méltán neki tulajdonította. Nem volt még közéletünkben férfi, ki minden pártnak bizodalját, tiszteletét és csodálását annyira, oly osztatlanul birta volna, mint ő. A jelenlegi bonyodalmak és szenvedélyes pártviszályok kiegyenlítését most is mindenki leginkább az ő bölcseségétől várta s reménylette. És ezen, az egész nemzet által ünnepelt férfit, nem csak az országban, de még megyéjében is ösmeretlen ember, ki eddig semmi tekintetben nem tűnt ki a nagy tömegeből, az adózás elvállalása elleni izgatás által mégis képes volt megbuktatni a zalai követválasztáson. Deák Ferencz eleve kijelentette, hogy a követi megbízást csak azon feltétel alatt fogadja el, ha megyéje a nemesi adómentesség eltörlését adja követeinek utasításul. Az adó kérdése azonban, mint fentebb mondók, Forintos György s néhány mások izgatásai s az általok kezelt, titkos forrásokból származott vesztegetések következtében, Zalában is megbukott. Elérkezvén a követválasztás napja, Deák ugyan közlekedéssel kikiáltatott követnek. Tekintélye sokkal nagyobb, a köztisztelet, melyben országszerte részesült, sokkal mélyebb volt, mint hogy bár ki is mert volna egyenesen gáncoskodni megválasztatásában. Ő azonban elébbi nyilatkozatához szilárdan ragaszkodván, kijelenté, hogy a megbízást megyéjének ily körülményei közt, melyekben a követi utasítást megvesztegetett vagy elcsábított tudatlan s értelmetlen tömegek szabják meg, el nem fogadhatja. Nagyobb csapás ennél nem érhetne volna az ország törvényhozását s még inkább a reformi párt ügyét. Bár e párt a követek házában bizton reménylett s valóban nyert is többséget; az utasításokra nézve mindazáltal több reformkérdésekben a conservativeké volt a győzelem; az adó elvállalására, például, csak tizenkilencz, egész határozottsággal csak tizenhat megye adott utasítást: s mind erre, mind egyéb kétes kimenetű kérdésekre nézve még csak Deák bölcseségében és szilárdságában, tekintélyében és szónoklata hatalmában összpontosult

a reformi párt minden reménye. Érzették ezt Zala megye rendei, kiknek értelmesbjei majdnem kivétel nélkül a reformpárthoz tartoztak. És midőn Deák elhatározásának köztudomássá válta után a nagy számú, elcsábított köznemesség mást kívánt volna megválasztani, nem találkozott férfit, ki Deák helyét elfoglalni hajlandó volt volna. A szomorú eseménynek közepette is örvendenie kellett minden hazafinak a nagyszerű jeleneten. A köznemesség a megye jelesebb egyénci közül egymásután mintegy huszat kiáltott ki, a követséggel megbízandót. De a megbízást, mire másutt, más körülmények közt annyian sóvárogtak, egy sem fogadta el. Mindnyájan a haza elleni bűnnek, a becsülettel meg nem férhető tettnek mondták, a követségben Deák helyét elfoglalni. Néhányan a felszólítottak közül, kik tisztviselők lévén, a megyei közönség határozatának engedelmeskedni kötelesek voltak volna, kijelentették hogy, ha a megye őket hivataluknál fogva akarná kényszeríteni a megye képviselésére, készebbek hivatalukról is lemondani. A főispán végre felszólítá a rendeket, nyilatkozzék, ki a megbízást elvállalni hajlandó. És miért másutt sokan ezreket áldoztak, Zalában most nem találtatott egyén, ki a követséget elvállalta volna. Zala ennek következtében egy ideig képviselő nélkül maradt az országgyűlésen. Közhírré válván a zalai követválasztó gyűlés története, több megye óhajtá Deákot képviselőjévé választani; de ő, bár minden megyének megválasztott táblabírája volt, mások helyét elfoglalni nem vala hajlandó. Azonban, tekintve az eldöntendő kérdések nagy fontosságát, az átalakulási processusnak nehézségeit, s a lökést, melyet az ő tekintélye annak adhatott volna; tekintve végre ez országgyűlésnek, jobbára az ő távollétéből származott erdeménytelenségét: e gyöngédséget helytelennek, valódi hibának lehet nézni. Zala megye királyi rendelet által törvényesen kényszerítve, öt hónap mulva új követválasztó gyűlést tartott; s mivel eleve tudaték, hogy Deák az eredeti utasítás mellett a megbízást most sem vállalandja el, a reformpárt mindenek előtt az utasítás megváltoztatását ügyeke-

1843. zett kieszközölni. Sikerült is neki; de minthogy Forintos és társai izgatásaikat s csábításaikat az adó ellen szinte ismételték: reformpárt is csak heves korteskedés által, melynek következtében a pártharcz vérontással végződék, nyerhetett diadalt. Az adó elvállalását ekként a megye elhatározta ugyan, Deák mindazáltal pártjának vérrel fertőztetett diadala által szintugy nem volt hajlandó szeplőtelen nevét bemocskolni, mint előbb meggyőződéseit, elveit föl nem áldozta az elcsábított, értelmetlen tömeg vak szenvedélyének. Irtózáttal fordult el a véres győzelemtől; s nehogy, ha hozzájárulna, a polgári bűn, az ő példájával mentegethesse magát, a követséget most sem fogadta el. Tette polgári erényből származott, törvény s alkotmány iránti tiszteletet tanusított; de az országgyűlést e súlyos küzdelmek közt megfosztotta bölcs vezérletének hatalmas támaszától. Zala ezután a törvénynek engedelmessé válva, másokat választott követekül.

Egyéb választási zavargások.

Azonban Deák magasztos példája, melylyel undorát s rozszalását minden korteskedés, az utasításnak s választásnak minden elcsábított tömegek általi erőszakolása ellen oly hangosan kijelentette, nem akadályozhatta meg más megyékben a követválasztási botrányos kihágásokat. Sok megyében ellenséges táborokként fölfegyverkezve állott szemközt egymással a két párt a választó gyűléseken; több megyében vér folyt, néhol emberélet is esett áldozatul; másutt csak a ki-rendelt katonaság gátolta meg a pártok véres összeütközését. A bűn ugy egyik mint másik pártot egyaránt terheli; s a reformpártnak sem szolgálhat mentségére az, hogy a rozsz eszközökkel jó ügy mellett harczolt; sem az, hogy a vak szenvedélyek felizgatását kivétel nélkül mindenütt a conservatív párt kezdette az elavult privilegium fentartása végett. A conservatív pártot azonban méltán szigorúbban róhatja meg a történelem, nem csak mivel a botrányt nemtelen indokból, önzésből követte el; hanem azért is, mivel a hol ily módon győzött, sehol sem gáncsolta elvrokonai bűnös tettét; míg a reformpártiak közül számosan méltó szigorral osto-

rozták ezen öngyilkos kihágásokat még ott is, hol azok pártjokat diadalra vezették. Bűnül kell felróvni a conservatív pártnak azt is, hogy némely megyében, például Fehérben, a főispán segedelmével gyámolítottván, a zavargások meggátolása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokból teljes kizárására fordította.

Ilyféle jelenetek több helytt fordultak elő, hol a conservatív párt vallotta magáénak a győzedelmet. De sehol sem törént törvénysértőbb visszaélés a tisztii hatalomnak pártcélokra kizsákmányolásával, mint Horvátországban. Régi szokás szerint e tartományból nem minden megye külön, hanem mindnyájan együtt választották a tartományi közgyűlésen mind a két táblához küldendő követeiket. E közgyűléseken hasonló törvényes szokás szerint minden nemes megjelenhetett, s részt vehetett szavazatával a követválasztásban. Ezen, írott törvénybe ugyan nem foglalt, de régi szokás által szentesített jognak folytonosan, eddig soha kétségbe nem vont gyakorlatában volt a Zágráb megyei köznemesség. Az illyr-párt, mely mult évben oly véres zavargások s kiesapongás által vívta ki a tisztválasztáson a győzedelmet, egy perczig sem kételkedhetett, hogy ha a követválasztás teljes szabadsággal foly le, a nagy többséggel bíró magyar-horvát párt jelöltjei nyernek diadalt. A párt élén álló főtisztviselők tehát reávettek a körülményeket még nem eléggé ismerő, különben is gyöngge Haller bánt: halasztaná el az april 22-kére kihirdetett követválasztó gyűlést mindaddig, míg a magyar-horvát párti köznemesség el nem távozik. A bán ekként párteszközzé válván, a gyűlést, melyre a magyar szellemű túrmezei és sz. iványi nemesség nagy számmal jelent meg, a nélkül hogy az elhalasztást hivatalosan tudtul adná, vagy újabb napot tűzne ki, megnyitni valóban elmulasztá. A gyűlés helyett az előkelőbbekkel tartott tanácskozmányt. A köznemesség szavazati jogát kétségbe vont illyrpátiaiak, hogy azt a választásból kizárhassák, oda törekedtek, hogy a gyűlés

Eszékre téessék át, vagy bizonytalan időre halasztassék el; de sikerült mégis a jogot hosszas gyakorlat kimutatásával bebizonyító horvátoknak oly végzést hozatni, hogy a köznemesség szavazati jogának kérdése, végeldöntésül, a király elejébe terjesztessék. A felírás másnap vala utnak indítandó. A nemesség erre, harmad napi sükeretlen várakozás után, azon hitben, hogy a királyi válasz megérkeztéig választás tartatni nem fog, esöndesen haza távozott. Alig értesült azonban erről az illyrpárt, a bánhoz azonnal új tanácskozmányra gyűlt, s ott végzésül kimondja, hogy csak még se küldessék felirat a királyhoz; hanem a választás a következő napon a köznemesség részvételével tartassék meg. Az illyrek tudván, hogy a magyar-horvátpártiak a vidékről egy éjen át össze nem gyűlhetnek, e ravasz záradékkal ügyekeztek palástolni a végremenendő választás törvénytelenységét. Tervök teljesen sikerült: a választó gyűlés más nap a köznemesség távollétében a bán által megtartatván, az illyrpárt jelöltjei minden ellenszavazat nélkül követekké kiáltattak. A túrmezei nemesség grófja s más horvátpártiak azonban tüstént tiltakozást nyújtottak be a bánnak e törvénytelen választás ellen; utóbb pedig a nemesség jogain ejtett sérelmet az országgyűlésnek is oly kérelemmel jelentették föl, hogy az így megválasztott követek a tartomány képviselőinek el ne ismertessenek; hanem vagy új tartományi választás tartassék, vagy minden megye jogosíttassék fel külön megválasztani a maga képviselőit.

Ily s hasonló választási visszaélések és zavargások között érkezett meg az országgyűlés megnyitásának határnapja. A Pozsonyban összegyűlt rendek közt Deák Ferenczen és Nagy Pálon kívül alig hiányzott valaki eddig ismert törvényhozási celebritásaink közül. Deák távollétének okait előadtuk. Nagy Pál egyhangúlag megválasztatott ugyan Soprony rendeitől. De ő, kinek politikai elveit és céljait minden felől annyira túlszárnyalák az újabb eszmék, hogy azokban magát sehogy sem volt képes feltalálni; s ki e miatt a reformpárt soraiba

már nem illet, a conservatívek táborába pedig átmenni hajlandó nem vala; s úgy egyik mint másik párt ellen gyakran keserűen kifakadt, a követséget nem fogadta el. Tüntek ellenben fel új nevek is, melyek közül néhányan részint már e gyűlésen országos hírré jutottak, részint az utóbbi eseményekben játszottak kitünőbb szerepet. Ilyenek voltak Ghiczy Kálmán, Komárom, Szemere Bertalan, Borsod, Vukovics Sebő, Temes, Lónyay Menyhért, Bereg, ifj. Pázmándy Dénes, Komárom, Perczel Mórícz, Tolna megyék, Szalay László, Korpona város követei, mindnyújan fiatal, politikai ismeretekben gazdag, jeles szónokok, kikkel közelebbről megismerkednünk alább bő alkalmunk leend. Itt csak Szemeréről és Perczelről jegyezzük meg röviden, hogy amaz írói műgonddal készült, szabatos és tartalomdús beszédei által; emez bátor, szenvedélyes, áradozó szónoklata s terjedelmes encyclopædiai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vonta a közfigyelmet.

A pártok állását illetőleg: minthogy a követeket utasítás kötötte, az utasítások pedig nem minden megyében egyik vagy másik párt elvei s véleménye szerint tisztán és következetesen készültek, hanem a pártusáknak vegyes színezetű eredményei voltak: igen számos megye utasításában a szabadelvű reformok pártolása mellett, némely tárgyakra nézve, az újítástól rettegő ósdiak véleményét is fel lehetett találni. A pártok számszerinti erejét ennél fogva általánosan alig lehet meghatározni. Az utasítások kötelezése szerint egynémiben a reform, másban a conservatív párt dicsekedhetett a többséggel. A követek, személyes véleményszínerezetét tekintve azonban, a reformpárt eldöntő többséggel bírt az alsó házban. De bár számra nézve nem kisebb, sőt nagyobb volt jelenleg a reformpárt súlya az ellenfél irányában, mint a mult országgyűlés alatt: annak tényleges ereje most sokkal kisebb volt mint 1840-ben. E gyöngeség Deák távollétéből származott. Vele együtt hiányzott a reformpártnak azon ügyes vezére, ki a fegyelem szigorú fentartása, a legalkal-

A pártok állása.

1843.

masb pillanat megragadása, és saját tekintélyének súlya által néha a számszerinti kisebbséggel is győzedelmet tudott kivívni a parlamenti csatákban. Sok jeles taggal s kitűnő tehetséggel birt ugyan a rendek háza; de hiányzott oly közönségesen elismert tekintély, mely mindenben s állandólag képes volt volna magában összpontosítani a közbizodalmat s betölteni a vezéri szerepet. A különböző kérdések szerint majd Klauzál Gábor, majd Beöthy Ödön, majd Szentkirályi Móricz emelte a vezéri szót; de a fegyelmet, mire kivált a magyar ellenzéknek nagy volt a szüksége, állandóan fentartani, a megyei rendszerápolta hiúságokból eredt viszályt és szétvonást a párttól eltávoztatni képes szellemi felsőséggel s tapintattal egy sem birt közölök. Beöthyt ingerlékeny, zsém-bes természete, kiméltetlen kedvesapongásai, melyekben éles gúnyának nyilait néha pártfelek ellen is szerte lövelte; Szentkirályit, bár hármok közt alkalmasint legtöbb státusférfini képzettséggel birt, gyakran elfogultságig menő makacs ragaszkodása a maga nézeteihez, s e mellett gyakori habozása a vélemények elágazásaiban, s ingadozása, melynél fogva néha még a szavazó láda előtt is fontolgotá, melyik véleményre tegye szavazata súlyát, a vezérletre teljesen alkalmatlanná tette. A

KlauzálGábor.

párt bizodalma még leginkább központosult Klauzálban, ki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyűlési szónokainknak; s kit ernyedetlen munkássága, a kérdések tökéletes, kimerítő ismerete, s a tekintély, melyet már a mult országgyűléseken vívott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlévők közt legalkalmasabbá tettek a vezérletre. Feddhetetlen, tiszta jellemre nem kevesbbé nyilvános, mint magános életében köz-tiszteletet; nagy hatásu szónoklata, melyen rendesen egy sajtóságos hazafias melancholia vonult keresztül, s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgatók keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott a nélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét. De sem ezen pa-

naszos hangú, szívet lágyító szónoklata nem vala oly biztos kalauz, mint Deák nyugodt, rendíthetlen logikája; sem jellemereje és szellemi felsősége nem állott oly magas fokon, hogy benne mindenki bizodalommal megnyugodott, szavára pedig némelyek fegyelembontó hiúsága s népszerűségvadászata mindig hajólt volna. Az eredménytelenség, mely ezen országgyűlést jellemezte, nagy részben a reformpárt egységének s rendszerezettségének hiányából származott, mit csak Deák tapintata s teintélye tudott eddigelé kipótolni.

Azonban legyünk igazságosak. Az 1843-ki országgyűlést, melyen oly nagy fontosságú reformkérdések kerültek szőnyegre, sokkal nehezebb volt vezetni, mint az 1840-ki, melyen a körülmények lényegesen sérelmi s ellenzéki politikát szabtak meg a szabadelvű pártnak követendő irányául. Most e reformkérdések vitatása alatt a régi ellenzék minden elemcinek lehetetlen volt már oly összetartóknak lenni; a különböző vélemény-árnyalatoknak, melyek előbb a sérelmi téren ösztönszerűleg egygyé olvadtak, most az átalakulási viták közt mindinkább különválniok kellett egymástól. A régi nagy ellenzéki párt egy része csak az ősi alkotmányt kívánta fentartani a bécsi absolutisticus irányok ellenében; más része azt javítani kívánta ugyan, de csak egynémiben; míg ismét egy más része azt gyökeresen átalakítani óhajtotta. E különböző elemek tehát most, midőn az átalakítás nagy kérdései vétettek vitatás alá, egy csoportban összevegyülve nem maradhattak többé. Mindinkább szétágazni kezdettek az irányok, a nélkül azonban, hogy a pártok azok szerint magokat rendszerezték volna. Miként elnevezésben, úgy vezérlet dolgában is egynek látszottak; s csak midőn a lényegre, a kérdések felletti szavazatra került a sor, ment kiki a maga irányában. Ezt akkor sokan csak egy közönségesen elismert tekintély vezérletének hiányából eredt fegyelmetlenségnek tekintették. Való azonban, hogy ha Deáknak sikerült volna is nagyobb egységet teremteni, mint minő Klauzál vezérlete alatt léte-

1843. zett : a vélemények elágazását többnemű kérdésekben ő sem volt volna talán képes egészen meggátolni.

A conservatív pártot most is Zsedényi Eduárd és Somsich Pál vezette a követek házában. Ifjabb Majláth György, Baranya követe, mindékes szónoklat, mind státusférfini készültség tekintetében nem egyszer versenyzett ugyan velök; mindazáltal e versenyzés a felsőbb akarat s kitűzött irány által fegyelmezett párt egységét s összetartását nem zavarhatta meg.

A felső házban a reformpárt, bár ismét több fiatal mágnással szaporodott, a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök ellenében mégis folyton kisebbségben állott. De bár száma által diadalokat még nem nyerhetett : erkölcsi ereje s tekintélye által, melyet a reformokra hajló közvélemény gyámolításából, egyes tagjainak fényes szónoki tehetségéből, buzgalmából s bátorságából nem különben, mint vezérének, Batthyáni Lajosnak szigorú fegyelemtartásából merített, nem ritkán oly erős állásba helyezte magát a conservatívpart irányában, miszerint ez számtöbbsége mellett sem volt már mindig korlátlan ura a határozatoknak. Széchenyi, bár az országgyűlés előtt oly heves viszályba bonyolódott a reformpárt némely vezéréivel; a haladás kérdéseit mindazáltal most sem kevesebb buzgalommal gyámolította szónoklata s tekintélye által.

A conservatívpart soraiban, vagy inkább azok élén, hiányzott a korán elhunyt Desseffy Aurél. Helyét, a tanácskozások s határozatok vezetésében gróf Apponyi György foglalta el. Apponyi mindenben azon elveket s irányt követte ugyan, melyeket Desseffy tűzött volt ki pártjának; de ennek genialis felsőbbségét sem ő, sem azon egypár fiatal mágnás, kik e pártban feltűnni kezdettek, Szécsen Antal, Zichy Ferencz és Cziráky János grófok, bár mind a hárman szép készüllettel, s jeles szónoklati tehetséggel bírtak, nem volt képes kipótolni. A párt, sőt az egész tábla legnagyobb szónoka most is a lángeszű esanádi püspök, Lonovics József, volt; a kapesot pedig a párt és a bécsi kormány között megint a mérsékelt

elvv, széles tudományu Mednyánszky Alajos, kamaraelnök képezte. Kopácsy József, érsekprimás és Majláth György, országbíró, ritkábban, de mindig hatással szólottak. Az elnöki széket még mindig József főherczeg, az ország félszázados nádora foglalta el. Ez volt az utósó országgyűlés, melyet ő vezérlt. A páratlan ügyességet s tapintatot, melylyel országgyűléseinket e félszázadon keresztül vezérlte, magas kora s egészségének mindinkább hanyatló ereje, ugy látszék, semmiben sem gyöngítette. Azon hajlamnak, melyet a nemzeti haladás ügyének gyámolításában néhány év óta, néha még a bécsi kormány törekvései ellenében is mutatott, ezen gyűlés folytán még világosabb bizonyítványait adta, mint bár mikor az előtt. Ugy látszott, mintha közeledni érzette volna már élete s tisztí pályája végét, s annak utósó szakában arra törekednék, hogy nevének maradandó népszerűséget biztosítson a nemzet emlékezetében; egyszersmind pedig idősb fiának, István herczegnek is megkönnyítse maga után a nádorságra jutást. Az udvar, ugy látszék, nem szándékozott József családjában, melynek népszerűségét ferde szemmel nézte, örökössé tenni a nádori méltóságot; s e miatt István főherczeget nem rég Csehország kormányzójává nevezte ki, mintegy eltávolítani akarván őt a nemzet szeme elől. Annál inkább ügyekezett tehát József biztosítani neki a nemzet pártolását, melyet aztán az ifju főherczeg compromissiója nélkül az udvar sem igen mellőzhetne a nádorválasztásban.

A pártok jelenleg élesebb ellentétben álltak szemben egymással, mint bármikor a mult időben. A politikai színezet áthatott a társalgási életre is. A nők, kikkel a házak karzatai mindig tömve valának, nem kevesebb buzgalommal s még nagyobb szenvedélyességgel kísérték a pártharczot, mint férjeik. A politikai színezet, különösen a mágnásokra nézve, a társalgási teremekben is annyira uralkodóvá lett, hogy a kik a zöld asztalnál egymással ellenzékben álltak, a társalgásban is külön coteriákra szakadtak. A nők honleányi buzgalma a haladási ügy iránt árulásnak tartotta volna, társal-

1843. gási teremeikben az ellenkező párt tagjait fogadni. E szabály alul csak kevés volt a kivétel. A társalgásnak még nyilvánosabb oldalai is elkülönözve léteztek a pártok szerint: volt külön reformpárti és conservatív kaszinó; reformpárti táncvigalmak, melyeket e párt asszonyai, s azoknak élén a hölgykoszorú gyöngyei, Batthyáni Lajosné és Károlyi Györgyné, többnyire valamely közcél, ipar- s más egyesület gyarapítására rendeztek. A nők e szövetsége a politikai pártokkal sokkal nagyobb előnyére vált a jobbra fiatal tagokból álló s a legszebb és szellemdúsabb hölgyekkel dicsekedhető reformpártnak, mint ellenfelének, melyet nagyobb részében idősebb hivatalnokok s egyházi személyek képeztek. A befolyás, melyet e szövetség az országgyűlés menetére gyakorolt, kivált a fiatalabb tagokat tekintve, nem volt csekély: ki e fiatal, szintoly bájos mint lelkes hölgykoszorú társalgási köréből kizáratni nem akart, a reformpárttal kénytelenített szavazni.

De lássuk már az országgyűlés menetét a fontosabb, ki-
tűnőbb kérdések tekintetében.

Királyi
előadások.

A királyi előadások, melyek máj. 20-kán a trónbeszéd után a nemzetnek ünnepélyesen átadattak, tartalmokra nézve következők: 1. Az országos választmányoknak a büntető törvénykönyvet, a katonai élelmezést, a Duna szabályozását illető munkálatai vétessenek tanácskozás alá. 2. A megyegyűlési kicsapongások ellen törvény alkottassék. 3. A városok törvényhozási részvétele a törvény értelmében biztosíttassék. 4. A közlekedési eszközök tökéletesbitéséről s annak eszközlési módjairól ő felsége elejébe javaslat terjesztessék. 5. A hitel-törvények némely hiányai pótolttassanak. 6. Egy országos hypotheka-bank felállítása iránt törvényjavaslat készíttessék. 7. Az országgyűlési szállások bére törvény által biztosíttassék. 8. Az országos választmányok munkálataira előlegezett mintegy fél millió forint megtérítése iránt törvény alkottassék.

Miként a hat első pont mutatja, a kir. előadások, szintugy mint a trónbeszéd is, kedvező kilátást nyitottak a reformokra;

a nemzet szava, mely reform után kiáltott, biztatólag hangzott vissza a trón zámolyáról. A reformpárt annyira meg volt elégedve a királyi előadásokkal, hogy annak egyik vezére, Kossuth, már diadalát ülő politikája győzedelmének az őt oly keményen megtámadott Széchenyi ellenében. «Az ügy, mondá, melyért annyi balviszontagságok, annyi megtámadtatások közt törhetlen hűséggel küzdött köre s tehetsége szerint annyi hű kedély, — a haladás ügye, diadalának küszöbéhez ért!» — «Mig egynémelyek demokratikus irányról vádolják ez arisztokratikus országban azokat, kik a «nép- és politikai jog» szót viszonyba teszik; addig itt, az országgyűlésen, vallomást hallunk, hogy a szabadság köre kiegészítve nincs. Mig reánk gúnyt szórnak, midőn a kor igényeiről említést teszünk, addig a trón zámolyáról figyelmeztetünk: hogy az idő int, s a körülmények szükségeivel meg kell alkudni. Mig egy nagy érdemű nemes gróf azt veti szemünkre, hogy minden kérdést compromittáltunk, s elvarátainkkal zátonyra jutánk, addig mi vigasztalódva mutatjuk fel a megyék utasításait, s a választottak becses névsorát; s mig erre azt feleli, hogy gyarló számolásunkból a kormányt kifelejtettük, addig a kegy. kir. előadások országgyűlési tárgyalásul lűzik ki nagy részét azon tárgyaknak, melyeknek korkérdésekké alakulásához csekély erőnk szerint mi is járultunk.» És valóban, a királyi előadások ennyire még soha nem hangzottak össze a nemzet kívánságaival. A reményeket a reformügy győzedelméről a kormány eljárása nagy mértékben igazolta. Ritkán volt még egy királyi kancellár oly népszerű, mint e pillanatban Majláth Antal; — mert a kormány jó szándéka neki tulajdonított. — És mégis, mind ezek daczára, alig volt valaha ennél eredménytelenebb országgyűlés. A gyűlés elején oly népszerű kancellár, annak végén bizalmatlansági szavazatot kapott.

A királyi előadások azt látszának bizonyítani, hogy a kormány, megértvén valahára a nemzet szükségeit, azokat pótolni is hajlandó, s őszintén, loyálisan kívánja elősegíteni a refor-

1843.

mokat, a nemzet újjászületését. De, fájdalom, ez nem volt való, legalább nem annyira, mint a nemzet óhajtotta s reménylette. Hogy az eredmény sokak vérmes reményeinek nem igen fog megfelelni, eléggé kitűnt mindjárt eleinte az országgyűlési hírlap ügyének eldültéből. Mit eddig az országrendei annyi országgyűlésen, de mindig sükeretlenül, sürgettek, most valahára elérni hitték, hogy a tanácskozmányok folyamáról egy szabad, előleges censura alá nem vetendő, országgyűlési hírlap adjon tudósítást a nemzetnek. E végre a már 1836-ban indítványozott törvényjavaslat az országgyűlési szabad hírlapok iránt, némi módosításokkal újra felvettett s megállapított, hogy ezt a sajtó általános kérdésével, mint azt eddig a főrendek s a kormány kívánták, összekötni nem lehet. A főrendek azonban, hol a többség most is a kormányhivatalnokok részén volt, s ennek következtében a határozat e tárgyban méltán a kormány akaratának tartathatott, ismét csak azt vitatták s végezték, hogy e kérdés az általános sajtótörvényekkel együtt tárgyalandó. És minthogy a főrendi tábla ezen határozatától számos üzenetváltások után sem állott el; a rendek pedig az általános sajtótörvényekkel most nem foglalkodhattak: az országgyűlés most sem nyerhetett szabad, censurálatlan hírlapot. Meg kell azonban vallani, hogy ama szabadabb mozgás, mely három év óta a hírlapoknak általában engedtetett, az országgyűlési tudósításokra is kiterjedt. A Pesti Hírlap és Hírnök, bár nem censurálatlanul, nem egész szabadsággal, mégis elég részletes tudósításokat adtak a tanácskozmányokról. E korlátozott sajtószabadság is nagy hatással volt azonban a nép politikai nevelésére. Az országgyűlési viták közzététele által az egész nemzet mintegy részt vett a közügyekben, figyelemmel kísérte azok fejleményeit, számított, ellenőrködött; a közügyekre mind nagyobb világosság terjedt szét.

Országgyűlési
szabad hírlap.

Válaszfelirat.

A rendek első országos tanácskozmányainak tárgyát szokás szerint a királyi trónbeszédre s előadásokra adandó választette. A királyi előadásokkal a rendek általában meg voltak

ugyan elégedve; midőn azonban ez iránti örömüket a kormánynak kijelenteni szándékoztak, tudtára akarták adni egyszersmind azt is, mennyire gátolja a nemzetet haladásában az, hogy számos sérelmek orvosolva még nincsenek, sőt hogy némely újabb törvények, például az, mely az erdélyi részek visszakapcsolását parancsolja, sincsenek végrehajtva. Oly válaszfeliratot kívánt tehát készíttetni a rendek többsége, mely a követendő irányt kijelölve, mind a sértett törvények helyreállítására, mind a jövődő haladásra ösvényt nyisson. E végre elhatározták, hogy a készítendő válaszfelirat csak általános téren mozogjon s mind a kir. előadásokat, mind a sérelmeket egyszersmind magában foglalja: a kir. előadásokra nézve kijelentse, hogy mind azt, mi azokban áll, ők is akarják; de egyszersmind a sérelmeket is kívánják orvosoltatni. Szóval oly feliratot határoztak készíteni, melyben az ország állapota, annak bajai s hiányai eleven színekkel ábrázoltassanak, a rendek szándéka, azokon segíteni, kifejeztessék; és mivel a kir. előadások e szándékukkal összehangzanak, örömük is kijelentessék a felett, hogy ő felsége a nemzet bajait s kívánatait figyelmére méltatta. A felírás végre, bár néhányan a sérelmek említését kihagyni óhajtották, ez értelemben el is fogadtatott.

«Mig Európa legtöbb nemzetei — így szól a felirat azon része, mely az ország főbb bajaira és sérelmeire vonatkozó tárgyakat magában foglalja, — mig Európa legtöbb nemzetei a tartós béke áldott korszakát, szellemi és anyagi jóllétöknek eredménydús kifejlesztésére fordíták, az alatt a magyar nemzet majd legdrágább kincse, polgári alkotmánya, megőrzésének, majd sértett törvényei szentsége helyreállításának gondjaival elfoglalva, majd ily körülmények közt el nem háríthatott belső akadályoktól feltartóztatva, nem örvendezhetett az erkölcsi és anyagi jóllét azon kifejlődésének, melyet annyi áldozatok jutalmául a tartós közbéke korától méltán reménylett.

«És ámbár a legújabb időkben, kivált pedig felséged kegyes uralkodása alatt az alkotmányos hatalmak egyesült törekvése

egy új időszaknak, a haladásának, kezdetét nem csekély, nem is süketlen intézkedésekkel jelelék, a kép mégis, melyet hazánk állapotának öszvege mutat, nem vigasztaló.

« Az ország épségének hiányait, hazánk részeinek a törvény végre nem hajtása miatti kétes helyzetét, még mindig fájlatjuk. A nemzetnek több ízben felterjesztett egyéb előleges sérelmei is mindig orvoslást várnak. Nyelvünk még most sem foglalható el teljes mértékben azon polczot, mely a magyar nemzet közdolgaiban mást nem illethet. A családi élet nyugalmát vallási viszálykodások zavarák, s a kedélyeket még most is feszült aggodalomban tartják. A nép, kellő nevelés hiánya miatt, szellemileg elhanyagolt állapotban van; az adózók, a katonai élelmezés és szállásolás súlyainak megszüntetését, egyéb közterhek könnyítését s igazságosabb felosztását még mindig reménylik. Az ország önállásának méltánylása, s a nemzet befolyása s megegyezése nélkül alkotott, többszöri törvényes felszólalásaink ellenére fenálló vámszabályok, melyek egész rendszerükben ellene fordulnak kereskedésünknek, s a honi iparunk, földművelésünk jutalmát bizonytalanná, ingadozóvá tevék s műiparunkat teremni, s a hol termett, felemelkedni nem engedik. Ezek, és a kereskedést előmozdító eszközök hiánya, mit adózó népünk saját erejével nem pótolhata, és szűk köre az élénk szorgalomnak, melyet csak az akadéktalan műipar s a virágzó földművelés kölcsönös hatása teremhet s azon korlátozó intézvények, melyek ugy egyiknek mint másiknak szabad kifejlődését gátolják, belkereskedésünket sem engedék felvirágzani. Ezekhez járulván még a földbirtok bizonytalansága s ingatagsága, a köz hitel, az utóbbi törvényhozásnak bölcs gondoskodása mellett is, még több alapfeltételeiben szűkölködik; s az újabb kor újabb igényeivel megszorodott szükségek aggasztó mértékben sodorják a nemzetet a köz elszégyenyedés örvénye felé. Végre még rendetlenségek is jöttek közbe, melyekben a bővebb kifejlés magvát rejtő törvények teljesítettlen maradásának is ugy közvetlenül, mint a példa erejénél fogva nagy része van, s me-

lyek a személyes bátorlétnek már a mult országgyűlés gondoskodására méltatott hiányát még súlyosabban éreztetik, s a törvények tekintetének szilárdítását sürgetőleg szükségessé teszik.» Mondják aztán, mikép e közbajok közt nagy vigasztalásukra szolgál, hogy a király szándékai a nemzet jövődjének biztosítása s közboldogságának gyarapítása iránt a nemzet kívánataival találkoznak, s ép azon térre hívják fel a törvényhozás gondoskodását, melyet a nemzeti közkivárat e korszak feladatának kijelölt. Miután utóbb a kir. előadások egyes pontjait megérintik s azokat tárgyalni készeknek nyilatkoznak, kéri a királyt: hogy, a vallási viszálykodások megszüntetése végett, a még 1840-diki május 7-kén felterjesztett törvényjavaslatra minél előbb adjon választ; végre pedig, hogy válaszait nemzeti nyelven adassa ki az országgyűlésnek.

Mialatt az ily értelemben szerkesztett válaszfelirat vég megállapítása s felküldése iránt a két tábla közt üzenetek váltattak, a rendek házában két tárgy rendkívül heves vitatkozásokot támasztott. Ezek egyike a nemzeti nyelvet, másika a vallási viszonyokat illette.

A horvátországi követek, kiket, miként fentebb láttuk, az illyr párt a magyar szellemű horvátok kizárásával választott s küldött Pozsonyba, bár a magyar nyelvet tökéletesen értették, s a kerületi ülésekben azon szóltak is, az országos ülésekben mégis, utasításuk szerint, latinul kezdtek szólani. Ezen ellenséges szellem miatt mindjárt az első ülésekben neheztelés támadt ellenök a rendek kedélyében, mely mindinkább ingerültséggé kezdett növekedni. Néhány tekintélyesebb követ azon figyelmeztetésére azonban, hogy ezen állapoton csak törvény, nem pedig neheztelés által lehet segíteni, a hullámok kissé s egy időre lecsöndesültek. E körülmény okul szolgált, hogy a nemzeti nyelv iránt a törvényjavaslat mennél előbb elkészíttessék. E javaslatban a magyar nyelv általában a törvénykezés, közigazgatás és közoktatás nyelvévé emeltetett; Horvátországra nézve pedig az lőn végzéssé, hogy közigazgatásuk és nevelésök nyelve a régi maradván, a ma-

A nemzeti nyelv és Horvátország.

gyar nyelv iskoláikban szinte taníttassék; a horvát hatóságok és közhivatalok a magyarokkal magyarul levelezzenek; a horvát követek a magyar országgyűlésen magyar nyelvvél éljenek; s végre, hogy tíz év eltelte után minden királyi kinevezéstől függő hivatalra csak magyarul tudó horvátok alkalmaztassanak. Történt azonban nem sokára (a június 20-kai ülésben), hogy a horvát követek, kik előbb már néhányszor magyarul szóltak, most mintegy kiáltó ellenzéséül a megállapított törvényjavaslatnak, diákul kezdenének szólni. A házban erre rendkívüli zaj támadt, s több követ egyszerre felkelvén: «Ez nem egyéb dacznál, — mond az egyik — a követ tud magyarul, e méltatlanságot a tábla el nem tűrheti.» «Törvény nem tiltja, s a szokás megengedi» — felel az elnök kir. személynök. «Magyarul!» hallatszik minden felől. A horvát követ azonban mégis csak diákul erőködik szólni. De új zaj és «magyarul!» kiáltás félbeszakasztja s elfojtja beszédét. Ezután hosszas, heves vitatkozás támad a felett, hogy bár törvény nem létezik, szabad-e más nyelven szólni, mint magyarul? Némelyek ezt törvény által kívánják elhatároztatni. Mások rögtön végzés által akarják biztosítani a magyar nyelv kizárólagos használatát. A horvát követek halasztást kérnek, mialatt küldöiktől engedeimet nyerhessenek a magyarul szólásra. A szlavoniai követek néhányai kijelentik, hogy inkább lemondának tisztokról, mintsem hogy oly utasítást fogadjanak el, mely őket diákul szólásra kényszerítse. A nagy többség kívánata szerint végre a végzés kimondatott, hogy a rendek tábláján mindenki magyarul köteles szólni. A horvát követek azonban, kik e végzés előtt meghajolni nem akartak, a személynök által óvast adtak be a rendek táblájára, melyben mind azon törvényeket, melyek, mint mondák, az ő befolyásuk nélkül hozatnak, Horvátországra nézve eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták.

A rendek táblája annál kevesebbé volt hajlandó engedni a horvát követek igényeinek, minthogy a turopoljai gróf, ki megválasztatásuk törvénytelenége ellen mindjárt a gyűlés

elején óvást tett, most is kijelenté, hogy ezek nem Horvátország, hanem csak az illyr párt követői, s általános volt a rendek közt a meggyőződés, hogy azon utasítás, melyre a horvát követek hivatkoznak, nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt akarata. Az illyr párt azon pártfogás által bátorítva, melyben a kormány felsőbb rétegeiben részesült, már oly vakmerőségekre vetemedett, hogy tagjai jelenleg, az országgyűlés székhelyén is nyilvánosan s büntetlenül énekeltek a magyarok elleni gúnydalt. A rendek tehát az óvást indignatioval dobván vissza, felolvastatni sem engedték. Maga a kir. személynök is inté a horvát követeket, fontolnák meg, hogy a végzés elleni óvás érvénytelen, s hogy azért, mert egy utasítástól elestek, magokat a törvényhozásból kizárótnak tekinteniök, nincs rendén. De a horvát követek még ebben sem nyugodtak meg, s mint alább látandjuk, felsőbb helytt kerestek s nyertek is pártfogást.

Mialatt a kedélyeket a horvát követeknek felsőbb helyről titkon gyámolított dacza ily ingerültségbe ejtette, a vallási s különösen a vegyes házassági viszonyok felett is hevesen folytak a vitatkozások. Bár a káptalani s horvátországi követeken kívül alig volt, ki a vallások teljes viszonyosságának s általában a tökéletes vallás-szabadságnak elveit nem védte volna; mégis csaknem minden követ felszólalt e fontos tárgyban, nem annyira hogy a csekély kisebbség szűkkeblű elveit meczáfolja, mint inkább hogy részéről is bebizonyítsa, mikép az országnak, nemzetnek közvéleménye kívánja a vallásszabadságot. Öt napig folyt a kerületi ülésekben a vitatkozás, jobbára a vallásszabadságnak csak azon sérelmei felett, melyek iránt a mult országgyűlésen a két tábla egymással még meg nem egyezett, vagy melyek a két tábla közt még üzenet tárgyai sem voltak s a mult országgyűlés óta merültek fel a nemzeti életben. A végzés már a negyedik nap igen nagy többséggel a következőkben mondatott ki: 1. A vegyes házasságoknál eddig szokásban volt reversalisok a multa nézve is megszűnttetnek. 2. Az áttérés egy vallásról

A vallási
vitatkozások.

1843.

másra szabad; a katolikus papság által eddig gyakorlott hat héti oktatás, mi az áttérés szabadságát sérti s korlátozza, eltöröltetik. 3. Ha a vegyes házasságokban élők ágyra és asztalra nézve elválaszthatnak, a protestáns fél új házasságra léphet. 4. Az evangélikusokat Horvát-, Dalmát-, és Tótor-szágból kitiltó municipális jog megszüntetetik. 5. A recopulatio tilos. 6. A vallásbeli tökéletes viszonyosság külön elvben mondandó ki.

Vurda kano-
nok véleménye.

A tárgy ekként már bevégezettnek vala tekinthető, midőn a következő napon, váratlanul, az eddigieknél sokkal hevesebb személyes vita keletkezett. A győri káptalan követe, Vurda Károly kanonok, széles tudománya által nem kevesebbé, mint szelid keresztényi szelleme s erényei által jeles egyházi férfiú, a vitatkozás negyedik napján, kevéssel a végzés kimondása előtt, akként nyilatkozott, miszerint szerencsétlenségnek látja, hogy az országgyűlésen vallási tárgyokról foly a tanácskozás; s ezen szerencsétlenség okát nem a kath. papságban, — mert, ugymond, «*ilicet inira muro peccatur et extra*», — hanem abban találja, hogy az egyházi és világi hatalom nincsen egymástól tökéletesen elkülönítve; a vallási dolgok vitatását a világi törvényhozás körébe nem tartozónak nyilatkoztatta, s teljes vallásbeli szabadság mellett szavazott.

«A vallási surlódások alap-oka, u. m. a törvények egyoldalúságában fekszik; mert minden politikai hiba megboszúlja magát még századok múlva is. Ezen egyoldalúság állítá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szülte, — daczára Lactantius ama szavainak: «*religio est res liberrima*», a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégettetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vívni ki a szabadságot s azt a király által is esküvel biztosítani. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem éldelelhetette. Így jöttek létre a kir. resolútiók, a türelmi rendelet s az 1791-ki törvény. Eleink ezt

hitték, hogy ez célra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnnyel bír, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be e tárgyba mélyebben, mint a közjó kívánja. E szempontból kiindulva, legcélszerűbb elismerni a vallási teljes szabadságot; ez vezethet egyedül a kívánt célra. Óvakodni kell vallás dolgában a kényszerítő törvényektől; mert a meggyőződés az embernek legdrágább kincse, s a törvények nem csak külső engedelmességet, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemi és az anyagié; azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer fojtja el, ott a külső sem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, u. m., hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi közösségre nézve is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniök. Szükséges ez ügyet törvény által eldönteni; mert ez egyedül a lelkiösmeretet illeti.» Átmenvén aztán ezen általános vallásszabadsági elvnek alkalmazására a reversalisok, átmenet és iskolák tekintetében, ez utóbbiakról ekként nyilatkozott: «Az iskolákra nézve akkor lesz szabadság, ha azok rendezése körül nem az egyes egyházak, hanem az összes álladalom forog szem előtt. A vallási oktatás felett őrködjék az egyház; a világi tudományoké felett maga a státus. És ha a nemzet a tökéletesség azon fokára jutand, hogy minden vallás egyenlő legyen, akkor nem lesz többé katolikus vagy protestáns, hanem egyedül magyar nemzeti iskola.»

Vurda kanonok e nyilatkozatát a követek általánosan nagy tetszéssel fogadták. Más nap azonban ugyan meggyült baja a felekezeti szellemen túl emelkedni bátorkodott derék egyházi férfinak. Kanonok társai, kik a gyűlés után azonnal külön tanácskozmányba gyülekeztek s a püspököket is befutkosták, egész zivatart keltettek fel a vallási szabadságot pártolni mérészlőnek feje fölött. Az egész ötödik napi ülésnek e szemé-

lyes ügy tette tárgyát. Több káptalani követ mindjárt a gyűlés kezdetével óvást tett Vurda ama nyilatkozata ellen, miszerint a vallásfelekezetek közötti surlódások megszüntetésére legcélszerűbbnek mondá az egyházi s világi hatalom tökéletes különválasztását s minden vallás gyakorlati szabadságát. A megyei követek azonban tömegesen Vurda részére állottak, s ezen egymást felváltó óvástételek ellen egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy ezen óvások a törvény által különben is tiltva lévén, a káptalani követek okok ellen okokkal lépjenek föl, s miután ők is azon egy pálya síkján állanak, czáfolják meg, ha képesek, állításait; mindenik a maga vagy küldői nevében nyilatkoztassa ki véleményét, s ne szóljanak az egyház nevében, melyet ők nem képviselnek; ne szóljanak egyházi constitutióról, melyről e ház nem tud semmit, hanem igen, törvényes alkotmányról, melynek világiak s egyháziak egyformán alája vetvék. Az óvástételek a kanonokok által mind e mellett is folytattatván, a megyei követek megjegyezték, hogy ezen óvástételek csak azt bizonyítják, miszerint a káptalani követek a társuk beszédében nyilvánított szelid szellem s keresztény szeretet ellen protestálnak; pedig ezen beszédből ész és szív szólott.

E jelenet annál szomorítóbbnak találtatott, mivel azon testület, melyből az óvástételek történtek, külön osztályt képezvén, az egyest, ki a testületi szellemmel összeütközésbe jő, önhatalmából s önkörében sujthatja. Mert legkevesebb sem kételkedhetek többé a megyei követek, hogy Vurda, kit a felekezeti s papi gyűlölet árával ennyire elborítottak, áldozata leend keresztény szeretetének s alapos meggyőződését kimondani merő bátorságának; — mi nem sokára csakugyan valósult is. Érezni látszék ezt maga a társai által oly dühösen megtámadt egyházi férfit is; s mielőtt végkép elmúlni kényszerítették, még egyszer bővebben kifejteni szándékozott megdönthetlen elveken alapuló meggyőződéseit. Fájdalmát jelentvén, hogy a mai tanácskozásnak vétke nélkül tárgyává lett, ezen szavakat alkalmazá magára: «Si pro-

pter me orta est hæc tempestas, projicite me in mare: ero alter Jonas» (ha miattam támadt e zivatar, dobjatok a tengerbe; második Jónás leszek). Ha mit mondott volna az egyház elveivel ellenkezőt, azt visszavonja; de lelkiösmerete őt arról nem vádolja. Ő tisztán státuszpolgári tekintetből szólott, egyedül a végett, hogy kiengesztelődést, békességet eszközöljön. Ő nem javaslott, csak elveket mondott ki, melyeket megezáfolni lehetetlen; csak a hibát akarta elkerülni, mely a törvényhozásban századok mulva is megboszulja magát. Szabad országot, szabad vallást, szabad egyházat kívánt. Nem azt mondta, hogy a törvények vallás tárgyában szükségtelenek; hanem, hogy az eddigiek egyoldalúak, igazságtalanok. Sajnálja, hogy követársai oly kisdedszívűek, miszerint gánésot találtak beszédében. Ő nem javasolta, mint szemére vettetett, hogy a különböző hitfelekezetbeliek gyermekei már most azon egy iskolában taníttassanak; csak azt mondta, hogy ez idővel bekövetkezhetik, mi épen nem lehetetlen, mihelyt a különféle tudományok nem vallási szempontból taníttatnak. Kívánja ugyan ő is, hogy az ifjuság a vallásban taníttassék; ez mindazáltal a vasárnapi iskolákban is megtörténhetik a papok felügyelete alatt. Így remélni lehet, hogy az iskolák, a helyett hogy vallások szerint osztásanak fel, idővel magyar nemzeti iskolákká váljanak. Inti a feleket, ne álljanak egymással harezias csapatokként szemben, hanem egyesüljenek a szeretetben.

A megyei követek vetélkedtek egymással igazságot szolgáltatni a derék férfinak, ki az előítéletekkel, felekezeti szűkeklúséggel s kasztgyűlölettel ily nyíltan szembeszálni bátorodik, s kijelentették, hogy mellette szól a közértelem és a közbecsülés; óhajtásukat fejezték ki, nyílnék bár előtte tágasabb kör, melyben keresztény szeretettől áthatott elveit létesíthesse. Végre pedig határozat mondatott ki, miszerint a jegyzőkönyvben megemlítendő, hogy a rendek a káptalani követek által tett óvásokat helyteleneknek, az országgyűlési

gyakorlattel s törvénnyel ellenkezőknek s minden érvényesség nélkülieknek nyilatkoztatják.

Mi a főpapság szelleme, elvei mellett könnyen előre látható vala, valóban meg is történt: a meggyőződését a kaszt-szellem ellenében nyíltan kimondani bátor egyházi férfinak azontúl elnémulnia, nem sokára távoznia is kellett az országgyűlésről. A győri káptalan, melynek követe volt, a püspökök meghagyása szerint, más, orthodoxabb szellemű tagot küldött fel helyette Pozsonyba.

A vallási ügy a mondottak szerint általánosan befejeztetvén, a vegyes házasságokról külön, s az azok tárgyában a püspöki kar által Rómába küldött követségről, az onnan érkezett, s a vegyes házasságokat általában rosszaló brevéről, s erre kiadott királyi placetumról még több napig folytak a tanácskozások. A többség végre a következő határozatokban egyezett meg: egy külön feliratban terjesztessék elő ama sérelem, mely a brevéből s placetumból az országra nézve keletkezett; sürgettessék ezeknek visszavonása s megszüntetése, a vegyes házasságokat megáldani nem akaró lelkészek ellen megkezdett pöröknek, melyeket a kormány fölkért, leküldetése, hogy a törvény azok szerint végrehajthatassék; kívánták végre a rendek, hogy mind azon brevék, melyek idő közben placetumot nyernek, a következő országgyűlés elejébe terjesztessenek.

Pár hétre e vitatkozások után, mielőtt a közlött végzések a kormányhoz törvényjavaslat alakjában felküldethettek volna, jul. 5-kén a vallás, tulajdonképen a vegyes házasság ügyében, egy királyi leirat érkezett a rendekhez. Válasz volt ez ama felíratra, melyet a rendek még a mult országgyűlésről 1840-k máj. 7-kén intéztek a kormányhoz. Hogy ugyanis a reversalisokból származható minden viszályoknak eleje vétessék, oly törvényt kívántak alkotni, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek ezentúl mindig az apa vallását kövessék. A kir. leirat nem ellenzé ugyan ilyféle törvény alkotását; azt mindazáltal oly formán kívánta módosíttatni, hogy

a vegyes házasságok kötésekor a jegyesek szabad szerződés által határozassák meg: a bevett keresztény vallások melyikében akarják gyermekeiket neveltetni; az ily szerződések minden esetben a magán kötvelek tökéletes erejével birjanak; és csak a hol ily szerződés nem sikerülne, vagy a felek olyant kötni nem akarnának, egyedül ott tartozzanak a születendő gyermekek az apa vallását követni.

A kir. leirat minden felől nagy elégedetlenséggel találkozott. Nem elégitette ki a papságot, mert annak a katholicismus uralmáról ápolt elveivel nem egyezett meg; nem a rendeket, mert ezek méltán attól félték, hogy ily törvény által a reversalisok, melyeknek eltörlését a nemzet folytonosan sürgette, bár más név alatt, de lényegökre nézve mégis törvényesítenének. A rendek ennél fogva a kir. leirat elveit nem fogadták el, s köz akarattal újabb feliratban sürgették a kormányt: egyeznék meg oly törvény alkotásában, mely szerint a vegyes házasságoknál mind a lelkiösmeret teljes szabadsága, mind a különböző vallásfelekezetűek közötti tökéletes viszonyosság elve fentartassék; mit csak az által hisznek elérhetőnek, ha a vegyes házasságokból születendő gyermekek kivétel nélkül mindig az apa vallását követendik.

Egy más feliratban, melyet a kath. papság által az egyházi áldásnak a vegyes házasságoktól megtagadása tárgyában készítettek, a rendek élesen megróvják a főpapok eljárását, melylyel az ország lakosainak nyugalmát megzavarták, s a vallási viszály s felekezeti gyűlölet átkát azok közt ismét felidézték; a kormányt pedig sürgetik, járulna oly törvény alkotásához, mely szerint, minden utóbbi viszályok s ingerültség megszűntetése végett, a vegyes házasságok nem kath. pap előtt is érvényesen köttessenek, s az eddig ilyképen kötött házasságokból született gyermekek törvényeseknek nyilváníttassanak. E felirat felett a főrendek házában öt napig folytak a végetlen viták, melyek az ingerültséget csak növelték, míg végre e tábla többsége is hozzájárult a rendek véleményéhez, miszerint a kormány a mult országgyűlésen felküldött tör-

1843. vényjavaslatot megerősíteni sürgettetik. De a kormány az 1844-ki márcz. 25-kén kelt kir. válaszbán sem akart megegyezni ily parancsoló törvény alkotásában; s a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásának meghatározását tovább is a házas felek kölcsönös szabad egyezkedésétől kívánta feltételeztetni. E kir. válasz következtében a vallási viták mind a két táblánál ismét megújultak. A vegyes házasságok, tulajdonképen a reversalisok kérdése mellett, az egy vallásról másra való áttérés szabadságának kérdése is több ízben nagy hévvel vitatott meg a két táblán.

Az új, vallási törvények.

Az annyi keserőséggel, oly hosszan folyt vitáknak valahára mégis kedvező lett eredménye: a kormány a törvényjavaslatban megegyezett, minél fogva a vallási kérdés, lényegében következő tartalmu törvény által fejeztetett be: 1. Azok ki k 18 éves korukig evang. vallásban neveltettek, vallásuk végett kérdés alá többé ne fogassanak. 2. A vegyes házasságok evangélikus lelkészek előtt is érvényesen köttethetnek. 3. Melyek eddig így köttettek, ezennel törvényesíttetnek. 4. A protestáns vallásra történendő áttéréseket illetőleg rendeltetik: a) Az áttérni akaró e szándékát lelkésze előtt két tanu jelenlétében jelentse ki. b) Négy hét eltelése után köteles ugyanazon lelkész előtt ismét két tanu jelenlétében kijelenteni, hogy előbb nyilvánított feltételénél állhatatosan megmarad. c) E jelentésekről az illető lelkész mind a két esetben köteles bizonyítványt adni. d) Ha a lelkész ily bizonyítványt adni vonakodnék, olyant a két tanu is érvényesen adhatand. e) Mihelyt az áttérni szándékozó e bizonyítványokat azon lelkésznek, kinek vallására térni akar, bemutatja, az áttérés teljesen be van fejezve; de a bizonyítványok előmutatása nélkül az áttérésnek helye nem lehet. f) Az áttérési esetek a püspöki hivatalok által a helytartótanács utján ő felségének minden félévben tudtára adatandók.

A nehéz kérdés tehát, mely nálunk szintugy mint Európa egyéb tartományáiban, oly hosszan, annyi ingerültséggel vitatott, e törvény által akként lön befejezve, hogy mind a

teljes lelkiismereti szabadság, mind a különböző vallásfelekezetek közti tökéletes viszonyosság elve biztosított. Ezen elvek már a bécsi és linzi békekötések alkalmával is kimondattak ugyan; de az udvartól pártolt kath. főpapságnak keresztényi szeretet hiányából származott folytonos fondorkodása következtében, két száz évnél több idő s a XIX-dik század felvilágosodott szellemének fuvallata kivántatott arra, hogy azok valahára világos, minden kétértelműséget, minden cseleskedést kizáró törvény által ténylegesen érvényesíttessenek.

Mi alatt a vallási törvény ilyképen megalkottatott, a magyar nyelv miatt a horvát követekkel megkezdett viták mind ingerültebb s keserűbb szenvedélyeket ébresztettek. Mondók, miképen a rendek jun. 20-kán végzést hoztak, hogy házokban csak magyarul lehessen szólni, s mikép az ellen a horvát követek sikeretlenül nyújtották be óvásukat. De nem volt ellenben eredménytelen a folyamodás, melyet a horvát követek a kormányhoz küldöttek fel. Bedekovics alkanczellár, maga is az illyr párt tagja s főpártfogója, oda vitte a kabinetben az ügyet, hogy egy, octob. 12-ki kir. leiratban a rendeknek meghagyatott, miszerint addig, míg törvény által másként meghatározva nem leszen, a horvát követeket, az eddigi szokás szerint, latinul is engedjék szólni.

Meg kell vallani, hogy a rendek junius 20-kai végzése, melylyel táblájoknál a horvát követeket is magyarul szólni kényszerítették, szenvedélyszülte, elhamarkodott, s politikailag tekintve, eszélytelen, igen hibás lépés volt, mely a különben is oly ártalmas viszályokat újabb lángra gynlasztotta. Horvátországban eddigelé tulajdonképen három felekezet létezett: a tisztán magyar párt, mely számra s hatásra nézve mind a mellett is igen gyöngé volt, hogy több nagy birtokurat számlált kebelében; az illyrpárt, mely, számát tekintve, szinte kevesebbségben volt ugyan, de erélye s a tömegekre és az ifjuságra gyakorolt hatása által jelentékeny befolyást vívott ki; — s végre a tulajdonképeni horvát felekezet, mely a nemzet nagy többségét alkotta. Az illyr párt huzamosabban

csak úgy emelkedheték vala döntő hatalomra a tartomány ügyeinek intézésében, ha a sajátlag horvát felekezet által gyámolítottatik. Ez eddigelé csak oly esetekben történt, midőn a tartomány municipalis jogai vagy nemzeti érdekei forogtak szóban. De a végső időkben az illyr párt, szilaj kicsapongásai által, mindinkább elidegeníté magától a horvát nemzet józanabb, higgadtabb részét; az ingerültség, melyet a nyelvkérdés pár év előtt támasztott, mindinkább szűnni kezdett; a közvélemény, kivált a három szlavoniai megyében, Verőczében, Pozsegában és Szerémben, az illyrpárt erőszakoskodásai következtében, mindinkább simult a magyarsághoz, s nem volt alaptalan a remény, hogy a kölcsönös mérséklet a megzavart egyetértést teljesen helyreállítandja; minek következtében a kicsapongásai miatt erkölcsileg sokat veszített s mind csekélyebbre olvadó illyr párt is kénytelen lesz felhagyni zavargásaival. Így álltak az ügyek a pozsonyi országgyűlés megnyíltakor. S ki hitte volna, hogy ama junius 20-kai határozat, mely a horvát nemzetiséget tulajdonképen nem sértette, s nem egyebet foglalt magában, mint hogy a magyar birodalom országgyűlésén a latin helyett mindenki, tehát a horvát követek is, magyar nyelven szóljanak, a csilapodó szenvedélyeket ismét lánggra lobbantja! S az eset, fájdalom, mégis ez lőn. Alig terjedt el híre azon eszélytelen határozatnak, s a nemzetiségi kérdés Horvátországban már is megint elmérgesült. Az illyr pártiak új erélylyel támadtak fel, s a megint hozzájok esatlakozott más buzgóbb horvátok súlya által mind számbeli, mind erkölesi erőben gyarapodva, azontúl mindenben döntő hatásúvá lőnnek Horvátországban; sőt még a szlavoniai megyékben is elfojtatott a magyarsághoz simuló hajlam; s mindinkább oda fejlődtek az ügyek, hogy egy párt helyett a horvát nemzet nagyobb része állott szemben a nemzetiségi kérdésre nézve a magyarsággal. A rendi végzés igen alkalmas indokul szolgálta újult erővel tűzni ki a magyarság elleni izgatás zászlaját: úgy mutatták fel azt, mint Horvátország municipalis jogainak sérelmét, mint a magyarság jog-

talán, erőszakos terjeszkedését, melynek, ha most ellent nem állnak, tartományuk kebelében is mind súlyosabban érzendik foglalásait. A nagy tömeg már kapuja előtt látá a túlzott színekkel ábrázolt, bár csak a felhevült képzelődésben létező veszélyt, s a szenvedély, a gyűlölet mind élénkebb lángra gyult a magyarok ellen; s részben ezek következménye lón aztán az október 12-kei leirat.

A rendek többsége, mihelyt a horvát követek által ébresztett ingerültség, melynek hevében a jun. 20-kai végzés hozatott, egy kissé lecsillapult, maga is átlátta e lépés politikai észélytelenségét s megbánta azt. De bár óhajtották, hogy az ne történt volna, sokan álszégyenből is fertartani kívánták az egyszer kimondott határozatot: mintha a gyöngébb iránti engedékenység erőtelenséggel bélyegezné az erősbet; vagy az elkövetett hibát jóvá tehetné annak következetes védelme. Azonban némely más fontosabb okok sem hiányzottak arra, hogy a végzés fentartassék. A bécsi kabinet azon, már többször sajnosan tapasztalt szokása mellett, miszerint a törvényhozó kar minden gyöngeségét vagy hibáját a maga előnyére sietett kizsákmányolni, minden engedékenységből a jövőre is jogot esinált magának hasonló esetekben, veszélyesnek látták a rendek elismerni, hogy a törvényhozás egyik kiegészítő része, a király, a másik részt, a rendeket, udvari parancsokkal korlátozhatja. A királyi leirat a rendi tábla azon tagadhatatlan s épen hasonló esetekben, a nyelv házi használata körül, már többször gyakorlatba is vett jogát, miszerint saját keblében a törvényekkel és közjó kívánataival nem ellenkező végzéseket hozhatott, kétségkívül sértette: méltán attól tartottak tehát a rendek, hogy a leirat elfogadása e jogot a jövőre is meggyöngítené. Többeket még az is indított a végzés fentartására, mert a leiratot nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt folyamodására hitték keletkezettnek. Végre még a felett sem titkolhatták el fájdalukat és keserűségöket, hogy most egy két horvát megye folyamodására ily leirat boesáttatott ki: midőn ellenben Magyarország számos megyéi

1843.

folyamodtak az illyr kicsapongások korlátozásáért s megbüntetééséért, azoknak semmi válasz nem adatott, semmi megnyugtató rendelkezés nem történt a kormány részéről. Mind ez azon színben mutatá fel a bécsi kormányt, mintha az illyr mozgalmakat pártolná, s általában a nemzetiségek közti harcot, a «divide et impera» elvéből, kéz alatt szándékosan szitogatná. Ezen s több hasonló; négy kerületi ülésen keresztül felhordott okoknál fogva a nagy többség a jun. 20-kai végzést fentartani kívánta s a királyi leirat, mint sérelmes, ellenfeliratot intézni határozott. Azon conservatív s udvari pártiak, kik a kir. leiratot hódoló engedelmességgel kívánták volna fogadtatni, hogy a rendek szilárdságát megtörjék, azt kezdék híresztelni, hogy ha a jun. 20-kai végzés a leirat daczára fentartatik, a kormány hihetőleg eloszlatandja az országgyűlést. E félénkitésnek azonban semmi hatása sem lett a rendek határozatára: készebbek voltak eloszlatni, mint akár jogaikat törvénytelenül korlátoztatni, akár a horvát követeknek már annyiszor ismételt daczát a nemzeten paczkázni engedjék.

A nagy érdekű kérdés azonban, mely az egész országgyűlési közönség figyelmét a legmagasb fokra csigázta, a kerületi ülés határozatával még nem lőn befejezve. A kormányhoz intézendő feliratot még az országos ülésnek kellett megerősíteni. Ezen ülés december 1-jén, nagy számú hallgató közönség jelenlétében tartatott. Szerencsy királyi személynök intvén a rendeket, állának el a jun. 20-kai határozattól, egyebek közt kijelenté, hogy azt törvényesnek akkor sem tartotta s most sem tartja; és ha a felirást egyáltalában fel akarnák is ő felségéhez küldeni, függeszszék fel legalább ama határozatot s engedjék szólani a horvát követeket, kiknek a szót ezután át is engedte. A horvátkövetek egyike, Osegovics Metell, ki, szólani akarás jeléül, az ülés kezdete óta állott, felbátorítva az elnöknek a jun. 20-kai végzést törvénytelennek bélyegző nyilatkozata által, beszédét, e végzés daczára, latinul kezdette meg. Mindjárt első szavait nagy zaj fojtotta

el; a rendek egyáltalában követelték, hogy magyarul beszéljen; mivel pedig e közönséges felszólításnak sem akart engedni, s egyre latinul szólt, a zaj folyton oly nagy mértékben tartott, hogy beszéde teljesen érthetlenné vált. Az elnök egypárszor csendet eszközölvén, a horvát követeket felszólítá, engednének a közóhajtásnak; egyszersmind azonban kijelenté, hogy őket szólásjoguktól eltiltani nem fogja, hogy physikai erőt nem használand s nem is használhat ellenök, s hogy a felírás iránt a végzést addig, mig valaki hozzá szólni akar, ki nem mondhatja; kéré tehát a rendeket, hallgatnák ki a horvát követeket, mert nem lévén törvény, mely a latin szólást tiltsa, attól őket maga sem tilthatja el. A rendek részéről több szó szakítá félbe az elnököt, fennen kiáltozó, hogy «ha nincs is ily törvény, de van határozat.» De mind ez nem használt. A horvát követ, mihelyt a zaj egy kissé csilapult, mindannyiszor ismét latinul folytatá beszédét, mire mindannyiszor ismét megújult s addig tartott a lárma, mig a horvát követ, kinek inkább csak taglejtéséből, mint szavaiból lehetett észrevenni, hogy folyton beszél, végre leült. Ezután több követ, a tárgyat kerületi tanácskozásra vinni akarván, felszólítá az elnököt, oszlatná el a gyűlést, mit ez, mint a többség akaratát, végzésül ki is mondott.

A rendek az nap titkosan akarván előbb tanácskozni, a kerületi ülés csak decz. 2-kán tartatott meg. A fuladásig tömött terem, s a terhelt karzatok, melyeknek nagy részét kíváncsi szépnem hármass sora tölté, bizonyíták az érdeket s az aggodalmas várakozást, melyet a fontos kérdés a keblekben fölébresztett. Megnyittatván végre az ülés, a megelőző tanácskozmány határozata szerint, csak egy követ, Klauzál, s ily értelemben nyilatkozott: «Törvénytelen s botrányos eseményeknek valának a rendek a tegnapi ülésben tanúi; mert Horvátország követei, kik eddig a jun. 20-kai táblai végzést megtörni nem merték, felbuzdítva az október 12-dikei leirat által, bátorságot vőnnek azt tetteleg megszegni. Különösen sajnos vala tapasztalnunk, mikép e tábla elnöke, esceklvése

irányát nem a többségtől, hanem egy más hatalomtól véve, a horvát követeknek csak javasolta, hogy magyarul szóljanak; de őket a deákul szólásban nem gátolta, sőt a szólási sor fentartására utalván, felhatalmazta. Ily körülmények komoly megfontolást kívánnak. Szóló a tegnap történeteket eredményökre nézve nem sajnálja; mert a nemzetben fel fogják ébreszteni a szükség érzetét, hogy önválasztotta elnökököt birni ügyekezzenek. Szóló nem akar az elnöki eljárás taglalásába ereszkedni; inkább sajnálja azt, mint kényszerített állásának következtét, minthogy ő nem e tábla választottja, hanem azon hatalom kinevezettje, mely a maga érdekeit e tábla érdekeivel ellenkezni véli. Arról szó sem lehet, hogy a jun. 20-kai határozattól, mely törvényes, a tábla eltérjen; miután azonban a horvát követek tegnap, félretévén azon tiszteletet, melylyel az anyaországnak s e táblának tartoznak, csupa makacsságból, s mielőtt még a kérdés megvitatott volna, azon állást, melyet öt hónapi hallgatás által magok is elismertek, tetteleg megsértették, gondoskodni kell a táblának, hogy ily botrány ne ismételtessék. Indítványozza tehát a szóló, jelentessék ki óvásos végzésben, hogy e tábla, elnöke tegnapi tettét, miszerint t. i. a tábla törvényes végzését törvénytelennek mondá, s magát a követi testületen felül emelé, nem helyeselheti s az ellen óvást tesz; hogy továbbá a tábla június 20-kai törvényes határozatától mind addig, míg a nyomasztó körülmények meg nem szűnnek, el ne álljon ugyan; minthogy azonban a tegnap tapasztalt tetteges erőszak ellenében szinte tetteges erőszakot használni, s a tegnapi eset ismétlését előidézni, a tábla méltósága ellen volna; — mert ily botrányos jelenetek által azt bizonyítaná a világ előtt, hogy van oly törvényhozó testület, mely végzéseinek tiszteletet szerezni nem tud —: jelentse ki hogy, ha a horvátok meg nem szűnnek erőszakkal élni, a tábla tegnapi tettét ismételni nem fogja ugyan, de latin kijelentéseiket figyelembe nem veszi, hitelességgel nem bírónak nyilatkoztatja, s naplójába nem iktatja.»

Ezen indítvány, a megelőző titkos tanácskozmány végzése lévén, közfelkiáltással fogadtatott el s utóbb, pár nap mulva az országos ülésben is megerősítettén, a felirat a felső táblára küldetett. A közönség azonban, bár az ülés alatt magát csöndesen viselte, egyáltalában nem volt megelégedve a végzéssel, mely a horvát követek daczát némileg diadalmasnak ismerte el. Még maga Kossuth is egy nagy hatású cikkelyt írt a felett lapjában, melyben állítja, hogy azon hitéből, mely szerint gondolá, hogy a nemesség, mely ötven évvel ezelőtt nemzetisége hamvadó szikráját lelkesedése szent fuvalmával lángra gyulasztá, képes leend regenerálni is a nemzetet, keservesen kiábrándult. «Kiábrándulása, mondá, azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitűréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben újjászületési erőt nem hisz. Új nemzeti elemet teremteni lát tehát szükségesnek, mely a hon népéből magyar nemzetet alkosson; mely abba, hogy nemzet, s abba, hogy magyar, becsületét helyezze, mi legalább is az étellel ér fel, s azért lelkesülni képes legyen.» A követi kar tekintélye azóta nagyon megcsökkenett a közönségben. Valahányszor azontúl a horvát követek felszólaltak, deák beszédük mindannyiszor a követi kar gyöngesége bizonyítványának tekintetett a közönség által.

A horvát követek diadala azonban nem igen sokáig tartott. Ugyanazon napokban, melyekben az említett viták folytak, végre mind a két tábla megegyezett a magyar nyelvet s nemzetiséget illető általános törvényjavaslatban; mely ennek következtében azonnal a kormányhoz küldetett királyi sanctio végett. A rendek azon kegyeletből, melylyel a hivatalát ötven év óta viselő ősz nádor iránt viseltettek, a törvény azon pontjának kötelezése alól, miszerint törvényhozási és tanácskozási nyelvül a magyar tüzetett ki, őt, ki e nyelvet jól érté ugyan, de elég könnyűséggel nem beszélté, kivették, s reá nézve azt kötelező erejűnek lenni nem akarták. A főherczeg, meghatva e gyöngéd figyelem által, kijelenté, miszerint «azon buzgó-

1843.

ságánál fogva, melylyel a nemzet óhajtásait teljesíteni mindig törekedett, s azon erős akaratnál fogva, melylyel a haza javának előmozdítása iránt viseltetik, bár a törvény kötelezése alól kivétellett, mennyire aggott kora engedi, ügyekezni fog mégis a nemzet közkívánatának e részben is megfelelni.» A zajos tetszéssel fogadott nyilatkozat jó előjelül tekintetett mindenki által arra nézve, hogy a törvényjavaslat egész terjedelmében megnyeri a királyi megerősítést; mi aztán nem sokára valóban teljesebbé is ment.

A nyelv-
törvény.

A megerősített törvény, melyért oly sok év folytán küzdött a nemzet, lényegére nézve következő: 1. Törvényhozási, országglási és hivatalkodási nyelv ezután kizárólag a magyar lesz; minden más nyelven készülendő hivatalos irat és oklevél érvénytelen. 2. A közoktatási nyelv hasonlóképp kirekesztőleg magyar leend; annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvényezik rendelkezik. 3. Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyék s a magyar tengermellék az ott eddig gyakorlatban volt nyelvnek egyedül önkeblőkben és belügcikben való használhatóságában az 1850-ik évi jan. 1-ig meghagyatnak, azontúl szinte csak a magyar nyelvvel fognak élhetni. 4. Minden magyarországi pénzek magyar jelekkel és körirással veressenek, és minden polgári, kincstári s katonai intézeteknél, valamint a magyar tengeri révpártok és hajók lobogóin, egyedül az ország czimere s a nemzeti színek használtassanak. 5. Az első pont alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben annak törvényhatóságai s ítélőszékei a törvényhozással, kormánynyal és a magyarországi törvényhatóságokkal érintkezésbe jönek; ezen érintkezésben a hivatalos levelezés nyelve egyedül magyar leend. Minden köz s magán ügyekre nézve azonban, a mennyiben ezek csak Horvátország kebelében folynak le, ugy szinte a törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaiiban is, a latin nyelv használhatása fenbagyatik. 6. A horvátországi tisztviselők, midőn bár hivatalosan, de tulajdon nevökben a magyarországiakkal leveleznek, a latin nyelvvel élhetnek;

midőn azonban törvényhatóságaik meghagyásából értekeznek a magyar hatóságok tisztviselőivel, magyar nyelven kötelesek levelezni. Hasonlókép a horvátországi főhivatalnokok is, ugyanint a bán, püspökök, megyei főkörmányzók, midőn a magyarországiakkal leveleznek, a magyar nyelvet tartoznak használni. 7. A második pontnak a közoktatás iránti rendelete Horvátországra ki nem terjesztetik; de a magyar nyelv Horvátországnak minden köziskoláiban rendszeren taníttassék.

Igy tehát ötven évi ernyedetlen sürgetés után a nemzetnek sikerült valahára azon polczra emelni a maga nyelvét, mely azt megilleté, s teljesen kiküszöbölni a holt latint, melyet jobbára német ajkú királyai toltak fel reá. Mi már e törvény méltánylását Horvátország tekintetében illeti: felette nehéz arról ítéletet mondani, mely mind a két félt kielégitse, az egyiknek önérzetét s büszkeségét, a másiknak érzékenységét ne sértse. És ha most, a leviharzott forradalom után, mely ugy a magyar, mint a horvát nemzet nyilvános életét gyökereiben megrázkódtatá, a kölesönös méltányosság képes is valahára e tárgyban higgadtan gondolkodni, s oly közép utat választani, melyen a jó és bal szerencsében együtt leélt századok alatt felsarjózott testvéries érzelmek újabb virágzatra fejlődjenek: akkoron, a szenvedély hevében, egyik nemzet sem tudott igazságos lenni a másik iránt; mind a ketten élre állíták követeléseiket, meg nem gondolván, hogy viszályaik, valamint kéz alatt a kényuralom érdekében szitogattattak, ugy végre is csak annak válhatnak hasznára.

A horvátok féltékeny szemmel, hogy ne mondjam irigységgel láták a magyar nemzet emelkedését és erősödését, melyet a minden oldalu haladás, fejlődés természetsszerűleg naponként előbbre visz; s a helyett, hogy a jó példát utánozva, magok is a haladásban ügyekeztek volna vele versenyezni: attóli félelmökben, nehogy csekély számok mellett a már erkölcsileg is hatalmasan hódítani kezdő magyarságtól elnyelessenek, folyton akadályokat törekedtek vetni haladása elébe. Saját tartományi viszonyaiknál fogva nagy bajjal járt

1843.

volna, a latint magoknál a nemzeti nyelvvel váltani fel; miután a három tótországi megyében, Pozsegában, Verőczében és Szerémben, a 145 ezer lakos közül csak 12 ezer beszélt a horvát nyelvet, a többinek a szerb lévén anyai nyelve; Horvátországban pedig az 575 ezer lakos közül 280 ezer szinte szerb eredetű volt. Ez okból részökről még nem is nyilvánult a kívánat, hogy belügyeikben a latin helyébe a horvát nyelv tétessek hivatalossá; mit a szerb ajkú lakosság kétségkívül ellenzendő vala. De avval, hogy magoknál a régi állapotot fentartani kívánták, meg nem elégedve, Magyarországon is ellenzék a nemzeti nyelvnek a holt latin helyébe emeltetését. És, mint már említők, a nyelv kérdésén felül, egyebekben is gátolni törekedtek haladásában a magyar nemzetet; ellenzék az adó igazságosabb felosztását, a vallások jogi egyenlőségét, a protestánsok birtokjogát és szabad vallásgyakorlatát a magok tartományában, s más szabadelvű gyökeres reformokat. Ők mind e reformkérdéseknél azzal álltak elő, hogy municipalis jogaikba ütköznek; országuk pedig e municipalis jogok szerint, Magyarországtól függetlenül kormányzandó. Befolyást igényeltek és birtak is jogosan a közös törvényhozásban; de elismerni nem akarták, hogy annak végzéseit Horvátországot is kötelezik.

De viszont a magyarok sem voltak mentek minden balnézettől s halfogástól. Erejük érzetében nem tudtak eléggé kiméletesek lenni a horvátok iránt, kik már gyöngeségöknél fogva is érdemlének kiméletet. Kevés magyar volt, ki már csak azon fölényt is kellőkép méltányolni tudta volna, melyet a magyar nemzet nyert az által, hogy, nem mondom, a kölcsönös érintkezésben, de csak szorosán az ország határaiban hivatalossá lett a nemzeti nyelv, míg Horvátországban a latin maradt az igazgatás közlönye. És még kevesebb akarták belátni, mily hódító felsőséggel ruházzák fel a magyar nyelvet, midőn a latin helyett Horvátországra is azt szabják a kölcsönös hivatalos érintkezés közlönyéül. Számos követ ajkáról lehetett hallani, hogy ezen intézkedésben semmi valóságos

sérelmet, semmi veszélyt nem látnak Horvátországra nézve; mert hiszen, úgy mondának, nem a horvát, hanem a latin helyébe ígtattatik be a magyar nyelv. Nem gondolták meg, vagy nem akarták bevallani, mily sérelmesnek tartotta volna magára nézve a magyar nemzet, ha, feltéve, hogy oly jogi viszonyban áll Ausztriával, mint Horvátország velünk, — a német tétetik nálunk a kölcsönös érintkezés nyelvévé. Senki sem gondolkodék arról, hogy a horvátok nemzeti féltékenysége kielégíttessék, és a magyarság hódításaitól megmentessék; sőt azon intézkedésben, — mit a horvátok szabad akaratára kellett volna hagyni, hogy a magyar nyelv az ő iskoláikban is taníttassék, egyenesen hódításra számítottak. Ezen erőszakolás oka azon politikai elvben rejlett, hogy miután Horvátország a magyar alkotmány s törvények áldásaival élt: a magyarok azt alárendelt tartománynak szerették tekinteni, mely azon pillanatban esnék az osztrák kényuralom martalékává, a melyben a magyar alkotmány s törvények pajzsa által védetni megszűnnék; míg viszont a horvátok magokat függetleneknek, tartományukat egyenjogu társországnak tartották. Hazánkfiai nem méltányolták azon elvet, hogy a nemzetiségek, miként a személyek, erkölcsi tények: életök azon öntudatban gyökerezik, melyet önmagokról birnak, s életerejök szintugy mint jogosultságuk a nemzeti érzület foka szerint mérlegelendő. De míg a magyarok ezen nyelvi erőszakolás miatt gáncsot érdemelnek; a horvátokat sem lehet kimenteni a vád alól, hogy illyr-panszláv felekezetök a magyar korona területének s a történelmi jogu államviszonyoknak esorbitására törekedett, s e célból ő kezdte a támadást a magyarság ellen, midőn ettől még semmi sérelmet sem szenvedett; utóbb pedig, kevés kivétellel, mindnyájan a közös alkotmányosság és szabadság ellen szövetkeztek a bécsi kényuralommal, mely mégis e vizályt szándékosan szítogatta.

A meggyőződés a felől, hogy a kormány e vizályt nem csak semlegesesen, az illyr zavargásokat elnézve, hanem, némely magas állásu tisztviselők által, ténylegesen is ápolja,

1843.

mind erősebb gyökereket kezdett verni a magyar közönségben. Mert bár ama zavargások megvizsgálására két ízben, előbb Rudics bácsi, utóbb Siskovics verőcei főispán küldetett Horvátországba kir. biztosul; bár a zavargás alattomos szitogatása több fő rendű személyre, egyebek közt Zdensay főispánra, sőt magára Haulik zágrábi püspökre s volt báni helytartóra is elég világosan bebizonyult: a bűnösök még sem fenyítették meg mindnyájan s kellőleg. Zdensay egész februárig viselte a főispáni méltóságot; s midőn arról végre lemondott, kamarai igazgatóságában mégis meghagyatott. Kukuljevics, az iskolák zágrábi kerületének igazgatója, ki az illyrismus szitogatásában annyira ment, hogy egyebek közt az akadémiái ifjuság legdurvább kicsapongásait sem büntette, ha azok a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték, elmozdított ugyan hivatalától. De a többi kir. hivatalnokok, kik nem kevesebb buzgalommal pártolták az illyrismust, mindnyájan meghagyattak; és a sajtó is még folyton a régi modorban féktelenkedhetett. Magok az illyrpártiak is nyíltan híresztelték, hogy a kormány által pártoltatnak; mit, miután ezen állítás mellett annyi tények szóltak, nem is volt nehéz elhiteni a közönséggel. Az országgyűlés előtt lefolyt tartományi gyűlés, melyből a horvátpárti túrmezei nemesség kizárattott, egymaga elegendő volt volna e hit terjesztésére.

A túrmezei
sérelem;
illyrismus.

És ez volt oka, hogy a rendek is nagy időnek látták, valahára komolyabban tanácskozni az illyrismus s annak veszélyes következményei felett. Már a magyar nyelv tárgyalása alatt mind a két táblánál szóba került az illyrismus, mint-hogy csak az illyr párt ellenzette a nyelvnek hivatalossá tételét. Még tüzetesebben szőnyegre hozatott azonban ugyanaz a túrmezei sérelem tárgyalása alkalmával. Említők, mikép a túrmezei és szentiványi nemesség Horvátországban, a tartományi gyűlésben, az országgyűlési követek választásából jogtalanul kizárattott; minek következtében az illyr párt jelöltjei lettek követekké. Említettük azt is, hogy Jozipovics, a túrmezei nemesség grófja, e választás ellen a kormánynál azonnal,

utóbb pedig az országgyűlésen is óvást tett, kijelentvén, hogy a választottakat a túrmezei kerület, sőt az egész horvát párt Horvátország követének el nem ismerheti. Támogatta a túrmezei gróf ezen óvását a Zágráb megyei nemesség mintegy ötödfél száz, részint fő, részint közrendű tagjának folyamodása, mely által megsértett követválasztási jogukat helyreállíttatni kívánják. A rendek ennél fogva a sérelem orvoslása végett feliratot szándékoztak intézni a kormányhoz. Már e felirat tárgyalásakor is több szónok keményen megróttá a zágrábi püspököt, főispánt s több kir. tisztviselőt, kik pártolásuk által az illyr zavargásokat szítogatják; midőn pedig a főrendek, kiknek többsége a túrmezei panaszban sérelmet nem látott, a felirat felküldését ellenzették: a rendek is kimerítőbben megvitatták az illyr zavargásokat, mint oly párttörekvéseket, melyek törvény-ellenesek, a hazára nézve pedig veszélyesekké válhatnak. Nem sokára még súlyosabb aggodalmakat ébresztének minden hazafiban az illyr pártnak újabb vérengző kihágásai a mult évi december 9-kén tartott Zágráb megyei közgyűlésen, hol a felizgatott illyr pártiak a magyar érzelmű horvát-párti békés viseletű nemességet ismét fegyveresen támadták meg és valóságos harcztot kezdének, melynek csak a közbejött katonaság vethetett véget. A rendek ezen közbéke-háborító zavargások ellen valahára erélyes rendszabályokat kívántak a kormánytól, minek következtében, 1844 elején, mind a két táblán ismét élénk vitatkozás támadt az illyrismus törekvéseinek veszélyessége felett. A rendeknél e tárgyban nem igen hallatszott ellenkező vélemény. A főrendeknél azonban, a kormánypárt még mindig ellenezvén a feliratot, több ülés folytában rendkívül heves szónoklatok tartattak. A január 31-ki ülésben a vitatkozás oly keserű személyeskedésekké vált, hogy az elnök főherczeg, ki több ízben felszólalni kényszerítve érzé magát, az ülés végén ismételve kijelentette, hogy « ha több ily zajos ülés leszen, minő e mai volt, kénytelen lesz megkérni a főrendeket, hogy a tábla belrendezése iránt

1843.

intézkedjenek, különben a szólás szabadsága veszélyeztetik, a tárgyalás lehetetlenné tétetik s ő aggott korában elnöki tiszteinek viselésére képes nem lesz. » De bár a főherceg a következő ülésben eleve is újabban mérsékletre intette a tábla tagjait, ezen ülés vitatkozásait is ingerült hangulat lengé keresztül; miből utóbb Haller bán és Teleky László közt még párviadal is származott. Öt napi heves szóváltások után február 5-kén valahára a többség azon végzésével fejeztetett be a vitatkozás, hogy, a túrmezei panasz mellőztével, általánosan kéressék meg ő felsége, hogy a horvátországi kicsapongásokat figyelembe véve, a törvény és igazság szigorú kiszolgáltatása által mind a kapcsolt részeket, mind az anyaországot nyugtassa meg.

Hő óhajta volt ez a rendeknek is; de e mellett, nehogy az ország iránt hűséges érzelmű horvát pártiak az illyr párt rend- s törvénysértő hatalmaskodásai által, ha ezek tovább is fenyegetlenül hagyatnak, végkép megfélemlíttessék, — a túrmezei panaszt is orvosoltatni óhajtván, azt felterjesztetni tovább is sürgették. Minthogy pedig a zágrábi püspök s volt báni helytartó a főrendeknél egyebek közt azt is állította, hogy Horvátországban illyrismus nem is létezik, vagy ha létezik is, oly valami nevetséges és figyelmet nem érdemlő dolog az, hogy azzal csak egy pillanatig is kár foglalkozni: a rendeknél többen felhivatva érezték magokat, történetileg s tüzetesen tárgyalni az illyrismus kérdését. Történt ez a jul. 6-ki s következő ülésekben. Legjelesebb volt mindenek közt Pest megye egyik követének, Szentkirályi Mórnak szónoklata, ki hosszú történelmi előadásában számtalan tényekkel s okiratokkal bizonyította be nem csak azt, hogy valóban létezik a panszláv szellemű illyr párt, melynek fő célja az ország-tóli elszakadás és egy déli szláv birodalom alkotása; hanem azt is, hogy annak szétágazásai folyton terjednek a horvát és szlavoniai megyékben és határszéli kerületekben; — s bár még számitlag kevesebbségben van, de a kormánynak megrovást érdemlő elnézése, sőt alattomos pártolása követ-

keztében annyira erősödik, hogy, nem csak Magyarország, de az osztrák birodalomnak érdekében is, nagy ideje a veszedelmes eszmének gátot vetni, s a már a közéletben is terjedő zavargásokat megszüntetni. « A horvát nemzet színe — ugyanmond egyebek közt — még ugyan azon nemzeti párthoz tartozik, mely a békét, az egyességet és barátságot az anyaországgal óhajtja; de ha megemlékezünk az ármánynak azon mesterségeire, miket az illyr párt naponként mozgásba tesz: itt az idő gondoskodni, nehogy beteljesedjék Gájnak mondanása, melyet a horvát párthoz intézett: « Ti többségben vagytok még; de a jövő ifju nemzedék s a gyermek, a mint megszületik, enyém. » — De mit tegyünk hát? folytatja. — Mindenek előtt különböztessük meg a horvát nemzetet az illyr párttól, a horvát nemzetiséget az illyr nemzetiségtől. A horvát nemzetnek egyesség, béke s barátság és segítség azon rossz lelkek ellen, melyek az illyrismus képében megszállották. Az illyr pártnak gyűlölség, harez és bosszu ugyanazon mértékben, melyben ők azt ellenünk fordítják. A horvát nemzetiségnek elismerés azon körben, melyben honos, ön törvényhatóságaik körében; — mondjuk ki, hogy a magyar nyelvet tőlök csak azon érintkezésben kívánjuk, melyben a közös magyar kormányval s törvényhatóságokkal és a közös magyar törvényhozással állanak, és tovább nem. Az illyr nemzetiség nem fér meg sem a magyar alkotmányval, sem azon egységgel, melyet a magyar korona képvisel; sőt mint kifolyása a panszláv eszmének, megtámadja az összes európai státuscsalád viszonyait... És ha tisztába lesznek téve azon viszonyok, melyek a horvát-magyar kérdésnek alapeszméjét magokban foglalják: a horvátok, nemzetiségük iránt megnyugtatta, meg fogják ismerni azon valódi ellenséget, mely őket egy általános szláv hazában felolvasztani törekszik, s ez által alkotmányos szabadságaik elenyésztetésére vezet. »

Egy más követ a kormány eljárását bírálgatá az illyr zavargásokban, s azon meggyőződésre jut, hogy « akár kül akár

felső befolyás eredményei, akár belviszonyok s nemzeti ébredés szüleményei az illyr mozgalmak: a hatalom egyik esetben sem tőn eleget a maga feladatának, s mulasztása szomorú következményeire őt méltan figyelmeztetheti a törvényhozás. »

E meggyőződésben, mondhatni, az egész nemzet, s néhány kormánypártin kívül az egész tábla osztozott a szónokkal; miért is ellenvélemény nélkül közfelkiáltással végzésre lőn: hogy a kormánytól felvilágosítás kívántassék azon nyugtalanító állapotra nézve, mely főleg Horvátországban az ugy nevezett illyr mozgalmak által előidézett, s nyugtató válasz az iránt, mi lépések történtek e lázas állapot megszüntetésére. Egyszersmind kéressék meg a király, tartassa fennszigorúan a törvényeket, fordítsa el kegyelmét azoktól, kik nemzetiségünket nem tisztelik; sujtsa, kik belőle gúnyt űzni vakmerősködnek. Más részről kísérje éber figyelemmel a külföldi viszonyokat; tekintsen az aldunai tartományokra, tekintsen a fekete tengerre s messze éjszak felé. Sok, igen sok mulasztás történt a szerencsétlen nemzetre, mely szomszédunkban lakik, a lengyelre, s az aldunai tartományokra nézve. Lépjen fel tehát a kormány hatályosan, biztos lehetvén, hogy a nemzet e cselekvéseiben minden áldozattal támogatandja.

De ezen végzésnek, mely mintegy jós szellemmel vágott be a jövő titkaiba, sem volt egyéb foganata mint, hogy e tárgyalások alatt, nehogy a nemzetnek közönségessé vált gyanúja az iránt, hogy az illyr mozgalom felsőbb befolyások által szitogattatik, még inkább erősödjék, ama két egyén, kik e zavargásokban leginkább részt vettek, Zdenecay, zágrábi főispán és Kukuljevics, iskola-kerületi igazgató, hivatalaikból elmozdítottak. És ebből állott mindössze is, mit a kormány a nemzetnek oly alapos panaszaira s oly súlyos vádjaira tőn az illyr zavargások ügyében. Csoda-e, ha azok menten növekedtek, s a nagyobb számu, de erélytelenebb magyar-horvát párt azon meggyőződés befolyása alatt, hogy

az illyr párt a kormány által pártoltatik, mindinkább meg-
félénkült a vad erélyű illyr párt erkölcsi terrorismusa irá-
nyában?

Ezen illyr zavargásokkal, mennyire azok a rendet s köz-
békét felforgatták, az egészséges nemzeti kifejlődést s ha-
ladást gátolták, némileg párvonalban léteztek s azok mellék
darahját képezték közéletünkben ama megyegyűlési kihá-
gások, melyeket fentebb ábrázolánk s a közönség a «kortes-
kedés» nevével bélyegzett. Az utósó évek alatt ez, miként
látnuk, mind sűrűbbé, terjedtebbé lőn a megyei municipalis
életben. Már nem csak tisztújításokra s követválasztásokra,
hanem egyes reformi kérdések egy vagy más értelemben
való eldöntésére is, megvesztegetett, erkölcsi vagy anyagi esz-
közök által egyesített s elcsábított, tudatlan tömegeket kez-
dének az egymással szemben álló pártok bevinni a megyei
közgyűlésekre. E zajlongó, gyakran ittas tömegek kihágásait,
mint mondók, nem ritkán vérengzés, sőt emberhalál is jelölte.
A fékevesztett pártszenvédély kitöréseiben a személybátorság
veszélyeztetett; a csöndes, higgadt tanácskozás, a tömegek
zajában, lehetetlenné vált; a legfontosabb reformok, az égető
életkérdések feletti határozatok tudatlan csoportok betanított
kurjongatásaitól vagy szavazatától feltételeztettek. A honi ér-
telmiség kárhóztató közvéleménye, a sajtó kiméretlen osto-
rozásai, legünnepeltebb tekintélyeink gyakori gáncsai, mind
elégtelenek valának a pártusák ezen fattyu kinövéseinek rö-
g-
tön gátot vetni. A törvényhozásnak kelle tehát közbelépni s
megszüntetni a már nemzeti veszélylyé növekedett kihágá-
sokat.

De, bár senki sem találtatott a rendek közt, ki ama durva
kihágásokat nem kárhóztatta volna, a tárgy mégis hosszú
vitatkozásra adott alkalmat. Sokan félték, nehogy a rend ér-
dekében a megyei élet szabadsága is szükség nélkül korlá-
toltassék, kivált miután oly nehéz a kissé finomított veszte-
getést, mint Angolország példája is bizonyítja, felfedezni és
a szabadság kára nélkül sujtani. Mások azon véleményben

Megyei kihá-
gások feletti
vitatkozások.

1843.

lévén, hogy a százféle titkos álarcz alá rejtőző vesztegetést, mely minden korteskedésnek s kicsapongásnak kútfeje, büntetni nem lehet, s tehát az ellen törvényt sem szükség alkotni. Ezek elégnek tarták a vesztegetés sükerének lehetetlenítését a megyei gyűléseken szavazattal bírók számának szaporítása által; mit a honoratiorok jogosításáról, a nem nemesek hivatalképességéről, szóval, az alkotmányos jogoknak a polgárok egyéb osztályaira kiterjesztéséről alkotni szándéklott törvények által óhajtottak s reméltek is elérhetni. A többség azonban e törvények mellett különös szabályokat is kívánt alkotni a korteskedés meggátolására, bár elismerte, hogy a vesztegetés ellen sükeres módot nem képes találni. A közvélemény az alkotmányos jogok ama kiterjesztésén s a bebizonyult vesztegetésre szabott büntetéseken kívül a következő reformokban kereste a kihágások orvoslatát: a megyei tisztválasztások három évről hatra tétessenek; a választások formái, melyek iránt törvényeink igen széles értelműek s határozatlanok, szigorúbban jelöltessenek ki s különösen minden választás egyedül titkos szavazás által hajtassék végre; a követválasztásra nézve a verificatiót ezentúl ne, mint eddig, magok a törvényhatóságok, hanem az országgyűlés rendei kezeljék; végre mivel a kihágásokra gyakran az nyújt okot, hogy a főispánok a közvéleményt figyelembe nem veszik, és nem ritkán oly egyéneket jelölnek ki a hivatalokra, kikben a bizodalom nem központosul, a népszerűeket pedig a kijelölésből végkép kihagyják; a gyűlések tartásában s vezetésében hatalmokkal sokféleképen visszaélnek: a főispánok kihágásai ellen is külön törvényt alkottassék. Azon visszaélések ellen pedig, melyek a tudatlan tömegeknek a tanácskozásokba beviteléből származnak, ama rendszabályban keresték az orvoslatot, hogy tanácskozási joggal ezentúl csak táblabírák, előkelők s tisztesbék, szóval az értelmiség birjon; s a köznemesség csak a maga kebeléből választandó bizonyos számú képviselők által vehessen részt a tanácskozásokban.

Bizonyos dolog, hogy a rendek által javaslott e rendsza-

bályok korán sem vették volna elejét minden kihágásoknak s visszaéléseknek a megyei gyűléseken. Ezt csak a megyei szerkezet teljes reorganisatiojától lehetett volna várni; mit a jelen körülmények közt legjobb akarattal sem lehetett s talán tanácsos sem volt volna szőnyegre hozni. Azonban, kétséget nem szenved, hogy már ezen indítványozott szabályok is, törvénytényé emelve, sok bajt képesek voltak volna orvosolni a megyei gyűléseken. Ezen felül a képviseletnek ama neme, melyet a rendek az alnemességnek a tanácskozásközbani részvéte tekintetében javasoltak, mintegy hidul szolgálhatott volna idővel arra, hogy a megyei gyűléseken az egész, nem nemes nép is képviseltessék; mi aztán kétségkívül kevés idő alatt maga után vonja a képviseleti rendszernek egész terjedelembeni megalapítását. De a főrendek e reformot is ellenzették. A főispánokról, azok hatalmának korlátozásáról, kihágásaik büntetéséről szóló részét pedig a törvényjavaslatnak, azon ürügy alatt, hogy az nem szabályozza, hanem megsemmíti az elnöki jogokat, tárgyalás alá sem akarták venni. Meg kell azonban vallani, hogy a rendek sem menthetők e tekintetben minden gáncstól; s figyelembe véve a főispánok ellen alkotott szabályok szigorúságát, aligha igaza nem volt egy felső házi tagnak, ki akként nyilatkozott, hogy «meggyőződése szerint e tárgy elintézését sem a felső sem az alsó tábla, vagy más szavakkal, sem a főispánok sem a megyék nem akarják őszintén; mert a korteskedésnek még mind a két rész hasznát vehetni véli». És így e fontos tárgy elintézése végkép elmaradt; a botrányos megyei kihágásoknak azontúl sem lett más korlátja s büntetése, mint a közvélemény hangos kárhoztatása.

A nemzetiségi kérdés megoldásán s a vallási surlódások kiegyenlítésén kívül, még azt tekintették fő feladatuk gyanánt ezen országgyűlés rendei, hogy a nemzetet mind az erkölcsi mind az anyagi kifejlődés útján egy stadiummal előbbre vezessék. E haladás kérdéseit részint a mult országgyűlések vitatkozásai, részint az utósó három év discussiói, melyek,

Az országgyűlés egyéb tárgyalásai.

1844.

mint láttuk, a sajtóban és a megyei közgyűléseken egyaránt nagy hévvel folytattattak, határozottan kitűzve s minden részleteikben megvitatva, bocsátották ezen országgyűlés elébe.

E kérdések természetök s irányuknál fogva három félkre oszthatók: 1. Azokra, melyek az államigazgatás némely fontosabb részleteit illették; s ezek közé tartozott: egy új büntető törvénykönyv s börtönrendszer életbe léptetése, a városok rendezése s egy hitelintézet felállítása. 2. Azon demokrat s radikál irányu reformtörekvésekre, melyek a magánjog teljes átalakítása felé nehezkedtek; s ezek közé sorozhatjuk: a polgári jogok és terhek egyenlősítésének, különösen a közmunkák, közös adó, szabad föld, birtokolhatás és hivatalképesség tárgyait. 3. Végre azokra, melyekben az önállóságra, az ország függetlenségére vonatkozó irány nyilvánult; s ezek a «Partium» s Erdélylyeli unio, a vámok és harminczadok, a fiumei és középponti vasutak és általában az anyagi érdekek kérdéseit foglalták magokban. Mind ezekről, bár rövid körvonalokban, de mégis külön kell szólnunk, hogy ezen országgyűlés történelmét kiegészíthessük.

A büntető törvénykönyv s börtönrendszer kidolgozására, mint tudjuk, a mult országgyűlés bizottmányt nevezett ki; és e bizottmány munkálata szolgált jelenleg a tárgyalás alapjául. E munkálat az ország legünnepeltebb értelmiségei s legjelesebb jogtudósai hosszas tanácskozásaiból kerülvén ki, a nemzet azon reménnyel keesegtette magát az országgyűlés megnyitásakor, hogy az új büntető törvénykönyv a királyi sanctio által törvény erejére fog emeltetni. Ezen reményeket azonban, melyeket a rendeknek a munkálat megrostálásában kifejtett buzgalma még egy ideig ápol, nem sokára meghiúsította a főrendi tábla többsége. A munkálatban, mikép az a rendek által megállapított, két nagy fontosságu pont fordult elő, melyeket a főrendi többség elfogadni egyáltalában nem akart: a halálos büntetés eltörlése s az eskütszékek megalapítása. A rendek munkálatában az egész büntető eljárás az eskütszékekre lévén alapítva, ezeknek elfogadásától függött

A büntető törvénykönyv és börtönrendszer.

a törvény létre jöhetése. A főrendek többsége azonban azon ürügy alatt, hogy a büntető eljárásnak helyes alapja van letéve alkotmányunkban, az eskütszékek behozatalát szükségtelennek állítá; és csak azt kívánta, hogy a fenálló büntető eljárásunkban létező hibák s hiányok javíttassanak s pótolttassanak; és különösen, hogy a bűntények megvizsgálására fordíttassék nagyobb figyelem; továbbá, hogy a perek folyama a megyei, csak időszakonként működő, törvényszékek helyébe felállítandó állandó bíróságok által gyorsíttassék s végre, hogy börtöneinknek szerintök is siralmas állapota minél előbb jobbra fordíttassék. A főrendi ellenzék, látván a többség hajthatatlanságát, hogy az eskütszékek behozatalának reményét legalább a jövőre megmentse, a szept. 10-kei ülésben, midőn az országgyűlés befejezésének határnapja már ki volt hirdetve, azt kívánta, hogy a törvényjavaslat a rendeknek azon felszólítással küldessék vissza, miszerint e tárgyat, melyben sükert reményelni már nem lehet, boldogabb időkre halaszszák. De érzé a többség hogy ekként a remények meghiúsításának vádja rája nehezednék; az eskütszékek tárgyalása pedig a következő országgyűlésen ismét szőnyegre hozatnék: az indítványt tehát nem fogadta el, s az eskütszékeket csak egyszerűen vetette vissza; a rendeket pedig arra szólítá fel, hogy az országos választmánynak azon javaslatát vegyék tárgyalás alá s terjeszszék a főrendi tábla elébe, mely az állandó bíróság elvén nyugszik. E határozat hallattára az egész főrendi ellenzék odahagyta a teremtet, szembeszökő módon akarván nyilvánítani, hogy a büntető törvénykönyv iránti remények meghiúsításában neki semmi része. Mert valóban a főrendek e határozata után a büntető törvénykönyv életbe léptetésének még lehetősége is megsemmítettett: nem csak azért, mivel a rendek többsége az eskütszékekről lemondani nem akart; hanem azért is, mivel az országgyűlés befejeztének határnapja oktob. 10-re lévén kitűzve, egy újabb törvényjavaslatot, mely az állandó bíróság

1844. elvén nyugodnék, az idő rövidsége s más szinte fontos tárgyak halmaza miatt, ha akarták volna sem készíthetnek el többé.

Ezek után a büntetőjogi törvényjavaslatnak még csak azon része iránt maradt fenn egy ideig némi remény, hogy életbe lépend, mely az új börtönrendszerről szólott. Hosszas viták s több üzenetek után a hallgató és magányrendszer fölött, a két tábla már elébb abban egyezett meg, hogy a magányrendszer elvei szerint, de oly módosításokkal, melyek szerint a régiről az újra lépesőnként történjék az átmenet, kísérletképen négy nagy kerületi börtön építtessék az ország négy részében; s az egyes megyék is, melyekben újabb börtönök építése szükségessé válnék, azokat e rendszer elvei szerint építhessék. Már csak e javítás is nagy nyereség lett volna az országra, melynek legtöbb börtönei nem a javulás, hanem a végképi elkoresosulás iskolái s bünfészkei valának. Miután azonban a közös adó kérdése utóbb megbukott, a szükséges költség hiánya miatt a négy kerületi börtön ügye is dugába dült.

A hitelintézeti
törvényjavas-
lat.

Mióta közéletünkbe a váltótörvények behozattak, számtalan birtokos, de eladósodott család érezte e törvények szigorát; kiket elébb a nemesi kiváltság s ősiségi jog a hitelezőik számára esendő elkobzástól megóvott, most megrettenve tapasztalták, hogy a váltótörvény szerint végrehajtandó lefoglalás ellen sem ősi jog sem nemesi kiváltság nem véd többé. Az öznök s tudatlanok ennek következtében magok a váltó törvények ellen keltek ki, azokat átkozván, könnyelműségből vagy ros számításból, származott vesztők okául. A félelem s ellenszenvnek, mely a nemesség tudatlanabb tagjai közt a váltótörvény ellen közönségessé vált, az lett következése, hogy sokan egyébiránt szükséges kölcsöneiknél sem akarták magokat alája vetni a váltótörvény kötelezéseinek, mi ismét a kamatláb rendkívüli felszökkenését vonta maga után. Nehogy tehát addig is, míg az ország lakosainak ezen birtokos osztálya a váltó törvény jótékonyásával lassanként megismerkedik, akár a tudatlanság szülte bukások igen szaporodjanak;

akár a kamatláb szerfeletti fölemelése az uzsoráskodást terjeszszé: a legégetőbb szükségek közé tartozott egy hitelintézet felállítása, melyben, az említett körülményektől elnézve is, egyedül a földművelési ipar gyarapodása végett, mindenki jutányosan tehessen szert kölcsönre. A törvényjavaslat, melyet az intézet iránt a rendek készítettek, több üzenetváltás után megnyerte végre a főrendeknek is hozzájárulását; a királyi válasz azonban minden reményt meghiúsított az oly hasznos intézet életbe léptetése iránt. A javaslat szerint az intézet igazgatója, ki az országgyűlés által kijelöltek közül a kormány által lett volna választandó, az országgyűlésnek felelőséggel tartozott eljárásáról; de a királyi válasz a törvényjavaslatból mind azt kihagyni kívánta, mi által az igazgató felelősége biztosíthataték. E válasz az intézetben minden alkotmányos elvet megsemmített: s a kormánynak kényuralmi hajlamai mellett méltán azon gyanút ébreszté az ország rendeiben, hogy a hitelintézet, úgy, mint azt a kir. válasz akarja, az igazgató felelősége nélkül, kevés idő múlva jutalmazás és vesztegetés eszközévé válnék a kormány kezében; évek multával pedig, midőn majd az intézet nagyobb kiható erővel működendének, a nemzet minden vagyonát zsarnoki önkénynek, az alkotmányt kényuralmi czélatok veszedelmének fogná kitenni; és ekként az, minek czélja épen a nemzeti jóllét, magának az alkotmánynak felforgatására szolgálna eszközül. Ily áron természetesen a rendek nem akarthatták, nem volt szabad akarniok megvásárolni a nemzet anyagi jóllétére különben oly hasznossá válandott hitelintézetet.

Még sajnálatosabb volt ezen összeütközés az alkotmányosság elvei s az absolutismus terjeszkedési törekvései közt a városok rendezésének kérdésében; mert annak következtében egy még fontosabb, még égetőbb szükségű tárgy bukott meg azon országgyűlésen. Azok után, mik a városok kérdése tekintetében az országgyűlés megnyitásáig történtek, a közvélemény annál bizonyosabbnak tartá e kérdés valahárai megoldását, minthogy a városok, mint láttuk, már veszteni

A városok rendezésének s országgyűlési befolyásának kérdése.

kezdék türelmököt, s gyakori folyamodásaik után a kormányhoz attól lehetett tartani hogy, ha ez iránt még most sem alkottatik meg a kívánt törvény, maga a hatalom, országgyűlésen kívül, fogja elintézni a fontos tárgyat. A városok egy részének, mely a hajdan korban nyerte kiváltságait, a régi törvények és a százados gyakorlat kétségtelen jogot biztosítottak, szavazataikkal részt venni a törvényhozásban. S jelen állásukat maga a közvélemény is igazságtalannak, sőt gúnyosnak ismerte el. Ha tehát e kérdést most sem intezi el a törvényhozás, méltán lehetett félni, hogy a kormány, e régibb törvények szerint, a maga érdekében határozza meg a városok szavazatát. Mind ezen körülménynél, mind az igazság követelésénél fogva tehát, e kérdés megfejtését mindenki halaszthatatlannak tartotta. Ehhez járult, hogy közönségessé vált már azon meggyőződés, miszerint multhatatlanul szükséges az alkotványt szélesíteni s új elemekkel erősíteni a törvényhozás eddigi tényezőit, hogy az annyi sóvár óhajtások tárgya, a nemzeti átalakulás, gyorsan és szerencsésen végbe mehessen. Sőt a városi kérdés magának ezen átalakulásnak is egy, nem csekély fontosságú részletét alkotta, minthogy épen a városok törvényhozási részvétének kelle közvetítő hidul szolgálni a teljes képviselési rendszerre, mi a reformpárt egyik fő célját képezte.

Mig azonban ezen s egyéb, másutt említett, okoknál fogva őszinte szándékkal s elhatározott jó akarattal fogtak az országgyűlés rendei e kérdés megoldásának tárgyalásához: az iránt is osztatlan volt a reformpárti többség, sőt több városi követnek is meggyőződése, hogy a városoknak csak új rendezések föltétele alatt lehet és szabad biztosítani az országgyűlési szavazatot. Mert, mint már föntebb előadtuk, a városoknak, jelen helyzetökben, melyben a kormány önkényétől függtek, nagyobb törvényhozási befolyást tulajdonítani annyi volt volna, mint a kormánynak a rendek tábláján is minden kérdésben többséget biztosítani, a kényuralmi iránynak mindig s mindenben túlsúlyt engedni.

Senki sem fogta fel e fontos kérdést oly magas állampolitikai szempontból, mint Korpona város tudós követe, a több jeles politikai s jogtudományi munkái után tudományos irodalmunknak is egyik dísze, Szalay László. Ő, midőn a városok új szervezetétől függesztette fel az azoknak adandó részvétet a törvényhozásban, ama szervezésnek oly irányt is kívánt adni, mely, összes átalakulásunkban, a szakgatott municipalis megyerendszerből a parlamentaris kormányzatra, a centralisatio hidjául szolgálhasson. «Most, ugy mond egyebek közt, nincsen többé szó néhány városi votumnak rehabilitatiojáról; hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásbai befogadásáról. S ezen elem, mert új, mert a többiek között, melyeknek sorában helyt akar foglalni, a legifjabb, s ennél fogva olyas, mely szót fog kölcsönözni minden vitalitással bíró eszmének;..... ezen elem, mondom, mert új, mert legifjabb, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, — az időnek nagy chemiai processusában a többieket elébb utóbb fel fogja olvasztani. Én a negyedik rendről szólok, de azon rendről, mely még csak létesülőben van, melynek most egyelőre csak egyik organumát fogjuk teremteni.» Hivatkozik Franciaország példájára, hol a «tiers-état» szinte elnyelte az arisztokrátiát. Ő nem a boltosok arisztokrátiáját akarja lépíteni a nemesi rend helyébe; nem a rőf és mérőserpenyő túlnyomó befolyását érti; hanem érti az összes nemzetet, érti Magyarországot jövőendő formáiban; s azért «óhajtja: alakuljon egy osztály, mely a többiek szögletességeit lesimítsa, mely bennök felolvaszson mindent, mi nem korunkba való.....» «Én nem municipalis ország képében látom a nagygyá lett hazát; nem hiszem, hogy municipalis foederalismus lehessen a végezel. Nekünk száz különvált érdeket kell összpontosítani; s mindenre vagy gyöngge vagy talán épen visszás eszköz a municipalis daraboltság.» Hálás szívvel ismeri el, hogy míg a különféle érdekek fel nem ébredtek, municipalis alkotmányunknak köszönhetjük fenmaradásunkat; de jelenleg már elkerülhetetlenül szükséges, hogy a városokat illető munká-

latban jelöltessék néhány kiváló pont, melyek annak idejében a centralisationnak összekötési pontokul szolgálhassanak. S az nap, mikor az országgyűlés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet, az országgyűlésen nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az összes nemzet képviselőit fogjuk látni.

De ezen nézetek a központosításról kissé még koraiak voltak ezen országgyűlés tagjai előtt s az új szerkezet megvitatásánál, melyet a rendek a városoknak adni szándékoztak, fő irányelvül tétetett, hogy az oly alapokra állíttassék, miszerint a megyék jövődjének is mintájául szolgálhasson; s hogy tehát az új elem, melyet a törvényhozás a szavazattal felruházandó városi képviselőkben nyerend, a kormány közvetlen befolyásától független s képes legyen segédkezet nyújtani a nemzeti átalakulás nagy munkájának előmozdítására. Ennél fogva a törvényjavaslat, mely a rendek tanácskozásai alul kikerült, általában szabad elvű s oly nemű volt, hogy abban az alkotmányos és radikál irány teljes mértékű alkalmazást nyert. A városok, e szervezet szerint, oly szabad municipiumokká váltak volna, melyekben a városi lakosság egész tömege, minden qualificatioi fokozat nélkül közvetlenül választja időnként megújítandó tiszti karát s követeit a törvényhozásra. A kormány azok kebelében semmi közvetlen organummal nem bíranda, hanem egyedül a felügyelésre szorított befolyását csak a törvények szerint gyakorolhatta volna a középponti kormánysszékek által. A városoknak e szerkezet mellett népességök arányában felosztandó tizenhat szavazat adatott a törvényhozásban, míg az ország többli lakosságát képviselő megyék ötvenkét szavazattal bírnának.

E törvényjavaslatban igen is nyíltan ki volt fejezve a bizalmatlanság, melylyel a reformpárt a kényuralmi hajlamu kormány iránt viseltetett; s igen vérmes reményűnek kellett lennie, ki hihette, hogy az a felső ház s a kormány által elfogadtassék. S valóban, a kormánypárt, kivált a felső házi többség, eleitől fogva arról vádolta a törvényjavaslatot, mintha az a vá-

rosokból korlátlan végrehajtási hatalommal bíró respublicákat akarna felállítani. Mig azonban a rendek pusztá felügyelésre kívánták a városokban szorítani a kormány befolyását: a főrendi többség a másik szélsőségbe esett, oly szerkezetet akarván adni a városoknak, melynél fogva a polgárok testülete alig birt volna némi önállással s önkormányzattal. Egyebek közt, a tisztí kar s országgyűlési követek közvetlen s egyenes választását másod fokú, közvetett választással kívánta felelőssé tenni; a választókra nézve oly szigorú qualificatiót állított fel, miszerint azok száma szerfelett kicsinyre olvadandott; s mi mindenek közt leginkább karlálta volna a városok szabadságát: a tisztí kar élére egy a kormány által kinevezendő, igen tág hatalmu főfelügyelőt kívánt állíttatni. Általában oly változtatásokat óhajtott a törvényjavaslatban a főrendi többség, hogy azok szerint körülbelül csak annyira ki lettek volna téve a városok a kormány önkényének, mint mikép eddig voltak; s a tizenhat szavazat, melyet azok az országgyűlésen nyerendők valának, teljesen a kormány rendelkezésétől esett volna függésbe.

A két tábla tehát egymással homlok egyenest ellenkező elvekből indult ki a fontos tárgyban; minél fogva eleitől fogva nem nagy volt a remény azoknak megegyezésére. Mint-hogy a törvényjavaslat íránt a megyék részletesen kimondták véleményeiket: a rendek, utasításaik által kötve lévén, a felállított elvektől el nem térhettek. A főrendek többsége ellenben látván, mikép a vármegyék s általában a reformi párt, a fentebb előadott okoknál fogva, csaknem erkölcsi kényszerűségben van, mindent elkövetni, hogy a városi kérdés ezen országgyűlésen valahára megoldassék; s arra számítván, hogy ennél fogva a megyei utasítások változni fognak: egy lépéssel sem akart közeledni a rendekhez, s minden újabb üzenetében makaesul ismételte először kimondott nézeteit. A kormánypárt ez alatt a főispánok által minden követ megmozdított a vármegyék közgyűlésein, hogy az eredeti utasítások újakkal váltassanak fel, melyekben a törvényjavaslat

1844.

alapelvei a főrendi többség nézeteihez alkalmaztatnának. Mit a főrendi többség óhajtott s reménylett, részben be is teljesedett: mennél hosszabbra nyújtattak a tanácskozások, annál több megye módosította eredeti utasításait. Igy lón, hogy elébb is, a törvényjavaslat széles alapu választási rendszerének korlátolása s többféle qualificatiók felállítása a rendek tábláján is többséget nyert. A reformpártiak a megyék ezen állhatatlanságától megrettentve, a színváltozásnak némi erkölcsi gátokat vetendők, minden nyilatkozataikban a hazafiuság erényével ügyekeztek összekötni a szilárd, állandó kitartást. E párt több tagja, kivált pedig a fiatalság, annyira ment, hogy nem kételkedett a hazaárulás bűnével bélyegezni minden további engedést s visszalépést, főleg a főfelügyelők kérdésében.

Igy állott a kérdés egy ideig megcsökönösödve; mert bár a rendek a választási rendszerre nézve közeledtek is a főrendi többség kívánatához: ez a főfelügyelőkre nézve nem akart tágitani első határozatán. A főfelügyelők elfogadását a városi követek is határozottan ellenzették; a rendek többsége pedig azt egyenesen veszélyesnek nyilatkoztatta a nemzet jövődjére nézve. « Miután nekünk — ugymonda egyebek közt Klauzál Gábor, a jun. 18-kai ülésben, — nincs oly kormányunk, mely el akarná ismerni, hogy a nemzet s országgyűlés irányában felelőséggel tartozik; sőt inkább olyan az, mely a kormány felelőségéről szóló törvényeket elavultaknak szereti tekinteni: ily helyzetben nem volna tanácsos a városokban a kormánytól függő új hivatalt felállítani, mielőtt mind azon garantiák megadva nem lesznek, melyeket a nemzet óhajt, s míg nem lesz kormányunk, melyet a törvényhozás feleletre vonhasson. » A kormánypárt részéről viszont Zsedényi Eduárd élesen kijelenté: « hogy az, ki nem akarja, hogy a kormánynak a városoknál a főfelügyelőkből törvényes organuma legyen, az nem akarja, hogy a városok rendezéséből legyen valami; ki pedig ezt nem akarja, az nem akarja, hogy az országnak jövődje legyen. »

A kormánypárti vezérszónok ezen nyilatkozata a rendek tábláján eléggé sejtette mindenkiel, hogy a főrendi többség még sem hajlandó közeledni a rendekhez. Ezek tehát, a tárgy feletti ötödik izenetök alkalmával, komolyan figyelmeztették a főrendeket az országgyűlés végének közeledésére s ama vágyakra, melyek a törvényjavaslat fölötti tanácskozások által a városok lakosaiban fölébresztettek s oly könnyen többé le nem csilapíthatók; és felszólíták őket hogy, ha még most sem akarják elfogadni a törvényjavaslat nézeteit, engedjék azt legalább feljutni a kormányhoz, hogy annak véleménye is tudva legyen, s a bezövekelte tanácskozásoknak új tér nyíljon.

Midőn ezen üzenet a főrendek asztalára került, s ezek az alsó háznak sem véleményéhez közeledni, sem kívánatára hajólni nem akarnának : a két párt közt igen heves vita támadt a főrendek házában. Gróf Pálffy József annyira ment, hogy kijelentené, mikép látja, « hogy a főrendek csak játékot akarnak űzni az alkotmányosságból, a végrehajtó hatalomnak szándékozáván adni a városok szavazatát, holott a kormány már is túlnyomó befolyást gyakorol a kinevezésétől függő hivatalnokok által a törvényhozásban. Ez nem egyéb, mint a nemzet érdekeinek elnyomása.... A főrendek örökös negatiojok által meg akarják semmisíteni a rendek tábláját, nem engedvén a kormány elébe jutni a nemzet kívánatait.... Én, ugymond, e főrendi táblát a nemzeti előhaladás valóságos gátjának tekintem; s nem tartózkodom kijelenteni, hogy örömmel fogok szavazni e tábla eltörlésére, mely valóságban nem egyéb, mint a kormány céljainak eszköze. » Maga a mérsékelt gróf Széchenyi István is akként nyilatkozott hogy, « ha a főrendek többségének nézetei törvénynyé válnának, ebből veszély áradna a nemzetre;..... mert az alsó tábla saturáltatnék függő elemekkel, melyeknek csak három vagy hat évi servilitása is elég volna nem csak arra, hogy ama tábla megsemmíttessék, hanem arra is, hogy alkotmányunk, szabadságunk megdöntessék. »

Mig ezután a két tábla közt újabb üzenetek váltottak, melyekben a főrendi többség soha egy lépést sem akart közeledni a rendekhez: a kormány s a conservatív párt a főispánok által egyre dolgozott a megyékben, hogy utasításait a főfelügyelőkre nézve megváltoztassák. Miután pedig ezen ármányaik sükeréről bizonyosak voltak, a hatodik üzenetben, szeptember végén, tehát csak pár héttel az országgyűlés kihirdetett határnapja előtt, végre ők is tettek egy közeledési lépést: a közvetlen választási rendszert elfogadták; de egyzersmind oly magas qualificatiót szabtak a választókra nézve, hogy a közvetlen választás, ily választóképesség mellett, körülbelől egyre ment a közvetett választással. A közeledés tehát, melyet a főrendi többség a rendek véleménye felé tett, inkább csak színleges volt; és még ehhez is feltételül szabta a főfelügyelőknek a rendek általi elfogadását.

Midőn a főrendek ezen üzenete az alsó tábla asztalára került, közönségesen tudva volt, hogy az újon érkezett pótlóutasítások következtében a többség már a főfelügyelők mellett áll. A rendek tehát szept. 25-kei ülésökben minden vita nélkül, csak egyszerűen szavaztak a kérdés felett; minek az lett eredménye, hogy a főfelügyelői tisztség a városokban, de csak elvileg s elvontan a főrendi javaslattól, egy szó többséggel elfogadtatott. A reformpárt ekként kisebbségben maradván, a főfelügyelői hivatal qualificatioinak teréről kezdett küzdeni az alkotmányos elvek biztosításáért. Már az első szavazás alatt is több szózat hallatszék a feltételekről; s alig mondatott ki a határozat a főfelügyelők elfogadása mellett, már is minden felől hangzott: mikép lesz körülírva hatósága? Minők lesznek kötelességei s a korlátok, melyeken túllépnie nem szabad? A nagy többség (39 szó 8 ellen) végre abban egyezett meg, hogy ne minden városnak külön, hanem, kerületenként, többnek legyen egy főfelügyelője, kit a városok által fölterjesztett egyének közül a kormány nevezzen ki. A főfelügyelő, a tisztújítás és követválasztás alkalmával, a kijelölési jogot a tanácskozmányi tagokkal együtt, mint elnök, a többség akarata

szerint, fogja gyakorolni; városi követ maga nem lehet; ne adminisztráljon, hanem csak felügyeljen; pénztárért felelős ne legyen, s egyszerre több hivatalt egynél ne viselhessen.

A főrendi többség azonban az így korlátozott főfelügyelőkkel egyáltalában nem volt megelégedve; s e hivatal körére nézve tovább is megmaradt első javaslata mellett. Ismét rendkívül élénk s heves vita támadt a két párt között. Mig a többség tág hatáskörrel kívánta felállítani a főfelügyelőket: a kisebbség magát a hivatal felállítását is folyton ellenzé, s keserűen kikelt a megyék pótló utasításai, a «pálfordulások» s az alsó tábla azon tagjai ellen, kik kormányhivatalt keresve, a főfelügyelők elfogadásának s ezzel az alkotmányos elv buktának okai valának. Mások az ellenzék közül a kormánypártiakat gáncsolták, kik a haza érdekei ellen oly makacssággal küzdenek idegen érdekek mellett. Pálffy József pedig ismét szóba hozta a felső tábla eltörlésének mind nagyobbodó szükségét. Minap Pálffyt e miatt a főherczeg nádor utasítá rendre; most pedig maga Széchenyi István a leghevesebb módon támadta meg. Még gróf Zay Károly is belévegyült e szenvedélyes vitába, mely aztán azzal végződött, hogy Széchenyi ájultan rogyott le székéről. A többség egy tapodtat sem akart eltérni eredeti javaslatától; s kijelenté, hogy bár ehhez végiglen nem kíván is ragaszkodni: engedni mégis csak akkor lesz hajlandó, ha a rendek még inkább közelednek hozzája.

De a rendek ezt nem vélték tehetni az alkotmányosság elveinek feláldozása nélkül. Meg valának győződve, valamint hogy kétséget nem is szenvedett, miképen, ha ők még inkább közelednek a főrendi többség nézeteihez, s ezek törvénynyé válnak: a kényuralomra örökké hajlandó bécsi kormány túlságos befolyást nyer, a főfelügyelők és szűk alapu választási képesség által, a városok kebelében; s az ezeknek adandó tizenhat szavazattal a rendek tábláján, rövid idő alatt, nagy veszélybe ejti az alkotmányt s nemzeti szabadságot. Mivel tehát a rendek többet nem ergedhettek, a főrendi többség pedig hozzájuk közeledni nem akart: a városi törvényjavaslatot nem lehetett

a király elébe felterjeszteni. A nov. 8-kai ülésben, midőn e tárgy utólszor került az alsó ház asztalára, a városi követek, Bezerédy István indítványára, azt sürgették, hogy választassék el a rendszeres belszervezéstől a városok országgyűlési szavazatának kérdése; s ha amaz, mint látják, megbukik is, legalább ez iránt alkottassék meg a törvény. «Ez országgyűlésen — ugymond Székesfehérvár követe — a karok és rendek annyit dolgoztak, hogy akármely közjogtanári collegiumnak is dicséretére válnék; de az eredmény kevés vagy épen semmi, mivel a karok és rendek gyöngék. A harmadik rend, mely itt képviselve van, alig teszi huszad részét az ország népének; s érdekeik is el vannak különözve a nagy többségétől. Hiányzik az egybeolvadt közös érdek. A magyar nemzetiség Európában idegen; alkotmányossága szomszédainak hatalma előtt gyűlöletes. Környezve vagyunk abszolút kormány alatt lévő népektől. Ezért üdvös és czélszerű reformok nélkül azon szabadság is, mely még az országban teng, enyészetnek indul. A reform most nem sikerült; s e miatt e sorompókon kívül sokakat lehetne vádolni. De a vád a nemzet gyöngesége miatt sükeretlen; mivel az országban még nincs kifejlett közvélemény, s azok, kik a kegyelem sugarai-ban melegszenek, könnyen veszik a feljajdulást azoktól, kik nem esdekelnek másért, mint a mi kifejlődésökhöz megkívántatik.... A főrendi eljárás megrendíté azon hitet, melylyel a hazafiak a királyi szó szentsége iránt viseltettek. Ezért a bizodalom a főrendek iránt annyira megérintett, hogy mind inkább terjed ama nézet, miszerint táblájjokkal, úgy mint alkotva van, tanácskozni nem lehet. Nem kéri a hatalmat, hogy a városi kérdést egymaga intézze el; mert ez alkotmányellenes. Hogy azonban a rendek táblája erősödjék, a többi városi követekkel együtt óhajtja, hogy a rendek még egy kísérletet tegyenek, elválasztván az országgyűlési szavazat kérdését a rendezés kérdésétől.»

Az országgyűlés két nap mulva befejeztetvén, a rendek ezt már méltán lehetetlennek tartották. Szentkirályi Móríc, ki

a jeles törvényjavaslatot készítette, megmutatá, hogy épen a városok törvényhozási befolyásának kérdésében áll a két tábla egymástól legtávolabb; s azért ebben minden újabb kísérlet sikertelen. S minthogy sokakban azon gondolat ébredt, hogy az így megbukott városi ügyet a kormány országgyűlésen kívül önkényleg akarná elintézni; s ezt a városok is kívánák: azon intéssel zárá be a tárgy feletti tanácskozást, hogy miután a rendek táblájának többsége őszintén szíven hordja a városok ügyét, óvakodjanak a hatalomnál sürgetni ügyök országgyűlésen kívüli önkényes elintézését. «A városok — ugymond — a rendeknél kivívták azon meggyőződést, hogy ügyök elintézése az alsó tábla kiegészítésére, az ország érdekeinek egybeolvasztására, a képviselőt erősítésére mulhatatlanul megkivántatik, s halasztást nem szenvedhet. Azért ne támaszkodjanak kegyelemre, s ne keressék az ajándékot; hanem támaszkodjanak azon eszmére, mit önmagoknak kivívtak és minek teljesezésbe kell menni. Övék az élet; az élet pedig folyvást nő.... Legyenek kissé türelemmel; nagy kérdések egy vágással nem dőlnek el soha. De ha kegyajándék elfogadása által lelépnek a térről, melyre jog és élet által egyenlően felhivatvák; ha nem törvény által követelik azt, mi őket jog és élet szerint illeti: akkor elvesztették a jövődőt, akkor, mint kiváltságos testületek, kiváltak az országból, és nem fognak többé beolvadni a nemzet testébe.»

És így végződött a nagy fontosságú tárgy, melynek szerenés megoldásához az országgyűlés előtt annyi remény csatlakozott. Elvkérdéseket foglalván magában, párttusa tárgyává lett; ezzé válván pedig, bukásának, a létező körülmények közt, mulhatatlanul be kellett következni.

Azon radikál irány, mely a birtokot minden bilincseitől felmenteni, tökéletes tulajdonná tenni s e végett a nemesi és jobbágyi földet egyaránt felszabadítani tűzte ki a reform egyik fő czéljává, ezen országgyűlésen kevésbé haladt előre. Az ősiség eltörlésének s a jobbágyok örökös megváltásának elve már a múlt országgyűlésen ki volt mondva. A rendek tehát most

Ősiség s örök-
váltás.

1844.

ezen elvet mind a két kérdésben tényleg alkalmazandók, egy választmányi munkálatot készítettek, mely alapjául szolgálna a tanácskozmányoknak; s azt, hogy iránta küldöik véleményét is meghallják, utasítás végett a megyéknek is megküldötték. A rendek tábláján mind a két fontos tárgyra nézve nagy volt ugyan a többség; de, részint mivel utasítás mindenünnen nem érkezett, részint időhiány miatt, mind a kettő tárgyalása a jövőre halasztatott.

Birtokképes-
ség.

A reform e két tárgyban nem sikerülhetvén, hogy a szabad birtok körül mégis valami történjék, mi a közvélemény igényeinek megfelelően: az országgyűlés vége felé, aug. 29-kén, a nemesi jószágoknak nem nemesek általi birhatási joga hozatott indítványba. A rövid, de nagy fontosságú törvényjavaslat még azon ülésben határozatba ment. «Épen ma — ugymond a siker által élesztett köz öröm zajában Palóczy — épen ma 318-dik éve a mohácsi vérsznapnak, midőn szinte elveszett hazánk; s ma lényeges lépést tettek a rendek annak megmentésére.» A főrendeknél Széchenyi István, több szónoklatban nagy lelkesedéssel küzdött a törvényjavaslat mellett. «Én, ugymond, szemeimnek alig hittem, midőn ezen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, ez engem lelkesezésre ragadván, egy híres német író ama jelszavát juttatá eszembe: «Ein Vogel trug einen Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.» Ez egy pár sorban, ugymond, én Magyarország egész jövődjét biztosítva látom.... Ezen egy pár sorban nemzetünk regeneratívója fekszik.» A javaslat a főrendek által is egy értelemmel elfogadtatott; utóbb pedig királyi sanctiot is nyervén, törvénynyé vált.

Hivatalképes-
ség.

Valamint a birtokképeségi törvény, némi pótlásául hozatott meg a szabad birtokot illető, de most elmaradt reformnak; ugy a jogegyenlőségre irányzott főrekvésekben is kívántak némi haladást tenni az ország rendei, kivált miután a városok s a közadózás kérdései felett folyt tanácskozás már nem nagy sikerrel biztatott. A nemnemesek hivatalképessége

egy esetre már elébb is fenállott; most tehát a nemnemesek hivatalviselhetése egész általánosságban hozatott indítványba. És e tárgyban azon hallatlan eset fordult elő, mikép a főrendi tábla szabadelvűségben meghaladta a rendekét. Ezek ugyanis pótló utasításaik által kötve lévén, két szó többséggel csak azon megszorítással fogadták el az indítványt, hogy a birói hivatalok ezentúl is kizárólag a nemesség kezében maradjanak. E határozat azon fonákságra vezetett, hogy szerinte nádorrá, kancellárrá lehetett ugyan a nem nemes honpolgár; de szolgabiróvá, esküdtté nem. A főrendeknél, kiknek többsége eleinte még ebben is ugrást látott s fokonkénti haladást kívánt, a reformpártiak nagy erélylyel harcoltak társaik szűkkeblősége s a rendi határozat képtelensége ellen. «Nyolczszáz évig viselt minden terhet a nemtelen — kiálta az ugrást emlegető főrendek fülébe gróf Teleki László — s ugrás, rögtönzés-e valahára őket részeltetni a hivatalképességben?» «Ész, erény, becsületesség — mondá a rendek határozatára Batthyáni Lajos — nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állnak a nemesi kiváltsággal.» Közbeveté tekintélyét Széchenyi István is; míg végre az egész tábla elfogadta az általános hivatalképességet. A rendek ezután, mintegy elszégyenlven magokat, hogy a korigények teljesítésében a «fontolva haladó» főrendek által ez egyszer túlszárnyaltattak, ellenkező utasításaik daczára is elfogadták az általános hivatalképességet; mi aztán törvénynyé szentesítettet.

A reformpárt törekvése, a köz jogok s terhekben minden honpolgárt, legyen az nemes vagy nemtelen, egyenlő arányban részesíteni, még két fontos tárgyban nyilatkozott ezen országgyűlésen: a köz munkák és közös adózás tárgyában.

Mi az elsőt illeti: a megalkotott törvény által még nem léptetett ugyan életbe a közös teherviselés örök igazságu elve. Még nem érett ténynyé, hogy a közmunkák legyenek a közszükség váltásagai, melyekhez mindenki osztálykülönbség nélkül járulni tartozzék; még nem lőn elérve, hogy a közmunkák

1844.

a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának tekintetvén, azok kezelése a nemzet összes érdekében, nem pedig minden megyének saját tartományi, igen gyakran némely hatalmasnak egészen magános hasznáig aljasult nézetei szerint történjék. De meg lőn mégis szüntetve az igazságtalanságnak legalább azon kiáltó része, miszerint eddigelé az ugyanazon osztályu, urbéres népet is, mely e terhet egyedül viselé, az ötvenkét megye a maga keblében önkénye szerint, különbözőleg terhelte; meg lőn szüntetve az önkény hatalmának minden igazság mértékén túl csaponghatása.

Közös adózás

A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyűléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedélyvel megvitatott kérdését nem csak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kívánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekbéli egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősítésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelősége még csak a jámbor kívánatok sóvárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok kezelése alatt lévő házi adóban kívánta megvalósítani a közteherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország újjászületését eszközzendett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábított köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyűlésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kívánták bocsítani; hanem, mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelműleg pártolták, más alakban kísértették meg annak valóítását. Hogy utasításaiknak megyei pártviszonyokat képviselő fékjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyról független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerűen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei

legcélszerűbben fedezhető? A választmánynak, mi nem sokára finanezialis választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két teremben lelkesülés közt hangzott végig az adómentességrőli lemondás igazsága; és ez lőn kitűzve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országszerte elbátor-talanítá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt hogy, mivel a közös teherviselés elvei általánosán, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdíj-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközöltethetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordultának ünnepén, fényes díszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kísérletet tőnnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozattá lőn, hogy addig is, míg a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mind azt, mit a nemzet a közszükségek fedezésére ajánland, a közös teherviselés elve elfogadásának jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban mivel ezen ezenfelül még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségekre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járuljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Turóc, szavazott ellene.

Míg a finanez-választmány a munkálaton dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt aug. végén lement a Pest megyei közgyűlésre, s ott egy küldöttséget kívánt kineveztetni, mely kijelölné a pontot, melynél a jelen körülmények közt, midőn az országgyűlés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány, s annak véleménye nyomán, Pest megye rendei évenkénti három milliő

1844.

forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt, közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E tacticának nagy lön haszna. E felszólításra a többi megyék is pótló utasítást küldhettek ez iránt követeiknek; holott különben könnyen megtörténheték, hogy a terjedelmes financzmunkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyűlésnek.

Ezen előzmények után a rendek a kimondott elvek szerint a közszükségek (utak, vasuti kamatfedezések, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyűlésig 10,340,000 vagy is évenként 2,585,000 ftot ajánlottak. Miután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadtatva. «Már alig hiányzott valami határozni való, — így tudósíták küldőiket Békés megye követei — már mindenki a reája eső mennyiséget vetegeté; mi bennünk örömtől repesett a lélek: szédülva láttuk az előítéletek tömkelegét, megoldva az eszmék bonyolódottságát, mely annyi véráldozatokat látszott (a megyei kortesgyűléseken) követelni, sőt enyészetünket magába burkolni; hittük, hogy visszatérhetlenül meg van téve a lépés, és Magyarország posványai rövid időn ki lesznek száradva, feneketlen utjain vaspályák vonulnak keresztül, a kereskedés terhelt hajói szedelik vizeinket; s végre Magyarország szétdarabolt életének egybeforrasztására a szerencsés alapot megvetve lenni láttuk a remény és gondolat szárnyain.»

Azonban egy előre nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tíz millió helyett a jövő országgyűlésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy millió szedetnek be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szőnyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg; a főrendeknek volna ugyan szavok a rovatok kijelölésében, melyek közt az adó felosztandó; de a rendektől megajánlott öszletét kötelesek elfogadni. És

ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodának a rendek, minthogy ezen első eset példája a jövőben is mindannyiszor felhozhatnák majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kívánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót; a többiek követői már csak azért is fentartani kívánták elébbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősítésére eredmény kell; ezt pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva szétporlanék, elérni lehetetlen. És keserűen kiköttek a főrendek többsége ellen, mely elébb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedéllyel harczolt a megyékben; most pedig, a köztelherviselési elvet elismeri ugyan s alkalmazni is kívánja, de oly módon, hogy egy részről a rendi tábla jogát sérti, más részről az adóösszev csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. «Nincs arra példa alkotmányos nemzetek közt — ugymond Klauzál — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve így meghiúsíthatná a felső kamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak birnak túlnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni.... Mi jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kísérné, mondani az elámított alnemességnek: ime atyámfiai, állításunk valóban igaz: az az egy millió is csak úgy eltűnt a közép nemesség kezei közt.... Nem viszünk tehát haza eredményt; majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép túlterheltségének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztul minden illusióiból.» A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadúlhatott ezen országgyűlésen, minthogy az elvharcz a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. Széchenyi István a főrendek által elismert két elv, a közös teherviselés és az országos pénztár-igazgató felelőségének elve miatt még a november 10-ki ülésben is óhajtá a rendek részéről az engedést, de

1844.

süker nélkül. S így a közös teherviselés annyi nehézséggel kivivott elvének alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását.

Hátra van még elbeszelnünk azon törekvéseket, melyek ezen országgyűlésen az ország törvényes kormányzati függetlenségének szilárdítására valának irányozva. Ezen irány, mint mondók, különösen két tárgyban nyilatkozott: a «partium» s erdélylyeli unio és az anyagi érdekek kérdésében.

A «partium»
ügye.

A «partium» ügye jelenleg következő stadiumán állott: miután az 1836-ki törvény Erdély elszakadt részeinek visszacsatolását megrendelte, de a törvény az erdélyi kormányzók ellenzése miatt végre nem hajtatott, s ennek következtében ama részek (Közép-Szolnok, Kővár, Zaránd és Kraszna megyék), főispánaiktól gátolva, követeket az országgyűlésre nem küldöttek: a rendek, a törvény foganatosítása végett, a királyhoz folyamodván, egyszerismind az országgyűlésre meg nem jelent megyéket a törvény értelmében pörbe fogatták. A bíróság ítelt, s a meghívott de meg nem jelent megyéket a törvényes birságban elmarasztalta. Ezen ítélet végrehajtását a rendek mindannyiszor megújittatni rendelték, valahányszor a megyék a követküldést elmulasztják. Az ügy tehát azon anomal helyzetbe volt beékelve hogy, miután a kormány, mely elébb a törvény megalkotásában megegyezett, de most annak végrehajtását ellenzé, — a részbeli megyék, melyek a törvényes birságban elmarasztaltattak, bár szívesen küldték volna követeiket az országgyűlésre, de mivel a kormányhivatalnokok, a főispánok követválasztó gyűléseket nem tartottak, — a törvény kötelezésének nem felelhettek meg: a kormány ellenzé a törvény végrehajtását, és mivel az végre nem hajtatott, mégis az ártatlan megyék bűnhődtek. E helyzet megszüntetése végett b. Wesselényi Miklós számos középszolnokiak aláírásával kércmet nyújtott be az országgyűlés rendeihez. A rendeknél ennek folytában, október 11-kén, midőn a folyamodvány tárgyalatott, igen heves vita támadt a tárgy felett; a kormány kétszínű magaviselete

erősen megróvatott. «Midőn a kormány ama törvény hozatalába beleegyezett, — ugymonda egyebek közt Szentkirályi Móricz — úgy látszik, előre föltevve, hogy azt végrehajtani nem fogja.... Ő semmit sem vár felülről az ország jövőjére nézve, s felhívja a rendeket, ki ellenkező véleményben van, álljon fel, s hazudtolja meg őt ezen ügyben. Ő sem tehetséget, sem jó akaratot nem lát, s nagy idejének tartja, hogy a rendek magok nyúljanak cselekvéshez.» Indítványozza e végett, hogy II. Ulászló törvényeinek nyomán az érdekllett főispánok feleletre vonassanak. Beöthy erős kikelésekkel teljes beszédében nemzeti veszélynek nyilatkoztatja, midőn felülről nyújtatik példa törvényszegésre. Az országgyűlésnek vége közeledvén, a rendeket elborítá a sok munka eredménytelenségének érzete, s e tárgyban, melynél világosabban semmi sem bizonyítá a kormány jó akaratának hiányát, általában szabad szárnyra bocsátották keserű érzelmeik ömlengését. «Vizsgáljuk meg — ugymond ismét Szentkirályi — mi sikere volt 1790 óta a nemzet erőködéseinek azon organicus kérdések körül, melyek eddig szőnyegre kerültek? Nekünk szüntelen úgy kell dolgoznunk, hogy hátunk megett mindig megannyi tárgy marad; mi örökké csak próbálgatni vagyunk kénytelenek: vajjon mely alakban tetszik ez vagy ama reform a kormánynak? Ennek oka abban fekszik, hogy a kormányzási rendszer ellenkezik a törvényhozás alkotmányos elveivel.» A feliratban tehát, melyben a részek valahárai visszakapcsolatását erős hangon követelték, egyebek közt Ulászlónak a felelőségről szóló törvényére is hivatkoztak a rendek. De a főrendek tábláján a felirat, időhiány miatt, föl sem vétetvén, a részek ügye ismét a régiben maradt.

Mi alatt a részek visszaesatolásának kérdése tárgyaltatik, egész Erdélynek Magyarországgal szorosabb egyesülése is újra szóba hozatott. Már négyszer intéztek az ország rendei feliratot a királyhoz, hogy ezen egyesülés eszközlése végett egy országos választmány neveztesse ki, mely Erdély rendeivel az egyesülés módjairól értekezniék. Ezekre minden

Unio
Erdélylyel.

1844.

sürgetés daczára sem érkezett válasz eddigelé. Most tehát e kérelem ötödször is megújított. De, bár Erdély rendei is hasonló óhajást fejeztek ki mult országgyűléseiken az egyesülés iránt, e kérelemnek most sem lett sikere. A kormány, mely az országnak bár honnan eredő erősödését féltékeny szemmel nézte, most is válasz nélkül hagyta a feliratot.

Anyagi érde-
kek.

Azon discussioknak, melyek az országgyűlést megelőzőtt három év alatt a sajtó és megyei közgyűlések terén reformkérdéseink felett annyi hévvel, sőt szenvedélylyel folytak, nem kis része anyagi érdekeink körül forgott. Ezen érdekek gyarapodása s kifejlésének akadályait, miként fentebb láttuk, főkép vámviszonyainkban s közlekedési eszközeink hiányosságában találta a közvélemény. És alig volt megye, mely ennél fogva a vasutak s vámviszonyok kérdésében ne látta volna el utasításokkal a maga követeit. Az anyagi érdekek kifejtésének kérdése általában az égető szükségű kérdések közé számított; s nem ok nélkül. Régi és alapos panasza volt az országnak, hogy anyagi érdekei a részrehajlólag kezelt vámrendszer által az osztrák tartományok érdekeinek áldoztatnak fel; s míg ekkép egy részről a nemzet a köz elszegényedés örvénye felé sodortatik, más részről az ország törvényes kormányzati függetlensége is tetemesen sértetik. Ama számtalan panaszok s feliratoknak, melyek által a nemzet e sérelem és bajnak orvoslátát sürgette, eddigelé alig volt más eredménye biztatásoknál; legjobb esetben egy két alsóbb rangu kereskedelmi cikk vámja szállított alább; de a jóllét kifejlését gátoló igazságtalan colonialis vámrendszer egyre fenmaradt. A viszonyosság a legtöbb és legfontosabb cikkekelyekre nézve mind egyre hiányzott; számos iparágak s gyármányok három s négyszer, többek egész tizszer annyi vámmal terheltettek, ha tőlünk Ausztriába vitettek, mint megfordítva; belső gyártásunk, a külföldről behozott kellékek fölötte nagy vámjá által, igen megnehezítettett; nyers termesztményeinknek a kiviteli utak a külföldre túlságos vámok s más akadályok által még mindig annyira zárva tartattak,

hogy kénytelenek valánk azokat egyedül Ausztriának adni el, mely aztán concurrentia nélkül szabta meg azok árát; ellenben piacainkról a külföldi gyártmány a tilalommal határos vámok által végkép kiszorított, s azokat egyedül osztrák gyártmány árasztotta el. Például, 1841-ben, az Ausztriából kivitt, összesen 61 millió ft. értékű, gyártmánynak négyhetede hozatott Magyarországra. Szóval, belgyártásunk megnehezítetett, hogy az osztrákkal a versenyt ki ne állhassa; külföldi jó és olcsó gyártmány behozatala csaknem lehetetlenné tétetett; természetnyeiink egész kivitele viszont Ausztriára szorítottatott. Így történt, hogy kereskedelmi mérlegünk évenként több millió ft. veszteséget mutatott ki. A külföldi, tehát érdekünkben nem részrehajló, s hivatalos adatokból merített Becher statistikája szerint, bevitelünk évenként mintegy 65 millió ft. értékű vala, míg kivitelünk körülbelől csak 60 millió ft. értékre emelkedett. Fő oka e nem kedvező mérlegnek kétségtelenül abban keresendő, hogy anyagi érdekeink más, önkényleg adóztatható tartományok jóllétének gyarapítására zsákmányoltattak ki; s azoknak czélszerűbb igazgatása a törvényhozástól önkényesen elvonatván, az osztrák tartományok nemcsak a külföld, hanem még Magyarország ellenében is védvámrendszer által kegyeltettek.

A rendek, midőn ezen országgyűlés folytában anyagi érdekeink felett kezdének tanácskozni, a bajok mind két forrására egyenlő buzgalommal kiterjesztették figyelmöket; s meg valának győződve, hogy anyagi jobblétet csak úgy lehet előidézni a hazában, ha egy részről a külfölddel biztos és olcsó közlekedési eszközök teremtetnek; más részről az Ausztriávali vámviszonyok méltányosabban szabályoztatnak, s e végre a vámok és harminczadok rendezésének jogát a törvényhozás magának visszaszerzi. E két fő pont adta az irányt a tárgy feletti tanácskozásainak.

Mi az elsőt, a külfölddeli egyenes közlekedés eszközeit Fiumei vasut. illeti: a Kossuth által indítványozott s annyi hirlapi cikkben kifejtett, pártolt s ajánlott Pest-fiumei, vagy legalább Vuko-

vár-fiumei vasut eszméje oly roppant népszerűséggel birt az országban, hogy azt mellőzniök sem lehetett volna a rendeknek. Negyvenhét megye adott reá követeinek pártoló utasítást. Egy vasut, mely a Dunát a magyar tengerparttal összeköttetésbe hozná, már maga is elegendő, minden esetre szükséges eszköznek tartatott a végre, hogy kereskedelmünk ama colonialis, szolgálai bilincsektől, melyekkel azt Ausztria egy század óta lelánczolva tartá, felszabadíttassék. Igy történt, hogy a kereskedelmi tárgyokban munkálkodott választmány e felett oly véleményt nyújtott be a rendek táblájának, « hogy a fiumei pálya építéséhez minél előbb hozzá kell fogni; mert minden év, melyet e részben mulasztunk, új és tetemes veszteséggel öregbíti azon szenvedőleges állapotot, melyben külkereskedésünk sinylődik; — s már ennél fogva is ezen vaspálya felállítását magán vállalkozás tárgyává tenni nem lehet; de nem lehet ezt tenni főképen még azért sem, mert ezen vaspálya külkereskedésünk kulcsát, legfőbb útját képezendő, melytől a haza jólléte függ. »

Az ország rendeinek pártolása, s a népszerűség, melyben e vasut ügye országszerte részesült, a valószínűségnek oly magas fokára emelte annak életbe jövetelét, hogy már a kormány kegyeivel elárasztott Trieszt is remegni kezdett a vetélytárstól, melyet Fiumében, ha azt a Dunával vasut kötendő össze, támadni hitt. Fiume kereskedése igy is, mint volt, száraz uti összeköttetésben a Dunával, évről évre megnyugtatólag gyarapodott; minnek következtében alig lehetett kételkedni, hogy mihelyt Fiume vasutat nyerend, azon egész kereskedés, mely magyar termékekkel eddig Trieszten át üzetett, azonnal ezen olcsóbb út felé veendő irányát. Trieszt ennél fogva minden követ megmozdítani szándékozott, hogy a fiumei vasut létrejöttét meggátolja. Bruck Károly, a trieszti Lloyd igazgatója, évégett ármányhoz nyúlt, s a pályát 4°/_o biztosíték mellett felépíteni ajánlkozott. A eselt nem volt nehéz fölfedezni; és a triesztiiek e törekvése, ha lehet, még öregbíté nálunk a lelkesedést az alduna-fiumei vasut iránt. A pálya

tervét egy fiumei társaság elkészítettvén, annak felépítésére is nagyobb biztosítást nyújtott az országgyűlésnek; minek következtében a rendek háza, okt. 12-ki ülésében, következő határozattal zárta be e tárgy feletti tanácskozásait: a kiküldendő országos választmány egyezkedjék a fiumei és semmi esetre ne a Bruck-féle trieszti társasággal; ha a fiumeivel meg egyezni nem tudna, adjon elsőséget azoknak, kik a kijelölt alduna-fiumei vasutvonatra legkedvezőbb feltételek alatt vállalkoznak, a nemzet részéről öt százaléknyi jövedelmet biztosítván számukra. Ha másfél év alatt ily vállalkozók nem találtnak, maga a választmány készíttesse el az előleges munkálatokat s terveket; a szükséges költség beszerzésének módjáról pedig a jövő országgyűlésnek véleményt nyújtson be. E határozat a főrendek elébe kerülvén, a nádor főherczeg akként nyilatkozott, hogy hiszi, mikép ily feltételek alatt a kormány maga is hajlandó felépíteni a vaspályát. E nyilatkozat következtében a főrendek egyenesen felszólítani kívánták a kormányt e vállalkozásra. De a rendeknek semmi bizodalnok sem volt azon kormányban, mely eddig Triesztet szinte elárasztá kedvezéseivel, Fiume irányában pedig semmi egyebet nem tett a gáncsoskodásnál s akadályozásnál; minél fogva magán szerződést semmi esetre sem akartak kötni a kormányval.

A középponti vasutra nézve, mely Pestet egy részről Pozsonynyal és Bécesel, másról Debreczennel kötné össze, a szerződés a helytartótanács által már a tavasz elején megkötöttvén, a pálya készítése ténylegesen is megkezdett.

Az ausztriávali vámviszonyok tekintetében, miként már fentebb említém, igen megváltoztak nálunk a nézetek. Néhány évvel előbb alig óhajtott valamit nagyobb hévvel a nemzet, mint amaz iparölő vámrendszernek olyképi módosítását, hogy a közbenső vámok hazánk s az osztrák örökös tartományok közt végkép eltörültesse. Ezt akkor még áldozattal is kész volt volna a nemzet megváltani. Most ellenben, bár a vámrendszer kártékony hatásáról ugyanaz maradt a meggyőződés,

A vámviszonyok rendezése.

nemcsak a megváltást, de még az egyszerű eltörlést is ellenzette a közvélemény. A német vámszövetség történetéből merített tanúság általánossá tette azon meggyőződést, hogy nemzetiségünket a német nemzetiség túlnyomó hatása ellen —, önállásunk, kormányzati függetlenségünk maradványait pedig az osztrák absolutismus foglalásai, nivellálni szándékozó törekvései ellen semmi sem védte eddigelé oly sükeresen, mint épen e közbenső vámvonalt, mely által Magyarország mintegy külfölddé lőn Ausztria irányában. A gondviselés művének tekintetett, hogy ama fonák szabály, melylyel a bécsi kormány hazánkat elnyomni szándékozott, magát olyképen boszulta meg, miszerint épen azt segített megvédeni, mi ellen Bécs három század óta folytonosan támadó harcot vívott, nemzetiségünket s kormányzati önállóságunkat.

E vámvonalt tehát, mely, a bécsi kormány által kitűzött czélon kívül, nekünk oly hasznos szolgálatot tőn, a jövőre is fentartani, és csak a rendszert, a szabályozást kívánták akképen megváltoztatni a rendek, hogy abban tökéletes viszonyosság foglaljon helyet; és miután eddig az osztrák ipar védetett a vámszabályok által a magyar ellen, ezután a magyar védessék a már különben is sokkal erősebb osztrák ipar ellen. Eltökélve, mindent megkísérteni, hogy a vám és harminczad szabályozását, a régi törvényeken alapult alkotmányos jogok szerint, a törvényhozás körébe visszaállítsák, a feliratban, melyet e tárgy iránt készítettek, nem azt sürgették többé, mit eddig a hasonló feliratokban, hogy a király a vámviszonyokból eredő bajokat és sérelmeket orvosolja; hanem, miután hazánk kereskedésének szomorú állapotát lefestették, és miután megmutatták, hogy ennek oka s forrása azon igazságtalan vámrendszer, mely egy század óta rólunk, nélkülünk s egyenesen érdekeink ellen intéztetett: kijelentik, hogy a nemzet ezen állapotot még e jelen országgyűlésen, a viszonyosság elvei szerint megváltoztatni kívánja. És e végett kéri a királyt, hogy a törvényjavaslat szerkesztéséhez szükséges adatokat velők közöltesse. — A főrendek azonban csak azon feltétel

alatt egyeztek meg e felirat felterjesztésében, hogy belőle mind az, mi a védvámrendszerre vonatkozik, egyszerűen kihagyassék; mi azián, nehogy a felterjesztésnek utját állja, meg is történvén, ez szept. 13-kán felküldetett.

A kormánynak régi szokásai közé tartozott: azon tárgyakban, melyekben a nemzet kívánatának igazságát s helyességét nem tagadhatta, de a kívánatot teljesíteni kényuralmi hajlamainál fogva nem szándékozott, hogy magát szemrehányásoktól s további sürgetésektől megmentse, vagy épen nem, vagy csak az országgyűlés végperceiben adni választ az ország rendeinek. Ez történt most e felirattal is: ámbár az országgyűlés bezárásának határnapja már ki volt tűzve, a válasz mégis egyre késett. De a kormány ezen eljárása most nem csak elkeseredéssel töltötte be a hazafiak kedélyét, hanem őket cselekvésre is ösztönözte. Miként fentebb említők, a mult években több helytt olynemű védegyuletek támadtak, melyeknek tagjai arra kötelezték magokat, hogy némely szükségüket csak honi gyártmányokkal fogják kielégíteni. Ezen eszme most mind általánosabbá lett; és többekben kívánság ébredt a védegyületet országossá, nemzetivé alakítani. Különösen buzgó apostolává lett az eszmének Kossuth Lajos, ki a Hirlap szerkesztésétől nem régen megváltván, munkásságát most kiváltképen az egyesületi téren fejtette ki. Ő, október elején Pozsonyba rándulván, a védegyület ügyében oly hévvel agitált, hogy az kevés idő alatt mind a törvényhozó karban, mind azon kívül, számtalan pártolókra talált. Még a nővilágban is sokan lelkesedéssel ragadták meg a népszerűvé lett eszmét. S így lón, hogy az országos iparvédegyület okt. 6-kán magát megalakultnak jelenthette, elnökéül Batthyáni Kázmért, álelnökéül gróf Teleki Lászlót, igazgatójául Kossuth Lajost, s e mellé az ország legkitünőbb férfjai közül egy állandó bizottmányt választván. — A védegyület keletkezte egy hatalmas tüntetés volt a nemzet részéről az anyagi érdekek hiányain segíteni vonakodó kormány ellen. E tüntetés után a kormány nem tagadhatta meg egészen a választ az ország rendei

A kormány
válasza.

1844. vámügyi feliratára; de késett azzal, a meddig lehetett, s a válasz csak november 7-kén adatott ki, holott 10-kére már ki volt hirdetve az országgyűlés bezárása. Tartalma e válasznak lényegileg következő: «hogy a nemzeti ipar előmozdítására a kormány eddig többet nem tett, a súlyos körülményeknek tulajdonítandó. De az ügyet szíven hordja, s valamint maga ügyekezní fog az ország anyagi érdekeinek felvirágzását eszközölni, úgy, reméli, a jövőben a rendek is méltányosan hozzájárulnak az akadályok elmozdításához. A kívánt adatokat majd a jövő országgyűléssel közlendi.»

A kormány e válasza kimondhatatlan megindulással fogadtatott a rendek házában, kiket egyébiránt is mind ingerültebb hangulat szállott meg az országgyűlés végének közeledtével, látva a tizenkilenc hónapi fáradalmas munkálkodásaik eredménytelenségét. Épen e napokban hiúsult meg a remény az iránt, hogy a nemzet leghöbbs kívánatait, legégetőbb szükségét illető tárgyakban még ezen országgyűlés alatt lehessen törvényt alkotni. E napokban bukott meg a városok és kerületek rendezése, a hitelintézet, a «partium» ügye, az ország anyagi érdekeinek emelésére fordítandó közös adó kérdése stb. Nem rég panasolta be Pest követe, hogy a kormány iparunk s kereskedelmünknek még az egyesületek teréni kifejtését is gátolja, ezen egyesületeket, különösen az iparegyletet s a kereskedelmi társulatot korlátolni törekedvén. A rendeknek mind ezek miatt elégületlen, ingerült kedélyét csordultig fájdalommal s keserűséggel töltötte meg a kormány e válasza. Az elhatalmazott ingerültség, keresztültörve minden korlátkon, melyeket eddig a mérséklet s a felsőség hagyományos tisztelete emelt, szenvedélyes szónoklatokban ömledezett. «Föl kell valahára ébrednünk százados lethargiánkból — így kiálta fel Bezerédy István — és a mit határainkon felállítani nem engednek, fel kell állítanunk saját házaik küszöbeinél.... Ha nem akarunk idegen ipar járma alatt nyögni mindörökké, egyesüljünk a védegyletben!» — Szentkirályi örömet fejezte ki a történet fölött, s köszönetet mondott a kormánynak ezen

leiratért; «mert, ugymond, ha a királyi válasz némi kis engedményt nyujtana, nem engedné felébredni ama lelkesedést, mely most e válasz hallattára el fog terjedni a hazában az öncselekvés terén».

Bővebben beereszkedett a válasz birálatába az alsó táblai reformpárt vezérszónoka, Klauzál Gábor, következő beszéddel zárván be az ingerült kitöréseket: «Azt kellene hinni, hogy e válasz által, ha benne az ország függetlenségét biztosító 1790-ki 10-dik törvényre hivatkozás nem történnék, föl van függesztve egész alkotmányunk, midőn a kormány a helyett hogy adatokat nyujtana a törvényhozásnak, azt igéri, hogy majd fog rólunk gondoskodni. Ily tény után különösen hat réa a leirat e kifejezése: «perchara natio» stb..... A kormány hivatkozik rendelkezésekre, melyeket érdekünkben tett: de hogyan teheti ezt, ő megfogni nem képes. Mert álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták, s mutassanak fel ilyes intézkedéseket. És mégis a leiratban azok nem csak említettnek, hanem még az is mondatik, hogy ezen reánk jótékony rendelkezésekben azért nem ment tovább a kormány, mert súlyos körülmények akadályozták. Ő nem tudja mik lehetnek e súlyos körülmények. Ha azon viszonyok értetnek, melyek Magyarország s az örökös tartományok közt adó tekintetében fenállanak: miért nem mondatott ez ki nyiltan? Legalább azon hivatalnokok, kik a közös teherviselés ellen izgattak, ezután megszűntek volna fondorkodni. De az adóviszonyok sem igazolhatják ezen eljárást. Ily mult után nyujtatik ugyan némi reménysugár vámviszonyaink rendezése iránt; de ő ugy látja, hogy még az ígéret sem függetlenségünk alapján tétetik: azontúl sem fogják iparunkat védeni saját vámsorompóink; hanem hihetőleg e sorompók pénzen megváltása terveztetik az örökös tartományok javára. Végül az előadott nézeteket határozatba foglaltatni indítványozván, törvénytelennek nyilatkoztatja azon rendszert, mely ellenünkben fenáll; s kimutatván, mikép a nemzetnek egyedül saját erkölcsi erejére kell támaszkodnia,

1844.

bizton hiszi, hogy a képviselő testületnek e lépése meg fogja teremni a maga gyümölcseit. »

A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat.

A határozat, mely aztán Klauzál e beszéde értelmében szerkesztetett, kijelenti: « mikép a rendek a kormány válaszát a legnagyobb nehezteléssel fogadják. Leteszik a tárgyat, s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé fölírni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy a Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, melynek célja, gátolni a honi műipar kifejlését. Ily helyzetben a rendek csak polgártársaik szilárd és állhatatos kitűrésében keresnek menedéket. Kijelentik, hogy az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedik, s a védegyeletet, mely ezen érdekek védelmére magát épen e napokban constituálta, a törvény paizsa alá helyezvén, abban találják a védvámrendszert, mely a polgárok küszöbeinél fog őrködni a magyar műipar s kereskedés érdekei felett. A kormány iránt azonban, e körülmények között bizalmukat elenyészettnek nyilatkoztatják. És minthogy eleve tudják, mikép e határozat a főrendi többségnél ellenzésre találandana, azt a felső házzal közleni sem kívánják; hanem egyszerűen az országos írományok közé igtatják. A kormány iránti bizalmatlanság e kijelentésében nagy része volt az erdélyi részek visszakapcsolása ügyének is, mely egy szint' e napokban érkezett királyi válaszban hasonlókép a jövő országgyűlésre halasztatott. Az illető határozatban a visszakapcsolás elmulasztását a rendek egyenesen a végrehajtó hatalom hanyagságának tulajdonították, kijelentvén, hogy vagy nincs a végrehajtó hatalomban elég tetterő, vagy, ha van, azt használni elmulasztotta.

A bizalmatlansági szavazat méltánylásában a pártok színezete szerint különböző volt a vélemény az országban. A reformpárt azt általában nagy meglepéssel fogadta, úgy tekintvén azt, mint az alkotmányosság elvének pártjok képviselői általi erélyes nyilatkozatát; mint saját pártjok morális erejének s bátorságának öregbedését, mi nem késendik ha-

talmas lökést adni a nemzeti átalakulásnak. De épen azért, mivel az esemény valóban szükségkép változást vont maga után a kormány politikájában, valamint azért is, mivel e bizalmatlansági nyilatkozat a főrendi conservatív pártot, a kormány gáncsolt politikájának részesét, is sujtotta: e pártuak az természetesen nem tetszhetett s általa többféleképen rosszszaltatott is. Azonban tekintetbe véve, hogy a nemzet fél század óta minden országgyűlésein, de mindig sükeretlenül, sürgette az ország anyagi érdekeit oly igazságtalanul terhelő vátraviszonyok elintézését: és most a kormány még e fontos kérdés megoldására szükséges adatok közlését is megtagadta; tekintetbe véve továbbá, hogy a rendek e gyűlés alatt mintegy száz, részben terjedelmes munkálatokat készítettek, és azok közül a kormány és pártjának ellenzése miatt mindössze csak tizenhárom törvénycikkelyt lehetett megalkotni; végre tekintetbe véve azt is, hogy több nagy fontosságú tárgyra nézve, — minő p. o. a városok s kerületek rendezése, a hitelintézet, a fiumei vasut, az anyagi érdekek emelésére fordítandó közös telekdíjas adó, — a két tábla közti egyezkedés már azon pontig ért, hogy azokat az országgyűlésnek néhány hétteli meghosszabítása hihetőleg kívánt eredményre vezet; és a kormány ezt, miután a hadi adó megjántatott, mégis minden fontosabb ok nélkül megtagadta: — egész meggyőződéssel állíthatni, hogy a kormány e bizalmatlansági szavazatot teljes mértékben megérdemlette.

Az alsó házban ez iránt magok a conservatív párt tagjai is meggyőződve lenni látszának; erre mutat legalább azon körülmény, hogy közölök senki sem emelt szót a bizalmatlansági határozat meggátolására. Igazolták egyébiránt a rendek okait e határozat megalkotásában magok a conservatív párt belső viszonyai is. E párt főrendi töredéke, elébb anynyira összehangzó, a kormány akaratának oly feltételeetlenül hódoló, most, a gyűlés vége felé szinte megoszlott véleményében, a kormány szellemét s eljárását illetőleg. Egy rész, a conservatív párt ifjabb része, mely azt óhajta, hogy a kor-

1844. mány, eddigi tétlenségéből kilépve, maga ragadja meg a minden esetre szükséges s már a közszellemnél fogva el nem utalható reformok kezdeményezését, gr. Majláth Antal kanczellárt a jelen körülmények közt nem tartá elég erélyesnek s vállalkozó szelleműnek. E töredék, míg életben volt, gróf Dessewffy Aurélt tűzte volt ki, ennek halála óta pedig gróf Apponyi Györgyöt kívánta helyébe kanczellárrá kineveztetni. A conservatív párt e meghasonlásának s ama bizalmatlansági határozatnak az lőn következése, hogy Majláth Antal nem sokára le is mondott hivataláról.

És ekként az országgyűlés bezárásának határnapja itt boszus ingerültségben, amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendeit; minél fogva a nagyobb rész pártkülönbség nélkül valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzeteknek véget vetend. A gyűlés bezárásának szertartásait nem a király személyesen, hanem Károly főherczeg, mint annak biztosa, hajtotta végre november 13-kán.

Az országgyűlés eredményei.

Visszatekintve ezen országgyűlésnek tizenkilencz hónapi munkálkodásaira, igaz ugyan, hogy csak igen esekély része végeztetett be, s még kevesebb emeltetett törvény erejére, azon nagy számu tárgyaknak, melyeket a közvélemény s közóhajtás e gyűlésnek végzendőkül kitűzött, vagy melyekben a rendek munkálatokat is készítettek. Igaz ugyan, hogy fájlalni lehetett, mikép e számos tárgyak közül különösen a büntető törvénykönyv, noha annak szüksége általánosán elismertetett s éreztetett, életbe nem lépett; a megyei kiesapongások, municipalis életünk e kores kinövései, újabb törvény által nem korlátoltattak; a városok rendezésének s törvényhozási részvétének kérdése ismét csak a jövőre halasztatott; hogy a hitelintézetnek csak terve készült el; hogy a közös teherviselésben a kimondott elv tényleg már most nem alkalmaztatott; hogy fő közlekedési eszközeink egyesek jóakarására bizatva maradtak s tengerpartunk régi elhagyottságából ki nem emeltetett stb. De, bár a közóhaj-

tásokat nem valósította is teljes mértékben ezen törvényhozás: eredménytelennek azt, mint akkor sok heves vérű s türelmetlen kedélyű állította, koránt sem lehet mondani; egy hatalmas lépéssel vitte az előbbre, célja felé, nemzeti átalakulásunk nagy ügyét.

Különösen öt megalkotott törvénynek oly világos, mondhatni kézzel fogható a jótékonysága, hogy azt bővebben mutogatni felesleges; s ha rólok egynémit mégis szólunk, azt csak azért teszszük, hogy kiúntessük, mi hiányzott még ezekben a teljes bevégeztségtől.

Először is a magyar nyelvet és nemzetiséget illető törvény teljes győzelemre vitte politikai nemzetiségünk ügyét. Egy részről a nemzeti nyelvnek visszaadott minden öt megillető jogot, és a nemzetiség terjedésének biztos alapot vetett; más részről a hazában lakó idegen nyelvűekre nézve is kimondja, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a felsőbb nevelés, törvénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát; csak azt rendeli, hogy a latin helyett a magyar nyelv legyen azon kötelék, mely a hazának politikai nemzetiségét összetartja. Nem lehet mindazáltal eléggé sajnálni, hogy a Horvátországgali érintkezés viszonyaiban a történetnél méltányosabb, a horvátokat is megnyugtató intézkedés nem jött létre; az ország határain belül pedig a külön ajkúak kívánatai legalább is a községek kebelében s a köznevelés körében nem teljesítették.

A vallási törvény nem elégített ugyan ki minden méltányos igényt. Sajnálni kelle, hogy a vegyes házasságok tárgyában kimerítőleg nem rendelkezett s így a tárgyat, mely annyi ingerültséget szült, végkép nem fejezte be. De az átmenetet szabályozó törvény a kérdés legnehezebb részét csakugyan megoldotta: a vallások egyenlőségét pusztá elvből valósággá változtatta, s közelebb hozta az igazi keresztényi szeretet uralmának korszakát, melyben minden keserűség, mely eddig a keresztény felekezetek közt létezett, végkép megszűnjék.

Azon törvény, mely a nem kiváltságos osztálybelinek az

utat minden hivatalra megnyitotta, teljes hivatalképességet adott, a demokratiai jogegyenlőség nagy elvének egyik lényeges részét léptette életbe, a válaszfalat az osztályok közt legalább egy részben lerontotta. Egyedül az vala sajnálatos, hogy ez csak részben történt, hogy az elv nem egész terjedelmében valósított meg. Sajnálatos vala, hogy a törvény ennél fogva nagy következetlenségben szenvedett: megadta a nemnemes polgároknak a képességet minden hivatalra; de azoknak választói jogáról, a hivataloknak ezen első lépcsőjéről nem gondoskodott. E következetlenség eredménye lön, hogy a törvény a nem kiváltságos osztálybelieknek, főkép azon hivatalokra nézve, melyek választása nemesektől függ vala, inkább csak reményt adott a jövőre, mint tényleges valóságot a jelenben.

A birtokképességi törvény, mely a nem nemeseket is joggal ruházta fel nemesi jószágok birhatására, a hivatalképességi törvényvel ugyanazon demokratiai elvnek, a teljes jogegyenlőségnek készítették elő diadalát; s örök dicsőségére válnak egy csupán kiváltságos nemesekből s nemesek köveitől alakult törvényhozásnak. Batthyáni Lajos, a főrendi ellenzék vezére, miután azt Széchenyi István s a közép segedelmével a főrendek házában kivitta, nem kételkedett egy magán levelében akként nyilatkozni, hogy ez a legfontosabb határozat mindenek közt, melyek száz év óta Magyarországon alkottattak. De valamint a hivatalképességi, úgy a birtokképességi törvénynek is volt egy hiánya, melynél fogva a nem-nemes polgárnak adott birhatási jog nem teremhette meg mind ama gyümölcsöket, melyeket tőle várni különben lehetett volna. E hiány abban feküdt, hogy a nemesi jószágok, nemesi földek is nem szabadítottak fel egyszersmind az ősiség bilinesei alól. Azonban valamint a hivatalképesség a választói jog megadását, úgy a birhatási képesség az ősiség eltörlését egy közelebbi törvényhozásban szükségkép maga után vala vonandó.

Végre a közmunkákat szabályozó törvény messze maradt

ugyan a czéltől, melyet akár az egyenlő közteherviselés igazságának —, akár a magasabb felfogásu nemzetgazdaság igényeinek tekintetében elérnie kellett volna. De legalább egy lépést tett e cél felé s elősegítette annak majdani megvalósítását, midőn legalább az ország külön helyhatóságaiban s ezek kebelében lakó jobbágyosztályra nézve egyenlősítette a közmunkai terhek viselését.

Az országgyűlésnek ezen, törvénynyé vált főbb eredményei, tagadhatatlan, igen jótékonyak s tetemes haladást foglalnak magokban. Azonban még ezektől elnézve sem lehet e törvényhozást eredménytelennek állítani. A népek életében, a kifejlődés egyes lépesőzeteit tekintve, nem csak a valóságos eredményt, a megalkotott hasznos törvények számát, kell haladásnak tekinteni. A haladás, valamint egyes embernél, ugy a népeknél is nem egyedül külső tényekben, hanem az eszmék tisztulásában és kifejlésében is egyaránt nyilatkozik. Miként a tények, ugy a megtisztult, kifejlett eszmék is, egy részről a multnak eredménye, más részről a jövőnek csirái. És épen ezen szempont az, mely ezen országgyűlést nevezetessé teszi.

A ki a magyar országgyűlések eredményeit helyesen akarja megítélni, nem csak azt kell tekintenie, mi s minő törvényt alkotott az ténylegesen. Abnormis helyzetünknek, mely hazánknak az absolut kormányzatu osztrák császársággal vegyes házasságából származott, az is következése volt, hogy a törvényhozás kénytelen lőn irányt inkább adni a közvéleménynek, mint azt tőle venni. Más alkotmányos országokban, hol a sajtó szabadon mozoghatott, ennek hivatása volt kifejteni az eszméket, inditványozni a teendőket: nálunk ez, miután a sajtó korlátolva volt, jobbára a tanácskozások körébe szorítottatott; s azért volt az eszmecsere is élénkebb törvényhozási tanácskozásainkban, mint bármely más nemzet parlamentjében; azért oly hosszúk s mégis oly gyakran eredménytelenek a tanácskozások, mint az sehol másutt nem volt tapasztalható. De ha, a sajtó korlátozottságának követke-

tében, a törvényhozási tanácskozás hivatása lőn a teendőket indítványozni, az eszméket kifejteni s megisztítani és a közvéleménynek bizonyos, határozott irányt adni: kétségtelen, hogy ezen előkészítést is hasznos eredmény gyanánt kell tekinteni, ha különben azt kellőleg megtette a törvényhozás.

És e szempontból fogva ezen országgyűlést, bátran el lehet mondani, hogy annak eredménye nagyobb volt, mint bármely eddig lefolyt országgyűlésé. E törvényhozás munkálkodásainak s tanácskozásainak következtében számos nagy horderejű eszme jelentékeny haladást tett a nemzetben. Azon, összesen száznégyszázötven tárgyról — mert nem kevesebbre megy minden ágazatokkal s külön tárgyalt részletekkel azok száma —, melyek felett a rendek részint tanácskoztak, részint terjedelmes munkálatokat is készítettek, csak néhányat kell említenünk, hogy fogalma legyen az olvasónak azon eszmetömegről, melyre nézve e köztanácskozások iránytűje gyanánt szolgáltak a közvéleménynek. Ugyanis, az említettekén kívül még a következő főbb tárgyak fordultak meg a rendek házában asztalán: a Pesten építendő országház; a nemzeti színház; a katonaság tartása, mi iránt valóságos eredménynek veendő, hogy e teher megváltására bizonyos összeget alapított meg, minél fogva ezen, adózóinkat elébb oly egyenetlenül nyomó teher egyenlően kivethető adóvá változott; országgyűlési szabad újság; minden évben Pesten tartandó országgyűlés; a só szabad árullatása; a nem egyesült görög hitfelekezetűek vallási viszonyai; az unitária vallás szabad gyakorlata; telekkönyvek behozatala; elemi tanodák s műegyetem felállítása; népnevelés rendezése; a vakok, siketnémák és tébolyodottak intézeteinek felsegítése; a hajózást gátoló akadályok megszüntetése; a szólás-szabadsági sérelmek orvoslása; az irodalmi s művészeti tulajdon jogának biztosítása; a magánosok közti pénzvviszonyok kiegyenlítése; az egyházi tized eltörlése; a községi jegyzők állapota; a mérlegek egyenlősítése; az ország közjává előmozdító magánvállalatok biztosítása; a zsidók polgári jogai; az országgyűlési követek igazolása stb. stb.

Soha nem terjeszté ki még több tárgyra figyelmét a magyar törvényhozás. És, habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását; az eredmény legalább az lőn, hogy majdnem mind azon kérdések előkészítve örökítették át a jövő törvényhozásra, melyeknek eldöntését a kor igényei szükségké változtatták.

A fentebb részletesen előadottak közül még csak egyet, a két tábla ama határozatát említjük ismételve, mely szerint a közös teherviselés elve elfogadtatott. E szent elv Európa majdnem minden népeinél, hol az már tényleg életben van, csak hosszú, jobbára véres küzdelmek által vivatott ki. Kiváltságos osztályunknak valódi dicsőségére válik, hogy elég önzetlen tudott lenni, az örök igazság e követelését önként elismerni, az elvet elfogadni. A remény annak valóságos életerőre emléke iránt, még ugyan nem teljesült, az ige testté még nem lőn; de már maga az, hogy a nagy elv kimondatott, és, az országos pénztár kezelése tekintetében mind a két tábla valóságos alkotmányos szabályokat, szoros felelőséget alapított meg, bizonyára oly haladásnak tekinthető, melynél nagyobb eddigelő még nem tett a magyar törvényhozás. Sajnos ugyan hogy félreértések, bizodalomhiány s a minden teherviseléstől irtózók fondorkodásai a nagy elvnek valóságos életbe léptetését ez uttal megakadályozták: de az ügy koránt sem bukott meg. Az engedmény, mely az igazságnak tétetett, nem volt többé visszavehető; a törvényhozók adott szavát a nemzet összesége nem feledte el többé; és alig kételkedett valaki, hogy azt a következő törvényhozás multhatatlanul be fogja váltani. Mert az igazságot századokon keresztül el lehet titkolni; de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma sem képes többé annak szavát elnémítani. És kétségtelenül ez volt a lefolyt országgyűlésnek legnagyobb, leggyümölcsözőbb, leghatékonyabb horderejű eredménye.

« Ha egyébiránt e törvényhozás — ugymond Eötvös József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntet-

1844.

lenül maradtak : ennek oka sem a véletlenben, minek nemzetek életére vajmi csekély a hatása; sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mind addig, míg a felelőség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágnak el; fekszik abban hogy, a követi utasítások következtében, egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást bírnak, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviselhetnének... Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás, — ezek a nemzet legnagyobb szükségei, ezek biztosíthatják csak Magyarország alkotmányos haladását. »

HATODIK KÖNYV.

Reformtörekvések a kormány részéről.

A nemzet s kormány közti harc a reformok iránya miatt.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok, s a pártok állása.

Az országgyűlés végső szaka mind a nemzetben mind a kormányban elégtelenséget ébresztett. A nemzetben : mert haladását a kifejlésben, mit már oly égetőnek érez vala, mire oly hévvel törekedék, a kormány s annak pártja által meggátolva tapasztalta. A mily örömmel vette észre az országgyűlés kezdetén a királyi előadásokból, hogy valahára már a kormány is hajlandó lemondani eddigi megkövesült stabilismusáról, s kilépni a kor és szükség igényelte reformok terére: szintoly aggodalommal s elégtelenséggel tapasztalta most, a tizennyolcz hónapos és aránylag mégis kevés eredményű országgyűlés után, hogy helyzete a kormánypolitika ezen változtával mit sem javult; sőt még kényesebbé s tán veszélyesebbé is vált, mint volt elébb, midőn csak az inertia, a mozdulatlan-ság ellen kellett vívnia. Mert bár hajlandónak látta is már a kormányt némi reformokra; de tapasztalta azt is, hogy az ezeket oly módon kívánja keresztülvinni, miszerint az átalakulás, így végrehajtva, magára nézve talán még károsabb lenne a régi helybenmaradásnál: mert a szabadság érdekeit s nemzeti függetlenségének oly bajosan megőrzött maradványait kellene cserébe adni a reformokért. Ily áron a nemzet nem akart, nem akarhatott haladni; s készebb volt maradni elavult, hiányos helyzetében, mintsem ily aránytalan áldozatot hozzon az átalakulásnak, mely csak úgy lehetett kivá-

A kormány és nemzet ellenkező iránya.

natos, ha a nemzeti alkotmányos szabadság és törvényes kormányzati függetlenség alapján hajtatik végre; sőt részben csak is azért kívántatott, hogy ezen alapot szilárdítsa, e nemzeti erőkinestet gyarapítsa.

Más részről elégtelenség érzete szálta meg, mint mondok, a kormányt is. Midőn magát a közvélemény, a kor és körülmények hatalma által azon engedményre látta kényszerítve, hogy hagyományos mozdulatlanságából a reform terére lépjen, azt hitte: a nemzet ezt oly hálával s örömmel fogadandja, hogy a reform modorára, szellemére nézve engedékenyebb leszen, magát vezetetni engedendi. Most azonban azt tapasztalá, hogy a nemzet nem csak anyagi jobblétet óhajt, hanem a reformvágygyal egyaránt nő ragaszkodása is az alkotmányos, önálló nemzeti élethez; az átalakulás által nem csak állapotát kívánja megjavítani, hanem, az előhaladtabb nyugati nemzetek példájára, alkotmányosságát is kifejteni s erősíteni, sokfélekép megcsontított önállóságát is helyreállítani törekedik. Így azonban a bécsi kormány, mely hagyományos kényuralmi hajlamairól s különösen azon törekvésről, vagy legalább vágyakról, miszerint Magyarország egykor a német örökös tartományokéval ugyanazon kormányrendszer által igazgattassék, egészen soha sem mondott le, egyáltalában nem akart reformálni. De a régi mozdulatlanságba visszalépnie többé nem lehetett: ugyanazon kényszerűség, melytől a reform terére tolatott, folyton s mind nagyobb erővel hatott reá. Sem a fele uton nem állhatott meg büntetlenül, miután egyszer engedett a nemzeti kívánságnak. Az események logikájában rejelő hatalom kényszeríté őt végig lefutni a megkezdett pályát; miként a nehézkedés physikai törvényei a völgy aljáig kényszerítik hengeredni a hegy lejtőjén mozgásba hozott követ. A kormány azon lépésének, mely szerint az országgyűlés elején a királyi előadásokkal a reform terére ment által, szükséges következménye lőn, hogy a kezdeményezett reformokat a törvényhozó test többségének szellemében alkossa meg. De a kormány ellenkezőt akart: a kisebbség által,

ennek elvei szerint akarta azokat keresztül vinni. Ez természetesen nem sikerülhetett; s midőn aztán a törvények megalkotását a főrendek házában megakadályozta, a követek házában bizalmatlansági határozatával kellett találkoznia.

Ezen, a kormányra szintugy, mint a nemzetre nézve kellemtelen helyzetből, természetesen mind a két fél szabadúlni óhajott; s hogy szabadúlhasson, mind a két fél megfeszíté törekvéseit a maga irányában. Az ellenkező törekvésekből aztán mulhatlanul újnemű viszonyoknak, a multnál hevesebb hareznek kellett kifejlenni.

Az ellenzék, vagy inkább a nemzet, — mert ezen elnevezést érdemli meg az, hasonlíthatatlan többsége miatt, — látván, mily béklyót veret lábaira a kormány, az önmaga által kezdeményezett haladásban, a felső háznál többségben lévő conservatív mágnások, főpapok és hivatalnokok által: a maga súlyát e főrendi töredék s a kormány irányában nevelendő, a népképvisélet életbe léptetését kezdé sürgetni. Midőn az országgyűlés eredménytelensége mind világosabban mutatkozott, nem csak a szabadelvű « Pesti Hirlap », hanem több megye is agitálni kezdett e kérdésben. Pest megye rendei, Kossuth Lajos indítványára, már augusztusi közgyűlésekből oly tartalmu feliratot intéztek a kormányhoz, miszerint « nem csak Magyarország, hanem az egész monarchia érdeke kívánja, hogy ez országban, mind szellemi mind anyagi tekintetben, valódi reformok tétessenek; miszerint fájdalommal tapasztalják, hogy ellenére az országgyűlés megnyitásakor ápolat reményeknek, s mind a mellett, hogy a követi tábla oly sokat dolgozott, a kormánypárt ellenzése által minden reform meggátoltatik. A haladás ezen rendszeres meggátolása mondhatatlan kárára van a különben is oly hátramaradt nemzetnek. Ők hódoló hűséggel viseltetnek az uralkodó ház iránt; de a törvények szellemében jogszerűleg kívánják, hogy az alkotmányos elvek valahára uralomra jussanak a kormányban; mi végre a népképviséletet óhajtják életbe léptetni. » E felirat, a többi megyékben is köröztetvén, számos pártolókra

A nemzeti
irány.

1844. talált; a népképviselet, mit eddig is a reformi törekvések egyik főcéljául tekintettek ugyan annak vezérei, de megvitatás alá még nem fogtak volt, mind nagyobb viszhangra talált a közvéleményben.

Azonban, előre látható vala, hogy a nemzeti ellenzék e törekvésében nem fog egyhamar sükert arathatni. A városi kérdésnek már három országgyűlésen folytatott sükeretlen tárgyalása mindenkit meggyőzhetett, hogy az évek hosszú során át kellend még izgatni s küzdeni a kormány s conservatív párt ellen, míg a népképviselet oly módon léphet életbe, hogy belőle az alkotmányos haladásnak új eleme s eszköze váljék. Kételkedni alig lehetett, hogy még magában a nemességben is nagy nehézségek s akadályok fognak kifejni e kérdésre nézve, ha egyszer kenyérszegésre kerül a dolog. Már pedig minden gondolkodó hazafiban erősbödött, kivált a legújabb tapasztalatok után, ama meggyőződés, hogy a törvényhozás eddigi elemeivel a legégetőbb szükségű reformokban sem tehet a nemzet egyhamar, a maga radikál irányában, a köz kívánatnak megfelelő haladást.

A körülménynek e helyzetében, a törvényhozási tér nem nyújthatván biztosabb reményt az átalakulás gyorsabb végbemenetére, az ellenzék vezérei a társadalmi téren kívántak tenni némi kísérletet. Meggyőződván ugyan is, hogy a reformi párt, hasonlíthatlan nagy többsége mellett, csak azért nem bír kellő súlylyal az országgyűlésen, mivel itt egyedül a nemesség, a kiváltságos osztály képviseltetik, melynek egyik töredéke a másikat reformi törekvéseiben paralyzálja: a társadalmi téren oly eszmét, oly érzelmet ügyekeztek kitálatni, mely körül minden osztályok s felekezetek egyesüljenek, az annyi féle érdekek, faj-, osztály-, jog- s vallás-különbség által szétszakadozott haza, mint egy test, egy lélek törekedjék keresztülviinni az átalakulást. Ily eszmének látszott nekik egy országos társulat, melynek célja volna a haza anyagi érdekeinek emelése, s melyben e célra mágnás és paraszt, magyar és illyr, katolikus és protestáns egyesülne.

Igy született meg az országos iparvédegylet, melynek még az országgyűlés folytában, oktob. 6-kán tartott alakító közgyűlésén, elnökévé gróf Batthyáni Kázmér, alelnökévé gróf Teleki László, igazgatójává Kossuth Lajos, választmányi tagjává pedig, az országgyűlés kitünőbb személyzetén kívül, politikai s irodalmi életünk legjelesebb egyéniségei, egyebek közt Déak Ferencz, Vörösmarti Mihály, Wesselényi Miklós, Fáy András stb. választottak meg. Az egyesületnek mindenki tagjává lehetett, ki hat évre becsületszavával kötelezte magát, hogy minden szükségeit, mennyire csak a hazai ipartól telik, honi készítményekkel fogja kielégíteni, s az egyesület céljainak elősegítésére évenként husz krajczárral adózik.

Az egyesület elnöke, Batthyáni Kázmér, már az első közgyűlésen akként fejezte ki megnyitó beszédében ama magasabb politikai célt, mely az alapítók szeme előtt lebegett, hogy « mig más egyesületek hazánk lakosai csak egyes osztályainak érdekeit mozdítják elő: az iparvédegylet kiegyenlíti az osztályok, nemzetiségek s vallások közti különbségeket és surlódásokat; összeköti egyazon érdek utáni törekvésben a földesurat s a jobbágyot, a mágnást s nemesembert, a polgárt s földmivelőt, a magyart s a szlávot, a németet és oláht; s egyesíti mind ezeket egyazon hazának polgáraivá s igaz egyenlőséget alapít meg, mely egy közös nagy cél s egy nagyszerű érdek felé versenyzés hasonló képességében áll. »

Az eszme nem volt új a nemzetben. Már az 1842-ki iparműkiállítás után több oly nemű társulat keletkezett, melynek tagjai magokat honi gyártmányok viselésére s használatára kötelezték. Ilyen volt például a Tolna, Veszprém, Zala s Komárom megyei, ilyen a Szabadka városi stb. védegylet. De országossá, általánossá az eszme csak azóta lett, mióta Szentkirályi Móríc, Pest követe, az országgyűlésen kimondta, hogy védvámok hiányában saját küszöbeink előtt kell felállítani a sorompókat; s mióta Kossuth s mások izgatásainak következtében, az országos védegylet megalakult, és az alsó ház rendei azt, határozatuk által helyeselvén, pártolásuk alá

1844.

fogadták. Midőn aztán az országgyűlés eloszlott, s a nemzet az annyi munka s viták után megalkotott kevés törvényt a királyi előadásokkal egybehasonlítván, az országgyűlési eljárás sükeretlenségéről meggyőződött s látta, hogy ezen úton alig lehet reménye, hő kívánatainak valósultát a közeljövőben szemlélhetni: mind azok, kik haladni óhajtottak, az egyesületi térre vetették magokat, s tagjaivá lettek a védegyeletnek. A védegyelet lőn a tér, melyen a nemzet nagy részének elégedetlensége a hazai reformügy menetével nyilvánult; ez lőn a kapocs a külön osztályok egyesülésére; ez lőn fő eszközévé s rugonyává a reformtörekvéseknek. Az egylet körüli mozgalmak oly élénkek s általánosak lőnnek az országban, hogy azt eredménytelen tüntetésnek szintoly formán nem lehetett tekinteni, mint nem maradt sükeretlen hajdan Éjszak-Amerika lakosainak hasonló elhatározása, mely most a magyar reformpártnak példányául szolgált.

A védegyeletet még a mérsékeltbb kedélyek is üdvösnek látták s terjesztették; maga Deák Ferencz, a minden párttól egyaránt tisztelt, épen nem túlzó, nem heveskedő bölcs hazafi is buzgóan csatlakozott hozzá, s egyebek közt Szent-Gróton egy fiók egyesületet alakított. A beszéd, melyet az alakító gyűlés alkalmával mondott, utóbb az ellene intézett megtámadások által nagy nevezetességet nyervén, méltó, hogy belőle némi töredékeket közöljünk. « Hátmaradásunk okát az ipar és szorgalomban, ugymond, sokan sokféleben keresik. Egyik azt mondja: a mult idők mostohasága —; a másik: nem, hanem a kormány —; a harmadik: ez sem, hanem mima-gunk vagyunk okai hátmaradásunknak. Mindeniknek igaza van; legigazabbja mégis annak, ki mind ezeknek összefolyásában találja az egész okot. Vannak minden időnek saját kötelességei: apáink pánczélban fizették le a hazának tartozásukat; de míg ők nem egyedül tüzhelyökért, hanem egész Európáért küzdött nehéz harcokban, évek hosszú során, szívök vérét folyatták, addig más nemzetek, a béke olajága alatt, az ipar és szorgalom pályáján előrehaladtak. Megtették

tehát apáink, a mit tenniök kellett, mert hazát tartottak meg s hagytak hátra nekünk. Azonban igen rosszul vélekednék, ki azt hinné, hogy csak harcok zivatara sodorhat el egy nemzetet; van még egy más, lassúbb, de dísztelen és aljas nemzeti halál is: — a köz elszegényülés vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni, a jelen időnek feltétlen parancsa, nekünk legszentebb kötelességünk, legmagasztosb honfi tisztünk. Mennyire elszegényült e nemzet, mutatja az, hogy alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család; holott csak ötven évvel ezelőtt a magyar családok még jól birták magokat; és mivel az egyes polgárok gazdagsága összevéve teszi a nemzeti boldogságot, akkor az egész nemzet jól állott. 1802-ben Ausztria gyárat állított; a magyar pedig könnyelműleg pazar fényezésnek adván át magát, a pénz nagy mennyiségben vándorlott át a haza határain, sokkal nagyobbban, mint kebelébe vissza. Csak pamutszövetekért évenként tizenhét millió szivárgott ki, és így több, mint a mennyi minden fő árucikkeinkért visszajöhetett. Mi természetesb tehát, hogy nekünk mindig szegényűlnünk, és a nemzeti sorvadás azon stádiumára kelle jutnunk, melyen jelenleg tengünk.... Nemzetünk végre öntudatra jött, és most az a kérdés: hogyan kell és lehet e bajon segíteni? Egy elhanyagolt gazdaságot restaurálni két mód van: t. i. vagy a jövedelmet kell szaporítani, vagy pedig a kiadást fogyasztani. Mi a jövedelemszaporítást illeti: Magyarország a mezői gazdaságban, ezen egyetlen neki jövedelmező téren, ötven év óta nagy lépést tett előre. Azóta egy atyának javain három fiu osztozott, és jelenleg egy is természet osztlýrészén annyit, mint elébb az atya az egészen természetett. Mind e mellett ír bajainkra nem jött; sőt nem is remélhető, hogy ily körülmények közt jöhet vala. Nincs tehát egyéb hátra, hanem a lehetőségig fogyasztani a kiadást.... Nemes öntagadással töröljünk ki jövőre sokat kiadási lajstromunkból; mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. A fényezés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok, — átok

1844.

azért, mert csak innét szívja külkezekbe a pénzt, míg más országokban a gazdagok jövedelmök fölöslegét iparúzó honfiak kezébe rakják, mi által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökélyesítésére rugonyt, a belfogyasztás szaporítására hathatós eszközt, és a pénznek a nép minden osztályai között elszéledésére alkalmat szolgáltatnak. Ezen nemzeti átok elhárítása végett alakult a védegyelet, melynek czélja nem csekélyebb, mint a hazának a temetkező sír partjáróli visszarántása....

«Panaszkodunk ügyetlen kézműveseink ellen, és ezt adjuk okul, hogy külföldön dolgoztatunk; azonban nem vesszük észre, mily furcsán találkoznak egymással szemközt az okok. Vagy nem így áll-e legtermészetesebben a kérdés és felelet: miért dolgoztatunk külföldön? mert ninesenek hon ügyes kézműveseink; — s miért ninesenek? mert külföldön dolgoztatunk..... Ha tehát külföldi kézművek iránti előszeretünket legyőzve, elég erősek, állhatatosak, leendünk kezdetben hazánkfiak tökélyetlenebb készítményeivel is megelégedni: úgy kétségen túl áll, hogy sok, hazát kereső, értelmes kézműves nálunk fogja elvetni vándorbotját; hazánkfiak pedig, kik tanulás, tapasztalás végett külföldre utaztak, nem maradoznak el, hanem visszasietnek kebelünkbe; s így lesz a haza jó kézművesek hazája. Azonban ne feledjük, miszerint nem egyes,... hanem egyesített erő tehet csak valamit, azért ezen egyeletben minden választó falak ledűlnek: gróf, kereskedő, kézműves, jobbágy, conservatív, liberalis itt egymás mellett állnak a sorban.....

«Nem védegyeletet, kiáltják némelyek, hanem gyárokat és jó törvényeket! — így jönnek hozzánk az ipar, pénz és jóllét. Igen, de védegyelet nélkül Magyarországból jelenleg gyarak magukat fenn nem tarthatják,... a külföld concurrentiáját ki nem állhatják..... Törvények pedig pénzt nem teremtenek..... Törvények az ipar és szorgalom elől csak akadályokat háritnak el, maga pedig az ipar és szorgalom mindig a socialis téren marad; azért a legjobb törvények mellett is, habár ta-

lán más alakban, de csakugyan mégis oda kellene a dolognak kerülnie, a hol most áll.

«Vannak emberek, kik rossz czélokot gyanítanak a védegyelet alatt; de ezek nem jó emberek.... Vannak emberek, kik mivel maguk mesterkélt, tekervényes utakon járnak, nem akarják hinni, hogy az egyszerű dolgok oly tiszták lehetnek, mint külszínben mutatkoznak.... Vannak emberek, kik egy két, nézetök szerint hiányos, szabály miatt az egész vállalatot megrohanják. Megvallom, némelyeket a védegyeletben én is másképp szeretnék; de azért az egészet nem csak meg nem vetem, sőt, mint sok üdvest magában foglalót, forrón ölelem. Ez a józan ész szava. S a védegyelet igen egyszerű és ártatlan, mert az alatt semmi más nem fekszik mint, hogy hazánkban is kapható kelmeiket külföldtől nem veszünk; már pedig azért, mivel hazámfiainak akarom adni pénzemet, vétkes talán csak nem vagyok stb. stb.»

Mig a nemzet ekként a társadalmi téren, egy nagy eszme körül egyesülve, törekedett menekülni bajaiból s előrehaladni az égető szükségüvé lett reformok terén: a kormány is minden módon szabadúlni akart fentebb érintett kellemetlen helyzetéből. A cél, melyre törekednie kellett, világosan állott szeme előtt; csak az eszközt kellett ügyesen megválasztani, hogy a cél úgy éressék el, miszerint általa mind ő maga erősödjék, mind a nemzet fedve, előmozdítva lássa a maga érdekeit. A kormány kellemetlen helyzete, mint mondók, onnan eredt, hogy sem a megyékben, sem az alsó házban nem birt többséggel. Ezt kellett tehát mindenek előtt megszereznie. Erre két ut vezetett: vagy elfogadni az eddig többségben volt párt elveit, s annak szellemében, annak egyénei által hajtani végre az átalakítást; vagy azon elveknek szerezni többséget a közvéleményben, melyek szerint Bécsben akarták keresztül vinni a reformokat. Mert az átalakítás szükségéről már ott is meggyőződtek, látván, hogy azt kényuralmi szabályok s erőszak nélkül megakadályozni egyáltalában lehetetlen; kényuralom s erőszak pedig most, midőn a nem-

A kormány új
iránya.

1844. zetben a szabadság szelleme s a reform utáni vágy már oly annyira megerősödött, nem csak még kevesebb sükert ígér, de veszélyesebb kísérlet is lenne, mint az 1836—1839-ki korszakban, Pálffy Fidél kancellársága alatt.

Már a lefolyt országgyűlés végszakában látható vala, hogy a kabinet a második módhoz nyúlанд. Oly állást vőn ugyanis az alsó házi többség ellenében, miszerint kételkedni alig lehetett, hogy nagyobb szerű változást szándékozik tenni az ország kormányzatában. A reformoknak, melyeket az országgyűlés megnyitásakor őnmaga kezdeményezett, keresztül vitelét a főrendi conservatív párt által egyáltalában meggátolta, hogy a jövőben, más körülmények közt, más elemekből álló törvényhozó kar által, a maga elvei s iránya szerint, léptesse azokat életbe.

A mennyiben a bécsi kormány, belpolitikájának ezen megváltoztatása alkalmával, az alkotmányos térről távozni nem szándékozott, teljes méltánylást érdemel; gáncsolandó mindazáltal, hogy nem oly eszközöket választott, melyek, a nemzet nagyobb részének rokonszenvével találkozva, annak jobblétét elősegítették volna. A bécsi kormány eljárását ezen újabb fordulatnál, Metternich herczeg státuskancellár a következő levelében adta tudomására József főherczeg s nádornak. Ezen okirat sokkal fontosabb, beltörténelmünkre sokkal nagyobb világot vető, mintsem azt itt egész terjedelmében nem kellene közlenünk.

«Bátorkodom császári főherczegségednek utósó beszélgetésünk eredményeit a következő aphorismákban előterjeszteni:

«1. Magyarországnak szüksége van, hogy viszonyai felélénkíttessenek. Már elébbi irataimban e kifejezést használtam «megállapodott ország» és most sem találok jobbat, hogy érzelmeimet ezen ország jelenlegi állapotának okairól kijelentsem.

«Azon országok, melyek megállapodtak, hátramaradnak; azon országok, melyek ferde irányban haladnak, vesztők elébe

mennek; az országoknak tehát, hogy boldogúljanak, elv és idő szerinti irányban kell haladniok.

«Ezen tételek semmi ellenvetést nem tűrhetnek.

«2. Magyarország megállapodott, mert hosszú időn át a török járom alatt létezett, minek következtében, kül politikai befolyások alatt, beharczokba bonyolódott, és egy századnál több ideig nem kormányoztatott erőteljesen.¹⁾

«Az ország fáradt vala; és Mária Terézia császárné hosszú kormánya alatt, melyet eleinte a trón megtartása miatti háborúk töltöttek be, alig volt Magyarországnak egyéb szüksége a belbékénél. Ezen szunnyadozásból II. József császár ébresztette fel az országot. Az 1790/1-ki országgyűlés jelöli ébredését; és ezen országgyűlés többé kevésbé alkotmányozó volt. Mindenesetre e nézetből indulok ki megfontolásaimban.

«A boldogult Ferencz császár hosszú uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem hozott elő.²⁾ 1792-től 1815-ig a monarchia háborúba volt bonyolódva, melyek lételét fenyegették, és a kormányt, Magyarország irányában, a kérő rész előnytelen helyzetébe kényszerítették. Az általános békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére kellett volna felhasználni, mely azonban az én hatástalan, de jó szándéku előterjesztéseim ellenére fel nem használtatott. Itt a hiba nem az uralkodó nézeteiben feküdt, hanem oly férfiak hiányában, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna.³⁾

¹⁾ Tévedt a herczeg; mondania kellett volna: «nem kormányoztatott törvényesen, alkotmányosan;» mert a modor, melyben az ország akkor kormányoztatott, több mint erőteljes —: zsarnoki, erőszakos, vérengző volt.

²⁾ E példátlan őszinteség minden esetre dicséretes a mindenható miniszterben.

³⁾ Hát nem abban feküdt-e a hiba, hogy 1812-től 1825-ig országgyűlés nem tartatott; az alkotmány, törvények, udvari parancsok által kényuralmilag sértettek, újonczok, háromszoros adó az országra önkényesen vetetett s katonai karhatalommal szedetett? És mind ez azonnal, mihelyt a béke 1815-ben helyreállván, a kormány a «kérő rész helyzetéből» kivergődött, s akkor, midőn a nemzet súlyos áldozatait kellett volna jutal-

A bajos állapot oka nem az organumok (kormányzések) akaratának, hanem a szükségletek megismerésének hiányából eredt; és pedig azért, mert két elem állott egymással harcban: — a magyar alkotmányos és a német kényuralmi. Egyik elem sem haladott az igaz uton: az első nem tudott magával számolni az iránt, mi az elavult alkotmányos háztartásban már haszonvehetetlen volt;¹⁾ a másik részint josphinus, alkotmányellenes eszméktől, vagy ezen eszmék teljes tudatlanságától vala elfogulva. Azonban az országgyűlések haladtak a magok útján, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.

«3. Az 1825^s/₇-ki országgyűlés korszakot alkotott a magyar történelemben, nem csak mivel az a királynak ama nyilatkozatával kezdődött, hogy változhatlanul az alkotmányosság terére lépett; hanem azért is, mivel ekkor kezdtek nyugat Európa demokrat elemei behatni a magyar bonyodalmakba.

«Ezen országgyűléstől kezdve máiglan a helyzetek lényeges változást szenvedtek az országban, s olyszerű állapot hozatott elő, mely azon nyilatkozatra jogosít fel, hogy Magyarország paralyzáva van nyilvános életében.

«Ez a kendőzetlen igazság, ez a bajnak egyedüli való diagnosisa, melyet könnyű volna megfejteni, mi azonban ide nem tartozik. Legyen elég némi tényállapotok jellemzéseül a következő:

«A nyilvános élet Magyarországbán meg van bénítva: mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét;²⁾

mazni. — Hogy az ország e korszak alatt sem volt jeles, minden tekintetben kítünő férfiak hiányában, megmutatta az 1825-ki országgyűlés. A nemzet hibája volt-e, hogy csak a kényuralomnak hízegő udvaroncok hivatnak meg a kormányra?

¹⁾ Nem sürgette-e a nemzet 1790-től s aztán 1825-től kezdve az elavult alkotmány átalakítását? S nem a bécsi kormány gátolt-e minden reformot a helyett, hogy azt indítványozta s eleitől fogva vezette volna?

²⁾ Dicséretes őszinteség; keményebben alig lehetne kárhoztatni a bécsi

« mert a király kötelességeinek mindennapi teljesítésében oly formaiságok által gátoltatik, melyek, mihelyt az anarchiának ellenébe lépnek, a védő hatalomra nézve bénítók, s a romboló elemekre nézve védők;

« mert a felső tábla az alsó által, miként ez viszont a törvényhatóságok által, meg van bénítva;

« mert a kormányzat, igazán véve, az ötvenkét vármegyének kezében létezik; — oly helyzet, mely maga elég az ország általános javát *pium desiderium*má változtatni;

« mert a demokrat elem a magyar viszonyok összegével — a birtokviszonyoktól kezdve — merő ellentétben áll;

« mert végre, — hogy több más akadályokat mellőzzek, — nem létezik lehetőség, hogy a kormány az alsó táblánál magának az országgyűlésen többséget biztosítson; és egy képviseleti alkotmányval bíró álladalom fenn nem állhat, hanem szükségkép elvesz, ha kormánya mellett többség nincsen.

« E nyíltszívű kijelölése után a bajoknak, melyek Magyarországot oly állapotba helyezik, melyből csak erőteljes eszközök által szabadúlhat, bátor vagyok az irányt szemügyre venni, melyben a segély lehetséges.

« Magyarország nem új, csak most alakítandó álladalom; hanem egy ódon, rég elavult törvények alatt létező, a természetnek kitünő kedvezményeivel megáldott ország, melyben a kormány földje ugarként, műveletlen hever, mialatt más földeken a jó magot gyom fojtja el.

« Itt segélyre van szükség! És honnan jöjjen az? Ha az felülről nem jó, úgy az országnak csak egy út marad nyitva, bajaiából szabadulni: a socialis forradalom útja. Oly álladalomban, hol a leglényegesebb elemek egymással ellentétben állnak; hol a nemzetiségi érzelmek egymást ellenségesen érintik; a privilegiumok magoknak a kiváltságosak törekvéseinek gátot vetnek; hol a harmadik rend még csak csirájában

kormányt, mely, míg maga semmit sem indított, mindent meggátolni törekedett, mit a nemzet akart s kezdett.

létezik; hol az országgyűléseken gyakorlatiatlan eszmék és életérdekek közt élénk harcz foly, minden más vezérlet nélkül, mint melyre ama félig mívelt vagy épen míveletlen harczosok képesek: ily országban csak felülről jöhet a segedelem; hogy azonban ez életbe léphessen, némi kiindulási pontra van mindenek előtt szükség.

«Ilyen gyanánt jelölöm én ki mindenek előtt egy biztos többségnek alakítását az alsó táblánál.

«Továbbá a lehetőség megszerzését, hogy ezen többség a kormány által vezettessék.

«E czélok elsejének elérésére szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá jussanak, mint minő alatt eddig voltak.

«Azon fogalom, melyet a «*coordinatio diætæ*» szavakkal kifejezünk, nem illik be a dolgok jelen állásába; mert maga e rendezés is csak egy oly megelőző rend eredménye lehet, melynek elérésére az országgyűlési kormány-többség szolgálhat eszközü.

«A többségnek — ezen, alkotmányos uton elérhető minden jó alapjának — felhasználására nézve, egy feltétel kívánatik, mely nélkül a jóllét soha sem lesz elérhető. E feltételül jelölöm én ki átalakítását azon modornak, mely szerint a törvények Magyarországon alkottatnak; oly átalakítását, minőt minden képviseleti rendszerrel bíró országok, legyenek azok monarchiák vagy republikák, szokása ajánl.

«A helyett hogy, mint eddig a kir. propositiókban történt, a király kívánságát fejezné ki, miszerint a rendek törvényeket terjeszsenek elejébe, melyeket aztán megerősített vagy visszavetett: a király adjon a rendi gyülekezet elébe kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitathatnak, elfogadhatnak vagy visszavethetnek, s utóbb, a rendek által tett módosítások szerint, a király megerősít vagy visszavet.

«E modornak foganatba vételére szükséges hogy: a) a király által előadott törvényjavaslatok egy mindenik tábla kebeléből választott bizottmány elejébe terjesztessenek, s a tábláknak e bizottmányok által mutattassanak be; b) a királyi

törvényjavaslatot a király által különösen e czélra kinevezett biztosok védjék s világosítsák fel mind a bizottmányokban, mind az egész törvényhozó kar gyűléseiben.

«A törvényalkotás ezen modora beesének méltánylására elég már eme kérdés megfejtése is: mily állapotban volnának Angol- és Franciaország, Holland és Belgium és több német státusok, ha, az ott divatozó szokás helyett, a magyar volna bevéve, azaz: ha kész törvényjavaslatok előterjesztése helyett a kormányok propositioknak, vagy is a kamarák által azok kénye szerint kidolgozandó törvényzímeknek előadására szorítkoznának? Törvényeket soha sem fogalmazhat egy testület; testületek azokat felvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják; de nem eszményesíthetnek törvényt, melynek alapfeltétele következetesség s részrehajlatlanság a felfogásban és alkalmazásban.

«Ugy hiszem, nem kell tovább mennem ezen őszinte s bizodalmas iratomban. A két kijelölt feltételben fekszik, meggyőződésem szerint, Magyarország üdvének első eszköze; ez maga képes csak a többi szükségleteket is életbe léptetni. Minden dolgra kiindulási pont szükséges. Ha ez hibásan választatik, következményei soha nem érnek czélra. Magyarországon dolgokkal foglalkodnak, melyek nem magok a dolog; azt akarják, mi csak következmény lehet; építeni akarnak s nem kezdik az alap megvizsgálásával; pénzt akarnak, s nem gondolkodnak arról, hogyan lehet a pénzhezó terményeket értékesíteni; ha czélról van szó, elvonatkoznak az eszközöktől, vagy eszközökről beszélnek a czél világos kijelölése nélkül. Szóval ábrándokat kergetnek és nem aggódnak a tátongó mélységtől. ¹⁾ Ez, fenséges uram, az igazság

¹⁾ A mily igaz s őszinte volt a herczeg a kormány eljárásának ábrázolásában oly túlzó s igazságtalan itt a nemzet iránt. Ennek tulajdonítja, mi jobbára szinte a kormány hibája volt. Nem lehet ugyan tagadni, hogy sok ferdeség s fonás merült fel a magyar közéletben; mi azonban legtöbb esetben onnan eredt, hogy a kormány örökös negatívójával, megkövesült mozdulatlanságával s minden reformtöli iszonyodásával a nemzetet min-

1844.

képe, s beszédem nyíltszívűsége által tanusítom fenségednek, hogy nem kételkedem, mikép nagy veszélyek forognak fenn. Végén állok egy hosszú pályának, mely nagy bajok elleni harczokkal volt tele; a természet rende szerint még csak keveset hajthatok végre; de annál világosabban áll szemem előtt a kötelesség, ¹⁾ hogy mit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazság gyanánt jelöl ki, azok előtt el ne rejtssem, kik eszközökkel bírnak, melyek nálam hiányznak. Kelt Bécsben 1844-ki május 9-kén. (Aláírva) Metternich. »

Alig hiszszük, hogy volna kormány a civilisált Európában, mely, ha csak bizodalmas levélben is, ily vallomásokat tett volna valaha a maga eljárásáról, mint minőt a nagy hírű bécsi miniszter e levelében találunk. A mulasztások és vétkes cselekvések, a positiv és negativ bűnök mily összegének kellett ott felhalmozva létezni, hol a miniszter, ki harmincz év óta állott a kormány élén, pályája végén ily vallomásokra kényszerítették öntudata által! A fejedelemtől, a minisztertől, a kormányrendszertől, vagy összevéve mind ezektől származott-e az ország nyilvános életének ama sajnálatos állapota, mely ezen okiratban nagy részint hüven ábrázoltatik, fölösleg kutatni: elég a történelem bírószéke előtt az állapot létezése, hogy e kormányra kimondja ítéletét; a nemzetre nézve pedig elég maga ezen önvallomás, hogy feljogosítva érezze magát, nyíltan vádat emelni a világ előtt azon okok ellen, melyek oly állapotot idéztek elő, hogy ha gyorsan nem nyújtatik valahára segély, « az országnak csak egy út marad nyitva bajából szabadúlnia: a socialis forradalom útja ».

Bővebb commentár, e levélre, úgy hiszszük, szükségtelen. A szóban forgott reformokra s a miniszter némely állításaira

den kezdeményezéseiben gátolta és zavarta, minél fogva a jó is gyakran fonákká törpült.

¹⁾ Vajha e kötelesség érzete husz évvel elébb ébredt volna fel a nagy hírű miniszterben! ki ha Ferencz által néha talán gátoltatott is, 1835 óta mindenható vala.

nézve mindazáltal érdekes olvasni főherczeg József nádor válaszáat, kit a részvét vádja alól, legalább részben, kiment az, hogy, bár az uralkodó ház tagja s az ország első hivatalnoka volt, Bécsben nem igen hallgatták meg. Neki, kit szabadelvűbb nézetei miatt, gyakran gáncsoltak s « Rákóczynak » gúnyoltak, kezei legtöbb esetben kötve valának; hatása legfelebb annyi volt, hogy mint a törvények őre, s a nemzetnek a trón előtti közbenjárója, néha egynémít megakadályozhatott, megváltoztathatott; de a nemzetnyomorgató rendszernek jótékonyabbal felcserélését eszközölni, hatásán kívül esett. — Válasza Metternich levelére ime következő:

« Kedves herczeg Metternich! — Önnek említett iratára, melylyel különben egyetértek, a következő gyakorlati észrevételeket teszem.

« Azt mondja ön ezen iratában, hogy nincs lehetőség, mely szerint a kormány az országgyűlésen magának többséget biztosítson. Ezen véleményben feltételetlenül nem osztozhatom; sőt azt hiszem, a kormány nincs híjával azon eszközöknek, melyek által azt magának megszerezheti. Hogy mindazáltal az utósó országgyűléseken a kormány előadásainak eredménye ingadozott, s egy tömött többség nem létezett, annak okát részint abban keresem s találok, hogy a vármegyék eddigelő nagyon is magokra hagyattak, s a követek szerencsés választására és az utasítások készítésére a kormány csak igen csekély befolyást gyakorlott; részint pedig abban, hogy az eszközök, melyek e célra használtattak, a helyhatóságok és személyek viszonyaira nézve nem vétettek mindig kellőleg számításba.

« Azon tételt illetőleg: hogy Magyarországbán a leglényegeseb elemek egymással ellentétben állnak, s a nemzetiségi érzelmek egymással ellenségesen küzdenek, úgy hiszem, az utóbbikat a tulajdonképeni Magyarhonra nézve, (tehát eltekintve a melléktartományok s azoknak nemzetiségi és nyelvharczától az anyaország irányában) nem igen lehetne bebizonyítani; mert miután jelenleg a latin nyelv használata

1844. Magyarorszáiban szintugy, mint a többi Európában, hanyatlásba esett, az ország lakosai a magyar nyelvnek hivatalos használatában semmi nehézséget sem látnak, feltéve, hogy saját nyelvöknek magok közti használatában ne korlátoltassanak. Ezen nézetben általában osztoznak az országot lakó minden fajok s nemzetiségek; az újabb időben, kivált az országlakosok ifjabb része élénk törekvést tanusít, a magyar nyelvet még ott is, hol azt közönségesen nem beszélik, sajátjává tenni.

« A mily helyes, továbbá, amaz ön által kimondott axioma, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak; oly bizonyos ellenben az is hogy, ha törvényjavaslatok készítése egy vagy több egyénekre bizatik, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök (Magyarországra nézve t. i.), kik az alkotmányos fogalmakban jártasok, s ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előitéleteinek és hibáinak is kellő ismeretével bírnak, s előitéletektől magok is mentek. Ha az országgyűlés bevégezése után azon szabályok foganatba vétetnek, melyek a vármegyék igazgatásának és vezérletének javítására megkivántatnak, ugy én azt, hogy a kormány részéről kész törvényjavaslatok adassanak elő, a jobb rendre s az országgyűléseknek nagyobb foganatosságára nézve, Magyarorszáiban az első helyes lépésnek tekintem. Már most is pártolja az országlakosok nagy része ezen rendszabályt, és ezen nézet még a jelen országgyűlés tanácskozásaiban is nyilatkozik. Miután azonban, mint ön, kedves Metternich herczeg, oly helyesen megjegyzi, az említett újítás, czéljának csak ugy felelhet meg tökéletesen, ha az országgyűlésen királyi biztosok jelennek meg, kik a kormány törvényjavaslatait a bizottmányokban és a rendek előtt felvilágosítják és védelmezik: azért oda kellene mindenek előtt hatni a kormánynak, hogy a megyék a magok utasításaiban ezen rendszabályok mellett s a mellett nyilatkozzanak, hogy azok közkivánatképen kéressenek ki ő felségétől, mit a kedélyek mostani hangulatában nem volna nehéz elérni.

« Nem kevésbé fontos, hogy a kormány különös gondot fordítson arra, hogy az ily módon a rendek elejébe terjesztendő törvényjavaslat oly nemű legyen, mely az országnak a kormány atyai szándékaiban való bizodalját öregbítse; mert, meggyőződésem szerint, minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménnyel találkozik s helyeslést nyer; miért is igen fontos, hogy a kormánynak első lépése ezen oly fontos dologban sükeretlen ne legyen. Pozsony, 1844-ki május 14-kén. (Aláírva) József. »

A bécsi kormány nézetei, a Magyarorszáiban jobbára általa előhozott vagy fonáksága következtében támadt százados bajok orvoslatát illetőleg, általában véve, helyesek voltak, feltéve, hogy a főherczeg nádor tanácsai, mi szerint t. i. az új rendszabályok alkotmányos modorban létesíttessenek, s a kormány által teendő első lépések a közvélemény tetszését megnyerjék, megtartatnak. Az ország igen megunt már ama tétlen, negatív eljárást, melyet a kormány eddigelé követett. Magok a védegyleti mozgalmak is, csak a reactio bélyegét viselték magokon a kormány ellen, mely, míg maga semmit sem lendített, a nemzettől kezdeményezett javításokat az országgyűlésen rendszeresen ellenzeni látszott. Midőn tehát a kormány a cselekvés terére lépett, bizonyosnak lehetett tartani: hogy sokan még azok közül is, kik előbb tétlensége miatt lettek ellenzőivé, most azonnal zászlói alá gyűlnek, mihelyt látandják, hogy haladni s pedig alkotmányos modorban kíván haladni; a többség azonnal rendelkezésére álland, mihelyt az eddigi bizodalmatlanság okai megszűnnek.

Minden attól függött, ki lesz az egyéniség, mely által a kabinet az új kormányrendszert fogamatba véteti? — és ezen egyéniség mily eszközkhöz nyúland, hogy a megyékben a kormánynak többséget szerezzen? Legbiztosabban czélt ért volna a kabinet, ha a szabadelvű pártnak mérsékeltbb színezetéből választja ezen egyéniséget. Ily bátorság s nyíltság a választásban, egyszerre megnyeri a nemzet nagy többségének bi-

1844.

zodalmát, a nélkül hogy a radikál s demokrat elv uralomra jutásától kellett volna tartani. Az ellenzék, midőn kormányra jut, rendesen mindenütt felhagy irányának ama túlzásaival és szélsőségeivel, melyeket, még mint ellenzék, tüntetés gyanánt, czégérül szokott kitűzni. Nálunk, hol a kabinet eddig soha sem követte azon alkotmányos szabályt, miszerint a többséget emelte volna kormányra, ennek megtartási vágya még hasonlíthatatlanul erősebben hatott volna a reformpárt mérséklésére, ha kebeléből választatik a kancellár. Egy Széchenyi István vagy egy Deák Ferencz, például, a kormány élére helyezve, kancellárrá kinevezve, kétségkívül biztos többséget szerzett volna a kormánynak; más részről pedig képes lett volna e többség szellemét s elveit is annyira mérsékelni, hogy legkisebb oka sem lehet vala a kabinetnek félni a demokratia és radikalismus túlcsapongásaitól. Ily szabadelvű egyéniség a kormányon, némileg a homœopathia elvei szerint hatott volna a szabadelvű párt mérséklésére, túlzásainak megszüntetésére; miután kétséget alig szenved, mikép e túlzások nagy része csak onnan eredt, hogy az ellenzék, többsége daczára, sem juthatott eddigelé a kormányra. E században még csak egyszer közeledett a kabinet ezen alkotmányos elvhez a kancellár választásában, midőn Reviczky Ádámot nevezte ki e fő kormányhivatalra. És már e közeledésnek is mily jótékony volt hatása! A nemzet többségének bizodalma egyszerre megnyílt a kormánynak; tanúja ennek az 1830-ki országgyűlés történelme. Magok az ellenzék vezérei, Nagy Páls mások, lőnnek a kormány iránti bizodalom legbuzgóbb őreivé, a trón kívánatainak pártolóivá, s az ellenzék mérséklőivé, nehogy a nemzeties érzelmű kancellár működése megnehezíttessék s a kabinet más egyént állítson a kormány élére. S nem is veszté el e bizodalmat Reviczky mind addig, míg ki nem világlott, hogy a bécsi kormányrendszer erősebb mint ő, s az által kezei kötve vannak a nemzet kívánatai teljesítésében.

Most, midőn a nemzet számos éveken át sajnosan tapasztal

talta, hogy a kormány hozzájárulta nélkül a legszükségesebb reformokat sem képes keresztül vinni az országgyűlés; midőn továbbá a különben szabadelvű reformoknak számos barátja is aggódva tekintett ama túlzásokra, melyek néha az ellenzék kebelében felmerültek, s a mérséklés szükségét hirdette, nehogy a reformok túlhajtás miatt lehetlenné váljanak: egy szabadelvű kancellár kinevezése most minden valószínűséggel mérséklettebbé, engedékenyebbé tette volna a reformpártot. Azon körülmény, hogy a felső házban eddigelé a conservatív párt tartotta a többséget, nem lehetett akadály; mivel ezen conservatív többség ott épen azért létezett, mert azt a kormány akarta és csinálta. Egy szabadelvű kancellár a felső házban is azonnal többséget vala szerzendő a tőle függő számos püspökök és főispánok által a kormánynak.

De a kabinetnek, bár maga is meggyőződött már a reformok szükségéről, s kívánta is a maga szelleme szerint létesíteni azok egy részét, nem volt bizodalma a szabadelvű reformpárt egyéniségeiben; vagy az alkotmányos elveknek nem akarta tenni azon concessiot, hogy a létező kétségtelen többség kebeléből válaszszon kancellárt. Többséget óhajtott nyerni az országgyűlésen; de azt nem azon pártban kereste, mely a nemzet nagyobb részét magában foglalja s kész többséggel kínálkozott; hanem ezt mesterségesen akarta előteremteni. És így a conservatív párt azon töredékének szűk körében kénytelenítettett körültekinteni, mely magát fontolva haladónak nevezte, s mely által tulajdonképen a reform terére vonatott.

E töredéket, miként tudjuk, az 18⁵⁹/₄₀-ki országgyűlésen gróf Dessewffy Aurél alkotta, s annak tanait, czéljait s eszközeit is ő fejtette ki «Világ» czimű hirlapjában. Ha a genialis szellemű gróf még életben van, most kétségkívül ő emeltetik a kormány élére; sőt van okunk hinni, hogy ő már a legközelebb lefolyt országgyűlés előtt is ki volt jelölve a kancellári hivatalra. Az ő kora halála után gróf Apponyi György és báró Jósika Samu lőn e conservatív párttöredék

1844.

Apponyi
György és
Jósika Samu
kancellá-
rokká nevez-
tetése.

vezére. A kabinet tehát most az ő kezeikbe adta a hatalmat, őket bízta meg ama tervek létesítésével, melyek Metternich idézett levelében foglaltatnak. Pár héttel az országgyűlés befejezése után Apponyi György magyarországi, Jósika Samu pedig erdélyi alkancellárrá nevezetett. Azonban, azért-e, mivel a kabinet Apponyi György erejében teljes bizodalmat nem helyezett, s őt eleve próbára vetni akarta; vagy azért, nehogy oly színben tűnjék fel, mintha az ellenzéknek akarna tenni engedményt, s az alsó ház bizodalmatlansági határozata birta volna rendszerének s embereinek megváltoztatására: gróf Majláth Antal a főkancellári hivatal czimét még azután is több ideig viselte, s csak szabadsággal bocsáttatott el, egészsége ápolásának ürügye alatt, a kancelláriától. S bár a kormányhatalom egészen Apponyi kezére jutott, az ország egy ideig alig vette észre a változást; s arra aztán csak a közéletben felmerült tények által tétetett figyelmissé.

Ezen alattomoskodás nagy hiba volt a kabinet részéről. Oly kormánynak, mely századok óta ellenzékben állott a nemzettel, gyakran és sokaktól még nyíltan bevallott engedményei is gyanúval fogadtatnak; újításai pedig, bár a nemzetnek kedvezők, egyelőre bizalmatlansággal találkoznak, kivált ha szándékait eleve világosan ki nem hirdeti, az újítás lényegesb elveit s a határt, meddig haladni kíván, határozottan ki nem jelöli. Az újítás természetéről fel nem világosított nemzet azt igen természetesen csak a kényuralom, az absolutismus újabb eszközének tekinti. Így lett eleve népszerűtlenné II. Józsefnek sok, különben üdvös reformja.

Most is a nyíltság lett volna legcélravezetőbb. Ha az új kancellár Metternich idézett leveléből némi módosításokkal egy új kormányprogramot készít, s azzal nyíltan, bizodalmasan lép fel a nemzet előtt: nem lehet kételkedni, hogy az kedvezőleg fogadtatik; maga a nyíltság s a nemzet közvéleményének tett engedmény is feléje fordítja a kedélyeket. Holott így, miként történt, eleve is bizalmatlanságnak kellett nyilatkoznia az új rendszer iránt, mely mintegy becsempész-

tetett a másod alkanczellár személyével, kivált miután az új irány fogamatba vételének első lépései sem voltak szigorúan törvényesek.

A nyiltság most annál czélszerűbb és szükségesebb volt volna, minthogy egy részről Apponyi György személye ellen, ki, bár a conservatív párthoz tartozott, de egyébiránt a mérsékelt reformokat őszintén óhajtó, elvei s meggyőződéseiben minden mellékes tekintetektől ment, független, nemzeties szellemű, derék hazafinak tartatott, egyelőre nem volt kifogás; más részről pedig, miként levelében a főherczeg nádor is bizonyítja, a kormánynak ama szándékai, miszerint a törvényhozó kar elébe kész törvényjavaslatok terjesztessenek, s a kamarákban a kormány is különösen e végre kinevezett biztosok által képviseltessék, az ellenzék kívánataival is találkoztak. Ez a parlamentaris kormánynak némi színét viselte volna; s első lépésül kétségkívül ezt is eléglendő vala a valódi parlamentaris, felelős kormány behoztalára törekvő ellenzék.

A kormánytervekre nézve egyébiránt, ha azok kellő óvatossággal ugyan, de nyíltan s bizodalammal terjesztetnek a nemzet elejébe, a körülmények most felette kedvezők valának. Az ellenzéki párt egy idő óta két felekezetre szakadt, melyeknek egyike sem közeledett ugyan elvben a conservatív párthoz, minthogy azonban egymástól több tekintetben elváló, sőt egymással ellenkező tanokat hirdettek, erélyök s hatásuk a kormány irányában már a szakadás következtében is csökkent. A szakadásra az adott alkalmat, hogy Kossuth Lajos a Pesti Hirlap szerkesztőségéről, a kiadótól támasztott némi anyagi nehézségek miatt, még az év első felének végeztével lemondván, a lap szerkesztését Szalay László vette által, ki azt báró Eötvös József, Csengery Antal, Trefort Ágoston s több más munkatársak segedelmével, az eddigiektől egészen különböző elvek szerint vezette.

A «Pesti Hirlap» három és fél éviglen volt Kossuth szerkesztése alatt; s azt még ellenségei sem tagadhatták, hogy

A pártok állása.

A «Pesti Hirlap».

1844.

a hirlapi irodalmat tulajdonképen ő teremtette, ő tette azzá, minek lennie kell; «óramutatóvá a nemzet életében, hajnalcsillagává a világosság napjának, a jelen izzadó munkásává, mely a jövőt előkészíti; élesztő fuvalmává a rejtekben csilámló szellemszikrának; őrvjévé a jogszerűségnek; reményhorgonyává a szenvedőnek; zászlóvá, mely körül szellemi tábort üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szivökben egyenlő érzelem ég.» Előtte a napi lapok jobbára csak csekélyes napi események tárházai voltak, ő azt nemzeti átalakulásunk tanszékévé tette, hol minden reform, minden teendő megvitatott, hol a nemzeti élet minden lüktetése, minden szüksége, hiánya, s a mód és eszközök, melyek által azon segíteni lehet, felvilágosított s előterjesztett. Ő tette a honi időszaki sajtót minden műveltebbek életszükségévé. Előtte a nagy részben silány lapok csak tengettek; ki jobb lapot olvasni vágyott, francziát vagy németet olvasott; a legjobb is alig emelhetette előfizetőinek számát két ezerre. A Pesti Hirlapot mindenki nagy kíváncsisággal olvasta, minden száma hozván valami érdekest a nemzeti élet változatos mezejéről. Előfizetőinek száma a hat ezret meghaladta; holott most versenytársainak néhányai is több olvasóval dicsekedhetek, mint az előtt.

Mily nagy volt légyen e lap hatása a nemzetre, már fentebb, azon harc elbeszélésénél láttuk, melyet előbb Széchenyi István, utóbb Dessewffy Aurél támasztott ellene. Itt csak magának Kossuthnak szavait idézzük, melyekkel leléptekor olvasóitól bucsút vőn. «Miként a palma teher alatt nő, — ugymond egyebek közt, ugy erősödött az én állásom s a párt, melynek a Pesti Hirlap e mai napig organuma volt. E párt ellenében nem lehet többé büszke szemöldökkel kicsinybevételt affectálgatni; nem lehet akként nézni reá, mint a haladásnak nyomatéktalan, hatástalan declamatoraira; mert akár a törvényhatóságok utasításaira s egyéb működéseire, akár a socialis élet jeleneire vessük figyelmünket, mindenütt elismerve találjuk az irányt, melyben ezen párt

kitűzött célja felé hatályosan törekedett. És e cél: szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jóllét, mely a szabadság gyökeréről hajtson; közös teherviselés különbség nélkül, s az alkotmányos szabadság közös élvezete, azon organikus formák kifejtése s a népképviselőt kellékeihez idomítása által, melynek köszönhetjük, hogy «él magyar, áll Buda még». Vagy is egy szóval: magyar formákhoz szabott valódi népképviselő: e szó mindent magában foglal». Miként idézett szavai is bizonyítják, Kossuth a Hirlap által vezérévé lett az ellenzéknek, s minthogy e párt a nemzetnek hasonlíthatlanul nagyobb részét foglalta kebelében, némileg vezérévé lett a nemzetnek is a reformok, az átalakulás pályáján. A szerep, melyet 1835 óta, kivált az 1839-ki országgyűlésen Deák Ferencz, a bölcs és mérsékelt férfiú, oly dicsően s oly sikerrel játszott, Kossuth kezébe került. Ezt engedni minden esetre hiba volt Deáktól. Mert bár Kossuth érdemei tagadhatatlanok, bár ő célban s a legtöbb eszközökben is meggyezett Deákkal; de, mint Széchenyi is oly keserűen hánytja szemére, a modorban az eszélyt, ildomot megvetette, s kezdője volt azon modornak, mely, hol joga kétségtelen, mérsékletet többé annak kivívásában nem ismer, zajosan követelő, gőgös, szenvedélyes és ingerlő; mi által aztán sokszor nem csak a különben elérhető cél téveszti; hanem könnyen féktelen szellemet, veszélyes irányt is kelthet a vezért követő nagy közönségben. És nem lehet tagadni, hogy e veszélyes modor s irány nagyon kezdett terjedni az ifjabb nemzedékben, mi főleg Kossuth rovására jegyzendő.

A radikalismust, mely a magyar reformirányt bélyegezte, ő merészebben kifejté és szélesebbre terjeszté, mint a Széchenyi István által indítványozott s tervezett reformokban rejlett. A demokrátiát nem tűzte ugyan ki egyenesen zászlájára, s róla mint rendszerről általában nem is vitatkozott; de iránya minden reformnál lényegesen demokrat szellemű volt. Ezen irány nem gátolta őt, hogy mind e mellett is legbuzgóbb apostola legyen a megyei törvényhatósági rendszer-

1844.

nek. Azon tan, mely a megyei rendszert politikai státus-theoriává emelni törekedett, Wesselényi Miklós, Ragályi Tamás s mások kezdeményezése után, benne talált legmelegebb védőre s kifejtőre. A megyei rendszert, mely a lefolyt idők viharában oly hasznos szolgálatot tett, mely alkotmányos életünket a bécsi absolutismus ellenében passiv ellenállása által megmentette, — ő a tervezett reformoknak sem akarta feláldozni; ő azt lényegében oly becses institutionak tartá, melyet Európa bár mely alkotmányos institutiojáért sem akart cserébe adni; sőt azt, népképviselési alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselés által kijavítva, kelőleg módosítva, továbbra is fentartandónak, megörökítendőnek tanácslá, mint oly sajátzerű nemzeti kincset, mely összeköttetésünkéből az osztrák császársággal eredő körülményeink közt alkotmányos közéletünknek leghatalmasb védőfala, biztosító; mint oly institutiót, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével összeköti; széles alapu önkormányzatot biztosít. Szóval, Kossuth s vele együtt a szabadelvű reformpárt nagyobb része, a megyerendszert, a népképviselés által kijavítva s tágítva, akarta alapjává tenni egész átalakulásunknak, arra, mint szegletkőre, építendő minden politikai reformot.

Lényegesen különböző, kétségkívül alaposabb, mert a tudomány szilárd talapjára fektetett elvekből indultak ki a Hirlap új szerkesztői. Ezek, mindnyájan szintoly kitűnő tehetségű, mint jeles készületű fiatal publicisták, a nyugot európai fejlettebb politikai tudományok s állapotok tanulmányozása által érlelt, magosabb államférfiúi nézeteket s elveket hoztak a lap szerkesztésébe. Szalay László, a főszerkesztő, már 1837-ben, mint jogtani író lépett fel a «Themis» czimű folyóirattal, melyet Eötvös, Pulszky, Trefort s más társak közremunkálása mellett indított meg. A folyóirat az európai magasabb politika hangján s tanai szerint szólott a nap némi kérdései felől. De e tanok felfogására még kevesebb érettség létezett közönségünkben, mintsem hogy azok már

akkor beútat nyerhettek volna közéletünkbe; s a lap, részvétel hiánya miatt, már a harmadik füzetel elakadt. Majd 1839-ben, Kollár Ferencz publicistai pályájának az akadémia közgyűlésén felolvasott szintoly szép mint alapos jellemzésével —, a következő évben pedig a «Budapesti Szemle» kiadásával vonta magára újabban is a köz figyelmet. E folyóirat tüzetesen kezdé megvitatni politikai s társadalmi kérdéseinket, egyezményt eszközteni a tudomány és élet között. De ugyanazon okokból, mint a Themis, ez sem örvendhetett pártolásnak, s már a második kötetel kénytelen lón a szerkesztő felhagyni különben oly hasznos vállalatával. Több méltánylást nyert Szalay «A büntető eljárásról, különös tekintettel az eskütszékekre» című 1840-ben kibocsátott munkájával, melyet a szakemberek oly becsesnek ismertek fel, hogy a büntető jog codexének kidolgozására választott országos bizottmány őt nevezte ki egyik tollvivőjeül. Ezen állás széles tért nyitott Szalaynak a közügyre nézve hasznossá tenni politikai s jogtudományi alapos ismereteinek kincseit. A büntető törvénykönyv, melynek készítésében Deák Ferenczcel együtt, tán ő vett legtöbb részt, oly jelessé vált, hogy még a legkitünőbb németországi jogtudósok is megvallák róla, «hogy nem létezik törvénykönyv, mely annyi eredetiséggel bírna, s mely a legújabb büntetőjogi nézeteket az igazság követeléseivel oly nagy mértékben egyesítené, mint a magyar törvényjavaslat». De a közremunkálásnál e törvénykönyvben, mi neki Deák Ferencz s más első rangu államférfiaink barátságát szerzé meg, még szélesebb tért nyitott neki, tudományos készütségének s helyes államférfiui nézeteinek érvényesítésére, a lefolyt 1843-ki országgyűlés, melyen mint Korpona város követe jelent meg, s hol, mint fentebb is érintők, kivált a vallási és városrendezési kérdésekben nyilvánított magasabb politikai nézeteivel vonta magára a közfigyelmet. Hogy ezekkel még sem nyert köztetszést, nem az ő, hanem a közönség hibája volt, mely, a divatos, de szűk látkörű politikától elfogulva, e magasabb mezőn még nem birt tájékozási kép-

zetséggel. E tulajdonokból eléggé megérthető, hogy Szalay, midőn a Hirlap szerkesztését 1844 közepén átvette, az alaposan tudományos férfi reputatiojával igen, de nepszerűséggel, kivált mint Kossuth szerkesztő-utóda, nem birt, nem birhatott a közönségben, melynek őt maga Kossuth is mint becsületes tudós, de idegen embert mutatta be bucsuszavában.¹⁾ Ő egy év mulva Csengery Antalnak adta ugyan át a szerkesztői tollat; de utóbb is számos éven át munkatársa maradt a lapnak, folyton alapos cikkeivel gazdagítva annak hasábjait. A szerkesztő változása nemcsak nem csökkentette, desőt némi tekintetben emelte a lap belbecsét; mert Csengery hasonló alapos tudományossággal s politikai képzettséggel több gyakorlottságot, sokoldalú ismereteivel folyékonyabb, rövidebb, világosabb irályt vitt a szerkesztésbe, mi hirlapnál, mely könnyű értelmet igénylő vegyes közönséghez szól, lényeges tulajdonság. — A szerkesztőkénél nem ritkábban találkozott a közönség e lapokban Eötvös József nevével, ki valamint a regényirodalomban az olvasó közönség kedvence volt: úgy politikai cikkeibe is mindig nagy érdeket tudott önteni mély felfogása s élénk, gyakran az ékeszölásig emelkedő, sőt néha szinte költőileg áradozó előadása által. Cikkei utóbb «Reform» cím alatt könyvül is megjelentek, mely ezen kori politikai irodalmunk legbecsesb elemeszüleményeinek egyike, s a politikai rendszerek feletti helyes nézeteinél fogva maradandó becses bir.

A «Pesti Hirlap», e férfiak keze alatt, a legtöbb anyagi, társadalmi s magánjogi reformokra nézve azontúl is megtartá ugyan eddigi irányát; de a nyilvánjogiak tekintetében új tanoknak, új rendszernek lön hirdetője. Szerkesztői, a Kossuth által oly nagy előszeretettel ölelt megyerendszer helyett, az alkotmányos központosítás rendszerét emelték lapjuk fő elvévé. Ők a megyerendszert az alkotmányos élet biztosítására elég-

¹⁾ Ld. e jeles férfi írói s politikai arczképét barátja, Csengery Antal többször dicsért «Szónokok és Státusférjak» könyvében.

telennek, a nemzet erejének kifejtésére alkalmatlannak tartották. Mint alkotmányos monarchiának polgárai, nem helyeselhették e rendszert, mely végelemzésben cantonalis feldarabolásra s annyi republicára vezet, a hány megye van. Ők tehát a megyerendszert a nyugot európai alkotmányosság formáival, a parlamentaris, felelős kormányrendszerrel kívánták felcserélni; mely, a nemzet akaratát összpontosítva, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává téve, a kor kívánataival egyezőbb biztosítékot ad az alkotmánynak, a nemzet erejét pedig gyorsabban, czélszerűbben kifejti.

« Az egész civilisált világ pálezzát tör, ugymondának, a megyerendszer felett, mint ez nálunk létezik. Ez lehetlenné teszi nem csak az alkotmányos életet, hanem a jó közigazgatást is. Egyik mint a másik megkívánja, hogy eldarabolás helyett, az egész ország az egység elve szerint legyen rendezve. És csak azt nem tudni, nevetségesebb-e vagy sajnálatosabb, hogy a megyerendszerben sokan a bölcseség követét hiszik feltalálnak lenni; és mintha a megyék Hercules oszlopai volnának, melyeken túlhaladni nem lehetne már, képtelen hévvel és túlóznló szódagálylyal dicsérik a megyerendszert; pedig ennek csupán mint pótléknak van bece; de ezentúl épen semmi előnnyel sem bír. Az alkotmányos életnek mind legfőbb biztositéka, mind alakja, mind pedig, végeredményben, még lényege is a parlamentaris kormányban áll; a parlamentaris rendszerrel pedig a megyerendszer össze nem férhet, fenn nem állhat. »

Felbonczolták a megyerendszert elemeire, előadták annak tulajdonait, hogy azt minden tekintetből mint rossz organizatiót tüntethessék fel honfitársaik előtt. « A megye, mondák, önálló politikai testület, hatóság. Az országgyűlésre követet küld; annak kötelező utasítást ad; azt visszahívhatja. Kebelében a kormány az ő kezében van. Részben maga kormányoz, részben örködik a kormányzás, végrehajtás felett; azaz: hozzá intéztetnek a felsőbb parancsok, intéz-

vények, melyeket ha törvényteleneknek vél, jogában áll a végrehajtást felfüggeszteni s azok visszavonását sürgetni, azaz, a végrehajtást azoktól megtagadni. Mint ilyen közigazgatási műszer, hivatalnokokat teszen, kik részint igazságkiszolgáltatók, bírák, részint egyedül s tulajdonképeni közigazgatási hivatalnokok. S nem csak ekkép befoly a törvények végrehajtására, hanem maga is alkot szabályokat, melyek kebelében törvényes erővel bírnak; maga határozza meg az adókiivetési kulcsot, maga rendezi a közlekedési eszközöket és közmunkákat. »

És mind ezen tulajdonok felett kérlelhetlenül páleztát törtek, azokat összeférhetleneknek bizonyítgáták a státus helyes organismusának igényeivel. Helytelennek állították, hogy az országgyűlésre hatóság, és nem a népesség bizonyos száma küld követet; képtelenségnek, a józan és gyors haladás gátjának a megye azon jogát, miszerint követének kötelező utasítást ad, s őt visszahívhatja. Mi a megye azon tulajdonát illeti, mely szerint részint maga kormányoz, részint örökődik a végrehajtás felett s azt felfüggesztheti: ezen eljárást az anarchia megörökítésének, papiroson folytatott belháborúnak bélyegezték. « Ne az legyen fő gondunk, hogy a kormánynak opponálhassunk, hanem az, hogy a kormány ugy legyen szervezve, miszerint mennél kevesebb ok legyen az opponálásra. » Képtelenségnek mondák továbbá azt, hogy a megyékben a bírák azok által neveztetnek, ok és ítélet nélkül, önkény és önérdekből letétethetnek, kiknek ügyei fölött ítélnék; holott a bíráknak alulról is felülről is függetleneknek kell lenniök; képtelenségnek az adókulcs meghatározási jogát, minek következése, hogy az adókiivetésben sem részrehajlatlanság sem egyenlőség nem létezik; s legnagyobb képtelenségnek a közlekedési eszközök s közmunkák elrendezését, minek multhatlan következménye, hogy utaink nincsenek, vagy rosszszak, folyamaink szabályozatlanok stb. Rosz az egész organismus: ezen tehát gyökeresen kell segíteni. De gyökeresen csak olyféle igazgatási központosítás segíthet, minő a nyugoti alkot-

mányos országokban létezik, melyekben van községi rendszer, de a községeknek nincs politikai hatáskörük, hanem csak saját ügyeikkel foglalkodnak; vannak kerületek, vagy megyék, de ezeknek sincs közkormányi hatáskörük, hanem csupán a kerületi községek közös ügyeit intézik; van mind ezek felett, több tagokból álló miniszterium, mely mindig a követi ház többségének kifolyása, s melynek minden tagja határozott körben kormányozza az egész országot, s minden tettéért felelős az országgyűlésnek. Ez a centralisatio, melyet a felelős, parlamentaris kormány ellensúlyoz.

A centralisatióknak azonban, melyet a parlamentaris kormány, legalább bizonyos fokig, mulhatlanul megkiván, nálunk régóta veszett neve volt költve. Az osztrák kormány is, bár más formák mellett, századok óta ezen célra törekedett. Félték tehát tőle még azok is, kik tudták, hogy az magában véve nem egyéb, mint az országnak a státusegység elve szerinti organismusa, nem egyéb, mint közigazgatási mechanismus, mely mellett a legszabadabb alkotmányosság is ugy megállhat, mint a határtalan kényuralom. Félték tőle, mivel, körülményeink közt, az absolut kormány alatt létező osztrák birodalommal kapcsolatunkban, a központosítás há- lózata által az országra könnyebben kiterjeszhetőnek vélték a kényuralmat, mint a meyerendszer vis inertiae-je mellett.

Az új tanok hirdetői ennél fogva oda fordították figyelmüket s erejüket, hogy a centralisatióknak, a jobb igazgatás tekintetében szintugy mint az átalakulásra nézve, mulhatatlan szükségéről meggyőzzék honfitársaikat. « Nem tetszik a centralisatio? — így okoskodának — ugy tehát a felelős kormány sem tetszik, s nem akarjátok ezt, mi centralisatio nélkül fenn nem állhat. A központosítási rendszer mindent magában foglal. Nem egyedül a megyékről, nem is egyedül, bár sokkal inkább, a kormányról, vagy is annak alkotmányos organisatiójáról — : egész átalakulásunkról van itt szó. Ezen rendszer kiterjed mindenre, mindent felkarol, semmit sem hagy zavarban, mindent organisál. Nem marad ki ebből

semmi. Nem a kormány, nem a megyék, nem az országgyűlés, nem a közigazgatás, nem a nemzetiség, nem az alkotmányos élet; mert mind ezeket rendezné, máskép alakítaná ez. Ez fogja fel igazán egész terjedelmében a magyar nemzetiség kérdését is, mivel a nyelv gyökere lehet ugyan a nemzetiségnek; de az egész dolog nem eddig van. Az önálló alkotmányos lét, s mi ennek egy része, a saját kormány, teszi leginkább, valamint a szabadságot, úgy a nemzetiséget is.... Azonban fő dolog az alkotmányos kormány; s mi nem kívánunk centralisatiót parlamentaris kormány nélkül; de ismételjük, parlamentaris kormány sem létezhetik centralisatio nélkül » stb.

És nem csak a napi sajtó mezején, az irodalom egyéb ágaiban is ügyekeztek központosítási tanaikat terjeszteni a centralisták. E mellett pedig, úgy vélekedvén, hogy mind azon rokonszenv, melyet a megyerendszertől elvonniok sikerülhet, saját központosítási rendszerök felé forduland: a megyerendszernek hibáit s hiányait egész meztelenségökben fölfedezni, azt lehetőleg népszerűtleníteni, semmi alkalmat nem mulasztottak el, semmi eszközt nem hagytak kísérlet nélkül. Az új iskola legkitünőbb vezére, Eötvös József, még egy irányregényt is irt ellene, melynek igen nagy lón hatása. « A Falu Jegyzője, » miként e regényt czímezte, bizonyára többet ártott a megyerendszer népszerűségének, mint sok hosszadalmas elméleti czikkely, mely a centralisatio ajánlására a Pesti Hírlap hasábjain megjelent. Ebben a megyerendszer minden gyöngéje, minden árnyoldala egy érdekteljes esemény-láncolat keretébe összeszorítva, nem kevesebbé életvaló, mint megható s kebellázító jelenetekben vissza tükrözve festetik. Mi a komoly fontolgtatás, az okszerű megvitatás tárgya volt, a képzelet birodalmába játszatik át, és szivrendítő jelenetekben, vagy csipős gúnynyal, mint a gyűlölet s megvetés méltó tárgya ábrázoltatik, épen azért, mivel minden hibát egy képbe szorít, nem ritkán túl is hajtva.

Azonban, mivel lehetetlen volt nem látniok, hogy az

előadott központosítást s parlamentaris kormányrendszert, ha bár azt az összes nemzet kívánná is, csak hosszú évek küzdelmeivel lehetend kivívni a bécsi kormány ellenében; és minthogy az absolut kormány alatti centralisatiótól az új iskola férfiai is csak úgy irtóztak, mint a megyerendszer barátai: ezt egészen eldobni mind addig ők sem kívánták, míg a parlamentaris kormányrendszer teljesen megalapítva nem leszen. Egyelőre tehát csak részletes reformokat javaslának a megyerendszerben, melyet, mint eddig létezett, az ország nagy hátramaradása nélkül egyáltalában megtarthatlannak vélték. A megyei szerkezet, mondák, két szempontból tekintendő: először, mint közigazgatási s bíraskodási intézet, mely az egyes törvényhatóságokra gyakorolja hatását; másodszor: a mennyiben az politikai institutio, mely a hazát mint státust érdekli, s ennek egész állására befolyást gyakorol. És különösen ezen utóbbik szempontból vették azt bonczkésők alá. Különbséget tettek azon esetek közt, melyekben a megye felsőbb hatalmak irányában csak tagadólag lép fel, s úgy nevezett vis inertiae-jénél fogva a törvényt lehető sértések ellen biztosítja, végre nem hajtván a törvénytelen parancsokat; és azon esetek közt, hol a megye cselekvőleg működik. Röviden: megkülönböztetni kívánták a megyék hatáskörének negativ és positiv részét. Az elsőről, mi az alkotmány fő biztosítékát képezi, lemondani ők sem akartak, míg azt oly nemű biztosítékokkal, melyeket más alkotmányos népek bírnak, azaz: parlamentaris, felelős kormánynyal, nem pótolhatják. De a megyerendszer másik, positiv hatáskörét, mely különösen a statutárius jogot, az adóketési kulcs meghatározását és a közmunkák s közlekedési eszközök elrendelését foglalja magában, már most, és pedig a törvényhozásban kívánták központosítani úgy, hogy ezek iránt ne, mint eddigelé, minden megye külön, a maga kénye szerint, hanem a törvényalkotás, az egész országra nézve egyenlően intézkedjék.

E tanokban alig lehetett valamit helyesen gáncsolni; és mégis, volt legyen a hiba a hirdetőkből, hogy azokat tán

1844. nem elég világosan fejtegették, vagy az olvasókban, hogy az európai alkotmányos kormánytheoriákkal eléggé meg nem barátkozva, a megyei rendszerben elfogúlva, azokat helyesen fel nem fogták; volt legyen a jövődő vihar és szerencsétlenség előérzetéből támadt ellenszenv: a centralisatiónak igen számos ellenségei támadtak. Voltak, kik abban minden fenállónak felforgatását, a nemzeti életnek a maga sajátóságos zománczábóli kivetkeztetését látták; mások, kik abból az absolutismus kényelmesb elhelyezkedését következtették. Voltak, kik a nézetek helyességét, általában véve, nem tagadták ugyan; de sajátóságos körülményeink közt, az absolut formák szerint kormányzott birodalommal kapcsolatunkban, azokat nem kívánták alkalmazni, attól tartván hogy: ha egyszer a politikai centralisatio keresztül vitetnék, a kényuralomra hajló bécsi kormány a felelős, parlamentaris kormányrendszert egy státusesiny által mellőzván, alkotmányosságunknak egy csapással, és sokkal könnyebben véget vethetne, mint a megyei rendszer mellett, mely hasonló kísérleteket már többször meghiusított. Mások, kik a központosítást, magában véve, bizonyos fokig, szinte nem gáncsolták, a parlamentaris kormányt pedig a kifejlésbeni gyorsabb haladás végett óhajtották is: e tanok hirdetésére, mi az ellenzékben szakadást, gyengülést idéz elő, az időt nem vélték helyesen megválasztva most, midőn a kormány is minden módon arra törekszik, hogy az ellenzékot gyöngítse, hatalmának, befolyásának a megyék kebelében is új támaszokat emeljen. A kormány iránti bizodalom az országgyűlés után erősebben meg volt rendülve a nemzet nagy részében, mint bár mikor; annál szükségesebbnek tartatott ennél fogva most az ellenzék összetartása, minthogy kételkedni nem lehetett, mikép a kormány a reformokat, melyekre már szinte hajlandónak mutatkozott, nem a nemzeti szabadság, hanem a maga érdekében, befolyásának szilárdítására, hatalmának állandó megalapítására fordítandja. Oly szerencsétlenek voltak pedig körülményeink, hogy az erőteljes, hatalmas kormányt, mi minden

más alkotmányos szerkezet mellett csak javára válnék a nemzetnek, a bécsi idegen és absolut befolyások miatt nem tartották kívánatosnak.

Amagúnnyok s élecek is sokakat bosszantának, melyekkel a centralisták a megerendszert gyöngéiben, árnyoldalain támadták meg s nevetségessé tenni törekedtek. Bántá őket, hogy e hagyományos intistutio, mely a mult kor viszontagságai alatt oly hatalmas védbástyája volt a nemzeti életnek, mely máiglan is főbiztosítéka az alkotmánynak, annyi tiszteletlenséggel illetetik, népszerűtlenné, megvetés tárgyává tétetik, mielőtt új alkotmányos garantiák megalapítását csak reményleni is lehetne.

Nem csoda, ha ennél fogva a központosítás tana is nagy hévvel, nem ritkán igazságtalanul, még gyakrabban helytelenül, támadtatott meg; hirdetői különfélekép gyanusítottak; ellenökben még az orosz centralisatio is emlegetteték. A vitatkozás heve, a pártszenvedély túlragadta mind a két felekezetet; melyek mindegyike annál makacsabban védte állását, minthogy bizonyos tekintetben mindegyiknek igaza volt. A centralisták arra támaszkodtak, hogy Európaszerte elfogadott tanaik helytelenségét bebizonyítani senki sem volt képes, s büszkén állították, hogy alig iratott ellenök valamely czikkely, mely czáfolatot tenne szükségessé. A megerendszer hívei ellenben már azért is feljogosítva hitték magokat amazok gáncsolására, mert oly nemzeti institutiót támadtak meg kiméletlenül, mely az alkotmány fő s idő szerint egyetlen biztosítéka s melynek, mint a centralisták magok sem tagadhatták, köszönhetni eddigelé létezését az alkotmányos életnek.

Mind a két felekezet egyaránt szabadelvű volt, egyaránt sóvárgott egy független, nemzeti kormány biztosításaiért; s hogy egymással e tanok tekintetében, melyek pár év mulva mind kettejük örömjajában életvalóságra jutottak, mégis ennyire meghasonlottak: alig fejthető meg különben mint, hogy némi eszmezavar vegyült a dologba. S az eszmezavar tán

csak onnan eredt, hogy a kormány még nem engedett teljesen szabad vitatkozást a sajtóban. Nem fejtetett ki elég világosan, hogy minden jól rendezett államban kétféle szabadságoknak kell létezni. Az egyik félék azok, melyek magoktól állnak fenn s tulajdonképeni alapjai, létegei minden szabadságnak, milyenek az egyéni, municipalis és társadalmi szabadságok, — a személy, birtok, munka, család stb. szabadsága. A másik félék, amazoknak biztosításául szolgálók, az úgy nevezett politikai szabadságok, melyek közt első helyet foglal a felelős, parlamenti kormányzat. Valamennyi szükséges ugyan; de a politikai szabadságok, magokban véve, nem sokat érnek s a nép hamar megunja azokat, ha mögöttök nem léteznek amaz egyéni, társadalmi, municipalis szabadságok. Mind ezek fölött áll a szabad sajtó, mely fő biztosítéka a politikai szabadságoknak; miként viszont ezek biztosítékai ama társasági s egyéni szabadságoknak. Közönségünk még nem birt világos fogalmával e kétféle szabadságoknak, melyeket a megyei hatóságokban megszokott együtt látni; bár egyébiránt az új tanok hirdetői azt több ízben megkülönböztették egymástól hírlapi cikkeikben. Csak ezen eszmezavarból eredhetett, hogy centralistáink olyfélékkel is gyanúsítottak, mintha az orosz centralisatio volna eszményök. Pedig ők egyáltalában nem önmaga miatt kívánták a centralisatiót, jól tudván, hogy a túlhajtott központosítás, mely ama társasági, egyéni s municipalis szabadságokat is elnyeli, merő negatioja a szabadságnak. Hanem kívánták a központosítást, mint a megyék által szétszakgatott nemzeti erő egyesítését, hogy ez teljesebb biztosítást szerezzen a nemzeti szabadságoknak, a bécsi kormány bureaukratikus centralisatioja ellen. Mondjuk ki világosan, mit tenni a korlátolt sajtó akkoron nem engedett: központosítani akarták a nemzeti erő s hatalmat a felelős parlamenti kormányban, hogy a souverenitást tulajdonkép a nemzetgyűlésbe helyezték át oly formán, mint az Angliában, Belgiumban, Hollandban s jelenleg már Olasz-

országban is létezik; s ekkép a nemzetet teljesen urává tegyék önmagának. 1844.

E központosítási tanok, ha elébb hozattak volna szőnyegre, midőn még Kossuth vezette a Pesti Hirlap szerkesztését, aligha okoznak vala annyi zajt s ellenszenvet, mint jelenleg, midőn fellépésöket a kormány új iránya, s ama körülmény, hogy a Pesti Hirlap, az ellenzék e fő organuma, épen az ő kezeikben létezett, különösen ártalmasokká látszott tenni. Sokan nem kételkedtek a nemzet szabadsága elleni bűnnek bélyegezni a centralisták eljárását, mely által nem csak szakadást okoznak az ellenzékben, midőn annak az összetartásra nagyobb a szüksége, mint bár mikor volt; hanem még az ellenzék fő lapját is tanjaik közlönyévé foglalják le, kellő védelem nélkül hagyva a kormány által is megtámadott megyét, az alkotmány e legfőbb s idő szerint egyetlen hatékony biztosítékát.

Annyi igaz hogy, miután a Pesti Hirlap központosítási lappá lőn, a főváros szabadelvű lapjai közt nem volt a megyerendszernek eléggé hatályos organuma. Kossuth azon reménynyel mondott volt le a Pesti Hirlap szerkesztéséről, hogy nem sokára új lap kiadására nyerend engedelmet. És abban igazságot kell szolgáltatni a centralistáknak, hogy ők is e reményben tették a Pesti Hirlapot tanjaik közlönyévé; mert Kossuth valóban annyi oldalról kapott Bécsben biztatást hogy nem kételkednék mondani: «bőségében vagyok a lapoknak.» Maga Metternich herczeg, kit ő ez ügyben felkérésset, s ki vele az ország ügyeiről ez alkalommal több óráig beszélgetett, miután tőle ígéretet vett, hogy némely kérdéseket, melyek a kormányra kellemetlenül hatnak, hallgatással mellőzend, jó reményben bocsátá el őt magától. Annyi bizonyos, hogy Kossuth ezen értekezlet alatt oly kedvező véleményt ébresztett maga iránt a herczegben, hogy ez, bizodalmas körökben, nem kételkedett akként nyilatkozni, miképen őt minden tekintetben nagy fontosságú s oly nemű férfiúnak találta, kit a kormánynak érdekében fekszik megnyernie,

A hirlapok
színezete.

1844. vagy legalább annyira leköteleznie, hogy a kormány irányában ellenséges állást ne foglaljon. De Apponyi e kedvezmény megadására egyáltalában nem volt hajlandó. Ő ugy vélekedék, hogy Kossuthot s eddigi működéseit jobban ismeri s így helyesebben méltányolhatja Metternichnél; a maga czélba fogott tervei ellen tehát nem akart fegyvert adni kezébe, kiről azt hitte, hogy a népszerűség lévén legfőbb bálványja, szintugy ennél, mint szabadságszereteténél s multjánál fogva, soha sem fog közeledni a bécsi kabinet politikájához; s így eleve is bizonyosnak tartá, hogy annak czélba vett terveit agitatori lángeszének egész hatalmával ellenzendi.

És ekként, miután Kossuth engedelmet egy új lap kiadására nem nyerhetett; a Pesti Hirlap pedig, bár különben radikál szellemű, a központosítási tan közlönyévé lett: a megyerendszer pártjának, mely számra nézve legnagyobb, a közvéleményben legerősebb volt, nem létezett organuma. A többi fővárosi lapok vagy más pártárnyalatok, vagy egészen a kormány s conservatív párt közlönyeiként működtek. Különösen a Helmecey által szerkesztett «Jelenkor» Széchenyi István zászlóját lobogtatta, ki már sok részletben különvált az ellenzéki párttól. A «Világ», melyet elébb Dessewffy Aurél lángesze hatott át, most nevét «Budapesti Híradóra» változtatva, az elhunyt Aurél testvérének, Dessewffy Emilnek vezérlete alatt, egészen a kormány érdekében s irányában annak új tervei mellett küzdött. Az ódon «Hazai s külföldi Tudósítások», most már «Nemzeti Újság» nagy igényletű czíme alatt, melylyel azonban tartalma és szelleme nem kis ellentétben állott, gróf Majláth János szerkesztése mellett, a papság és conservatív párt zsoldjában létezett. Így lévén a különféle pártárnyalatok által elfoglalva a terjedékenyebb napi lapok: midőn a centralisták a megyerendszert mind hevesebben kezdék ostromolni, annak főbajnoka, Kossuth, a szűk terjedelmű s más rendeltetésű, ipar s összművészeti «Hetilapra» szorult, hogy nagy hatásu szavát emelje az oly kiméletlenül megtámadt megyerendszer mellett.

E meg hasonlás a szabadelvű ellenzéki táborban, mint mondók, most annál ártalmasabbnak látszott, mivel új iránya s tervei érdekében a kormány is nagy erővel ostromolta a megyéket. A kormány azokat nem támadta ugyan meg, mint a centralisták, egyenesen; sőt épen azok kebelében akart új forrásokot nyitni hatalma s befolyása növekedésének, eszközöket keresni tervei létesítésére. De a régi megyei formákban, a megyék eljárásának vezérletében, oly változást törekedett előhozni, melyeknek czéljául egyenesen az ellenzék gyöngítése volt kitűzve; mit valóban sikerült is több megyében elérnie.

A kormány e működésének sükere magát az ellenzék központosítani kívánó felekezetét is annyira megdöbbentette, mikép, nehogy a meg hasonlásra tovább is okot nyujtson, egészen felhagyott központosítási tanainak hirdetésével; vagy azt legalább alkalmasabb időkre halasztotta.

A pártok állásának e rövid vázlatából is eléggé kitűnik, hogy a körülmények a kormányra nézve különösen kedvezők valának, midőn 1845 elején működését az új irányban megkezdette.

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az administratori rendszer.

1845.

Metternich herczeg azt állítá fentebb idézett levelében, hogy «a közönséges békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére fel kellett volna használni, mi azonban nem történt... Két elem állott, ugymond, egymással harcban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi... E harc alatt az országgyűlések a magok útján haladtak, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.»

A miniszter e szavai nem jelenthetnek mást mint, hogy a jogainak érzetére felébredt nemzet már nem engedte magát a korona kénye szerint, törvénytelenül kormányoztatni; sőt az idők viszontagságai alatt megesonkított önállósági jogait is visszaszerezni ügyekezett. A nemzeti törekvéseknek, mióta azokat, a század harmadik tizedének elején, a szokottnál nagyobb súlylyal reánehazedett kényuralom felébresztette, kettős volt iránya. Egyik: visszaszerezni ama jogokat, melyeket a bécsi absolut kormány, a mult és ezen század folytatában, a nemzeti törvényes önállóság s alkotmányos élet köréből részint erőszakkal részint észrevétlenül s lassanként elfoglalt. A másik: reformálni, újjá alakítani a minden tekintetben hátramaradt nemzeti életet.

E kettős irányu nemzeti törekvéseknek a kormány, melyet az erélyes nemzeti visszahatás mérsékletre intett, megköve-

sült stabilismust s örökös negatiot vetett ellenébe. A megcsontosult burokratia bástyái mögött oly erős védelmi állást vón, hogy őt abból országgyűléseinken az ellenzék többsége s erélye sem volt képes egészen kiűzni. A reformokban tett ugyan a nemzet egynémi haladást; de önálló nemzeti életének megcsokintott jogait nem sikerült helyreállítania; törvénytelen foglalásait az absolut bécsi kormány makacsul megvédte. Ha egyenként akarnók elszámolni az önálló nemzeti élet tényezőit, nem volna nehéz kimutatni, hogy a bécsi kormány azoknak majdnem mindegyikében egyre folytatta jogtalan gyakorlatát: a magyar státuszjövendelmeket még mindig az osztrák császári kamara befolyásával igazgattatá, jó pénz helyett bécsi bankjegyekkel árasztotta el az országot; a magyar haderőt a birodalmi osztrák haditanács által önkénye szerint fordította a maga czéljaira; a II. József alkotta colonialis vámrendszer által még folyton lenyűgzé a magyar anyagi érdekeket, s gátolta azok kifejlését; önkénye szerint intézé a köznevelést, korlátolá a törvénytelen megelőző censura által a gondolatszabadságot; szóval: a magyar udvari kancelláriára s ez által az ország egész kormányzatára nem kevesebbé mint elébb, gyakorlá a maga törvénytelen befolyását.

Metternich herczeg ama szavai tehát csak azt jelenthetik, hogy mióta a nemzet a maga jogainak érzetére fölébredt, 1825 óta, a bécsi kormány minden kényuralmi hajlamai mellett sem öregbíthette már a despotismust, minden efféle kísérleteiben élénk s erélyes ellenzékre talált, s befolyását oly nyíltan s korlátlanul nem gyakorolhatta, mint, például, midőn 1822-ben udvari parancs által szedetett újonczot s vetett ki törvénytelen adót; csak azt jelenthetik, hogy a kényuralom régi formái s módjai ellen is mind inkább növekedett a nemzeti visszahatás. Ezen minden országgyűlésen élénkebbé, erélyesebbé fejlődött visszahatás, a nemzeti önállóság elsajátított jogainak mind hangosabban nyilatkozó visszakövetelése

1845. ingerlé a kor szellemével s a nemzet törvényes igényeivel megalkudni nem tudó minisztert.

Hogy tehát ezen ellentállást megszüntesse, vagy legalább meggyöngítse, s a közigazgatás birodalmi centralisatioját erősítse, kilép a negatio védelmi helyzetéből, feláldozza a stabilismus elvét, a nemzeti átalakulás élére szándékozik állani; s hogy azt a maga céljai szerint vezethesse, színleg alkotmányos formák és eszközök által, az alsó házban, az ellenzék ezen harcsterén, mindenekelőtt többséget kíván biztosítani a kormánynak. De, miként érintők, nem a nagy többséget alkotó ellenzékhez folyamodik, hanem azt ennek ellenére mesterségesen ügyekeznek készíteni.

Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet az idegen, bécsi befolyást gyöngíteni s törvényes önálló kormányzatának megcsönkített jogait helyreállítani ügyekezett, tűzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen igazgatást; ez adta követei s utasításai által az irányt az alsó háznak; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek; ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállóságra törekvését kelle tehát mindenek előtt meggyöngíteni; ezek kebelében kellett a kormánynak többséget szerezni, s így az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő s a bécsi miniszteriumtól függő udvari kanczellár kezében összpontosítani. Ha ez sikerül, a kormány az alsó házban is biztosítva leende a többségről; mely által aztán, minthogy a felső házi többség ugy is rendelkezésére áll, oly irányt készült adni a mindenesetre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központosítást, a bécsi miniszterium befolyását szilardítsák.

A terv, meg kell vallani, ügyesen volt kidolgozva. Ha még az eszközök is eszélyes óvatossággal választatnak meg: épen nem tartozott volna a lehetetlenségek közé, hogy a bécsi kormány az alkotmányos formák megsértése nélkül annyira meggyöngítse az alkotmányosságot, s az országra is kiterjeszse az igazgatás birodalmi összpontosítását, hogy az or-

szág kormányzati önállóságának még fenmaradt romjai is 1845.
végkép megsemmíttessenek.

Hogy Metternichnek ez volt légyen célja, a fentebb idézett Apponyi elvei.
levél kétségtelenné teszi. Más véleményben vagyunk azonban Apponyi György újdön kinevezett kancellárról, ki által a kabinet e célú elérni kívánta. Őt egyáltalában jobb hazafinak s alkotmányosabb érzelmű férfinak tartjuk, mintsem elhihetnők, hogy ő, bár a hivatalt elfogadta, a kabinet célját is egészen magáévé tette volna. Feltenni ugyan nem lehet, hogy Apponyi, bár egyébiránt szép tehetségei mellett, a lángész penetratiojával nem dicsekedhetett, teljesen át ne látta volna a kabinet céljait; s hogy, a hivatalt, e kitűzött terv létesítésének kötelezettségével mégis elfogadta, azt valószínűleg csak azért tevő, mivel hibette, hogy a terv, a nemzet élénk alkotmányos érzete mellett, soha sem létesülhet egészen a végletekig; s legfőlebb több rendet, erősebb kormányt hozand elő, — minek szükségéről vele együtt sokan megvoltak győződve. Ő, ki egyébiránt a nemzet kifejlését s felvirágozását hazafias kebellet óhajtá, ugy vélekedhetett, hogy míg a nemzet s kormánya közti viszonyok régi állapotukban maradnak, míg az ellenkező irányok egymáshoz nem közelednek, addig reményleni sem lehet a reformok keresztül vitelét. Ő azon conservativ iskolának lévén tagja, melyet elébb Dessewffy Aurél képviselt, s fejtett ki a «Világban», s melynek némely tanai a reformpárt által veszélyeseknek tartattak ugyan, de fő elvei alkotmányos szinezetűek valának: az alkotmányos formák mellett mindenek felett szigorúbb rendet, igazgatási egységet s általában erősebb kormányt óhajtott, ettől feltételezván a kifejlés lehetőségét. Ő nem hitte, hogy az erős kormány, az absolut hatalom alatt lévő birodalmali kapcsolatunknál fogva, szükségkép az alkotmányosság s nemzeti önállóság gyöngítésére vezet.

Egyébiránt, mennyire a Budapesti Híradóból, mely az ő elvei mellett harczolt, s általában organumának tartható, következtetni lehet, programját körülbelül a következő

1845. irányelvek fejezik ki: erős kormány, s e végre nagyobb befolyás a megyei igazgatásba; a megyerendszer fentartása régi korlátai között, de kinövéseinek lenyeseése; a tisztviselők felelősége a kormány irányában; gyors igazságszolgáltatás; fontolva haladás a reformokban; az anyagi érdekek kifejtése a szellemiek, erkölesiek előtt; a közmunkák rendezése; a valóságosság előmozdítása; a tekintély s kegyelet ápolása.

A kormány a
védegyelet irá-
nyában.

Az országgyűlés szétozslása után, midőn Apponyi a kormány rudját e messzeható tervekkel s nem kevesebb buzgalommal megragadta, mindenféle védegyeleti mozgalmak terjedtek volt el az országban. Jól tudta ő, mily magosabb politikai czélok lebegtek ezen egyesület alapításánál az alapítók szemei előtt, s mily hatást gyakorolhat az a haza minden osztályai s felekezeteiben, ha, mint terveztetett, általános elterjed, az anyagi érdekek előmozdításán kívül az egész nemzeti életre. És minthogy az egyesület e nagy horderejét magok az alapítók sem titkolták, az ő figyelme is mindenek előtt erre fordult. A helytartótanács által egy intézvényt küldetett a megyékre, melyben ezek felszólíttatnak, hogy a kebelökben létező minden egyesületek, különösen a védegyelet czélját és szabályait terjeszszék fel s azokra királyi helybenhagyást kérjenek.

E kormányrendelet méltó gyanút ébresztett a vármegyékben, hogy a kormány az egyesületi jogot szándékozik korlátozni s különösen a védegyelet ellen tenni valamely lépést. A törvények szerint csak a közkereseti s részvényes társaságokat kelle felsőbb helyre fölterjeszteni. Egészen szokatlan s az egyesületi jog törvénytelen korlátozását foglalta tehát magában a kormány körlevelének ama kifejezése, mely szerint bármely egyesület működése felsőbb helybenhagyástól föltételeztetik. A megyék többsége ily értelemben terjeszté fel tehát észrevételeit; s mindenki aggodalommal nézett a kormány válaszána elébe, mely könnyen összeütközésre nyújthat vala alkalmat. És valóban már híre is szárnyalt, hogy Bécsben ki volna adva a parancs a védegyelet betiltására.

De ez most nem történt. Főherczeg József nádor határozottan ellenzett minden rendszabályt, mely az egyesületi jogot korlátozná. Előterjesztésének, mely által megmutatta, hogy ilyféle tilalom a jelen esetben csak ingrúlséget szűlné, de hatását teljesen tévesztené, sőt a kedélyeket elkeserítvén, a tilalmazandó irányt erősítené, — az lőn eredménye, hogy a tilalom ki nem bocsáttatott. A tisztviselőknek mindazáltal elnökeik által tudtára adatott, hogy a kormány nem nézné jó szemmel részvétöket a védegyeletben.

De bár ekként a védegyelet ellen nem lépett is fel egyenes tilalommal a kormány; mindazáltal abban erősebben vélte nyilatkozni a nemzet törvényes függetlenségi törekvését, mintsem hogy hajlandó volt volna közönyösen nézni annak terjedését. A mit tehát ellene hivatalos uton kívül tenni lehetett, megtenni nem mulasztotta el. A kormány emberei s organumok, a Budapesti Hiradó, semmi fegyvert nem kiméltek, melylyel a védegyelet népszerűségének árthatni véltek. A honi hírlapok közül még a Nemzeti Újság lőn amannak gyöngye viszhangja. A külföldiek közt az augsburgi «Allgemeine Zeitung», a Lloyd s más bécsi lapok az osztrák örökös tartományok érdekeinek szempontjából kezdtek ezen egyesület ellen heves táborozást. S ez igen természetes és könnyen előrelátható vala; csodálkozni kellett volna, ha másként történik.

A kormánynyal szövetségben álló conservatív párt, bár a haladás szükségét, még inkább mint valaha, minden alkalmal száján hordta, a védegyelet pedig nem egyéb volt a haladási vágy, való, kissé erős, kifejezésénél; s bár e párt maga sem tagadhatta, hogy anyagi érdekeink hátramaradásának oka, legalább egy részben, az osztrák igazságtalan vámrendszerben keresendő: óvakodott mégis azon nemzeti mozgalomhoz csatlakozni, mely a bécsi kormány kereskedelmi politikájának egyenes rosszalását foglalta magában. A védegyelet ekként eleitől fogva pártkérdéssé torzított. Mig a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelke-

sedéssel üdvözölte, s az együletet terjesztette: a conservatív s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt «bolygó lidérczfénynek, gyermekes édes pépnek, torzalaknak, szeleburdi tervezetnek, korán született s nem életre való csodagyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar ott, hol nincs mit védeni», — gúnyolta. Sokan ezek közül, pusztá pártszellemből, azon fonák állítást kezdték hirdetni, mikép hasztalan az ellenzék minden törekvése; Magyarország soha sem lehet iparos országgá, s természeténél és helyzeténél fogva kizárólag földmivelésre van utasítva.

Mások, kik ezen állítást szintugy elfogultságból, mint a védegyületet túlzásból eredettnak állították, akként vélekedtek, hogy szükség ugyan fejleszteni a műipart; de ezen fejlesztésnek nem a védvámok, miket helyzetünkben lehetetleneknek tartottak, nem is az azokat pótolni törekvő védegyület, mit a kormány iránt ellenséges tüntetésnek bélyegeztek —; hanem oly társulatok volnának egyedül helyes eszközei, melyek az ipar positiv gyámolítását, gyárak s kézművek alapítását tűznék ki a magok feladatává. És ezek, mint alább elbeszélendjük, a nem rég alakult gyáralapító társulatnak lőnek pártolóivá.

Némelyek, s ezek közé tartozott maga, anyagi haladásunk legkitünőbb hőse, gróf Széchenyi István is, csak azért ellenzették eleitől fogva a védegyületet, mivel azt hitték hogy, ha az jelentékenyebb sikerrel működendik, az osztrák örökös tartományok érdekeit oly mélyen fogja sérteni, hogy elmaradhatlanul veszélyes visszatörásokat idézend elő; ha pedig nagyobb sikernek nem örvendhet, csak nemzeti erőtlenségünket leplezendi föl egész meztelenségében.

E szerint a védegyület ügye körül eleitől fogva több felekezet merült fel: azoké, kik az eszmét lelkesedve fogadván, az együlethez névaláírás és becsületszóadás által csatlakoztak; azoké, kik magokat nem irták ugyan alá, de az ügyet szóval és tettel előmozdították; azoké, kik a védegyületbe lépni szerettek volna ugyan, de mellékes tekintetek miatt nem

mertek; azoké, kik annak nyílt elleneivé lőnnek; s végre azoké, kiket közönyös részvéttlenségökben az egész védegyelet s annak sorsa nem érdekelt. — Egyébiránt mi s mennyi volt a védegyelet eredménye anyagi tekintetben, alább fogjuk elbeszélni. —

Apponyi, terveinek sükerét, a többségnek a kormányhozi csatlakozását, csak a megyékben uralkodó szellem s közvélemény változtatótól remélhetvén, mindenek előtt a megyékre fordította figyelmét. A megyék szellemére s eljárására eddigelé igen csekély volt a középponti kormány befolyása. A megyék közgyűléseiken a rendek összesége, különben pedig önválasztotta hivatalnokaik által igazgattatván, egyedül a királyi kinevezéstől függő főispáni hivatal által tétettek a kormánynyal összeköttetésbe; a főispán volt ennek egyedüli organuma. De mivel a főispánok, többnyire más országos hivatalokat is viseltek, csak igen ritkán, legfelebb a minden harmadik évben tartott tisztújításra jelenvén meg megyéikben, valamint az igazgatást százados szokás szerint egészen az alispánokra hagyták, úgy hatással sem bírtak a megye szellemére.

Az új kancellár, e viszonyban változást eszközözlendő, a főispáni hivatalt kezdte mindenek előtt rendszerezni. Rendeletet bocsátott ki, miszerint a főispánok ezentúl minden köz és magánügyek intézését személyesen vezessék; minden iratokat, melyek a megyékhez intéztetnek vagy általok kiadatnak, saját kezeiken bocsássanak keresztül. E czélből minden főispánnak kötelességévé tette, hogy ezentúl állandóan megyéjében lakjék; ott gyakori körutazást tegyen, s az igazgatás minden ágait önmaga vezesse. A ki, más hivatala által gátoltatva, megyéjében nem lakhatott, vagy különben ott lakni vonakodott, főispáni hivataláról lemondani kényszerített; s helyébe főispáni helytartó, vagy, mint a közéletben rendesen neveztetett, administrator tétetett. A főispánok s administratorok eddigelé, bár a királytól neveztetek ki, csekély díjaikat mindazáltal a megyék házi pénztárából nyer-

ték; most, ezen új nemű administratoroknak a kormány a kincstárból s az eddiginél háromszorta nagyobb (6000 ft.) díjat rendelt. Mik voltak légyen ezen administratorok titkos utasításai, eddigelő nem jött napvilágra; kétségkívül mind arra czéloztak azok, hogy a megyei igazgatásban szigorúbb rendet alkossanak, a megyei köz- s a jövő országgyűléseken s az azokra küldendő követi utasításokban a kormány elveinek többséget szerezzenek.

Ha Apponyi e czélt halkán, mérséklettel, némi előítéletek kiméletével ügykezik megvalósítani; különösen, ha a törvényszerűséget szigorúan megőrzi, a régi főispánokat, kik a megyében lakhatának, hivatalaikban nem háborgatja, s újakul a megyékben kedvelt egyéniségeket nevez ki, eljárása nem találkozott volna annyi ellenszenvvel, kivált miután egy, 1723-ki, törvény rendelete szerint a főispánok megyéikben lakni köteleztettek. De ő a többséget a kormánynak már a jövő országgyűlésen is biztosítani óhajtván, az ügyet elhirtelenkedte. Kinevezéseiben sem volt annyi előrelátása vagy szerencséje, hogy akár a személyes vagy családi sérelmeket kikerülhette, akár az illető megyék óhajításainak s rokonszenvének megfelelt volna. Az új administratorok csoportosan s nem egy esetben oly egyéniségekből nevezettek, kik iránt eleve is ellenszenv nyilatkozott a megyékben. Több megye nagy népszerűséggel bírt főispánjától fosztatott meg; mit pedig a kormány még a megyébeni lakás szükségével sem menthetett minden esetben, miután az újonnan kinevezettek sem laktak mindnyájan állandólag megyéikben.

Gyanúba ejté a kormányt különösen a díj, mely az új administratori hivatalhoz köttetett. Az által, hogy a főispánok díjaikat a megye házi tárából nyerték, némileg közvetítő szerepet látszának elfoglalni a kormány és megye között. Most a kormány díjazása egyenesen kormányhivatalnokká tette a főispánt, vagy administratorot. Még feltünőbbé lön e díj, mennyisége által. A helytartósági tanácsosok, a királyi és hétszemélyes tábla ülnökei s egyéb főhivatalnokok még

mindig csak azon, időszerint csekély, díjakra valának szorítva, melyek még Mária Terézia alatt, midőn a pénz s az élelem és áru közt egészen más viszony létezett, vettettek ki; a helytartósági tanácsos még mindig két —, a királyi táblai ülnök másfél ezer forinttal kénytelenített a sokkal drágább fővárosban megelégedni. Méltán kérdezhetette tehát mindenki: vajjon mi célja van a kormánynak az adminisztratorokkal, hogy míg más hivatalbelieket csekély díjaik mellett tengődni hagy: az olcsó vidéken, vagy mezei jószágokon lakó adminisztratorok díját oly magasra emelte, s a különben is mindig szükségét szenvedő kincstárt mint egy háromszázezer forinttal terhelte?

Nem kevesbbé visszatetszett az, hogy míg a törvény egyedül főispánokról rendelkezett, s az adminisztratorokat a szokás csak kivételképen, némi esetekre szorította; most a megyék többségében adminisztratorok ültek a főispánok székeiben. S ez volt az eset különösen, majd nem kivétel nélkül, azon megyékre nézve, melyekben az ellenzék vagy száma, vagy kitűnő egyéniségei tekintetében legerősebb vala. Nem volt nehéz kitalálni, mikép a kormánynak ebben az a célja, hogy az adminisztratorok által, kiknek az országgyűlésen székök nem volt, mint méltóságaiknál fogva a főispánoknak, az országgyűlés folyama alatt is folytonosan hathasson az utasítások készítésére s illetőleg megváltoztatására.

Végre a kormánynak azon szándoka, miszerint az adminisztratorok mellett egy egész, eddig nem létezett hivatalismerélyzetet tervezett alapítani, arról vádoltatott, hogy a burocratiát már a megyék kebelében is meg akarja gyökereztetni.

Ezen újítások, melyek a közéletben « adminisztratori rendszer » nevezettel bélyegeztettek, a megyék többségében eleitől fogva nagy aggodalmat s ellenszenvet ébresztenek vala. Az ellenzék általában úgy tekintette azt, mint a kormány cseles kísérletét az alkotmányos szabadság azon legfőbb biztosítéka ellen, melyet a nemzet a megyei szerkezetben s az igazgatás

1845. önmaga általi kezelésében bír. Nem csak a kormánytervek átszivárgása következtében, hanem az administratorok fellépéséből s mindenbe avatkozni, mindent vezetni vágyó törekvéseiből is nem sokára közönségesen tudva lőn, hogy a kormány célja az új rendszerben nem kevesebb, mint a megyei igazgatást saját kezeiben összpontosítani, az országgyűlésen pedig magának többséget szerezni; mely által aztán a nemzeti kifejlődést a maga céljai szerint vezesse, az alkotmányos szabadságot a hatalom érdekében korlátozza.

Ekképen a nemzeti alkotmányos kifejlődés lehetősége, az önálló nemzetiség és szabadság forogván kérdésben, nem esoda, hogy az administratori rendszer ellen, mielőtt még gyökereket verhetett, a megyei közgyűléseken heves kikelések történtek. Pest megyében, hol az új rendszer már a márcziusi közgyűlésen vitatás tárgya lőn, azon kísérletek megújítását látták abban a rendek tervezettni, melyeket a mult század végén II-dik József tőn. A megye s az ország első rangu szónokai, Kossuth, Eötvös József s mások, nyíltan kijelentették, hogy a nemzetet nagy veszély fenyegeti; s ha jogai megőrzésében most elég bátorságot, erélyt, okosságot s kitartást nem fogna kifejteni: ezen administratorok, kik az ország főnemességét, melyet a főispáni méltóság illet, ebből már kiszorították, sírját ásandják meg a nemességnek és a megyei szerkezetnek is, mely eddigelé egyedüli biztosítéka az alkotmánynak. «Ha — ugymondának — ezen felülről nevezett s elmozdítható főhivatalnok, ki a törvényszéken a magánosok élete s vagyona felett ítél; kezében tartja a megyei tisztviselők kijelölési jogát, s a korteskedés által legtöbb helytt demoralizált alnemességünkkel rendelkezhetik; ki az utasítások megváltoztatásán folyton munkálhat, mi alatt a megye legjelesebb férfiai országgyűlésen távol lesznek, ha — e befolyásos egyén ellentállásra nem fog találni: a megyék nem sokára az ő akaratának registratoraivá fognak süllyedni». Ezen vitatkozás alatt merült fel az administratorok «Kreishauptmann» elnevezése is, mely az orsztrák kerületek főhivatalnokának czimétől

kölcsönöztetvén, utóbb közönségessé vált az adminisztratorok bélyegzésére.

1845.

A megyék többsége ekként tekintvén az adminisztratori rendszert, gondjait oda fordította, hogy az a megyei szervezetre nézve veszélyessé ne válhassék. Kijelentetett hogy, ha az egymást érő adminisztratori kinevezések előjelei volnának egy behozandó új rendszernek, mely a megyék önállását fenyegeti, az ellen előre is óvást tesznek. Az alispánoknak meghagyatott, hogy a megye pecsétjét, melyet, mint a közigazgatás jelképét, a törvény egyenesen az alispán kezébe ad, az adminisztratornak soha át ne adják, s a megye beligazgatását minden szokás és törvényellenes beavatkozástól megóvni multhatatlan kötelességöknek tartásák. A kinevezett adminisztratoroktól, midőn megyéjökbe érkeztek, azon tisztelgések, melyekkel különben a főispánok fogadtatni szoktak, rendszerint megtagadtattak; s a rendek egész viseletök által tanúsították, hogy túrik ugyan a sérelmes rendszert, melynek megszüntetéséhez a jövő országgyűlésig nem lehet reményök; de jogaikat s a megyei szervezetet s igazgatást általa megrövidíttetni nem engedendik.

Az adminisztratorok kinevezése által ébresztett aggodalmakat ezen hivatalnokok eljárása nem sokára számos megyében igazolta. A mily kevés óvatosságot s törvényszerűséget tanúsított a kormány az adminisztratori rendszer behozatalában: szintoly kevés eszélyt, annyi szeleskedést s hatalomvágyat árultak el némely megyében ezen új főhivatalnokok a magok eljárásában. Az alnemesség egy részét különféle fogások s párthíveik korteskedése által részökre hódítván, elnöki jogikat minden módon terjeszteni s az egész törvényhatósági hatalmat kezökbe ragadni törekedtek. Hatalomfoglalási vágyok néhol semmi igazság- és törvénytelen eszköztől nem rettent vissza. Nem csak a törvényszéki elnöklet, hanera a megyei levelezések aláírási s pecsételési jogát is, mit a törvény az alispánnak s illetőleg a jegyzőnek biztosít, elsajátították. Eljárásukat sok helytt a legszembetűnőbb részrehajlás bélyegezte.

Az adminisztratorok eljárása.

1845. És ha talán az igazgatás némi ágaiba több rendet s gyorsaságot hoztak is, az sok esetben a szabadság rovására történt. Volt eset arra is, például, Csongrád megyében, hogy az ellenzéki párthoz tortozó tisztikar népszerűségét megrontani törekedvén, annak különben üdves eljárásában is gáncsoskodtak s belőle pártkérdést csináltak. Részrehajlásuk s pártoskodásuk némely megyében annyira ment, hogy szinte rendes fogásukká lőn a közgyűlést, midőn azon fontosabb kérdések kerültek szőnyegre, s többséget szerezniök még nem sikerült, eloszlatni vagy elhalasztani. A kormány egy rendeletében gondoskodott arról is, hogy a katonai karhatalom használatát, mit eddig a törvényhatóság maga határozott csak el, ezentúl a főispán s administrator, sőt, azon reményben, hogy ennek a tisztikart is a maga pártjából sikerülend megválasztatnia, az alispán is elrendelhesse a nélkül, hogy ez iránt a megye irányában felelősséggel tartoznék.

Az új főispánok s administratorok ezen, részint törvény, részint bevett szokás elleni, részrehajló s pártoskodó eljárása, köztök s a szabadelvű ellenzéki párt között számtalan összeüt-közéseknek, surlódásoknak és czivódásoknak lőn forrásává. A kormány, — mint mondani szerették, csak a rend s igazgatási gyorsaság végett alapítá meg az új rendszert; és a viszálynak soha sem volt bővebb aratása mint jelenleg. Alig volt megye, melynek kebelében hasonló viszályok nem merültek fel. De különösen emlitenünk kell két megyét, Hontot és Bihart, hol az administratori rendszer következményei legsajnosabban tűntek elő, s melyeknek állapota s viszonyai némileg országos érdeküekké váltak az által, hogy a kebelökben lefolyt események nemzeti jogokat illettek s azok elintézése végett a megyék többsége felszólalt.

A honti
esemény.

A Hont megyei eset következő. Luka Sándor, egykor Hontnak szabadelvű országgyűlési követe, most administratora, hogy a szabadelvű tisztikartól mennél előbb szabadúlhasson, a tisztújítást a törvényes három év letelte előtt, april 24-kére tűzte ki; s hogy a maga embereit minden nehézség nélkül

megválasztassa, a szavazók névjegyzékét, melybe számos szomszéd Bars megyei, Hontban szavazattal nem bíró nemes csempésztetett be, pártja által minden vizsgálat s hitelesítés nélkül erőszakosan elfogadtatta. A győzelem ekként nem volt nehéz; s bár az ellenzék kétségtelen többséggel birt, a tisztikar mégis egészen az administrator kivánsága szerint s pártja színezetéből választatott.

De az így kijátszott ellenzék nem vesztette el önmagábani bizodalját, s az augusztusi közgyűlésre, melyen az administrator kineveztetése óta rendszeren nem tárgyalt közügyek valának elintézendők, nagy számu kortestömeeggel jelent meg. A kormánypárt sem mulasztá el ugyan begyűjteni korteseit; de számuk amazokénál szemlátomást csekélyebb volt. Az administrator erről értesülvén, a gyűlés kitűzött napján, a reá várakozó rendekhez egy főbíró által oly értelmű « rendelést » küldött, mely szerint, bár a rend egy perezig sem zavartatott meg, a gyűlést mind addig elhalasztandónak nyilatkoztatá, míg a személyes bátorság és tanácskozási méltóság fentartásáról kellő gondoskodás nem történik. Mikor fog a gyűlés megtartatni? — azt a rendeknek egy a megyeház falára kifüggesztendő tábla adandja tudtokra.

A kormánypárt nagy része ezután szétoszolván, az együtt maradt ellenzék hevesen kikelt az administrator törvénysértő hatalmaskodása ellen; s a jelen esetre elnököt és tisztviseelőset helyettesítvén, a kihirdetett s ok nélkül elhalasztott gyűlést megtartotta. A gyűlés csak három végzést alkotott: egy feliratot a felséghez, melyben ez a megye szomorú állapotáról értesítettvén, annak a törvények értelmében megvizsgálására, az administratornak hivatalátóli elmozdítására s Majláth György országbíró s törvényes főispán visszahelyezésére kéretik; továbbá a nádorhoz és az országbíróhoz egy válaszmány indítatott, mely által amaz törvényes közbenjárásáért, emez pedig a végre kéretett meg, hogy megyéje kormányát vegye vissza. Végre pedig a többi me-

gyékhez körlevél utasított, melyben azok Hont ügyének pártolására szólítottak.

A rendes és törvényes módon összehívott és megalakult közgyűlést rendeletek által elhalasztani s eloszlatni, kivált midőn arra semminemű rendbontás okot nem nyújtott, az elnöknek joga nem lévén, a honti administrator kétségen kívül törvénytelenséget követett el. E tekintetből a honti rendek levele a megyék többségében annál melegebb pártolással találkozott, mennél több hasonló panaszokra adtak okot, más megyékben is, az új főispánok s administratorok. Valamennyi közül csak az egy Pest megyét idézzük, nem csak mivel határozata e tárgyban legnagyobb horderejű volt, hanem, mivel azt utóbb számos más megye is sajátjává tette.

Egyebek közt egy férfiú szólalt ott fel, kinek szava, mint-hogy a megyei szerkezetet épen ő támadta meg leghevesebben, e tárgyra nézve kétszeres fontossága, s minden esetre ment vala a pártszellemtől. «Midőn néhány hónap előtt—ugy-mond b. Eötvös József— a főispáni hivatal rendezése körüli változtatások e teremben alkalmul szolgáltak a rendeknek, aggodalmukat a kormány ezen lépése felett kijelenteni, voltak emberek, kik ezt akkoron csaknem nevetségesnek tarták.... Ha csak fele teljesült volna is mind azon szép dolgoknak, melyeket a kormánypárt egyes tagjai ezen változtatásból következtettek, hazánk már Eldorado volna. Ki az új főispáni rendszerhez kötött utasítást nem ismeri, nem lehet fogalma, mennyit tehet egy ember, kinek évenként öt-hat ezer forint fizetése van. Vezetni az egész megyének közdolgait, s azon kívül minden egyes járásait, sőt minden községéit. Elnökölni minden tanácskozásnál, minden törvényszéken. Körülutazni a megyében, felvigyázni a határozatok végrehajtására, átvizsgálni minden falusi bíró vagy jegyző pénztárát.... A megyegyűlések táborozásokká váltak; a tanácskozások parancsszó mellett tartanak.... Mind ez a megyei hatóság megsemmisítésére vezet. Ő nem tartja a megyerendszert az alkotmány legjobb biztosítékának; de jelenleg csak ezzel bírunk: erre

tehát vigyáznunk kell. Kik a kormány részéről magasztalással védik a megyerendszert, nem bántják azt külszínleg, sőt figyelmeztetnek, ne hagyjuk el megyerendszerünket. Akarják ezek a megyét: de minő megyét!.... Három évenként tisztújítások fognak tartatni; csak hogy a főispán önkénye szerint fog a kijelölési joggal élni; s ez nem lesz egyéb, mint a kinevezésnek egy más módja. Gyűlések fognak tartatni, csak hogy a teremben a rendeken kívül katonák is lesznek. Határozatot fognak hozni, csak hogy a főispán, ha saját nézete szerinti többséget nem lát, mindannyiszor elosztatja a gyűlést. Ötvenkét megye lesz, mindenik egy proconsullal.... A baj minmagunkban lehet. Vigyázzunk, hogy a törvényesség ösvényéről soha le ne térjünk: és számítsuk ki előre, mit fogunk cselekedni a jövőben. Irjunk fel ő felségéhez; de ezen úton ő nem sokat vár; itt mást kell tenni. A kormány eddigi lépései előkészületeknek látszanak a jövő országgyűlésre. A kormány már tisztában van azzal, a mit akar. De tisztában vagyunk-e mi is? Ha például az országgyűlés rendezése fog szőnyegre kerülni, mit teszünk? Az alsó tábla az 1844-ki nov. 4-kén. kelt kir. válaszra, az 1836-ki 21-dik t. cz. foganatosítása tárgyában kelt határozatában, kimutatá az országnak az utat, melyen haladni kell. A megye volt eddig a főbiztosíték; de mit tegyünk, ha maga ezen biztosíték is megtámadtatik? Ez maga is arra vezet, hogy más biztosítékról gondoskodjunk; s ha a kormány fellépett s azt mondá: a magyar megyékkal nem lehet kormányozni: mi is lépünk fel s mondjuk, hogy a kormány belrendezetéről kell gondoskodni. Indítványozza ennek következtében, hogy a többi megyékhez körlevél intéztessék; benn a megyében pedig bizottmány választassék, mely a népképviselet és kormányi felelőség mikép lehető behozataláról gondoskodik. »

És a megye egyhangú végzése lőn, hogy miután a kormány, felhagyva a semlegességgel, maga akarja elfoglalni a cselekvés terét, a felírások és sérelmi tér már nem segíthetnek: összhangzás kell a hatalmak közt; oly rendszer, melynek

1845.

alkotmányos alapja van. A positiv munkásságnak positiv munkásságot kell tenni ellenébe : kell reform, kell alkotmányos felelős kormány. A honti levél tekintetében pedig végzéssé lőn, hogy az pártoltatik ; tehát az administrator elmozdítása végett a királyhoz felirat, az új főispáni rendszer iránt a többi megyékhez körlevél intéztetik.

E körlevél számos megyében pártolásra talált, s hogy egyebeket mellőzzünk, Zalában alkalmat nyújtott a haza bölcsének, s köz elismerés szerint politikai tárgyokban első tekintélyének, Deák Ferencznek, a fontos tárgyban ismét hallatni nyomatékos szavát. E beszédet hiba volna mellőzni a kor e rajzában ; nem csak mivel annak eldöntő súlya volt a közvéleményre, hanem mivel a pártok helyzete, a nemzet s kormánya közti viszonyok felől legvilágosabb s részrehajlatlanabb fogalmat nyújthat egy oly világos fejű s tiszta keblű férfinak ítélete, kit pártszenvédély soha el nem ragadt, kit észhatalma, mérsékeltisége és szeplőtelen jelleme miatt minden párt, kormány és nemzet egyaránt becsült.

«Pest megyének rendei — ugymond — figyelmeztetnek bennünket a hon jelen állására, az új rendszernek lehető következéseire. Aggodalmaikat jelentik ki a haza jövődjé iránt, s elmondják, mit határoztak a jelen körülmények között... Osztozik ő is ezen aggodalomban a haza jövődjé iránt, s elmondja aggodalma okait.»

«Mint a megyének egy státusa, mint honpolgár szól nyíltan s tartózkodás nélkül. Nem szeret semmi pártot vádolni arról, hogy rossz, titkos céljai vannak ; nem szereti a szándék tisztaságát gyanusítani ; csak tények felett szeret itélni, tények után bírálhatja mások eljárását ; mert az emberi kebel titkait csak isten vizsgálhatja...»

«A cél, melyet ezen úgy nevezett új rendszernél a kormány nyilván kitűzött, melyet a kormány emberei hirdetnek s mely azon levelekben is, mik által a más hivatalokat is viselő főispánok fel valának szólítva, hogy az egyik vagy másik hivatalról mondjanak le — világosan kijelentett : a

Deák beszéde
az administra-
tori kérdés-
ben.

megyei beligazgatásnak jobb karba hozása. Ez a cél jó és törvényes; sőt tekintve a megyék beligazgatásának jelen állapotját, sok tekintetben multhatatlanul szükséges. Csak az eszközök is, melyekkel a kormány e célra dolgozik, jók és törvényesek legyenek, szívesen kezet fogunk vele e kitűzött célnak elérésére. De a mi eddig történt, sok sikert nem ígér. Tudja ő azt, hogy mind azon hiányokat, mik számos évek hosszú során keresztül támadtak, rövid idő alatt helyrehozni, s a beligazgatást rögtön megjavítani nem lehet: az eddig lefolyt néhány hónap alatt lényeges eredményt ő sem remélt. De aggódva mondja ki, hogy a mik eddig történtek, még reményt sem igen nyújtanak, hogy ily úton meg fog javulni hazánkban a megyék beligazgatása. Ő a leendő javulásnak még első csiráját sem látja létrehozva; sőt meg van győződve, hogy azok, miket a kormány némely emberei több megyékben tevének, újabb bonyolódásokat szültek inkább, újabb ingerültséget és pártoskodást. Ugy valának intézve, mintha éppen nem a beligazgatás hibáinak megigazítására lettek volna irányozva; s fájdalom, el lehet mondani, hogy újabb akadályokkal nehezítették a kormány kitűzött szent céljának elérhetését. De talán el lesznek majd háritva törvényszerű úton ezen akadályok. Várjuk be, lépésről lépésre, a tényeket, s majd azok után ítéljük az egész felett.

«Aggodalmának oka nem az, hogy pártot igyekszik magának szerezni a kormány, pártot, mely erős legyen, és szilárd és hatalmas befolyásu; mert hiszen ez a törekvés magában véve még nem törvénytelen; ezt teszik a kormányok más alkotmányos nemzeteknél is. Sőt ez által némileg a közvéleménynek enged a kormány: mert nem tartja jónak, vagy törvényesnek a hatalom erejével fellépni; hanem a nemzet alkotmányos erejét kívánja használni kitűzött céljának kivitelére. Csak majd, ha ezen cél jó és törvényes, az eszközök is jók, törvényesek és becsületesek legyenek.

«Nem akar ő kételkedni azon, hogy a magyar kormány magas hivatalnokai oly férfiak, kik jót akarnak; oly férfiak,

kik a hon boldogságát, a nemzet felvirágzását akarják eszközölni. Hiszen mi érdekek is volna megrontani azon hazát, melynek ők is tagjai? Akarja hinni, mit ők magok, vagy legalább ő rólok mondanak, miszerint csak azért igyekeznek ők erős, hatalmas és szilárd kormánypártot szerezeni, hogy ez által jól eszközölhessenek e hazának és e hazában. De ha kételkedés nélkül hiszi is azt, van mégis valami, a mi benne félelmet és aggodalmat okoz. Egyik az, hogy lesznek, kik a kormány érdekében s a kormánypártnak megerősítésére nem válogatják meg az eszközöket. Fogja-e tagadni valaki, hogy erre már eddig is mutatkozott hajlam a hazának több vidékein?

« Nem kárhoztatja, sőt tiszteli az oly becsületes férfit, ki keblének tiszta meggyőződését fentartva s követve, közhivatalt vállal, hogy erejét, tehetségét a közállomány szolgálatára fordítsa. Mert hiszen hol szükséges inkább a becsületes ember, mint épen a közhivatalokban? Megvetést csak az érdemel, ki meggyőződését, lelkiösmeretét, szóval ön magát megtagadja, hogy hivatalba léphessen. Nem állítja azonban, hogy az ily változás mellékes czéloból történt. Lehet, hogy ily férfinak meggyőződése valósággal változott, és pedig mellékes tekintetek nélkül, tiszta és alapos okokból. Megtörtént ugyan, hogy a változás után nem sokára az ily férfi közhivatalt nyert; de hogy a közhivatal jutalma lett volna megváltozásának, állítani azt ismét nem meri. Ő tehát a hivatalok általi megvesztegetésekről, miket eddig történeteknek lenni állítanak némelyek, positivumabbat nem szólhat. De legyen bár miképen a dolog, a megvesztegetés mindenkor csak alacsony eszköz, és annak nemei közt legalacsonyabb, legveszélyesebb a pénzzel s egyéb anyagi eszközökkel történt megvesztegetés. Közhivatalaink jövedelmesek eddig nem igen valának, s ki azokat elveinek, meggyőződésének megtagadásával hajházta, azt hiúság ösztönözte inkább, nem pedig anyagi érdekek. Jellemsértő ugyan az ily hiúság is; de a hiú emberben igen gyakran van mégis va-

lami lovagi..... Most, miután nálunk is gazdag fizetéssel van ellátva a hivatalok egy része, s ekkép anyagi érdekekkel is kinálkozik, fél szóló, hogy a hivatalt hajházók száma meg fog szaporodni. Nem állítja, hogy a kormány azért emelte fel némely hivatalok fizetését, hogy azokkal még inkább vesztegethessen; de ismétli: hogy fél mégis, miszerint lesznek, kik magukat áruba bocsátják, s a kormány főbbjeinek egyenes akaratán kívül is, találnak vevőkre, vagy legalább biztatókra.

«Másik aggodalma az, hogy a magyar kormány főbbjei, a legszentebb cél és a legtisztább szándék mellett is, hibázhatnak számításukban; és pedig hibázhatnak olyképen, hogy miután ők nagy és biztos többséget szereztek a kormánynak, s miután az ezen többség erejével eszközlött törvények által dönthetetlen erőre emelték a kormány hatalmát és befolyását, ezen erőt és hatalmat ők nem fogják használhatni. Annak, mit a magyar kormány főbbjei most tesznek, s tenni ígérnek, két felvonása van. Első, a min jelenleg dolgoznak, megerősíteni, hatalmassá tenni a kormánypártot, s meggyöngíteni az ellenzéket; hogy majd az ekkép megerősödött magyar kormány, akadály s ellenszegülés nélkül, minél több jót eszközölhessen. A második felvonás lenne azután mind ezen jónak eszközlése. Szónok a politikában nem a személyt tekinti, hanem a dolgot; s tegyen jót akárki, köszönettel fogadja. Szívesen üdvözlí ő a kormányt s annak embereit azon ösvényen, melyen a haza boldogságát előmozdítják, s épen nem bántja azon hiúság, hogy a jó csak általunk s elvbarátaink által történjék, csak megtörténjék; s örvendeni fog, ha megérheti azon időt, midőn az ellenzéknek hatályosan fellépni szükséges nem lesz, mert a kormány tudja s akarja is a jót, törvényszerű utakon, eszközölni. De valljon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbbjeinek csak az ellenzékkel kelle-e küzdeniök? Nem tapasztaltak-e más akadályt s több nehézséget?..... Megtörténhetik, hogy a dolog folyamata az első és második

felvonás között megszakad; és a mostani magyar kormánynak főbbjei a legtisztább szándék mellett sem tudják legyőzni azon gátokat, miket az érintett elemek s érdekek gördítenek a Magyarorszáiban eszközendő jónak elébe. Megtörténhetik, hogy más szereplők lépnek majd fel ő helyettök, a második felvonás előtt.....

És miután az ellenzék szerepét, kötelességeit s azok teljesítési nehézségeit kifejtette, ekkép végzi beszédét: «Az ellenzékot legyőzni s a kormánypártot megerősíteni, nem nehéz feladása a kormánynak, ha e célra minden eszközkel élni kész. Mert a hazában levő becsületes emberek egy része, meggyőződésből, a kormány érdekeit pártolja; a másik rész, ugyan meggyőződésből, az ellenzékhez tartozik; a többség azé lesz, ki az ingatag, nem szilárd emberek tömegét, azon embereket, kiket nem az okok, hanem az érdekek vezetnek, megnyeri. Ilyen emberek száma minden országban, fájdalom, igen nagy, ezeket pedig, ki többet adhat, többet ígérhet, könnyen megnyerheti..... Ha meg akarja a kormány gyöngíteni az ellenzékot, vagy legalább hatástalanná tenni annak törekvéseit, a helyett, hogy befolyásának minden erejével pártot akarjon szerezni, s a megyékben minden szakadást, minden egymásba ütközött magán érdekeket az ellenzék gyöngítésére s önpártjának erősítésére siessen használni, — van egy más, talán biztosabb s bizonyosan nemesebb mód, mely a honra is nem veszélyt, hanem inkább áldást hozó lenne. Álljon a kormány minden pártok felett; tartsa meg szigorúan a törvényeket; teljesítse azok rendeletét; tegyen mennél több jót a nemzet szellemi és anyagi erejének kifejtésére; legyen részrehajlatlan, s ez által tegye lehetetlenné az ellenzéknek, hogy lépései ellen alaposan fel szólalhasson....

«Midőn két párt áll felhevülve egymás ellen valamely hazában, két módon lehet a megzavart egyetértést helyreállítani s a felindult keblek békételenségét lecsillapítani. Egyik a békés kiegyenlítésnek szelíd eszköze; másik, Machiavell

tanítása szerint: az egyik pártnak megsemmítése. Óhajtja s reméli, hogy senki hazánkban ezen utóbbi módot nem fogja követni.

« Már ha kérdezné valaki, mi lehetne mind ezek ellen az, mi a nemzetet a sülyedéstől megóvja? Más feleletet adni nem tudna, mint azt, mire a világ történetei utalnak, t. i. a nemzetnek szilárd és becsületes jelleme. E nélkül veszve vagyunk. De történjék bármi, nekünk, kik az ellenzékhez számítottunk, ha valaha, most leginkább kötelességünk szigorúan vigyázni minden lépéseinkre. Vessen kiki számot belső meggyőződésével, s mit józan megfontolás után jónak lát, mit keble istene sugall, a mellett álljon meg ingatlanul, csüggedést nem ismerő szilárdsággal. Ne tekintsük az oppositiot fénynek, czifraságnak; ne tekintsük azt oly pártnak, melynek feladata, megtámadni azt is, mi nem vétkes, ellenezni azt is, a mi jó, csak azért, mert mástól származott. Tegyük félre a rosz indulatnak s alaptalan gyanúsításnak ezerszinű szemüvegét, nehogy számításainkban s a teendők megítélésében esalatkozzunk. Ne higyjük állásunkat könnyűnek. Isten s világ előtt felelet terhével tartozunk minden cselekvéseinkért; mert egy két hibás lépés rosz következéseket huzhat maga után; egy félreértés is nagy kárt okozhat a hazának. Örkdjünk, és a mi jót lehet cselekedjünk. Igyekezzünk becsületes úton sikert szerezni becsületes törekvéseinknek; de, a tüsténti siker reménye nélkül is teljesítsük kötelességünket.... »

Ezen nagy mérséklettől áthatott beszéd, mely azonban mind a mellett is határozottan kárhoztatta a jövőben könnyen veszélyes következményeket eredményezhető rendszert, igen nagy hatást tett a nemzetben. Nem csak az ellenzék, de számosan a mérsékelt s meggyőződésből conservatív pártiak közül is, úgy vélekedtek, a haza bölcsével egybehangzólag, hogy körülményeink, az absolut kormányu Auszriávali kapcsolatunk mellett, — minek következtében, magának Metternich herczegnek vallomása szerint is, « két elem áll egymással harezban: a magyar alkotmányos és a német kény-

uralmi, mely utóbbik alkotmányellenes eszméktől van elfogúlva » — hogy ezen körülmények közt az ország alkotmányos, nemzeti életére nézve felette veszélyessé válhatik, ha a kormány az ellenzék rovására igen nagyon megerősödik; mert könnyen megtörténhetik, hogy a kormánynak ezen túlsúlyu erejét az absolut osztrák befolyás, idővel, az alkotmány s nemzeti önállás megsemmítésére fordíthatja.

De az ország nagy emberének ezen bölcs szavai, sem a kormány vezéreit nem birták nézeteik megváltoztatására, sem pártjok embereinek mind túlzóbbá lett heveskedését nem lőnnek képesek mérsékelni. Az új főispánok s administratorok nagyobb része semmi korlátot nem ismert a hatalomfoglalásban; semmi eszközt nem tartott rosznak, mely az ellenzéket gyöngítheti, és saját pártjuk erejét növesztheti; semmi részrehajlástól s igazságtalanságtól nem rettent vissza, ha az célra vezethetett. Gyűléseket rögtönzének, melyekben pártjok által az ellenzék érdekeinek káros, gyakran jogtalan végzéseket alkottattak, vagy az elébbi gyűlés végzéseit megváltoztatták. Hol pártjok kisebbségben volt, jogkérdések eldöntésére is kortestömegeket vitettek be; vagy, mi szinte nem volt példátlan, fegyverhatalommal csináltak többséget pártjok kisebbségéből. Midőn a kortestömegek által támogatott pártjok biztos győzelemre számolhatott: a közügyek tárgyalásától eltérve, embereik által személyes kérdéseket hozattak szőnyegre; szándékosan vizályt keltettek föl, hogy annak folytán az ellenzék tagjait széksértési büntetéssel sújthassák; vagy az ellenzék érdekeit sértő más végzést hozathassanak. Ha az ellenzék tagjai az administrator részrehajlása, igazságtalansága s jogsértése ellen panaszt, vádat emeltek, reájok széksértési bünkeresetet határoztattak; több esetben önhatalmokból megrendelték a keresetet, holott azt csak a gyűlésnek állott jogában elhatározni.

Különösen a tisztújítás volt azon tér, melyen az új megyei főnökök jog- s törvénysértő hatalmaskodásaikat gyakorolták, kitűzött céljok lévén a tisztí kart, kerüljön bár mibe,

saját pártjok embereiből alkotni meg. A tisztújítások botrányos kronikájából csak egyet, a biharit, hozom itt fel, mely elegendő leszen megismertetni az olvasót az új administratorok eljárásának jellemével.

Biharnak több évek óta Tisza Lajos volt főispáni helytartója, kit, bár a lefolyt években, részrehajló eljárásával számtalan vizályt s királyi biztosságot hozott a megye rendeire, a kormány az új rendszer megalapításakor is megerősített hivatalában. Az administrator, miután a tisztújítás általa jun. 24-kére ki volt tűzve, ezt néhány nappal megelőzve, rendkívüli közgyűlést hirdetett, melyen a rendeknek előadta, miszerint felsőbb parancs által oda van utasítva, hogy a megyének pár évvel elébb kelt határozatát, minél fogva a szavazati jog minden nem nemes honoratiornak is megadatott, általok visszavonassa s megsemmíttesse; a tisztújítást különben nem áll hatalmában megtartani. A rendek, nehogy a tisztújítás, melynek törvényes ideje különben is régen elmúlt, még továbbra halasztassék, engedtek az erkölcsi kényszerítésnek, s a honoratorok szavazatjogának megalapítását a törvényhozásra bizván, az ezt illető határozatot visszavonták.

A kormány e rendeletével egyenesen az ellenzéki párt kisebbitését czélozta; mert legkisebb kétség sem foroghatott fenn, hogy a honoratorok nagy száma, kivétel nélkül, az ellenzék soraiban áll. Azonban, bár az ellenzék száma ennek következtében megesökkent, czélját az administrator még sem érte el. Midőn a megyei nemesség a kitűzött napra öszszegyülekezett, tisztikarát megválasztandó, aggodalommal látta az administrator, hogy az ellenzéki párt mégis szemlátomást nagyobb a maga pártjánál. De ezen, különben eldöntő körülmény sem hozta őt zavarba. Elhatározva lévén, daczára az ellenzéki többségnek, minden áron a maga pártja egyéneiből alkotni meg a tisztikart: az elnöki kijelölési jogban keresett eszközt, mely czéljára vezetné. A kijelölési joga egy, 1723-ki, törvény s a százados szokás akként szabályozta ugyan, hogy az elébbi alispán ismét multhatatlanul s vele

1845.

A bihari
tisztújítás.

1845.

együtt azon egyének jelöltessenek ki, a kik iránt a bizodalom leghangosabban nyilatkozik. Azonban Tisza, miután a gyűlést megnyitotta, a kijelölésbe, e törvény és szokás ellenére, sem az elébbi alispánt, sem a többség által kívánt egyéneket nem vette föl; hanem a kijelöltek jegyzékét kizárólag saját pártja egyéneiből szerkeztette. Nehogy pedig a többség által egy igazságosabb kijelölésre szoríttathassék, a megyeházát s udvarát, bár összeütközéstől különben tartani nem lehetett, még a gyűlés megnyitása előtt, katonasággal rakatta meg. Sőt, hogy csak észrevétel se tétethessék e törvény és igazságsértő kijelölés ellen, mihelyt a névjegyzéket felolvasta, a teremből azonnal távozott, a szavazás megkezdésére utasítván az e végre kirendelt bizottmányt. Az ellenzék e szerint, jelöltjei az administrator által nem lévén kitűzve, az alispán választásánál épen nem szavazhatott. A többi tisztviselőket, bár a rendek több esetben annyira meg voltak oszolva, hogy a többséget csak szavazás mutathatta volna ki, azt mégis egyszerűen mellőzve, némely hivatalra nézve a világos többség ellenére, önkénye szerint nevezte ki.

A választás érvényességére a hitelesítés is multhatlanul megkivántatik. De ezt is kijátszotta az administrator. A magát többségben érező ellenzéki párt el vala tökéelve, más nap e szabálytalan választások hitelesítését meggátolni, s az egész tisztújításnak, mint törvénytelennek, ellenmondani. Az administrator tudta az ellenzék e szándékát, s hogy azt megghiúsítsa: mihelyt az új tisztikar névsora felolvasatott s mielőtt más valaki szót emelhetett volna, a gyűlést bevezettnék nyilatkoztatván, a teremből az új tisztikar főbbjeivel együtt hirtelen eltávozott.

Az ellenzék, akarta vagy nem, e szerint kénytelen volt megnyugodni az új tiszti karban. Az administrator, kit az ellenzék a gyűlés folytatására megkérni akart, ajtait elzárván, szóba sem akart bocsátkozni. A kormánynál hogyan lehetett volna orvoslatot reményleni, holott kétségkívül an-

nak előlegesen kinyert megegyeztével történtek a lefolyt 1845.
események?

Mily kevésbé lehetett hasonló esetekben, midőn a megyei rendek az administrator ellen járultak panaszaikkal a kormány elébe, ettől méltányos vizsgálatot s kellő orvoslattal reményleni, világosan mutatta a honti eset, melynek a rendek panasza daczára, semmi következése nem lett az administratorra. Sőt elégtétel s a sérelem orvoslata helyett több esetben gáncsolat, s legfelsőbb rosszalást arattak a folyamodó rendek. Ez történt egyebek közt Szabolcs megye rendjeivel. Ők egy közgyűlésökből oly tartalmu feliratot intéztek a királyhoz, hogy miután értésökre jutott, mikép Hont megyében a főispáni helytartó a törvényesen kihirdetett megyei gyűlést minden törvényes ok nélkül eloszlatta; a gyűlés illetén eloszlátása pedig a megye autonómiaját sértené s igen sok visszaélésekre adhatna alkalmat: kérik ő felségét, hogy ezen körülményeket szigorúan megvizsgálja, s ha az előadottak valósága kiderülne, az érintett főispáni helytartót a közállomány érdekében megbüntetni méltóztassék. És ki hinné? E felíratra, mely által Szabolcs megye csak alkotmányos kötelességét teljesíté, örködvén az alkotmányos élet épsége felett, oly értelmű válasz érkezett, melyben e megye rendjeinek szigorúan rosszalattik, hogy « Hont megye rendei egy töredékének kárhozatos cselekvényeit, a felséges trón előtt közbevettelt kérés által, támogatni nem kételkedtek. »

A kormány az adminisztratori rendszer megalapításával nem csak maga törvényteleniséget követett el; hanem, miként rendesen történni szokott, hogy egy hiba több hibát von maga után, ama lépése következtében többször oly helyzetekbe is jutott, melyekben, hogy magához következetes maradjon, a törvénytörés tanát kényszerítettett hirdetni. Ilyesmi történt például Varasd megyében. Ezen megyében a főispánság örökös joga, törvény szerint, az Erdődy család birtokában volt. Miután Erdődy János hivatalából, e törvény ellenére, letétetett, s helyébe Lentulai Imre neveztetett administratorrá,

1845. az alkotmányos horvát párt e törvénysértés ellen nyilvános óvást tett. Az illyrpárt azonban örülve az illyr szellemű Lenthalainak, az óvást félrevetette, s ezt a kormánynak tudtul adta. A kormány gyakran a legfontosabb esetekben sem adott választ a feliró megyéknek, ha feliratuk elhatározott szándékaival ellenkezett. Most azonban sietett dicsérő leiratot küldeni a megye illyr pártjának, mely a törvénysértés elleni óvást félrevetette; sietett helyeselni tettöket s rosszalni azokét, kik az óvást aláírták.

Ilyféle események után Bihar megye ellenzéki többségének sem lehetett igen biztató kilátása a sérelem orvoslatára. De hallgatással azt még sem mellőzhetvén, a tisztújítás ellen s az administrator eljárásának megvizsgáltatása végett folyamodványnyal járultak a királyhoz. A helytartótanács a király rendeletére, a folyamodványt Bihar vármegyéhez utasítá vissza oly meghagyással, hogy iránta, kellő tárgyalás után, kimerítő tudósítás terjesztessék föl.

Már az e végre hirdetett közgyűlés előtt szárnyalni kezdte a hír, hogy mozgásba hozatik minden erő, mely győzelem tényezőjeül szolgálhat, és használatni fognak oly eszközök is, melyek, ha bár nem állják is ki az erkölcsiség próbakövet, de a célra hasznosak. A gyűlés deczemb. 15-kén és a következő napokon mind a két párt nagy számú tagjainak jelenlétében tartatott. De az administrator az elébb elkövetett törvényteleniséget csak újakkal tetézte. A helyett hogy, miként a helytartótanácsi intézvény is rendelte, a folyamodványt tárgyalásra bocsátotta volna, elégnék tartá annak felolvastatását; s azután ellenére a szólást követelő ellenzékieknek, ellenére azon megyei határozatnak, mely választásokon kívül, a kérdések eldöntésére a szavazat alkalmazását tilalmazza, a begyűjtött kortestömeg által, szavazattal döntette el — melyben az ellenzék természetesen részt nem vett, — a folyamodványnak el nem fogadását. Az ellenzék a következő három napon is egyre a tárgyalást és szólási jogának fenntartását követelte. És mivel az administrator a szólhatást

tőlök megtagadta, mind a három napon csak zaj s lárma tölté be az ülést. A negyedik napon pedig, midőn az ellenzék a szólhatást követelte, az adminisztrator a szólani akarókat széksértési kereset alá vétette. Ekkor azonban már az ellenzék türelmének is vége szakadt, s az alügyész által viszont az adminisztrator ellen tétetett fel széksértési keresetet, mire ez a gyűlést minden végzés nélkül eloszlatta. De csak ezután történt még a legborzasztóbb törvénytelenység. Midőn a rendek, az adminisztrator távozta után szinte szétoszlani készültek, egy szolgabíró és esküdt vezérlete alatt fegyveres hajdúk rohantak a terembe, s a kijelölt ellenzékietek részint karddal, részint szuronynyal dühösen megtámadták. A megye legjelesebb férfiai, Bernát, volt alispán, Toperczer, volt főjegyző, Beóthy László s mások mintegy tizen sebesítették meg többé kevesbbé súlyosan. Beóthy Ödönt csak a katonák, kik a gyűlés kezdetén a megyeház udvarában állítottak fel, s most az iszonyú zajra a terembe sietének, menthették meg a legnagyobb veszélyben.

Igy lett Biharban, több évek folytán, a rend fentartására s az igazgatás vezérletére kinevezett adminisztrator törvénytelen, pártoskodó eljárása a rendetlenség, viszály és vérengzések forrásává. A történetek megvizsgálására azután királyi biztoság küldetett ki, melynek eljárását alább fogjuk elbeszélni.

Ezen hatalmaskodások s törvényteleniségek közt, melyeket némely új főispánok s adminisztratorok elkövettek, kétségkívül az volt legsajnosabb, hogy ők, zsarnokságuk folytathatása végett, az erkölcsiséget annyira rontó, a szabadságot valóságos veszélybe döntő korteskedést, pártjok által, még kárhuzatosabb módon üzték, mint az eddig divatban volt. Eddigélé, néhány ritkább eseteket s a nemesség előjogait illető kérdéseket kivéve, a kortesek csak tisztújításkor gyűjtettek be; most, mivel az értelmiség többsége a legtöbb megyében az ellenzéki párthoz tartozott, az adminisztratori párt minden, csak valamennyire is fontosabb tárgyú közgyűlésre begyűjtötte a tudatlan tömegeket, azoknak betanított szavazata által győ-

zendő le az ellenzék értelmi többségét. E példát aztán sok helytt az ellenzék is követvén, azon szomorító körülmény fejtett ki, hogy több megyében azontúl nem az ész hatalma, nem a kérdések mellett vagy ellen felhozott érvek s okok, hanem a szőnyegen forgó tárgyakról fogalommal sem bíró tudatlan, nyers tömegek szavazata volt a határozatok tényezője.

Ezen erkölcstelen eszközt pedig, mely többé kevesbbé mindig vesztegetéssel, lélekvásárlással szereztetett meg, az administrator s a pártján lévő tisztikar, hivatalos hatalmuk, befolyásuk s igazgatási eljárásuk által sokkal könnyebben képesek lehettek megszerezni, mint a mind ezen előnyökkel nem bíró ellenzéki párt. Miért, ha az ellenzékiek a tisztújításkor birtak is talán néha többséget szerezni, egyéb közgyűlésekre rendszeren az administratori párt vitt be számosabb szavazókat. És ily módon aztán büntetlenül zsarnokoskodhatott az administrator a megye értelmi többsége felett. Ha ez, ügye igazságának érzetében, felsőbb helyre folyamodott, az administrator azonnal rendkívüli közgyűlést hirdetett, s a bevitt értelmetlen tömeggel, melyet elcsábítani nem volt nagy feladat, azonnal ellenfolyamodványt szavaztathatott meg, melyben az értelmi többséget nyugtalankodó s büntetésre méltó pártos felekezetnek bélyegezte; vagy az ellen, mint, például, épen Hont megyében történt, tiszti keresetet indíthatott; melynek, ha más következménye nem lett is, a haladás ügyét évekre hátraveté, az értelem szavát évekre elfojtá.

A kormány ily összeütközések eseteiben természetesen majdnem kivétel nélkül az administrator tudósításának s pártja feliratának adott több hitelt, s az ellenzékét, mint vizálykodó rendeket, mindig a maga érdekében, rendszeren kemény szavakkal, gáncsolta. Hogy olvasónknak ezen kormányeljárásról fogalma lehessen, íme ide igtatjuk a honti ellenzék fentebb előadott folyamodványára kelt kir. leirat lényegeseb részzeit.

« Hont megye főispáni helytartójának hivatalos jelentéséből..... méltó nehezteléssel értettük, miképen ezen megye rendeinek egy része,..... ámbár a főispáni helytartó az ülést eloszlatta,... mégis a gyűlésteremben megmaradott, elnököt stb. helyettesített; az így alakult gyűlekezetből a főispáni helytartónak elmozdítása végett hozzánk felirással járulni, ezt a többi megyékkal tudatni... határozta;..... minthogy tehát az említett felekezet, melynek botrányos kicsapongásai által a több napokig tartott gyűlés célja megghiúsult, ennek előtte még azon vakmerőségre is vetemedett, hogy az érintett törvénytelen gyűlekezetből, ezen megye karai és rendeinek nevezetét bitorolva, hozzánk felírás alakjában járulni merészlett : ennél fogva az említett töredéket, vétkes merényei legkeményebb rosszalása mellett, komolyan intjük, hogy a törvények iránt az engedelmisséget, a fő kormányzó s a gyűlés helye irányában pedig a tartozó tiszteletet, súlyos felelőség terhe alatt, legszorosabb kötelességének tartsa. » Figyelmeztetvén ezután az adminisztrátort és pártját hogy, az ilyféle események eltávoztatása végett, az ügyészi keresetről szóló törvényt ezen nyugtalankodó párt ellen szigorúan alkalmazza: azzal zárja be az ellenzék megrovását hogy, ha ama törvények az ily merények visszatörlesztésére elégségesek nem volnának, a kormány maga fogja azon kihágókkal éreztetni a törvény egész súlyát.

Az ilyféle leiratok, melyek által a kormány önmagát is párttá alacsonyítja le, s hatalmával az ellenpárt irányában méltatlanul élt vissza, meg is termették a magok gyümölcseit. Az adminisztrátor pártja azontúl korlátlanul zsarnokoskodott az ellenzéken; annak tagjait a szólás szabadságában gátolta, vagy, ennek sérelmével, minden nem tetsző szavukért « actio »-val terhelte. Így, például, egy ellenzéki szónok, még azon gyűlés folytán, eme szavaiért : « mind ezen rendetlenségek egyedüli oka adminisztrátor ur » — « jelenleg Bihar megye küzd zsarnok adminisztrátorával » — kétszer egymás után ügyészi actio alá vetetett, s a széksértési esetekről rendelkező törvény szerint huszonnégyszáz gíra ezüst birságban marasztaltatott el.

1845.

Hasonló események több más megyében is merültek fel a közélet színvonalán, s eléggé megismertették a nemzettel az administratori új rendszert, melyet, mint mondatott, a kormány szigorúbb rend, gyorsabb igazgatás s a megyei kicsapongások megkorlátozása végett alapított volna meg, mely azonban, mint minden törvénytelen s kényszerítő szabály, csak zavart, viszályt s a közügyek igazgatásában számtalan akadályt és hátramaradást hozott több megye kebelébe.

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyűlés rendezése, s egyéb kormányssabályok.

Nem egyedül a főispáni hivatal volt azon tér, melyen az új kormányrendszer fogantatba vétetett: a nemzeti élet más ágaiban is tétettek kísérletek annak életbe léptetésére. Ezen kísérletek közt, mind a tárgyat magát, mind a kormányssabályok következményeit tekintve, legfontosabb volt az, melynek Horvátország s annak tartományi gyűlése lön színhelyévé.

Már a tartományi gyűlés megnyitása előtt is volt panasza Horvátországban, s különösen Zágráb megyében, az alkotmányos horvát pártnak. E megyében a tisztújítás ideje közelgetvén, a szavazattal bíró nemesség összeírását a kormány maga szabályozta. A szabályok, melyek szerint az összeírás készitendő vala, nem foglaltak ugyan jogsértést magokban, mert az 1835-ben megállapított összeírási elveket erősítvén meg, a túrmezei nemesek szavazatjogát, melyet az illyrparát oly gyakran megtámadt, épségben tartotta. De sérelmet követett el a kormány annyiban, hogy a nemesi összeírást, melynek módodon meghatározása a megye önkormányzati köréhez tartozott, a kancellár elnöki rendelet által szabályozván, a helyhatósági jogokat csonkította; s különben is azon törvénybe ütközött, mely az elnöki rendeletek általi kormánysszást világosan tilalmazza.

A Zágráb megyei nemesi összeírás.

1845.

De ennél kevésbé utóbb minden tekintetben sokkal súlyosabb sérelem keltette föl nem csak az alkotmányos horvátok, hanem Magyarországon is az ellenzéki párt aggodalmát.

A közös magyarországi diétán alkotott törvények Horvátországban mindenekelőtt a tartományi gyűlésen szoktak kihirdettetni. Most is ily tartományi gyűlést hirdetett tehát a kormány, septemb. 23-kára, Horvátországban.

A tartományi
gyűlés jel-
leme.

Mi e tartományi gyűlés alakját illeti: olyféle rendi képviselő, minő a magyar országgyűlésen divatozott, abban eddigelé nem volt szokásban; hanem, miként a tartományi bizottmányok munkálataiból világosan kitetszik, a különben sem nagyszámu horvát nemesek mindegyike megjelenhetett s hozzászóllhatott a közügyekhez, ki magában arra tebenséget érzett. E tartományi gyűlés ennél fogva az ősgyűlések jellemével birt, s hasonló volt a megyei közgyűlésekhez.

Azonban, miként már fentebb említők, a tartományi gyűlés e jellemét az illyr-horvát párt 1844-ben, midőn a közös magyar országgyűlésre követek valának választandók, tényleg megváltoztatta, a túrmezei nemességet, mely, mint tudatik, alkotmányos szellemű s az ellenzéki párthoz tartozó vala, megjelenhetési s követválasztási jogának gyakorlatában megátolván. Említők, miként a túrmezei nemesség grófja, Josipovich Antal, ki, hivatala szerint, az alsó ház tagja volt, e sérelmet az országgyűlésnek bepanaszolta, s annak orvoslata végett, a horvát tartományi gyűlés alkotmányos útoni rendezését sürgette a törvényhozás előtt. Az alsó tábla valóban foglalkodott is e tartományi gyűlés rendezésével, de az illető javaslat, mint sok más fontos reform, a fenforgott körülmények miatt nem válhatott törvénynyé.

E törvényjavaslat is azok sorába tartozott, melyeket a kormány azért hiúsított meg, mivel a már akkor tervben lévő új kormányrendszerrel nem volt egybeférhető. Most tehát azon elhatározással hirdette ki a kormány e tartományi gyűlést, hogy azon nem csak a megalkotott közös törvényt kihir-

detteti, hanem egyszersmind magát e gyűlést is a maga elvei s érdeke szerint önhatalmából rendezendi.

A bán s tartományi gyűlés elnöke utasítást vett a kancellártól, hogy a gyűlési teremtet akként rendeztesse, miszerint a báni levél által meghivandók korlát által különöztessenek el a többi, önként megjelenendő nemesektől. Meghivatni szoktak pedig báni levél által a főpapok s főrendűek, a királyi kamarások és tanácsosok, a báni s kir. ítélőtáblai s váltó törvényszéki ülnökök s közbírák. A terem e rendezése félig meddig már a gyűlés rendezését is magában foglalta: a báni levél által meghívottaknak, kik a korlátokon belül, a zöld asztal körül foglaltak helyet, a tanácskozási és szavazási —, a többieknek pedig, a korlátokon kívül, a hallgatósági szereplőn kimutatva.

A gyűlés megnyitvatván, mindenek előtt a mult országgyűlésen megalkotott törvények olvastattak fel, szokás szerint latin fordításban. Majd a bán egy királyi leiratot mutatott be, mely által a rendek mindenek előtt a gyűlés rendezésére szólíttatnak; mi végre aztán a bán egy bizottmányt nevezett ki. E kir. leiratról úgy látszik, a tartományi gyűlés rendezése a többség elhatározására fog bízani. De e csalódásban nem sokáig maradtak a rendek. Az alkotmányos horvát párt, s ebből különösen Zágráb megye követei, a terem önkényes és a nemességre nézve sérelmes rendezése miatt, azonnal felszóllaltak; s fondorlatot gyanítván, tudni akarták, miként áll az ügy: a bánhoz tehát kérdést intézének: ha elismertetik-e a gyűlésen megjelent nemesek egyéni szavazatjoga? A bán ezen aggodalmakra több ízben kijelenté, hogy itt jogkérdés nem forog fenn; nyugodjanak meg a rendek abban, hogy ő minden egyesnek jogait tiszteli s a szokást megváltoztatni nem akarja.

De az alkotmányos horvátpárt e puszta kijelentéssel nem volt megelégedve, és sürgeté, hogy az elnöki nyilatkozat szerint jegyzőkönyvbe is beigtattassék: miképen az eddigi szokás,

A gyűlés
megnyitása.

1845.

mely szerint a nemességet egyéni szavazat illeti, sértetlenül fenn fog tartatni.

Kir. leirat a
szavazatjog
íránt.

Az ekként ostromlott bán végre az ítélőmesternek egy lepecsételt legfelsőbb leiratot nyújtott által felolvasás végett, melynek tartalma abból állott: hogy «szavazatjog a tartományi gyűlésben, annak rendezése előtt, csak a báni levél által meghívott és személyesen megjelent egyéneknek adatik».

A leirat e rendelete senkit sem hagyott kétségben a teendő rendezés szelleme iránt; mindenki az első pillanatban világosan látta azt: az illyr párt hangos «szivio»-ra tört ki, az alkotmányos horvát pártban rendkívüli leverettség mutatkozott a néma arczokon. A bán által meghívottak jobbára a kormány és illyr pártokhoz tartozván, melyek e tárgyban egygyé olvadtak: az ellenzéki párt, mely kivált a Zágráb megyei nemesség soraiban nagy többséggel birt, jogától s befolyásától egy csapással meg lőn fosztva. Hasztalan szólaltak fel a leirat ellen Zágráb megye követei, azt a nemesség jogaira sérelmesnek bizonyítván; hasztalan támaszkodtak a nemesség ebeli százados joggyakorlatára, mely Horvátországban szintugy mint Magyarországon törvényes erővel bir, hol törvény nem rendelkezik. A másik párt, mely most a leirat rendelete által elhatározó szavazattal ruháztatott fel, azon elv felállításával vetett véget a vitalkozásnak, hogy a hol törvény nincs, ott a kormányt illeti a jog, ketté vágni a gordiusi csomót.

A kormány ezen önkényes rendelete által a horvát nemesség százados joggyakorlata ellen elkövetett sérelem annál kiáltóbb vala, minthogy a törvény azon főrendű úr között, ki a báni levél által a gyűlésre meghívatott, s a közrendű nemes közt e tekintetben senmi különbséget sem ismer; s különbség köztök már azon körülménynél fogva sem létezett, mivel Horvátország tartományi gyűlésén csak egy tábla volt. Következményeinél fogva pedig annál sérelmesebbnek tekintett a leirat, mivel általa a tartományi gyűlés tényezőinek száma a kormány akaratától s kedvezéseitől tétetett függővé; mivel, továbbá, az alkotmányos horvát pártot, melynek

fő ereje a Zágráb megyei nemességben létezett, egy csapással megsemmisítette, s a tartomány közügyeiben az eldöntő befolyást az illyr-horvát párt kezébe játszotta, melynek a báni levél által meghívott tisztviselők és papok jobbra tagjai valának.

A jogaiban megsértett alkotmányos szellemű nemesség tehát a rendelet ellen felirást sürgetett a királyhoz s a bán közbenjárását is kívánta; mivel pedig czélt sem egyben, sem másban nem ért, minden további tanácskozás és határozás ellen tiltakozván, a turopoljai gróf vezérlete alatt a gyűlést oda hagyta. De, bár ennek következtében a horvátországi legnagyobb hatóság, Zágráb megye, melynek követei szinte távoztak volt, a gyűlésen nem volt képviselve, a bán mégis folytatta a gyűlést, mely aztán néhány napi tanácskozás után be is fejezte a tartományi gyűlés rendezését.

E rendezés főbb vonalai a következőkben állapították meg:

1. A tartományi gyűlés elnöke a bán és, annak távollétében, a báni helytartó, kiket a gyűlés összehívásának joga is illet.

2. Üléssel és szavazattal bírnak az egyházi rendből: a kath. püspökök, az ó-hitű érsek és püspökök, a vránai pörjel s a káptalanok; a világi rendből: az albán s az ország alkapitánya, a főispánok és administratorok, a birtokos főnemesek; továbbá a megyék, a túrmezei gróf, a szabad kir. városok; a báni tábla ítélőmestere s ülnökei, a tartományi főbiróság s a váltó törvényszék elnökei, és a zágrábi akadémia. Hogy azonban a báni hivatalosak s a megyék szavazatszáma közt súlyegyen létezzék: a hány szavazattal bírnak összesen a bán által meghívottak, a megyéket is mindenkor ugyanannyi szavazat illeti meg. A megyék egyébiránt, az összes szavazatok ezen felében egyenlően osztozzanak, minden tekintet nélkül a keblökbeli nemesség számára.

E szerint tehát az alkotmányos szellemű magyar-horvát párt a tartományi gyűlésből csaknem egészen kizáratott, legalább a többség állandólag a bán, illetőleg a kormány

részére biztosított. A kormány azonban még ezzel sem volt megelégedve: ő Zágráb megyében is meg akará rontani az ellenzéki pártot, mely a túrmezei nemesség által állandó többséggel bírt e megyében. Egy királyi leirat véleményt kívána az újonnan rendezett tartományi gyűléstől: mi módon lenne szabályozandó a túrmezei nemesség részvéte Zágráb megye közgyűlésein? E nemességet egy 1835-ki kormányrendelet, legújabbán pedig az utolsó zágrábi tisztújítás előtt érkezett királyi leirat biztosítá az illyr-horvát pártiaktól kétségbe vont százados joggyakorlatában: semmi kétség sem maradhatott fenn tehát az iránt, mi szándoka legyen a kormánynak e nemesség szavazatára nézve, midőn azt, elébbi határozatai ellenére, újra kérdés alá helyezi s oly testület eldöntésétől teszi függővé, melynek véleménye egyelőre is ellenségesnek ismertetett ama nemesség irányában. A tartományi gyűlés elérté a kormány szándokát és, annak elejébe menvén, oly határozatot alkotott, mely szerint a túrmezei huszonnégy községből álló nemesség ezentúl Zágráb megye közgyűlésein is csak a grófjok által gyakorlandó egy szavazatra szorított.

Az illyr-horvát párt, miután a kormány által ekként gyámoltatva, az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot mind a tartományi gyűlésen, mind Zágráb megye kebelében minden befolyástól megfosztotta, még egy elhatározó lépést kívánt tenni a maga érdekében: Horvátországnak az anyaországgali kapcsolatát támadta meg. Határozatot hozott, mely szerint ő felsége felirat által kéressék meg, hogy Horvátországot, a magyar kir. Helytartótanács hatósága alól kivévén, egy külön főkormányzósággal lássa el.

És így vegződött a horvát-és tótországi tartományi gyűlés, mely e tartományok mind belviszonyaira, mind Magyarországgali kapcsolatára nézve új korszakot alkotott: a szabadelvű alkotmányos elemeket azok kebelében a kormány túlsúlyu befolyásával megsemmisítette, az illyr-horvát párt uralmát állandólag megalapította, s ezelegyütt magvait is hőszé-

gesen elhintette azon eseményeknek, melyek a három évvel később kifejtett körülmények közt felsarjazva, szakadásig érlelődtek. A végzéseket, azon egy kivételével, mely a külön Helytartótanács felállítására vonatkozott, a kormány, mint saját sugallatait, minden ellenvetés nélkül megerősítette. Haller Ferenéz tábornok s bán azonban, ki a kormány e státuscsínyának eszközéül szolgálta vala, hivataláról a gyűlés után nem sokára lemondott; minek következtében a kormány iránt szintoly készséges szolgálata, az illyr-horvát párt céljait pedig még inkább legyező Haulik, zágrábi püspök, neveztetett ki báni helytartóvá.

E tartományi gyűlés óta, melyet az illyr-horvát párt, nem helytelenül, úgy tekint vala, mint első lépést Horvátország nemzeti önállásának megalapítására szemközt Magyarországgal, e célra látjuk irányozva e párt minden ügyekezését. Gondjuk volt azonban reá, nehogy akár a kormány, akár a magyar nemzet kebelében idő előtt élénkebb visszahatás támadjon ezen ügyekezetök ellen: minden módon oda törekvének tehát, hogy a nemzeti függetlenség nagy kérdését a politikai pártok súlyviszonyának s befolyásának kérdésével elpalástolva, az ügy helyzetét elferdíthessék, a történetek emlékezetét feledékenységre meríthessék. Ezen törekvés volt egyedüli oka, miérthogy a győzedelmes illyr-horvát párt, magát a magyarhoni pártok egyikével azonosítandó, a conservatív elnevezést szerette használni, s a nálunk szőnyegen forgókérdésekre nézve valóban is a conservatív párttal tartott; míg titkos céljait tekintve, valóban forradalmi érzelmeket ápolt kebelében. A kormány e színlelésnek, úgy látszik, valóban hitelt adott, s örülve az új szövetségesek által nyert erőszaporodásnak, a csselfogás által könnyen rászedetni engedte magát; s őket azontúl saját ügyfelei gyanánt pártolá. A szabadelmű magyar lapok, s ellenzéki szónokaink néhányai a megyei gyűléseken többször erélyesen felszóltak ezen eszmézavar ellen, s magokból az illyr-horvát párti iratok és szónokok nyilatkozataiból világosították fel ezen álconservatívok

1845. valódi törekvéseit. De a kormány mind erre nem hallgatott; s megelégedvén avval, hogy a horvátok pillanatnyilag az ő czéljait támogatják, őket viszont nem szűnt meg pártolni Magyarország ellenében. És e pártolás alatt fejlődtek aztán az 1848-ki események.

A megyék lépései az új kormányrendszer ellen.

A tartományi gyűlésen történtek híre nagy aggodalmat keltett a magyarországi szabadelmű pártban. A megyék újabb nyilatkozatát láták abban azon alkotmányellenes kormányrendszernek, mely ellen már az administratori kérdésben oly erélyesen, de eddigelé sikertelenül, keltek ki. Mély fájdalomt gerjesztett bennök, hogy a magyar kormány, a maga pillanatnyi érdekei miatt, nem kételkedett az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot az elszakadást czélzó illyr-horvát pártnak feláldozni. De nem kevesbbé fontos vala a kérdés alkotmányos oldala.

Horvátország nemessége eddigelé kétségtelen gyakorlatában volt a szavazatjognak tartományi és megyei gyűlésein. Ezt maga azon választmány munkálata is minden kétségen felül emelte, mely 1836-ban a tartományi gyűlés rendezésének kidolgozásával volt megbízva. Szempontunkból tekintve, nem tartozik a kérdéshez: vajjon helyes volt-e a köznemesség részvéte a tartományi gyűlésen; s ennél fogva, szükséges volt-e a tartományi gyűlés rendezése? A kérdés lényege itt csak a körül forog: alkotmányos módon hajtattott-e végre az újítás? Mert akármit kívántak is a körülmények s a rend érdekei, annyi bizonyos: hogy alkotmányos nemzetnél a fenálló törvényes gyakorlatot a végrehajtó hatalom egyszerű rendelettel tényleg megváltoztatni nincs feljogosítva. És ebben fekszik a tartományi gyűlés rendezése körüli sérelem fő súlya: a kormány, tekintetbe nem vévén az alkotmányos jogok sértetlenségét, pusztá rendelet által szüntetett meg alkotmányos joggyakorlatot; tényleges végrehajtással kezdte azt, mit elébb törvény által kellett volna meghatározni.

A horvátországi köznemesség jogainak megesorbitását oly súlyos alkotmányosérelemnek látták az ország számos tör-

vényhatóságai, hogy némelyek azonnal felirat által kértek a királytól orvoslato. Pest megye pedig, novemberi közgyűlésében, nem csak feliratot készített, hanem egy fényes küldöttséget is nevezett ki a királyhoz, mely a fejedelemnél élő szóval is szorgalmazná Horvátország abnormis állapotának megigazítását, s általában az új kormányrendszer megváltoztatását. De a kormány nem volt hajlandó a küldöttséget a király elejébe bocsátani. A küldöttség tehát, hogy célját érje, Ferencz Károly és Lajos főhercegeknél nyújtott be egy emlékiratot, melyben a fenforgó kérdést élénken előadván, a királyhoz juthatásának kieszközölését sürgette. De mind hasztalan: a fejedelem ajtai zárva maradtak. Majd egy hivatalnok által azon szóbeli üzenetet vette a küldöttség, melyben tudtára adatott, hogy őt, mint Pest megye küldöttségét, nem csak ő felsége nem fogadandja; hanem a kormánynak minden organumai is el vannak tiltva fogadásától. A küldöttség tehát siker nélkül tért vissza a hazába. A főhercegekhez benyújtott emlékiratok utóbb egy kormányrendelet kíséretében küldettek vissza Pest megyének. Egy másik leirat rosszalá a Bécsben járt küldöttség magaviseletét; rosszalá s kemény szavakban megróvá a megye feliratát, melyben ez törvénytelen, alkotmányellenes irányról szól, mintha Horvátországban az anyaországtól elszakadási szándok léteznék s az egyéni jogok megcsorbitása czéloztatnék; komolyan dorgáltaték a megye, hogy ily súlyos vádat egyoldalú előadásra épít s másokban is aggodalmakat ébreszteni, a közügyek menetében nehézségeket támasztani ügyekszik. Ugyanazon időben egy helytartótanácsi intézmény neheztelését fejezi ki a megyének, hogy a horvát ügyben a kormány célját elferdíteni szándékozott.

De a kormány ezen eljárása Pest megye irányában nem ijesztette el a többi megyéket. Később Pozsony és Trencsén megyék rendei is küldöttséget határoztak e tárgyban utasítani a fejedelemhez. De ezek sem lettek Pestnél szerencsésebbek. Pozsony megyéhez még ugyanazon gyűlés folytában

1846. egy dorgáló kir. leirat küldetett, mely a megye azon cselekvését, hogy előleges engedelem nélkül, az administrator kijelentésének ellenére, merészelt küldöttséget nevezni, éles szavakban rosszalá. Ugyanaz történt utóbb Trencsén megyével is.

A küldöttségek ekképen letiltva lévén, a megyék felirataik által szorgalmazák a horvát tartományi gyűlés alkotmányellenes rendezése által elkövetett sérelem orvoslatát. A kormány, a főispánok és administratorok útján mindent elkövetett a megyékben, hogy ezen alkalmatlan feliratoktól meneküljön; sőt hogy a maga eljárását helyeslő s pártoló hála feliratokat és körleveleket eszközöljenek ki a megyéktől. De minden ügyekezete dacára sem tudott tizenhat megyénél többet egyesíteni, a maga nézeteinek s rendszerének helyeslésére. A többi megyék majdnem mindnyájan határozottan partolák Pest és Zala megyéknek a kormányt kárhóztató körleveleit. Azon néhány megye is, mely ez ügyben nem nyilatkozott, csak azért hallgat vala, mert mint óhajták, körülményeik közt nem lehetett a kormány ellen nyilatkozniok. Mindazáltal huszonnégyszáz megye nyíltan gáncsolta a kormány alkotmányellenes eljárását.

Tette ezt különösen Zágráb megye, mely, a horvát eseményeknek nem csak szemtanúja, hanem egyszersmind áldozata, a fájdalom élénk hangján irt vala fel a királyhoz; s mint a tartományi gyűlés rendezéséből eredt sérelem által egyenesen érdekelt hatóság, leginkább igényelhetett méltányos meghallgattatást. És vajjon mit nyert e feliratára Zágráb megye? Egy királyi leiratot, az 1846-ki február 13-ról, melyben a megye rendeinek tudokra adatik, hogy ő felsége feliratukat, melyben a tartományi gyűléshez intézett legfelsőbb rendeleteit gáncsolni s a történeteket becsmérteni vakmerően hátkodnak, a legnagyobb bosszusággal (*gravissima cum indignatione*) vette; mivel benne nem csak azon tisztelet ellen vétének, melylyel a királyi méltóság iránt tartoznak; hanem még elődeik emlékezete iránt is hálátlan lelkületet

tanusítanak. Teljesítették azok, miként illet vala, a felséges uralkodó ház iránt kellő hódolat minden kötelmeit; s a rendek csak féktelenségöknél fogva ruházhatták azok hűségének dicséretét a magok hajlamára, melylyel a törvényes tekintély kissebbitésére törekednek. Ezt ő felsége annál inkább rosszalja, mivel ezen indulatukból eredt feliratuk legvilágosabb bizonyosságul szolgál, miként, egyebek közt, arra sem voltak kellő tekintettel, hogy az elébbi gyűlések határozatai folytában intézett felterjesztésekben, mind a kapcsolt országok összes rendei, mind önmagok is sürgető szükségét ismerték el s szorgalmazták is legfelsőbb helyen, hogy a rend mind a megyei, mind a tartományi gyűléseken helyreállíttassék. Ő felsége tehát, mint a törvények és törvényes rend öre s fentartója, ezen királyi tisztét tovább is teljesítendő, meghagyja a rendeknek, hogy köteles hűségöket s tiszteletöket szemök előtt tartva, tanácskozásaikban ezentúl, a törvények szerint, oly módon járjanak el, nehogy azon kellemetlen szükség álljon elő, melynél fogva azokat illetőleg, kik a vakmerőséget tovább is elejébe helyeznék a mérsékletnek, szigorúbb eszközök volnának alkalmazandók. »

A monarchiai és alkotmányos nemzeti elem közti súlyegyen eddigelé egy részben a felirási jog által tartatott fenn az országban. A felirási jog ugyanis, érdektalálkozás esetében, a kölesönös felvilágosítás által eszközölhető kiegyenlítés szükségére volt számítva. A nemzet azon bizodalomból indult ki hogy, ha valamely kormányeljárásra nézve, ellenkező véleményét s ennek érveit, indokait kifejti, a hatalom kezelőiben a maga nézeteinek helyességéről s törvényes voltáról meggyőződést ébreszthet; vagy legalább azoknak alkalmat nyújt a magok nézetének érveit, s eljárásuk alkotmányszerűségét bővebben előadniok. Most azonban, a helyett hogy okokra okokkal adatott volna felelet, a megyék felterjesztései egyszerűen rosszaltattak; a küldöttségek előtt pedig a fejedelem ajtai elzárattak.

E körülmények közt a megyék többsége minden további

feliratok sükeretlenségéről meggyőződván, Pest és Zala megyék indítványára, azt határozá: hogy az új kormányrendszerből eredő súlyos sérelmek majdan a jövő országgyűlés elejébe terjesztessenek; a küldendő követek pedig oda utasíttassanak, hogy e sérelmeket, minden más tárgyak felvétele előtt, ügyekezzenek orvosoltatni.

Egyébiránt saját kebelökben, a mennyire csak lehetett, folyton védik vala magokat a megyék rendei az administratorok hatalomfoglalásai ellen, s minden módon gátolni ügyekeztek avatkozásait az igazgatásba, melyet százados szokás a rendek által választott alispánok számára biztosított. Több megye óvást tett az ellen, hogy az administratorok a törvényszékeken is elnökölni kezdtek, ellenére nemesak a százados szokásnak, hanem a törvénynek is, mely szerint, megyei körben egyedül a közönség által választott bírák ítélhetnek. Heves megye azonban nem elégedett meg az óvással; hanem, gróf Keglevich Miklós indítványára, egyenesen elhatározta: hogy a táblabírák az administrator elnöklése alatt törvényszékül ne üljenek össze. De a helytartótanács e határozatot utóbb megsemmisítette. És így folyt a harc egyebekben is a megyék rendei s az administratorok, illetőleg a nemzet és a kormány között. Bár az administratorok a kormány által mindenben feltétlenül pártoltattak, a rendek erélyes kitartása mégis több megyében győzött. Ilyenkor aztán legtöbb esetben királyi biztosság küldetett a megyére. E harc kimeneteléről azonban utóbb lesz még alkalmunk szólani.

A kormányrendszer hibáinak oka.

Midőn a történelem a kormánynak ezen tévedéseit, s a törvényeknek, ha nem épen mindig betűjével, de szellemével bizonyára összeütköző szabályait szigorúan megróvja: igazságtalannak mindazáltal nem szabad lennie azon státusférfiu iránt, ki ez időben kormányunk élén állott. Apponyi kancellár hazafiúi szellemét mind ezen tévedések mellett sem lehet kétségbe vonni; ezt még azok sem tették, kik egyébiránt a legnagyobb hévvel támadták meg kormányrendszerét.

A mérsékeltebbek önként elismerték, hogy az ő célja, a kormányoknak többséget szerezni, magában véve nem rossz, bár idővel az, az alkotmányra nézve, veszélyessé válhatik; elismerték, hogy a mire ő törekszik, erős kormány s több rend az igazgatásban, mint a mennyi eddig nálunk létezett, szükséges föltétele minden jól organisált státusnak. Rendszerében csak az eszközök s a modor voltak ellenkezők az alkotmány-nyal, s mint ilyenek, méltók a szigorú megrovásra.

Ki tudna kételkedni gr. Dessewffy Aurél hazafiui szellemében, szándékai jóságában? És azon heves publicistai harcokban, melyeket ő az ellenzékkel s különösen annak zászlótartójával, Kossuth Lajossal vívott, ki merte őt valaha hazafiutlanságról vádolni, s a haza boldogítására célzó szándékait gyanúsítani? Lehettek s voltak is méltó kifogások, alapos ellenvetések eszközei ellen; de szándékait senki sem rosszalhatta. Már pedig Apponyi csak azt kísért meg végrehajtani, mit Dessewffy tervezett, azon czélokot létesíteni, melyeket ez kitűzött. Miben különböztek Apponyi modora és eszközei azoktól, melyeket Dessewffy alkalmazott volna, ha kora halála őt a kormány gyepelőinek átvételében meg nem akadályozza, nem tudjuk: annyi bizonyos, hogy azon eszközök, melyekhez Apponyi nyúlt s a modor, melylyel azokat fogantatba vette, ki nem állják az alkotmányszerűség próbáját. Ugyanazon modorhiba volt ez a rend s erős kormány érdekében, melyet Széchenyi István oly élesen s csüggedhetlen kitarással Kossuthnak vetett szemére az ellenzék eljárásában, a nemzeti reformok valóítására nézve. Miként Kossuth a reformtörekvésekben, úgy Apponyi a kormány célzataiban mindent túlhajtott eszélytelen, elbizakodott modorával.

Kétségtelen mindazáltal, hogy a létező körülmények közt a nagy feladatra nézve, melynek megfejtését Apponyi magára vállalta, nem annyira a személyben, mint az elvben volt a hiba. Alkotmányos országban, az alkotmányosság sérelme nélkül, csak a többség kifolyásával lehet erős kormányt s az igazgatásban rendet alkotni. A kisebbség minden erő-

1346.

ködése, a maga szellemét önteni be az igazgatásba, a maga elveit emelni kormány szabályjá, azokat venni fogatba s azok szerint alkotni rendet, elmaradhatlan szükségességgel zsarnokságra, önkényre, alkotmány sértésre vezet. És épen ez volt nálunk az eset. Az udvar s az osztrák kormány feje, Metternich herceg, bizodalmatlansággal viseltetett a többség iránt, mely eddigelé, mint ellenzék, nem csak modorában volt tán néha egy kissé túlzó; de mint szigorúan alkotmányos és szabadelvű, céljaiban is különbözött a kényuralmi elvekkel és hajlammal felhagyni soha egészen nem tudó császári kormány céljaitól, mely most is, mint mindig, a kisebbséget ültette az ország kormányára; a kisebbség által szándékozott alkalmazni a maga elveit, alkotni rendet s erős kormányt, mit eddig létesítenie, épen ezen oknál fogva, soha sem sükerülhetett. Már maga e helyzet alkotmányellenes; minél fogva a kormánynak, ha a semlegesség és semmit nem tevés méltatlan s mindenesetre fonák állásából a cselekvés terére csak némileg is kilép, s erélyes kíván lenni, mulhatatlanul sérelmeket kell ejtenie az alkotmányon. Ily viszonyok közt tehát, bár mely egyéniség emeltetett volna fel a kisebbségben levő conservatív pártból a kormányra, kevés kivétellel vagy különbséggel, ugyanazon hibákat kellett volna elkövetnie, melyekkel Apponyit terheli a történelem.

A kormány
némi hasznos
intézkedései.

És ezen elvek a kormány rendszerére és szellemére nézve oly kétségtelenek, hogy még azon kivételek is, melyek az igazgatás egyes részleteiben felmerülhetnek, csak a szabály, az elv helyességét bizonyítják. Nálunk az igazgatás még oly rendezetlen, az ország összes állapota, a kormánynak eddigi hanyagsága, semmit nem tevő semlegessége miatt, oly hiányteljes volt, hogy a kisebbségből eredt kormány is, ha akart, sok jót, hasznost tehetett az alkotmány szerűség korlátai között. És ebben igazságot kell szolgáltatni Apponyi cselekvényes kormányának. Ő, hogy kormányát a nemzettel megkedveltesse, több oly intézkedéseket is tett, melyeknek célja volt, a nemzet rég ápolott méltányos kívánatait létesíteni.

A nemzet egyik legkiáltóbb szüksége volt, egy század óta szándékosan elnyomott anyagi érdekeinek emelése. Apponyi ezt kormánya egyik főcéljául tűzte ki; s abban méltó elismerést érdemel, hogy az e tekintetben legkitünőbb, leggyakorlatibb, a kivitelben leghelyesebb tapintatú Széchenyi Istvánnal lépett összeköttetésbe. Hogy e nagy hazafi közremunkálását a kormánynak biztosítsa, a Helytartótanács kebelében, közlekedési bizottmány nevezet alatt, egy új osztályt alkotott, vagy, helyesebben, a létezőt újonnan rendezte, melynek Széchenyit nevezte ki elnökévé.

Igaz ugyan, hogy a kormány ezen intézkedése sem volt, szigorúan véve, alkotmányszerű; mert miután a helytartótanácsot törvény rendszerezte, csak törvényhozás útján kellett volna azt változtatni s újonnan rendezni. Az alkotmányosság tulajdona épen abban áll, hogy a végrehajtó hatalom, jó akaratában is, bizonyos formákhoz van kötve. De bár ezen hiba az alkotmányi alakban nem maradt is a megyék részéről minden észrevétel nélkül; a jó szándékot mindenki elismerte, mindenki örvendett e kinevezetésnek, világosan látván abból, hogy a kormány haladni, a nemzeti jóllétet előmozdítani valóban akarja; mert Széchenyi neve s jelleme kezeskedett arról, hogy a kormánynak valódi szándéka, valamit tenni valahára az anyagi érdekek körül. -

Széchenyi, ezen új hivatalos minősége következtében, több olyanféle anyagi érdekű nemzeti vállalatnak állott élére, melyek minden kormányi befolyáson kívül, socialis téren keletkeztek; melyekről azonban csak alantabb szólhatunk kimerítőbben.

Hasonló jó szándék jellemzi a kormánynak szinte méltánylattel s köz meglepéssel fogadott azon intézkedését, mely szerint, egyezőleg a nemzet régóta sürgetett kívánataival, Pesten egy középponti ipariskolát állított fel. Ezen ipariskola, a magas hivatalának ötvenedik évét betöltött főherczeg nádor tiszteletére, « József-ipariskolának » neveztetett. E tekintetben csak az volt a hiba a kormány részéről, hogy egyszers-

1846.

A közlekedési
bizottmány
felállítására.

Ipariskola
alapítása.

1846.

mind az ország néhány más népesebb városaiban is nem állított fel hasonló iskolákat. Nálunk, hol a birtokos és gazdagabb osztályok gyermekeiknek, kivétel nélkül, klasszikai, ugynevezett deák iskolai nevelést adtak, s az iparüzletre a szegényebb osztályok szánták gyermekeiket, e szegényebb osztályokra kellett volna különös figyelemmel lenni, s azoknak könnyíteni meg az iparos hivatásra szükséges neveltetést.

A népiskolák
rendezése.

Ugyanazon időben, midőn ezen középponti ipariskola felállított, a kormány a népnevelés egyéb ágaira is kiterjesztette figyelmét, s különösen a népiskolák tekintetében egy egészen új rendszert bocsátott ki. Meggondolván, hogy a népiskolák fontos ügye egy egész század óta a legelhanyagoltabb állapotban tengett, lehetetlen nem magasztalni e kormányintézkedés üdvös voltát. A kihirdetett új rendszer több tekintetben fedte az eddigi hiányokat, s valóságos haladást foglalt magában a népnevelés ügye körül. És ha a kormány csak egy évtizeddel elébb hirdeti ki az új rendszert, kétségtelen, hogy a nemzet abban megnyugodott, azt hálával fogadta volna. Most azonban e kormányintézkedés már nem csak ki nem elégítette a közkívánatokat; hanem egyenes ellenmondást, gáncsot is vont az magára a megyék részéről.

Miután egyszer a kormány az önkényes intézkedési szándok gyanujába esett, nehogy ezen önkény az egész nemzeti életre kiterjedjen, a megyék féltékeny szemmel kísérték annak minden lépteit. A panasz e tárgyban is az önkény ellen volt kiváltképen intézve. Az ország rendei, kétségtelen joguknál fogva, már több országgyűlésen kívántak intézkedni a népnevelés iránt; különösen az elébbi két országgyűlésen erre nézve terjedelmes munkálatokat is készítettek, melyeket azonban a kormány mindig megakadályozott törvénnyé alkottatni; mert a nevelés ügyét, bár abban őt a törvények értelmében csak a legfelsőbb felügyeleti jog illeté, egészen önkénye szerint kívánta intézni. Most tehát ezen jogfoglalást a fenforgó körülmények közt egyáltalában nem akarták tűrni a megyék; s a fontos ügy rendszerezését annál inkább a törvényhozásra,

hova az jogszerűleg tartozott, kívánták utasítani, minthogy a kormánytól kihirdetett rendszer elvei sem egyeztek meg a többség kívánataival. Egyebek közt, az új rendszer a népiskolák főigazgatását a püspökök kezébe adta; miből az következett volna, hogy vagy a protestánsok és óhitűek iskolái is kath. püspökök által igazgattassanak; mi törvényelleni volna: vagy csak a kath. vallásfelekezetet illeti a rendszer; mi arra ismét az egyoldalúság bélyegét nyomta. A reformpárt, hogy minden helység jól rendezett iskolával birjon, a szükséges költség előállíthatásának tekintetéből, mi a dolog sarkpontja volt, minden felekezetre nézve közös iskolát kívánt, melyben a vallástan, az oktatás egyéb tárgyaitól elválasztván, mindenik felekezet papja által külön taníttassék; az igazgatás tekintetében pedig, mit szabályozni a törvényhozás feladata, befolyást kívánt adni mind magoknak a községeknek, melyeknek természeti nevelésjogát mellőzhetőnek nem tartotta; mind pedig a megyéknek, melyektől, mint a végrehajtó hatalom részeseitől, a köznevelés feletti örködést elvonni jogszerűleg nem lehetett. A kihirdetett új rendszer, mely a népiskolák igazgatását kizárólag a kath. papság kezébe adta, mind ezen lényeges szempontok valószínűségét lehetetlenné tette. E miatt nem is mulaszták el a megyék, melyekben az adminisztratori zsarnokság a határozatok szabadságát még nem korlátozta, felszólalni a népnevelés ezen új rendszere ellen. Különösen Zala és Somogy erélyes feliratokban követelte, hogy a köznevelés tárgyában kibocsátott felsőbb rendeletek, mint törvénybe ütközők, felfüggesztessenek, s a köznevelés ügye feletti intézkedés a törvényhozásra bizassék. Somogy e felett kijelenté, hogy a kormány intézkedésének, mely a nemzetet az alkotmányosság teréről leszorítani célozza, foganatosításához segédkezéssel nem járuland. Ezen, felsőbb helyre is feljelentett határozat, mint előreláthatóvala, kemény gáncsot s rosszalást vont maga után a megyére; minél fogva ugy ennek, mint a többi hasonló véleményű megyéknek is

1846. nem maradt egyéb módjok a dolgon segíteni, mint e tárgyat is sérelemként jegyezni fel a jövő törvényhozásra.

Az óhitűek
iránti kor-
mányrendelet.

Egészen hasonló volt a kormány eljárása s annak következtében a megyék néhányainak határozata az óhitűek vallásváltoztatásának szabadságára nézve. A törvény eddig csak a katolikusokról s protestánsokról intézkedett; s annak jótéteményét a kormány jelenleg, az óhitűek részéről felterjesztett kérelem folytán, ezekre is kiterjesztette. A sérelem e tárgyra nézve is csak abban létezett s jelöltetett ki több megye által, hogy az ország lakosainak tetemes osztálya felett, daczára annak, hogy a törvényhozó hatalom a nemzet és fejedelem közt meg van osztva, a kormány pusztá királyi rendelet által határozott. Súlyosbitá e kormányintézkedést azon körülmény, hogy midőn az 1844-ki országgyűlés, a vegyes házasságokats a szabad átmenetelt illető vallási törvényeket alkotá, a görög nem egyesült vallásúakat a protestánsokkal hasonló állapotba helyezni, a kormány egyenesen és csak azért ellenzé, hogy a maga gyakorlatát, melylyel az ó-hitűek ügyeit 1690 óta önkényesen intézte volt, továbbra is fentarhassa. Ennél fogva a kormányintézkedés, bár tartalmára nézve, a nemzet többségének akaratával megegyezett, módjára nézve, mint az 1790-ki 12-dik törvénybe ütköző, sérelmesnek nyilvánítatván, a jövő törvényhozásra akként jegyeztetett fel, hogy a vallási szabadság a görög vallásúakra is törvény által terjesztessék ki.

A kormányt, miként ezekből látható, nem lehetett már, mint eddig, hanyagsággal, semleges tevékenytelenséggel vádolni; annál több panasz és gánes emelkedett annak önkénye, részrehajlása, pártoskodása miatt, melynél fogva a törvényekre nem ügyelve, azokat több ízben mellőzve és sértve, törekedett fogamatba venni a maga elveit, valósítani a maga ezéeljait.

A kormánynak ezen új, a régítől annyira különböző eljárása, mintegy másfél évig az országgyűlés bezárása után, színleg mindig gróf Majláth Antal neve alatt folyt. Mert bár mindenki tudta, hogy az új rendszer gróf Apponyi műve,

vagy inkább, hogy ő annak végrehajtó eszköze : a főkanclerlári hivatal névszerint még mindig ama státusférfit által töltetett be, s emez csak a másod alkanczellári czímet viselte. Ezen körülmény sokakban kétséget támasztott az iránt, vajjon kitartó s következetes lesz-e a kormány az új rendszer mellett? Nem pusztá kísérlet-e az a másod alkanczellár részéről? S nem hagy-e fel azzal a megyék ellenzése következtében az udvar, mellezve annak eddigi eszközét? E kétségeket s az azokból eredt különféle véleményeket ápolni látszék az alárendelt rang, melynek czímét Apponyi eddigelé s oly hosszasan viselte, bár semmi fontosabb ok nem létezett, miért nem emeltetik névszerint is a kormány élére.

Ápril közepe felé e kétségek is eltűntek. E hónap 5-kéről egy királyi leirat tétetett nyilvánossá, melynél fogva Majláth, állítólag saját kérelmére s meggyengült egészségi állapotának helyreállítása végett, határozatlan időre távolléti szabadságot nyert, s a magyar udvari kanclerlária vezérlete Apponyi Györgyre tétetett át, ki egyszersmind másod főkanclerlár néveztetett.

E személyzetváltozás, bár szinte szokatlan módon történt, minden kétséget eloszlattott, s az új rendszert a kormány vég-határozatává bélyegezte. Eltűntek ennél fogva mind azon remények, melyeket egynémelyek a rendszer megszüntetése iránt, bár eléggé alapos ok nélkül, magokban ápoltak. Apponyi főkanclerlár kineveztetése, mint az új kormányrendszer sanctioja, ezekben mély aggodalmat ébresztett; mert e rendszerben alkotmányos létünk veszélyeztetését látták. De a mily túlzott vala e vélemény, oly alaptalannak mutatkozott azoknak állítása is kik, ellenkezőleg, azon zavart melyben az ország tengett, ezen kineveztetés által megszüntetve, s a reform nagy ügyét rövid idő alatt befejezve remélték szemlélhetni. Meggondolva, hogy azon párt, melyre a kormány támaszkodott, reformhajlamainak eddig nem adta csalhatatlan bizonyítványait, s kétségtelen kisebbséget képezett: e reformremények felette vérmesek valának, alig lehetvén várni, hogy a kisebb-

1846.

ségben lévő párt, melyhez a kormány csatlakozott, képes legyen a maga irányát s elveit a többség ellen életbe léptetni. « De ha mind ezekben csatlakoznánk — ugymond a Pesti Hírlap — s a jövő országgyűlésen nagyszerű javaslatok által lepetnénk meg? Ez esetben, megvalljuk, szívesen csalódnánk; ... szívesen engedjük át a conservativoknak a dicsőséget, mely azokra fog háromolni, kik a reformot keresztülviszik. De hogy ilyes valami valósulhasson, az illetőknek a szokott ösvényről le kellene lépniök, s factiosus politika helyett nemzeti politikát követniök, mint Sir Robert Peel teszi.... Mit teendene azután az ellenzék? azt mi nem tudjuk; de tudjuk, mit ily esetben tennie kell; — azt mit az angol alsó házban lord Russel teszen: elfeledni a partérdekeket s nem ragaszkodni önformuláihoz. »

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztülvitelében.

A kormánynak eddigi erélyes és, ha bár nem mindig s mindenben alkotmányserű is, de következetes eljárása, legújabbán pedig Apponyinak főkancellárrá emeltetése mindenképpen eléggé meggyőzhetett, hogy az új kormányrendszer nem pusztán mulékony kísérlet többé, hanem oly cél, melynek életbeléptetése felsőbb helyen végkép el van határozva. E meggyőződés az ellenzéki pártra nem maradhatott hatás nélkül. Mindenek előtt annak érzete erősödött s lett általánossá, hogy a fenforgó körülmények közt szükségesebb, mint bár mikor az előtt, az ellenzék külön véleményárnyalatainak, melyek a legközelebb lefolyt időben egymás irányában, némely kérdésekre nézve, csaknem ellenséges hangulatot vettek fel, egymással szorosabban egyesülniök. Más részről mulhatatlanul szükségesnek látszott, azon irányt, melyet az ellenzék a múlt országgyűlés végén a védegyelettel nyilvánított, lehetőleg szilárdítani s általában is emelni s terjeszteni az országban a szabadelvű ellenzéki reformtervek népszerűségét; különben félni lehetett, hogy a kormány megfeszített törekvéseiben, mesterséges, gyakran erőszakos eszközeivel, valóban többséget szerzend magának, s a legközelebbi országgyűlésen a maga elvei szerint viendi keresztül a nemzeti reformot. Az ellenzék ugyanis akként vélekedett, miszerint jobb elhalasztani

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvései.

1846. a bármi szükségesnek mutatkozó javítást is, mint azt a nemzet jogainak s önállóságának, az alkotmányos és demokratiai elvnek gyöngítésére hajtani végre, s egyszer mindenkorra, vagy legalább hosszú időre elmetszeni az utat, mely a nemzetet mind belinstitúcióinak szabadelvű, demokratiai átalakítására, mind törvényes kormányzati függetlenségének teljes visszaszerzésére vezethetné. E nézet szerint tehát, terjeszteni az ellenzéki irányt, erősíteni a szabadelvű reform népszerűségét: ez volt jelenleg fő célja az ellenzéknek.

E cél előtt meg kelle szünni azon szakadásnak, mely az ellenzék kebelében másfél év óta létezett. E szakadást, mint mondók, a központosítási tanok hirdetői idézték elő. Az ellenzék egyik része, a régiebb «Pesti Hirlap» elvei szerint, a megyerendszert, bár annak hiányait nem tagadta, lényegében mégis oly becses intézetnek tartá, melyet Európa bármely alkotmányos institúciójáért nem hajlandó cserében adni; sőt inkább azt, népképviselési alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselés által kijavítva, oly drága kincs gyanánt megörökítendőnek tanácsolá, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével köti össze. Az ellenzék másik része viszont, bár nem tagadva a megyerendszer alkotmánybiztosító becsét, sőt azt mindaddig, míg a nyugot-európai alkotmányos élet formáival jobban összhangzó institúciókat szerezhethetnénk, fentartandónak vallva, a rendszert magát az alkotmányos élet biztosítására korunkban már elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére pedig alkalmatlannak tartá; minél fogva oly centralisatiót kívánt, mely a nemzet akaratát az országgyűlésen a népképviselés által összpontosítsa, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává tegye.

Ezen elvi meghasonlás, mint mondók, annyival sajnosabb volt az ellenzéki pártra nézve, minthogy annak fő organuma, a «Pesti Hirlap», a kisebb, centralistái felekezet kezére jutott; s bár egyebekben az ellenzéknek hű tolmácsa maradt, a megyei rendszer híveinek nagyobb felekezetét magától egy-

némileg mégis elidegenítette; minnek következtében ez tulajdonképeni organummal nem birt.

Most tehát a centralisáló felekezet, figyelembe véve a kormány törekvéseit, megszüntetni kívánja a meghasonlás okát s felhagyott izgatásaival a központosítási tanok mellett. «Mi — ugymond az 1846-ki január 1-ső számában a «Hirlap» szerkesztősége — ezt, t. i. az országgyűlési összpontosítást s a felclős kormányt, sürgetni már idején láttuk, a fokozatos haladás utján óhajtván a közigazgatás egyes ágait, előadott nézeteink szerint rendezni; a sors azonban kijátszá számításainkat. Intézkedéseket tapasztalánk, melyek aggodalmakra adtak okot; eseményeket, melyek parancsolák szorosabban, határozottabban csatlakoznunk az ellenzék többi részéhez; s mikép más alkotmányos országokban vannak időszakok, melyekben a rokon pártelemek magasabb nézctből egybeolvadtak: ily időszaknak tartjuk mi a jelent, ily állapotban látjuk hazánkat. Legyen elég utalnunk csupán a Királyhágó alatti (bihari) küzdelmekre közelcbbről, s az eseményekre innen a magyar partokon. De különben a szokatlan mozgalmak is, melyek az ellentáborban mutatkoznak, összetartásra intik az ellenzékét.

«Ily viszonyok közt óvakodnunk kell, nehogy modorharcz-czá fajuljanak fejtegetéseink, s nehogy a teendőik sorozatáról folyjon még akkor is a vita, magának az ellenzéknek kebelében, midőn ez iránt tisztában kell lennünk mindnyájunknak, kik a haladás zászlói alatt küzdünk, ha czentúl is többségben akarunk lenni. S ezt akarnunk kell, nem azért, mivel a végrehajtó hatalom a többségnek kifolyása, — hiszen ez nálunk ninesen így; — hanem annál fogva, mivel csak ha többségben leszünk, nem fognak oly törvények initiáltatni s átvitetni, mikről mondani lehetend, hogy nem a part halad előre, hanem a csónakban mi megyünk hátra. Ily viszonyok közt, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e lapon kívül még mindig nincs más organuma: a közjó érdekében szükségessé vált, hogy addig, mig az imént érintett

viszonyok nem módosulnak, a központosítás kérdésének általános tárgyalását az ellenzék ez organumában elhalaszszuk. Nem mondunk le elveinkről; mi most is csak ezek szerint látjuk lehetségesnek hazánk kifejlését... De szükségessé vált, az ország integritása s mostani alkotmányos garantiáink védelme tekintetéből, együtt tartani az ellenzék minden töredékeinek; szükségessé, a reform ügye érdekében is, ... mindezek előtt az erők központosítása.»

Az ellenzék töredékeinek szorosabb egyesülésére soha sem volt nagyobb szükség, mint jelenleg, midőn a kormány is az « alkotmány, nemzetiség és reform » jelszavait tűzte ki zászlójára; s midőn ennél fogva annak ellenében minden kérdésnél gondosan meg kelle vizsgálni: mi az ál és valódi reform, mi az ál és igazi alkotmányos eszme. És az most annál szükségesebb volt, minthogy a kormány részéről, tagadhatatlan, oly irány is mutatkozott, mely, bár még nem volt is elég a bizodalmat teljesen feléje fordítani; de elég volt arra, hogy politikájának egyes ágai fölött a pártszenvédélytől el nem fogult mérsékeltebbek ítéletüket némileg függeszszék.

Nagy hiba s hiány volt azonban az ellenzék részéről, hogy, miként Szemere egy beszédében panaszlá, az ellenzék elszóbbjai, a mint a diéta elmulik, a tért lábaik alól kiengedék sikamlani, s a vezérpálczát mintegy kiejték kezeikből, és sem a megyei gyűléseken nem igen hallatták az általános politikát fejtegető vezéri szavukat; sem az időszaki sajtóban nem fejtettek ki elegendő erőt. Hiba és hiány volt továbbá az, hogy míg a kormány vagy conservatívpart, miként alább elbeszélendjük, magát organisálni, munkálataiba egységet, tervet, rendet hozni ügyekezett; az ellenzékben mind eddig semmi összefüggés és, kivéve a megyék gyűlésein fenforgott egyes kérdéseket s a megyék közt azok iránt váltott körleveleket, semmi egyetértés nem létezett. A társalgás kedvéért egyesült s mind szélesbre terjedő « Kör » czimű klubb ellenzéki szellemű volt ugyan; de kivált ez időben még sem elég ter-

jedelemmel nem birt, sem politikával oly tüzetesen nem foglalkodott — miként azt utóbb tette, — miszerint az az ellenzéki pártnak középpontjául szolgálhatott, s azt csak némileg is képviselhette volna.

Ezen okok birták az ugy nevezett centralisták töredékét arra, hogy a szakadást nagyobbító tanaik fejtegetéseivel felhagyva, az ellenzék többi részével szorosabban egyesüljenek. Egyébiránt e töredéknek eddigi izgatása, a népképviselő s központosított felelős kormány mellett, nem csak nem ártott az ellenzék érdekeinek, sőt annak több tekintetben előnyére szolgált. Felvilágosítá a megerendszer gyöngye oldalait, hibáit s hiányait, még azokat is, melyeket eddig az ellenzék épen azért, minthogy e rendszer alkotmányos életünk fő biztosítékát képezte, szívesen takargatott; oszlatgatá az elfogultságot s minden bővebb vizsgálat nélküli előszeretetet, melylyel e rendszer iránt sokan merő szokásból s más alkotmányos formák kellő ismeretének hiánya miatt vjstelttek. Ellenben nem kevésbé terjesztette a tüzetes tanulmányozástól idegen tömegekben, melyek országtani ismereteiket csak az időszi sajtóból merítik, a nyugot-európai alkotmányos élet fejlettebb formáinak, a parlamentarizmus kormányrendszernek ismeretét; mi, tekintetbe véve a még nem is sejdített átalakulást a közel jövőben, nagy fontosságú nyereségnek tartandó.

Ha a központosítási iskola e tekintetben némi gáncot érdemel: az abban áll, hogy annak vezérei tanaikat csak az általános elvek szerint fejtegették, s nem ügykeztek azokat sajátos viszonyainkra, melyek az abszolút kormányú osztrák birodalommal kapcsolatunkból támadtak, gyakorlatilag valószínű módon alkalmazni. A legnehezebb problémákat, melyek a központosított, felelős kormány behozatala esetében, a pénz, had, kereskedelem s külügyekre nézve, — mik eddig az osztrák császári birodalom hason tárgyú ügyeivel, való igaz, törvény s alkotmány ellen, s daczára a nemzet számtalan tiltakozásainak, de tényleg mégis több részeikre

1846. nézve közösen kezeltettek, — multhatatlanul felmerülnének, megoldani meg sem kísértették. Hasonlókép elmulaszták fejtegetni azt is, miként lehetett volna a felelős, parlamentarizmus kormányával egybeolvasztani a megyei municipális rendszer lényegesebb részeit, melyeket egyszerűen elvetni sem a nemzet hajlandó, sem tanácsos nem volt volna sajátosságos viszonyaink között. Ily alkalmazott, gyakorlati fejtegetések pedig, tekintve a közel jövőre nagyszerű fejleményeit, vajmi hasznosak voltak volna!

De e hiányok, e mulasztások mellett is tagadhatatlanok a központosítási tanok iskolájának érdemei. Az ő fejtegetéseik két fő pont körül forogtak: a népképviselő és felelős miniszteri kormány körül. Amaz, egyik fő célja volt ugyan a reformpárt azon felekezetének is, mely az átalakulást a megjavított megyei rendszer alapjára óhajta fektetni; sőt éppen a népképviselő tekintetű ezektől is azon eszköznek, mely által a megyei rendszert kinövéseitől megtisztítani s a nép valamennyi osztályaira kiterjeszteni óhajtották: de a parlamentarizmus kormányrendszer körüli eszmék bővebb ismeretének terjedése, valóztatásuknak a nemzetben erősödő kívánsága leginkább ezen iskola művének tekinthető.

A felelős kormány elvének terjedése.

A kormány megtámadásainak befolyása alatt, melyeket a megyei municipiumok autonómiája ellen intézett, különösen nagy, az actualitás égető erejével bírtak azon fejtegetések, melyekkel a centralisták a közönséget meggyőzni ügykeztek, hogy a megyei rendszer a maga passzív ellentállásával koránt sem nyújt elegendő biztosítást az alkotmánynak, s ezt csak a központosított nemzeti akaratnak kifolyásából eredő felelős kormányban lehet feltalálni. Azon eredménytelenség pedig, melyet a múlt országgyűlés mutatott, mind többekben öregbíté ama meggyőződést, hogy a nemzeti átalakulás is csak egy felelős kormány segédelmével mehet végbe a szabadság érdekében. Így történt, hogy Pest megye, b. Eötvös József indítványára, már a múlt nyári közgyűlésén, midőn Hont megyének az administrator pártoskodása által támasztott za-

vara felett folyt a tanácskozás, nyilván kimondta, hogy mulhatatlanul szükséges a kormányfelelősséget, mely törvénykönyvünkben ki van ugyan fejezve, de a kormány által tetteleg megghiúsított, életvalóságra vissza állítani; mert az alkotmányos élet valóságos a felelőség valóságában áll. A határozat, melyet a megye e tárgyra nézve alkotott, következő szavakkal végződik: «Mivel az egybegyűlt rendek meg vannak győződve, miszerint az alkotmányosság fentarthatása végett nagyobb és erősebb biztosítékokra van szükség; s mivel ha kétkedtek volna is a közelebbi múlt országgyűlési alsó tábla 155-dik szám alatt kelt határozatában foglaltak igazsága fölött, most meggyőződtek, miszerint részletes intézkedések az ország kifejlésére nem vezethetnek mind addig, míg az ország köz életének gyökere orvosolva nincs; és mivel az egybegyűlt rendek ez orvoslást, egy alkotmányos nemzetnél egy alkotmányosan felelős kormányban hiszik rejleni: az országgyűlési tárgyakkal foglalkodó küldöttséget megbízatni rendelték, hogy a közelebbi országgyűlésnek ezen irányban teendőiről annak idején véleményes tudósítást tegyen.»

E meggyőződésben utóbb Pestet több más megye is követte; és bár ezeknek közgyűlésein jobbára csak a kormány rendszabályaiból fölmerült egyes kérdések forogtak szőnyegen: a felelős parlamenti kormány eszméje mégis egyre terjedt, míg végre az elv, az országgyűlést közvetlen megelőzőt időben, miként alább elbeszélendjük, az ellenzék zászlajára jelszó gyanánt tűzetett, s annak programjában az átalakulás fő eszközeként jelöltetett ki, s több megye által is utasításul adatott az országgyűlésre küldendő követeknek.

Mi alatt a felelős kormány elve az ellenzéki párt kebelében ily haladást tett s annyira megérett, hogy az a legközelebbi küzdelem egyik céljául tűzetett ki: az ellenzék a már régebbi idő óta kijelölt reformi kérdésekben is ügyekezett előrehaladni s azokat, mennyire a körülmények engedték, s a mennyire törvényhozáson, kívül magán vagy társadalmi uton történhetett, életvalóságra emelni. E tekintetben az adó, az

1846. örökváltság s a védegyelet körül oly nevezetes jelenetek merültek fel közéletünk színvonalán, hogy azokat, ha bár röviden is, említeni el nem mulaszthatnók a nélkül, hogy a nemzeti törekvések e korbéli körrajza hiányos ne maradjon.

A közös adó-
zás körüli
lények.

A közös adózás kérdésének az elmúlt országgyűlésen történt megbukta arra bírta az ellenzék számos tagjait, hogy addig is, míg az általános, egyarányu közadózás a haza minden polgárait törvény által kiterjesztetnék, önként kötelezzék magokat az adózásra. E tekintetben, nem sokára az országgyűlés szétoszlása után, Bezeredy István adta az első szép példát. Tolna megyében lévén birtokai, e megyének 165,000 forintnyi összes hadi s házi adóját vévén az arány alapjául, bele foglalva a közmunkáknak pénzeni megváltását is, évenkénti háromszáz forintnyi adó lefizetésére kötelezte magát.

A hazafiúi áldozatkészségből eredt nemes példa nem sokára számos követőkre talált. 1845 elején Pest megyében Rosti Albert, kinyilatkoztatván, miként a hazában létező nemesi kiváltság, mely szerint az adónak egész terhe csak az ország nem nemes lakosait nyomja, lelkiösmeretével meg nem egyez; nehogy tehát azon kiváltsággal élve, azt hallgatása által helyeselni látszassék, magát terjedelmes birtoka után a megye adózóinak sorába igtatni kívánta, minden ingó s ingatlan birtokát alávetvén a hadi és házi adónak. Követték a példát többen mások is, kik közül, mellőzve más kisebb birtokosok hasonló lemondását a kiváltságról, különösen említésre méltó a Zala megyei két száznál több nemes, kik közt több főrendű s nagy birtokos neve is olvasható; továbbá a Csongrád megyei mintegy hatvan nemes hazafi.

A conservatív pártiak, kik a mult országgyűlésen a közadózásnak törvénynyé váltát megghiúsították, ezen hazafiúi nyilatkozatok ellen is kikeltek; s hogy azokat népszerűtlenné, sőt, ha lehet, nevetségessé tegyék, arra törekedtek, hogy e hazafiak ajánlata ne is fogadtassék el az illető megye részéről adó ezime alatt; hanem csak az adózók felsegélylésére szánt ajándéknak neveztessek. Bár azonban az admini-

stratoroknak sikerült is ezt egynémely megyében keresztül vinniök: a hazafiui szép példa azontúl is több megyében, különösen, Sárosban, Hontban, Szatmárban stb. talált követőkre. És bár maga gr. Széchenyi István is gáncsolta ezen önkéntes adózást, melyet «a pisztoly időelőtti elsütésének» nevezett; s azon aggodalmában, nehogy e tett a nemesség nagy birtoku részében ellenhatást okozzon, az adó iránt minden tényleges lépések elhagyására szólítá honfitársait: kétséget mindazáltal nem szenved, hogy ezen egyes nemesek önkéntes lemondása az adómentesség kiváltságáról szinte hatott némileg arra, hogy a nemesi kiváltságok ősi vára a közvélemény hatalmas szavának felharsanására már a közel jövőben összeomoljon.

Valamint az adómentességrőli lemondásban, úgy a jobbágyok terheinek örök váltságában is Bezerédy István adta a követésre méltó első példát, jobbágyaival szabad alku útján megegyezvén az iránt, hogy ezek tőle minden urbéri adózást és szolgálatot örök áron megváltsanak. A szerződés mind a két félnek tetemes hasznára vált, s nem késett több hasonló szerződést maga után vonni. Klauzál Imre tanácsára, Vas megyében, gróf Batthyáni Kázmér és Gusztáv birtokain, több helység szinte megváltotta jobbágyi terheit; s a lakosság pár év alatt rendkívüli előhaladást tett jóllétében. Ugyanaz történt Bodonyban, Baranya megyében, Batthyáni Kázmér jószágán; továbbá Tiszaföldváron, Csongrád megye népes mezővárosai-ban, Vásárhelyt, Csongrádon és Szentesen, melyek bár földes uraiknak, a Károlyi grófok nemzetségének nagy öszvegeket fizettek váltságdíjúl; mégis rendkívüli hasznot arattak a váltságból. Hogy egyebeket mellőzzünk, annak bebizonyítására, mennyire emelte az örökváltság az anyagi érdekek virágzatát, példa gyanánt csak azon egy körülményt említjük, hogy Szentes, egyedül a közös legelőből részére esett s a lokosságnak bérbe adott földek haszonbéréből képes volt fedezni a váltságdíj kamatait.

A jobbágy emancipacioját, a föld felszabadítását sürgetni,

Örökváltsági
esetek.

1846. néhány év előtt még csaknem politikai bűnnek bélyegeztetett. És íme e tárgyban oly haladást tett már hazánk, hogy az arisztokratia jobb és okosabb része általában véve átlátta a régi viszonyok ugy igazságtalan mint káros voltát; és ha még egészben véve kevés volt is az örökváltság esete, csaknem pártkülönbség nélkül általános jelszó lett: a munkát és földet szabaddá tenni mindenek előtt; minél fogva e reform keresztül vitelét bizton lehetett várni a jövő országgyűléstől.

A védegyleti
eszmék körüli
mozgalom.

De legnagyobb élénkség mutatkozott a védegyleti eszmék körül, nem csak mivel ezt az ellenzék nagy része új fordulatnak tekintette anyagi érdekeink felvirágoztatására; hanem mivel az politikai oldalánál fogva is az ellenzék legélesebb fegyvere volt, s méltán a nemzet óvásának tartathatott az ország önállását sértő idegen bécsi befolyás ellen. A védegylet e politikai oldala okozá azt, hogy ellene a kormány- s conservatív pártiak honi s külföldi lapokban oly mérgesen keltek ki. Egyebek közt az augsburgi « Allgemeine Zeitungban », mely lap hazánkban, mivel annak ügyeivel sokat foglalkodék, több ezer olvasóval dicsekedhetett, « néhány valódi conservatív » azzal vádolta az ellenzékét, hogy a védegylet által egyenesen a birodalomtöli elszakadás törekvéseit nyilvánítja.

A védegyleti elveket az ellenzék nagy része nyíltan elfogadta, s azoknak irányát és céljait az ország külön vidékein összesen 146 osztály vagy főkegylet, melyek a pesti középponti osztálylyal összeköttetésben álltak, ügyekezett valósítani. A vád tehát már magának az egyesületnek terjedelme miatt is súlyossá vált. Ennyi osztályban, az ország minden vidékein működő egylet törekvései, ha azoknak oly féle cél tűzetik vala ki, minőről az egylet vádoltaték, könnyen veszélyesekké válhattak, felforgatásra, lázadásra vezethettek volna. A vádat különösen súlyossá tette az ellenzékre nézve az, hogy kételkedni sem lehetett, mikép ha a vád bebizonyul: az ellenzéki pártot halálos csapás éri; s attól mind azok végkép elszakadnak,

kik bár elleneztek is a kormány alkotmányyszerűtlen lépteit s rendszabályait; kik bár a szabadság elveinek alapjára kívánták is fektetni a nemzeti átalakulást: de e mellett meg voltak győződve, hogy minden törekvések s kísérletek, melyek a birodalomtöli elszakadást tűznék czéloká, a haza függetlenségét, a nemzeti státuséletet döntenék veszélybe.

E vád azonban teljesen alaptalan volt: forradalmi, elszakadási irány egyáltalában nem létezett a védegyeletben. És a kik a nemzet oly tetemes része ellen, mely a védegyelethez ragaszkodott, ily súlyos vádat emelni bátorzkodtak: azt vagy pusztá pártszellemből eselekedték, az ellenzékot megosztani s attól a félénkeket s mélyebben nem látókat, kiket a súlyos vád lehető következményei könnyen elijeszthetének, elszakadásra birni törekedvén; vagy magok is csak tudatlanságukat s a dolgok mélyére látni nem tudó felületességöket árulták el.

De bár mi volt is a conservatív párt részéről emelkedett ezen vádnak czélja s indoka: volt légyen az, az ellenzékot megrontani törekvő, rossz szándékú pártszellem, vagy tudatlanság s felületesség, — a vádat, nehogy az rossz szándékú czélját érje, kénytelennek látta magát fölemelni s kellőleg taglalni az ellenzék organuma. A Pesti Hirlap ennél fogva egyenes nyilatkozatra szólítá fel a conservatív lapokat: mennyiben ismerik el, az említett német lapban, nevökben előadott nézeteket saját nézeteiknek? E kérdést annál méltóbban intézte a Pesti Hirlap a conservatív párthoz, minthogy ama német lapi cikkben több, valóban alkotmányellenes nézet foglaltatott. A conservatívok egyik lapja, a Nemzeti Újság, erre nyíltan válaszolá: hogy némely, e cikkben az ellenzék ellen emelt panaszokat ugyan valóknak tart; azonban minden alkotmányellenes elvet visszautasít, s ennél fogva ama cikket egészen el nem fogadja. A Budapesti Híradó ellenben, melynek vezére, gr. Dessewffy Emil, a kormánynyal szorosabb összeköttetésben áll, nem kételkedett akként válaszolni: hogy akármit és akárki ír az Allgemeineban a conservatív pártról, ellenzéktről, vagy bármiről is, azzal ő nem gondol;

s bárminek vegye is hallgatását az ellenzék, ő felelni a Hirlap kérdésére nem fog. A dolog ez állásában az említett cikket nem lehetett többé úgy tekinteni, mint körülményeinket nem értő külföldiek zajgásait; hanem oly állításoknak kénytelenített azokat nézni az ellenzék, melyeket a kormánnyal összeköttetésben álló Budapesti Híradó saját nézeteinek fogadott el; minek következtében, az ellenzéki Hirlap egy egész sorát kezdé meg a conservativok vádjait s nézeteit czáfoló cikkeinek.

Bár e cikkelyek nagy világosságot vetnek azon elvharczra, mely hazánkban ez évek alatt a két nagy párt által vívatott; céltévesztés nélkül mindazáltal lehetetlen volna azokat kísérsnünk. A tények, s utóbb felmerült kormányi lépések kellő megvilágítása végett azonban szükség kifejténünk a védegyelet egész politikai horderejét.

A védegyelet, politikai szempontból tekintve, sokkal fontosabb volt mint anyagi tekintetben. Bár abban semmi forradalmi s elszakadási irány nem létezett; mindazáltal úgy kell azt tekinteni, mint azon álláspont tényleges kifejezését, melyet az ellenzéki párt a nemzeti alkotmányos élet, önállóság s kormányzati függetlenség tekintetében elfoglalt. A nemzet kétségtelen alkotmányos jogaihoz tartozott, anyagi ügyeit a maga érdekei szerint intézni el a törvényhozás útján. A kormány ezen joggyakorlatnak régóta s a legközelebbi országgyűlésen is, akadályokat gördített elébe. Az ellenzék tehát, e nemzeti jog gyakorlatában a törvényhozás terén akadályra találván, a társadalmi téren ügyekezett az ország anyagi ügyeit annak érdekei szerint előmozdítani. A nemzet több rendű szerződésnek, régibb s újabb törvények erejénél fogva, azon kapcsolat mellett is, mely által az ország a trónörökös tekintetében a monarchiához kötött, nemzeti önálló államérettel, kormányzati függetlenséggel bírt. Az 1790-ki törvényt, melyben a jelenleg uralkodó Ferdinánd nagyatyja elismerte, miszerint «Magyarország saját törvényei szerint s nem a többi örökös tartományok módja szerint kormány-

zandó», a kormány jelenleg is oly érvényesnek s kötelezőnek tartá, mint maga a nemzet. Ezen önállóság, e kormányzati függetlenség sérelmére, az ország anyagi érdekei az osztrák tartományok érdekeinek alá rendeltettek; és midőn a nemzet e sérelem orvoslatát törvényhozási úton el nem érthette: az ellenzék nem csak az országgyűlésen kimondta óvását az önállóság e sérelme ellen; hanem, hogy azt a nemzeti életben is mintegy megtestesítse, s a sérelem káros következményeit némileg ellensúlyozza, a társadalmi életben keresett óvó szert. A kormány nem engedte, hogy a nemzet a kereskedelmét szabályozó vámok iránt, mire joga volt, törvényhozásilag intézkedjék: az ellenzék tehát minden egyes család küszöbénél érvényessé akarta tenni a nemzet vámszabályozási jogát.

Midőn tehát az ellenzék ezen indokoknál fogva védegyelet állított, szigorúan az alkotmányosság s törvényes nemzeti függetlenség terén maradt; s midőn ezt minden sérelem s korlátozás ellen megóvni törekedett, törekvése semmi forradalmi vagy elszakadási irányt nem foglalt magában.

Mindazáltal nem lehet esodálozkodnunk, hogy a védegyelet oly ingerült ellenzésre talált a conservatív párthan. E párt most szorosabban egyesült a kormánnyal, mint bár mikor eddigelé. A kormány irányával pedig semmi sem állott oly éles ellentétben, mint a védegyelet. Már fentebb mondók, hogy a pártok állása, a vámviszonyok tekintetében, teljesen megváltozott. Az ellenzék nem csak lerontatni nem kívánta többé a vámsorompókat, melyek az ország s az osztrák tartományok közt léteztek; hanem azokat, mint a nemzeti önállóság eszközeit, tovább is fentartani, s csak a létező vámszabályokat törekedett az ország érdeke szerint megváltoztatni; mi végre az osztrák tartományok s az ország közt kötendő vámszövetség eszméje általában pártolásra talált az ellenzéknél. A kormány ellenben át kezdé látni, hogy a közbenső vámsorompókkal tulajdonkép a magyar önállóságot erősítette, s

1846. egygyel több akadályt teremtett a birodalom s Magyarország érdekeinek egymáshoz közelitésében.

A birodalmi miniszterium ennél fogva most már azon gondolkodott, mi módon lehetne e közbenső vámvonalt megszüntetni. Mit azonban politikai érdekek javasoltak, anyagiilag nagy nehézségekre talált. A vámvonal bő finansziális forrás lévén, azt egyszerűen, minden kárpótlás nélkül eltörölni, a különben is mindig szorult fincazzállapot nem engedte. Az osztrák tartományokban létező dohány egyedárúság, mely mintegy 10—12 millió ftot jövedelmezett, egyenesen e vámvonaltra volt alapítva, hazánk dohánytermesztő ország lévén.

Dohány-
egyedárúság.

A birodalom ezen politikai s finansziális érdekeinek harczát akként kívánta kiegyenlíteni a bécsi miniszterium, hogy mihelyt a közbenső vámvonal jövedelmeit valamely más forrásból pótolni képes leend, a vámsorompókat azonnal ledöntendi. A kárpótlásra csak két ut vezethetett; egyik: ha az ország a vámvonal jövedelmeit egyenes adóval megváltja; másik: ha a dohány-egyedárúság az országra is kiterjesztetik. Az elsőre, mióta az ellenzék a vámsorompókat az ország önállósága megőrzésére alkalmas eszköznek tekintette, semmi remény nem biztatott. A másodikra fordítá tehát törekvését a bécsi miniszterium.

A kormánynak a jövő országgyűlés tekintetében az lévén reménye, hogy magának erős, biztos többséget szerzend: a birodalmi miniszterium némi engedmények ígérétevel reálbirta Apponyi kanczellárt, hogy a dohánymonopoliumnak Magyarországra is kiterjesztését a jövő törvényhozáson pártolja, s reménylett többsége által törvénybe ígtassa. A birodalmi miniszterium azonban, időközben, a még minden esetre kétes eredményű országgyűlés előtt, gyártási s kereskedelmi versenyzés által is kívánt kísérletet tenni a dohányponoliummal Magyarorszáiban. A nyár közepén híre kezdett szárnyalni, hogy az udvari kamara, Magyarország több helyein, s mindenek előtt Temesvárott, nagy szivargyárakat szándé-

kozik állítani; s boltokat nyitatt a fő s más népesebb városokban, hogy ott a külföldön készített szivarait s burnótját árultassa. A miniszteriumnak ugyanis az volt reménye hogy, ha az országban néhány nagyszerű dohánygyárt s raktárakat állítván, a maga millióit a magán gyárnokok s árusok filléréivel versenybe állítja: ezeket egy pár évi, utóbb fölösen pótlendő áldozattal, mind megbuktatandja; s bizonyos idő múlva ekként maga maradván a piacon, a dohánymonopoliumot a törvényhozás útján kívül is sikerülend megalapítia.

E terv sikerültét a kamarának már azon körülmény is igen megkönnyítheté, hogy a szivarok izletességére szükséges külföldi dohány behozatali vámját a maga érdekében tetszése szerint oly magasra emelhette, hogy a magán gyárosok versenyzését egyedül ezen rendszabály által is hatalmában állott megakadályozni.

Az udvari kamara, e reményektől kecsegtetve, Pesten s más nagyobb városokban még az év folytatában valóban több dohányboltot, ugynevezett trafikokat nyitott. A conservatív lapok, melyeknek vezérei a kormány terveibe beavatva valának, a közönséggel eleinte azt akarták elhitetni, hogy a kormány egyedül az ő érdekében, a dohány olcsóbsága végett, nyitatta meg dohányboltjait.

De hasztalan. Mind e tervek s hitegetések hajótörést szenvedtek a védegyeleten. Az ellenzéki lapok felszólalásai, magának a védegyesületnek s több megyéknek közgyűlésein e tárgy felett folytatott vitatkozások hamar eléggé felvilágosították a közönséget; s ez, elfogadott védegyeleti elveinél fogva, melyek már az első évben is mintegy három millió forinttal kevesbítették a külföldi szivar behozatalát, óvakodott a kormány szivarát, olcsóbsága daczára is, fogyasztani.

Meghiúsulva lévén a terv, mely szerint egyedül a magánversenyzés elfojtása által ügyekeztek becsempészni a dohánymonopoliumot, a conservatív lapok is felhagytak sükeretlen áttatásaikkal; s gr. Dessewffy Emil a Budapesti Híradóban nyíltan megkezde táborozását a vámügyi eligazodás tárgya-

1846.

ban. A dohánymonopoliumi czélt egyenesen bevallva, nem olcsó dohányt ígért többé, hanem oly jövedelmi forrást keresett az egyedáruságban, mely kellő rugékonysággal bírván, egyszersemind a közbenső vámügyi eligazodásnak is eszköze lehetne. A socialis úton tett kísérlet sikere fölött maga is reménytelenségét fejezvé ki, s a tárgyat törvényhozásra tartozónak ismervén el, a jövő országgyűlésnek egy egész tervet ajánla, mely szerint a dohánymonopoliumot Magyarországon behozhatónak állitá. Hogy tervének pártolást szerezzen, egyéb, könnyen megczáfolt állításai közt azzal kecsegteté a közönséget, hogy közkezelés alá esvén a dohány, a vámsorompók az osztrák határszélen mint többé szükségtelenek, megszüntetnek; az egyedáruságból nyerendő közjövdelemből pedig nem csak a kir. harminczad jövedelmeiért kárpótlást adhat a nemzet, hanem még közczélokra is szép öszlet maradand fel. De hasztalanok maradtak minden okoskodásai: az ellenzék azok által nem csak meg nem nyeretett, hanem, több megyében, a jövő törvényhozásra sérelem gyanánt jegyezte föl a kormánynak a magánosok szabad versenyét elfojtani kívánó törekvéseit dohánytrafikáival. A vámvonalra nézve pedig általánossá lett az ellenzékben ama vélemény, melyet a védegyelet 1846-ki augusztusban tartott közgyűlésén határozattá emelt: miszerint t. i. iparunk s jólétünk jövődjét nem a vámsorompók ledöntése, hanem viszonyos méltányosságra alapított védrendszer, kiegyenlítési vám biztosíthatja.

A védegyelettel
rokon eszmék.

A védegyelet, ezen nagy hasznu eredménnyen kívül, mely szerint a kormánynak socialis úton becsempészni szándékolt dohánymonopoliumi tervét teljesen megghiúsította, még azon eszméknél fogva is jelentékeny politikai s erkölesi hatást gyakorolt, melyek vele, a védegyelettel, rokonok voltak s melyeket, mondhatni, a közvélemény ítéleteinek erejére emelt.

A védegyeletben kifejezett hazafiság elvének ugyanis, a hazai ipar előmozdításán kívül, más örvendetes következményei

is valának. Ezen eszme életrekapásának eredménye lőn, hogy a külföldön s a hazára nézve szinte külföldnek tekintendő Bécsben pazar fényvel élt nagyjaink s dúsgazdagaink azon része, melynek keble még el nem záródott vala a honszerelme meleg sugarainak behatása előtt, kötelességére lőn emlékeztetve, hogy a honban, mely őket ezer áldással halmozza el, benn éljenek; a hazaföld kebeléből merített jövedelmeket benn költsek el; s azon nemzetet, melynek joggal s anyagi tehetséggel legdúsabban felruházott fiai, a vett jóval arányban lévő hűséggel szolgálják. A haza fővárosai, Pest és Pozsony, a védegyleti eszme felmerülése óta, mind több főrendű hazafit kezdének számlálni lakosaik közé, kik előbb a külföldön tartának költséges udvart, s legfelebb néhány napra, vadászatra vagy ünnepélyre tévedtek oda, hol természetes helyök van s melyen kívül, a költő szerint, nincs, nem lehet számokra hely. A közvélemény mind szigorúbban kezdé sujtani az absentismust, főrendűink ezen egyik hazafiatlansági bűnét; s mindinkább elhatározott dologgá lőn, hogy a közelebbi törvényhozás szigorú törvényeket fog az ellen alkotni.

De nem csak nagyjaink benlakására, hanem a hazafiság minden egyéb nyilatkozataira nézve is igen hatékonyak voltak a védegyleti eszmék. Magok is a hazafiság fellelkesült érzetéből származván, minden egyéb életviszonyokban felébresztették, szilárdították ezen érzetet. És bár mit beszéltek s mennyit irtak is ellene, jobbára pártérdekből, rossz akaratú gúnyolói: az eredményeket többé el nem tagadhatták. A védegyelet jótékony erkölesi eredménye volt még egyebek közt az is, hogy a külföldieskedés eszelős divata hazánkban megszűnt; és miután egy Batthyáni Lajosné, egy Károlyi Györgyné s annyi más dús családok finomult izlésű hölgyei honi kelmékbe öltözködtek: honit viselni, ha bár talán még selejtesebb volt is, mint a régóta létező s tökelyesbülhetett külföldi ipar gyártmánya, nem szégyen volt többé, mint még csak pár évvel az előtt, hanem dicsőség, s magasztalva említett hazafui cselekedet. A rangot, melyet előbb a külföldi divat s termény bi-

1846.

torlott, a honi foglalá el a közvéleményben, a socialis élet minden viszonyaiban. A « honi » szó s elnevezés mindennek ajtót nyitott, mindent divatossá tett, mi elébb figyelemre sem méltatott vagy épen talán megvetett vala. Még a honi irodalom, a honi művészet, zene, táncz stb. is érezte hatását a védegyeletnek. Szóval, a védegyeleti eszme, a hazafiság fellelkesült érzelmének varázshatása alatt, a nemzeti s népiségi életet minden viszonyaiban keresztül lengte s megtermékenyítette.

Ez volt oka hogy, ha talán nem terjedt is oly annyira ama határozott egyesületi formában, melyben megindult; — s az első évben 138-ra menő vidéki osztályok száma a második évben csak nyolczczal szaporodott: az eszme nem kevesbbé élt a nemzetben, mint felébredtekor. A védegyelet ellenségei azon langyosságot, mely az első felbuzdulást felváltani látszék, nagy örömmel arra magyarázták, hogy a védegyelet enyészetnek indult; s nem is késtek nagy hangon kürtölni, hogy « az egyelet nincs többé! Örök álomba szenderült! A védegyelet meghalt! » Pedig csak az egyesületnek kissé merev formái iránt változott a közvélemény, kezdett hülni a lelkesedés; csak az egyesület külön működése vagy hivataloskodása nem látszék már oly szükségesnek, mint eleinte, midőn az az eszme közlönyévé, terjesztőjévé lett; és azért látszólag mindinkább passiv térre kezdett szorítkozni az eleinte oly tevékeny egyesület. De az eszme maga nem csak nem gyengült, hanem zaj nélkül is egyre terjedt, s mind mélyebben áthatotta a nemzeti élet minden elemeit.

A védegyelet
hatása anyagi
tekintetben.

Azon politikai s erkölcsi eredmények, melyeket elszámoltunk, ama pártharcok, ingerült megtámadások, melyeket említettünk, már magokban is elég bizonyosságai lehetnek, hogy a védegyelet az anyagi érdekek tekintetében is, melyekre egyenesen irányoztatott, nagy hatást gyakorolt. A műiparra, a kereskedésre olyképen hatott az, mint az élesztő, mely az élettelen kovászt feldagasztja s annak ruganyosságot ad; mint a nap sugára, mely a nedves, hideg földet megtermékenyíti. Ha a rövid idő alatt szilárd és hatalmas gyárak százai nem

emelkedtek is, — mi igen természetes, miután századokig elhanyagolt, elfojtott ipart egy lábdobbanással teremteni nem lehet; ha a feltünő iparvállalatok közül rossz számítás, tapasztalatlanság, ingatag alap vagy pénzhiány, az Európa-szerte uralkodó pangás s több más lehető ok miatt, az előhozottak egy része újra lemerült és szétporlott is: lehetetlen mégis eltagadni azt, hogy a védegyelet a műipar körében fiatal erővel pezsgő életmozgalmat keltett fel, melynek teremtményei közt, a sok mulékony mellett, sok maradandó is volt.

A védegyelet, a honi gyártmányoknak kelendőséget sőt keresettséget szerezvén, általában a műiparnak mind azon ágai s nemeiben nagy erő s kifejlési mozgalmat idézett elő, melyeknek terményeivel hasonnemű külföldi gyártmányok eddig majd mindenütt diadalmasan versenyeztek. Mintán a « honi czikk » a « honi kelme » divattá, sőt, a védegyeletben lekötött becsületszó kötelezésénél fogva, szükséggé lett: mind a már létező gyárak s kézművek megrendelése rögtön nagy mértékben megszorodtak, — minél fogva azok üzletöket, forgalmi tőkéiket lehetőleg nagyobbították; mind új kézművek s gyárak is keletkeztek az ipar minden ágaiban. Az álláspont, melyet eddig a honi és külföldi gyártmány a kereskedelemben elfoglalt, egészen megváltozott. Eddigelé egynémely honi gyártmány is, hogy a megrögzött előítéleteket s a divat szélsőeit legyőzve, kelendőségre kaphasson, külföldi gyár jelenlétével bélyegeztetett, külföldinek adatott ki. Most, midőn a közönség nagy része csak honit keresett, nem csak a honi gyártmányról levétetett a hazug álarcz; hanem mivel a szükségét honival mindenben kielégíteni nem lehetett, a külföldi gyártmány pedig keresettségét elvesztette, ez is gyakran honi gyanánt árultatott. A csalást ebben, bár a védegyelet többféle óvó szabályokról rendelkezett, lehetetlen volt ugyan teljesen mellőzni; oly terjedelmet az mindazáltal nem nyerhetett, hogy újabb gyárak keletkezését meggátolhatta volna. És valóban, alig volt az iparnak ága, melyben több új vállalat nem

1846. keletkezett, s általában az üzlet nagy mértékben nem növekedett volna.

A gyáralapító társaság.

A védegyelet első szülötte lőn a gyáralapító társaság. Midőn a védegyelet megalapított, sokan azok közül, kik azt azonnal pártkérdéssé tették s annak politikai, lényegesen ellenzéki eszméjétől idegenkedtek, azon ellenvetéssel léptek fel, hogy nem védegyelet kell nekünk, kiknek alig van mit védeniök; nem negatív ellenzéssel, hanem a positivitás terén, gyárak alapításával, kell segíteni műiparunk pangásán. És azonnal tanácskozni is kezdének ily féle gyáralapító társaság alakítása felett. Az ellenzék, melynek kebelében a védegyelet támadt, az új eszmét ezzel nem csak megférőnek, sőt ezt amaz kiegészítőjének találta. Meggyőződött, hogy a negatív tér, melyen a védegyelet, természeténél fogva mozog, a magyar gyár-
ipar megalapítására elegendő nem lehet, s erre cselekvő lépés, activ működés is szükséges. Az eszmét tehát teljesen elfogadta. És így lőn, hogy az ellenzéki s conservatív párt, ez iránt egyesülve, nem sokára az országgyűlés szétoszlása után, még 1844 végén, oly társaságot alkotott, melynek célja lenne, pénzerőt előteremtteni; pénzerőt, melyből a gyárnok üzletének nagyobbitására vagy újnak megalapítására oly kölcsönt nyerhessen, melytől túlságos kamatokat nem kell fizetnie, melynek rögtön felmondásától nem kell rettegnie, melyhez ismeretes vagy alaposan megvizsgált személyes viszonyai s becsületessége után, egyéb hypotheka nélkül is lehet reménye; pénzerőt, melyből a megtelepedni vágyó külföldi gyárnok, ki értelmi erőt, tudományt s ügyességet eleget, de pénzbeli biztosítékot kevesebbet hozott magával, mint a mennyi egy, talán nagyobb szerű, gyár felállítására szükséges, találjon társra, vagy részvényesre, ki vele egyesülve, a hiányzó pénzmennyiséget fedezze. E társaság tehát nem a szokásos, már nagyon is sokszor igénybe vett s megfárasztott hazafiai áldozat utján, hanem nyereséges közkere-
set alapján kívánta eszközölni a műipar kifejlesztését.

A társaság ekként a pártok vegyes elemeiből megalakult.

Elnökévé gr. Keglevich Gábor, főtárnokmester, másodelnökké gr. Széchenyi István, választmányi tagokká pedig Batthyáni Lajos és Kázmér, Dessewffy Emil, Teleki László grófok, Szentkirályi Móricz, Kossuth, Luka, a későbbi honti administrator, Fröhlich és Ullmann nagykereskedők választottak. De az egymást természetöknél fogva visszataszító elemeknek erőszakolt fusioja áldást nem hozhatott a társaságra. Egyesíteni akartak minden politikai véleményt; de a pártszellem összeesattanása közt a társaság nem csak meg nem szilárdúlhatott, hanem már 1845-ki februárban haldoklott. Az ellenzéki tagok Kossuthot kívánták igazgatónak választani; de mint-hogy ő a védegyletnek is igazgatója volt, a conservativok, az alapszabályok sérelmére, igazgatót inkább választani sem akartak, mint Kossuthra szavazni. A társaság kebelében, melynek választmányából Kossuth kilépett, az életerős, lelkes mozgalom helyett korteskedés, zsibbasztó visszavonás támadt, mit a közönség részéről bizalmatlanság s részvétlenség követvén, a társaság bomlásnak indult. Az ápril 13-kán tartott közgyűlés, melyen a társaság élete vagy halála kimondandó vala, a szinte megjelent Deák Ferencz és Klauzál Gábor bölcs, békítő szellemének befolyása alatt, egyértelemmel a társaság fentartására szavazott ugyan, s a több tagok kilépte által megcsonkult választmányt újra megalkotta; de, bár tőkéje a 300 ezer forintot megközelítette, élénkebb, erőteljesebb életre soha sem vergődhetvén, azontúl is csak tengésben maradt.

Gyümölcsözőbb volt hatása a védegyletnek egy más, már Iparegyesület. néhány év óta létező társulatra: a szerényen, de nagy haszonnal működő iparegyesületre. A piacot, melyet a védegylet a honi gyártmányoknak biztosított, az iparegyesület kettőzött buzgalommal törekedett ellátni. Már fentebb elbeszéltük, miként ügyekezett e hasznos egylet terjeszteni az ipar körében szükséges tudományos ismereteket; jeles Hetilapjában a közönségnek tudtára adni az ipar körében támadt minden új vállalatot, felfedezést, előhaladást; miként pótolta vasárnapi

1846.

mesterinas iskoláival s egyéb, a reáltudományok körében felállított, tanszékeivel a kormány eddigi mulasztását ipariskolák alapításában; miként ügyekezett az ipar körében a szorgalmat s ügyességet jutalmazások, díjak, hírlapi ismeretek s dicsérések, kivált pedig a több városokban időnként rendezett iparműkiállítások által éleszteni. Itt rövidség okáért csak azt említjük, mi az iparegyesület körében egyenesen a a védegyelet szüleménye lett, az iparárdát, vagy iparműtárt. A jótékony intézet célja volt, a hazai kereskedő osztálynak hazai gyártmányokkal olesó, nyereséges és mennél gyorsabb és élénkebb forgalomüzését lehetővé tenni; a fiatal, hitelben árulni még nem képes hazai gyáraknak, kész pénzen véve gyártmányaikat, biztos keletet szerezni; s végre a honi gyártmányt kereső közönséget kicsinyben is biztosan s kényelmesen ellátni a hazai ipar készítményeivel. A részvényes társaság, mely e célokra keletkezett, a fővárosban, 1846 elején, az iparműtárt valóban felállította, mely, miután az eszme a védegyeletből folyt s népszerű vala, üzletét kevés idő alatt az egész országra sükeresen kiterjesztette.

Az iparműkiállítás, melyet az iparegyelet 1846 nyarán a fővárosban rendezett, összehasonlítva az 1843-kival, e hazafiui törekvések lélekemelő jutalmául, meglepő, mondhatni, rendkívüli haladást tanúsított a hazai műipar körében, s újabb bizonyosságát adta annak, mily hatalmas volt a lökés, melyet a védegyelet eszméje adott az anyagi érdekeknek.

A hazai műipar emelésére s kifejtésére irányzott ennyi buzgalom, természetszerűleg, jótékonyan hatott vissza az anyagi érdekek egyéb ágaira, a földművelésre, bel és külkereskedelemre s ennek fő feltételeire, a közlekedési módok s eszközök kérdéseire is.

A földművelés körében, mellőzve itt azon örvendetes haladást, melyet egyesek folytonos ügyekezete előteremtett, csak két tárgyat említünk röviden; a gazdasági egyesületet s a Tisza folyam szabályozását.;

A gazdasági egyesület, tagjai s fiókegyetei számában egyre

Iparműtár.

Mezőgazdászal.

gyarapodva, hatását, növekedő pénzerejével arányban, mind nagyobbserű mértékben fordítá a mezőgazdaság s azzal rokon iparágak fejlesztésére. Újabban egy országos gazdaképző intézet alapítása volt egyik fő cél, melyre munkásságát s pénzerejét irányozta. Hogy a felállítandó intézet a hasonnemű külföldi, jelesen a hohenheimi, tharandi, möglini eldenai stb. gazdasági intézetekkel vetélkedhessék, s a mezőgazdasági s állattenyésztési tudomány és tapasztalat azon fokára emelkedhessék, melyet Európa nyugoti s észak-nyugoti országainak törekvései eddigelé kivívtanak: az egyesület a tanárokul kitzűött férfiakat, magok teljes kiképzése végett, több évekig utaztatá. Az intézet tényleges felállítására előleg az 1848-ki év lőn kitzűve; s egyéb nagy hasznú működései közt a mezőgazdasági muzeumot, gép és mintatárat addiglan is buzgólag tökélyesbítette.

A Tisza szabályozása oly fontos nemzetiségi, ország- és mezőgazdasági érdekekkel állott kapcsolatban, hogy a különben is nagyszerű vállalat honunk ezen kori beleseményei közt méltán a lefontosabbak egyikének tekinthető. E, mintegy másfél száz mérföldnyi hosszú tért megfutó folyam, melynek alsó fele gőzösökkel is hajózható, tekervényes folyása, csekély esete, alacsony partjai s eliszapolt medre miatt, mintegy 150 négyszög mérföldnyi tért változtatott haszonvehetetlen, sőt kigőzölgései által ártalmas posványokká s mocsárokká a haza földéből; még nagyobb téren pusztította pedig csaknem évenkénti kiöntéseivel a termékeny vidéket. A tiszavölgy lévén a magyar faj legtisztább törzsökének telephelye, e kiszámíthatlan anyagi s erkölcsi károkat okozó körülmény kétszeresen sajnos vala minden hazafi kebelnek. Csak a folyam esetének számos átmetszések által eszközölhető nagyobbításában lévén feltalálható a bajnak gyökeres orvoslata, mind azon pénz- és erő-áldozatok, melyeket a folyam mentében lakó egyes helységek s birtokosok tettek, hogy magokat az ár ellen töltésekkel biztosítsák, többé kevesbbé sükeretlenek maradtak.

Tiszaszabályozás.

Széchenyi István, 1845-ben a közlekedési bizottmány elnökévé neveztetvén, az új hivatalos pályán feladatai egyik legfőbbikének ismerte, a tiszavölgyet s benne a magyar faj anyagi s erkölcsi érdekeit a pusztító ár ellen biztosítani. A terv óriási volt s létesítését legyőzhetlen nehézségek látszának akadályozni. Első s legnagyobb nehézség volt a roppant pénzerő előteremtése, melyet a nagyszerű vállalat igényelt. A birodalmi miniszterium a vállalat iránt közönyösséggel viseltetett s finánczainak örökös szükében tetemesb öszvegeket áldozni nem volt hajlandó. Az országtól, melyre, lakosai leggazdagabb osztályának adómentessége miatt, a tehetlenség átka nehezedett, egyhamar nem lehetett segélyt várni. E célra még a közös adózás elvállalásának esetében sem igen lehetett nagyobb országos segélyt reményleni; miután sokan igazságtalannak tartották, hogy a tiszavölgyi birtokosoknak az ország többi lakosai vegyenek egész uradalmat, biztosítsák azok vagyonát. Nem maradt tehát egyéb mód a költség megszerzésére a socialis térnél. De itt nem kevesebb volt a nehézség. Vidékek s egyesek álltak szemben egymással, kiknek érdekei különbözők, s kik e miatt egymásra gyanúsak valának. Ehhez járultak a megyék külön provincialis érdekei, elfogultsága, magokat egymásnak alárendelni nem akaró féltékenysége.

És a ritka erélyű hazafinak mégis nagy részben sikerült leküzdeni a tömérdek akadályt. Ő a tiszavölgyet több ízben beutazta; a külön vidékeken, melyeknek érdekei megegyeztek, külön társulatokat alakított; hogy az eddigi szakgatott vidéki törekvésekbe egységet öntsön, e társulatokat reábirta, hogy kebleikből Pestre képviselőket küldjenek, kik az egész ügy felett egybehangzólag intézkednének. E közgyűlést megelőzőleg egy röpiratot készített, melyben a vállalat részleteit s körülményeit fejtegeté. Majd ismét Bécsben a hatalomkezelőknél kopogtatott be, pénzszerzés és egy nagyobb szerű kölcsön kieszközlése végett.

Az erélyes és ügyes küzdelem végre czélt ére. A nagy ha-

zafi Bécsben kieszközlé, hogy a kir. kinstárból a vállalatra két évig ötven —, a só felemelt árának országos alapjából pedig, míg a munka tart, évenként száz ezer forint fizettesék, ezenkívül a szükséges pénzüszveg kölcsön útján biztosítottassék. Ezen előzmények után, 1847 elején, sikerült végre a nagyszerű vállalat végrehajtására a tiszavölgyi társulatot megalkotni. E társulat [az egyes vidéki osztályok összeségéből alakult, Széchenyi István elnöklete alatt. A működő organumok a vidéki osztályokban állítottak fel ugyan; de hogy azok eljárásába tervszerű egység hozassék, mely a sokféle provinciaális és helybeli érdekek közt egyensúlyt alkosson, egy középponti választmány neveztetett, s oly rendezési szabályok készítetttek, melyek által a középponti testület a vidéki osztályok irányában kellő hatósággal ruháztatott fel, úgy mindazáltal hogy hatáskörükben, a mennyire szükséges, emezek is szabadon mozoghassanak. A vállalatnak mind belgazgatási, mind pénzügyi, mind technikai ágai szabályoztatván, a nagy munka végre tényleg megkezdett, s a böles és ügyes vezérlet alatt ez év folytán oly gyorsan s annyi sikerrel haladt, hogy annak néhány év alatti bevégzése iránt teljes bizodalom támadt a nemzetben.

A kormánypart, mely a hosszú tétlenség után valahára mozogni kezdett, oly büszkén tekintett a maga befolyása által megindított, e valóban nagyszerű, vállalat kezdetére, melynek a sükert Széchenyi erélye s ügyessége biztosította, hogy azt a Budapesti Hiradóban a reform conservatív modorának előfutójául nevezte el! A kormány ama félhivatalos programmban, melyet e hirlap közlött, az anyagi érdekek emelését valóban teendői közé s pedig a szellemiek elébe sorozta. Azon tevékenység mellett, mely az anyagi érdekek körül a társadalmi téren mind élénkebbé lőn, erkölesileg kényszerítve is érzi magát a kormány kitelhetőleg ápolni, gyarapítani ezen érdekeket. Ily nemű törekvés nélkül lehetetlennek látta csak némileg is megnyerni a közvélemény hajlamát, s

1846. mit magának czélul tűzött ki, biztos többséget szerezni a jövő törvényhozásra.

Hogy Apponyi az anyagi érdekek gyarapítására valóban minden lehetőét megtenni óhajtott, ha különben hazafisága nem kezeskedett volna is, kételkedni már ezen oknál fogva sem lehetett. Kezeit azonban sok tekintetben kötve érezé. Az ország érdekei az osztrák örökös tartományok érdekeinek eddigelé olyannyira alárendelve léteztek, s e kedvezőtlen viszonyok egy század lefolyta alatt oly mélyen szétgyökereztek, oly erősen beszövédték az összes birodalom egész státuszgazdászati rendszerébe, hogy azokon jelenleg a legjobb akarattal sem lehetett volna rögtön s mindenben segíteni. De ezen nehézségeken kívül, melyek a hazánk ellen elkövetett régiebb, százados kormánybűnökből eredtek vala, létezőnek még mások is, melyeket Apponyi csak azért nem lőn képes elmozdítani, mivel a birodalmi miniszteriumban nem nyert elég erélyes támogatást. E miniszteriumban s a tőle függő osztrák kormányzésekben még mindig létezett az alkotmányos elvekkel megférti s megalkudni nem tudó absolut irány, s ennél fogva bizonyos ellenséges indulat Magyarországra irányában; mely indulat, egyesülve a minden reformtól iszonyodó, megkövesült burokratizmus lomha gépiességével, gyakran a könnyű szerrel valósítható javításokat is megátolta.

Vámviszonyok.

Ez volt az eset egyebek közt épen azon tárgyban, melyben a magyar nemzet régóta leghevesebben kívánta a méltányos javítást, a közbenső vám szabályai tekintetében. Ausztriának ipara a Magyarországré irányában már oly erős, kifejlett volt, hogy ez amazzal egyenlő viszonyok közt sem állhatta volna ki egyhamar a versenyt. Az osztó igazság tehát azt igényelte, hogy a két állam közt létező vámvonal eddigi igazságtalan szabályai akként módosíttassanak, hogy, ha nem védetnék is általok a magyar ipar az osztrák ellen, miként azt a magyar ellenzék követelte; legalább méltányos viszonyosság alapíttassék meg az ugyanazon fejedelem két országa

között. És íme az osztrák kormány, bizonyosan azon ellenséges indulatból, melylyel az absolut hajlamu bécsi kamara az alkotmányos Magyarország irányában viseltetett, a fejletlen, gyöngé magyar ipart s kereskedelmet oly igen terhelő, majdneem colonialis vámviszonyok méltányos kiegyenlítésére sem volt hajlandó a nélkül, hogy Magyarország új s igen súlyos áldozatokat ne hozzon.

A védegyleti mozgalmak a vámszabályzati kérdést szükségkép szőnyegre hozták. A bécsi kormány felboszankodva a védegylet megalapítása miatt, eleinte tilalmazó szabályokkal szándékozott az ellen fellépni. József főherczeg nádor böles előterjesztései Apponyiban is megerősítették a meggyőződést, hogy oly társulat ellen, mint a védegylet, mely egyedül a korlátolhatlan egyéni szabadság erkölcsi alapján emelkedett, kormánytilalmak által hatni teljes lehetetlenség, és hogy a kormány céljaival egyenesen ellenkező eredmény állna elő, ha a társulat külső nyilatkozatai ellen tilalom hirdettetnék. Minthogy tehát a védegylet a közbenső vámszabályok igazságtalan s káros voltának érzetéből nőtt ki: Apponyi az ellenzéki színezetű védegyletet gyöngíteni szándékozván, a birodalmi miniszteriumnál oda fordította hatását, hogy a közbenső vámviszonyok, melyek által az ország anyagilag oly igen terheltetik, politikailag pedig oly veszélyessé válható mozgalom idéztetik elő, valahára méltányosabban intéztessenek el.

Szava a birodalmi miniszterium előtt nem hangozhatott el hatás nélkül. E miniszterium, Metternich terve szerint, most maga akart élére állni a magyarországi reformnak; a nélkül pedig, hogy a nemzet igazságos kívánsága kielégíttessék, s így az ellenzék meggyöngíttessék, semmi remény sem lehetett arra, hogy a kormány a jövő országgyűlésen többséget nyerjen, mely által a reform vezérletét magának biztosíthatná. Mellőzhetetlennek mutatkozott tehát a szükség, hogy a miniszterium a vámviszonyokban módosítást eszközöljön. De, bár a kitűzött célnál fogva érdekében állott, az országot minden kitelhető módon kiengesztelni, s az ellenzéki törek-

véseket ekkép lehetőleg csökkenteni : az említett okokból, még sem tudott őszintén megalkudni a szükséggel, s a már egészen nem mellőzhető méltányosságot teljes mértékben megalapítani a vámviszonyokban.

Igy lőn, hogy ama vámintézkedések, melyek 1845 és a következő év folytán, több ízben tétettek, merő félszabályok maradtak, melyek a bécsi kormányt semmivel sem juttatták közelebb a maga céljához. A helyett, hogy az egész vámrendszer új elvek szerint kijavított, s mint kelle, a méltányos viszonyosság alapjára állított volna : a rendszer fentartása mellett, a magyar iparnak csak némi egyes cikkekre nézve adtak kedvezmények. Azonban még ezek is oly mostoha kézzel mérettek hogy, bár a régiekhez képest az új szabályok tényleges könnyebbséget eszközöltek, célját a kormány teljesen téveszté ; sőt miután a viszonyosság még ezen egyes változtatásoknál sem alapított meg, s az osztrák ipar még az új szabályok által is védve maradt a magyar ellen : kiengeztelődés helyett, csak az igazságtalanság érzetéből eredt keserűséget növesztették.

Hogy ezen új szabályok természetéről világos fogalmunk legyen, íme álljon itt néhány azok közül. A vám, különösen a bőr, len, kender, selyemművekre nézve szállított alább a réginél. Kikészített bőr 500 ezer forint árunál több hozott be Ausztriából Magyarországra, mint viszont ; és annak vámjá mégis az új szabályok szerint az osztrák iparnak kedvezett. A bőrművekre nézve pedig az osztrák ipar még mindig két annyi vámmal maradt védve a magyar versenyzése ellen, noha e versenytől félni alig lehetett. Például a vargaművek, melyek előbb, midőn tőlünk Ausztriába vitettek, minden mázsa után 15 ftot fizettek; ha Ausztriából Magyarországra hozattak, csak 7 ft. 30 kr. vámmal terheltek. Most a tételek lejjebb szállítottak ugyan, de az arány ugyan az maradt : a 15 ft. most 4 ft. 10 kr-ra., a 7 ft. 30 kr. 2 ft. 5 kr-ra. szállított.

A len-, kender-, csepű- és csipke-fonalra nézve ekként állnak a tételek, a régi vámszabályok szerint a bevitelnél:

Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
Magy. harminczad	Osztr. vám	Magy. harminczad	Osztr. vám
Fonal, nyers	— ft. 25 kr. — ft. 10 kr.	— ft. 25 kr. — ft. 10 kr.	
„ fehérített	1 „ 15 „ — „ 12 ² / ₄ „	1 „ 40 „ — „ 12 ² / ₄ „	
„ festett	1 „ 40 „ — „ 12 ² / ₄ „	4 „ 10 „ — „ 12 ² / ₄ „	
Czérna, festetlen	2 „ 30 „ — „ 25 „	2 „ 30 „ — „ 25 „	
„ festett	2 „ 30 „ — „ 25 „	3 „ 20 „ — „ 25 „	

Az új vámszabályok szerint a bevitelnél:

Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
Magy. harminczad	Osztr. vám	Magy. harminczad	Osztr. vám
Fonal, nyers	— ft. 10 kr. — ft. 5 kr.	— ft. 10 kr. — ft. 5 kr.	
„ fehérített	— „ 50 „ — „ 10 „	1 „ 40 „ — „ 10 „	
„ festett	1 „ 40 „ — „ 10 „	3 „ 20 „ — „ 10 „	
Czérna, festetlen	1 „ 30 „ — „ 10 „	2 „ 30 „ — „ 10 „	
„ festett	1 „ 40 „ — „ 10 „	3 „ 20 „ — „ 10 „	

E táblázatból szembetűnő, mily védelemben részesül az osztrák ipar, még az új szabályzat szerint is, a magyar ellen. Még kiáltóbb volt az aránytalanság az ipar némely más cikkeire nézve. Tekintsük, például, a selymet, ¹⁾ melyre nézve a vámtételek ekként állnak a bevitelnél:

Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
Selyem, nyers, fonott v. sodrott	50 ft. 50 kr.	22 ft. 30 kr.	mázsájától.
„ tisztított vagy festett	100 ft. — kr.	4 ft. 10 kr.	„

Mi egyenesen oda volt számítva, hogy a feldolgozandó anyagot az osztrák ipar olcsóbban kapja mint a magyar, s a munkadíj Ausztria javára essék.

¹⁾ Selyemtenyésztésünk folyton növekedésben volt ugyan; de mind eddig nem emelkedett azon fokra, melyet a növekedő gyárüzlet igényelt. A haladás mindazáltal mégis örvendetes vala. 1826-ban az összes magyarhoni selyemtermény, ide értve a határörvidéket, még csak 136,000 font gubót tett. 1844-ben már 522,086 font gubó váltatott be a természetektől (fontja 36 kr.). E mennyiségből 290,186 font a katonai határörvidékre esett; a többi a polgári hatóságokban oszlott fel. A termelés a következő években folyton növekedve, 1845-ben 554,721 a következő évben pedig 641.335 fontra emelkedett. (12²/₄/₁₀₀ font nyers gubó adott egy font gom-bolyított selymet.)

1846.

Érzé maga az osztrák miniszterium is, hogy ilyféle szabályok a magyar nemzetet soha nem fogják kielégíteni; érzé, hogy a régi panaszok és surlódások megszüntetése végett előbb vagy utóbb mégis kénytelen leend a méltányos viszonyosság elveit elfogadni. Az ellenzék részéről a védegyelet fenyegető intésként hatott reá; a conservatív párt pedig, s annak élén maga a kancellár is, most már a közbenső vámok eltörlésének szükségét pengette, szemközt a magyar iparnak védvámokat követelő ellenzékkel. Lehetetlen volt e fölött a bécsi kormánynak nem látnia, hogy e vámvonal eltörlése, míg egy részről az osztrák tartományoknak is nagy hasznára válnék; más részről képes volna Magyarországot, melynek mostani gyöngesége az egész monarchia erejét esőkenti, hatalmasan kifejteni s ekként a monarchia erőforrásait is megkettőztetni; nem is említve, hogy a vámsorompók ledöntése az országot némileg politikai tekintetben is közelebb vezetné a birodalmi érdekekhez. És ugy látszik, hajlott is Metternich a kancellár s a conservatív párt sürgetéseire, mely e kérdés megoldásától nem csak pártja növekedését, hanem a földművelés nagy gyarapodását is reméli vala; mi a pártnak, mely jobbára nagy birtokosokból állott, különösen érdekében feküdt.

A közbenső vámvonalhoz azonban tetemes finanezérdek csatlakozott. Az osztrák tartományokban, mint fentebb említők, dohánymonopol létezett, mely a kincstárnak évenként 10—12 millió ftot jövedelmezett; miután pedig a dohányt a kincstári abaldónak Magyarország szolgáltatta: az egyedáruság fentartását csak a vámvonal tette lehetővé. A bécsi kormány ennél fogva csak azon feltétel alatt hajlott a vámvonal eltörlésére, ha a dohánymonopol Magyarországra is kiterjesztetik. Apponyi s pártja ez alkuban megegyezett; s a kincstár, mint említők, addig is, míg a kérdést a törvényhozás megoldaná, mindjárt kísérletet tön a dohánymonopoliumot socialis uton csempészni be Magyarországba.

E kísérletet azonban, a már hatalmasan elterjedt védegy-

leti eszmék, mint láttuk, teljesen megfoszták sikerétől. Az ellenzéki lapok egyszersmind a vámkérdést is minden oldalról taglalás alá vették. A Hetilap, mely különösen az ipar érdekeit képviselte, s mely most a saját lapot nem nyerhetett Kossuth elveinek lőn organuma, nem csak fentartani kívánta a vámvonalat, hanem azt olykép óhajtá szabályoztatni hogy, mint eddig az osztrák ipar védetett a magyar ellen: ugyezentúl, megfordítva, a gyöngé magyar ipar védessék a már erős osztrák ellenében. Meg kell vallani, hogy e vélemény, mint a védegyleti eszmékből folyó, s a nemzeti önállósági igényeknek megfelelő, tetszést, népszerűséget nyert ugyan az ellenzék nagy részében; de a birodalommal viszonyainkat tekintve, egyáltalában kivihetetlen volt. Védvám a magyar ipar javára, az osztrák érdekek sérelmét vonta volna maga után; hogyan lehetett volna pedig valaha a magyar királytól, ki egyszersmind osztrák császár is volt, oly törvények szentesítését várni, melyek az osztrák érdekekbe ütköznek?

Kivihetőbb, gyakorlatibb volt ennél a Pesti Hirlap terve. E lap véleménye abban összpontosult, hogy miután a Magyarország s az örökös tartományok közti vámviszonyok hazánkra nézve felette nyomasztók: e viszonyoknak meg kell szűnni, a sorompókat le kell dönteni. Helyébe azonban csak vámszövetség léphet. Azon állás, mely a monarchiának az európai státusrendszerben s Magyarországnak Ausztria irányában jutott, kizárja a védrendszer lehetőségét. Azon kapocsnak, mely a császárság közt és köztünk fenáll, gyöngülni nem lehet; s mivel viszont erősbödése, a magyar nemzetiség s alkotmányosság rovására, sem történhetik: arra csak egyetlen mód van, tudniillik, az anyagi érdekek összeforrasztása. S ez a vámszövetség, oly forma vámszövetség, minő az egymástól független német státusok közt fenáll, melyek közül mindegyik befoly a vámtariffa meghatározására. Tehát a vámügyek elrendezésére a magyar törvényhozásnak is befolyást kell bírnia. Továbbá, ha a magyar pénzügy a vámszövetség által a harminczadi jövedelmektől megfosztatik, a

mennyiben az így származott jövedelemesökkenés a törvényhozás előtt kimutattatik, részünkről rendes budget útján fedezendő. De kárpótlásról, a vámszövetség megvásárlásáról a másik részen szó sem lehet. Ezekhez még csak azt tűzte feltételül az említett lap, hogy a dohánymonopolium nálunk be ne hozassék. Mert bár nyomasztók is reánk nézve a mostani vámviszonyok; a sorompókat mégis minden áron, s különösen oly nevezetes iparág feláldozásával, minő a dohánytermesztés, melyet a monopolium, mint mindenütt, ugy nálunk is rövid idő alatt előlne, megvásárlani akarnunk, esztelenség volna.

Kossuth a Hetilapban eleinte megtámadta a Pesti Hirlap ezen tervét; s mivel ez a védvámrendszert viszonyaink közt kivihetetlen utopiának nevezte, azzal vádolá e lapot, hogy kétségbe esik hazánk érdekonállásának jövendője felett, s a várat, bár feltételek alatt, védelem nélkül adja fel, mielőtt arra csak fel is lett volna szólítva; vádolá, hogy bár a Hirlap az ellenzék organumának vallja magát, a védvámrendszert mégis, melyet az ellenzék a maga programmjába felvett, helytelenítvén, helyette vámszövetséget javasol.

E vád azonban szinte oly helytelen volt mint a szigorú ragaszkodás a védvámrendszerhez. A védegyelet, miként a Hirlap helyesen vizonzá, ne-továbbja volt a védvámrendszeri agitationak; s annak eredményei, az iparköri mozgalmak, a védegyeletet bizonyosan túléltek s elenyészni többé nem fogtak. A védegyelet, mely a védvámrendszer pótszeréül szolgált, ipari tekintetben az elébbinél jobb állapotot szült, s épen azért könnyíti a vámkérdés végképeni eldöntését. Mielőtt a vámszövetség létre jő, ám ragaszkodjunk a védegyelethez, mint a vámszövetséget siettető, s azt elősegítő eszközhöz; mert vámszövetséget pártolni, s ideiglen a védegyesülethez ragaszkodni: e kettő nem csak hogy összefér, hanem egyik a másikat előmozdítja. Átlátta e vélemény helyességét utóbb Kossuth is, s elállva a szigorú védrendszer elveitől, ekként nyilatkozott a Hetilapban: « Nincs közöttünk senki,

magát azzal mystificaló, hogy miután királyunk ausztriai császár is, mi a magyar király megegyezésével fogunk az ausztriai császár ellen önhatalommal védvonalat állítani; hanem gondoltuk és gondoljuk azt, hogy alku és egyesség útján fog, Ausztria hozzájárultával, a közbenső vám szabályoztatni, s e szabályozásnál kölcsönös méltányossággal hazánk érdeke is tekintetbe vétetni. »

Az ellenzék organumai ekként, a dolog lényegét tekintve, megegyeztek nézeteikben a vámkérdést illetőleg; mi annyiban nem kevés fontossággal bírt, minthogy utóbb e vélemények szerint készültek jobbjára a vármegyék s városok követeinek utasításai az országgyűlésre. A vámszövetség alkotmányos föltételek mellett, közvéleménynyé lett az ellenzéki párt kebelében. A conservatív párt viszont az internationalis kereskedés teljes szabadságát tűzte ki zászlajára a nélkül hogy, midőn a közbenső sorompók lerontatnak, hazánknak befolyást követelne a külfölddeli vámviszonyok szabályozására, azt egészen a birodalmi kormány önkényére bizván. A conservatív párt ennél fogva a vámkérdésben hajlandó volt egészen lemondani az alkotmányosságról; s e mellett a vámsorompók megszüntetését még a dohánymonopoliummal is kész volt volna megvásárolni; mi rövid idő múlva megsemmítendő lett volna terjedelmes dohánytermesztési iparunkat.

Azon elv, mely szerint a vámszabályozást a conservatív párt kizárólag a korona jogai közé számította, nem csak törvényeinkkel s alkotmányunkkal ellenkezett, hanem anyagi érdekeinkre nézve is sérelmes, a jövőre tekintve pedig veszélyes vala. Ausztria hátramaradását ipara s kereskedelme tekintében a miveltebb európai státusok mögött, nagy részben vámjainak szűkkeblű, értelmetlen, látszólagos, esekély vámjövedelmekért magas státusgazdászati érdekeket feláldozó, helytelen szabályozása okozta. S méltán lehetett attól tartani, hogy még nagy idő telik bele, míg az érdekek felszínéhez ragaszkodó bécsi kormány a státusgazdászati magasabb szempontjaiból fogja felszerezzeni a birodalom érdekeit. A monarchiának

1846.

e helytelen vámrendszere, mely alkotmányosságunk sérelmével reánk is önkényesen kiterjesztett, eddig is rendkívüli káros hatást gyakorlott mireánk. Nem volt elég, hogy a közbenső vámok védelmet nyújtottak ellenünk a fejlettebb iparu szomszéd örökös tartományoknak, míg e tartományok termékeit versenyre bocsátották piacainkra; nem volt elég, sokfélekép gátoltatnunk, előállítani azt, minek előállítására nálunk kéz, szorgalom, anyag, tehetség és némi tőke is volt: e felett még a birodalmi külső vámok is kétszeresen nehezdedek reánk. Nem csak az iparvédelem rendszerét nem követhettük; hanem akadályozva valánk abban is, hogy szükségünket onnan fedezhessük, honnan azokat fedezni legjobban s legolcsóbban lehetett volna. Részint teljes tilalmak, részint tilalmakkal csaknem határos vámok egészen kizárták a külföldi árucikkek behozatalát. Ekként az osztrák gyártmánynak biztosítva lőn ugyan a magyar piac; de reánk azon kár háramlott, hogy aránylag rosszabb gyártmányt drágábban kénytelenítettünk vásárolni. De káros volt a birodalomra nézve is e vámrendszer. A szerfölött magas vámok által előidézett tiltott kereskedés, csempészet meggátlására tett költséges intézkedések a vámjövédelmek tetemes részét elnyelték. Más részről pedig a piac iránt biztosított osztrák gyáros nem érzett ösztönt, erejét, ügyességét jobban kifejteni; mi mérsékelt védvám mellett megtörténhetvén, a birodalom egyes iparágai jobban kifejlődhettek volna.

Igaz ugyan, hogy Ausztriában szintugy mint Magyarorszában túlnyomó s különös figyelemre méltó vala a földművelési érdek; de kétséget nem szenved, hogy a monarchia, a természeti előnyöket jobban használva, inkább hivatva volt, mint bármely más státus Európa közepében, kifejteni industrialis erejét. Mily bőség a nyers természetményekben, mily gazdagság egyéb természeti kincsekben, melyek az iparnak anyagul, szükséges kellékekül szolgálnak; és mégis aránylag mi csekély volt a birodalom összes iparterménye! Ha a kereskedelmi forgalom táblázataira vetjük szemünket, látni fog-

juk hogy, daczára minden magas vagy épen tiltó vámoknak, a bevétel jóval meghaladja a kivitelt az iparczikkekre nézve. 1844-ben a kivitel nem ment többre 73 millió forint értéknel; és még ennek is csak fele volt tulajdonkép a birodalmi ipar terméke, úgy hogy a birodalom ipara alig nyújtá negyedrészt azon iparczikkeknek, melyeket annak kereskedése különböző irányokban közvetített. Az összes forgalom ez évben, hivatalos adatok után, 370 milliót tón; mely öszvegeben a sajátképeni birodalmi szorgalom terméke csak 37 millióval van képviselve. És e nem kedvező arány jobbára az osztrák státuszgazdászati vezetésének fonáságából, különösen a vámviszonyok helytelen szervezéséből származott.

Ily körülmények közt, melyekhez ha kivált még azon majdnem ellenséges indulatot hozzáadjuk, melylyel az osztrák abszolút szellemű kormányzások Magyarország érdekei irányában viseltettek, könnyű átlátni: miért nem volt az ellenzéknek bizodalma a birodalmi kormányban, s miért sürgette oly annyira a törvényhozás részvétét a vámviszonyok rendezésében, mit önállásának érdekei, alkotmányos jogai különben is igényeltek. Ezekből fejthető meg továbbá az is, miért ügyekezett annyira a magyar ellenzék socialis úton segíteni e nyomasztó állapotot, s a világkereskedésbeni részvételre, mitől csaknem egészen el volt zárva, utat nyitni az országnak.

E tekintetben különösen két eszme, két vállalat merül fel a nemzet ezen kori törekvéseiben, melyek, bár egyenesen az anyagi érdekek terén mozogtak, kiválóképen ellenzéki színezetet viseltek; ezek: a kereskedelmi társaság s a fiumei vasut.

A kereskedelmi társaság eszméjének megszületésére azon angol ügyvivőség szolgált alkalmul, melyet egy Gifford nevű angol Pesten felállított, s melynek czélja volt: magyar termékeket, eladás végett, egyenesen szállítani a londoni piacra. A társaságot ifjabb Szabó Pál, volt trieszti kereskedő, hozta még 1842 folytán indítványba; majd Kossuth is fellépett Hirlapjában annak pártolására. Az eszme tetszésre találván, felette az 1843-ki országgyűlés alkalmával több jeles hazafiak tanács-

A magyar
kereskedelmi
társaság.

1846.

kozni kezdének. A cél, melyet az indítványozó a társaságnak kitűzött, körülményeink közt csábító ingerrel hatott a közönségre; mert nem kevesebb volt az, mint külkereskedésünket, melyet eddigelé majdnem kizárólag Trieszt és Bécs, tehát idegen piacok, eszközlének, emancipálni; annak önálló kiviteli utat nyitni; a bevitelit egyenesen Fiumén át vezetni, Fiumét s a magyar tengerhajózást minden lehető módon emelni s azt a Feketetengeren is föléleszteni; gyárakat s földmívelőket előlegezések által segíteni; az országnak s egyeseknek külföldi kereskedési tudósítások megszerzésére közbejáróul szolgálni; új közlekedési eszközök, vasutak, csatornák építésére az első lépéseket megtenni. Például s példányul a németalföldi maatschappi-, a nyugotindia- rajnai, a velencei társaságokat, s az általok kivívott roppant eredményeket mutatta fel az indítványozó. A társaság végre 1844-ki májusban megalakult; elnökül gr. Batthyáni Lajost, igazgatóul az indítványozó Szabó Pált, választmányi tagokul pedig, három pesti nagykereskedőn kívül, Szentkirályit és Kossuthot választotta, s a munkálkodást 1132 darab 500 forintos részvénynyel még az év folytatában megkezdette.

E működés sikeréről egy év mulva egyebek közt a következőket mondja jelentésében az igazgató: «A társaság hitele a legelső rendű kereskedelmi házakkali összeköttetésekben nemesak Európaszerte, hanem távolabb világresztekben is meg van alapítva, s pedig meg van alapítva önállólag, nemzeti-leg, nem pedig mások közbenjáró kegyelméből.

«Ezen hitel okozá, hogy ámbár még alapszabályaink 2-dik §-sa szerint 2626 részvényünk nincs kibocsátva, mégis jónak véltük, a részvénykibocsátást ideiglenesen felfüggeszteni; mert ügyvitelünk kedvező állapota mellett, hitelünknel fogva olcsóbb erővel rendelkezhetünk, mint melyet a további részvénykibocsátás után nyerhetett alaptőke-szaporodás nyújthatott volna. S így nem tartottuk méltányosnak, szükség nélkül többeket s pedig olyanokat osztogatni üzletünk nyereségében kik, midőn intézetünk annyi ellenségeskedések közt még

csak keletkezöben vala, megvonták tölünk csatlakozásukat s nem segíték viselni a megalapítás bizonytalan jövendőjének veszélyeit.

« A hova hazánk termékeinek alkalmas volta megengedé, egyenes és közvetlen kereskedelmi összeköttetést nyitottunk meg; s ha a társaság ez ösvényen tovább haladásának isten és szerencse kedvezend, a magyar nem szorúland többé idegen közvetítőkre, hogy termékeit oda adhassa el, hova legtöbb haszonnal lehet, és szükségeit onnan fedezhesse, honnan legjutányosabban fedezhetők. És ezen egyenes összeköttetési kaput nem csak társaságunk monopolizált tulajdonául, hanem az összes nemzeti kereskedés számára nyitottuk meg; — az általunk tört ösvény nyitva áll mindenkinek.

« Ezen egyenes s közvetlen kereskedelmi összeköttetés Európára s Afrika földközi tengerpartjára nem szorítkozott. A távol Braziliába is küldénk kísérletül honi nyers termékekkel rakodott hajót; s örömünkre válik megjegyezhetni hogy, ha isten is úgy akarja, különösen pangásnak indult borainkra nézve, egészen új piacokhoz nyitottunk csatornát Délamerika távol részeiben!

« Segítők a honi természetést nagyszerű vásárlásokkal, előlegezésekkel, bizományi eladásokkal; segítők a keletkező honi műipart pénzzel, hitellel és sükeres közbenjárással: Olaszországban, eszközlésük következtében, magyar butorraktár van immár, mely az ottani kényes, francia izlésű piacon a francziákkal is győzedelmesen versenyezik.

« Hazánk nagy folyóin harmincznál több nagy hajónak nyujtottunk keresetet, s a tengeren tizennyolcz hajó uszott és uszik Anglia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Amerika és Afrika felé, miket az adriai tengerről utnak indítánk. » A cikkek, melyekkel a társaság legtöbb üzletet tön, s melyek a jövőre is legnagyobb hasznot ígértek, repczéből, dohányból, lisztből, borból, disznózsir és füstölt husból, fagyú és viaszból stb. állottak. A társaság első évi mérlege az öt

1846. százalékon felül, levonva a kezelési költségeket, hét százaléknyi osztalékot mutatott.

De a kezdetnek e szép eredményét s a jövődő még dúsabb reményeit, melyekre nagy részben az igazgató, Szabó Pál, tevékenysége s értelmes ügyvitele látszott feljogosítani, a részvényes tagoknak, kivált pedig a választmánynak egy nagy hibája, melynél fogva az igazgatóra az ügyvitelben, minden ellenörködés nélkül, teljes hatalmat ruháztak, majdnem végkép meghíúsította. Mert Szabó Pál e bizodalomra teljeséggel nem volt méltó. Ő nem csak «tudatlan, gyakorlatiatlan könnyelmű s irreális» volt, miként rólá az eljárása vizsgálatával megbizott választmány nyilatkozott, hanem még hűtlennek s rosz lelkűnek is bizonyította be magát. Ő a bizodalmat, melyet látszólag buzgó tevékenysége, nem kevesbbé mint szóhatalma, szabadelvű meggyőződése által a jobbára ellenzékiekből álló társasági s kivált választmányi tagok, mindenek fölött pedig Kossuth előtt az első évben magának kivívott, rútol megcsalta. A második év végén, bár alóla minden módon kibújni törekedett, számadásra kényszerítettvén, a mérlegben 84,000 forintnyi veszteséget mutatott be; majd midőn eljárása bővebb vizsgálat alá vettetett, Pestről titkon megszökött s külföldre távozott. A vizsgáló választmány utóbb még mintegy 35,000 ftnyi veszteséget s 30,000 ftnyi pénztárhányt mutatott ki; mely utósó tételt azonban a megszökött igazgató atyja a társaságnak megtérítette.

Körülményeink közt, melyekben minden vállalatnak annyi s oly nagy nehézségekkel kelle megküzdeni, s hol mindenre nézve még csak az első kísérletek tétettek, a kereskedelmi társaságnak ezen catastrophája méltán országos csapásnak vala tekinthető. És mégis, annyira eltévedett már a conservatív párt a józan mérséklettől, hogy e szomorú esetet sem kételkedett az ellenzék tekintélyének csorbitására s Kossuthi népszerűségének csökkentésére kizsákmányolni. A Budapesti Hiradó s a Nemzeti Újság vádolták a kereskedelmi társaságot, hogy «dolgainak vezérletében főszerepet a politikai rokon-

szenvnek engedett játszani, s ennél fogva szakhoz nem értő, ábrándozó emberek gyakoroltak túlnyomó befolyást. » E vád, melylyel leginkább Kossuthot céloztak sujtani, nem egészen alaptalan: Szabót, politikai szabadelvűsége, ügyes szájhősiessége által megcsalva, Kossuth pártolta leginkább s kivált ő volt oka, hogy a bizodalom oly határtalan lett iránta, miszerint szükségesnek nem tartatott, eljárását folytonos ellenőrséggel kísérni; Kossuthot pedig azon gáncs érte, hogy hiányzik benne az emberismeret, és ott is sokszor ábrándtól, phantasiától vezetetik, hol szigorú valóságra, meztelen ténylegességre s az ész hideg, nyugodt megfontolására van szükség. De más részről lehetetlen nem gáncsolni a conservativok azon túlzását is a pártgyűlöletté vált szenvedélyességben, miszerint örömragyogó arczokkal, megelégedett mosolylyal, diadalmi büszkeséggel, mint valamely örvendetes eseményt, hirdették a valóban országos csapást, megfélekedzvéen, hogy vannak a nemzet életében pillanatok, midőn minden becsületes honfikebelnek kötelessége, elfojtani magában a pártszenvedélyt s közös erővel munkálni a felmerült veszély elhárítására.

A csapás azonban nem sujtotta le végkép a kereskedelmi társaságot; s bár megcsorbult hitellel, megcsökkent anyagi erővel, de nagyobb óvatossággal, gondosabb felügyelettel azután is folytatta működését: miszerint reményre ébresztett, hogy erkölcsi s anyagi veszteségeit nem sokára sükerülend helyreépítołnia. —

Azon mostoha indulatnak, melylyel a bécsi miniszterium Magyarország érdekei tekintetében viseltetett, természetes következése lőn, hogy a reform s haladás zászlaját mindenre nézve a kényuralmi hajlamokat ellenző szabadelvű, nemzeti párt lobogtatta. Az ellenzéki párt sürgette, mint látók, országgyűléseken a nemzeti alkotmányos reformot; az ellenzéki párt tett a társadalmi téren mindenféle kísérleteket, az ország anyagi viszonyainak kifejtésére. A bécsi kormány e miatt féltékeny szemmel kísért minden mozgalmat; s maga

1846. megkövesült tétlenségbe lévén süllyedve, arra fordítá egész erejét s tevékenységét hogy, mint szabadelvű, ellenzéki nyilatkozatot, gátoljon, akadályozzon, megrontson, megghiúsítson mindent, mi a nemzet s különösen annak tevékeny, feltörekvő töredéke, az ellenzék kebelében felmerült.

Vasutak.

Ez volt eddigelé nagy részben az eset a közlekedési eszközök, vasutak, különösen a vukovár-fiumei vasut tekintetében is. A bécsi kormány 1836-ban szabadalmat adott a galicia-bochniai vasut építésére. Az országgyűlés rendei átlátták a veszedelmet, mely ezen lépésben Magyarországra nézve rejlett, ha hasonló vasutak által el nem háríttatik. Átlátták hogy, ha Galícia termékeny marhatenyésztő térsége egy vasut által Bécsnek szomszédságába hozatik: akkor a magyar külkereskedés ezen hatalmas versenytárrsal csak hasonló közlekedési eszközök segedelme által vívhat meg sikeresen. A törvényhozás rendei ennél fogva siettek egy kisajátítási törvényczikk alkotásával a tőkepénzesek figyelmét hazánkra fordítani, s a vasutak építését lehetségessé tenni. De a kívánt siker elmaradt: sőt az egész rendszabály azon gyűlölséges vitára adott alkalmat, mely onnan támadt, hogy a kormány által pártolt duna-jobb parti vasuttársaság, ugyanaz, mely az osztrák déli vasutat építette, s melynek a tervezett jobb parti vasutat felépíteni soha sem volt komoly szándoka, a Duna balparti vasuttársaságot tervének létrehozásában mindenképen hátráltatta. E hosszú, szenvedélyes vita az 1840-ki pénzválság után azzal végződött, hogy semmi sem történt: vasut sem a jobb sem a balparton sokáig nem épült.

Erre következett a kormány azon nagyszerű elhatározása, hogy az örökös tartományokban Triesztig, Prágáig, a szász és bajor határokig státusköltségen építesse a vasutakat; sőt az olasz pályát is ótalma alá vette; s csak Magyarország nem részesült ezen elhatározás jótékonyosságában. Az országosan egybegyűlt rendek, hogy a kormány e mulasztását részokről, mennyire tőlök telik, pótolják, 1844-ben a belföldi legszükségesebb vasutakra, különösen a fiumeire is, kamat-

biztosítást ajánlottak. De ez a mostoha indulatu bécsi kormánynak nem volt inyére: mivel a többi örökös tartományok nem biztosítottak kamatot, attól tartott, hogy a magyar kamatbiztosítás következtében a tőkék Magyarországra vendik utjokat; azt tehát megengedni nem akarván, a felíratra választ sem adott, s így a törvény is elmaradt. A duna balparti vasut társaság azonban, legyőzve minden akadályokat, az építést Pestnél megkezdte, s egy részről Szolnok, másról Vác felé munkáltatván, tervét ez évek alatt valahára mégis létre hozta; s mire az országgyűlés megkezdett, a megnyitott pest-váczi és pest-szolnoki rövid vonalok forgalmának eredményeiből is mindenki öntapasztalása után meggyőződhetett, mily varázserővel hat a vasut a közlekedés élénkítésére.

A fiumei vasut ügyét azonban nem csak az nehezíté, hogy a kormány a kamatbiztosításról törvényt alkotni nem engedett. Miután a kamatbiztosítást a rendek e vonalra nézve külön határozatba foglalták, a törvény megalkotásáról a jövő országgyűlésen legkevésbbé sem lehetett kételkedni, s annak jótéteményére előleg is biztosan számolhatott a vasutat építő társaság. Nagyobb akadály származott onnan, hogy e vasutra három társaság keletkezett, egy Pesten, másik Szerémben, harmadik Fiumében, melyek egymással megegyezni s összeolvadni nem tudtak.

De Kossuth minden nehézségek daczára sem adta fel az eszmét, melynek életbeléptetése végett eddig annyit fáradozott. A fiumei vasut szüksége, mióta az említett önálló külkereskedési kísérletek megtétettek, még inkább éreztetett mint az előtt. Meggyőződéssé vált, hogy az országnak mind addig nem lehet önálló külkereskedése, mig e vasut fel nem épül; önálló kereskedés nélkül pedig nem lehet biztos az ország politikai önállósága. Ehhez járult, hogy a horvát-illyr nemzeti viszályok megszüntetésére is leghatalmasabb eszköznek tartatott e vasut felépítése, mely által mód nyitnatnék, hogy a horvát a magyarral gyakoribban találkozzék s az anyagi

1846.

érdekegységben a nemzetiségi féltékenység s idegenkedés is kiengesztelődjék. Kossuth tehát, miután a pesti és szerémi társaság egyesült, 1845 őszén, mint a pesti társaság megbízottja, Fiuméba utazott, s minden lehető megtőn a két társaság közti meghasonlás kiegyenlítésére. Nagy hatással volt a kedvező eredményre Széchenyi is, ki, bár e vasutnak nem volt is pártolója, az egyesülést, mint kir. biztos és a közlekedési bizottmány elnöke, kívánta. A czél sikerült: a két társaság oly módon egyesült, hogy az előmunkálatok költségeiben a pesti 15, a fiumei 10 millió arányában részesülend. Végzéssé lőn hogy, a mult országgyűlésen határozatba ment kamatbiztosítás megnyerésének reményében, a vasut építése, mihelyt az előmunkálatok megengedik, haladéktalanul megkezdessék.

De ezen egyesülés után is merültek még fel némi ármányok, melyeknek czélja volt, az országra nézve minden tekintetben oly nagy előnyöket ígérő vállalatot megghiúsítani. Nem sokára a két társaság egyesülése után, a zengi kikötőre legfelsőbb helyen 260,000 ft. utalványoztatott; egyszersmind pedig a kérelmező társaságnak, melynek élén az illyr szenvű Vraniczány család áll vala, engedelem adatott a katonai örvidéken keresztül Sziszekttől Zengbe, vasutat építeni. Ezen új terv s engedély egyenesen a vukovár-fiumei vasut lehetetlenítésére volt ugyan számítva; a czél azonban nem érte el. A vukovár-fiumei vasuttársaság nem ijedt meg, nem veszté el bátorságát. Sőt miután a tervben azon fontos javítás tétett, hogy a pálya Vukorvártól Eszéknek, onnan a Dráva völgyén, Baranya, Somogy és Zala megyék közelében, majd ismét a Dráva és Szávavölgy közti vizválasztó hegylánczot kedvező helyen átvágva, a Szávának mindenütt a magyarországi megyék felé eső balpartján Zágrábig; azon túl pedig, egy átmetszéssel a Kulpa völgyébe átmenve, Károlyvárosig vonassék: az előmunkálatok annyira elkészítettetek, hogy azokat, a szerződés megkötése végett, az országgyűlésnek is be lehetett mutatni.

Mi alatt Kossuth az ellenzéki párt nagy részével, egy önálló

magyar kereskedelem megalapítása végett a vukovár-fiumei vasutnak, mint ama célra vezető fő eszköznek, létesítése mellett küzdött, Széchenyi István, most már hivatalánál fogva is, szinte buzgóan, de a Kossuthétól eltérő irányban, munkálkodott az anyagi érdekek emelésében. A tiszaszabályozás roppant fontosságu s már nagy sükerrel megindított munkáján kívül, az országgyűlés előtt, melytől ő a közlekedési ügyben eldöntő megállapodást várt, leginkább ezen ügynek rendezési tervével foglalkodott. És e terv, melyet ő egy külön, hivatalos jelentésnek czímezett, munkában ki is adott, méltó vala e nagy hazafi és státusférfiné névéhez. Egy teljesen beavatott szakértő teremtménye az, melynek alapján néhány évtized alatt teljes virágzatra varázsoltatott volna a sok tekintetben hátramaradt ország.

A « nagy magyarnak » — mint őt egykor Kossuth nevezé, e tervében is a nemzetiség volt a sarkpont, melyből kiindult, melybe mindent visszavezetett. Azon eszme, melyet ő eddigi irodalmi s gyakorlati működéseiben annyi változatossággal legfőbb kiindulási pontunkul, egész átalakulásunk alapjául kitűzött: miszerint tudniillik a Pesten központosított s onnan az ország minden részeibe kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést a nemzetiség szilárdítására s felvirágzására kamatoztassa, — lengi keresztül ezen munkálatot. Ezen eszmét nagy következetességgel alkalmazza ő e tervzetben a nélkül, hogy bárhol is legkevesbbé sértené a különböző ajku népiségek érdekeit s féltékenységét. De bár azokat mindenütt óvatosan kiméli, az egész rendszer összegének oly biztos leendett hatása, hogy általa minden valószínűséggel szerencsésen megoldottt volna Magyarország nemzetiségi átalakulásának kérdése.

A munka lényegét némely viz-szabályozásokon s a szellemi érdekekre vonatkozó intézeteken kívül, egy rendszeres, központosított vasuthálózat teszi, melynek négy fő vonala képezné az országos közlekedés alapját. E fővonalok következők: 1. A pest-bécsi, mely már munkában s némi részben készen is volt, s mely az országot Németország által az északi s nyu-

1846.

goti tengerrel hozná kapcsolatba. 2. A pest-fiumei, mely a földközi tengerre nyitna utat. 3. A pest-aradi, melynek egy része Szolnokig már megnyitott, s Erdélyen át tovább folytatva, a kelettel hozandott érintkezésbe s megszüntette volna azon nehézségeket, melyek az orosz kezében létező dunai torlatok szándékos beiszapoltatásából eredtek. 4. A pest-kassai, mely a Hernád völgyéből a Poprád völgyébe vezetvén, az északkal tenne összeköttetésbe. — De lesz még utóbb alkalmunk visszatérni ezen munkára, mely anyagi s politikai irányánál fogva egyaránt felette nevezetes.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyűlések.

Az országgyűlés Erdélyben, 1843-ban, mint föntebb látók, kevés eredménnyel záratott be; és még azon sovány törvényjavaslatok sem nyerhettek királyi sanctiot, melyek a kormány által előlegesen helybenhagyattak. Az 1846-ki július 9-kén kelt királyi leirat ennél fogva, mely Erdély rendeinek september 9-kére Kolosvárra országgyűlést hirdetett, kétszeresen feszült várakozást ébresztett mind Magyarországon, mind magában a tartományban.

Hogy Erdély minden tekintetben még nagyobb hátramaradásban pangott mint Magyarország, csodálnunk nem lehet, megfontolván, hogy ott még többek s nagyobbak voltak a kifejlést ellenző vagy nehezítő akadályok; még kevesebbek az előmenetel, a haladás elemei s rugonyai, mint Magyarországon; minél fogva Erdély, legtöbb viszonyai tekintetében, mondhatni, még csaknem a középkori állapotokban tengődött.

Ott is, mint Magyarországon, folytonos küzdelemre volt kárhoztatra az alkotmánnyal bíró nemzet a bécsi kormány kényuralmi hajlamai s törekvései ellen; és ott e harc még nehezebb s kedvezőtlenebb körülmények közt folyt a nemzetre nézve, mint Magyarországon. A külön elemekből álló, különben is kicsiny és erőtelen, s szakgatottsága miatt még tekintélytelenebb, nemzet vagy inkább nemzetek — mert mint

Erdély hátramaradásának főbb okai.

1846. tudjuk, Erdélyben három törvényes nemzetiség létezett — még sokkal kevesebb erélyt és erőt valának képesek kifejteni a bécsi absolut irányok ellen, mint a magyar. Minek következtében a bécsi kormány, gyakran az alkotmány s létező törvények ellenére is, reáerőszakolta a maga akaratát s irányát a tartományra. A század elejétől kezdve alig volt országgyűlés, melyen Erdélynek egy vagy más alkotmányos joga meg nem csorbított, gyöngített, vagy végkép el nem törültetett volna. A diéták arra látszának rendeltetve lenni, hogy az alkotmányos életet mind szűkebb korlátok közé szorítsák; az önálló, független kormányzatot a bécsi kényuralomnak mind nagyobb mértékben alája rendeljék; s így az alkotmányosságnak némi árnyékát fentartván, az absolutismust törvényeik által mindinkább megalapítsák. E czélt ott annál könnyebb volt elérni a bécsi kormánynak, minthogy neki az országgyűlés szerkezete s elemei tág befolyást engedtek, s azok ennek hatása alatt lassanként oly változást szenvedének, hogy a kormány, az országgyűlésen résztvevő királyi hivatalnokok nagy száma s a szász nemzet sympathiai következtében, a többséggel jobbra kénye szerint rendelkezhetett. Ha pedig néha megtörtént, hogy az alkotmány veszedelme erélyesebb ellenzésre költötte fel a nemzetet, mintsem a kormánynak tetszett: akkor ez, a körülményekkel megalkuvás, az alkotmányos jogok kimélete helyett, az országgyűlést rögtön, némely esetben, mint 1835-ben látók, minden törvény megalkotása nélkül is feloszlatta. És azután, hogy a rendeket máskor akaratának elfogadására hajlandóbbakká tegye, a törvények ellenére, önkényesen felfüggeszté az alkotmányt, vagy számos éveken át nem tartott országgyűlést, mintegy értésökre akarván adni: hogy az alkotmánynak azon romjait is, melyeknek még birtokában vannak, puszta kegyelemből hagyja meg nekik. A kormány pedig, mely ekként túlsúlyú befolyással bírt az országgyűlések határozataira, a lefolyt korszak alatt követett stabilismusi politikája mellett óvakodott reformról, javításokról gondoskodni. S így lőn,

hogy nem volt Európában — az aldunai tartományokat kivéve, némi alkotmányossággal s a törvényhozásra befolyással bíró nemzet, melynek kebelében annyira fenmaradtak volna a középkori állapotok, mint az erdélyi hármás nemzetben.

De a hátramaradásnak nem egyedül a kormány volt oka: nagy bűn terheli e tekintetben a szász nemzetet és a magyar arisztokrátiát is. A szászok, bár nemzetiségökben soha legkevesbbé sem háborítottak, a nagy Németország felé sóvárgó rokonszenveiknél fogva, a magyart majdnem ellenségnek tekintették; s a német nemzetiség felmagasztalt ábrándjaiba merülve, az erdélyi nemzetiség kifejlését, s ennek folytatában az érdekek egyesülését, a törekvések közösségét, mi nélkül pedig haladás nem állhat elő sehol, egyáltalában megakadályozták. És ezen kívül, miután a szászok a mult időkben magoknak számos privilegiumokat, az oláhok irányában pedig, kiket lassanként elnyomtak, alattvalóikká, jobbágyaikká tettek, magoknak sokféle előjogot szereztek: ösztönszerűleg elleneivé lettek minden haladásnak, melynek első feltétele volt, lemondani kiváltságaikról s előjogaikról, egygyé olvadni azokkal érdekekben, jogban, törekvésben, kik felett úri jogokat gyakoroltak, vagy helyesebben, bitoroltak. És e tekintetben egy elv, egy irány vezette őket az arisztokráciával. Ők, mint nemzet, voltak arisztokratái az elnyomott, szabad földeikről vagy kiszorított vagy azokon leigázott oláhoknak.

Az arisztokratia hasonló ösztönöktől vezéreltetve, szintazon módon, siket maradt a kor intő szavára. Nem hiányzott ugyan Erdélyben sem néhány emelkedett lelkű, hazafiui szellemű férfiú, kik átlátták, hogy a haza valódi érdekétől, korszerű haladásától elválhatatlan az egyesek érdeke, s készek voltak feláldozni kiváltságot s előjogot, hogy egyéni jóllétüket is az e módon kifejlendő haza jóllétében neveljék. De ezek kevesebben voltak, mintsem hogy képesek voltak volna magok után ragadni az önző vagy elfogult, lomha nagy tömeget. Az utósó években Magyarországnak, bár szinte csak lassu, mert sokfélekép akadályozott haladása, a nemzeti rokonságnál fogva

is mind többeket megtérített ugyan; de ezek száma a mozdulni, privilegiumaiktól megválni nem akaróké arányában még mind csekélynek mondható. A két ország közt nagy különbséget tett az, hogy Magyarországon a magas arisztokratia, bár többsége még itt sem csatlakozott a szabadelvű zászlóhoz, de már legalább pártot alkotott, mely a haladás, a reform mellőzhetlen szükségét tagadni nem merte; sőt legújabbán maga is reformot, a szabadelveükétől módban s irányban ugyan különbözőt, de mégis tényleges, a privilegiumok s előjogok áldozatával járó reformot tűzött ki programja élére: de Erdélyben tulajdonkép ily conservatív, vagy, mint magokat nevezni szerették, mérsékelt, fontolva haladó párt sem létezett. A többség ott csak előjogait, privilegiumait bálványozta; elvről mit sem tudott, mit sem aggódott. A másik nagy különbség a két hazában abban állott, hogy míg Magyarországon a felvilágosodott közép birtokos nemesség nagyobb része a haladás, a reform zászlója alatt önzetlen megtagadással küzdött: Erdélyben e közép nemesség többsége is egy hajóban úszott a fő arisztokratia többségével.

A privilegiumokat áldozatul kívánó reformtói félelem általában télen indolentiába sülyesztette, kevesek kivételével, még a vármegyéket is. E tétlenség oly nagy volt, hogy némely megye évente is alig adta életének némi jelét. Míg Magyarországon a megyék, közgyűléseiken az ország legfőbb érdekeit oly hévvel vitatták meg: Erdélyben több megye találatott, mely egész éven át nem tartott közgyűlést; s ily esetek még az 1843-ki országgyűlés után sem voltak gyérek, bár annak eseményei eléggé képesek lehettek volna fölébreszteni az alkotmányos nemzeti szellemet. Csak midőn a nemesi előjogokat fenyegette veszély, ébredt fel szendergéséből a nemesség tömege, hogy felforrott haragjának zajával némitsa el a korszerű szózatot, melyet a szabadelvűek a reform érdekében emeltek. Ez történt, például, a háziadó ügyében, mely, miután felette Magyarországon oly hevesen folyt a vita, itt-ott Erdélyben is szőnyegre hozatott. Az önző arisztokratia

itt is korteseket kezdett bevinni a megyei gyűlésekre, melyeken a nemfizetés privilegiumának vészharangja megkondult, s nyers tömegekkel szavaztatta le a haladás ezen egyik, legfőbb feltételét. Így történt például Kolos, Felső-Fehér, Torda s némely más megyékben. Sőt azzal még meg sem elégedtek a kiváltság önző hősei, hogy a házi adót hosszú időre eltemették; hanem, hogy a szabadelvűekben, kik a háziadó elvállalása mellett küzdöttek, e reform egykori keresztültelére még a reményt is elöljék: azon bűnös hátralépéstől sem rettentek vissza, miszerint végzésileg kimondatnék, hogy nem csak elvállalni nem fogják soha a háziadót, hanem annak terhe alól még azon egy házhelyes nemeseket is felakarják mentetni, kiket régibb törvények a háziadó fizetésére szorítottak. Oly felvilágosodott, a magán érdekét a köz jóllét igényeivel összekapcsoló határozatok, minőnek Alsó-Fehér megye derék rendei, Kemény Dénes által vezérelve, a házi adó elvállalásának kimondásában példáját adták, ritkák valának Erdélyben.

A jobbágyosztálynak, mely e szerint minden közterhet egyedül hordozott, állapota még sokkal nyomasztóbb volt, mint Magyarországon. Itt az 1836-ki urbéri szabályozás óta a törvény a jobbágy terheit sokfélelékép megkönnyítette, tartozásait és szolgálatait szabályozta, személyét s vagyonát az úri önkény ellen megvédte; s ha nem adott is az még neki teljes polgári jogot: a közvélemény, mely az átalakulást ellenállhatatlan erővel sürgeté s mind közelebb és közelebb hozta, legalább biztos kilátást, alapos reményt nyújtott neki annak megnyerésére.

A földnép állapota.

Erdélyben, Mária Terézia igen hiányos szabályain kívül, még nem léteztek urbéri törvények; a jobbágy ott, mind személyére mind vagyonára nézve, csaknem korlátlanul ki volt téve a földes ur önkényének. És ezen önkény annál gyakoribb, találékonyabb s kiméletlenebb volt a jobbágy elnyomásában, minthogy ott a nemesség is általában véve szegényebb s míveletlenebb vala mint Magyarországon; közvélemény

1846.

pedig, mely erkölcsi erejével a törvények hiányát némileg pótolta volna, a jobbágy javára Erdélyben nem létezett. Ehhez járult hogy, a székely földet kivéve, hol a nép majdnem egészen szabad birtokosokból áll, s azért mind jogi, mind szellemi, mind anyagi állapotára nézve hasonlíthatatlanul nagyobb jóllétnek örvendett, mint egyébütt, — a köznevelés mondhatlanul elhanyagolt vala, s annak következtében a jobbágyosztály szellemileg s erkölcsileg alacsonyabb fokon állott, mint a szomszéd hazában. Végre már egyedül az is elegendő volt rosszabbá tenni a jobbágy sorsát Erdélyben, mint az, még az 1836-ki urbéri törvények előtt is volt Magyarországon hogy, hasonló szolgálatok s terhek mellett, amott általában véve sokkal kevesebb volt a haszonvételére engedett föld, mint itt; minek következtében a közadó s földesúri szolgálat és tartozás aránytalanul nehezedett vállaira.

Ily nyomasztó lévén sorsa az erdélyi jobbágyosztálynak, az urbéri szabályozást már ezen nagy különbségnél fogva sem lehetett tovább halasztani, mely a két haza jobbágysorsát közt létezett. Erdély népe sóvár kebellet sóhajtozott hasonló jóllét után, minőben sorsfeleit a Királyhágón innen lenni szemlélte. Még továbbra halasztani e földnép sorsának javítását, annyi volt volna, mint eszélytelenül felidézni a hasonló okokból származott Hóra s Kloska lázadás mult századi szörnyű eseményeinek veszedelmét; vagy a föld népét a galicziai parasztok nem régi borzasztó kicsapongásai kárhuzatos példájának követésére ingerelni.

Az országgyűlés fő tárgyai

Alig volt az erdélyi nemesség értelmesebb, gondolkodóbb osztályának tagja, kit hasonló veszély félelme ne aggasztott volna. És ezen aggodalom befolyása alatt, mondhatni, általános megnyugvással s helyesléssel fogadtatott az országgyűlést kihirdető királyi leirat, mely a tanácskozások fő tárgyául az ürességben lévő királyi fő hivatalok betöltését, s a mult országgyűlésből kiküldött rendszeres bizottmánynak az urbér szabályozásáról készült munkálatát tűzte ki.

De bár mennyire érezték is az erdélyiek, hogy nyakukra

nőtt az urbéri viszonyok rendezésének szüksége : a rendezés módja, iránya s remélhető eredményei iránt igen különbözők voltak a vélemények s titkos vagy bevallott kívánságok. A kiváltságok és előjogok hőseinek önző serege, mig száján a szabályozásnak mellözhetlen szükségét hordozta, oly módon óhajtá végrehajtani a rendezést, hogy az némi színleges hasznok s erkölcsi nyeremények mellett a jobbágy részére, anyagilag tulajdonképen az ő érdekeinek szolgáljon. Mig ellenben a nemesség szabadelvű, hazafiui érzelmű része, mely a földnép emelése által a haza jóllétét óhajtá nevelni, fő elvül tűzte ki, olyképen rendezni az urbért, hogy általa a jobbágyosztály, mind erkölcsileg mind anyagilag kedvezőbb, emberhez méltóbb állapotba emeltetvén, sorsa javulását tényleg érezze s kívánataiban kielégíttessék. De volt ezeken felül még egy, bár számra csekély, de értelemre, lélekne-mességre s jóakaratra nézve kiváló felekezec, mely azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy az urbéri viszonyok, különben is az elavult hűbéri intézetek azon részei, melyek magokat már túlélték, s ugy közállományi mint egyéni tekintetben károsak, minden urbéri rendezést már elkésettnek tartottak, s a helyett örökváltságot, szabad földet kívántak s hirdettek.

A vélemények, kívánságok és czélok ezen elágazásából természetesen heves vitáknak, sok idővesztésnek kellett származni. S nagy részben innen magyarázható hogy, bár az országgyűlés tízennégy holnapig tartott, a hivatalnokok választásain s az urbéri rendezésen kívül alig mutathatott fel egy pár csekély érdekű törvényezikkelyt, bár a rendszeres bizottmánynak több munkálata készen volt a tárgyalásra. De ezen hosszadalmasság s idővesztés miatt nem kevésé gáncsolandó a kormány is, mely gondatlanul elmulasztá a rendszeres bizottmány urbéri munkálatát az országgyűlés előtt kinyomatni, s a hatóságoknak, hogy a felett előleg megállapodhassanak, s végzéseiket követeiknek utasításul adhassák, megküldeni.

1846.

A megnyitási szertartások után, melyeknek végrehajtására báró Puchner altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó volt kinevezve királyi biztosul, felolvastattak a királyi előadások, miknek tartalma az országgyűlést kihirdető kir. leirattal teljesen megegyezett. Tárgyalásra tűzettek ki ugyanis az udvari kancellár s más hiányzó fő hivatalnokok választása; az urbéri rendezés, és ez után a többi bizottmányi munkálatok; végre a mult országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek sanctio alá terjesztése. A gyűlés elnöke volt b. Kemény Ferencz; ki azonban, valahányszor a gyűlésen a kormányzék is megjelent, gróf Teleki József közszeretben és tiszteletben álló kormányzónak engedte át az elnöki széket. A kormányhivatalnokok s más, a kormánypárthoz tartozó, királyi hivatalosak oly túlnyomó többséggel birtak, hogy bár némely hatóságok hiányosan, mások épen nem voltak képviselve, a kis számú ellenzék nem volt képes az országgyűlésnek kivívni a verificatio jogát: a többség azt az országgyűlés elnökének belátására s önkényére bízta.

A választásokkal, melyek közül csak b. Jósika Samu alkancellárét említjük, ki 238 szavazó után 213 szóval választatott udvari főkancellárrá, a választásokat kísérő felirat elveinek meghatározásával s a felirat szövegének megállapításával hosszú tizenhét ülés folyt le; s csak a 18-dikban mutatta be a kormányzó az országosan kinevezett rendszeres bizottmány munkálatait s azok iránti jelentését. Munkálat tizennégy tárgyban készült, melyek közül jelentékenyebb csak hat volt: az urbéri, adóügyi, újonczozási, katonatartási, Erdély czélszerűbb politikai felosztásáról és a szóbeli perfolyam behozataláról szóló munkálat. A pangásban lévő nemzeti élet átalakítását feltételező, szellemi s anyagi érdekeket emelni képes, korszerű radikál reformok szükségének érzete még csak kevés választottak kebelében ébredt fel Erdélyben; a nagy többség részint tudatlanság, részint önző szűkkeblőség miatt, csak meddő, vagy csekély hatású igazgatási re-

formoktól várta, mit azok nem eszközölhettek, a nagy hátramaradás kiegyenlítését, a közjólét felvirágozását.

1846.

Egy hónapig tartott választó szavazási mechanizmus után, valahára megnyílt volna a tanácskozás mezeje; de most ismét a kormány gondatlan hanyagsága volt az akadály. Az urbéri munkálat még csak most adatott sajtó alá. Mig tehát az újságok, s utóbb a követek utasítása végett a hatóságok által tárgyalatnék, az ország rendei három hónapra szétoszlottak. Az időszaki sajtó, a munkát a rendeknek megkönnyítendő, időközben sokat foglalkodott a fontos kérdéssel.

A szünet alatt azonban sok rossz akarat, sok ármány küzdött az urbéri viszonyok tisztába hozatala ellen, s általában igen hevesen folyt az érdek- és véleményharc. Hatóságokban szintugy mint egyéneken, s fájdalom, még a különben szabadelműeket sem véve ki, — nem csekély önzés mutatkozott a fontos tárgy körül. Így, például, Középszolnok megye csak hat holdat határozott egy egész jobbágy-állományul; a különben szabadelvű Felsőfehér azt még kevesebbre, csak öt holdra szabta ki, holott Magyarország legtöbb vidékein 24, sok helyen pedig egész 50 holdnyi földből áll egy egész jobbágytelek. Nem kisebb hiba vagy inkább önzés volt sok megyétől az is, hogy a jobbágyföld mennyiségének alapjául az 1819-ki összeírást állapították meg, mely szerint az urbéres földnek legalább fele kiragadtatott a jobbágy kezéből.

Az urbér tárgyalása.

De egyébiránt rossz volt már az alap is, melyen a hatóságok tárgyalásai folytak. A rendszeres bizottmányi munkálat, melynek készítésében a többséggel bíró maradó pártnak túlnyomó befolyása volt, egy kivihetetlen, a jelen körülményekhez, kivált az urbér mennél előbbi életbeléptetésének elutasíthatlan szükségéhez, oly kevésbé alkalmazott terv vala, mely szerint az urbért legjobb esetben is csak huszonhat év múlva lehetett volna életbe léptetni. Az urbér e munkálatban minden agrariális viszonyok rendezésétől tétetett függővé. A terv szerint tehát előbb fel kellett volna mérni az ország egész territoriumát, hol földesuri viszony s jobbágybirtok létezik;

szabályozni, elkülönözni kellett volna egymástól az uri s jobbagyi birtokot, arányosítani az ugy nevezett királyi haszonvételeket, stb. és csak ott vala azután behozandó az urbér, hol mind ez megtörtént. Ez pedig, ha a munka legrendesebben, lehető leggyorsabban foly is, és semmi akadály által nem gátoltatik, terv szerint, csak huszonhat év alatt történhetett volna meg.

Ily hosszú időre kivetni az urbéri rendezést, annyi lett volna, mint a türelmében kimerült népet a galicziai parasztok utánzására kenyszeríteni. A földnépe közt már valóban mindinkább terjedni s nyilatkozni kezdett a békétlen, türelmetlen hangulat. Az ellenzék tehát mély aggodalomba merült a közel jövőben történhetők miatt s a megyék gyűlésein s a hírlapokban hevesen felszólalt a bizottmányi terv ellen, mely, ha törvénynyé szentesítették, parasztlázadás veszélyének tenné ki a hazát. Nem szűnt meg ennél fogva az agitatio minden nemeit felhasználni, hogy megértesse a reactio, vagy inkább maradók táborával, miképen az urbért nem úgy kell már tekinteni, mint még csak egy tized előtt is lehetett, csak magán jogi vagy gazdasági intézkedést, hanem mint oly országos ügyet, melynek gyors megoldásától függ a haza sorsa, a fenálló rend fentarthatása, a békés haladás lehetőségé.

És az ellenzék e felekezetének teljesen igaza volt; a népben oly hangulat mutatkozott, miszerint ezen országgyűlés nem oszolhatott szét az urbér rendezését törvénybe nem igtatva a nélkül, hogy lázongás veszélyének ne tegye ki a hazát. Való azonban az is, hogy az urbér, feltéve hogy gyorsan behozatik s a nép anyagi terheit némileg könnyíti, jelenleg s egy időre eléggé megfelelelndett a sürgető szükségnek. A reformnak e tekintetben magasabb fokai, minő az örökváltság, a szabad föld, bármi kívánatosnak tetszhetett is, az agráriai viszonyok teljes rendezetlensége, összesítés, tagosztály stb. hiánya mellett, még lehetetlenség volt volna Erdélyben.

És azért méltán gáncsolandó azon különben nemes lelkü,

jó akarattal teljes, de heves vérű s impracticus töredéke az ellenzéknek, mely elkésettnek s azért szükségtelennek tartott minden urbért, s az egész munkálat félretételével, egyszerre az örökváltságra akart ugrani, ezt hirdetvén az előhaladott kor kívánatának. Nem gondolta meg e nemes buzgalmától túlrágadt töredék, hogy átmeneti állapotul, míg az örökváltságra megkívántató előkészületek közérével megtétethetnek, multhatatlanul szükséges az urbér rendezése; nem gondolta meg, hogy örökváltságot sürgetni ott, hol még az sincs elhatározva: mi az urbéri föld, s minő szolgálattal tartozik a jobbágy, tehát mit kellene tulajdonképen megváltani, — annyit tett mint a maradók malmára hajtani a vizet, mint az örökváltság szükséges feltételeit lehetetleníteni. És valóban nem is késett a reactionak néhány ravaszabb egyénisége kizsákmányolni az örökváltsági agitációt: hogy késleltesse az urbér megszületését, s mennél több zavart idézhessen elő, pártolni kezdé az örök váltságnak ily alakban kivihetetlen tervét.

Szerencsére azok, kik őszintén óhajtának egy ideiglenes urbért, mint átmeneti állapotot, melyre utóbb az örökváltságot építhessék, idején átlátták a reactio törekvéseinek célzatát. Minden erejüket reáfordították tehát, hogy kiegyenlítsék az ellenzék ezen meghasonlását, melynek eredménye egy, a maradó párt által decretált rosz urbéرنél egyéb nem lehetett volna; ügyekeztek megalkudni az örökváltság barátai-val, s őket addig is, míg véleményök teljes diadalt vívhatna ki, az ideiglenes urbér pártolására birni. Ezen véleményegyeztetés körül legtöbbet fáradozott a két haza nagy fia, a magyarországi ellenzék hajdani vezére, Wesselényi Miklós. Az ő tekintélyes szavának sikerült végre egyességet eszközölni az ellenzék két töredéke között. És így terveztetett aztán Wér Farkasnak, a rögtöni örökváltságot sürgető töredék egyik kitünőbb tekintélyének, segítségével oly urbéri javaslat, melynél jobbat könnyen lehetett volna ugyan készíteni; de a mely azon előnnyel birt, hogy az urbért tüstént életbe

1846.

léptethető, s egyszersmind szabad mezőt nyitott az örökváltás iránti készüléteknek még a folyamatban lévő országgyűlés alatti megkezdhetésére.

Három hónapi szünet után, január 4-kén végre megkezdett az országgyűlés folytatása; és miután a választásokat megerősítő s néhány más, az előbbi országgyűlés felirataira kelt, királyi válaszok felolvastattak, az elnök tárgyalásra tűzte ki az urbéri munkálatot. Hogy a tanácskozás kezdettől fogva oly irányban induljon, miszerint az ellenzék urbéri javaslatának elfogadása lehetségessé váljék, az örökváltás barátai mindenek előtt a szabad föld elvének elfogadását kívánták az országgyűléstől. Az indítványt b. Kemény Dénes, Alsófehér megye követe s az ellenzék egyik tűz lelkű vezére, tette meg.

«Urbér a nemzetet nyugpontra soha sem viszi, úgy mond egyebek közt; urbér utósó stadium soha nem lehet, hanem csak közbenső. Örökváltás a végezel, mi egyedül alkalmas mód kibontakozni a hűbéri viszonyokból. Az örökváltás az urbéresnek szabad földbirtokot ad a nélkül, hogy a földesur tulajdoni jogát legkevesebbé is sértené. Az örökváltás lassanként viszi át a népet hűbéri állapotából a szabad polgárságra, s így megszünteti azok aggodalmát, kik attól tartanak, hogy egyszerre oly osztály lesz szabaddá, mely a szabadság élvezésére nincs megérve. A mi ez átmenetelt rögtön eszközli az egészen más, mitől isten óvjon bennünket.....»

Utóbb egy megható beszédben fejtegetvén a szabad birtokból mind egyesekre mind az államra áradó előnyöket s áldásokat, egy javaslatot ajánl a rendek figyelmébe, oly javaslatot, mely, ugymond semmit nem rögtönöz, mely módot nyújt arra, hogy az átmenetel huzamos idő alatt történjék. A javaslat im ez: «A hűbéri viszonyok kiegyenlítését a karok és rendek forrón óhajtván egy felől; más felől elismervén, hogy ezen czélhoz jutni örökváltás nélkül nem lehet, a rendszeres bizottság teendői közé sorolják, ez iránt tervet dolgozni. Azonban a jelen szükség igényeinek megfelelni kívánván, nem késnek

Kemény Dénes
indítványa az
örökváltás
iránt.

a karok és rendek urbéri intézkedéseik tárgyalásához azonnal hozzáfogni ».

1846.

És az indítvány alig egy pár ellennyilatkozat után csaknem egyértelemmel elfogadtatván, az urbér feletti tanácskozás tényleg megkezdett. Első kérdésül természetesen az merült fel: elfogadtassék-e lényegileg a bizottmány munkálata, mely az urbért az agrariai viszonyok rendezésével kötötte össze? És miután a többség meggyőződött, hogy az urbért országos felméréstől feltételezni s így számos évekre elhalasztani, veszély nélkül lehetetlen: a maradó párt némi ellenvetései után, határozattá lőn az urbér rögtön behozatala; ugy azonban, hogy az a többi agrariai viszonyok rendezését, elkülönzést, tagosztályt, mi ugy a földesurnak mint a jobbágnak érdekében áll, ne gátolja.

Tanácskozás
az urbér felett.

De az urbéri törvények, melyek aztán a rendek majdnem tiz havi tanácskozásainak eredményei lőnek s az egész országgyűlés idejét betöltötték, koránt sem feleltek meg a jobbak várakozásának s a kor igényeinek. Az ellenzék sokáig ernyedetlenül küzdött a maradók önző tábora ellen, hogy ha már elkéstek a rendezéssel, legalább most ugy intézzék azt el, hogy a nép igazságot nyerjen, s benne a nemzetiség alapja szilárduljon s az állodalom minden igényeinek megfelelő néposztályt nyerjen. Kimerítették az indokok minden nemeit, szólottak az észhez, szólottak a szívhez és lelkiösmerethez; szólottak a becsvágyhoz s nemzeti hiúsághoz, a becsület s nemzeti önérzethez. Előadták hogy még a kormány sem, mely az által, hogy az urbért kiválólág elintézni kívánta, a nép iránti rokonszenvének s pártfogásának kétségtelen bizonyosságát adta, — a kormány sem fog megelégedni egy szűkkeblű igazságtalan urbérrel; hanem majd önhatalmilag rendezi el, miben a rendek igazságosak lenni nem tudnak.

« Őrizzük meg önérzetünket, — mond egyebek közt Kemény Dénes. Egy képviselő testület pedig nem őrzi meg önérzetét, ha megpenészedett, káros kiváltságok mellett viv makacsul, s csak erőszakkal engedi magától kiesikartatni azt, minek ön-

kéntes átengedését méltányosság követelte. Szép és jó volt, hatályos szót emelni a kormány ellen, midőn alkotmányos jogokat kellett védelmezni. De vajjon szép és jó lesz-e kormány ellen szólani akkor, midőn a néptömeg boldogsága forog fenn? Bátor és őszinte szó csak annak szájába illik, ki méltányos és igazságos tud lenni.

«Szóló az ország rendei érzelmeit véli e szavaiban kifejezni, mert nem hiszi, hogy legyen valaki e teremben ki, hol az országgyűlés hecsülete forog fenn, azt bármi áron koczkára tegye.....

«Szívesen mulat e tárgynál, mert ezt tartja a törvényhozás legnemesebb tárgyának. Ugyanazért, ha volnának, kiket a dolog előadott szellemi, ha úgy tetszik, költői oldala nem érdekel, kik csak adatoknak kívánnak engedni, ezekre nézve ime egy kis demonstratio. Adnunk kell, ez axioma. A kérdés csak az, mi adjunk-e, vagy más adjon a mienkből? Ha megvárjuk, hogy zsebeinket kiforgassák: azon kívül hogy nevetéséggé teszszük magunkat, meglehet onnan fognak venni, honnan nem akarnók. Ellenben, ha méltányosak leszünk, egy felől nevetés helyett becsülést fogunk magunknak kivívni; más felől azon zsebünkben adunk, melyből saját érdekünk lehető legkevesebb megsértésével adhatunk.

«Szóló adni akar, de annak nem örvend, hogy más vegyen tőle. Ő akar áldozni, de úgy hogy elismerés kövesse, hogy mind a jelen mind a jövő nemzedéknek becses szolgálatot tegyen; mit az által vél eszközölhetőnek, ha azon nagy felekezettel, melylyel élünk s utódainknak is élniök kell, kibékülünk.

«De van még egy czél; egy oly czél ez, melyről midőn szólani kíván, korlátolt erején felülemelkedve, stentori hangon óhajtana harsogni, melyért, mint Jákob egykor a kedves aráért, hét évig volna kész szolgálni; és e czél: a két hon egyesülése. Abban keresi a legfőbb élvét, ha ez ország méltóvá lesz arra, hogy jobb helyzetű testvére becsülését megérdemelje. Lássá s tanulja benünk Magyarország az erős ön-

érzetet, mely egykor reá nézve is kedvező állapotra fog ben-
nünket felemelni». —

De mind hasztalan. Az önzők nagy táborá, vagy az utasításaik által megkötött, meggyőződéseiket nem követhető képviselők, a legsarkalatosabb kérdéseket akként döntötték el, hogy a megalkotott törvényjavaslat a jobbágyosztály igazságos igényeinek meg nem felelt. Több jeles ellenzéki tag, s köztök b. Kemény Dénes is, látván, hogy hasztalan küzdenek, s különben is, a főkérdésekben kelt rosz határozatokat a mellékesekben meg nem javíthatják, elkedvetlenedve, követségéről lemondott, s az országgyűlést oda hagyta. Mások kitartóbbak, a csekélyebb horderejű kérdésekben is végiglen folytatták a küzdelmet; de miután az urbéri törvényjavaslatok elkészültek, azok ellen óvást nyújtottak be a törvényhozásnak. E lépésre nem azon remény vezette őket, hogy a maradó párt, átlátva a munkálat hibáit, s félve a felelet terhétől, a kívánt módosításokat talán mégis megteendi; ily reménynek a hosszú sükeretlen harc után s akkor, midőn a törvényjavaslat felküldése a királyhoz már el volt határozva, különben pedig az országgyűlés befejezése is ki lévén hirdetve, új tárgyalásra a javaslat nem kerülhetett volna, — helye nem lehetett többé. Hanem tették óvásukat részint azért, hogy ellenmondásuk által magokat küldőik s a közvélemény előtt igazolják; részint azért, hogy a törvényjavaslat alapjának igazságtalanságát s más lényegesb hibáit kimutatván, a kormányt azokra figyelmeztessék s reábirják hogy, mint a törvényhozás osztályos fele, ezen újmutatások szerint tegyen módosításokat a jobbágyosztály javára, a felküldendő javaslatban.

Ilyetén óvás, a megyei képviselők részéről, kettő nyújtatott be, egyik Alsófehér, másik Kolos megye követei által. Egy harmadik óvást az országgyűlésnek több szabad tagjai, név szerint, Teleki Domokos, id. Bethlen Sándor, id. Bethlen János, Rhédey János, Gyulay Lajos, Mikes János, ifj. Bethlen Pál grófok és Kemény Domokos báró adtak be.

Az urbéri törvényjavaslat, csak futólag tekintve is, való-

ban igazságtalan s káros volt az urbéres osztályra, s ennél fogva a házára nézve is könnyen veszélyessé válhatott volna. Az egész urbér e három sarkkérdésen fordult: Mi az urbériség? Miként osztatik fel az az urbéresek közt? Mit kötelesek ezek szolgálni s adózni a földesurnak? A javaslat, mondhatni, mind a háromra nézve jobban kedvezett a földesurnak, mint a jobbálynak.

Az urbériség meghatározását tekintve, a többség, daczára az ellenzék győző okainak, melyeknél fogva a jelen kiigazítandó status quot kivánta alapul vétetni, az 1819-ki összeírást fogadta el a mérték alapjául. Tudta mindenki, hogy a földesurak akkor, általában ellenezvén az önkényes, országgyűlésen kívül tenni szándéklott szabályozást, a kormányilag s több helytt karhatalommal végrehajtott összeírásnál igen kevés urbériséget irattak be. Tudva volt az is, hogy azóta sok önző földesur e hibás összeírásra támaszkodva, jobbágyaikat földjeik nagy részétől megfosztotta. Nem is merte most senki is védeni az összeírást; sőt az országosan hibásnak s hiányosnak bélyegeztetett, s kijavítandónak határozott. A többség azonban teljesen kijátszotta a javítást. Az ellenzék azt kivánta, hogy mind az urbériségnek tekintessék, mit a jobbágy jelenleg bir, vagy miről bebizonyítja, hogy az összeírás alkalmával kezén volt; a többség azonban azt végezte, hogy ha nincs az urbéres kezén azon állomány, melyet a különben is hibás összeírás kimutat, a jobbágy köteles bebizonyítani, hogy az törvénytelenül vétetett el tőle; különben a hiányzó rész nem tekinthető urbériségnek s a földes ur birtokában marad. Már pedig ezt a körülmények közt teljes lehetetlen volt kimutatni a jobbálynak.

Az urbérnek leglényegesebb kérdése abban feküdt hogy a) a státus elegendő jövedelmet adjon az urbéresnek a közterhekre, úri szolgáltatokra, élelmére, folyó költségeire s jövője biztosítására; b) hogy az urbéri telek értéke arányban legyen a terhekkal és szolgáltatokkal. De az új törvényezikkelyek merőben ellenkező elvekre alapítottak. Az ezekben kiszabott

telekmennyiség sok helytt nem csak annál sokkal kisebb volt, mely az 1819-ki összeírás szerint kiszabott, hanem még azt sem ütötte meg, mely az adólajstromban állott! Eddig is alig volt képes a jobbágy, terhei viselésére; az új törvény azonban őt sok helytt végkép megrontotta volna. Érezte ezt a törvényhozó kar többsége is, és remegett annak lehető következményeitől; s az által akart volna segíteni a bajon, hogy a kiszabott telekmennyiséget meghaladó fölös földeket az urbérestől nem rögtön, hanem csak hét év mulva rendelte elvéteni. Mintha az igazságtalanság az által megszüntetett volna, hogy annak végrehajtása pár évvel későbbre halaszthatik!

A szabadelvű ellenzék ezen egy estben még a kormánytól, mint a törvényhozás másik felétől, reménylett segédelmet. Nem hihette, hogy ily igazságtalan, az országra s közbékére veszélyes törvény sanctiót nyerhessen, s bizton várta, mikép a törvény lényegesb pontjaiban kijavítva fog visszaküldetni az országgyűlésre. De e remény is megghiúsult. A kormány nem akarta cserben hagyni a pártot, melyre egyebekben, mint szövetségesére, támaszkodott. A javítások, melyekkel a törvény Bécsből leküldetett, igen csekélyek, lényegtelenek voltak. Talán még legjelentékenyebbnek mondható azon változtatás, mely szerint a jobbágyok a kezeiken lévő fölösleg földeket nem hét, hanem tizenkét év mulva köteleztesenek általadni. Szomorú igazságszolgáltatás, mely a jobbágy megfosztását meg nem gátolja, hanem csak még egy pár évvel továbbra halaszthatja!

És ekként, az ellenzék méltó fájdalomra, szentesítést nyert az urbér, ezen országgyűlésnek egyetlen tényleges eredménye. Egészben véve e törvényt, s tekintve azt, hogy azon némi csekély szellemi s még csekélyebb anyagi engedmények mellett, miket az a jobbágnak szolgálatai s tartozásai egynémely részeire nézve nyújtott, őt általában jobb állapotba nem helyezte; sőt különben is szűk mértékben szabott földeit az elébbi mennyiségnél kevesebbre szállítván, teherhordási ere-

jét, vagyonosságát sok helytt tetemesen csökkentette, — nem kételkedünk azt egyáltalában rosznak s a közállományra nézve is veszélyesnek bélyegezni. Az urbér rendezése előtt is, igaz, szomorú, elnyomott vala Erdélyben a jobbágyosztály állapota, s mit legsajnosabbnak kell tekinteni, a földes ur leleményes önkényétől függött sorsa. De, részint mivel e régi nyomort túrni megszokta, részint mivel a sokáig el nem maradható urbértől várta annak enyhítését: csendesen, békével viselte az ígát. Az újítás azonban, mely e reményeit megghiúsítá, sőt a nyert csekély engedmények mellett földjei egy részétől megfosztá, könnyen lázadásnak válhatott volna indokául. Hogy ez a törvény kihirdetése után nem történt, oka csak abban feküdt: hogy földjei tőle tüstént nem vétettek el, néhány hónap múlva pedig a megváltás ideje váratlanul megérkezett. De ha a következő évi események nem történnek, s a tizenkét év alatt a törvény meg nem javíttatik, hanem azok letelte után a fölös földek, miként a törvény rendelkezte, a jobbágytól elszedetnek: Erdély kétségen túl veszélyes válságnak ment volna elébe. Szerencsére, a magyarországi egyesülés, a következő évben, Erdély földnépére is meghozta a szabad birtok áldásait.

Az országgyűlés november 10-kén szétoszlott.

HETEDIK KÖNYV.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzőtt időszak
eseményei.

ELSŐ FEJEZET.

Pártharcok s állapotok az 1847-ki országgyűlés előtt.

Azon heves pártharcok közt, melyek a kormánypolitika megváltoztatásának s ezen új irány és a nemzeti törekvések közt támadt összeütközéseknek következtében a hazában folytak, egy igen nevezetes esemény merült fel, melynek meg nem határozható, de minden esetre igen fontos következményei lettek a hazai ügyek alakulására a közel jövőben. Ezen esemény nem más volt, mint József főherczeg nádor lelépte a színpadról.

Az utósó évek eseményeiben ritkábban fordul elő József főherczeg neve. Ennek oka nem abban keresendő, mintha az aggastyánt ötven évi hivatalkodása annyira elfárasztotta, vagy a kor súlya elgyöngítette volna, hogy már képtelenné vált jelentékenyebb befolyást gyakorolni az ország eseményeire. Sőt egész utósó betegséugeig, mely 1846-ki októberben kezdődött, folyton s élénken részt vett ő a hazai ügyek igazgatásában. Midőn a magyar kormány élén álló férfiak, a conservatív párt egyik töredékével irányban, törekvésben szorosan egyesülve, szinte párttá lőnnek, a főherczeg nádor, nem vett többé részt kezdeményezőleg a kormány intézkedéseiben; hanem a pártok felett állva, ötven éves közéletli tapasztalatait, kormányzói bölcseségét s tapintatát, melylyel nagy mértékben birt, a harc hevének mérséklésére, a pártszenvedély lohasztására fordította. A szerep, melyet ő ezen utósó évek

1847.

József főherczeg nádor halála.

1847.

alatt játszott, a közvetítés, mérséklés, közbenjárás, egyeztetés, engesztelés szerepe volt, melyben, mint például a védegyeleti összeütközésben, felette hasznos szolgálatokat tőn a hazának.

1846-ki novemberben telt be a főherczeg nádori hivatalviselésének ötvenedik éve; és a nemzet, mely benne nem csak első tisztviselőjét, hanem leghívebb barátai egyikét tisztelte, nagyszerű ünnepélyekkel szándékozott nyilvánítani hála-ját és szeretetét a népszerű aggastyánnak. De a sors másként akarta. Az ősz férfit, ki egy idő óta már gyakrabban gyöngéledett, október elején súlyos betegségbe esett. Az ősz folytán egy ideig lábbadozni kezdett ugyan; de a nyavalya az év végén oly súlyosan tért ismét vissza, hogy életéhez semmi remény nem maradt többé fenn. «A végzet, u. m. a Hirlap, haláltakarót vetett az oltár fölébe, melyen a nemzet a hála tüzét meggyújtandó vala». Január 13-kán megszűnt élni.

József főherczeg nádor, ha halálos ágyán visszatekintett hosszú politikai pályájára, nyugodtan s működésével megelégedve, hajthatta le fejét sírjába. A nemzet őszinte fájdalommal gyászolta őt, ki minden pártnak egyaránt kiérdemelte bizodalját, becsülését és szeretetét. A nemzet még csak kezdetét élte kifejlődésének; de a haladás, melyet az utósó huszonöt év alatt tett, nagyobb vala, mint összes történetünk bármely korszakában. És e haladásnak az elhunyt nádor vala egyik leghívebb, legbuzgóbb ápolója. Nemzetiségünk s alkotmányosságunk, nehéz küzdelmek után, kivitva valahára elismertetését; és ebben, minden pártok hálás elismerése szerint, nagy volt az ő érdeme. Bár ifjúkori neveltetése idegen vala, megtanulta s megszerette a nemzeti nyelvet; s hogy az valahára azon polezra emeltetett, mely azt megilleti, nagy részben neki köszönhető: ő támogatta s vezette véggyőzedelemre a nemzet ebbeli hosszú törekvéseit. Azon korszakokban, midőn a birodalmi miniszterium, követve kényuralmi hajlamait, alkotmányunkat erősebben ostromolta, s a korlátlan birodalmi kormánylat elveit s formáit az alkotmányos életbe beoltani s

ezt lassanként elfojtani czélul tűzte volt ki: ő, a nemzet nádora, s tiszte szerint az alkotmány és törvények őre, hatályos közbenjárásával az udvarnál, hol e miatt sokáig nem is nagy kedvességben állott, tanácsával, vezérletével a nemzet részén állva, hűven törekedett elfordítani a veszélyt, megmenteni az alkotmányos jogokat. Midőn a nemzetet vallásos viszálykodások pártokra szakgatták, melyeknek szenvedélyessége a hazát elláthatatlan zavarokkal fenyegette: az ő engesztelő szelleme, bölcs és erélyes közbenjárása eszközölte leginkább a viszályok békés kiegyenlítését. Ő melegen érzett e hazáért, melynek hosszú élete munkás napjait szentelé; melynek örömeit s fájdalmait ifju korától kezdve fél századon át megosztá; melynek kifejlődésén hűven, ernyedetlenül munkálkodott. A nemzeti ipar, tudomány, anyagi, szellemi s erkölcsi kifejlődés egyaránt ápolóra, előmozdítóra talált ő benne. A magyar nemzeti akadémia első pártfogóját s megalapítói egyikét tisztelte ő benne. A Ludovicæa s még inkább a pesti nemzeti muzeum kivált az ő buzgalmának köszönte lételét. Alig volt valamely nemzeti intézet, melyben ő pártfogásának nyomát, emlékét nem hagyta volna. Pest nagyobbodása és szépülése, egy virágzó európai várossá emelkedése, egyike volt az ő munkássága kedvenc tárgyaitnak. Szóval, e nevezetes korszakban, melyben a nemzeti virágzatnak magvai hintettek el, első esirái s bimbói fejlesztettek ki; melyben a sováron óhajtott nemzeti jóllét s nagyság alapjai rakattak le, ő, a nemzet élén állva, mint annak hű barátja, tanácssal és tettel segíteni, a haladást előmozdítani mindenkor kész, buzgó és fáradhatatlan volt.

De nemesak mint első tisztviselő s kormányférfi, hanem mint ember is kiérdemelte ő mindenki tiszteletét. Éles eszét, gyors felfogását, a legbonyolultabb kérdések világos előadását, valamely kérdésben a számtalan felé elágazott véleményeknek szabatos összeszedését s pontos ismétlését, számtalanszor bámulta benne az országgyűlési közönség. Tisztább, classicusabb latinsággal mint ő senki sem beszélt. Ő tartatott az

1847. országban a jog- és törvénytudósok legkitünőbbjei egyikének, vagy épen elsőjének. Természet- és gazdasáttudományának maradandó tanúja Alesuth, kedvencz nyári lakhelye, melyet sivatag homokpusztából virágzó kertté s példány-gazdászattá varázsolt. Szokásai, életmódja a legegyszerűbb, minden fény s pompa-szeretettől idegen, inkább polgáris, mint fejedelmi, családias volt. Szórakozást munkás napjaiban legörömostebb családja körében, a tudományokban, kivált természettudományi s utleirási olvasmányokban, fűvészet s kertészetben s a mezei gazdaszat egyéb ágaiban keresett.

Jellemének az igazságérzet s emberszeretet, kitartás és türelem, gyöngédség és béketűrés, voltak kitünőbb vonásai. Ő soha sem ébresztett azokban, kikkel dolga volt, teljesíthetlen reményeket; s általában mondhatni, többet tett, mint ígért. Rendkívüli örömet nyilvánított, midőn sikerült neki akadályokat elmozdítani; s a már félig reményevesztettet kívánatainak keresztül vitelével meglepni. A parasztot, műveltetlent, ha kérelme teljesíthetetlen volt, nagy béketűréssel ügyekezett felvilágosítani s meggyőzni a lehetetlenségről; s e capacitatio ritkán maradt sükeretlen, úgy hogy nem egy kérelmező mondá tőle távoztában, miképen nem adatott meg ugyan kérelme, de tudja legalább miért nem, s megnyugszik benne. Midőn ellenben egy magasabb műveltségű s állásu adott elő oly kérelmet, mely nem vala teljesíthető, azon esetben rendszeren hallgatott, s ama jogtudományi szabály: «a ki hallgat, megegyezni látszik», érvénytelen volt előtte; sőt ellenkezőleg, hallgatását tagadás jelének kelle tartani. E hallgatás gyöngéd kedélyből származott: nem akarta a kérelmezőt egyenes, nyilt tagadás által megszomorítani. E mellett azonban igen ügyes tapintattal rendszeren oly tárgyra fordította a beszédet, hol a hallgatással elutasított kérelmezőnek valamely teljesíthető kérelmet adhatott nyelvére, vagy más valami kellemest mondhatott vagy tehetett neki. A hallgatás ezen kívül nála még a fájdalomnak és bánatnak is biztos jeléül szolgált. Ő nem hamar kedvelt meg valakit; rokonszenvi hajlamokat

első közeledéskor nem nyilvánított; de kit egyszer megszerezett, kegyét az nem könnyen veszthette el többé.

Utolsó életéveiben, midőn hanyatló kora s gyöngülő egészsége az utódáróli gondoskodást mind szükségesebbé tette, a kormány oly szándékot látszék ápolni kebelében, hogy a jövő nádorválasztásnál a királyi család tagjai mellőztesenek. Egy főherczeg nádor magas állásánál fogva sokkal inkább korlátozó a bécsi kormányt, midőn vele véleményben nem osztozott, mint más valamely egyéniség. Ezen kívül még azon körülmény is igen fontosnak látszott hogy, ha már az udvar főherczeget enged választatni: a nemzet bizodalma nem mást, mint József fiát, István főherczegét, a nemzetnek, kivált a pesti árviz óta, midőn magát erélye, segélyre kész emberisége által oly igen kitüntette — kedvenzét, emelendi a magas méltóságra. Már pedig István, jelleménél fogva a népszerűségre sokat tartó, több alkalommal oly szabadelvűséget nyilvánított, hogy a bécsi miniszteriumnak nem lehetett inyére, őt az ország első méltóságába helyezve látnia. Tekintetbe vétetett végre még az is hogy, ha a nádorság József családjában több nemzedéken keresztül apáról fiura száll: ezen ág, folyton a nemzet kebelében lakva, a nemzettel érzelemben, irányban, törekvésben mind szorosabban összeforrand; miből, főherczegi állásánál fogva, számos kellemetlenségek fejlődhetnek ki a birodalmi miniszteriumra, sőt, bizonyos körülmények közt, magára az udvarra nézve is. Ugy hallatszék ezeknél fogva, hogy az udvar József nádor halála után nem volna hajlandó fiának, Istvánnak, megválasztását megengedni. Erre látszott mutatni az is, hogy a főherczegét már egy pár év előtt eltávolították az országból, hol néhány ifjabb magyar főurral meghittebb barátságba kezdett lépni, és Csehország kormányzójává nevezték ki. Azonban, bár mennyi való e közhírekből, József végóhajtásainak egyike volt, fiának a nádorságot biztosítani. Ez iránt értekezett is testvérével, Károly főherczeggel, midőn ez őt halálos ágyánál

1847. meglátogatta. S mondják, hogy ennek ígérete s utóbb közbenjárása vezette volna őt kiváratának teljesezésére.

István főher-
czeg királyi
helytartóvá
kinevezetése.

De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy már jan. 15-ről oly értelmű királyi leirat érkezett a helytartótanácsához s főtvörvényszékhez, mely szerint Ferdinánd király, «a súlyos veszteséget legalkalmatosb s királyi és atyai szándékainak leggyorsabbban megfelelő módon pótolandó, . . . addig is mig a nádorválasztás legközelebbi országgyűlésen következni fog, főnséges cs. kir. főherczeg Istvánt, az elfelejtethetlen boldogultnak nem csak fiát, hanem, lelke- s szívének, már is kitüntetett dicső jelleméről ítélve, örök emlékezetű atya erényének is méltó örökösét, Magyarországnban királyi helytartóvá, s a hétszemélyes tábla elnökévé nevezi ki. »

E kinevezés, miként az országszerte nyilatkozott öröm s meglegezés tanusítá, teljesen kielégítette a nemzet óhajtását. István főherczeg, tökéletesen magyar neveltetése, kedveltető magaviselete, a haza s nemzet iránt sok ízben tanusított rokonszenve s ragaszkodása miatt, első ifjuságától fogva kedvence volt a nemzetnek. És most a rokonszenv s közbizodalom, tette képes fiatal ereje iránt azon reményt ébresztette a nemzetben, hogy a hosszú, nehéz küzdelem után, az ő közremunkálása, vezérlete által valahára szerencsésen végbemenend a reform, az átalakulás nagy munkája.

István főherczeg személyében több oly tulajdonság létezett mely e reményt teljesen igazolni látszék. Ő, ki e hon levegőjét szivta be először, ki e hon nyelvét gyermekkorától fogva, melyben Alesuton a szegény földnép s gazdatisztek fiai valának játszó társai, tökéletesen beszélte; kit e honhoz egy atya s anya sírja s ifjuságának kedves emlékei kötének, szerette e hazát; s ő magát, szíve vonzalmánál fogva, inkább e haza fiának s polgárának, mint a fiatalágában ritkán láttott uralkodó ház tagjának, szerette tekinteni s másoktól is tekintetni. A jó szándék s akarat tehát, hazájának magas állásában hasznosan szolgálni, azt boldogítani, benne nem hiányzott. Egy iratában, melylyelatyja hamvainak eltakarítása

után a kir. tábla részvéttanusító levelére válaszolt, maga is ekként nyilatkozott: « Reánk maradt dicső feladásul, tovább építeni azon művön, mely körül ő fáradozott; s hiszem, ha annyi erővel áld meg a gondviselés, mennyi buzgó akarat él bennem..... megleléssel fog felettünk lengeni a Boldogultnak szelleme. » A népszerűség szeretete mely után hazájában vágyódott, melyet, mióta ifju korra érve, nyilvánosan s a társalgási körökben, ünnepélyeken, vigalmakon, megjelenni szokott, fesztelen, minden rátartástól, gögtől ment, nyájas, barátságos magaviselete által keresni —, hol pedig tette volt szükség, erély s buzgalom által — mint például a pesti vizár alkalmával — kiérdemleni ügyekezett, korán tette vágyó kedélyt, becsérzetet tanusított jellemében. A hazabani neveltetése, mely neki alkalmat nyújtott a nemzet szokásaival, erkölceivel, törekvéseivel tökéletesen megismerkedni, azokkal saját szellemének fejlődését, irányát azonosítani, megkönnyítették neki a nagy szerepet, mely reá a nádori méltóságban, a nemzet élén várt. Lelke élénk, könnyű felfogással lévén megáldva, a böles atyának oldala mellett — ki önmaga vezérelte gyermekei nevelését, a felnőtt ifjuval pedig sokat társalgott, — ismeretekben, világnézetben, az élet gyakorlati felfogásában, különösen a reá váró nagyszerű pálya iránti tájékozásban, — szóval mind abban, mire magas helyzeténél fogva neki szüksége volt, mi e helyzetbeni magatartása, irányja, elvei, eljárása tekintetében neki utmutatóul, zsinórmértékül szolgálhatott, gazdagodni, növekedni s megerősödni annyi alkalma s tehetsége volt, miszerint a benne helyezett közbizodalom, közszeretet s ezeken alapult remény teljesen igazoltnak vala tekinthető. Minő irányt vett, mivé fejlett az ifju férfiunak a magán életi szeretetre méltó jelleme a közéletben, miként teljesedett az általa ébresztett közvárakozás, a legközelebbi jövőndő megmutatta. E közel jövőndő viharai kemény próbára vetették a nagy reményű ifju főherczeg jellemét s egész egyéniségét. A próba aránytalanul súlyos volt; és ha e viharteljes jövőben a nemzet talán a boldogult-

1847. 1847. nak belátását, bölcsességét, hosszas tapasztalás által szerzett tapintatát, erélyét s tekintélyét visszasóhajtotta: nem annyira a jó akaratu, de a státusférfiui tapasztalat s a kormányzat megszokása által kisebb s könnyebb küzdelmekben még meg nem szilárdulhatott ifju férfinak, mint inkább az idő nehéz súlyának s a helyzet rendkívüli bonyodalmainak tulajdonítandó.

A főherczeg
körutazása.

A főherczeg, részint még a prágai kormányügyekkel, részint Bécsben új helyzete feletti értekezletekkel lévén elfoglalva, csak augusztus végén jött vissza az országba, s ült be mint kir. helytartó a kormányzék elnöki székébe. Megérkeztekor s rövid mulatása alatt a fővárosban határtalan öröm s lelkesedés nyilatkozott személye iránt. Pár nap mulva körutra indult, melyet a pest-szolnoki vasut megnyitásával kezdett meg. E körutnak Kassa, Nagy-Lónya, N. Károly, Debreczen, Arad, Temesvár, Szabadka, Pécs, Eszék, Pakrácz, Károlyváros, Fiume, Zágráb, Varasd, Keszthely, Szombathely, Kismarton, Győr, Nyitra, Trencsén, Rózsahely, Besztercze, Selmecz és Balassa-Gyarmat jelölték körvonalait. Utazása folytonos diadalmenet volt; a nép lelkesedése mindenütt egyiránt nem ismert határt s mértéket. A Kárpátoktól Adriáig, Erdélytől a Lajtháig zsi bongott az üdvözlő öröm zaja. A szeretet és lelkesedés e kitöréseit, ha lehet, még növelték a főherczegnek majd minden állomáson, minden ebéd s fogadtatás alkalmával mondott szavai, melyek többé kevesbbé ama Vörösmartyból kölcsönzött s Aradon elmondott vers változataiból álltak: « addig éljek, míg honomnak élek! » Szerénységét jellemzi viszont az őt Pozsonyban fogadó küldöttségekhez tett nyilatkozata: « Előre örültem, — ugy mond — hogy e megyébe, e helyre jöhetek, hol megboldogult édes atyám ötven év alatt tizenegy országgyűlést élt keresztül; s hol én minden tekintetben jó napokat töltöttem. A pályán, melyre léptem, én még csak kezdő vagyok; s kérem önöket, uraim, hogy felejtsék bennem a kezdőt, és nézzék bennem csak az érdemeket szerzett atyának fiát. » — Komáromban, midőn a hídon bevonult, nagy sze-

renesétlenség érte a nézők seregét. A szigetből a városba vezető, ezölöpökön álló másik, gyalog híd, a nép roppant tömege alatt, mintegy nyolcz öl hosszban leszakadt, s a rögtön segedelem daczára, 79 néző a hullámokban lelte sírját. —

A főherczeg fiatal korának, s a népről reá is áthatott lelkesedésnek talán megboesátható, hogy néhol kissé igen is nyíltan s nem mindig a kellő módon látszott keresni a népszerűséget; viseletében nem egyszer hiányzott ama nyájas, kedélyes, de e mellett komoly méltóság, mely hozzá legjobban illett volna. Egyébiránt a repülve tett körutazás inkább arra szolgált, hogy magát a nemzetnek személyesen bemutassa, mint hogy a hazával, s annak szükségeivel részletesen megismerkedjék.

Budára visszatérvén, Pest megyében okt. 16-kán tartá főispáni beigtatását. Emlékezetre méltó ez ünnepélynél az, hogy Ferencz József főherczeg, Istvánnak unoka öesese, s utóbb osztrák császár, viselte a királyi biztos beigtató tisztét. Az ifju főherczeg tiszta kiejtéssel beszélvén a magyar nyelvet, beigtató beszéde által nagy lelkesedésre ragadta a közönséget. —

A nemzeti érzelmeiről, szabadelvű hajlamairól ismeretes István főherczegnek királyi helytartóvá lett kineveztetése, minek következtében nádorrá választatása is bizonyossá lett, a végdiadal iránt új reményre s bizodalomra ébreszté az ellenzéket. Mert bár mi volt is azon értekezleteknek tárgya s eredménye, melyeket István helytartóvá lett kineveztetése után Béésben a kormány férfiaival hosszan folytatott; a közvéleményben annak hite, hogy István már a népszerűség szereteténél fogva is a szabadelvű reformokra hajlandó, s azokat állásánál fogva hatékony közbenjárásával gyámolítandja, új támaszt s erőt kölcsönzött az ellenzéki iránynak s törekvéseknek.

De ezen támaszra, ezen erőforrásra valóban már volt is szüksége az ellenzéki pártnak. Mind a kormány maga, mind

A két nagy
párt közti
harcz folyta-
tása.

1847.

a conservatív pártnak azon nagy töredéke, mely a kormány-nyal szorosabban szövetkezett, annál több erélyt s tevékenységet fejtettek ki, mennél inkább közeledett az országgyűlés. Minden követ megmozdítának, hogy a diadalt magoknak biztosítsák; és az ellenzékre nézve egynémely megyében fenyegető színben kezdett mutatkozni az ügyek állása.

A kormány
törekvése az
adminisztratori
ügy keresztül-
vitelében.

Apponyi kancellár, az adminisztratori kérdés szerencsés keresztül vitele által remélvén elérni a kitűzött célt, mi nem csekélyebb volt, mint a megyékben túlnyomó befolyást s ennek folytán az országgyűlésen biztos többséget szerezni a kormánynak, — nem csak elijesztetni nem engedte magát megkezdett irányában egynémely megye erélyesebb ellentállása által; hanem, a látszólag növekedő süker által felbátorítva, épen e megyék ellenzését ügyekezett megtörni a rendelkezésére állott kormányhatalommal. Szinte keresni látszék az alkalmat, melyben e megyékkel kiköthessen. Ez alkalmat azonban nem mindig helyesen választá meg, minek aztán néha diadal helyett öngyengítés lett az eredménye.

Igy történt, például, Pest megyében, hol egy váltócsempészeti ügy kerülvén szőnyegre, a megye az előleg is súlyos gyanú által terhelt vádlottat elfogatta. A vádlott barátai által egy elnöki rendeletet eszközlött ki Bécsben, mely szerint a megye annak szabad lábra tételére utaltaték. A kancellária lépése hibás volt. A vádlott, mint a birói eljárás eredménye is tanusítá, e pártfogásra koránt sem volt érdemes. A megye tehát, birói függetlenségére hivatkozva, annál kevesbbé volt hajlandó a rendeletet végrehajtani, minthogy a vádlottnak a perfolyam alatti letartóztatását a körülmények is szükségelni látszottak; különben pedig a mind szaporodó váltóhamisítási bűnök, kivált a középpontban, szigorú eljárást igényeltek. Az összeütközést súlyosbitá az, hogy utóbb a főispáni helytartó különösen megbizatott, tartana vizsgálatot: van-e a vádlott ellen több más kereset is megindítva, mint a mely miatt elfogatása történt; és ha nem volna, a rendeletet hajtsa végre.

A megye rendei e szokatlan megbízásból azt gyanították, hogy a kormány, az administratori rendszer elve szerint, a főispáni helytartót ez esetben is a megye fölébe helyezni, vagy épen egy állandó kir. biztosi rendszert szándékozik létrehozni: kijelenté tehát, hogy a megye törvényszéki s egyéb eljárásának felülvizsgálatára, a hatóság törvényes jogainál s méltóságánál fogva, semmi egyes embert nem bocsáthat. A kanczellária végre a kellemetlen zavarból az által húzta ki magát, hogy az alispánokat, mivel felszólítva sem adtak az elfogatási ügyben kellő felvilágosítást, megszigta; egyébbiránt pedig a pert felsőbb törvényszékekhez rendelte átküldetni. —

Mind a tárgy fontosságára, mind arra nézve, hogy valamennyi hatóságot illető szabálylá tétetett, sokkal keményebb összeütközés származott számos megye s a kormány közt a főispáni helytartók törvényszéki elnökletéből. A megyei törvényszékek egyik lényeges joga s tulajdonsága volt: hogy valamint a bírák, ugy az elnök is a megyei közönség által évenként szabadon választattak. A kormány most befolyását e törvényszékekre is ki akarván terjeszteni, az administratorokat oda utasítá, hogy az elnökletet azokon is szintugy mint a politikai, s igazgatási gyűléseken, ők foglalják el. A rendek azonban a törvényszék függetlenségét megőrzendők, minthogy a kormány e törekvése ellen intézett feliratok czélra nem vezettek, midőn az évente összeülendő törvényszéki bírákat s elnököket megválasztották, számos megyében meghagyták nekik hogy, ha az administrator, a felsőbb utasítás szerint, a törvényszéken mind a mellett is elnökölni kívánna, a bírák azonnal távozván, a törvényszéket oszlassák fel.

Az administratorok törvényszéki elnöklete.

Ily határozat után az administratorok több megyében, kerülve a rendekkel kellemetlen surlódást, miből csak a kormány tekintélyének csökkenését látták következni, nem kívántak elnökölni a törvényszéken; mások azonban, utasításuk szerint, erőszakolni akarván az ügyet, az elnöki széket csakugyan elfoglalták; minek következtében aztán, a megyei határozat szerint, a táblabírák is több helytt szétoszlottak.

1847. Legtöbb esetben, mielőtt ily tényleges összeütközésre kerülne a dolog, a helytartótanács a megyei végzést megsemmítette. De ezen kormány szabály koránt sem távolítá el minden megyében az összeütközést; mert akadt számos megye, mely a helytartótanács intézménye ellen a királyhoz felirván, határozatának érvényességét továbbra is fentartotta.

Ily eset adta elő magát egyebek közt Szabolcs megyében, melyhez aztán a kancelláriától egy igen keményhangu királyi leirat érkezett. A király « ezen merényt szigorúan kárhoztatta, s legfőbb királyi tekintélyénél fogva meghagyta, hogy a kancellária utján adott elébbi rendeletének, nehogy más módokhoz nyúlni kényteleníttessék, azonnal engedelmesskedjenek. » Szabolcs s több más megyék is ilyen kir. leiratokra azután rendesen oly értelemben válaszoltak hogy, miután az administratorok elnökle, meggyőződésök szerint, a birói függetlenségről szóló törvényekbe ütközik; a törvények magyarázata pedig a törvényhozást illeti: kéri a királyt, tűzze ki e tárgyat is a jövő országgyűlésre; addig pedig hagyja fenn az eddigi törvényes gyakorlatot. Szabolcséval egyező volt Zala és több más megyéknek is eljárása.

Pest megyében az administrator a surlódást kerülván, nem igényelte ugyan a törvényszéki elnökletet; mindazáltal az elv solidaritásánál fogva ezen megye is részt vett ez összeütközésben az által, hogy Szabolcs megyének határozatát magáévá tette s eljárását pártolta. A helytartótanács ezen pesti végzést is megsemmítette; majd egy kir. leirat is rosszalta azt a megye rendeinek. Ezek azonban annál inkább részükön lenni állíták a jogot s törvényt, minthogy a megyének egy hasonló határozatát még 1837-ben a boldogult nádor is helybenhagyta; minél fogva szinte megtiltván táblabiráinak az administrator elnökle alatt tartani törvényszéket, ha azt netalán ez is megkísértené, a kérdést hasonlókép a törvényhozás magyarázatára s eldöntésére kívánták halasztani. Ezen vita a kormány s megyék között aztán egészen az országgyű-

lésig kihúzódott, s annak tárgya ott magának az adminisztratori rendszernek általános kérdésében olvadt fel.

Míg a kormány maga ekként ügyekezett keresztül vinni a maga rendszerét s elveit, a conservatív pártnak vele szorosabban szövődött töredéke is eddig szokatlan tevékenységet fejtett ki a diadal kivívására. Fő törekvését abban összpontosította, hogy egy részről a maga kebelében egységet, szoros összetartást, kellő szervezést és fegyelmet alkosson; más részről oly programmal lépjen fel a közönség előtt, mely képes legyen népszerűsége vergődni s még az ellenzék mérsékelt, hidegebb részét is meghódítani. E végre már az elmúlt évben több tanácskozmányokat tartottak, melyeket, hogy bennök az ország külön vidékeiről mennél több tagok részt vehessenek, a pesti országos vásárok idejére tűztek ki. E tanácskozmányokban leginkább gr. Szécheny Antal, b. Vay Miklós, gr. Desseffy Emil, ifj. Majláth György és Somsich Pál valának a fő szerepvivők. Az összejövetelek jobbra gr. Keglevich Gábor főtárnok-mester teremeiben tartattak, ki rendesen az elnöki széket is elfoglalta.

Egy ilyféle, még kisebb körű, összejövetel s értekezlet eredménye lőn, hogy a gyülekezet néhány tagjai megbizattak, hogy a pártnak szorosabb egyesítése s egyéb érintett céljai végett, s különösen azok számára, kik minden kisebb gyülekezetben részt nem vesznek, s ennél fogva a párt ügyeinek fejleményeiről értesülve nem lehetnek, egy terjedelmesebb s indokolt programban fejtenék ki az új conservatív párt irányelveit; melyek aztán egy 1846-ki november 12-kén tartandó nagyobb gyülekezetben adatnának elő s állapíttatnának meg.

E gyűlésen a pártnak mintegy százhusz tagja előtt a megbizott gróf Szécheny Antal következő beszédben fejtegette az új conservatív párt programját:

« A legközelebb lefolyt országgyűlés végével, azon elvárásunk, kik abban vagy személyesen részt vettek, vagy működéseiket a megyei termek és közélet mezején elősegítették,

1847.

A conservatív párt törekvései, gyülekezeti.

Gr. Szécheny Antal programmi beszéde.

1847.

vagy végre a conservatív párt harczeit rokonszenvvel követték, meg valának győződve a felől, hogy az országgyűlés bevégezte az alkotmányos tevékenységet meg nem szüntetheti, föl nem függesztheti, ha csak az országgyűlési eszmesurlódások szellemi eredményeit veszélyeztetni nem akarjuk. E meggyőződés szolgált indokául majd kisebb, majd nagyobb gyülekezeteknek, melyeknek egyike feladásunkul tette, a conservatív párt által követendő elvekre és eljárásra nézve, e gyülekezet elébe javaslatot terjeszteni. E javaslat azonnal be fog mutatattatni a gyülekezetnek; de miután egy ily javaslat a dolog természeténél fogva az elveket csak fő vonásokban foglalhatja magában, miután az inkább az eredményeket mint indokainkat terjesztheti elő: minden félreértés elkerülése végett, azon megbizást nyertem, hogy azokat a gyülekezet előtt kifejtsem.....

« Az említett elvbarátok azon alapelvből indultak ki, hogy oly ország, mely az alkotmányos élet kifejlődését óhajtja, és annak jótéteményeit élvezi, az alkotmányosság föltételeit nem nélkülözheti, annak természetszerű következményeit el nem tagadhatja; és azért, midőn a vélemények különbözőségénél fogva az egy nézetűek szövetkezését épen oly természetesnek mint szükségesnek tekinti: mindenek előtt javaslandónak vélte, hogy az ugyanazon véleményárnyéklathoz tartozó egyének párttá alakuljanak; párttá, mely elhatározott irányzatot és elveket követve, azokat el ne tagadja, el ne titkolja, hanem a nyilvánosság mezején őszintén bevallja, nyíltan hirdesse, férfiasan védje s fentartsa.

« Nem szándékom törvényhozási intézkedéseink, országgyűlési működéseink egész történetét előadni; még egy futólagos áttekintése is egy nagy fontosságú tárgynak kelletinél több időt foglalna el. Csak annyit vélek megjegyzendőnek, hogy a régiebb országgyűlések jelleme az újabbak irányzatától teljesen különböző vala. Még a jelen század első országgyűlésein is a vita legnagyobb részt a fenálló törvények magyarázata körül forgott; és ámbár ezen vitánál is a kü-

lönböző politikai irányzatok befolyása szükségkép vala észrevehető, azon, bizonyos korlátok közé szorított, határozottan kijelölt téren mégis, a vélemények elágazása oly tetemes, oly folytonos, oly következetes nem lehetett mint jelenleg. A fenálló törvények értelmét gyakran az egy politikai irányzatúak különbözőképen magyarázhatják; de azon pillanatban, midőn e magyarázat nem az egyes törvény értelméből, nem egyedül a hazai közjog tételeiből merítettik többé, hanem általános politikai elvek vezérfonalán történik —; midőn nem annyira a létező törvények magyarázatáról, hanem, és pedig főleg, új törvényes intézkedések megalapításáról van már szó; az általános politikai irányzatnak kell szükségkép befolyást és pedig eldöntő befolyást gyakorolnia.

« Az irányzatok különbsége szüli a véleményárnyéklatok eltérését; a véleményárnyéklatok következetesen fentartott s kiképzett elágazása a pártok ellentétét. És bár jelenleg is sokszor az alkotmányos jogok veszélyeztetése említettik, leendő még valaki az ellenzék soraiban is, hogy számos alkotmányos jogok, melyek hajdan a vita tárgyait képezték, most a kormány és ország által egyiránt elismerteknek és elfogadottaknak tekintendők? Ezekre nézve nem az a kérdés tehát többé: hogyan kivivandók? hanem az: hogyan használandók? hogy a haza javára szolgáljanak, és így üdvös gyakorlások eredményében új meg új biztosítékokat találjanak.

« És mert törvények alkotásáról, mert nem egyedül nemleges védelemről, hanem tényleges intézkedésről van szó: a választmány szükségesnek vélte, mellőzve minden, a többségeli kormányzás kérdését illető theoretikus nézeteket, általános elveket, vagy azoknak hazánk viszonyaira nem alkalmazható szövevényes részleteit, gyakorlatilag vevém fel a dolgot, egyszerűen csak azt kimondani, hogy ha bizonyosan, sükeresen, idővesztés nélkül akarunk az új intézkedésekre nézve előhaladni, szükséges hogy intézeteink a közélet mezején a többség által pártoltassanak, hogy mienk lévén a

többség, ily módon annak létrehozására, mit üdvösnek vé-
lünk, a legegyszerűbb és leghatályosabb eszközt használjuk.

« Ezek folytában a választmány pártunknak állását az ellen-
zék irányában megemlíti, és nyíltan mondva, mintegy hadat
izen az ellenzéknek. De itt mindenek előtt a félreértések el-
mellőzésére, tisztán kijelentem, hogy ezen had nem az ellen-
zék egyéneinek, nem a személyeknek, hanem azon eljárás-
nak, azon elveknek izentetik egyedül, melyeket mi károsak-
nak s veszélyeseknek tekintünk.

« Constatirozzuk némileg a helyzeteket. Nem fogom ré-
szemről az ellenzékot gyanusítgatni; nem pedig azért, mert
ily gyanusítgatás sem a tisztelt gyülekezetnek, melyhez szó-
lok, sem azon választmánynak, melynek nevében szólok,
jellemével össze nem fér; de nem azért is, mert az ellenzék-
ket, még ott sem lévén szokásom gyanusítgatni, hol annak
egyéneivel szemközt állok, annál kevesebbé érzem magamat
gyanusítgatásra felhivatva ott, hol tisztelt elvbarátok körében
felszólalva, egyedül a jelen nem levők megtámadása ócsó bá-
torságának ócsó dicsőségét élvezhetném.

« Egy politikai állítás, melyet számtalanszor ismételtetni
hallunk, azt tartja, hogy alkotmányos ország ellenzék nélkül
nem létezhetik. Ez, kétség nélkül, nem jelentheti azt, misze-
rint alkotmányos országnak azon szomorú kiváltsággal kell
birnia, hogy abban jó és rossz, üdvös és káros egyaránt elle-
neztessék; hanem egyedül azon ténynek megismerése, hogy
oly országban, hol a törvényes intézkedések kizárólag egy
uralkodó hatalomtól vagy akarattól nem függenek, hol szá-
mosan vannak jogosítva vélemények szabad kijelentésére, a
nézetek összeütközése a kérdéseknek minden oldalról meg-
fontolását, meglátoltatását hozza magával, és az eredmények
megállapítása csak az eszmesurlódások teljes kifejtése után
üdvös és lehetséges. De ha ez áll, akkor meg kell az ellen-
zéknek is ösmernie, hogy egy ellenzéknek a maga irányában
egy más ellenzékre van szüksége, mely az ő tekintélyének
vagy akaratjának vakon nem hódolva, a maga részére is azon

jogokat méltán igényli, melyeket az ellenvéleményűek önszámukra követelnek.

« A véleményárnyéklatok ily ellentéte mellett szükséges azon pontokat megvizsgálni, melyekre nézve azok egyetértének. De ezeket az ellenzék közt és köztünk, az eddigi tapasztalás nyomán hiába keresem. Ők törvénytelennek tekintik azt, mit mi törvényesnek hiszünk; károsnak, mit mi üdvösnek; ők a kormány eddigi eljárásaiban az alkotmány megsértését találják föl, irányzatát alkotmány-elleninek hirdetik: mi a kormány eddigi lépéseit helyeseljük, alkotmányosságát kétségbe nem vesszük, és jellemében bizunk; ők elveink összegét kárhoztatják: mi azokhoz szilárdul ragaszkodunk; végre sok köztanácskozásokban még véleményünk szabadsága sem tiszteltetik.

« Ily helyzetében a dolgoknak nem marad egyéb hátra, mint azon ellentétet, mely tetteleg létezik, elvileg is megismerni s férfiasan kijelenteni. Nem zárja ki ez az egyének, sőt a pártok közti jövendőben lehető egyesülést; hanem csak azt jelenti: hogy addig, míg az ellenzék kizárólag mostani elveihez és irányzatához ragaszkodik: ezek és a mi meggyőződéseink egyenes ellentétben állandanak. Transigálni csak akkor lehet üdves sikerrel, ha a pártok egymást kölcsönösen capacitálják. Addig, míg ez nem történik, capacitatio nélkül transigálni gyöngeség. Ily állásában a dolgoknak nem javasoltathatik más eljárás mint, hogy mindenki meggyőződéseinek kivívására minden alkotmányos, törvényes és loyális utat használva, működéseinek eredményében találja meg, az ellenvéleményűek előtt is eljárásának igazolását.

« Hátra van, hogy a pártnak továbbra is fentartott conservatív elnevezésére, annak organisatiojára és elveire nézve né-melyeket megjegyezzenek.

« Éreztük mi is, hogy a « conservatív » név a párt minden teendőit, minden irányzatait ki nem fejezi. De azon nézetből kiindulva, hogy nem az elnevezés határozza meg a pártok jellemét vagy teendőit, hanem hogy ellenkezőleg a pártok

1847.

jelleme és tettei értelmezik a pártok elnevezését: egy oly nevezethez továbbá is ragaszkodunk, melynek európai értelme van, mely főirányzatunknak megfelel, melyet megváltoztatni, vagy melyről lemondani annyit tenne, mint a párt multjáról elfelejtkezni, vagy azt eltagadni. Nincs pedig semmi ezen multban, miről lemondanunk kellene, miről lemondani kívánnánk. Ragaszkodunk tehát, mondom, továbbá is egy elnevezéshez, mely hazánkban ösmeretes, mely alatt számos elvbarátaink eddig is gyakorta dícsően működtek, és melyre nézve csak tőlünk függ, azt e honban mindinkább nagyobb fényre és tiszteletre emelni.

« A választmány egyenesen kimondja, hogy a conservatív párt a kormányt pártolandja. De azt hisszük, midőn azt a kormány törvényességének magától értetendő, de ép azért soha el nem mellőzendő feltétele és nézeteinknek a kormány működésével való ugyanazonosságának nyilvános fentartása és kikötése mellett teszi, nem veszélyezteti a pártnak alkotmányos függetlenségét.

« Nem akarom itt hosszasabban a függetlenség gyakorta félreértett eszméjét fejtegetni; de annyi bizonyosnak látszik, hogy alkotmányos életünk további fejlődésével mindinkább szükségessé válandik a függetlenség annyiszor említett elve helyébe egyszerűen a politikai becsületeség elvét állítani; egy oly elvet, mely az ugy nevezett függetlenség helyett a becsületes függőséget gyakorta a haza érdekében igénylendi, nem kültekintetektől, vagy egyéni magán viszonyoktól, hanem a meggyőződések összehangzásának és az irányzatok egységének mulhatatlan szükségétől. Valósággá válandik akkor az, mi minden alkotmányos országban oly annyira szükséges: határozott állások és erős meggyőződések.

« És épen azért, minekutána meggyőződésünk az vala, hogy a jelen körülményekben hazánk a kormány határozottabb föllépését és irányadását nem nélkülözheti, hogy számos kérdésekben a kezdeményezési hivatás leginkább őt illeti —; minekutána a kormány eddigi irányzatát olyannak tekintjük,

mely egyenesen a hon javára van intézve: kötelességünknek ismertük, azon viszonyt, mely a párt és kormány közt az eddigi szempillantig kifejlődött, melynek, ha, miről nem kételkedünk, a kormány és pártunk eddigi irányzatukhoz hívek maradnak, továbbá is léteznie s erősödni kell, — nyíltan kijelenteni és nem állítani ellentételbe, nem elszigetelni egymástól azon tényezőket, melyeknek összehangzó működése képezi az üdvös siker mellőzhetetlen feltételét.

« Mi a párt organisatioját illeti, kettős vala a czél: biztosítani t. i. egy részről működéseink folytonosságát; de el-mellőzni más részről mind azt, mi alakulásunknak szorosabb társulati jellemet adhatna. Legyen működésünk minden alkalommal megújuló tanácskozásaink s választásaink szabad eredménye, nem pedig oly szerkezetre alapítva, mely az egyes tagok befolyásán kívül álló magán testületet képezne. A pesti vásárok, melyek ugy is számos elvbarátokat szoktak magán ügyeikben az ország központjára híni, összejöveteleinkre elég alkalmat nyújtanak. Mind az pedig, mi egy és más összejövetel között a közügy érdekében szükséges, némely csekélyebb számú tagokra lenne bizandó, kiket az elvbarátok bizodalma minden egyes összejöveteleknél arra legalkalmasabbaknak találna.

« Azon elvekre nézve, melyeket a választmány megemlít, azt tartom, nem szükséges a tulajdon szentségét és a kormány alkotmányos erejének és hatályosságának megőrzését hosszabb okoskodásokkal támogatni. Oly elvek azok, melyeket, ugy tartom, mindnyájan pártolunk, melyek józanul felfogva az okszerű haladást csak biztosíthatják. Említsem-e a birtoknak mérséklő befolyását, mely a stabilitásnak egyik legfőbb biztosítékát képezi? Nemzetiségünk érdekét, ámbár az ezen ügy iránti rokonszenv magától értetődik, azért véljük megemlítendőnek, nehogy azt a másik párt kiváltsága-ként tekinteni, vagy egyedáruságának átengedni láttassunk; mert egyaránt szent ezen ügy mindenikünk előtt, és az az iránti részvétben magunkat senki által felülmúlatni nem fog-

1847. juk. Két sark körül forog politikai létünk: egyike azoknak nemzetiség, alkotmányos és közigazgatási önállásunk; másika a közbirodalommal való azon összeköttetés, melyet századok előkészítettek, századok megerősítettek. Meggyőződésünk az, hogy minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételére kell alapulnia, annak nem csak nemleges tiszteletére, de tényleges méltánylására: hogy valamint a kormány bizodalomra nem számíthatna ezen országban, ha ezen alapok elsejét csak *malum necessarium*nak tekintené; ugy az ország sem várhatná őszinte közremunkálását a kormánynak, ha azok másikat szem elől tévesztené. — Azon egyes kérdések végre, melyek elősoroltatnak, legnagyobb részt olyanok, melyek már országgyűlési tanácskozás tárgyát képezték; és midőn a végett említettnek meg, hogy előlegesen is a párt tevékenységének némely tárgyait kijelöljék, más korszerű tárgyak megpendítését ki nem zárják.

«... Ha az egyesek közremunkálása mellett ezen elvek nagyobb és nagyobb körben fognak terjesztetni; ha azok eredménye a kormánynak, mely föllépésünket nem ignorálhatja, hozzájárulása által biztosítva leend: maga azon eredmény bizonyosságát nyujtandja annak, hogy célunk nem vala más, mint a haza java, és még a vélemények összeütközésében is azon egykori egyetértés és egyesülés előmozdításának óhajtása, mely legbizonyosabb akkor, ha a véleménysurlódások alapján és természetszerű lefolyások következtében történik.»

Maga a conservativ-programm aztán a javaslat szerint némi tanácskozások után egyező értelemmel ekként állapítatott meg.

«1. A jelenlevő conservativok kimondják azon meggyőződésöket, mely szerint szükség, hogy ezen pártnak egész organisatioja a nyilvánosság alkotmányos alapjára legyen fektetve. A conservativ párt teljességgel bevallott ezímmel, minden tartózkodás nélkül, határozottan s nyíltan kíván a térre kilépni mind a maga organisatiojában, mind a maga

terveiben. Ugyan így szükség kilépni a térre a párt egyes tagjainak is. Ennek következtében 1847.

«2. Bevallják a jelenlevő conservatívok, miszerint egy consistens, organisált testet kívánnak képezni a haza átalakulásának a kormány által az elmúlt hongyűléshez intézett előadásában foglalt, és más, a haza erejének s felvirágzásának emelésére intézendő, akár a kormány akár az országgyűlés által már kezdeményezett, vagy ezentúl kezdeményezendő javításoknak az alkotmányos alapelv, a nemzetiség és a közbirodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása melletti keresztülvitelére.

«3. Határozottan kimondják a jelenlevő conservatívok, miszerint azon ürügy alatt hogy, «ha a conservatívok pártjuknak nyílt organisatiójához látandnak, azt az ellenzék még nagyobb mértékben teendi», a jelen elvkifejtésben kimondott lépést felfüggeszteni vagy csak elhalasztani is nem lehet s nem szabad. Ma a kérdés nem az; többet fog-e tenni az ellenzék, ha a conservatívok valamit teendenek; hanem a feladat az: hogy mind a két rész tegyen mindent, mi tőle loyális, alkotmányos uton kitelik, és a feladat az, hogy az ily mindent véghezvitel mellett az eredmény, a többség a conservatívoké legyen.

«4. Valamint a közönséges életben létünknek minden percze nem más, mint józan értelemben vett izgatás, sürgés, forgás a végre, hogy azokat, kikkel érintkezünk, ügyünk s érdekeink jogossága s méltányossága felől meggyőzván s lelkesítvén, bennök követőkre, pártolókra, egy szóval, többségre találjunk: épen úgy a politikában is, a haza ügyeinek tiszta, jóakaró s hasznos kezelésére szolgáló súlyok megszerzésénél t. i. a szükséges alkotmányos majoritás megszerzésénél is ugyanazon tevékenység kívántatik. Ennél fogva kimondatik itt, hogy a conservatív párt organisatióját a tevékenység s a szellemi izgatás alapjára kell állítani. Joggal gondolja tehát a párt, egyes tagjaitól várhatni, hogy ügye és szelleme iránt a honpolgárok minden osztályaiban érdek-

ébredtetések által sympathiákat fognak gerjeszteni; valamint várja azt is, hogy minden becsületes és loyális úton új meg új pártbelieknek szerzésére fognak törekedni.

« 5. A jelenlévő conservativok az eddigi tapasztalások nyomán mélyen meg vannak az iránt győződve, miszerint, ha ezen párt, vagy a kormány a maga loyálisát s jóakarátát kezdeményezéseinek üdvös és hasznos volta által, bár a napfénynél világosabban bebizonyítaná is, ez által az ellenzékét még teljességgel le nem fegyverezné, s az eddigi eljárásának megváltoztatására s magáhozi őszinte közeledésre nem bírhatná mind addig, valanig az látná, hogy a kormány s a conservativok a szőnyegen lévő s általánosságokban nagyobb részt már a szemközt álló mind két párt által elfogadott indítványokat maguk, nem pedig az ellenzék politikai elve szerint szándékoznak keresztülvinni. Meg vannak továbbá a jelen conservativok az iránt győződve, miszerint ama baráti s rokoní kéznyujtást a haza boldogításának eszközlésére, mely felől az opositio már sokszor oly fényes szavakat szerkezett, az ellenzékétől teljességgel csak azon feltétel alatt lehet reményleni, ha a conservativok reáállanak, miszerint a felül említett indítványok kizárólag az ellenzék elve és szelleme szerint vitessenek keresztül; — mi azonban aztán a conservativok részéről tökéletesen annyit tenne, mint lelépni az alkotmányos élet színhelyéről és az egész tért az ellenzéknek engedni által. Ennél fogva tehát, valamint hogy az ellenzék még soha be nem vallotta azt, hogy a dolgoknak conservativ elvek szerinti kezelése és a conservativ elveknek a törvényhozás teréni győzelme szerinte kívánatos lehet: ép úgy a jelenlévő conservativok is a mellett, hogy a társas életre átvinni az irányzati elágazások következményeit teljességgel nem kívánják, az ellenzékkel a politikai kérdések iránt transigálni nem fognak mégis mind addig, míg az ellenzékiek a conservativ elveknek meredek ellentétben álló elveiket fogván ellenszegzeni, követeléseiket alább nem hangolandják, s a dolgokat az élet s a tények mezején oly térre nem állitandják, misze-

rint kölcsönös közeledés által a mostani meredek állapotokon segíteni lehessen; hanem a jelenlevő conservativok egyenesen köteleseknek érzendik magokat, az ellenzékét, valamig politikája a mostani marad, leszavazni, az általa indítványozott kérdéseket pedig, mennyiben azok kivihetők volnának, újont átdolgozván s indítványozván, saját elvnezetök szerint keresztül vinni.

« 6. Miután a conservativ párt saját kívánataiban s elveiben magát a mostani, alkotmányos és törvényes úton haladó kormányval már az életben tényleg s valósággal azonosította, annál fogva ugyan ezt itt a jelenlevők egyenesen kinyilatkoztatván, azon elvet állítják fel, hogy míg a kormány azon ösvényen maradand, melyen az most van, s oly kezekben lesz, melyek arról, hogy a jelen ösvényen megmaradni fog, kezeskednek: mind addig minden alkotmányos és törvényes úton készek azt, valamint az ő törvényes organumait és törvényes tekintélyét is az ő többségökkel gyámolítani. Ellenben a kormánytól is reménylik, miszerint minden alkalmal tanusítván azt, hogy ezen felekezetet természetes frigyeseének és olyannak tekinti, melylyel menni kíván, s hogy imez elvétől ezentúl sem szándékozik eltávozni, hanem a vele összevágóan intézkedni óhajtó párttal, a haza politikai ügyeiben kezét fogva, kíván előhaladni; ezen pártot nem csak megtagadni s ignorálni nem fogja, hanem a szükséges javításokat egyenesen a conservativ párt segedelmével akarja keresztülvinni.

« 7. Valamint tehát az oppositionnak az látszik jelszava lenni: « mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett, » ugy más részről a jelenlevő conservativok e következő rövid, világos és félremagyarázhatatlan jelszót vallják magokénak: « mindent, mit törvény és alkotmány engednek, a mostani, elvünkkel, véleményünkkel azonosult kormányért; semmit a mostani kormány ellen, míg azt nézeteinkkel s elveinkkel megegyező utakon menni látjuk ».

« 8. Hogy a conservativ párt évenként a körülményekhez

képezt egy vagy többször, tájékozás, eszmecsere és összevágó pártműködés előmozdítása végett összejövetelet tartson Pesten, szükségesnek tartatik. Kijelentik itt, hogy a közügy java mellőzhetlenül megkívánja, miszerint ekkor mennél számosabb egyénei seregeljenek össze a hazai conservativoknak.

« 9. Célravezetőnek tartják a jelenlevők, hogy minden ily összejövetelet a legközelebbinek határnapját s teendőit kitűzze, s azokat, kiket különösen meg akar bizonyos feladatokkal bízni, ez alkalommal megbizza.

« 10. Megállapodott meggyőződése a jelenlevőknek, hogy valamint az összes conservativ párt csak tartós és tökéletes egyetértés, más részről pedig fáradalmat nem ismerő lelkesedés és előre kiszámított összevágó közremunkálás következtében vergődhetik kívánatos erőre és jelentőségre: ugy a megyékben elszórva létező conservativ elemek is csak ugy központosíthatnak és fognak sikerrel eljárhatni, ha a politikai közélet mezején, külön minden megyében is, az elvrokonok egybehangzólag működnek, s az egész párttal folytonos szellemi összeköttetésben maradvá, azon veszélyeket, melyek netalán a felebb előadott conservativ politika vallóinak túlsúlyát fenyegetik, mindig közös erővel elhárítani, hol pedig erre még nem vergődtek volna fel, ilyen túlsúlyra az alkotmányos életnek megyei végzése, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó külön ágaiban közös erővel és egyetértéssel reásegíteni ügyekhez; szóval, ha mindig párti öntudattal s mindig előre kiszámított összevágó közremunkálással lépnek fel nyiltan, és működnek az alkotmány, törvény, kormány, ennek törvényes organumai s mind ezeknek tekintélye, mint a hon békés átalakulásának legfőbb feltételei mellett. Minthogy pedig egybehangzó közremunkálás politikai pártműködés mezején nem képzelhető, ha azt eszmecsere és annak folytán létrejött megállapodások, személyek és dolgok iránt, meg nem előzték, és folyton életben nem tartják: ennél fogva a jelenlevő conservativok az összes hazában létező elvbarátaikat ezen fő szükségnek megfelelő értelembeni eljárásra tartják felhi-

vandóknak, kinyilatkoztatván, hogy önkörükben ezen szükség-ről mindeneket meggyőzni, s ahhoz képest magok részéről cselekedni is előleges feladásuknak tekintendik.

« 11. Az itt jelenlevő conservativok, a kormány azon elhatározásáról, mely szerint a számos lényeges javítások törvényhozási kezdeményezését kész törvényjavaslatok előterjesztése által önkezeibe venni fogja, teljesen meg lévén győződve s érezve, hogy a conservativ pártnak legmellőzhetőbb feladása ezen alkotmányos előlépést eredményeiben sikeressé tenni: kimondják itt meggyőződésöket, miként az ország dolgai azon ponton állanak, melyen elkerülhetetlen kötelességgé vált, hogy a maga körében minden conservativ oda hasson, miszerint a szükséges törvényhozási intézkedések a legközelebbi országgyűlésen okvetetlen létrejöjjenek. Ezt legbiztosabban úgy lehet elérni, ha a legfőbbeket a kormány kezdeményezi egy részről; és a vélemények oly dispositioja hozatik létre, mely az üdvösnek, szükségesnek elfogadására hajlandó, ellenben az országtól jövő kezdeményezésekben az idegen példák vak utánzatának, veszélyes politikai kísérletek tételének viszketegétől, szóval a mult országgyűlési ellenzéki többség túlságaitól távol legyen; és ha más részről, kiindulási pontul azon elv választatik, melyhez képest semminemű törvényhozási intézkedés sem érdemli meg a haladás és javítás nevezetét, ha a kormánynak alkotmányos ereje s hatályossága, az országnak alkotmányos állása, a birtoknak mérséklő befolyása, a tulajdoni jognak szentsége, a közbiriodalmi kapcsolatnak szilárdsága, nemzetiségünk érdekei s egy békés reform lehetőségei általa meg nem erősítettnek, nem conserváltak s illetőleg újabb biztosítékokat nem nyernek. Ennél fogva az itt jelenlevő conservativok minden elvbarát figyelmét és buzgalmát a felebb kifejezett elvek és meggyőzéseknek a szellemi fegyverek minden célravezető nemeivel leendő terjesztésére tartják felhivandóknak, rendíthetetlenül meg lévén győződve, hogy a honnak legközelebbi s egyaránt fontos teendői között a vélemény

szabadságának a köztanácskozások külön nemeiben minden iránybani biztosítása, az urbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítése, a katonai élelmezés ügye, büntető törvénykönyv és börtönjavítás, a polgári törvénykezési rend megigazítása, az ország anyagi közszükségeinek fedezése, a megyei igazgatók javítása, a kir. városok országgyűlési szavazata s belszerkezeti hiányaiknak javítása, a nemesi birtokviszonyok czélszerűbb rendezése, a földbirtoknak nyújtandó olesó és könnyű hitel, a hon vámi és kereskedési ügyei, bányatörvénykönyv, egyesületek és társulatok iránti intézkedések tárgyában, — melyek ily rendben történt elszámolása által azonban a jelenlevő conservativok sem az előlegesség sorozatára nézve itt határozott véleményt kifejezni, sem pedig pártjokat más, akár az országgyűlési elemek rendezésébe vágó, akár egyéb szükséges javításokat illető intézkedések szorgalmazásától elzárni nem kívánják; — hogy mind ezeknek, mik itt említve valának, tekintetében semminemű törvényes előlépések sem jöhetnek létre, ha felebb, kiindulási pont gyanánt említett elvek nem fognak túlsúlyra vergődni azoknak többségénél, kik a törvényhozásra akár közvetve, akár közvetlen befolyanak; nem jöhetnek pedig létre, és így okvetetlen tespedésnek kell következni azért, mert a kormány sokkal erősebb, igazgatósabb és conservatívabb, semhogy alulról jövő és az itt elmondott fő elvekkel ellenkező javaslatoknak engedni volna kényszerülve; sokkal bölcsőbb és előrelátóbb, semhogy ily javaslatokat önmaga tenni képes lehetne; de sokkal törvényszerűbb és loyálisabb egyszersmind, semhogy önjavaslatait máskép mint alkotmányos úton, irányelveivel összevágó többség segélyével akarná keresztülvinni.

«12. Midőn a jelenlevő conservativok felebbi általános meggyőződéseiket kimondják, befejezésül nem mulaszthatják el azon biztos reményeiket is kifejezni, miszerint az illető kormányférfiak által, midőn már a cselekvés percze jelen leend, a végből a conservativ párt a kormány üdvös szándékai mellett annál sikeresebben működhessék, czélbavett országgyűlési

feladások részleteiről bővebb értesítésekben fog részesíttetni, mely végre hatályos közremunkálásukat az üdvös szándék megtestesítésében, a felebbi elvek alapján, hazafiui készséggel ezennel újra is megajánlják ».

A fő elvek ekként meg lévén állapítva, a pártorganisatio részleteire nézve még egynémely más pontok is meghatározottak. Különösen, az összejövetelek ideje márczius, junius, augusztus és november hónapokra, a pesti országos vásár második hetének első napjára tűzött ki. Továbbá végeztetett, hogy minden ily pártgyűlés a maga kebeléből nyolcz vagy tiz, Budapesten s vidékén lakó, elvbarátot, azaz, egy középponti bizottmányt válaszson, mely a jövő tanácskozmányig a közdolgok állapotát s fejlődését különös figyelemmel kísérve, a megyékben országszerte lakó többi conservativokkal szükség esetén levelezésbe is bocsátkozva, a conservativ ügy gyarapodására s erősítésére ügyeljen. Ezen választmány bizott meg azzal is hogy, a program utósó pontja szerint, a kormánynyal magát érintkezésbe tegye, s az említett viszonyokra nézve magának közvetlen tudomást szerezvén, a következő gyűlést azokról szinte értesitse. Végre e választmány tagjaiul következők nevezettek ki: gr. Dessewffy Emil, gr. Keglevich Gábor, Fogarassy Mihály, címzetes püspök, Liphay Sándor, Luka Sándor, ifjabb Majláth György, Somsich Pál. gr. Széchen Antal és b. Vay Miklós.

De ezen nyilván bevallott dolgokon kívül mind ezen, mind a többi, ehhez hasonló, gyűléseken a tanácskozások még egyebekről is folytak, mik, bár a párt hivatalos levelezéseiben említve nincsenek, a párt egyes tagjai által mégis hamar köz tudomásra jutottak. E tárgyak azon módok s eszközök körül forogtak, melyek által a párt magának s a kormánynak a jövő országgyűlésen többséget biztosítani reménylett s törekedett. E tárgyra nézve legjelentékenyebb a gyűlésnek ama végzése, mely szerint a főispánok s az administratorok a párt középponti bizottmányának megyéik állapotáról időnként jelentést teendenek; ezen klubban fog meghatároztatni, melyik

megyében ki választassék országgyűlési követté, ki alispánná; s az ekként meghatározandó választásokra aztán az egész párt összes erővel fogja gyakorolni befolyását. Tanácskozás közben e fontos kérdés felett Marezbányi, trencsényi főispán, egykoron ellenzéki tag, volt egyedül, ki az indítványnak ellene mondott, azt a megyéknek önkörükbeni szabad mozgása tekintetében veszedelmesnek állítván. De a végzés meghozatott, s világosan kimondatott, hogy a párt a megyei végzésekbe, követ s tisztválasztásokba közös, országos erővel, előre kiszámított, összevágó közremunkálással fog ezután befolyani. A párt e törekvés által mintegy klubb-színezetet öltött magára, s a lélekvásárlást, a vesztegetést és a különben annyira kárhoztatott korteskedést nagyban kezdé gyakorolni.

Kétségtelenül ezen gyűlésekben terveztetett s alapított meg azon tulajdonképeni klubb is, mely Pesten, Gyűlde cím alatt keletkezett, mintegy ellensúlyozására a már régebben fenálló ellenzéki Körnek. De ezt az új vetélytárs sem tagjai számára, sem tevékenységére, sem népszerűségére nézve nem volt képes megközelíteni.

A programból két dolog merül fel egyebek közt, melyek kiváltképen magokra vonják a figyelmet. Nem a program által hozattak ugyan először köztudomásra, mert mióta Apponyi lett kanczellárrá, a kormánypárti lapok által sokszor emlegettettek; de ily nyíltan s határozottan, ily, majdnem hivatalos alakban eddigelé még be nem vallattak. Ezeknek egyike az: hogy a kormány haladni, s a reformok, az átalakulás élére lépni szándékozik; másika pedig: hogy a conservatív párt a jelen kormánynyal teljesen azonosul, annak minden terveit és szándokait elősegíteni igéri, tulajdonkép kormánypárttá válik, s a kormánynak az országgyűlésre többséget szerezni ügyekszik.

A kormány, a program szerint, a nemzetiség és alkotmányosság alapján akart haladni s vezetni a reformot. De, ha valóban oly alkotmányos szellemű volt e kormány, miért találkozott annyi ellenszenvvel, oly heves ellenzéssel?

Ha a conservativokat hallgatjuk: képzelni sem lehet törvényesebb, alkotmányosabb, loyálisabb kormányt annál, melynek e párt a maga közremunkálását minden megszorítás nélkül felajánlja. S ez igen természetes. Hiszen Apponyi az ő pártjok tagja, vezére volt, mielőtt kancellárrá lett; ő a párt elveit s tanait magával vitte a kormányra; a kormány tehát tulajdonképen e párt kezében létezett, e párt ült a kormányon. Aztán, ha egyedül Apponyiról értik azt, mit általában a kormányról mondanak, Apponyiról, mennyiben saját elveit követhette s azoktól idegen befolyás által el nem térített: némi részben igazok van; kik őt közelebbről ismerték, egyáltalában nem fogják tagadhatni, hogy benne, a nemzete iránti hűség mellett, sok jó akarat létezett.

Az ellenzék azonban nem egyedül a kancellár elveinek s akaratának szempontjából tekintette a viszonyokat; noha más részről Apponyi személyes politikájával sem lehetett megelégedve. Apponyi mindenk előtt úgy tűnt fel, mint a magyar kormánynak a birodalmi kormány befolyása által kinevezett, s folytonosan e befolyás alatt létező fő hivatalnoka, kinek tán szabadságában áll az egyes igazgatási eszközöket, a kitűzött célra vezető utakat kénye s belátása szerint megválasztani: de a kitűzött céltól eltérni, a célt lényegileg megváltoztatni, sem nem szabad, sem nem lehet. Az ellenzék tehát mindenk előtt e birodalmi kormányt, kinek Apponyi e szerint tulajdonképen bizományosa volt, vette figyelembe.

És vajjon mily színben látta az ellenzék jelenleg e birodalmi kormányt, mint a Magyarországot illető politikának forrását?

A magyar nemzetiséget és alkotmányosságot, melyet háromezred éven át különféle módok s eszközök által folytonosan ostromlott, jelenleg ugyan már elismerni látszott a birodalmi kormány. A conservativ párt fenhangon hirdette, hogy ezen ostrommal mindenkorra felhagyott ama kormány; és bizonyítványul idézte fel a magyar nyelvnek teljes diplomatikai méltóságába s jogaiba lett visszahelyezését; bizonyít-

ványul idézte mind azon újabbkori törvényeket, melyek a magyar nemzetiség és alkotmányosság szilárdítására szolgáltak, s csak a birodalmi kormány megegyeztetével alkottathattak meg. Ezen néhány törvény mindazáltal, melyet kedvező körülmények között inkább az ellenzék szilárdsága csikart ki a bécsi kormánytól, mint ez önként adott, még koránt sem győzhette meg az ellenzéket ama kormány szellemének jobbra változtáról. És különösen, a magyar nyelv ügyét illetőleg, nem halogatta-e a bécsi kormány fél százezer kereszttől e nyelvnek diplomatikai polczra emelését? nem oly csekély mértékben engedett-e mindig az egyre megújuló nemzeti követelésnek, hogy mire a nemzet e természeti jogának birtokába visszahelyeztetett, a halogatás közben kifejlett s maga a kormány által is ápoltt körülmények, a nemzetiségi villongások, az engedmény sikerét már kezdetben megsorvasztották s a nemzetet már már azon állapotba helyezték, hogy kénytelen, vagy gyáván feladni saját honában a maga nemzetiségének természetes uralmát; vagy zsarnoknak láttatni a többi, külön ajku népiségek iránt? Ime ide jutottunk a magyar nyelvi concessiókkal! Egyebekre nézve pedig mit látunk, ugy mondának az ellenzékiek, ha csak a legközelebbi korszakot, az 1825 utánit vizsgáljuk is? «Látjuk, lón a felelet, a nép érdekében emelt, bár igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenytve; a követválasztást, az országgyűlési *salvus conductus*t megtámadva; az ébredő nemzeti szellem ellenében terrorismust gyakorolva; a határörvidéket egészen német lábra állítva és az országtól tényleg elszakítva; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezeiből kiesikarva; a vallási szabadságot örökös kormányi zaklatásokkal nyugtalanítva; a királyi városokat minden törvényhatósági önállásból kivetkeztetve; magát a kir. helytartótanácsot a bécsi német kabinet parancsainak postahivatalává alacsonyítva; látjuk Horvátországban a magyar nemzet elleni forrongást a kormány által pártoltatva; s a pártos illyr hőseket kormánykegyekkel elárasztva, a magyarok alkotmá-

nyos szellemű barátait pedig üldöztetve; látjuk ugyanott a tartományi gyűlés fenállott rendszerét hatalom-csinnyel megváltoztatva; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk fő garantiáját, a főispáni helyettesek rendszerítésével, önállóságában megtámadva; a népnevelés körüli hatalmat a nemzettől eltulajdonítva; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt a mi mindennél rosszabb, titokban adott, titokban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva; látjuk azokat, kik a haladási kérdések megbuktatására erkölcsöt vesztegettek, embervért ontattak, a kormány kegyeivel elhalmozva; látjuk a hazai műipar emelésére irányzott nemzeti törekvést mégbénítva, ellenben a német kincstári dohánymonopolium behozatalára lépéseket téve; Magyarország érdekeit Ausztria vélt érdekeinek mindenben alárendelve; szóval, látjuk az ország territorialis épségét, az alkotmányt, a nemzetiséget, az ország önállóságát, a törvényhozó hatalmat, a törvényszerűleg constituált kormányszéket, a megyéket, a városokat, az ország egész jogszerű állását megsértve, megtámadva, anyagi jobblétünket pedig nem csak elő nem mozdítva, sőt inkább fejlődésében mesterségesen feltartóztatva; s hogy a közel jövőnek még reménye is el legyen véve, a kormányhatalomra épen azon fractiot emelve, mely a legutóbbi országgyűlésen magokat a közvéleménnyel találkozó kir. előterjesztéseket is megbuktatá, s a leglényegesebb átalakulási kérdéseket a fejedelemmel még csak tárgyalásba menni sem engedé; s ezen, nemzettel s kir. szándékkal daczolás jutalmául, a kormányrudnak kezébe adását nyeré. — És e folytonos sérvek historiáján sárga-fekete fonálként mindenütt ama tisztán kifejezett irány vonul keresztül: Magyarországot mind szellemileg, mind anyagilag Ausztria s az ausztriai kormány által absorbeálni; érdekeinket Ausztria érdekeinek alárendelni, s hazánk önálló egyéniségét elsorvasztva, a kormányhatalmat egy részről mindinkább az ausztriai kabinetben központosítani, más részről mennél korlátlanabbá tágítani, s ezt biztosító institutioinkat mind-

inkább hatástalanokká tenni, mert ezek az absolutismus-hoz szokott osztrák-cseh kormánynak természetesen kellemetlenek. »

Igy érzett, s így nyilatkozott az ellenzék, valamikor azt szabadon tehetné, a kormány szelleméről, törekvéseiről. És ha tán kissé erős színekkel van is ábrázolva a kép: ki fogja tagadhatni a felhordott tények valóságát? Nem igazolta-e maga Metternich herezeg is a boldogult nádorhoz 1844-ben intézett s fentebb közlött levelében a cseh-osztrák kényuralmi szellemű kormányférfiaknak örökös harezát a magyar alkotmányosság ellen, — mely harez századokon át megkövült rendszerré válván, a magyar kormányférfiaknak, ha bár a legszentebb akaratot vitték is magukkal, mint például Radviczky, hivatalukba, minden tetterejét megsibbasztotta?

Vagy tán Metternichnek fogamatba vett terve óta változott meg ezen, a magyar alkotmányosságot az osztrák absolutismusba felolvasztani törekedő rendszer? A conservativok ugyan azt állították, részök hitte is talán; de fájdalom, az adminisztratori rendszer, a horvátországi hatalomesíny, a dohánymonopolium behozására tett lépések, a szabad egyesülési jogot korlátozó s más hasonló kormány szabályok, s maga a kormánynak párttá alakulása s minden áron törekvése ismeretlen czélokra többséget szerezni, az ellenkezőről győzték meg az ellenzéket. És meggyőzték arról is, miképen mind addig, míg e hagyományos rendszeren, a magyar alkotmányosságnak teljes kifejtése által gyökeres orvoslát nem történik akkép, hogy az osztrák kormány befolyása a magyar ügyekre teljesen megszűnjék, még a legkitünőbb hazafinak kancellárrá neveztetése által sem lenne segítve; mert vagy megbuknék rövid idő múlva, vagy tettereje zsibbasztatná meg a rendszer által.

Vagy talán az adott most biztosítékot az alkotmányosságnak ezen absolut szellemű bécsi rendszer ellen, hogy az egész conservativ párt ígérte támogatni Apponyi kormányát s azzal magát az életben tényleg s valósággal azonosította?

Sőt épen ez adott okot az ellenzéknek a legmélyebb aggodalomra; ez rontotta meg a bizodalmat, melyet különben Apponyi hazafisága talán ébreszthetett volna. A conservatív párt, daczára mind ama felhordott legújabb törvény s alkotmány sértéseknek, e kormányt, melylyel magát azonosultnak nyilatkoztatá, « alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynak » hirdette; míg ellenben az ellenzék oly módon vélekedett, hogy tán még soha sem volt magyar kormány, mely ama hagyományos, megkövült bécsi rendszernek — akarva vagy akaratlanul — annyira kezére játszott volna, mint épen Apponyi kormánya.

« Máskor — így vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek színlenni, alkotmány-ellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nemzet jogait nyílt, egyenes úton; s így legalább ellenzésre hívták fel a nemzetet, és az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elhárítottott, vagy legalább a következesek enyhítették. Most ellenben a kormány a nemesség elkorhadt részét, a hiúkat, az önzőket, a kegy-, cím-, kitüntetés-, hivatalvadászokat, a megvásárolható lelkűeket, a szegénységet túrni nem tudókat, a gyávákat táborba gyűjté, párttá alakította; és ez által hirdetteti, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár; s ennek emeltyűjével feszíti ki alkotmányos állásukból minden institutioinkat, melyek ama veszélyes bécsi rendszert ezer viszontagságok között, legalább annyira ellensúlyozták, hogy « él magyar még » s ha magához hú maradna, a hazát megmenthetné. Most erkölcstelen rugók tétettek mozgásba; a nép még semmi — *caput mortuum* —, az arisztokratia pedig, kevés kivétellel, mint Jugurtha Rómáról mondá, csak vevőre vár. A dolog annyira ment, hogy a conservativokhoz tartozni annyit tesz, mint kiváltsággal birni minden visszaélésre. Voltak esetek, midőn megyei közadószedők több ezrekig megcsónkították a hűségökre bizott közadótárt, — például Bácsban, Temesben stb. —; s nem leheté őket megbüntetni, mert conservativok, s a megye

1847.

többsége is conservatív, és pártkérdést csinál védelmőkéből. Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt mindenható, adóügy, közmunkák, igazságszolgáltatás, választások s az egész közigazgatási eljárás körében a legbotrányosabb hanyagság, visszaélés, sőt világos törvénysértések képét mutatják; mert minden, még az igazságszolgáltatás is, a párt s tagjainak érdeke szerint intéztetik; és ez oly annyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservatív párt mart. 15-én Budán második conferentiájában arról tanakodnék, miként biztosítson pártjának az országgyűlésre többséget, egy főispán nyíltan kimondaná, mikép zsebökbe kell nyúlniok a főispánoknak és voksokat vásárolniok s a választásokat pénzzel vezetniök; mit ő tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében!»

Reformokat, melyek a nemzetiség s alkotmányosság szilárdítására s kifejtésére szolgáltak volna, ezeknél fogva teljességgel nem várt az ellenzék a minden áron többségre vergődni törekvő conservatív párttól, mely az ellenzéki jelszókat csak azért látszék eltulajdonítani s függeszteni zászlajára, hogy az ellenzék tudatlanabb, felületesb részét magához csábítsa. Az irányelvek, melyekből a conservatív párt kiindult, annyira különböztek a független hazafiakétól, hogy épen ezeknél fogva láttak ezek az új kormánytörekvésekben veszélyt s nagyobb veszélyt, mint bár mikor a mult korban.

Különbség a két párt irányelvi közt.

A különbség a két párt irányelvi közt főleg abban létezett, hogy a conservatívok nem az alkotmány, hanem a kormányhatalom szilárdítását célozták; míg az ellenzék ezt már is túlsúlyunak tartván, egyedül az alkotmányosságot kívánta erősíteni: és abban, hogy a kormánypárt haladási szándokai csak némely egyes részletekre terjedtek s nem fogták át az egész nemzeti életet, mint az ellenzéki pártéi. A conservatívok nem hitték, hogy az anyagi fejlődés összefér a szabadsággal: míg tehát amazt előmozdítani saját érdekeiknél fogva is hasznosnak tekinték, emezt lehetőleg korlátozni kívánták; némi anyagi jobblét mellett erős kormányt sürget-

tek. Az ellenzék viszont fennen hirdette, hogy az anyagi s más egyes viszonyok lehető legnagyobb kifejlődése jól összefér a lehető legnagyobb szabadsággal, s csak az szükséges, hogy a szabadság formái az anyagi érdekek fejlődése szerint módosíttassanak; s azért haladást, reformot sürgetett mind az egyes viszonyokra, mind az alkotmányos szerkezetre nézve.

« Magyarország mindenben hátra van, — így szóltak a kormánypárt organumai, — fejsük ki azt tehát minden tekintetben. Közigazgatásunk rendetlen: hozzunk bele több rendet. Törvénykezésünk hiányos: javítsuk e hiányokat. Iparunk fejletlen; fejsük ki azt. Nincs kereskedésünk: segítsük elő ébredését. Közlekedési eszközeink csaknem közlekedési akadályokká váltak; mert hol ut nincs, s a szekér gyepen járhat, könnyebben halad: teremtsünk tehát újakat. Fejsük ki anyagi érdekeinket mennyire csak lehet, s pedig a szellemiek előtt: az anyagi kifejlés majd elősegítendő a szellemit is. Mozdítsunk, változtassunk mindent, ha úgy tetszik: csak alkotmányunkat hagyjuk békével; a magyarnak nem lehet a mostaninál jobb alkotmánya. Szabadságunknak a megyerendszernél, melylyel birunk, csak kissé nagyobb rendet hozzunk belé, egyéb biztosítékai nem is képzelhetők: ki felelősségről szól, ki más alkotmányos nemzetek példáját akarná követni, az veszélyes politikai kísérletek viszketegétől túlságokra ösztönöztetik, az nem fogta fel kellőleg helyzetünket. Jobb viszonyról a birodalommal, mint jelenleg van, álmodnunk sem lehet, s minden törekvés annak megváltoztatására felette veszélyes. »

Igy s ily formán szólának a conservativok. Kivánták, hogy a fának minden ágai növekedjenek, csak a törzsök, melyen az ágak függenek, maradjon mozdulatlan; kivánták, hogy a nemzetnek minden viszonyai fejlődjenek, csak alkotmánya maradjon a régi. Mintha lehetne csak képzelni is haladást bármily téren az alkotmányos állás pangása mellett! « Jól van, — válaszolák erre az ellenzékiek, — engedjük meg, hogy hazánk kifejtése lehetséges akkor is, ha alkotmányunk

1847. jelen helyzetében marad, ha a birodalommal viszonyaink nem változnak. Engedjük meg, hogy közigazgatásunkba több rendet hozhatunk be a nélkül, hogy annak rendszerét változtatnók; hogy törvénykezésünk hiányai megszűnnek, bár törvényszékeink a réginél maradnak; hogy iparunk s kereskedelmünk kifejlődhetik a nélkül, hogy az iparosnak, kereskedőnek a törvényhozásra befolyás engedtetnék, s a nélkül, hogy a törvényhozás maga is befolyjon a vámok szabályozásába, hanem azt továbbra is a birodalmi kormány önkényére bizza. Engedjük meg, hogy jó közlekedési eszközök s a nemesség adómentessége megférnek egymás mellett. Engedjük meg mind ezt, mi kétségen kívül több, mint mit a conservatívak magok hisznek: vajjon az ily módon kifejlett nemzet be fogja-e érni a jelen alkotmányával, feltéve mindig, hogy abba aránylagos változások nem tétettek? Ha számtalan új érdek támadott, mely jelen alkotmányos formáink által szorongatva érzi magát; ha viszonyokat idéztünk elő, melyekre nézve jelen alkotmányos garantiáink biztosságot nem nyújtanak; ha az ipar s kereskedés kifejlése által oda jutánk, hogy a nemzet valóságos ereje az alkotmány sánczain kívül áll, — mit várhatunk akkor? Nem egyenesen forradalomba vagy absolutismusra vezetnék-e a ti irányelveitek a nemzetet? Nem azért vesztek-e el a középkor majdnem minden alkotmányos institutioi, mivel a szabadság formáit a változó anyagi érdekek s viszonyok fejleményei szerint nem módosították? »

A kormánypárt a programmban s másutt is, a maga organumaiban mindig csak az erős kormány szükségéről, a birodalommal kapcsolatnak, mit egyébiránt megszakasztani senki sem szándékozott, szilárdításáról beszélt; de arról soha említést sem tőn, hogy szükséges volna már valaha ezen határozatlan kapcsolati viszonyokat pontosabban körülírni. Pedig már Széchenyi István is rég helyesen mondá, mikép minden bajaink kútfeje az, hogy hazánk s az örökös tartományok közt létező viszonyok tisztán meghatározva s ren-

deзве nincsenek. Még maga Metternich is az innen támadt harczot, mely az absolutismussal saturált cseh-német és alkotmányos magyar elemek közt folyt, mondja hátramaradásunk legfőbb okának.

A birodalommal viszonyaink szigorúbb meghatározása nélkül minden afféle törvényhozási s megyeigazgatási egyes reform, minőket a conservativok emlegettek, csak a birodalmi miniszterium különben is túlsúlyu, káros befolyásának növevstésére hajtotta volna a vizet. És ez az oka, miérthogy az ellenzék, ha nem kételkedett is talán különben Apponyi kanczellár jó akaratóban: elveit, politikáját a haza alkotmányosságának jövőjére nézve sokkal veszélyesebbeknek látta, semhogy minden áron ne ügyekezett volna gátot vetni az általa czélzott országgyűlési többségre vergődésnek. Meg volt győződve, hogy a rendezés, ezen elvek szerint keresztül vive, mindigre vagy legalább igen hosszú időre elzárja utját az alkotmány szabad fejlődésének; meg volt győződve hogy, ha a kormány jelenleg többségre juthat, oly törvények fognak alkottatni, melyek egyes hiányokat s hibákat tén fedezni, javítani fognak; de egyszersmind a szabadságot is keskenyebb korlátok közé szorítják, s a haza törvényes önállását s kormányzati függetlenségét a birodalmi kormány alkotmányellenes befolyásának még inkább alája vetik. Megengedjük, ugy mondák, hogy Apponyi a maga pártjával csak rendezni, erősebb kormányt alkotni szándékozik; de ki állhat jót, hogy az általa czélzott törvényeket a bécsi kormány majd ki nem zsákmányolja? hogy ép e törvények nyomán s horderejénél fogva, nem fogja lassanként egészen megerőtleníteni a rendezett megyei hatóságokat, alkotmányunknak ezen egyetlen tényleges, hatékony biztosítékát? Ki állhat jót, hogy a törvényhozást, ha most többséget nyerne, akként nem rendezi, mikép az csak árnyékká, csak a kormány indítványait s kifejezett akaratót törvénybe jegyző, élet s akarat nélküli testületté váljék? A történelem háromszáz éves lapjai minden esetre igazolják e gyanút a bécsi kormány ellen, mely pro-

1847.

teusi változatokban hol erőszak, hol hizelgés és lassu elaltatás, vagy a nemzeti jóllét előmozdításának álarca alatt tett indítványok, színlett jó szándék által annyiszor megkisértette elfojtani, eltemetni a nemzeti önállóságot s alkotmányos életet. És jelenleg is a cél melyre, s a terv mely szerint Apponyi a maga pártjával működik, nem épen e birodalmi miniszterium műve-e? És mi kezeskedik, hogy nem csel, nem tör-e ezen terv is az alkotmányosság szellemének s intézeteinek lebilincselésére?

És végül, volt-e valóban s igazi szándoka haladni a kormánypártnak? A programmban, igaz, elősorolva áll néhány haladási kérdés; de nem czáfolta-e meg a kormánypárt maga e programmi ígéreteket tettek által, midőn a megyékben egynémely kérdést, mely minden haladásnak alapja, csupa pártzélókból megbuktatott? De még magok azon kérdések is, melyeket a programmban felvéve olvasunk, oly gyanúba ejtették e pártot, mintha nem a nemzet alkotmányos életének kifejlesztésére, hanem a kormányhatalom tágitására; nem a szabadság és közjóllét gyarapítására, hanem a privilegium erősbitésére s egyedül a szabadságot korlátozó rendnek növesztésére irányzó reformokat akarna létre hozni. Így például fölvettek a vélemény szabadság biztosítását a köztanácskozásokban; mert ezen biztosítás módjai közt azon lehetőség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság megszoríttassék, a hallgatóság kiüzessék. Kitűzték az urbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítését; de a patrimonialis hatóság eltörlését nem említették, mert ez a nemesi privilegiumot csonkítaná. Kitűzték a büntető törvénykönyvet; mert ez oly törvény alkotását is lehetségessé tette, mely a szabadságot korlátozza, a kormány és arisztokratia ellen emelt szót büntetéssel sújtja. Fölvettek a programmban a megyei igazgatás javítását; mert az e végre alkotandó törvény a kormánynak a municipiumokbani hatalmát növesztheté, a megyei élet szabad mozgását békokba verheté. Kitűzték a kir. városok országgyűlési szavazatát s belszerkezeti hiányaik javítását; mert ezen már any-

nyiszor megvitatott kérdést oly irányban is el lehetett intézni, hogy az új rendezés az absolutismust s a privilegiumok roskadozó épületét erősítse. Fölvették a vám- és kereskedési ügyet, a bányatörvénykönyvet; mert ezen tárgyakban oly törvények alkotása is lehető volt, melyek a bécsi kormánynak azokra eddig törvény- s alkotmány-ellenesen gyakorlott befolyását törvényesítsék. Kitűzték végre az egyesületek és társulatok iránti intézkedést; mert ezen intézkedés ugy is történhetett, hogy az egyesülési jogkorlátoltassék, a hatalom kényétől tétessék függésbe. Szóval, kitűzték azon kérdéseket, melyeknek elintézését a hatalomnak gyarapítására, a privilegiumnak erősítésére is lehetett irányozni. Azonban a jogegyenlőségről a nép nagy tömegével, a tökéletes népképviseletről, a törvény előtti egyenlőségről egy szó sem foglaltatik a programmban. Legfelölőbb volt pedig hogy, bár az ország anyagi szükségeinek fedezése megemlítettett, mégis a nemességnek az adómentességről lemondása, a közteherviselés elve, mit méltán minden anyagi és szellemi haladás alapjának kellett tekinteni, mi körülményeink közt a legégetőbb kérdések egyike volt, soha és sehol nem mondatott ki általok világosan. Sőt voltak a conservativok közt többen, kik a közös adónak a nemességre kiterjesztését nyílt kérdésnek nyilatkoztatták; mit az ellenzék nem tudott egyébre magyarázni mint, hogy a kormánypárt csak azért nem határozott a közös adózás kérdése felett, hogy az adómentesség koldus privilegiumával a megyei tiszt- s követválasztások alkalmakor az alnemesség tudatlan tömegében majd korteskedést űzhessen s magának többséget szerezhessen, a «nem adózunk» jelszót az ellenzék megbuktatására fegyverül használhassa.

És ezen conservativ irányzatok, bevallott és titkos czélok, ezen többségvadászati törekvések mellett miként állottak, mit czéloztak az ellenzéki irányelvek? Az ellenzék, miként organumainak mindennapi nyilatkozataiból kiviláglik, mind az egyes viszonyok, mind az egész alkotmányos szervezetre

Az ellenzéki irányelvek.

nézve nyíltan, határozottan, minden tétova nélkül a haladás terére kívánt lépni a jövő országgyűlésen.

E haladásnak szerintök ki kelle terjedni az egész nemzeti életre, az anyagi érdekeken kívül át kelle fognia a nemzet egész köz és magánjogát, az ország állását a kormány irányában és a polgárok viszonyait egymás között. Szerintök a reform e két párhuzamos iránya elválhatatlan kapcsolatban állott egymással. Meg voltak győződve, hogy a mely nemzetnél a polgárok egymás közti viszonyai nem az igazság alapján rendeztetek el, az sem saját kormánya, sem más nemzetek irányában nem fog méltó állást elfoglalhatni; valamint más részről a polgárok egymás iránti viszonyait is csak ott lehet czélszerűen elrendezni, hol a kormány s nemzet közti viszonyok a lehetőségig tisztába hozattak.

Alkotmányos tekintetben minden bajaink onnan eredvén, hogy hazánk s az absolut hatalommal kormányzott örökös tartományok között létező viszonyok kellőleg meghatározva nem voltak: mindenek előtt tehát ezeket kívánta meghatározni az ellenzék; s aztán ezen intézkedéshez alkalmazni közéletünket. Nem elszakadás, nem azon kapcsolatnak, melyben hazánk a *pragmatica sanctio* erejénél fogva a birodalommal állott, megszüntetése vagy csak gyöngítése is, — miről egynémely túlbuzgó vagy machiavelli kormánypártbeli szerette gyanusítani az ellenzék; — hanem ezen kapcsolatnak s abból eredt viszonyoknak részletes, pontos, világos meghatározása volt az ellenzék czélzata. És e tekintetben tisztán lebegett szemei előtt a legközelebbi jövőben teendő. «Alkotmányos nemzetnek neveztetünk — így szólott az ellenzék —; élő és számtalan királyi esküvel erősített törvények e nemzetnek teljes függetlenséget s önállóságot biztosítanak; és valamint a kapes mely, míg uralkodó házunk él, e házát az örökös tartományokkal egybefűzi, feloldhatatlan: úgy a nemzet belső dolgaiban teljes függetlensége az örökös tartományok kormányától ugyanazon törvények ótalma alatt áll. Ki kell tehát vívnunk alkotmányosságunk kö-

vetkezéseit, hogy a törvények, melyeknek betűit eleink és mi is oly féltékenyen ótalmaztuk, életbe lépjenek. Ez csak úgy történhetik, ha kormányunkra nézve a felelősség elve gyakorlatba vétetik. Jelen kormányunk kimondá meggyőződését, hogy többség nélkül czélszerűen kormányozni nem lehet: kövessük az intést, s rendezzük el dolgainkat úgy, hogy a haza mindig csak a többség szellemében kormányoztathassék. Az alkotmányos nemzetek sorába tulajdonkép csak akkor tartozandunk, ha, valamint független törvényhozással bírnak, úgy kormányunk is minden külső befolyástól független, parlamentaris kormány leend.»

A polgárok egymás közti viszonyainak tekintetében a haladás fő elveit következőleg fejezték ki az ellenzék szervezetei: «Az anyag, melyből szabad országok épülnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet. Terméketlenül száradnak el az új kor politikai institúciói, ha a társaság szervezete ellentétben áll ezen institúciókkal. A polgárok egymás közti viszonyainak igazságos alapokra fektetése nélkül a nemzet még a parlamentaris kormányt sem létesítheti s bírhatja valósággal, alkotmányos lételetét sem tarthatja fenn huzamosan: a reformok czélja tehát e tekintetben csak a tökéletes jog- és teherenyelőség lehet, aránylag kiterjesztve minden polgárra, mint talpköve, szükséges feltétele minden alkotmányos életnek.

Az irányelvek ily nagy, ily lényeges különbsége mellett s oly időben, midőn a kormánypárt minden eszközt mozgásba tett, hogy a maga terveinek a közelgő országgyűlésen keresztülvitelére szükséges többséget megszerezze, nem csoda ha az ellenzék is nagyobb buzgalmat fejtett ki, több hévvel működött a kormánytervek megghiúsítására, mint bármikor a múlt időkben. Azonban, nem egyedül az eddig elszámolt okokból nyilatkozott jelenleg oly heves ellenzék a kormány élén álló kanczellár ellen; volt még egy más nemű ok is, mely a pártok természete szerint tán minden egyébnél nagyobb ösztönt adott az ellenzéknek a kitartó, erélyes működésre.

Kancellárokká eddigelé a hivatal ranglépcsőzetén megöszült, burocratiai érdemekben gazdag kormányférfiak szoktak volt kineveztetni. Apponyi ellenben fiatal korában, hosszas szolgálát, különösebb hivatali érdem nélkül, egy alárendelt helytartósági tanácsosi székből egyszerre neveztetett ki kancellárrá; és kineveztetett a régi tekintélyek, annyi élemedett, érdemdús hivatalnokok mellőztével, magának az első alkancellárnak átugrásával; kineveztetett egyedül országgyűlési szónoklata s a fiatal conservatív párt vezérlete miatt; miként kineveztetett volna, ha még életben vala, a párt előbbi vezére, gróf Dessewffy Aurél.

Ez nagy eltérés volt a régi szabálytól, szokatlan hódolat a parlamenti befolyásnak, mely azt tanusítá, hogy már ily befolyás egyedül is, minden hivatalos érdem nélkül, képes emberét a kormány élére vezetni. Első győzedelme volt ez a parlamentarismusnak a burocratismus felett. A pártok éles ösztönnel bírnak, ilyféle változásokat érdekeik előmozdítására kizsákmányolni. S így tön most az ellenzéki párt is, melynek e kinevezés kilátást nyitott parlamentaris befolyás, túlsúlyu többség által egykor szinte kormányra juthatni. Nem csak Apponyi kancellár s pártja nyilván kijelentette, hanem maga Metternich is elismerte, hogy többség nélkül czélszerűleg kormányozni lehetetlen; innen a kormánypártnak ama törekvése, minden áron többségre vergődni: és ha a jelen kormánypárt megfeszített törekvése sem juthat ily többségre, hanem ez folyton az ellenzéki párté maradand: nem az következett-e ebből, hogy tehát a kormánynak is e párt kezébe kellend végtére jutnia? Ki fog csodálkozni, ha ennek következtében az ellenzék egyenesen jelszavául tűzte ki, Apponyit megbuktatni, s a kabinetnek újra és ismét bebizonyítani, hogy Magyarországon a conservatív irány, bár mennyire elsajátítja is magának az ellenzék jelszavait, bár mennyire utánozza is terveiben az ellenzékét, állandóan kisebbségre van kárhoztatva, s biztos többséggel, minőre a kormánynak van szüksége, csak a szabadelvű irány dicsekedhetik: tehát

csak ez ülhet, az alkotmányosság követelése szerint, a kormányra? 1847.

És ennek következtében történt, hogy az ellenzék, látván, mikép a kormány a maga támogatására pártot alakít, mely rendszeres gyűléseket tart, magát klubká képezi, a többségszerzés végett minden követ megmozdít, minden eszközt mozgásba tesz, lélekvásárlást űz, a korteskedést nagyban alakítja, s még a haladás legégetőbb szükségű kérdését, a köztelherviselés, a közös adózás kérdését is eszközül használja fel többségszerzésre: szinte szükségesnek tartá szétnézni az eszközök sorában, melyek pártjának szellemi egységét megszilárdítsák.

Az ellenzék
összejövetelei -

Legalkalmasbnak látszott e végre az, mit a conservativok már foganatba vettek volt: Pesten, az országos vásárok alkalmával, midőn a hazafiak, magán foglalkodásaik végett, az ország minden vidékéről különben is összegyűlnek, barátságos összejövetelekben értekezni, a párt irányát, teendőinek sorozatát, működéseit pontosabban meghatározni. Az 1846-ki junius óta ily összejöveteleket minden pesti vásár idején tartott az ellenzék. És ezen értekezletek eredményei valának ama fentebb közlött irányelvek. Ezen irányelvekre nézve közös volt az ellenzék tagjainak értelme. Ezek folytán mindjárt az első összejövetelben egy szívvel - lélekkel különösen azon meggyőződés nyilvánult: hogy e hon jövődjé csak úgy biztosítható; szabadsága, alkotmányossága s anyagi virágzása csak úgy fejthető ki, s magának a nemességnek politikai élete is csak úgy menthető meg: ha a hon különböző osztályainak érdeke egyesíttetik.

Ezen érdekegyesítésnek eddigelé legnagyobb akadályá volt a nemesség adómentessége, s azon nagy igazságtalanság, minél fogva a nemesség a nép köz terheiben nem osztozik. Ennek elhárítása ismertetett el a teendők alphájának; ez, magában is cél, egyszersmind eszközül szolgálhatott minden egyébire, mi a nemzetnek jó és üdvös. Abban volt tehát a köz megalapodás, hogy minden alkotmányos föltételek és biztosítékok mellett az állodalom el nem látott-szükségeinek fedezéséről

gondoskodni, igen is, szükséges, s az ellenzék tagjai e gondoskodást feladatuknak ismerik; de mindennél szükségesebb: a nép közterheiben megosztózni. Amaz, jobblét kérdése; ez, lét kérdése a házára, lét kérdése különösen a nemességre nézve, melyet, minthogy a törvényhozás egyik felét sajátképen még csak ő maga alkotja, nem lehet kifeledni a számitásból.

Az ellenzék tehát a nép közterheiben való megosztózásra törekvést ismerte el legelső, legszükségesebb teendőjének. Ennek, ha a körülmények úgy kívánnák, kész volt más kérdéseket alárendelni; de ezt semminek. Minthogy azonban reményleni sem lehetett, hogy e cél már a legközelebbi országgyűlésen tökéletesen elérje: kész volt minden előlépést, mely a célhoz közelebb vezet, a nélkül hogy a jövőendő kifejlődést megkötné, elfogadni; sőt a valósítás határainak meggyenkénti kitérésében maga is a körülményekhez fog alkalmazkodni: de minden köz terheknek közös viselése tüzetett ki vezérirányul, mely szerint az ellenzék hatni, működni fog.

Az érdekegyesítés második fő akadályának találtattak az urbéri viszonyok. Látták, hogy míg ezek fenállanak, a nép legszamosabb osztálya s a birtokos nemesség közötti örökös gyűlöletességek magva csirázand a nélkül, hogy a viszonyoknak a birtokos nemesség legalább aránylagos anyagi hasznát vehetné; mert a robotos és dézmás gazdálkodás oly abnormis állapot, melyről nehéz volna megmondani: a földes urnak avagy a jobbágnak okoz-e több kárt, keserűséget és bosszúságot.

Köz volt tehát az értelem, hogy azon állapot mind nemzetgazdasági szempontból rossz, mind politikai szempontból igen veszélyes a házára. Köz volt az értelem hogy, miután ezen állapotról státuszintézkedés közbejötté nélkül, egyedül socialis úton kibontakozni csak igen igen lassan s hosszú idő alatt lehetne, mi alatt mind az ország nyugalma, mind a nemesség kármentesítésére nézve veszélyes körülmények fejlődhetnének ki: az urbéri viszonyokból kibontakozás a

földes ur tökéletes kármentesítésével, országos intézkedés közbejöttével, mennél előbb hajtassék végre.

Az érdekegyesítés harmadik fő akadályának ismertetett továbbá az, hogy az alkotmány jótékonyágában csak egy osztály, a nemesség, veszen részt, csak ez van képviselve a törvényhozásban s ennek egész polgári állását kiváltságok, előjogok biztosítják; míg a nemzet legszamosabb osztályai mind e jótétemények s jogokból teljesen ki vannak zárva, kívül állanak az alkotmány sánczain. Azért oly gyöngye ez s volt kiteve eddig is annyi felülről jövő megtámadásnak, s lenne a jövőben egyiránt felülről s alulról eredhető még nagyobb veszélyeknek.

Köz volt ennél fogva az értelem, hogy az ellenzéknek oda kell törekednie, miszerint a nemzet minden osztályaira nézve tökéletes jog- s törvényelőtti egyenlőség alapíttassék meg, s a helyhatósági s törvényhozási jogokban az ország nem nemes polgárai is, képviselőlet alapján, valóságosan részesíttessenek.

A nemzet különféle osztályainak egymás közti viszonyait ekként rendező, érdekeit így egyesítő ezen fő elvek mellett pedig irányelvül tüzetett ki: az alkotmányosság minden következtetéseinek kivívása; különösen az ország önállását s független kormányzatát biztosító 1791-ki 10-dik törvény betűinek valahára leendő megvalósítása.

Hogy az ellenzék ezen irányelvek meghatározásán kívül a maga eljárásának megszabásáról s a célra vezető eszközök megválasztásáról is értekezett ezen időnkénti összejöveteleiben, fölőslég említeni. A taktika, melyet a conservatív párt a maga céljainak elérésére használt, ezt az ellenzék részéről is műlhatalanná tette. Programmot mindazáltal még nem akart kibocsátani az ellenzék. A conservatívok taktikája s eljárása következtében ezt számos tekintélyes ellenzéki tag több okoknál fogva nem látta tanácsosnak.

Ugy látszék ugyanis ezen ellenzéki tagoknak, hogy a conservatívok párttá alakulásában s programmjok kibocsátásában,

1847. a pártzélokon kívül még bizonyos esel és tőr rejlik, melylyel az ellenzékot megejteni szándékoznak; mi, ha sikerülne, nem csak magának, hanem, mi több, a hazának és alkotmányának is nagy ártalmára lehetne az ellenzéki párt.

A kormány — ugy mondák ezen ellenzéki tagok — az administratori rendszerrel a megyei institutiot akarta kiforgatni sarkaiból; mert látta, hogy mig ezen institutio alkotmányyszerű épségében fenáll, az absolutismusnak beolvasztásra törekedő hagyományos politikája célra nem vezet. A megyei institutionak, minden gyarlóságai mellett, azon megbecsülhetetlen sajátsága van, hogy megtörhetlen ruganyossággal bir a kormány absolutistieus vágyai ellenében. A megyerendszer a maga passiv ellentállásával és sajátságos inertiájával még a státusesínyt is, ha olyan valaha ismét megkisértetnék, szint-ugy megfogná hiúsítani, miként meghiúsította II. József reformi törekvéseit, és az 1823-ki kényuralmi kísérleteket. A kormány tehát ezen megyei institutiot az administratori rendszerrel most öngyilkolásra akarta vezetni. A szándék azonban igy sem sikerült. Mert bár ezen administratori rendszer sok bajt okozott, bár az erkölcsi méregnek egész özönét árasztotta el a nemzet kebelében; de ugy, miként tervezve volt, a esel még sem sikerült: a megyei institutio ismét bebizonyította a maga ruganyosságát. Néhány megye erélyes nyilatkozata s magaviselete megakadályozta, hogy az administratori rendszer azzá legyen, mivé azt a kormány tenni akarta. A burocratieus rendszerezés mindjárt kezdetben elmaradt; és sok egyéb fullánkja is eltört, megtompult a kísérletnek.

Ezt látván a kormánynyal tartó conservativok, — igy okoskodának továbbá az ellenzékiek, — magokat párttá alakították s rendszerezték, azon nyiltan s világosan kimondott célzattal, hogy személyek s dolgok iránt közös erővel, párti öntudattal s előre kiszámított, összevágó közremunkálással fognak befolyjni a megyei végzésekre, tiszt- és követválasztásokba; mi célból el is határozták, hogy az administratorok s főispánok a párt középponti választmányát a megye állapo-

táról időnként tudósítsák. Ezen megállapodásukban pedig az volt számításuk hogy, a körülmények által kényszerítve, az ellenzék is hasonlót teend; minek következtében majd a két pártnak ilyenmű működése által a megyéknek önkörükbeni szabad mozgása megbénítván, eszközlik azt, mit a kormány-
nak az administratori rendszerrel eszközteni nem egészen sikerült: a megyei rendszernek, az alkotmányosság ezen fő biztosítékának meggyöngyölését, alkotmányos állásából kiforgatását.

Ez volt oka, hogy az ellenzékiek óvakodtak pártjok szervezésében követni a conservativok példáját, s hogy márcziusi, második gyülekezetök alkalmával nyilván kijelentették, mi-
képen « az alkotmányos életnek törvényhatósági végzéseiben, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó ágaiba a párttá alakult kormány befolyását a megyei rendszer felforgatására irányzott veszélyes törekvésnek tartják ».

De a pártorganisatio, programkibocsátás még más oknál fogva sem látszék tanácsosnak. A megyék viszonyai oly különbözők voltak, hogy a mely reformot egy megyében már könnyen keresztül lehetett vinni, azt egy másban, szintoly kiterjedésben, csak megkísérteni sem volt volna tanácsos. Már, ha az ellenzék programmot bocsát ki, ez egységet hoz ugyan a pártba; de könnyen megtörténhetik, hogy a program egyik vagy másik pontja egy más megyében harczot támaszt, s a megyét oly térre viszi, mint néhány évvel ezelőtt a szatmári tizenkét pont: a kérdés miatt, mely a harczot felidézte, az egész program megbukhatik, a legszükségesebb emberek lehetetlenekké lesznek mint, például, Deák Ferenczcel 1843-ban Zalában történt; s így az ellenzék önmaga csökkentené a maga számát és erejét.

A parlamentaris többség nyerésére nézve, a tényező elemek egyedül kiváltságos elemek lévén, melyeknek nagy része még erősen ragaszkodék a nemesi kiváltságokhoz, a conservativok, kik a kiváltságokat fentartani akarták, kik a nemesség megadóztatásának világos kimondásától óvakodtak, könnyen bo-

csáthattak ki programmot, mely nem sérté a privilegiumot. Az ellenzékiek azonban méltán tarthattak hogy, ha ők programmot bocsátanak ki, mely elveiket s irányukat világosan kifejezze, abban az adómentesség s más nemesi kiváltságok eltörlésének elvét is tisztán ki kellvén mondani, a conservativoknak alkalmat nyujtanak felütni a nem-adózás zászlaját s ezzel a magok pártjára csábítani a köznemesség önző, értelmetlen tömegét. Sőt sokan az ellenzékiek közül azt gyanították, hogy épen e csel volt egyik fő czélja a conservativ program kibocsátásának.

De volt légyen bár miként s bár mennyi igaz az ellenzékiek ezen gyanújában, annyi bizonyos, hogy az ellenzék 1846 folytán s még a következő év felében is óvakodott programmot kiadni. E helyett rendes organumaiban közlött cikkek által nyilvánítá irányelveit s teendőit. Különösen a legfőbb, a köznemesség tekintetében legkényesebb kérdés, a közös teherviselés, fölött nem csak a Pesti Hirlap gyakrabban felszólt, hanem a Hetilapban Kossuth is újra megkezdette izgatását. A kormánynak azonban gondja volt reá, hogy az ellenzék kezében megtompítsa a sajtó fegyverét. Kossuthtól mind össze is csak két cikk jelenhetett meg, melyeknek egyike hosszú küzdelem után, a censurától megnyirbálva; másika pedig, mint állíták, csak tévedésből, tulajdonkép a censura tudta nélkül, becsempészve, láthatott napvilágot, miért a szerkesztő majdnem tisztének elvesztésével lakolt.

Az ellenzék a sajtó terén ekként korlátolva lévén elvei, véleményei fejtegetésében, s még inkább a kormánypárt tervei, czélzatai, cselei megvilágosításában, e végre más eszközökről gondoskodott. Egyebek közt a pesti « Kör » mely, egy ideig tartott szakadása után, a körülmények által ösztönözve, ismét egyesült, s Teleki László elnöklete alatt « Ellenzéki Kör » czímet vőn fel, tette feladatává, a fővárosban pótolni némileg a napi sajtó korlátozottságából eredő hiányokat s tért nyitni a szabad gondolateserének. A Kör sűrűen látogatott teremei azontúl valóságos politikai klubká váltak, mely mind

tagjainak számára, mind tevékenységére nézve hasonlíthatatlanul meghaladta a conservatív, «Gyűlde» című, klubbot. Az Ellenzéki Kör nem elégedett meg a kebelében, élő szóval folyt eszmesurlódással; részesíteni akarta abban az ellenzéki pártnak vidéken lakó tagjait is. És így lőn, hogy a társulattól Bajza József megbízást vett egy, a censurai bilincsektől menten, külföldön nyomtatandó, politikai zsebkönyvszerkesztésére, mely aztán, «Ellenőr» cím alatt, az év nyarán meg is jelent, számos becses politikai s történelmi értekezést nyújtván lapjain az olvasónak.

Azonban az ellenzéknek mind ezen s hasonló működései daczára mégis veszély fenyegette e párt parlamenti többségét; s nem volt egészen alaptalan a conservatívok reménye, kik alig látszának többé kételkedni győzedelmök felől. A mult év vége felé s a jelen kezdetén több megyében viszály és szakadás fejlett ki az ellenzéki párt soraiban. Itt az administratorok korteskedései, lélekvásárlásai, mindennemű ígéretekkel kísért «capacitatioi», csábitottak többeket hűtlenségre s elpártolásra; amott a conservatívok programja, mely az ellenzék jelszavait ravaszul elsajátította, vezetett többeket tévutra. Sokan, vagy nem tudván felemelkedni az elvek színvonalára, a különböző irányzatok megítélésére; vagy elkedvetlenedvén az ellenzék eddigi reformtörekvéseinek kevés tényleges eredménye miatt s most, a kormánypárt agitatioinak láttára, az ellenzék győzedelmén még inkább kétségbeesvén; vagy, végre, megundorodván a közéletben gyökeret vert számos rendetlenségektől, — egészen, vagy féligmeddig a conservatív párthoz csatlakoztak. Amazok megelégedtek azzal, hogy a conservatívok is czélul tűzték ki, néhánynak kivételével, azon egyes reformkérdések keresztülvitelét, melyekért eddig csak az ellenzék küzdött; emezek, ösztönöztetve ama remény által, hogy a reformokat most a conservatív párt, támogatva a kormánytól, habár tán kissé módosítva is, könnyebben létrehozza, mint az ellenzék, melynek törekvéseit a kormány hihetöleg ismét megghiúsítja, s

1847. vonzatva a rendvagyától, — a conservatív pártra sodortattak, mely a kormány nevében rendet és reformot ígért.

Ezen okokból származott, hogy némely megyében az ellenzéki párt egész töredékei átmentek a conservatív táborba. Ezen eset fordult elő, például, Hont megyében, hol az ellenzéki párt egy tekintélyesebb tagja, kísérletül, engesztelő politikát indítványozott, melynek jelszava volna: a gyűléseken, felhagyás a korteskedéssel, kimélése a személyeknek, de elv-feláldozás nélkül; a gyűléseken kívül, kölcsönös közlekedés, összeolvadás a társasági életben; végre a jövő tiszt- s követ-választáskor, a conservatív pártbeliekkel együtt szolgálhatás. A megyei ellenzék nagyobb fele az indítványt, mint mondá, kísérletül, elfogadta. Hasztalan küzdött e kísérlet ellen Zsembery, a párt megyei vezére, néhány társaival: kisebbségben maradván saját pártjában, hogy az elvet megmentse, kénytelennek látta magát, ideiglen visszavonulni a közélettől. Ily forma meghasonlás és szakadások történtek Hevesben, Csongrádban, Szatmárban s még néhány más megyében.

Széchenyi
István ezen-
kori működésé-
dése.

Az ellenzék e szakadásait nem kevésbé mozdította elő Széchenyi Istvánnak jelenkori magaviselete és működése is. Ő, bár sokat látszott veszteni népszerűségéből, s a közép-pontban, Budapesten vesztett is oly annyira, hogy miként önmaga szereté mondani « két pad közt a földön csüesül; » a vidéken mindazáltal, kivált a tiszaszabályozás munkájának sikeres megindítása óta, még egyre nagy tekintélyvel, szava nagy nyomatékkal birt számosaknál. Őt, a « nagy hazafit », miként egykor Kossuth által is czimeztetétek, alig tartotta valaki s méltán senki sem tarthatta képesnek arra, hogy az ország függetlenségének s alkotmányosságának gyöngítésére segédkezet nyújtson a birodalmi kormánynak. Már pedig egy idő óta ő is azon működött, hogy Apponyi kormánya többséget nyerjen. Ő e kormány alatt hivatalt vállalt; holott senki sem kételkedhetett s nem is kételkedett, hogy azt csak honának javáért eselekedte. Ő részt vett a conservatív párt gyülekezeteiben; holott a hivatal nem korlátolta véleménye

szabadságát. Sőt, hogy a kormányt az országgyűlésen többségre vergődni segítse, s e végre a közvélemény eligazodását könnyítse, az utasításokra pedig lehetőleg befolyjon, egy egész munkával lépett fel ismét a nemzet előtt, melyet « Politikai Programtörvényeknek » czímezett.

1847.

E munka, mely legszenvedélyesebb műve Széchenyinek, rhapsodicus rendszertelenségében különösen két célra van irányozva, melyeknek egyike: tanácsot adni az ellenzéknek, magatartása iránt a közel jövőben; másika: Kossuthot lehetőleg népszerűtleníteni; tőle ki, bár az ellenzék országos vezérének még mindig Batthyáni Lajos, bölcsének Deák Ferencz tartott, annak agitatora, lelke, zászlótartója volt, az ellenzéknek legalább egy részét elszakasztani.

E második tekintetben, kiméretlenül bonczolja Kossuthnak nem csak politikáját, hanem politikai jellemét és személyes tulajdonait is; és ha már a « Kelet Népében » is keserűen kifakadt ellene, e Programtörvényekben valósággal epébe mártott tollal s a szenvedély csaknem lázas hevével gáncsolja őt, különösen azon iránya miatt melyet, a közös teherviselés kérdésében, a Hetilapban közölt cikkei által nyilvánított. Mellőzve a személyeskedések ezen özőnét, csak egy helyét idézzük e könyvnek, mely, a közel jövőendő eseményeire nézve jóslatszerű tartalma miatt, különösen megérdemli a figyelmet.

A «Politikai
Program-
Törvényeknek».

« A honnak álladalma — így jövődöl a gróf — megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kinosan fog vérzeni szívök annak elgondoltán, mennyire vihette volna bölcsesség a hon kifejlését, s ábrázoló incompetencia hová süllyeszté azt: egyedül buzgó imádságban lesznek, ultimum remedium gyanánt, kénytelenek keresni státustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítsen.

« A nemzetiség, melyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már már némi sikerrel vívtunk, alkalmasint utósó agoniáját fogja élni.

« S ön Kossuth, ön, kit én nem csak hazaszerető s becsületes, de jószívű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényüzési függözimer, ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fog mutatkozni, és ön, ki már annyiszor kiábrándult — s erre untig oka is volt, — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusióiból, melyek önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

« midőn státusbölcsességgel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva;

« midőn prophétának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem bírta felfogni tisztán; s míglen teremtői illusiókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó s projectans, ki mindent kezd s mindenbe bele viszi a könnyen hívőket, egyet s mást egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

« midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem bírta kormányozni gyakorlatilag;

« midőn új politikai messiásnak, egy mélyen beható státusbölcsnek hitte magát, soha sem birt magasbra emelkedni, mint egy jószívű misericordianus nézpontjára, ki minden kis sebre irt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és a ki borzasztólag előremozdítván a dologtalanságot, el van tán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapítására, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha sem fog;

« midőn népeket gondolt boldogítani, zugprókátorként, szerencsétlenségünkre csak felizgatójok volt; s hogy ekkép:

« midőn honunk institutioit rendezni, szilárdítani vélte, végképi zavarba bonyolítja azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgálbb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig mely, bár ki mit mond is, egyedüli garantiája szabadabb institutioinknak s azon egyedüli regenerationalis szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva

tán, megengedjük, végkép leejtette lábairól; s ehhez képest még azon illúsióban is,

« mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot, és idétlenségek elkövetése korán sem kötelességteljesítés még! —

« akkor, mondom, ha ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett, — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta világa nem realisabb, mint a délibáb, és ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem önt, mint önmaga — akkor, ugyan kérdem, fog-e de csak egy vígasztaló érzést is lelni keblében?

« Szándékának tisztaságával fog talán állni elő? Ámde, kérdem, nem szomorú vígasztalás-e az, ha abból egy végkép feldúlt nemzetnek romja merül fel s egy meg nem szűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: *l'enfer est peuplé des meilleurs intentions?*

« Vagy tán azzal fogja vígasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban, ha erre megint a bölesnek kétségbevehetetlen állítása fog jutni eszébe, hogy « nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül »: ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mind azon illúsióira, sőt megátkozza azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég érelye tűrni, hogy azokból mások eliberálják önt?

« És azért a haza szent nevére kérem önt, lépjen le agitatójának azon veszélyterhes teréről, melyre állott; sőt nemes érzelméhez fordulva, alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általában.

« Ha azonban ön végig el akarja járni az egyszer felvett « nélkületek sőt ellenetek » féle víli-tánczot: ám tessék.

« Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen böszülésig fel; vessen égő kanóczot a szántóvető lakára, ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltsen meg mérgével a visszatörlesztés poharát: ám lássa.

« Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott s nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügyekezett volna. »

E jósszavaknak azonban melyeket, a nemzet felett elviharzott események után, csak megdöbbenve olvashat az elfogulatlan hazafi, akkor nem volt semmi hatása; valamint azon tanácsok is, melyeket az ellenzéknek adott, bár a vidéken nem maradtak egészen hatástalanok, keveset változtattak a dolgok állásán. Ennek részben a hangulat volt oka, melyben a munka iratott: nyelve, egészben véve, élesebb volt, mint sem tetszhetett volna, s magára az ellenzékre is szenvedélyesebben lövöldözte nyilait, mintsem hogy ne a sértett kedély kifakadásainak tartattak volna a nagyobb résztől intő szavai.

Azonban, az alapok melyekre okoskodásait építette, sem voltak oly szilárdak, hogy inductioi döntő, meggyőző erővel birhattak volna. Az állítások, melyekből következtetéseit levonta, jobbra nem csak gyöngéknak, de valótlanoknak és helyteleneknek is találtattak. Nem azon téren mozgott, melyen hajdan a nemzet nagyobb részének öntudatában viszhangra találtak nyomatékos szavai.

Ugyanis, kivéve azt, mi személyeket illet, e könyvnek tartalma a következő állítás körül forog: míg a kormány nemzet- s alkotmány-ellenes irányt követett, helye volt az ellenzéknek; kívánatos volt, hogy az ellenzék többségben legyen: most azonban, miután a kormány ezen ellenséges iránynyal felhagyott, « felhagyott alkotmány- s nemzetiség-kivetkeztetési tervével, vagy legalább oly következetes systemával nem eszközi azt többé, mint az előtt tevő; » sőt miután « századok óta nincs kor, melyben a kormány törvényszerűség, nemzetiség és alkotmányossággali megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint épen most: azért most az ellenzék nem csak hasznot nem hajt többé, de mind az alkotmányt,

mind a nemzetiséget oly bajokba és oly kétes állapotba sülyesztheti, mikből azután egy isten sem menthetné meg fajtánkat; hazánkban minden kidől sarkaiból, ha az ellenzék többségre vergődhetnék, mit mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak kellene tekinteni; minden magyarnak tehát, ki nem csak phrasisokkal és szemfényvesztésekkel, de tetteleg jobban szereti a hazát, mint saját magát, szoros kötelessége mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék most túlsúlyra ne emelkedjék.» Szükségesnek tartja ugyan most is az ellenzékot, « mert, ugymond, mi alkotmányos országban oppositionalis ellenőrség nélkül történik, csaknem mindig magán hordja az éretlenség szagát », « s a legjobb czél is vajmi könnyen viseli az önkény színét »; és azért világosan kimondja, hogy « a nemzet egy részének tekintetét érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakulnia »: nem az tehát kívánata, hogy az ellenzék minden súlyát veszítse, hanem csak hogy túlsúlyra ne emelkedjék. Ez politikájának rövid összege, ennek követésére hí fel minden magyart. S ennek folytán korholja az ellenzékot, melynek « egy része nyílt lázadás ormán áll », « mely folytonos és keserű agitatói által semmit nem hagy használatlanul, hogy e hazára gyásnapokat hozzon. » Gáncsolja az ellenzékot, « hogy vezetni akar, az ellenőri szerep mellett a mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét; s mily idétlenség, — így folytatja, — ha ugyanazon egy testület vezetni s ellenőrködni akar egyszersmind, vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület törekedik viselni mind a kormány mind az ellenzék szerepét egy uttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, egy, több, vagy sok kezekben. » « A mostani ellenzék csatatervezete — így szól ismét másutt — nem régiben gravami-nalis politikának neveztetett, s nem helytelenül, mert ez azon egyedüli, mely az ellenzék sphærájába való. Azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés, vagy más szavakkal, a kormányzás mezejére kilép, tüstént felforgattatik a státusrendszer. » Ezekből, s hasonló okoskodásokból aztán mindig

ama következményre jut: hogy tehát minden magyarnak, ki hazáját jobban szereti, mint saját magát, « szoros kötelessége, mindent, mi lélekismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék túlsúlyra ne emelkedjék. » Az ellenzéki többség veszélyességét pedig a nemzetre s alkotmányra nézve azzal indokolja, mivel hazánk s a többi alkotmányos európai országok viszonyai közt oly nagy a különbség, hogy ezeket csak összehasonlítani sem lehet. « A mi ellenzékünk, ugymond, semmi esetre sem fog ülni a kormány székébe; a kormányt viszont a legerősebb phantasiai tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon. »

E könyv, ily tartalommal, természetesen sokféle czáfolatot vont magára az ellenzék részéről. Szemére lobbanták, hogy csak szójátékot űz az ellenzék nevével, azt annak bebizonyítására akarván felhasználni, hogy az ellenzék következetlen önmagával s a theoriával, ha ellenörködni is, vezetni is akar egyszersmind. Igaza lehet, mondák, más országokra nézve, melyekben mindig a többség kormányoz; de nálunk, hol épen az a legfőbb panasz, hogy eddig soha nem a többség, hanem a kevesebbség ült a kormányon, mindenki tudja, hogy az ellenzéki nevet nem lehet venni, és soha senki sem is vette szó szerinti értelemben. Ennél fogva semmi értelme nincs viszonyaink közt annak, mit a nemes gróf mond, hogy az ellenzék a negatio és positivitás terén egyszerre nem állhat; nem ellenezhet s vezethet egyszersmind. Épen azért, mivel a magyar alkotmányos viszonyok oly igen különböznek más alkotmányos nemzetek viszonyaitól, nem lehet nálunk az ellenzékot egyedül ellenőri, negativ szerepre szorítani. Nálunk az ellenzék helyesebben nemzeti s alkotmányos pártnak nevezendő, mert ő s csak egyedül ő képviselte a nemzeti s alkotmányos positiv irányt; és azért az idő s körülmények szerinti negatíója mellett minden nemzet- s alkotmány-ellenes iránynak, képviseli mind azon positivumot is, mit a nemzetiség és alkotmányosság eszméje s az ország jólléti haladása magában foglal. A valódi célok, úgy mondának, melyek

körül a magyar ellenzék, helyesebben nemzeti párt, századok óta egyesült, nem egyebek, mint: nemzetiség, alkotmány, szabadság, törvényes függetlenség. Midőn ezek a bécsi kormánytól megtámadtattak, a nemzeti párt tulajdonképeni ellenzékké lőn; különben pedig, e czélok kifejtésében positive működött. A nemzetiség és alkotmányosság sérelmi korában e nemzeti pártnak a gravaminális politika terén kizárólag az ellenzés jutott szerepül; most, míg egy részről szinte elleneznie kell a kormánynak törvény és alkotmányba ütköző irányát, más részről lobogtatnia kell a nemzeti s alkotmányos kifejlődés zászlaját. És azért, most mint hajdan, az ellenzék kötelessége: elfogadni ugyan mindent, mit nemzeti s alkotmányos irányban jót a kormány tesz, vagy enged, vagy szőnyegre hoz; de egyszersmind ellenzeni mindent, mi ez irányba ütközik, s arra törekedni, hogy mindenben az ő nemzeti s alkotmányos iránya legyen túlsúlyu; más szavakkal: hogy az ellenzéki többség üljön a kormányra. Mert tagadni ennek lehetőségét annyit tesz, mint tagadni alkotmányosságunkat, mint tagadni azt, hogy a magyar valaha a maga nemzeti s alkotmányos irányában kormányoztassék.

Nem kevesebb czáfolat érte Széchenyi azon állítását: hogy a kormány már felhagyott nemzet s alkotmányellenes irányával, s azért szükségtelen, sőt káros volna az ellenzék többsége. Mily állapotban van a haza? kérdék; s e kérdésre magának a Programm-töredékeknek következő szavaival feleltek: «Beteg honunk sínylő, lázas s ekkép, az egészet tekintve, épen nem kielégítő állapotban van a monarchiával összeházasítva. Vérzik a becsületes, a nemzet kifejlődését őszintén szomjazó embernek szive ily látmányon; s hol oly roppant a fejlődhetés, oly tömérdek a kincsforrás, s mégis annyi a fejletlen, a maga magát emésztő kincs, ott lehetetlen ily kérdésre nem fakadnia: vajjon ennek így kell-e lennie, s ez nem lehetne-e máskép?»

«És vajjon csak az ellenzéknek nem lenne szabad e kérdésre fakadnia? — így kiált fel a Pesti Hírlap — vajjon csak

1847.

neki volna tiltva, elkövetni, saját meggyőződése szerint, mindent, hogy ezen oly szomorú állapot valahára megváltozzék?» És vajjon miért tanusítana az ellenzék oly nagy bizodalmat e mostani kormány iránt, minőt iránta Széchenyi kíván? Vajjon megszűnt-e már kormányunkra az absolut elvű és szellemű birodalmi kormánynak alkotmányellenes befolyása? Mit tett e kormány, mi bizodalmat érdemelne? Hol a sérelem, melyet az orvosolt volna? Hol a biztosíték, melyet a törvények sérthetetlensége iránt a jövőre adott volna? Avagy nem szaporította-e a sérelmek nagy tömegét az administratori rendszer, a horvátországi státusesiny stb. által? A jövőre nézve pedig maga Széchenyi mondá, miképen «legtávolabbról sem tudhadni, mit fog a kormány a jövő országgyűlésen kitálalni.» Ily bizonytalanságban, s csak azért, mivel a conservatív párt a kormány új irányát, a nélkül hogy ez azt határozottan kitűzte volna, dicséretekkel halmozá, észélyes tett volna-e lemondani az ellenörködésről, s egészen magára a kormányra hagyni a haladás vezetését?....

Egy részről tehát a Programmtöredékek állításai indokolatlanabbak, sőt valótlanabbak —, más részről tanácsai élesebbek, egész hangulata pedig szenvedélyesebb volt, semmint a dolgok állásán sokat változtathattak volna. Azonban Széchenyi személye még mindig nagyobb tekintély, szava nagyobb súlyu volt a közéletben, kivált a vidéken, s főleg most, a tiszaszabályozásnak, melynek élén állott, megkezdése óta, mintsem hogy az ellenzék magát nemileg biztosítani ne látta volna szükségesnek e munka netaláni nagyobb hatása ellen.

Nem elégedett pedig meg e tekintetben azzal, hogy a Programmtöredékek ellen a Pesti Hirlapban, az Ellenörben s más ellenzéki lapokban czáfolatok irattak. Azon szakadások következtek, melyek az ellenzék soraiban néhány megyében mutatkoznak vala, hasonló esetek ismétlésének meggátlása s általában a pártegység megszilárdítás avégett, végre mégis kénytelennek látta magát az ellenzéki párt, megtenni a lépést,

melytől eddig, a már tudva lévő okoknál fogva, óvakodott: programot kiadni.

A programm kibocsátását a márcziusi pesti vásár alkalmával tartott ellenzéki gyülekezet határozta el; s hogy arra nézve mind azon óvatosság megtartassék, melyet a viszonyok s a conservativoknak gyanított cseles czélzatai szükségessé tettek, maga a párt bölcse s első tekintélye, Deák Ferencz, kéretett meg annak szerkesztésére. S ekként aztán a június 5-kén tartott gyülekezetben köz helyesléssel elfogadtatván, a programm, «Ellenzéki Nyilatkozat» czíme alatt, valóban közzé is tétetett. A nagy fontosságú okmány szövege ime következő:

«Az ellenzéknek, minden alkotmányos országban, egyik természetes hivatása a kormány irányában, az ország minden érdekeire nézve, mind jog- s törvényszerűség, mind helyesség és czélszerűség tekintetében, ellenőrködni. Mi tehát, kik magunkat a magyar alkotmányos ellenzék tagjainak valljuk, kinyilatkoztatjuk, hogy jövendőre is az ellenzék feladatául ismerjük, a kormány irányában, úgy egyes tetteire s mulasztásaira, mint összes politikájára nézve, folytonosan ellenőrködni; s kinyilatkoztatjuk, hogy ezen ellenőrségnek sikerére az alkotmány által nyújtott minden eszközöket törvényszerűséggel s loyaltással használni, el vagyunk határozva.

Az «Ellenzéki nyilatkozat».

«De mi az ellenzést vagy pártolást nem személyekhez, hanem tárgyakhoz és tényekhez kötjük, s a kormánynak csak oly lépéseit fogjuk helyteleníteni, sőt tehetségünk szerint ellenezni, melyek formájokban vagy lényegökben törvényelleniek, vagy következményeikben a haza közérdekeire s az alkotmányos élet fentartására és kifejlődésére károsak. — Hazánk jelen viszonyai között a magyar kormány tényleg nem tisztán parlamentaris, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akarat kifolyása volna, s lételét a többség pártolásától feltételezettnek elismerné. A magyar kormány, alkotmányos törvényeink ellenére, idegenszerű s

nem-nemzeti befolyás alatt áll, oly befolyás alatt, mely a monarchiának egyéb tartományait absolut hatalommal igazgatván, alkotmányos formáinkat, összes közigazgatási rendszerére nézve is, alkalmatlankodóknak szereti tekinteni, s az alkotmányos életnek nem épen barátja. Ily viszonyok között pedig pártolást vagy ellenzést személyekhez kötni nem lehet.

«Folytonos kötelességünknek ismerjük mi ezen ellenörködést, minden körülmények között; jelen helyzetünkben pedig épen polgári bűnnek tartanók, ezen feladat pontos teljesítését bármi részben elmulasztani. Mi a kormánynak sem általános rendszerében, sem eljárása részleteiben nem látunk valamely újabb, de a réginél törvényszerűbb, méltányosabb, és közérdekeinkre kedvezőbb fordulatot, mely által a nemzetnek biztosítékot nyujtana, hogy ereje is van, de szándéka is ingatlan s elhatározott, főnálló törvényeinket mindenkor és minden részben szorosan megtartani; a törvény rendeletét szigorúan végrehajtani; mindenkor és mindenben tisztelni azon korlátokat, miket hatalmának az alkotmány szabott; s a hazának közérdeke fölé, melytől a fejedelem valódi érdeke soha el nem választható, nem ismerni más érdeket. Súlyos sérelmeink, melyeket annyiszor fölterjesztünk, évek hosszú során keresztül kérve, sürgetve, várva az orvoslást, orvoslatlanok még most is, sőt keserűbbek és súlyosabbak az által, hogy jogszerű kérelmünk annyiszor elhangzott, s e miatt bizodalom és remény már enyészni kezdenek. Vanuak e sérelmek tömegében oly pontok, melyek fölött osztatlan volt az egész nemzet véleménye, azon férfiakat sem véve ki, kik most a magyar kormány tagjai; és még sem eszközöl kormányunk orvoslást, sőt komoly és tettekben mutatkozó törekvést sem látunk nála e sérelmekből eredő bajaink kiegyenlítésére. Pedig azon kormány, mely a nemzetnek jogszerű felszólalását figyelembe sem véve, a korábbi sérelmek orvoslását eszközölni még csak nem is igyekszik, s ily módon a törvényellenes állapotot e részben szándékosan fentartja, épen ugy sérti a törvényt, mint amaz előbbi kormány, mely a

sérelmet elsőben elkövette, s a nemzet ingatlan bizalmára épen úgy nem számolhat, mint amaz.

«De, régiebb sérelmeink orvoslásának káros elmulasztásán felül, újabb sérelmeket is látunk mi a kormány újabb tetteiben s mulasztásaiban. Nem kell ezeket bővebben fejtegetnünk; több megyék köztanácskozásai, fölterjesztései s körlevelei kifejlették s elsorolták azokat; mi példa gyanánt csak némelyeket fogunk itt megemlíteni.

«Az ország legfőbb érdekeinek egyike: territorialis épsége. És mégis a részek visszakapcsolását rendelő 1836: 21. törvényzikkely végrehajtása, több mint tiz év folytán tettelesen meg sem kezdetett; sőt ezen sérelem a mult országgyűlésen meg nem jelent törvényhatóságok ellen hozott birói ítélet végrehajtásának elmulasztásával súlyosbított. — A határőrvidékeknek nem magyar törvények szerinti közigazgatása, országunk régi sérelme. — A váltótörvénykönyv s a vallás tárgyabani legújabb törvények foganatosításának a határőrvidéken elmulasztása által a kormány ezen sérelmet is súlyosbította.

«Az ország legfőbb érdekeinek másika: a nemzetiség. És mégis az 1840-ki 6-dik törvényzikkelynek azon rendelete, hogy a magyar nyelv tudása a katonai végrehelyeken is gyarapították, végre nem hajtatott; sőt e részben elannyira semmi sem történt, hogy még az utasok s kereskedési áruszállítások is zaklatásoknak vannak kitéve a magyar nyelven szerkesztett uti levelek miatt. — Az 1844-diki 2-dik törvényzikkely azon rendelete, hogy az ország határain belőli iskolákban oktatási nyelv a magyar legyen, teljesen végrehajtva maiglan sincs; sőt a köziskolákban magyar-nyelvművelő társulatok, ámbár az iskolai előljáróságok közvetlen felügyelése által minden elfajulás ellen biztosítva voltak, kormányi rendelet által végkép eltiltattak.

«A példák harmadik helyén említjük, hogy ámbár a főnálló alkotmányos institutiók, melyek közjogi garantiáinkat képezik, csak törvényhozás útján voluának módosíthatók, a

1847.

kormány mégis Horvátországban a tartományi gyűlésnek törvényes gyakorlat szerinti szerkezetét kormányparancs után változtatta meg; a megyék alkotmányos consistentiáját pedig újabban megsértette, részint az által, hogy a törvényes főispánok helyett számos megyékben helyetteseket nevezett ki, holott már az 1825-ki országgyűlés is határozottan kijelentette, hogy a helyettesek alkalmazása, a törvényben kijelölt eseteken kívül, helytelen és törvénytelen; részint pedig az által, hogy több megyékben a főispánt, mint a megyétől különvált s annak ellenében álló, sőt a megyei hatóság fölébe emelt külön hatóságot kívánja tekinteni, — annak egyoldalú előadására határoz, dorgál és fenyeget; az ellene emelt vádak pedig még vizsgálat alá is csak hosszas halasztgatások után veszi.

« Sok egyes esetet hozhatnánk még fel állításunk igazolására; de világos már ezekből is, hogy ellenőrködési kötelességünk teljesítésében, épen a jelen körülmények között leginkább szükséges az éber figyelem, gondos óvatosság és csüggedetlen kitűrés. De hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekezünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait neveljük s erősítsük. Ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországnak is az oly igen szükséges parlamentarizmusnak, és a magyar kormányt leginkább megóvjá idegenszerű elemek kártékony befolyásától. — Ezen felelősséget, mely törvényeinkben sem ismeretlen, s azoknak szellemével oly igen összehangzik, mennél előbb életbe léptetni, leend egyik legfőbb törekvésünk. — Az alkotmányos biztosítékokhoz számítjuk s tehetségünk szerint pártolandjuk a nyilvánosságot is s annak a közélet minden ágaiban alkalmazását, valamint a szabad összejöhetést s az egyesülés jogának eredeti, alkotmányos tisztaságában fentartását. Alkotmányos biztosítéknak tekintjük, s a nemzet további kifejlődésére nézve is szükségesnek látjuk, a czélszerű sajtótörvényekkel körülírt sajtószabadságot

is, minél fogva sürgetni fogjuk a törvényen kívül behozott, minden tekintetben annyira káros könyvvizsgálat eltörlését, és a sajtószabadságnak czélszerű törvények mellett megalapítását. — Törvényesnek, méltányosnak s a nemzeti közérő gyarapítására és ez által önállásunk biztosítására fontosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy Erdély és Magyarország teljesen és jogszerűen egyesíttessenek, s ekkép a két nemzet egymásnak visszaadatván, mind a vérségi kapcsolatnak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétessék. — Szükségesnek látjuk, hogy a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvű népségek óvatos kiméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesíttessenek. Szükségesnek látjuk, hogy a vallási szabadság kérdései a mult országgyűlési alapon bevégeztessenek.

« De nem tekintjük feladatunkat még ez által bevégezve, ha fenemlített ellenörködési tisztünket teljesítjük, s alkotmányos állásunk biztosítékait, a mondottak szerint, nevelni s erősíteni törekszünk; hanem hivatásunknak ismerjük: minden czélszerű reformok létrehozásán is folyvást iparkodni. Mihez képest határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy ezen téren tovább is állhatatosan megmaradunk, melyen hazánkban a közelebb lefolyt évek története az ellenzék nevét a reform-párt nevével ugyanazonosította. — Nem igényeljük mi az indítványozási jogot kizárólag az ellenzéknek; de azt sem tartjuk, hogy a haladás kérdéseit csak a kormány, vagy annak pártja indítványozhatja czélszerűen; hanem ezen irányban e kezdeményezést minden honpolgárok közös hivatásának ismerjük. Sőt miután minden hatalomnak természetében fekszik, hogy inkább saját körének tágitására, mint az őt korlátozó alkotmányosság terjesztésére törekedjék; legyen bár azon tiszta szándékból, hogy a nagyobb hatalommal több jót eszközölhessen, s a nemzet boldogítására irányzott terveit könnyebben keresztülvihesse: mi oly indítványokat, melyek az alkotmányos biztosítékok kifejtésére és a nemzet ellenörködése öregbítésére céloznának, a kormánytól annál kevésbbé várhatunk,

mivel hazánkban, mint említők, a kormány tényleg nem parlamenti; annak tagjait nem a nemzet többségének akarata vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizodalmtól függ fenállhatása, nem ment az idegen és épen nem-nemzeti s nem is alkotmányos elemek befolyásától. Mind ezeknél fogva feladatunknak ismerve, indítványozási jogunkkal élni, kötelességünknek tartjuk nyilván s világosan kijelölni azon tárgyak főbbjeit, miknek minélelőbbi létrehozását, az idő és helyzetünk körülményei szerint, a hon javára multhatatlanul szükségesnek hisszük.

« Ezek a következők :

« a) A közterhekbeni osztakozás. Mire nézve az eddig egyedül adózott nép terheinek megkönnyítését főbb kötelességünknek ismerjük; az alkotmányos biztosítékokat, ezekre nézve is, mindnyájunk számára gyarapítani törekedendünk; — de az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél a czélok országgyűlési meghatározását, számadást és felelősséget föltétlenül kötjük.

« b) A honpolgárok nem-nemes osztályainak, mindenekelőtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselet alapján, ugy törvényhozási mint helyhatósági jogokban valóságos részesítése.

« c) A törvény előtti egyenlőség.

« d) Az urbéri viszonyoknak kármentesítés mellett, kötelező törvény általi megszüntetése; mire nézve legkivánatosbnak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság, a státus közbejöttével, országos eszközlésbe vétessék.

« e) Az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosítása.

« Minden előlépést, mely e czélokhöz közelebb vezet, a nélkül hogy a jövő kifejlődést megkötné, elfogadunk. Ez irányban fogunk hatni a jövő országgyűlésen; s minden egyebet is, mi az ország szellemi s anyagi kifejlődésére vezet, létesíteni törekedendünk; nemzetünk kifejlődésének egyik

leghatályosabb emeltyűjét, a köznevelést, igyekezendvén oly irányba vezetetni, hogy hazánkiai munkás polgárokká képeztesse, s ez által személyes függetlenségökre is támaszt nyerjenek.

« Nem fogunk mi ezen működésünkben soha megfélekedezni azon viszonyokról, melyek közöttünk s az ausztriai örökös tartományok között a *pragmatica sanctio* értelmében fenállanak; de szorosan ragaszkodunk az 179k-0i 10-dik törvény-cikkelyhez is, melynek világos rendeletében az esküvel szentesített fejedelmi szó biztosítja nemzetünket: hogy « Magyarország szabad ország, egész törényhozási rendszerében független; tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt. » Nem akarjuk mi hazánk érdekeit az összes monarchia egységének s biztos fenállhatásának érdekeivel ellentétbe hozni: de, más részről, törvénynyel, igazsággal s méltányossággal ellenkezőnek tartjuk, midőn Magyarország érdekei bármely egyes tartományok érdekeinek jogtalanul alárendeltetnek, — a mint az ipar s kereskedési viszonyainkra nézve már hosszú időtől fogva folytonosan történik. Készek vagyunk mi az örökös tartományok érdekeivel netalán ellenkezésben álló magyar érdekeknek igazság és méltányosság alapján lehető kiegyenlítésére kezet nyujtani; de abban soha meg nem egyezünk, hogy az összes kormányzási rendszer egységének, mit némelyek a monarchia egysége gyanánt szeretnek főelvül emlegetni, minden érdekeink, még alkotmányosságunk is, feláldoztassanak. Ezen kormányzási rendszer egységének tekintetéből indult ki akkor a kormány, midőn a mult század utósó negyedében, alkotmányos állásunk helyett anyagi hasznokat ígérve, nemzetiségünket s polgári szabadságunkat oly súlyosan megtámadta; ezen kormányzási rendszer egységének lettek hajdan feláldozva az ausztriai örökös tartományok alkotmányos institutioi, és a kormányzás-egységi rendszer az absolutismus alapján fejlődött ki. Pedig az alkotmányosság nekünk oly kincsünk, melyet idegen érdekek, vagy bármi kecségtető anyagi haszonnak

1847.

feláldoznunk nem szabad, s melyet fentartani, sőt szélesebb és biztosabb alapra állítva, mindikább szilárdítani, első és legszentebb kötelességünk; s meg vagyunk győződve hogy, ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fenállana, vagy ha, a kor és igazság kívánata szerint, ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme leugná keresztül: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egymással ellenkezők, könnyebben kiegyenlíthetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, több kölcsönös bizodalom kötné össze; és ez által a monarchia szellemi és anyagi erejében gyarapulva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körülmények egykor bekövetkezhető viharáival.

« Kijelentettük ezek szerint célunkat s nézeteinket. Céljaink elérésére az eszközöket körülmények szerint megválasztani, jövődöben is ily összejöveteleket tartandunk. De midőn ekkép irányunk szellemi egységére törekszünk, a törvényhatóságoknak önkörükbeni szabad mozgását s törvényes önállását féltékenyen őrizni szoros kötelességünknek ismerjük. Károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, ha a kormány, önmaga is párttá alakulva, hatalmának szellemi és anyagi erejét arra használja hogy, a vélemények szabad és független nyilatkozata helyett, mindent előre helyeslő s majdnem föltétlenül hódoló többséget szerezzen; s alkotmányellenesnek nyilatkoztatjuk azon törekvést is, hogy a kormánynak csak azon esetben szolgáljon irányul a többség, ha az egy bizonyos párt nézeteinek s érdekeinek kedvező.»

A haladás, a nemzeti kifejlődés tekintetében mindenesetre nyereségnek tekinthető, hogy a pártok ekként kijelölték az irányt, mely szerint a közlögő országgyűlésen működni szándékoztak. A conservatív párt programja sokkal kevesbbé határozott ugyan, mint az ellenzék nyilatkozata; némely életkérdésekre nézve, minő volt, például, a nemesség adózásának,

közteherviselésnek, örökváltságnak kérdése, a programból azt sem lehetett kiolvasni, mit s mi elvek szerint akar tulajdonkép a conservatív párt s a kormány, melyet az többségre segíteni ígért: de nagy nyereség volt már az is, hogy a conservatív párt s általa a kormány visszaléphetlenül a reformok, a haladás terére lépett, mi által legalább némely reformok keresztülvitele egyelőre is biztosítva lőn.

Kedvező volt e tekintetben az ellenzék ama nyilatkozata is, hogy az egyes reformokra nézve a kormány s conservatív párt minden haladási indítványát kész elfogadni, mely a jövő kifejlődést meg nem köti. Némely reformi kérdésnek szerencsés megoldását könnyíté most az is, hogy azok iránt tetemesen módosult az ellenzék véleménye. Így, például, a hadiadóra nézve, mind terjedtebbé kezd lenni azon vélemény, hogy abban a nemesség az egész honvédelem kérdésének tárgyalása előtt is osztozhatik, miután bizonyosan tudva van, hogy az eddigi hadi adót a sereg ellátása valóban felemészti; ezen adóra nézve pedig, mely három évről három évre szavazzatik meg az országgyűlésen, már is elegendő garantiák léteznek.

Hasonló volt az ellenzéki vélemény módosulása a városi kérdésben. E kérdés megoldását előbb leginkább az gátolta, hogy az ellenzék egyáltalában a városok rendezéséhez kívánta kötni azok törvényhozási befolyásának meghatározását. A rendezést jelenleg is multhatatlanul szükségesnek látta ugyan az ellenzék; de nem ragaszkodott ahhoz többé sine qua non föltételül. Megelégedett azzal, hogy választási törvény alkotassék, mely szerint számos választó közvetlen válaszszon követet oly formán, miként ez a megyékben s más szabad országokban is történni szokott, és az ily módon választott követ utasítás nélkül képviselje a város polgárait. Ily választási törvény megalkotásának s végrehajtásának feltétele alatt most kész volt az ellenzék egy más országgyűlésre halasztani a rendezés kérdését, melyen ez azután magoknak az ily választott városi követeknek befolyásával oldassék meg.

1847.

Szóval, az időjelek oda mutattak, hogy bár a két nagy párt mindenike sokkal élénkebben mozog s készül az országgyűlésre, mint akár mikor az előtt; s bár ennél fogva a politika általános irányára nézve heves lesz köztök az összeütközés, makacs, megátalkodott a harc, melynek kimenetelét egyelőre meghatározni lehetetlen: de némely egyes reformkérdések könnyebben meg fognak oldatni, mint eddigelé, a haladásban, általán véve, egynémely eddigi akadály el fog tűnni, a nemzeti kifejlődésben mindenesetre több előlépés fog történni, mint történt bár mikor eddigelé.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyűlés első fele.

A pártvélemények s törekvések e harcának közepette szeptember 17-dikén végre kiadatott a királyi rendelet, mely az országgyűlést november 7-kére, Pozsonyba tűzte ki. A meghívó levél — első, századok óta, magyar nyelven — a nádorválasztáson kívül csak általában, « az ország boldogságának nevelésére és a közjó gyarapítására kívánt többféle nagy fontosságú törvényes intézkedések » kifejezése alatt említi a czélt, mely végett a törvényhozó kar egybehívatik. Feltűnő csak az volt e meghívó levélben, hogy az, bár Majláth Antal első főkancellári méltóságából forma szerint el nem bocsátatott, mégis Apponyi György ellenjegyzésével adatott ki; mi által világosan ki lőn jelente, hogy ez fogja vezetni a kormány részéről az országgyűlést.

Az országgyűlés kihirdetése.

A követválasztási mozgalom mindenfelé rendkívüli élénkséget terjesztett el a megyei köz- s társadalmi életben; mindegyik párt megfeszített erővel törekedett a maga jelöltjeinek szerezni többséget a követválasztó gyűléseken. E választások eredménye nyilván kimutatta, mi foganata lett azon izgatásoknak, melyeket a conservatív párt s a kormány az administratorok által három éven keresztül folytatott, hogy magának többséget biztosítson. Több megyében, hol azelőtt kivétel nélkül mindig az ellenzéki párt jelöltjei lettek kövekké, most a kormánypártnak sikerült győzedelmeskednie;

Követválasztások.

1847.

másutt viszont, hol hajdan a conservativok uralkodtak, most az ellenzék lobogói alatt egyesült a többség. Néhol az ellenzék, látván a kormánypárt korteskedési készülleteit, s maga korteskedni, akár az eredmény kétes volta, akár a miatt, mivel ezt szabadságölő, veszélyes eszköznek tartá, nem akarván, részt sem vett a választásban. Így ment ez végbe egyebek közt Csongrádban, Tolnában és Temesben; minek következtében e megyék előbbi képviselői s az ellenzék kitünő tagjai: Klauzál Gábor, Bezeredy István és Vukovics Sebő a törvényhozásban ez uttal részt nem vehettek. Másutt ellenben, mint például Borsodban, Hevesben, Abaujban, Gömörben, Szabolesban stb. a conservativ párt nem vett részt a választásban, egyelőre sem lehetővén reménye a győzelemre. Néhol, mint Sáros, Nógrád, Bars megyékben, a pártok közmegegyezésével történt a választás; minek következtében egyik követül az ellenzéki, másikul a conservativ jelölt lón megválasztva. A megyék tetemes erkölesi haladására mutatott azon körülmény, hogy kortestömegek kevés megyében vitettek jelenleg be a választásra; s hol ez történt is, mint például, Nyitra, Bihar, Győr, Somogy, Mármáros, Torontál megyékben, oly szánandó kicsapongásokra nem vetemedtek a pártok, mint néha a mult időben. A conservativ párt néhol ugyan megkísértette a «nem adózunk» jelszóval tüzelni fel a köznemességet; az értelmiség mindazáltal már ennek kebelében is oly haladást tett, hogy ezen, oly méltán gánésolt, eszköz több helytt, például Aradban, teljesen elvesztette hatékonyságát, s a bünös izgatás ellenére is, a nemesek adózását mindenek felett sürgető ellenzéki párt kebeléből választattak meg a képviselők. Hogy Zalában Deák Ferencz, bár neve egyező akarattal kiáltatott ki, a követséget, meggyöngült egészsége miatt, el nem fogadta, méltán közsajnálattal vétetett; s kételkedni alig lehete hogy, miként 1843-ban, ugy most is sajnosan fog éreztetni az ő távolléte.

Különösen nagy figyelmet vont magára az egész hazában két egyén követté választatása, Kossuthé és Széchenyié. Pest

megyében az egyik követre nézve semmi kétségnek sem lehetett helye: azzá Szentkirályi Móricz eleitől fogva köz akaratlan tűzetett ki. De a másik követ iránt megoszolva volt a közvélemény. Batthyáni Lajos, Eötvös József és Teleki László, az ellenzék középponti s egyszersmind országos vezérei, Apponyit egyáltalában megbuktatni szándékozván, óhajták, hogy az ellenzék izgató szelleme s legnagyobb szónoka, kinek ékes-szólásától egyelőre is nagy hatást lehetett várni az országgyűlési közönségre, követte Pest megyében minden esetre megválasztassék, s őt jelöltükké valóban ki is tűzték. Azonban, Kossuth személyét sokan, még különben az ellenzékhez tartozók, sem szerették a megyében; ezek tehát, őt mellőzve, Patay Józsefet, a pesti ellenzék egyik kitünőbb tagját, jelölték ki Szentkirályi mellé. Így tehát két párt fejlett ki a második követ iránt a megyében. A Kossuth megválasztását ellenzők közé tartozván majdnem az egész tiszti kar, melynek hatása igen nagy volt a szavazó nemességre, egy ideig annál kétesebbnek lehetett tartani Kossuth megválasztását, minthogy annak megghiúsítására a conservatív párt is egész erejét megfeszítette; és mivel a maga soraiból, a süker reményével, senkit sem tűzhetek ki, véleményök szerint a kisebb rossz választván, szinte Patay számára gyűjték a szavazatokat. Miután pedig Patay határozottan kijelentette, hogy inkább a megyéből is kiköltözik, mintsem Kossuth ellen lépjen fel, e vegyes párt Balla Endre főjegyzőt, különben szinte ellenzékít, jelölte ki a maga követévé. A megyei tisztviselő kar hozzájárultával e felekezet eleinte, úgy látszik, többséget fog nyerni. Batthyáni Lajos fáradhatlan működése azonban s ama tekintet, hogy Kossuth leszoríttatása által tulajdonkép a conservatívok győzedelmeskednek, kiknek pártja egyébiránt igen kicsiny s jelentéstelen volt a megyében, mely a többi megyék közt mintegy zászlótartója volt az ellenzéknek, — e tekintet, az ellenzék vezéreinek működése mellett, oda vitte az ügyet, hogy napról napra többen csatlakoztak a Kossuth nevét hordozó zászlókhoz. Ehhez járult Balla

1847.

Endre magaviselete, ki ismételve is kijelenté, hogy mint ellenzéki színezetű, polgári kötelessége sértésének tartaná, ily körülmények közt a követséget elvállalni. A Kossuthot leszorítani törekvő párt mind e mellett is szavazatot sürgetett, mit egyébiránt az ellenfél, most már többsége iránt bizonyos, nem is ellenezett. Az eredmény az lett, hogy Kossuth 2950 szavazattal követté lőn Balla ellenében, kire csak 1315-en szavaztak.

Széchenyi
István bukta
Sopronyban.

Mihelyt híre terjedt, hogy az országos ellenzéki párt vezetési Pest megyében, melynek szinte tagjai valának, Kossuthot jelölték ki egyik követté, Széchenyi István azonnal elhatározta magát hogy, feladván felső táblai ülését, ez uttal ő is az alsó ház tagjává, követté választatja meg magát megyéjében, Sopronyban; s jelöltül valóban fel is lépett. Miután Széchenyi jelenleg, mint maga is vallá, s Programmtöredékei eléggé bizonyíták, az ellenzékhez nem tartozott, sőt épen az ellenzéknek az alsó házban ellensúlyozása végett kívánt annak tagjává lenni: egyelőre kételkedni sem lehetett, hogy ő, a főhivatalnok, a conservatív többségű Soprony megyében meg fog választatni. Azon hír ennél fogva, hogy ő két, alig ismeretes conservatívjelölt ellenében megbukott, nagy csodálkozást gerjesztett, sokaktól méltán élesen gáncsolgatott a hazában. Bár közönségesen tudva volt, hogy ő Kossuth ellensúlyozása végett akar az alsó ház tagjává lenni, az ellenzék organumai mégis az alkotmányos ügy vesztesége gyanánt tekintették megbukását; és annak kellett is azt tekinteni, nem egyedül azért, hogy a magyar reform atyja megbukott, hanem s még inkább azért, mert őt a conservatív párt leginkább azon okból buktatta meg, mivel e párt, a felelősség eszméjétől idegen, a kormány tekintélye csökkenésének tartá, ha egy főhivatalnok egy padra ül a követekkel, kik jobbára megyei hivatalnokok lévén, a kormányzéki titkárokkal egy rangúaknak tekintettek. Ily sajnálatos előítélet a kormány és conservatív pártban azt bizonyítá, hogy e párt tagjaiban az alkotmányosság eszméi mélyebb gyökereket még nem ver-

tek; hogy e párt tagjai még nem győződtek meg arról, mi-ként a fő kormányhivatalnokok közvetlen részvéte a törvény-hozásban, nem csak koránt sem sülyeszi a kormány tekin-télyét, hanem, ellenkezőleg, csak akkor állíthat elő szebb eredményeket a törvényhozás, ha a nemzet s kormány orga-numai annak küzdhomokán szemközt állva, vitatkoznak az ország közügyei fölött.

De a szándékai s feltételeiben szívós, kitartó Széchenyit nem kedvetlenítette el sopronyi megbukta. Néhány nap mulva a szomszéd Mosonyban nagyobb szerencsével lépett föl, s kö-vetté meg is választatott. Valamint elébb megbuktát sajná-lattal, ugy most megválasztatását nagy meglepéddel üd-vözölte az ellenzék; nem csak mivel valóságos nyereségnek tekintett, ez országgyűlésen, melynek feladata volt többféle reformi kérdést keresztülvinni, őt, a nemzeti reform első megindítóját, valamely conservatív tag helyett ülni látni az alsó házban; hanem még inkább azért, mivel az ő követsége által némileg teljesebb látták ama régi kívánságot, hogy a kormány, a szükséges felvilágosítások szolgáltatása végett, biztosokat küldjön az alsó táblához. Mert, bár Széchenyi kö-veti állása még nem vonta is maga után azt, hogy a kor-mány részéről ily megbizást nyerjen; de miután ő, alsó táb-lai tagsága idejére, magát a kormányhivatal alól föl nem mentette: az ellenzék ebből méltán azt következteté, hogy ő némileg kénytelen leend felelni a hozzá intézendő interpella-tiokra a kormány politikájáról és szándékairól, melyekben mint főtisztviselőnek részt kellett vennie. Ebből ismét az kö-vetkezett, hogy vagy meg fog nyugodni a kormány az általa adandó válaszokkal, — és akkor elérve van az óhajtás, hogy a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen az alsó táblán; vagy, ha a kormány nem lesz meglepéddel Széchenyi felvilágosításaival s kijelentéseivel: akkor, hogy az ő vála-szainak hatását megrontsa, kénytelen lesz mennél elébb egy valóságos kormánybiztost nevezni ki az alsó táblához. Mind

1847. a két eset pedig hatalmas közelítésnek tekintett a kormány tényleges felelőssége felé a nemzet képviselői irányában. —

Egyedül a választások s a megválasztott követek bevallott pártszínezete most nem szolgálhatott, mint a mult időben, pontos mérlegül annak előleges meghatározására, melyik párté leend a többség az országgyűlésen. E végre a követek személyén kívül jelenleg még az utasításokat is tekintetbe kellett venni; mert több helytt azon eset fordult elő, hogy az utasítások szelleme különbözött a párt elveitől, melyhez a megválasztott követ tartozott. Volt, például, eset, hogy a conservatív párt megfeszített korteskedése következtében a követek e párt kebeléből választottak; az utasítás ellenben egészen az ellenzék elveinek s irányának szellemében készült. Ez történt például Biharban, hol a conservatív párt, Beöthyt a követi pályáról lezorítandó, kortestömegekkel a maga embereit választatta meg a megye képviselőivé; mivel azonban a megye értelmesb osztályának többsége az ellenzékhez tartozott s a tanácskozásokat Beöthy ékesszólásának hatalma vezette: az utasítások mégis egészen az ellenzéki program szellemében állapítottak meg; s egyebek közt az évenként Pesten tartandó országgyűlés, a kényszerített örökvátság, az ősiség eltörlése, a közös teherviselés, az eskütszékek felállítása, az egyházi tized eltörlése, a zsidók polgárosítása s több ilyféle reformok sürgetése tétetett a követek kötelességévé.

Az utasítások
általánossága.

Az utasítások formájára nézve jelenleg több megyében nagy változás történt. A mult országgyűlések folyamából tapasztaltatván, mennyire gátolják a provinciaális érdekek s körülmények szűk kaptájára készült igen részletes utasítások a vélemények összpontosítását, késeletetik a reformok keresztülvitelét; tapasztaltatván továbbá, hogy az eddig divatozó szokás, miszerint a követeknek az egyes kérdésekben a tanácskozások közt felmerült részletek iránt még pótlékutasítások is küldettek, mennyire csökkenti az országgyűlés tekintélyét, lassítja annak eljárását, kockáztatja sikerét: számos megye, Pestnek példájára, elvül mondotta ki, hogy követeinek

ezentúl csak általános utasítást adand, mely csak az eljárásukban követendő irányt és szellemet, ne pedig minden egyes részlet iránti szavazatukat, minden léptöket határozza meg egyelőre. Az utasítási rendszer teljes eltörléséig még ugyan nem érett meg a közvélemény; — és az még tanácsos sem volt volna a jelen körülmények között, midőn egy részről a követek választása nem mindig az értelmesbek szavától, hanem sok esetben a köznemesség becsődített tömegének számától függött; más részről pedig a megyéket, alkotmányunk ezen fő biztosítékait, a kormány meggyöngíteni s azokban magának, céljai kivitelére, minden áron s módon többséget szerezni törekedett. Abban mindazáltal megegyezett a közvélemény, hogy az eddigi, részben haszontalan, részben káros utasítási rendszer addig is, míg annak eltörlését a viszonyok megengedik, szűkebb korlátok közé szoríttassék s a követeknek tágabb tér engedessék, értelmiségök és erélyök egész súlyával befolyjni a tanácskozások s határozatokra. Ez minden esetre nevezetes haladás volt az országgyűlés tekintélyének öregbítésére s a reformok gyorsítására nézve.

Az ellenzék ezen elvét a conservatív kormánypárt is hallgatagon elfogadta; legalább nem volt eset, hogy e párt ezen elv ellen valahol szót emelt volna. És tekintve azt, hogy a kormány számos eszközökkel birt, a követi kar tagjait, meggyőződésök ellenére is, a maga pártjára csábítani: e pártnak nem is volt oka ezen elvet ellenzeni; sőt inkább érdekében látta annak terjedését lehetőleg előmozdítani. Az ellenzéki megyék figyelmét sem kerülték el ezen elv lehető következményei azon esetben, ha a kormány az utasítások által kevesbbé megkötött követek közt, mint eddig a részletes utasítások daczára is szokása volt, talán még inkább üzni találná csábításait; s hogy követeik politikai jellemének szilárdságát biztosítsák, a kormány csábításait ellensúlyozzák, megválasztott követeiket esküvel kötelezték le, hogy hat év lefolyta alatt semminemű kormányhivatalt vagy más kiüntetést nem fogadnak el. — És ekként, mind a két pártnak, bár külön-

lőző indokokból eredt, hallgatag megegyezte következtében, a részletes utasítások helyett jelenleg a legtöbb megye csak vezéreszméket s irányelveket szabott követői elébe.

Ha ezen utasítások hosszú során áttekintünk, mindenek közől kettő, a Pest és Borsod megyei tűnik ki elveinek tisztasága, irányának határozottsága és szerkezetének világos, logikai rendszere tekintetében. E munkálatok a napi sajtó által korán közzététetvén, mintegy mintául szolgáltak a többi ellenzéki megyéknek a magok utasításai készítésében; minél fogva szükséges azokkal, mint a nemzet nagyobb része közvéleményének kifejezésével, némileg megismerkednünk.

Pest megye
utasítása.

A Pest megyei utasításban, mely még az országgyűlés kihirdetése előtt közzététetett, első helyet foglal, hogy a megürült nádori hivatal István főherczeg megválasztása által töltsék be.

Következnek ezután az alkotmányosság szilárdítására vonatkozó javaslatok, mely tekintetben Pest, a «semmit rólunk nélkülünk» elv szerint, az országgyűlést az alkotmányosság azon teljes álláspontjára kívánta felemelni, melyről a nemzet mindenre nézve, a mi jelenét s jövődjét érdekelheti, mérlegbe vethesse akarata súlyát.

Ezen álláspontról a kormány eljárását nem csak ajövendőre irányozni, hanem a multa nézve is taglalás alá vétetni kívánta, csak így lévén eszközölhető a jelen állapot tökéletes elintézése. E tekintetben, mondja az utasítás, három szempontot kell az országgyűlésnek figyelembe venni, ugymint: hazánk állását a külhatalmasságok —, és a velünk egy fejedelmet ismerő osztrák birodalom irányában, végre belügyeink tekintetében. Mind a három tekintetben azon mérték használandó a kormány eljárásának megítélésére: vajjon hazánk országos önállása, nemzetisége s alkotmányossága eléggé van-e képviselve, megvédve, biztosítva s kormányozva?

A külviszonyok tekintetében, miként az utasítás mondja, kormányunk nem bir elegendő s olynemű befolyással, minőt törvényeink s önállásunk követelnek; holott ez ügyek ben-

nünket is, bár az osztrák birodalommal közösen, oly annyira érdekelnek, hogy a külhatalmak irányában követett politika, végeredményben, az ország jövődjé léte felett határoz. E tekintetben kivált az aldunai tartományokra, a Duna torkolatára, az orosz birodalomnak menten növekedő túlsúlyára s azon veszélyekre figyelmeztet az utasítás, melyek ezen túlsúlyból az előbb vagy utóbb szőnyegre kerülendő keleti kérdés megoldásakor fejlődhetnek ki, mind az egész osztrák birodalomra, mind különösen hazánkra nézve.

Az Ausztriávali viszonyok tekintetében, előre boesátva az 1723-ki 2-dik törvény által szentesített *pragmatica sanctio* fentartásának szükségét, különösen szem előtt tartandónak mondja az 1790-ki 10-dik törvényt, melyben kijelentetik, hogy hazánk, alkotmánya s egész kormányrendszere tekintetében független, tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt állam. De hazánk e törvényes állapota nem őriztetett meg; az ország érdekei csaknem minden viszonyokban, melyekben Ausztriával találkozik, az örökös tartományok vélt érdekeinek alárendeltettek. Innen a kölcsönös féltékenység, az örökös harc a nemzet és kormány közjogi hatalmának határai felett.

Mi végre belügyeinket illeti: a közel multnak története világosan bizonyítja: hogy a végrehajtó hatalom nem működik alkotmányszerűleg; hogy lényegökben jó irányu intézkedései is többnyire a nemzet alkotmányos befolyásának mellőztével vannak egybekötve; hogy sokszor a szabadsággal párosult rend igényei politikai rokon- s ellenszenveknek áldoztatnak fel; ellenben az érdekek békés kiegyenlitése végett hozott törvények sikerítése körül kellő tevékenység nem tapasztalható; hogy a régi sérelmek közül egy sem orvosoltatott, ellenben újabb sérelmek követtettek el; hogy különösen a megyei rendszer alkotmányszerű állása ellen intézett lépések által alkotmányunk biztosítékainak megnyugtató érzete csökkentett.

Ezeknél fogva a követeknek köteleességévé tétetett, hogy

1847.

ezen kormánypolitikát ne csak ne támogassák, hanem inkább oly vágásba vezérelni törekedjenek, mely a nemzet erkölcsi személyiségének, az ország önálló nemzeti s alkotmányos érdekeinek megfelelően. E részben, a kormánypolitika jövődó irányául az országgyűlési többségben nyilatkozó nemzeti akaratot kívánja a megye oly módon kijelöletni, hogy a kormány működése mindig a nemzeti akaratnak legyen kifolyása, minden idegenszerű befolyás nélkül; e végett pedig oda emeltessék a nemzet állása, hogy elegendő biztosítékkal birjon a kormány számoltatását s felelősségét valahára megvalósítani.

Röviden, a multa nézve teljes orvoslást, a jövőre biztosítást kíván Pest megye. És minthogy mind a kettőt csak a nemzet erkölcsi ereje vezetheti sikerre; ezen erkölcsi erő pedig egyedül a közös haza minden polgárainak érdekességében létezhetik; és végre ezen érdekesség mindaddig létre nem jöhet, mig a nemes és nemnemes közt a büntető igazság kiszolgáltatása különbözik; mig a nép adót fizet, a nemesség pedig ezen adó terhében nem osztozik; mig az alkotmányból kirekesztett nép semmi politikai joggal nem bir; s végre mig a nép legnagyobb része a nemességnek robotozó szolgája marad.

Ezeknél fogva oda utasítá követeit a megye: 1) Hogy a büntető törvénykönyv tárgyalásakor az egyenlő bünvádi eljárás, nyilvános eljárással összekötött vádló rendszer s eskütszékek és a formaságok felett ítélő semmitő székek létesítésére, s minden kivételes bíróságok eltörlésére működjenek. 2) Hogy mindennemű, akár személyes szolgálaton, akár adózáson alapult közterhek viselésének minden honpolgárra aránylagos kiterjesztését sürgessék; a hadiadóra nézve alkotmányos biztosításokat kívánjanak ugyan, de ha azokat teljesen kivívniok nem sikerülne is, fő elvül azt tekintsék, hogy a mely feltételek mellett róvatik a népre teher, e terhekben a nemesség is hasonló feltételek alatt osztozzék. A házi és hadi adónak ezen aránylagos és közös viselése mellett, a

szellemi s anyagi javítások létesítése végett szükséges országos pénztárt jobbára közvetett adózás útján kívánta Pestmegye felállíttatni. Ezen kútfőkül pedig a só felemelt árát, a birtokváltozások alkalmával egy mérsékelt lajstromzási díjat, a terhes szerződések s adóslevelek bejegyzéséért fizetendő díjat, a grationalék felemelendő díjának egy részét, a főclerus azon javainak, melyeket üresség esetében a kir. kamara kezel, míg betöltve nincsenek, egy évi jövedelmeit, a harminczadhoz vetendő mérsékelt határszéli vámokat, az absentistákra — ha honfiak háromszorosan, ha polgári joggal nem bírók hatszorosan, kivetendő házi adóbeli részletet stb. kívánta kitűzetni. 3) Az érdekegyesítés harmadik tevőleges eszközül tekinté Pestmegye, a maga utasításában, a népnek politikai jogokkal felruháztatását; mi végre azonban még most némi tekintettel kívánt lenni azon fokozatra, melyet e részben a történelmi jogfejemény kijelölt. Kivánta ennek következtében hogy: a) A kir. városok és szabad kerületek az országgyűlésen kellő befolyással, önkeblökben kellő függetlenséggel ruháztassanak fel. b) A szabad és minden más mezővárosi és falusi községek rendeztetvén, a megyei közgyűléseken küldötteik által gyakorlandó szavazattal birjanak. 4) Végre, az érdekegyesítés negyedik tényezőjeül, az urbéri viszonyok teljes megszüntetése, az örökváltság, tüzetett ki, — mit teljes kármentesítéssel, a státus közbejötte által országosan kívántak foganatosíttatni, a megváltás tárgyául nem a telek értékét, hanem a rajta fekvő urbéri tartozmányokat jelölvén ki.

Ezen életkérdéseken kívül utasításul még a következő reformokat s azok irányelveit jelölte ki Pestmegye: az ősiség eltörlését, az « uti possidetis » elv szerint. A szellemi érdekek szempontjából: a nemzet befolyását a közoktatás szabályozására s költségeinek meghatározására; a sajtónak a censura bilincseiből felszabadítását s törvények általi rendezését. Az anyagi érdekek szempontjából: a törvényhozás befolyását a vámok szabályozására, minek alapelveül a tö-

1847. kéletes érdekvizonyosság tűzetett ki; a közlekedési eszközöknek jó karba állítását; hitelintézetek megalapítását. — Hogy pedig ezen s más elszámolt reformok létesítése által a nemzet átalakulása minden rázkódás nélkül mennél előbb végrehajthatassék, oda utasítá követeit, hogy évenként Pesten tartandó országgyűlést indítványozzanak, három évre kiterjedő követválasztással.

A borsodi utasítás áttekin-
tése.

Főbb elveire nézve a pestivel teljesen megegyező a Borsod megyei utasítás, melyet csak azért igtatunk ide, mivel világos, rövid szerkezete által mintegy áttekinthet az ellenzéki utasítások egész rendszerének.

I. Előlegesek: 1) Nádorválasztás törvényes kijelölés utján. 2) Az országgyűlés kiegészítésének, tehát a részeknek kérdése. 3) A honti, bihari, horvátországi események körüli kormányeljárásból eredt sérelem orvoslata. stb.

II. Szellemi érdekek: 1) A népnevelés rendezése az országgyűlés által. 2) Sajtószabadság, az előleges vizsgálat megszüntetése és sajtótörvények mellett.

III. Anyagi érdekek: 1) Új vámrendszer a teljes viszonyosság alapján az ország s az örökös tartományok között. 2) Keletkező iparunknak védvámok. 3) A közlekedés eszközeinek javítása, vaspályák, csatornák, kőutak státusköltségen, vagy, a két elsőbbnek kamatbiztosítás mellett részvények utján építése. 4) Hitelintézetek, telek könyvek behozatala. 5) Az ősiség eltörlése. 6) Kötelező örökváltság a státus segítségével. 7) A papi tized eltörlése stb.

IV. Politikai érdekek: 1) Közteherviselés mind a hadi, mind a házi adóra nézve; amaz a fejedelem s nemzet közt kötendő, ennek az áldozatáért némi kárpótlást nyújtó, a kivétést és behajtást biztosító szerződés mellett. 2) Egy országos pénztár alkotása. 3) A városok és szabad kerületek rendezése, úgy azonban, hogy az országgyűlésen aránylagos szavazatban belrendezés nélkül is részesíttessenek, ha választási s törvényhozási függetlenségek biztosítva leend. 4) Eskütszékek felállítása. 5) Évenkénti országgyűlés Pesten,

három évre választott követekkel; elnököt a képviselői tábla maga válaszszon magának; a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen; a királyi tábla maradjon el. 6) A megyei választások rendezése, a követek bölcsesége szerint akár előző s gátló szabályok, akár a képviselet alapján alkotandó új rendszer behozatala által. 7) Általános népképviselet úgy a törvényhozás, mint a municipális élet körében, az értelmiség és vagyonértéki képességek alapján. 8) Unio Erdélylyel. 9) A zsidók polgárosítása, czélszerű törvénnyel, azoknak a szomszéd tartományokból betódulása ellen. — Oly kérdésekre nézve, melyek az országgyűlés folyama alatt merülnének fel, követeit Borsod teljesen felhatalmazta, belátásuk szerint szavazni.

Az ellenzéki többségű megyék nagyobb része, kisebb nagyobb módosítással a pesti és borsodi utasítás elvei szerint készítette a maga utasításait. A haladás kérdései mellett a régibb s újabb sérelmek orvoslatát valamennyien sürgettetni kívánták követeik által. E sérelmek egyik legnagyobbikául említé majdnem minden megye a horvátországi tartományi gyűlésnek a kormány által végrehajtott önkényes, törvény- s alkotmány-ellenes rendezését. És mennyire igazolva volt a megyék e nyilatkozata: eléggé tanusítá maga a legújabb horvát tartományi gyűlés, melyet a zágrábi püspök, mint báni helytartó, október 18-kára hirdetett ki.

A horvát tartományi gyűlés.

Zágráb megye alkotmányos magyar-horvát szellemű tisztikara s rendének többsége a tartományi gyűlés önkényesen, udvari parancs következtében végrehajtott rendezésének törvényességét hozzájárulásuk által elismerni nem akarván, egy közgyűlésökön határozatképen kimondották, hogy míg a tartományi gyűlésnek elébbi, törvényes, régi szokáson alapuló formája helyreállítva s különösen az egyéni szavazatától megfosztott nemesség a maga jogaiba visszahelyezve nem leszen, követeket arra a maga részéről nem küldend; hanem a horvát megyéknek a törvényhozásban külön s egyenes képviseltetését az országgyűlésen a magyar megyék követei

1847. által fogja szorgalmazni. És ennek eszközlésére a magyarországi megyéket s különösen a szomszéd Zalát körlevelek által meg is kérte.

Miként előleg is várható vala, a kormány Zágráb megyének e végzését egy udvari rendelet által rosszalván, a rendeket oda utasítá, hogy a tartományi gyűlésre követeket küldeni el ne mulasztanak. A megye rendeinek többsége azonban, az okt. 14-kén tartott közgyűlésen tovább is fentartani kívánta előbbi határozatát, s oly értelemben irt fel a kormányhoz: hogy mivel a tartományi gyűlés szerkezete a nemesség kizárása által törvénytelenül lőn megváltoztatva, követeket oda a sérelem orvoslataig nem küldhetnek s a tartományi gyűlésen a törvényhozásra választandó képviselőket törvényeseknek el nem ismerhetik. A tartományi gyűlés ennek következtében négy nap mulva Zágráb megye részvétele nélkül nyitattott meg.

E tartományi gyűlés, az önkényesen végrehajtott új rendezet szerint, oly elemekből állott, hogy független, szabadelvű hazafiaknak valóban semmi kedvök sem lehetett azon megjelenniök. Az egész személyzetet ugyanis a következő tagok alkották: a három horvát s ugyanannyi tótországi megye főispánjai vagy administratorai, a kőrösi és nándorfehérvári püspökök, hat különösen meghívott czimzetes mágnás, négy káptalan követei, Kőrös, Varasd, Pozsega, Verőcze és Szerém megyék, Buccari kerület, Zágráb, Varasd, Kőrös, Kaproncza, Károlyváros és Pozsega városok képviselői, az egész báni s kerületi tábla és a váltótörvényszék birái, s végre a királyi tanácsosok és kamarások, összesen hatvan s néhány egyén. Mily szellemben fog működni e gyülekezet, melyben tizenkét hatóság képviselői mellett négyszer annyi kormányhivatalnok, kir. hivatalos és egyházi személy vett részt; a független nemesség pedig százados szokás ellenére kizáratott: egyelőre sem lehetett senkinek kétsége.

Az ellenzéket összesen két távollevő főrendűnek szavazat nélküli képviselője képezte. Ezek egyike mindazáltal, állása

súlytalanságának daczára is, mindjárt a gyűlés elején szót emelt a nemesség egyéni szavazatjoga mellett. A rövid vitát, mi erre keletkezett, Haulik püspök s báni helytartó azon kijelentéssel fejezte be: hogy a követválasztás nem szavazás, hanem felkiáltás által fog történni; ha azonban, kétség esetében, a szavazatok számítása szükségessé válnék, az ő elnöki tisztéhez tartozik, azok súlyát meghatározni s érvényességök felett itélni.

A választás ezután az egy színezetű gyűlés által minden nehézség nélkül végrehajtatott. A főrendi táblához Busán Hermann, udvari tanácsos, a rendi táblához Osegovics Metell, helytartósági tanácsos, és Bunyik, pozsegai főjegyző, lőnnek megválasztva.

Mialatt ezután az utasítások készítésével megbizott választmány zárt ajtóknál tanácskozott, a tartományi gyűlés némely egyéb tárgyakkal foglalkodék, melyek az országgyűléssel semmi összeköttetésben sem álltak. Az elébbi tartományi gyűlés, a nemességnek a maga kebeléből kizására után, több oly kérdéseket hozott volt szőnyegre, melyek egy független horvát nemzetiség megalapítására ezéloztak. Ilyenek voltak egyebek közt: egy külön horvátországi kir. helytartótanács megalapítása, a zágrábi püspöknek érsekké emeltetése, az udvari kancelláriánál egy külön horvát osztálynak felállítása, a horvát nyelvnek a tartomány határaiban hivatalossá tétele stb. A feliratokra azonban, melyek e tárgyak iránt a kormányhoz intézettek, részint tagadó, részint semmi válasz sem érkezett. Varasd megye s Károlyváros követei tehát, mint az illyr párt tagjai s a horvát függetlenség bajnokai, újra s erősebben sürgetni kívánták a kormánynál ezen követelések teljesítését. De, a horvát nyelv ügyét kivéve, mely iránt közmegegyezéssel újabb kérelem intéztetett a kormányhoz, e nagyobb részben hivatalnokokból álló gyülekezet, a kormány elébbi tagadó válasza után, nem volt kedvező ama nemzeti törekvéseknek; s végzéssé lett, hogy a felírások azok iránt ne ismételtessenek.

Majd az országgyűlésre megválasztott követeknek adandó utasítások kerültek szőnyegre. Azt lehetne hinni, hogy miután az anyaországban mindenkit évek óta oly annyira elfoglaltak a reformok kérdései, a politikai szabadság s egyenlőség eszméi: ezen eszmék, e reformok szükségének érzete valahára e mindenben hátramaradt tartományba is elhatottak, s az utasítások most e reformokról, egy vagy más értelemben, mindenesetre kedvezőleg szólandanak. De hasztalan keresünk több, Magyarországbán halaszthatlannak ismert reformot ezen utasításokban; s az is, mit bennök találunk, nyilván bizonyítja, hogy e tartományi gyűlés tagjai, a nemzetiségi viszálykodás s gyűlöletes pártoskodás felett, magosabb érdekeket nem igen ismertek, nem méltányoltak.

A csekély, jobbára csak hely-érdekű tárgyalások között alig merült fel egy két kérdés, mely figyelemre méltó volna. Gróf Széchen Antal, pozsegai főispán, ugyanaz, ki egyike volt a magyarországi conservatív párt vezéreinek, indítványt tön a protestánsoknak a tartományba bevétele s polgári joga iránt; de heves ellenzésre talált. A közös teherviselés, a nemesség adózása, szóba sem hozatott; s a követek oda utasítottak, hogy a haza közszükségeinek fedezésére megkívántató költségeket az áldástalan subsidiumok, vagy is szabad ajánlatok nyomorú forrásából szavazzák meg. A sajtótörvényekben, melyeknek alkotását már halaszthatlannak látták, a megelőző censurát továbbra is fentartatni kívánták. Az administratori rendszer ellen semmi panaszuk nem vala, s a főispánok törvényszéki elnökletét törvényesnek kívánták bélyegeztetni. Az egész utasítási munkálatban egyedül az ősiség módosításának, az örökváltság könnyítésének s a hitelbank felállításának pártolása mutat némi nyomára a haladás szellemének. Csak egy reformtárgy, a nemnemesek szavazatjoga a megyei gyűléseken, idézett elő hevesebb vitatkozást; de eredményre ez sem vezetett. A választmány munkálata e kérdésnek nem kedvezett, s azt csak a megyei szerkezet rendeztetésével együtt kívánta tárgyalatni; minek következtében, bár a törvényha-

tósági képviselők csaknem mindnyájan pártolták az ugy nevezett honoratiorok szavazatát: az elnök mégis, hűven amaz elvéhez, hogy az ő tiszte, határozni a szavazatok érvényessége felett, a választmányi szerkezet mellett mondotta ki a határozatot. A követeknek meghagyatott, hogy az országgyűlésen magyar nyelven nyilatkozzanak. — És így lőn vége e tartományi gyűlésnek, melynek folytatában az elnöklő báni helytartó püspök többször épületes beszédekkel inté a hallgatóságot: óvakodnának az ellenzéki tanok és szellem elharapózásának, szerinte káros, következményeitől!

Mennyire különböztek ezen horváthoniaktól az anyaországban még a conservatív többségű megyéknek is utasításai! Még ezeket is jobbára egy szabadabb szellem lengi át, mely Horvátországban még nem hatotta keresztül a többség érzelmeit. Tekintsük, például, Csongrád megye utasításait, melyben jelenleg a conservatív párt egyik vezérszónoka, Babarczy Antal, helytartósági tanácsos, adta az irányt, s mely most, miután kebelében az ellenzék egészen visszavonult, egyike volt a legconservatívabb színezetű megyéknek. És még ennek utasításaiban is következő pontokra találunk: sajtótörvények az előleges censura eltörlésével; országgyűlési hirlap; közös teherviselés; a robot és dézma megváltása kényszerítő törvények által; ősiség eltörlése; országgyűlés Pesten; fiumei vasut; a kir. városok rendezése, stb. Több conservatív megye utasításai oly szabadelvűek hogy, ha azokat összehasonlítjuk azon utasításokkal, melyeket ez előtt tiz — tizenkét évvel az ellenzéki megyék adtak követeiknek: el kell esodálkoznunk a roppant haladáson, melyet e kevés évek alatt tett a közvélemény: a legtöbb conservatív megye utasításaiban most szabadabb elveket találunk, mint sok ellenzéki megye hajdani utasításaiban. Az ellenzék attól tartott, hogy a conservatív párt, magának többséget szerzendő, a privilegium fentartásával fog izgatni a kevés míveltségű köznemesség tömegében. De ez, talán az egy Arad megyét kivéve, nem történt; sőt még a conservatívok is a szabadabb szellem, sza-

1847. badabb elvek vallása által remélvén többséget nyerhetni, utasításaik számos pontjait az ellenzékttől sajátították el, s mintegy elpörölni látszának tőlök a reformkérdéseket.

Az időjelek.

Áttekintve ezen, mind ellenzéki mind conservatív utasítások hosszú során, minden forma- s elkülönbségek daczára is, melyek a pártok közt oly heves vitákat hoztak elő, világosan kifejezve látjuk azokon a század fő jellegét: a szabadságra s egyenlőségre törekvést. A kor és a közelgő nagy események szelleme, melyek néhány hónap mulva egész Európát s annak valamennyi társadalmait alapjaikban megrendítették, lengi már át némileg ezen utasításokat. E szellem hatalma, az általa lassan s fokozatonként előkészített viszonyok ereje, a dolgok s helyzetek okszerűsége alól a magyar conservatív párt sem volt képes magát kivonnia; akaratlanul is vonattak azon pálya felé, melyre a népek nem sokára lépendők valának; akaratlanul is haladásra ragadtattak a népszabadság s egyenlőség nagy céljai felé, úgy annyira hogy, miként Széchenyi mondá, a conservatívoknak azon « antdiluvianus exemplárjai », kik mozdulni nem akarásukban megkövültek, már oly felette ritkák s megvetetteké lőnnek, hogy a józanabb conservatívok által is megtagadtattak. És, ha ezen haladást a szabadság és egyenlőség felé a conservatív utasításokban nem látjuk is oly tisztán, oly világosan kifejezve, mint az ellenzékiekben: lehetetlen mégis amazoknak is nem szolgáltatni teljes igazságot, midőn bennök a sajtószabadság, közteherviselés, szabad föld s urbériség eltörlésének elveivel találkozunk. És lehetetlen nem örvendenünk a század e szellemének dicső diadalán, látván miként ügyekszik önzetlen buzgalmában maga a nemesi osztály, lerontani a privilegium választó falait, kiegyenlíteni az igazságtalanságot, melyet ezen előjogok súlya alatt századok folytán szenvedett a nemzet legnagyobb osztálya; miként ügyekszik testvérileg megosztani vele az eddigelé kevesektől, kiváltságkép élvezett, emberi s polgári jogokat; felszabadítani a hűbériség bilincseibe szorított földet, felszabadítani a szolgáltság jellegével

bélyegzett munkát, és felszabadítani a lebéklyózott gondolatot. És tekintve e hatalmas haladást a szabadság és demokratiai egyenlőség teljes diadala felé, melyet akarva vagy nem akarva, minden párt, a viszonyok logikai okszerűsége által ragadtatva, egyaránt elősegített: lehetetlen el nem ismerni hogy, mint Napoléon mondá Szent-Ilona szikláján, már maga a lég elég volt elfojtani a hűbériséget. A közelgő nagy események lehellelte fuvallott már e törekvésekben.

Oly időjelek valának ezek, melyeknek láttára, az országgyűlés eredményei iránt mind a mellett is, hogy a pártok heves összeütközése bizonyosnak tartatott, minden hazafi a legszebb reményekre érezhette magát feljogosítva.

A nemzet ezen élénk készülletei közt a jövő parlamenti túsákra a kormány részéről semmi egyéb nem jött napvilágra ama néhány változáson kívül, mely egy pár fő kormányhivatalnok személyére vonatkozott. Mindenek előtt Szerencsy István, királyi személynök, ki az alsó táblán már két országgyűlésen elnökösködött, hivatalától fölmentetvén, személynökké s a követi tábla jövő elnökévé Zarka János, a magyar udvari kancelláriánál előadó tanácsos, neveztetett ki. Szerencsy, egyike volt ugyan azon hivatalnokoknak, kiket a hivatal nem borított el népszerűtlenséggel; sőt a mult országgyűléseken nehéz, kényes állása daczára is, eléggé birta a követi kar bizodalját és szeretetét. Ő azonban a volt kancellár, Majláth Antal, párttöredékéhez tartozott, s mint ilyen sem maga kedvet nem érzett magában ez országgyűlésen védeni az általa nem egészen helyeslett új kormánypolitikát; sem Apponyi nem viseltetett iránta annyi bizodalommal, hogy reá bízni kívánta volna ezen, elvei felett határozandó országgyűlésen azoknak védelmét. Több bizodalma volt e tekintetben Zarkában, kivel az elmúlt három év alatt szorosabb hivatalos érintkezésben lévén, elég alkalmat nyert, kellőleg megismerni s méltányolni kitünő tulajdonait, s kit jeles szónoklati tehetségén s éles logikájú dialektikáján kívül még azon körülmény is ajánlott az elnöki tisztségre, hogy mint

Változások a kormány fő hivatalaiban.

Zarka János kir. személynök.

1847. egykori ellenzéki követ, kormányhivatala daczára is, még meglehetősen a szabadelvűség hírében állott, kinek a hivatal és felsőbb utasítások, ha mérsékelték is, de nem változtatták légyen meg hazafui meggyőződéseit. És valóban is, bár ő a kormány organuma s politikájának hivatalos védelmezője lön ez országgyűlésen, a követi kar előtt még sem volt népszerűtlen.

Pár héttel az országgyűlést kihirdető kir. rendelet kibocsátása után, mi, mint mondók, Apponyi alájegyzésével történt, végre gr. Majláth Antal is teljesen felmentetett az udvari főkancellári hivataltól, melynek az elmúlt három év alatt különben is már csak címét viselte, — és, miként Szerencsy is, czimzetes státusminiszterre nevezetett. Az udvari kancellária s ezzel együtt a magyar kormány vezetése ennél fogva forma szerint is gróf Apponyi Györgyre ruháztatott által. E kinevezés után semmi kétség sem maradhatott fenn többé, hogy a kabinet teljesen el van határozva, megkísérteni azon politika keresztülvitelét, melynek a lefolyt három év alatt Apponyi volt képviselője.

Mennyire sikerülend ez, egyelőre még akkor sem lehetett meghatározni, midőn a követek, utasításaikkal ellátva, már összegyűltek. Az utósó országgyűlésen az ellenzék többsége 10 és 25 szavazat közt változott; most azonban egyelőre oly kétes volt a többség, hogy azt mindegyik párt magának tulajdonította. E bizonytalanság azonban nem sokáig tarthatott; a többségnek mindjárt az első erőmérkőzésnél világosan nyilatkoznia kelle. Történt ez még a gyűlés ünnepélyes megnyitása előtt, az alsó táblai, kerületi, helyesebben nevezve, előkészítő ülések jegyzőinek választásakor. Az ellenzék minden jelöltjei többséget nyertek. A conservativok azonban, vagy inkább kormánypártiak, e szavazat eredménye által még nem tekintették a kérdést eldöntve. E választások, az utasítások befolyása nélkül történvén, azt állították: hogy az eredmény csak a képviselők személyes színezetét hozta napvilágra, s majd egészen más leend az eredmény, ha egyszer

a követek utasításaik szerint, a kitűzött kérdések felett szavazandanak. És igaza is volt a kormánypártiaknak: e szavazás már annál fogva sem szolgált a többség biztos óramutatójával, minthogy több ellenzéki színezetű követ hajlandó volt a kormánypárti befolyás alatt készült utasítást az ország érdekében magyarázni; és viszont, nem egy, különben ellenzéki utasítással ellátott követ ügyekezett a maga szavazatát, hol azt nyílt utasításszegés nélkül tehetette, a kormánypárt mérlegébe vetni. Ily körülmények közt a többséget szilárddá alakítani, az ellenzéki vezérnek lőn első s legfontosabb feladata.

A vezéri szerepet, az ellenzéki párt hallgatag megegyezéssel, Kossuth Lajos foglalta el. Ő a mult években hírlapi működése, Széchenyivel és Dessewffy Auréllal vívott harszavai, s miután a hírlapi pályáról lelépett, az egyesületi téren kifejtett buzgó munkálkodása által oly tekintélyt vívott ki magának, hogy a vezéri szerep iránt vele most senki sem vetélkedett. Mások is tündököltek, a nélkül hogy őt irigylenék, s vele párhuzamba lépni akarnának. Voltak már ekkor is pártfelei közt, kik iránta nem viseltettek rokonszenvvel; de még ezek is rejtve tarták érzelmeiket: az ellenzék érezte, hogy a szokottnál erősebb kormánypárt irányában mindenek előtt összetartásra, egységre, fegyelemre van szüksége. A cselekvés színpadán ennél fogva senki sem akarta háborgatni a párt összhangzását. A kormánypárt tartott s félt tőle inkább, mint gyűlölte őt, s el volt kápráztatva szónoklatának hatalmától. Sőt, az országgyűlés elején meglepetve is találta magát javaslatainak mérsékeltsége s némely tárgyakban tanúsított engedékenysége által: e párt Kossuth magatartásában nagyobb hevességre, több rohamra számított, mint a mennyit tapasztalt.

A lefolyt országgyűlések ellenzéki vezérei csak bizonyos dolgokban bírták társaik közt a felsőbbiséget. A század elején Vay József a tanácskozásoknak s határozatoknak irányt adva, tanácsadással gyakorlá hatását; de a vitákban a szónok sze-

Az ellenzék
vezére.

repe nem volt az övé. Nagy Pál a szószék hőse volt, rögtönző s elragadó szónoklatával; de a munka fáradalmaiban nem vett nagy részt. Deák Ferencz, bár szónoklata is kitünő volt, mégis inkább rendkívül erős ítélőtehetségének, mely a legbonyolultabb kérdéseket is világosan és biztosan oldá meg, a teendőket határozottan jelölé ki —, és szenvedélytelen higgadtságának, mely a küzdelem viharait lecsilapítja s mindenkit megnyugtatót, köszönhette mind a két táborban egyenlő tekintélyét és szavának varázs-hatalmát; de az indítványozást, az izgatás feladatát mások végezték mellette. Kossuth azonban, ha e tulajdonokat mind nem egyesítette is magában; de ezen szerepek mindnyáját magához ragadta. Ő volt a mozgató erő, mely a pártok elébe a küzd-
térre tárgyat vetett. Ő indítványozá az ellenzék kívánatait, ő adta elő annak sérelmes panaszait. Ha a tanácskozmányokban nem mindig az ő bölcsesége jelölte is ki a teendőket; de a határozatokat mindig ő adta elő s fejtette ki a nyilvános üléseken minden fontosabb kérdésben. Ő volt az akadályozó elemek leghevesebb ostromlója; ő dolgozott a teremén kívül is minden nehéz munkában legtöbbet.

Csak rendkívüli szónoki tehetség, minő Kossuthé volt, emelkedhetett az ellenzék tagjai közt oly magasra, hogy első-sége kétségbe ne vonassék. Mert az ellenzék soraiban, bár néhány kitünő férfiú hiányzott is most, annyi jeles egyéniség találkozott, hogy valamivel mindennapibb tehetségnek nehéz volt volna kivívni az elsőséget. Köztök Szentkirályi Móríc, Szemere Bertalan és ifj. Pázmándy Dénes tűnt ki leginkább s vetélkedett volna, ha Kossuth hiányzik, az elsőség felett. Szentkirályi okokban találékony, mélyen bonczoló s bölcselő ész, mint jegyző, ünnepelt férfiú volt. Szemere, mint széles tudományu publicista s művészi szónok, Pázmándy, mint a honi törvények s történelemben és az európai politikai dolgokban nagy jártasságu férfiú, nem csak társaik közt nevezetességek voltak, hanem Európa bármely parlamentjében is az első rangban szerepeltek volna. A három közül Szentkirályi

nevezetessége vesztett legkevesebbet Kossuth mellett az országgyűlésen. Mély okoskodásának, bonczoló logikájának ereje, melylyel az ellenfél állításait egyről egyre összemorzsolá, Kossuth elragadó beszédei mellett is megtartá érdekességét; úgy hogy, bár mind a ketten ugyanazon megyének követői voltak, s mind a két követnek egy tárgyban felszólamlása egyébiránt visszatetszett: a pestmegyei követek legtöbb tárgyban mind ketten szólottak, és Szentkirályi beszéde, követtársáé után is, mindig figyelemmel hallgattatott. Pázmány komolyságával tudott magának szerezni nyomatékot. Kossuth a követek közül egynek véleményét sem méltatta oly figyelemre mint az övét; s a tárgyak felvétele előtt rendesen vele értekezett. Szemere magába zárakozóbb volt mindnyájánál; véleménye nehezen s csak legkésőbbben volt tudható; de művészies szónoklata mindig tanúságot s érdeletet nyújtott. Ritka ember tudja gondolatait oly szabatosan kifejezni mint ő, ki még a rögtönzés hevében sem mondott soha többet, mint mennyit mondani akart, nem használt soha más kifejezést, mint a mely épen megkivántatott gondolatának nyilvánítására. — A többi, már a mult országgyűléseken is részt vett kitünőbb követek mellett a bátor, hímezetlen beszédű Bónis Samu és a, még nagy fiatalsága daczára is, jeles készületű gróf Andrássy Gyula, vonták leginkább magokra a figyelmet.

A kormánypárt vezérei, Somsich Pál és Babarczy Antal, mind kettő kitünő tehetség, modorra s multjokra nézve egymástól igen különböztek. Somsich, mielőtt a mult országgyűlésen fellépett, megyei pályáját az ellenzék soraiban futotta; Babarczy mindig a kormánypárthoz tartozott. Amaz, mint szónok ügyesebb és simább, pártjának hasznosabb szolgálatoakat tett, előadásának az ellenzék irányában kimélő, sőt néha kedvkereső modora által az ingadozók s kevesbbé kifejezett színezetűek között szavazatokat nyervén; emez erősebb dialektikájú, de néha kiméletlen, kitörő, sőt epés lévén az ellenfél irányában, igen népszerűlenné lön.

1847.

És e két párt között, vagy talán felettök állott gróf Széchenyi István, mosonyi képviselő, kinek követsége maga eseménynek mondható. Azon okok, melyek őt Kossuth hírlapi működése ellen felszólalni ösztönözték, most a követi padra vezették őt. Kossuthot követte ő ide, hogy működését e téren is ellensúlyozza, hatását mérsékelje. Voltak, kik kisszerűséget, szenvedélyes gyűlöletet találtak Széchenyi e lépésében, mely csak hazaszeretetből s elvszilárdságból származott. Követi pályáján azonban a Kossuthal vívott tusáiban már ő is mérsékeltbb lón, mint ellene intézett irataiban, hol gyakran oly kiméletlenül ereszté ki ellene gúnyjának csipős fulánkjait; minek hihetőleg az volt oka, hogy Kossuthot most ő is mérsékeltbbnek találta, mint egyelőre várta volna. Ezen kiméletesb hangulata s hazafias, eredeti modoru beszédei által Széchenyi, mint követ, ismét felébreszté maga irányában a közönség régi kegyeletét.

A főrendi ellenzék.

A főrendi ellenzék, mely a törvényhozásnak a követi ellenzékkel összefüggő tényezőjét képezte, oly kifejlődött alakban tűnt fel ezen országgyűlésen hogy, ha azt, például, az 1836-ki országgyűléssel összehasonlítjuk, mind száma, mind függetlensége, mind szellemtehetsége tekintetében, csudálkozunk kellene a nagy gyarapodáson, melyet az ellenzék, demokratiai iránya daczára is, nyert az arisztokrátiában, ha e jelenetet eléggé meg nem fejtené az, hogy az ellenzék fő törekvései nemzeti célokra voltak irányozva. Még akkor csak fehér hollóként állott fel egyegy főrendű hazafi az országnagyok és főpapok többnyire minden nemzeti kívánatnak ellenszegült tömegéből; most már gondjába került a kormány s udvarnak, hogy a főrendi táblán magának állandó többséget biztosítson. Most a főrendi ellenzék nemcsak ugyanazon harcot vívta a kormánypárt ellen, melyet az alsó ház ellenzéke, hanem, egynémely ízben, még ennél is nagyobb hévvel s lekesedéssel vívott.

A főrendi ellenzék élén folyton gróf Batthyáni Lajos állott. Szavára, kit az összes, országos ellenzék, pesti összejövete-

leiben főnökéül választott, önként indult a főrendi tábla ifju ellenzéke. Csak egyszer kellett hallani őt, midőn valamely fontosabb tárgyban emelt szót, s látni a megdöbbenést, melyet komoly, erős okoskodása, hímezetlen igazmondása a tábla többségében okozott, hogy meggyőződjünk, miképen e férfiu lelke és szive teremtvé van arra, hogy a nemzetnek viharos időkben is vezetője legyen.

Mellette Prényi Zsigmond, Batthyáni Kázmér, Wenkheim Béla, Károlyi György s mások kitünő helyet foglaltak; de elvszilárdságra, szónoki hatásra s befolyásra nézve első volt közöttök a, már a mult gyűlésekről ismeretes, Teleki László. Új jelenet volt a főrendi táblán, hogy már a főméltóságokat viselők közül is többen, mint Batthyáni Imre, Vay Ábrahám s mások is, az ellenzékkel tartottak. Hiányzott ellenben az országgyűlés elején a főrendi tábla egyik leggenialisabb szónoka, Eötvös József, kit, mivel centralisatiói rendszere miatt az ellenzékkel némileg meghasonlott, csak később, a marcziusi események birtak a megjelenésre.

Az ellenzéki pártnak a főrendűek soraiban e tetemes gyarapodása az egész főrendi tábla tekintélyét s hitelét nevelte a nemzet előtt. Kétségtelen bizonyossága ennek ama sajátságos körülmény, hogy míg az 183²/₆-ki országgyűlés alatt, midőn a demokratiai elveknek még csirája is alig látszott a magyar közélet mezején, az előhaladottabb hazafiak egyik jelszava volt, a főrendi táblának, mely minden reformot gátol, eltörlése: most, miután a népérdek s egyenlőség elvei oly erős gyökereket vertek, e kívánatnak hangja sem volt többé hallható.

A figyelmet igénylő állás, melyet az ellenzék a felső házban elfoglalt, s a nagy befolyás, melyet annak végzéseire Batthyáni Lajos a maga pártjával gyakorolt, valamint az ellenzéki czélok könnyebb kivíthatása is szükségessé tette, hogy az ellenzék minden elemei, miként a pesti összejövetelek alkalmával egyesültek, most is szorosabban egyesülve maradjanak, s egységöket a két tábla közti feloszlás ne gyöngítse. S

1847. ez volt oka, hogy az alsó házi ellenzék a felső házinak a tárgyak előkészítésében is részt kívánt adni. E végett azon alsó házi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészítette, a kérdések irányát s főbb elveit meghatározta, s mely Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, gróf Andrassy Gyula, Lónyay Gábor és Bonis követekből állott, Batthyáni Lajos és Teleki László is állandó tagjaivá lőnnek.

Az ellenzék állása, általában véve, szilárdabb volt mindjárt eleitől kezdve az országgyűlésen, mint a minőt az egyelőre várt. A nagy kérdés, mely körül minden forgott, mely a pártokat elválasztá s egymás ellen heves harcra ösztönzé, nem a reform kívánatában s ellenzésében állott már, mint az elmúlt országgyűléseken. A conservativok, miként fentebb láttuk, már a legtöbb reformkérdésben felhagytak az elv ellenzésével; s e tekintetben csak az időszerűség, a mód s a határpont felett folyt a harc. A nagy kérdést, mely fontosságával minden egyebet messze túlhaladt, Magyarországnak önálló fejlődése képezte, melyet Kossuth ekként fejezett ki: « Haladni akarunk mindnyájan; de midőn a conservativ párt Bécsnek tart, mi Budapest felé kívánunk haladni. »

Az országgyűlés megnyitása. Ámbár a pártok, a haza önállóságát s kormányzati függetlenségét illető komoly kérdésekben különválva, élénk küzdelemre készültek; mindazáltal az országgyűlés első napjai teljes egyetértésben ünnepezt örömnapok voltak. Ez örömmel tárgyait a király magyar megnyitó szavai és István főherceg nádorrá választatása képezték.

Mióta Magyarország osztrák fejedelmeket ural királyai gyanánt, most először történt, hogy királya, az 1844-ki törvény követelése szerint, magyar nyelven szólott a trónról a nemzet képviselőihez. A nemzeti nyelv e törvényes jogáért vívott félszázados parlamenti harc végre teljes diadalra vezetett; már sem a kormányzat, sem a törvényhozás lépcsőzetén nem létezett oly magas hely, melybe a nemzeti nyelv beigtatva nem volt volna. És V. Ferdinánd, midőn novemb. 12-kén a királyi propositiókat Majláth György országbirónak átnyujt-

ván, magyarul szólott, a nemzet régi legbuzgóbb kívánatainak egyikét teljesítette. «Nincs már ezután mitől féltetni a magyar nemzetiséget!» — a megnyugvás e nyilatkozata hangzék minden felől az örömjaj csilapulta után.

A másik tárgy, a nádorválasztás, a nemzeti önérzetnek szerzett kielégítést. Az országban azon vélemény uralkodott, hogy az osztrák miniszterium minden áron mellőzni akarta István herczegnek nádori hivatalra jutását, részint mivel atyjánál tapasztalta, hogy a főherczeg-nádorral nehezebb rendelkezniök, mint az egyszerű alattvalók sorából lett nádorral; részint mivel attól tartott, nehogy a fejedelmi ház ezen mellék ága, a nádorság folytonos birtokában, magát az udvartól idővel függetlenné tegye. Beszélték, mi közönséges hitelre is talált az országban, hogy V. Ferdinánd azon alkalmal, midőn István herczeg királyi helytartóvá neveztetett, legelőször tanusított szilárd, semmi ellenvetés által meg nem hajtható akaratot, kijelentvén, hogy az elhunyt nádornak tett ígérését okvetlen teljesíteni akarja. Ez okból István nádorságra jutása, mint az osztrák miniszterium szándoka ellen történt dolog, a nemzeti kívánat győzedelme gyanánt tűnt fel, s oly reményt ébresztett, hogy az ifju nádor, különben is a hazának szülötte, erélyesen el fogja háritani a bécsi kormány törvénytelen becsapásait az ország ügyeibe. Nem kételkedett senki, hogy ő magyarnak érzi s tartja magát, hogy honára őszintén büszke, s annak javát óhajtja, annak sorsával a magáét azonosítani kívánja; hogy kebelének igaz, őszinte indulatából származtak a népszerűségét oly igen hatványozott ama szavak, melyeket nem rég bevégzett körutazása alatt több helyen mondott: «addig éljek, míg honomnak élek.» A nádorválasztás formájára nézve megjegyzendő, hogy az egészen az 1790-kinek példája szerint történt: a királyi kijelölést magában rejtő levél átvétetett ugyan; de István annak felbontása nélkül, közértelemmel választatott meg nádorrá.

1847.

Nádorválasztás.

A királyi előadásokban, melyek a tanácskozások tárgyait

1847.

A kir. előadá-
sok-

tűzték ki, felvéve volt minden fontosabb kérdés, mely a nemzeti életben eddigelé felmerült. Meg volt említve a városok, a katonai élelmezés, az ősiség és örökváltság, a vám és közlekedési eszközök s azok előállítására szükséges országos pénztár, az erdélyi részek, a büntető törvénykönyv és börtönök kérdése. Sőt ezen előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok is kapcsolattak, alapjául a rendek tanácskozásainak; mi, bár sok ellenzékítől veszélyesnek tartatott is következményeiben a jövőre nézve, minden esetre haladásnak tekinthető törvényalkotási eljárásunkban. E kormányi törvényjavaslatok eleve is elégtelenséggel vagy legalább gyanúval fogadtattak az ellenzék által; mi egyébiránt, tekintve a nemzetnek és a kormánynak egymástól annyira különböző irányát, senkit meg nem lephetett. A nemzeti párt minden reformkérdést az ország törvényes önállóságának szempontjából vett fel s kívánt megoldani úgy, hogy egyszersmind a népjog, a demokratia is feltalálja benne a maga követeléseit. A kormány ellenben nem csak a demokratiai iránynak utját állani, hanem e mellett még akként is kívánta intézni az átalakítást, hogy az ország, a birodalom érdekében, de ellenére a magyar függetlenségi jogoknak, újabb kapesok által kötöessék a közös fejedelmet uraló birodalmi testhez, s azon szálak, melyek által a bécsi kormánytól függésben tartatik, még szilárdabbá tétessenek.

Az adresse-
víták.

Az irányok ezen összeütközésének szükségkép heves harczt kellett felidézni a nemzeti s kormánypárt között. E harc előjele volt az elégtelenség ama nyilatkozata, mely már a kir. előadások felolvasásakor észrevehető vala; maga a harc mindjárt az első ülésekben megkezdett, midőn a királyi előadásokra felküldendő válaszfelirat került a szőnyegre. Utánözva a nyugoteurópai követkamarákat, már az utósó országgyűlésen szokásba kezdték hozni az ország rendei, hogy a trónbeszédre s a kir. előterjesztésekre felküldendő válaszban az ország általános helyzetének rajzát adják s a kormány eljárása, politikája felett véleményt mondjanak. Még telje-

sebben gyakorolni kívánták az országrendek e bírálatot a kormány politikája felett most, midőn magát mind a két párt győzelemmel kecségtette s érdekében feküdni látta, hogy az irány, mely szerint a reformkérdések megoldandók lesznek, mindjárt eleitől kezdve meg legyen határozva s eldöntve a nagy kérdés: vajjon az ellenzék vagy a kormánypárt elvei bírnak-e túlsúlylyal a törvényhozó kar kebelében? s vajjon az 1844-ki országgyűlés végén Metternich herczeg által tervezett s Apponyi kanczellár által fogamatba vett új rendszer lesz-e győzedelmes, melynek végczélja, hazánknak egybeolvasztása az absolut osztrák császársággal; vagy a nemzeti irány merülend fel diadalmasan a maga törvényes, önálló s alkotmányos kormányrendszerével? —

A kérdések ezen legfontosabbika felett nov. 22-kén a kormánypárt kezdette meg a hat napon keresztül nagy élénkséggel folytatott vitát, midőn Somsich Pál, a kormánypárt alsó házi vezérszónoka, indítványt tőn a válaszfelirat tartalmát illetőleg.

« Alkotmányos kifejlődésünk korszakának nagyobb momentumuma, — ugymond — még nem volt a mostaninál. A fél század előtt megkezdett és a közelebb lefolyt 20 év alatt oly sok hazafiui tűzzel folytatott politikai küzdelmeknek közepette annyira szétágazott vélemények megtisztulva, a viták és idők által megérelve, épen azon pillanatban egyesítettnek a kegy. kir. előadásokban, midőn a pártok magok különválva nagy esatára készülnek.... Hazánk boldogsága lévén a czél, melyre mindnyájan törekszünk, az erős surlódások s heves viták után e nagy czélban kell találkoznunk.... Hogy e nagy momentum, sok kérdésre nézve már jelen van, sokra nézve közeledik, ez iránt megvan minden pártnak, meg a kormányzásnak saját érdeme: az ellenzéknek ama cselekvőség, melylyel a nemzet figyelmét a reformokra fölebreszté; a conservativoknak, hogy a rögtönzést meggátolták, s a reformok megvitatására időt nyervén, a békés átalakulást lehetővé tették; a kormánynak, hogy a heves vitákat az alkotmányos korlátok

Somsich
indítványa.

közt megtartani tudta, most pedig, miután a kérdések eléggé megérleltettek, a szükséges reformokat maga indítványozza. » — Átmenvén aztán a multak történetére, s ezeknek nyomán a kir. előadások egyes pontjaira, melyekben, ugymond, « a kir. akarat a nemzet legforróbb óhajtásaival oly szerencsésen találkozik, » azon indítvánnyal fejezi be szónoklatát, hogy a rendek, viszonzásául a kormány jó akaratának, a felterjesztendő válaszfeliratban mondjanak hálát a királynak, hogy végre nemzeti nyelven szólott, a nemzet által megválasztott nádort megerősítette, s a nemzet által kívánt reformokat ön-maga tette indítványba; jelentsék ki, hogy az ily üdvös kir. előadásokat azonnal tárgyalásba veendik s végre kérjék meg ő felségét, hogy a mult országgyűlésről felterjesztett sérelmeket orvosolja.

Somsich indítványának értelme tehát oda volt irányozva, hogy a rendek a felküldendő válaszfeliratban Apponyi kancellár kormánya ellen semmi vádat ne emeljenek, eljárásában semmit se rosszaljanak, s csak a régiebb, még orvosolatlan sérelmeket említsék meg egyszerűen.

Hogy az ellenzék ily adresse-t el nem fogadhatott, világos volt azon elvtusák után, melyek közte s a conservatív párt közt az utóbbi országgyűlés óta a jelennek megnyitásáig, megyei gyűléseken, párttanácskozományokban s a sajtó terén szakadatlanul s oly hevesen folytak. Az ellenzék is kötelességének ismerte ugyan háláját kijelenteni a királynak, a nov. 12-kén nyújtott kettős nemzeti örömtárgy felett; de azt saját ügyének feladása, a nemzet leghőbb vágyainak elárulása nélkül nem vélé tehetni, hogy a conservatív indítvány szerint elismerje, hogy a nemzet s kormány közt egység létezik elvben és irányban, s hogy ekként a nemzet önállóságával ellenkező irányt, melynek a kormány annyi bizonyítványait adta, ha csak hallgatása által is helyeselje. Meg volt győződve, hogy ezen, a bécsi kormány által oly gondosan rejtegetett irányról ha valaha, bizonyára most, midőn a kormány is a reform terére lépett, le kelle végre rántani az ál-

czát s véget vetni azon törekvéseknek, miszerint az absolut hatalomnak terjesztése s az alkotmányunknak abbani felolvasztására vezető intézkedéseknek életbe léptetése épen a haladás, a reform zászlaja s palástja alatt folytatassék. Múlhatatlannak tartá, kimondani, hogy a haladási iránynak a nemzet előtt más értelme van, mint a mely a kormány törekvéseiből kiviláglik. Mind ezt pedig nem lehetett a nélkül tennie hogy a kormány legújabb sérelmes intézkedéseit is meg ne említse.

Az ellenzék ezen eltérő nézeteit a kormánypárt vezérszónoka ellenében maga Kossuth, az ellenzéki vezér fejtegette egyikében azon fényes, elragadó beszédeinek, melyek által oly uralmat nyert a közönség kedélye, érzelmei s meggyőződései felett.

« Nézeteim — ugymond — Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat ugy terének mint feladatának egész philosophiájára nézve lényegesen különböznek. Ha ő egyességet lát a kormány és nemzet között a teendőkre nézve, én az egyességet csak némely tárgyak kijelölésére nézve látom; de látok ezen tárgyak elintézésének irányára nézve oly végetlen különbséget, minő van az alkotmányos és absolutisticus irány közt... Hazánk sorsának e fontos perezeiben a törvényhozási kötelességre hivatva, nehéz feladatunk szerencsés megoldásának első kellékeihez vélem tartozni a körülmények komoly felismerését s a fenforgó viszonyok közti öntájékozást, melynek alapján munkálkodásunk irányára nézve a t. rendek akarata constatirozva legyen, s ezen constatirozott nemzeti akarata a fejedelem irányában ünnepélyesen nyilatkozzék.

« Én a kir. előterjesztéseket a kormány részéről oly manifestationak tekintem, melylyel az országgyűlés munkálatának irány adatni czéloztatik; s azért ugy gondolom, hogy a t. rendek válaszfeliratában viszont azon iránynak kell kifejeztetni, melyet a t. rendek követni szándékoznak, de mint-hogy ez nagy részben a körülmények gondos felismerése által feltételeztetik, szükségesnek látom egyszersmind, hogy

a válaszfelirat alkalmával a t. rendek taglalat alá vegyék mind általában az ország állapotát, mind különösen erre vonatkozólag a mult országgyűlés óta követett kormánypolitikának ugy általános irányát, mint tettekben vagy mulasztásokban nyilatkozott főbb momentumait : miszerint a kormány irányában ellenörködésre jogosított országgyűlésnek véleménye ugy önmagunk előtt tudva legyen, mint felséges királyunknak tudomására juttathassék....

« ... Vizsgálván a kir. előadásokat, nyílt őszinteséggel valom meg, hogy midőn ő felsége több oly ügyek tárgyalására hívja fel az ország rendeit, melyeknek elintézését a nemzeti közvélemény a nemzeti közóhajtások közé emelé s korunk kitünő feladatának kijelölt: ennyiben a királyi előadások nem csak a nemzet szándokával s akaratával találkoznak; hanem egyszersmind ő felsége részéről a nemzet reformczélzatu törekvése iránt rokonszenvet s hajlandóságot tanusítanak. És én ezt méltányló hálával elismerem....

«...De minél őszintébb elismeréssel fogadjuk a kir. szándok ime nyilatkozatát, annál nagyobb kötelességünk ő felségének nyílt őszinteséggel elmondani, mik azon akadályok, melyeknek el kell hárítatniok, hogy kir. szándoka teljesejék. Mert hiszen az ország ily szellemű előadásokat már máskor is látott, s mégis csak kevés credmény mérsékelheté a megghiúsult remények fájdalmát. A siker feltételeinek e kijelölésével tartozunk az ország méltó várakozásának;... és tartozunk a felséges uralkodó ház iránti ragaszkodásunknak is. Egy gondos pillanat Európa s a monarchia viszonyaira; egy pillanat a politikai láthatáron oly olvashatólag feltűnedező jelekre, lehetetlen hogy minden embert, ki ép értelemmel bír, meg ne győzzön, mikép a felséges ausztriai ház jövendője Magyarország alkotmányyszerű kifejlésével kapcsolathban áll. Én ezt szükségesnek tartám kimondani, mert ugy országunknak mint a királyi háznak érdekében vélem lenni, hogy komoly meggyőződéssé váljék, miként az, ki Magyarország közügyeit vagy alkotmányosságában csorbitani

akarná, vagy reformokat nem akarna, vagy azokat nem alkotmányos és nemzeti irányban akarná, az, meglehet, hogy valamely idegenszerű kormányrendszer mechanizmusának támogatásán dolgoznék, de az uralkodó ház érdekeinek biztosításán nem dolgoznék....

«Én tehát... kötelességemnek érzem, országunk állapotának vázolatába bocsátkozni. — És itt én mindenek előtt... sajnosan vagyok kénytelen azon tagadhatatlan tényt említeni, hogy azon kormánypolitikában, mely a hazánknak s velünk egy fejedelemnek hódoló ausztriai monarchiának közös státusviszonyait intézi, a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények s alkukötések által biztosított országos szabad önállásunknak megfeleljen. Innen van aztán, hogy ama politikát országunk érdekeivel összehangzónak gyakorta nem találhatjuk; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem birnak eléggé nyomatékos befolyással a monarchia közös státusviszonyainak intézetében; az ezt vezérlő politika nem bírja eléggé méltányolni a magyar nemzetnek az uralkodó ház iránti áldozati készségét.

«Ámde hazánk állapotát legközelebbről s a leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az ausztriai monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti, s pedig nem csak azért, mivel az, fejedelmünk egységének az 1723-ki 2-dik törvényezikben megerősítésével szentesítve van; hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom úgy hazánk, mint az uralkodó ház jövődjének biztosítását, sőt látom annak constitucionális kifejlődésében az európai civilisationak egyik hatalmas paizsát; — de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem elől tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790-ki 10-dik törvényezikben királyi szentesített szóval biztosítottak. E viszony a fejedelem egységének s nem az országos önállás feláldozásának viszonya. És mégis — fájdalom — oda

jutottunk, hogy sokan ép e viszonyban keresnék hazánk jogszerű igényeinek akadályait, mivelhogy tapasztalják, miként az érdekek találkozásának eseteiben hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltetnek, és igazságos kívánataink elmellőzése azon ürüggyel mentegettetik, hogy teljesedésöket az ausztriai tartományokra való tekintet nem engedi.

«Ámde én ezen imputatio alaposságát a legkerekebben tagadom, sőt állítom, hogy az uralkodó háznak rosz szolgálatot teszen, a ki azon véleményt igyekezik terjeszteni, mintha hazánk jogszerű érdekeit Ausztria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom, s lelkem egész meggyőződésével ismétlem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy «a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges»; és állítom azt hogy, ha e tekintetben nehézségek forognak fenn, ha érdekeink itt-ott ütközésben lenni látszanak, ezen nehézségek s ezen ütközés, nem a szövetséges tartományokkal viszony természetéből, hanem ama kormányrendszer divergens irányából erednek, mely a szomszéd tartományokkal találkozásunk historiai alakját megváltoztatván, a magyar alkotmányossággal irányellentétbe jött, s e divergentia által érdektalálkozásainkat is ütközésekbe ragadta. — Fájdalmas, de természetes, hogy amaz absolutisticus változástól előbb divergentiáknak, utóbb érdekütközéseknek kellett következni; — melyek azonban nem onnan származtak, mintha érdekeink a birodalmi tartományok érdekeitől természetszerűen különböznének; hanem származtak onnan, hogy ama kormányzati rendszer által különbözőkké tételtek. Én legalább meg vagyok győződve hogy, ha ezen változás közbe nem jó vala, s ennek következtében az egyik szövetséges fél állapotának kifejlődése mesterkélt irányba nem vezetettik; a másiké pedig természetszerű kifejlődésében fel nem tartóztatik, sem érdekeink ütközésbe nem jönnek vala, sem az egy fejedelmet törhetlen hűséggel uruló népek között a feszültségnek semmi neme

nem léteznék; sőt inkább az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, erősebb kölcsönös bizodalom kötné össze, s külön nemzetiségeink megőrzése mellett, velök az alkotmányosság érzelemrokonító alapján, a polgárisodás s közjólét legszívesb barátságában találkozva, mindnyájan azon közös megnyugvásnak örvendhetnénk, hogy érdekeink rokonsága, sőt ugyanazonossága nyújtja a királyi szék növekedő erejére s dicsőségére a legrendíthetlenebb talapot. Van pedig jogom ezt hinni annyival inkább, mert nemzetemet mindenkoron azon hajlam lelkesítette, miszerint részünkről minden készség megvolt és megvan, a különválni látszó érdekek kiegyenlítésére örömet nyújtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önállóságunk vagy éppen alkotmányosságunk árul nem kívántatik. Ily ár követelése pedig nem a birodalmi tartományok derék nemzeteitől, nem a kapcsolati viszony természetéből, hanem csak ama kormányrendszer divergens irányából eredhetne.

« Ezen kormányrendszernek saját belügyeinkre is alkotmányellenes befolyásától akarták őseink e hazát biztosítani, midőn az 1790-ki 10-dik t. cikkben királyi akarattal is szentesítve kimondották, hogy hazánk szabad ország s egész törvényhozási s kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alája nem rendelt. Azonban, fájdalom—de ki kell mondanom, hogy ezen sarkalatos törvénynek az élet, a valóság meg nem felel. Nem gondolom, hogy volna közöttünk valaki, a ki ezt ne fájlalná, vagy éppen állításom igazságát tagadásba venni akarhatná; de ha mégis valaki erre magában kedvet érezne: ám tessék; gondolom sokan leszünk, kik a kesztyűt felvesszük, és fogunk részletes adatokkal szolgálni. Azt hiszem, hogy a bizonyításnak, fájdalom, szükében nem igen vagyunk. A tény tehát, hogy az 1790 : 10 t. cikkely nem valóság, ki kellett mondanom... Ezen tényből, t. rendek, sokféle bajoknak egész özöne forrásozik; és innen az örökös tusa a nemzet és kormány közjogi hatalmának korlátai felett, mely ily mértékben

a világon sehol sem fordul elő, s nálunk is csak azért van, mivel az 1790 : 10 t. cz. nem valóság, s mert a birodalmi fő kormányhatalom rendszere az alkotmányossággal öszhangzásban nincs.

« Azt hiszem, t. rendek, ezt már ideje volt tisztán kimondani, kivált e, reformokra hivatott országgyűlés elején; mert a minő igaz, hogy hazánk jövődjé a nép iránti igazságtól s az alkotmányos élet organicus kifejlődésétől függ, oly bizonyos az is, hogy ez iránybani haladási czélzataink főakadálya épen amaz absolutisticus befolyásban van. Az alkotmányos nemzet minden reformot, minden új institutiót természetesen akként kíván intéztetni, miszerint a nemzeti szabadság támasza s az alkotmányos kifejlődés igényeivel öszhangzásban legyen; ama nem alkotmányos kormányrendszer ellenben befolyását oda intézi, hogy minden új institutióval saját hatalmát öregbítse.

« Ámde azt mondhatná valaki: ha igaz, hogy ezen kormányrendszer — mert rendszerről szólok, — ily befolyással van hazánk ügyeire: hasztalan szólalunk fel ellene; mert hiszen, vég analysisben, e panasz felett is ő határoz. De nem hasztalan, t. rendek, nem hasztalan, mert bizodal munknak van oly oszlopa, mely e rendszernek is felette áll. És ez, a királyi szék, az uralkodó dynastia érdeke. És nem hihetem, t. rendek, hogy az uralkodó ház, hű népeinek loyális szózata által figyelmeztetve, eme rendszer fentartását saját érdekében lenni találhassa. Mert hiszen minő érdek javasolhatná ezt? Mit nyujt eme rendszer a királyi háznak ár gyanánt önmagáért? Nyujt talán korlátlan országglási hatalmat? Nem; mert hiszen az ily kormányrendszer bureaucratiai mechanismusának korlátai semmi pótléket sem adnak, mint épen—a bureaucratiaát. — Vagy talán külsúlyt és suprematiát nyujt e rendszer a kir. háznak? Nem, t. rendek. Elannyira nem látom hát én ezen rendszer fentartását a felséges uralkodó háznak érdekeivel azonosítva, hogy inkább azon véleményben volnék, miként

az leszen a Habsburgház második alapítója ki ezen rendszert constitutionalis irányban reformálandja.

« ... A királyi szándokkal találkozó haladási ezélzataink sikerének egyik fő akadályja tehát az, hogy az 1790 : 10. t. czikk nem valóság.

« De van még egy másik akadály is : és itt már csak saját kormányunkkal s nem a taglalt idegenszerű kormányrendszer befolyásával van dolgunk ; mert ezen befolyás hazánk organiceus, alkotmányyszerű kifejlődését akadályoztatja, de hogy positiv sérelmek követtessenek el, azt nem parancsolhatja. Ezen második akadály pedig abban áll, mit az ország rendei már az 1825-ki országgyűlésen kimondottak s azóta öt országgyűlés ismételt, hogy t. i. « ámbár mi a közboldogság növelésére s az ország javára ezélzó k. királyi szándék előmozdítására a leghajlandóbbak vagyunk: előre láthatjuk mégis, hogy törvényeink is foganatlanok lesznek, ha csak alkotmányos lételünknek hol egy hol más oldalról megrendített talpköve igazságos sérelmeink orvoslásával meg nem erősítetik. »

« Ez, t. karok és rendek, mély igazság ; mert a hol a törvény nem szent, s végrehajtása nem bizonyos, ott a törvények hiába alkottatnak ; s azért a törvények szentsége oly alap lévén, melyen alkotmányos életünk nyugszik : ezen alap épségének követelését mi hagyományul kaptuk őseinktől. Ezt nem szabad felednünk s elhanyagolnunk ; mert az alkotmányos létet a bizonytalan jövendő semmi reményeiért sem adhatjuk fel. Senki nálamnál jobban nem örvendene, ha itt, a nemzet képviselőivel szemközt, egy felelős parlamentaris kormány állván, ezen állás magában biztosítana, hogy a multakat bizton feledhetjük, mert jövendőnket nem teszik bizonytalanná, és zavartalanul vihetnők a reform munkálatát. És én az ily kormányt megyei institutionkkal tökéletesen megegyeztethetőnek vélvén, az alkotmányos lét ezen postulatumának valóstítására minden erőmet felajánlom ; de ha már ez valóstítva volna is, a kormánytól törvényeink szentségét számon kérni, minden időben első kötelességünkhöz tartoznék. Meny-

1847. nyivel inkább nem szabad mellőznünk ezen alapot, midőn sajnosan kell tapasztalnunk, hogy sarkalatos sérelmeink any-nyi országgyűléseken át orvosolatlanok maradtak. »

A regiebb sérelmekről átmegey azután a legújabbakra, a kormánynak a mult országgyűlés óta követett politikájára; mire nézve «tény az, ugymond, hogy köz s magánjogi viszonyainkban most is a törvényhozó hatalom mellőzésének, a kormányhatalom garantiák nélküli terjeszkedésének, s az alkotmányos biztosítókat képező institutiok erőltetésének anticonstitutionalis iránya tapasztalható. » Ennek bebizonyítására a sokak tömegéből, ugymond, csak három főmomentumot említ; — s kifejtvén aztán az administratori rendszerből, a horvátországi tartományi gyűlés körül elkövetett státusesínyből, s a vallást és váltóügyeket illető újabb törvényeknek az ország határőrvidéki részeiben kihirdetésének s foganatosításának elmulasztásából eredt újabb sérelmeket, oly indítványt tett, mely szerint, ellenkezőleg a Som-sich indítványával, a válaszfeliratban mind ezeket megemlítetteti kívánja, mint akadályait a kormány által is szándéklott reformoknak.

A két indítvány felett hosszú, érdekes vitatkozás nyílt meg. Az ellenzék indokai általában véve az ország önállósági joga s az osztrák absolut kormányrendszertől független alkotmányos kormányzata körül forogtak. Pázmándy e felett még bővebben fejtegette a külpolitikát is, mely az osztrák kormány által annak absolutisticus rendszere következtében egészen érdekeink ellen vezetetik. E miatt nincs, ugymond, külkereskedésünk; e miatt áldoztatott fel a Duna torkolata, s szorítottunk ki az orosz kormány által minden befolyásból, melyet az aldunai tartományok irányában helyzetünknel fogva gyakorolhatnánk, s gyakoroltunk is mind addig, mig ezen absolutisticus rendszer kormányzatunk alkotmányosságának szárnyát nem szegte. És mind ezekből azon következtetést vonta le, hogy Magyarországot csak saját felelős miniszterek kinevezése fogja megnyugtathatni. — A reform kérdéseire

nézve az ellenzéki szónokok vetélkedve fejtegették a magyar nemesség készségét eddigi, szabadalomképen birt jogait a néppel megosztani.

A conservatív, vagy inkább kormánypárti szónokok a reformok tekintetében, melyek még csak általában említettek, legkevesbbé sem ellenkeztek ugyan amazokkal; de annál erősebben küzdöttek a kormány összes politikájának megtámadása s különösen ama sérelmeknek a feliratban megemlítése ellen, a melyek miatti vád Apponyi kancellárra nehezedett. A vitatkozás hevében mindazáltal semmi sem sértette annyira a nemzeti párt érzelmeit, mint egyes, habár gyengébb vonatkozások a kormánypárt azon elvére, « miszerint minden javításokat a birodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása mellett czéloznak keresztülvinni » és ama szinte eléggé elárult törekvés, mely a conservatív programmban akként áll kifejezve, hogy « az ellenzékkal nem fognak transigálni, hanem azt mindenkor leszavazni törekvendenek. »

« A közbirodalom egysége! — kiáltott fel tartalmas beszédekében Zemplén követe, Lónyay Gábor —. Tehát Lombardia, Galiczia, a német státusszövetséghez tartozó ausztriai részek s tartományok, azután Magyarország, ez mind egy legyen! Mi lesz hát akkor a magyar monarchia egységéből?... Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nemzetünk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét alárendeljük a közbirodalmi egységnek! Mi ennek ellenkezőjét az 1790-ki 10-dik törvénycikkre hivatkozva, kívánjuk kinyilatkoztatni; mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, — s honunk érdekeit az ausztriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni! — Önök, tisztelt conservatív urak, « mi velünk nem akarnak transigálni, minket mindenkor le fognak szavazni! » — minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért s fentartották nemzetiiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerülni! mert ha sikerülne, tán lehetne egy és oszthat-

1847. lan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem!
Él magyar áll Buda még! »

Széchenyi
indítványa.

Négy napig folyt már a nagy érdekléssel hallgatott párttusa a nélkül, hogy valamelyik párt a maga véleményét s illetőleg indítványát feladni s az ellenfélhez közeledni szándékoznék. Az ötödik napon Széchenyi az eredményt siettetendő, egy harmadik indítvánnyal lépett fel, mely értelmére nézve a két előbbi közt mintegy közép helyet foglalt; közelebb állt mindazáltal a pestihez, melytől inkább csak modorra, mint lényegre nézve különbözött. Ő is meg akarta ugyan tartani a feliratban az ország függetlenségéről, kormányának önállásáról az 1790-ki 10-dik törvényezikk alapjára épített okoskodást; de a nemzet aggodalmait, melyeket az új rendszabályok okoztak, csak egész általánosságban, nem pedig egyenként előszámlálva, kívánta beigtatni; legtöbb nyomatékkal pedig a Pesten tartandó évenkénti országgyűlés eszméjét javasla kiemeltetni, mi által, szerinte, nem csak a mult idők sérelmei orvosoltnának, hanem a törvénytelen ségeknek a jövőben is eleje vétetnék. — A széles discussionnak november 27-kén szavazás vetett végett, melynek eredménye lón, hogy miután Somsich a magáét visszavette, Kossuth indítványa Széchenyié ellenében négy szó többségével lón elfogadva. A nagy fontosságu válaszfelirattal, mely Kossuth beszédének értelmében készült, teljesen napfényre jött végre a pártok állása, miszerint t. i. a kormánypárt, minden erőködése daczára is, kisebbségben vagyon. E körülmény azon megjegyzésre szolgáltatott okot Blackwellnek, az angol kormány hivatalos levelezőjének, miként e gyűlésnek kevés eredménye várható, s a kormány kénytelen leend, vagy tetemes concessiokat tenni, vagy elosztatni az országgyűlést.

A Szentkirályi ismeretes, erős logikájú tollából folyt. sikerült szerkezetű válaszfelirat, melyben a közel jövendő eseményeinek szelleme leng, ime következő:

« Fölségednek ezen országgyűlésre egybehivott hűség

karai és rendei örömmel és a siker buzdító reményével nyúl-
nak a törvényhozási súlyos munkához.

« Örömmel: mert századok óta ez volt az első alkalom, midőn a magyar nemzet koronás királyának ajkairól nyelv-
nek kedvelt hangját hallani szerencsés volt.

« A siker buzdító reményével: mert midőn Fölséged István főherceget a nemzetnek ajándékozta, azon kapocs, melylyel az uralkodó házhoz és az által a szövetséges birodalomhoz törvény, érdek és szivhajlam válhatlanul csatol, a közös szeretet kölcsönös zálogával lőn megismerve.

« Fogadja ezekért Fölséged a nemzetnek buzgó háláját kegyességgel.

« Azt sem hagyhatjuk említettlenül, hogy Fölségednek a folyó évi nov. 11-dik napjáról hozzánk intézett többi kegyel-
mes előadásai is oly kérdéseket tűznek előnkbe feladatul, melyeknek megoldása legnagyobb részben régen táplált óhaj-
tásaink közé tartozik. Bizonyságul szolgálnak ezek, hogy a fejedelmek és nemzetek érdekei között nincs ellenkezés.

« És épen azért, valamint sikerült a kegy. előadások első pontját az országoló ház és a nemzet érdekeinek tökéletes öszhangzásával megoldanunk, semmit inkább nem óhajtánánk, mint ezen örvendetes öszhangzást a kir. előadások többi pontjainál az ország szükségei által igényelt egyéb intézkedéseknél is biztosítva látni.

« A midőn tehát örömmel ragadjuk meg az alkalmat Fölséged iránt hálánk és hűségünk nyilvánítására, egyszersmind kötelességünknek tartjuk egész őszinteséggel fölemlíteni azon akadályokat, melyeknek elhárítása nélkül biztosítva nem lehetünk, hogy a királyi szándok és a nemzet óhajta az eredményben mindenkor találkozik.

« Haladási czélzataink fő akadályát abban látjuk, hogy az 1790-ki 10-dik törvénycikkely teljesen életben nincs; mert hazánk kormányzata nem bir azon önállással, melylyel a törvény szerint birnia kellene.

« Súlyosbítja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak

és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik; mert ez az, a mi okozza, hogy országgyűléseinken, a kor szükségeiből fölmerült kérdések megoldásában, a nemzet és kormány czélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számíthatunk.

« Előleges és egyéb sarkalatos sérelmeink, melyeket országgyűlésről országgyűlésre sok ízben felpanaszlánk, még mindig orvosolatlanok; és ez által a hozandó, bár mily üdvös törvényeink foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek kihirdetése és végrehajtása nincs teljesen biztosítva. Igy az 1836-ki 21-dik törvényezikkely foganatba véve még most sincs; a vallásbeli és váltótörvények pedig az ország határőrvidéki részeiben kihirdetve sem lettek.

« Hozzájárul, hogy a törvényhozás alkotmányszerű befolyása mellőzésének és a kormányhatalom egyoldalú terjeszkedésének iránya is tapasztalható. — És e részben bizonyoságul szolgálnak már csak azon intézkedések is, melyek a megyei szervezetnek az 1536-ki 36-dik és 1723-ki 56-dik törvényekben megalapított rendszere körül, az eddig kivételes adminisztratori hivatal rendszerítésével, ugy szinte a kapcsolt részek közgyűlésére nézve, egyoldalulag jöttek közbe.

« Az itt elősorolt egyes tények Főlséged előtt állásunk általános fölvilágosítására szolgálódnak. — Főntartjuk, hogy azok iránt nézeteinket részletesen is fölterjeszthessük: megjegyezvén, miszerint a főnkijelölt akadályok elhárítását organicus átalakulásunk végsikerének nélkülözhetlen feltételeként tekintjük.

« Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és ezekből eredő ellentétek kiegyenlítése az országgló ház, az összes birodalom és hazánk kölesönös érdekeinél fogva, Főlségednek egyedül népei boldogítására irányzott atyai gondoskodását elkerülni nem fogja. Ezért, ámbár azoknak súlya alatt mégis teljes készséggel nyúlunk ugy a királyi előadá-

sokban kitűzött, mint egyéb, az ország szükségei által igényelt, kérdések megoldásához és sérelmeink orvoslásához.

« Kijelentjük, hogy intézkedéseink által a szomszéd örökös tartományokkal érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlítésére, hazánk országos önállásának és törvényes jogainak megőrzése mellett, annál nagyobb készséggel nyújtandunk segédkezet, minél erősebben meg vágyunk győződve, hogy ezen kiegyenlítés nehézségei nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.

« Nagy és nehéz a következő idők feladata. A mienk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifejteni. Főlségedé: ezeket összes birodalmának szellemi kifejlődésével és anyagi érdekeivel összeegyeztetni, — a jog minden oldalról épségbentartásának és a korszükségnek igényei szerint.

« Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát és fontosságát és azoknak a közállodalom sokszerű viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhetlen eszközül tekintjük, hogy országgyűlés évenként Pesten tartassék.

« Kérjük Felsőgedet: hogy ezen kívánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtadni kegyelmesen méltóztassék.

« Teljes reménnyel vagyunk, hogy ekképen, a végnélküli örök jóságú isten segítségével, a nagy cél felé sikeres lépések fognak történni. »

A nagyszerű vitatkozás, mely aztán e felira' i javaslat felett a felső házban szinte hat napig folyt, eléggé tanusítá, hogy ezen okmányban a nemzet életkérdései vannak érdekelve. A főrendi táblán soha még egy tárgy nem vitattatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fényvel, mint e válaszfelirat. Legtöbb erő fejtett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos, absolut irányu kormánypolitika, s annak legújabb kinövései, az adminisztratori rendszer s a horvátországi státuscsinny gáncsolatnak. Mert világos volt hogy, ha e pontok keresztül mennek, s a felirat, miként szerkesztve van, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak

A válaszfelirati viták a főrendeknél.

lépnie a maga rendszerével a kormányról, vagy ha ezt a kabinet ezen első erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyűlés fog szétozlatni. A kormánypárt ennél fogva minden erejét ráfordítá, hogy némileg bebizonyíthassa, miképen az ugy nevezett adminisztratori rendszerben semmi sincs, a mi akár az alkotmányossággal, akár a létező törvényekkel ellenkeznék. A törvénytárból felkeresték mind azon újabb s régibb törvényeket, melyekkel e kormányintézkedést valamennyire támogathatták. A szónoklat nagy mesterségével fejtegették a státustudományból merített érveket, a rend érdekét, az erős kormány szükségét és mind azon indokokat, melyek e kormányintézkedések mellett szólhattak.

Azonban felette nehéz volt azt igazolni, lehetetlen a közvélemény előtt diadalra vezetni, mi iránt magoknak is, ha tán nem egészen ellenkezett, legalább s bizonyára sokaknak ingadozott meggyőződésök, s miért csak pártérdekből küzdöttek; mit még el nem fogult idegenek is csak oly veszélyesnek itéltek az alkotmányra nézve, mint a magyar nemzeti párt. « Világos — ugymond egy levelében Blackwell, az angol kormány hivatalos megbizotta, ki e gyűlésről az angol miniszteriumnak tudósításokat küldött — világos hogy, ha eltűretik, miképen e rendszer gyökereket verjen, a magyar intézményekbe lassanként az osztrák bureaukriatiának egy neme fog beoltatni »... « E rendszernek végeredménye hihetőleg az volna, hogy Magyarország osztrák tartományná válnék, és az országgyűlés pusztá regisztráló tanácsesá, hasonlóvá az örökös tartományok Landstaendjeinek gyűléséhez. »

A hat napi hosszas vitákat részletesen követnünk nem lehetvén, azokból csak egy beszédet akarunk idézni, Batthyáni Lajosnak alapos, a kormánypolitikát, az országnak Ausztriávali kapcsolatát s a szabadság ügyét szónoklati fény nélkül ugyan, de mély felfogással bíráló beszédét, mely e nem sokára oly nagy szerepet játszó státusférfinak egyzersmind szilárd politikai jellemét is előnkbe tünteti.

1847.

Batthyáni
Lajos beszéde.

« ...Hadd legyen — ugymond egyebek közt — nálunk is az adresse feletti tanácskozás criteriuma annak, hogyan itéli meg a nemzet képviselősege kormányát s kormányzóit, hogy így nálunk is, mindjárt a diéta elején ezen votumból merítessen erőt a jó, vagy veszítsen hiteléből a rossz systema; mert én is panaszt kívánok emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen.

« A mód vagy systema ellen annyiban, a mennyiben az 1790-ki 10-dik törvényezikk keletkezte óta soha, de soha valósággá nem vált, és nemcsak teljesen nem, de semmiképen sem lépett életbe.

« Nem lépett életbe és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel sem külpolitikájában Ausztriának.

« A külpolitikában nem; mert hogyan tudott volna Ausztria oda állni Európa színe elébe, mint az absolutismus megtestesült representansa? Annak vallani magát, — és minden nemcsak saját, de még mások ügyeiben is, akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790-ki 10-dik törvényezikk ama szavait: « hogy Magyarország érdekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legyenek »; — ez úton pedig nem csak alá van rendelve a magyar érdek, a magyar alkotmányos irány, sőt ez kitagadva, tökéletesen desavouirozva és diplomacice ignorálva találja magát.

« Vagy tán azt merné valaki állítani: hogy a magyar érdekre nézve közönbős dolog az, vajjon Ausztria diplomatiája az alkotmányos, avagy az absolutisticus mérlegbe veti-e a maga voksát?

« Még jóslatlehetség nélkül is kitalálhatni, hogy a közelebbi háború, elvek háborúja leend, és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a státustudomány és a szónak férfait, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei; — vajjon akkor is közönbős dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztriának külpolitikája: ha akkor zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő « alkotmányos szabadság, »

hanem a törvényeink által száműzött « korlátlan hatalom » jelszava leend felírva?

« Kérdem, ha annyi-meg annyiszor emlékeztetve vagyunk, hogyan ne kívánnánk jogszerű, alkotmányos igényeinknek utósó consequentiáit, ne vennék figyelembe ve-gyes házasságunkat (Ausztriával)?

« Kérdem, nem hasonló joggal kívánhatja-e a monarchia erősbik fele, hogy a kormány, mind kül mind bel politikájában, egyaránt mellőzvéen az absolutismus utósó consequentiáit az összes monarchiára nézve, modificálja ő is eljárását és dogmáját azon factor nagyságához, melynek sem sympathiái sem érdekei nem egyeznek össze az absolut rendszerrel?

« De ezt ő mind eddig nem tette.

« Ha belpolitikáját nézzük Ausztriának, a mennyiben az a nem magyar tartományokat illeti: mit látunk ott örvendest, mi biztosítót, mi reménygerjesztőt? Semmit!

« Örvendetést nem; mert mindenek előtt az tűnik mindenki szemébe, miszerint Ausztria belpolitikája soha nem keresett, soha nem talált magának más támaszt, más garantiát Ausztria különféle nemzetiségeinek egymás iránti antipathiáin kívül, mint a burokratiát.

« Biztosítót nem; mert ha látjuk, mily vas következetes-séggel folytatattatik azon absolut irány, mely Alsó-Ausztria szabadalmait I. Miksa óta II. Józsefig megsemmítette, és, II. Leopold daczára, azóta ismét felelevenülni nem engedi;

— ha figyelembe vesszük, mily elvek frigyességét fogadta el az ausztriai kormány északon, és mily elvekét taszítja vissza délen: akkor meg kell győződünk, hogy hiányzik minden alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácsteremben, hol a nemzetek sorsa felett vettetik el a koczka.

« Reménygerjesztőt sem találunk; mert akár áll az, mi én előttem axioma, hogy t. i. egyáltalában nem fér meg ugyan-azon kormánypálcza alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátolttal, a nélkül hogy ezen két incompatibilitas egy-másra corrosive ne hasson; — akár áll az, mit mások állita-

nak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio tehethi tűrhetővé ezen vegyes házasságot: — mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit reményleni azon keresztény házasságban, hol éppen a valláskülönbség okozván a surlódásokat, azon fél, mely úgy is csak a kötött házasság óta tért át egy más confessiora, s ez által éppen ő idézte elő a bajt, — ha, mondom, azon fél most, közeledés helyett, thalmudja és prófétáira kezd esküdni. »

« Szerintem nem megy ki egyre: vajjon a mutatkozó alkotmányos mozgalmak oda viszik-e a dolgot az örökös tartományokban, hogy maholnap az egyik tartomány alkotmánya biztosítékul szolgáljon a másiknak? Vagy hogy ezek ezentúl is elnyomatván, egy felül az irigység, más felül a lenézés tovább is függőben engedje maradni alkotmányos életünk felett Damocles kardját..... »

A főrendi ellenzék azoknak sorából is nyert több szövetségest, kik eddig részint hivatalaiknál, részint véleményészínezetöknél fogva állandólag a conservatív elveknek valának pártolói. Sőt még azon diadalát is ünnepelte a hazafiság, hogy ámbár e tárgy élesen a kormány ellen fordított, s tulajdonkép kárhuzató ítéletet foglalt magában: az országos méltóságokat viselők közül mégis többen találkoztak, kik az alsó ház felirati javaslatát elfogadták s egyszersmind a kormánynak a megyei igazgatásban tett önkényes intézkedéseire is határozottan kimondták a rosszalást. Ilyen volt, például, Batthyáni Imre főlovászmester, ilyenek Vay Ábrahám, Gyürky Pál, Károlyi György főispánok.

A főrendi többség mindazáltal, miként előre látható volt, a kormány pártján lévén, megghiúsítá az alkotmány, szabadság és népjog érdekében oly hosszan folytatott nemes küzdelmet. Az alsó ház felirati javaslata félrevettettet s helyette Szerencsy István főpohárnok indítványa fogadtatott el, mely lényegére nézve viszhangja volt Somsich kormánypárti indítványának.

A kormánypárti főrendek, midőn az alsó ház felirati ja-

1847. vaslatát visszavetették, azon nem egészen alaptalan remény-nyel kecsegtették magokat, hogy míg fölötte a két ház egymással pár izenetet váltand, az alatt az alsó házban is változást fognak szenvedni a szavazati viszonyok. Épen ez időben tartatván a megyékben az évnegyedi közgyűlések, a kormány minden lehető megkísértett pártja s kivált az administratorok által, hogy pótlékutasításokat eszközöljön ki a követek számára, melyek kötelességökké tegyék Somsich indítványának pártolását. A nemzeti párt sem maradt ugyan tétlen, midőn a kormánypárt erőködéseit észrevette; sőt az országgyűlésen azzal biztatta magát az ellenzék hogy, ha tán sikerül is a kormánynak egy pár megyében a maga előnyére megváltoztatni az utasítást, több megye fog találkozni, mely az országgyűlési vitatkozások után, előbbi utasításai ellenére, most Kossuth indítványát, illetőleg az alsó házi feliratjavaslatot fogja pártoltatni követei által. Kossuth azonban nem tartá tanácsosnak megkísérteni a pártok erejének újabb mérlegezését; s a kormánypárt nagy bámulatára egy, eddig szokatlan lépést javasolt az alsó háznak.

A válaszfelirat
letétele.

Ily vitatárgyakban, minőt most a válaszfelirat képezett, az alsó ház, ha javaslata a főrendi táblától el nem fogadtatott, többszöri izenetben ügykezett engedékenységre birni a főrendi többséget. Most Kossuth azon indítványnyal lepte meg a házat, hogy miután a képviselők a főrendeknél ellenkező véleményre akadtak, s velők arról, hogy mi nézetei vannak a képviselő testületnek az ország állapotáról s a kormány politikájáról, vitatkozni nem lehet; ők pedig a nemzet őszinte nyilatkozatának a király elébe juthatását gátolják: az alsó háznak nem marad egyéb teendője mint, ragaszkodva kijelentett nézeteihez, a felirási javaslatot letenni, s a benne megérintett sérelmeket külön feliratokban részletesen terjeszteni fel a királyhoz.

A letétel majdnem oly szenvedélyes vitatkozást idézett elő, mint előbb maga a felirati javaslat. A kormánypárti képviselők mindenkép azon voltak, hogy ezen indítvány félrevetessék.

Egy közölök annyira ment, hogy mondaná, miként a főrendek az adresse-t félreértették, s meg volna győződve, hogy érettebb meggondolás után azt némi csekély módosítással elfogadandják. De hasztalan volt minden ügyekezetök; hasztalan erőködött maga a személynök s táblai elnök is ama remény felmutatásával más véleményre birni a rendeket, miként a két ház a felirat felett, ha az újabban visszaküldetik, hamar meg fog egymással egyezni. Kossuth letételi indítványa többséget nyert; s a jelentékeny okmány, bár nem jutott is a fejedelem elébe, sőt épen ezen körülménynél fogva, miszerint a képviselők készebbek voltak elállni annak további sürgetésétől, mint sem eltérni a benne kifejezett elvek megcsonkíttatását, igen nagy hatást tőn a kormánynál.

Ha a válaszfelirat egyszerűen letett javaslata hiszekegye volt a nemzet politikai irányának: a közös teherviselés és az örökváltáság kérdéseiben rejlett az eszközök legfőbbje, mely a nemzeti átalakulást elővarázsolhatja, s mely nélkül a haza, bár mily üdvösek legyenek is különben irott törvényei, tetteleg sem alkotmányosan önálló, sem erős, virágzó nem lehetendett soha.

Közös teherviselés, örökváltáság.

E két kérdésben közvetlenül a nép érdeke foglaltatott; és a néptől csak úgy lehetett követelni esatlakozást a nemesiséghez az alkotmány védelmében, ha az érdekek, az átalakítás lombikából, igazságosan egyesítve, fognak kikerülni. De különben is, a nép nagy tömegének állapotjavulásától s az anyagi érdekek fejleményétől lévén az ország felvirágozhatása feltételezve: alig létezett már oly véleményárnyalat, mely ezen országgyűlésen, hol nem egyedül elvek diadala, hanem tényleges reformok kivántattak, e kérdéseknek a nemzet életére kiható fontosságát be nem vallotta volna. Nem arról volt többé a kérdés; legyen-e a reform? hanem arról: miképen, mily korlátok közt legyen?

A közös teherviselés iránt novemb. 29-kén Szemere Bertalan tőn indítványt, egyszerűen, mert, miként mondá, felesleges a bővebb fejtegetés e tárgyban, mely, hála istennek s a

felvilágosodás és önzéstelen hazaszeretet diadalának, pártkérdésből nemzeti ügygyé fejlődött, s mely minden reformoknak anyira kezdő betűje, hogy «a mely nap a közös teherviselés elve kimondva s alkalmazva lesz, a napon lesz Magyarországnak alapja letéve másodszer. » Indítványa röviden abból állott: «mondják ki és állítsák fel a karok és rendek a közteherviselés elvét a házi s hadi ádóra és az országos pénztárra nézve. Szólítsák fel a főrendeket ezen elvnek elfogadására, miként arra is, hogy az elfogadás esetében egyezzenek meg egy országos választmány kiküldésében, mely az elfogadott elvet gyakorlati s kellő alkotmányos biztosítékok mellett alkalmazza. »

Alig találunk a nemzetek fejlődésének történelmében szebb jelenetet annál, melyet a magyar nemesség felvilágosodott, nagyobb részének önzetlen, nagylelkű buzgalmában látunk, melylyel a köz jó miatt kiváltságairól lemondani, jogait az alsóbb osztályokra is kiterjeszteni ügyekezett. A magyar nemességet általában forró honszeretet s a szabadság védelmébeni hűség jellemzé minden időkorban. E történelmi múltjának dicsősége iránt most sem volt az érzéketlen; s az óhajítás, e dicső multat szenytelenül megőrzeni, a többi nemzetgazdasági s politikai indokok közt, melyek a közös teherviselés elvének elfogadását már oly sürgetőleg követelték, most is nem a legesekélyebb súlylyal birt a nemesség előtt ezen áldozat megtételében. És e tekintetben bizonyára történeti emlékü maradand Kossuth beszédének ama része, melyben ő, a nép legkitünőbb szónoka, ítéletet mondott a nemesség ezredévi szereplése felett azon időpontban, melyben ez a privilegium teréről lelépni s a nép tömegével egygyé olvadni, jogban és teherben aránylag osztakozni készült. A nemesség e büszkeségét, e kegyeletét dicső multja iránt ügyesen használta fel a szónok indokul a közös teherviselés elfogadására.

«A magyar nemességet — ugymond — egy ezredév historiája e nemzet lételésének talapzatává szentelte fel. Ő írta be a ma-

gyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitörültenek, de azt nem, melyet bele a magyar nemesség férfikarja irt. Ő vívta első sorban az ország lételének harczeit; ő volt Európa táborszeme századokon át; s minden viharok között is nem tűnt fel nagy, epochalis eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést nem talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. És e közben a magyar nemesség az, mely jármot túrni nem tanult soha, mely a szabadság aranyfonalát kezéből soha egészen ki nem ereszté, melynek nevéhez egy historiai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egy nemzete sem dicsekedhetik, — azon historiai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutismus törvényesítve nem lett soha. Mind ez a magyar nemesség műve.

«Már kérдем én: ki lehetne oly kába, hogy ezen nemesség politikai állását annihilálni akarhatná? Mi bizonyosan nem, mert azért ver szivünk minden dobbanása, hogy a szabadság közkinccsé legyen, hogy mennél többekre kiterjesztessék. Nem lehetünk hát oly fonák szándokkal, hogy a szabadság védeit szaporítani akarván, munkánkat ritkítással kezdenők, és kezdenők azon sereg lefegyverzésével, mely elég erős volt egy ezred éven át azt maga is megvédeni.... Nem, mi akarjuk, hogy a nemesség azon politikai súlyt megtartsa e nemzet közéletében, melyre historiája, birtoka, alkotmányos gyakorlottsága és századokon átszótt ezer meg ezer viszonyok által hivatva vagyon. De hát kérдем: mi módon lehet azt megtartania? Az által talán, ha az adómentesség szabadalmához ragaszkodva, magát a néppel s igazsággal folytonos ellentétbe helyezi? Nem, t. rendek, axioma az, hogy miután a zsarnokság ideje lejárt, politikai hatalmat csak azon úton lehet fentartani, a melyen szereztetett. De hát azt gondoljuk-e, hogy a magyar nemesség köztehermentesség által szerezte hatalmát s politikai súlyát? Ez út on nemcsak hogy

soha sem szerezhette volna azt, de sőt, ha ezen úton járt volna, lételét sem ismerné a historia, mert a polgári állodalom oly természetű, hogy politikai heréket nem tehet hatalmasokká... Hajdan a honvédelem mindennapi szüksége volt a legnagyobb, volt az egyedüli közteher. És a nemesség magát ezen teher alól nem csak ki nem huzta, de sőt egyedül viselé, egyedül hordá azt vállain, s annak dicsőségében csak renkívüli alkalmakkor adott részt más néposztályoknak. És tevé ezt annak öntudatában, hogy a herék nem lehetnek hatalmasok. A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya fölemelkedett; ez lételének, ez jogainak kútfeje... Ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses historiai előnyei fentartassanak, ennek csak egy utja van, az t. i. hogy az étellel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon; mert ez sokáig semmi esetre fenn nem tartható: hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fenttartható előnyöket is compromittálni. — Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen; hanem óhajtom, hogy legyen a többi polgárok között, mint testvérek közt a hű első szülött, a hazának erős szögletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt. Ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére; ez gyönyörű hivatás, ezt tartsa meg, ezt megtarthatja, de csak azon áron, ha visszatér azon alaphoz, melyen politikai hatalma felemelkedett; s az adómentességről lemondásának árán épségben veszi meg Sybilla kilencz könyvét, melynek első hármában meg van írva, miként tarthatja fenn a nemesség a jövőnek osztályában a nemzet első szülöttségi jogait. Ennek most utósó lehetsége áll a nemesség előtt, ha az adómentességről lemondását most megszavazza: — még most az önkénytes műve lehet, egy új boglár historiai koszorujában. De új tényezők vannak a küszöbön: — beboesáttatásuk feltartóztatlan, s a lemondás érdeme és így annak bére sem lehetend többé a nemesség egyedüli sajátja.»

Azonban a képviselőknek e kérdés körüli meggyőződése

gátolva volt szabad nyilatkozatában az utasítások által, mit e tárgyban egy megye sem mulasztott el adni képviselőinek. Az utasítások többségénél fogva nem lehetett az egész adókérdést egy szavazat által eldönteni. E kérdés már a lefolyt években három ágra szakadva tárgyalatott, s ezen alakban keltek az illető utasítások is. Házi adó, hadi adó, és országos pénztár a haza felvirágoztatására: ezek voltak külön czímei a közös teherviselés részeinek. Az akkori hangulat egyik vonása gyanánt érintsük meg, hogy a nagy birtokosok főleg a házi adó iránt nem nagy rokonszenvvel viseltettek, félvén, hogy a megyei gyűlések, melyek ezen adó kivetésében szabadon intézkedtek, könnyen igazságtalanságot követhetnek el a kisebbségben lévő nagy birtokosok irányában. A hadi adónak egyszerű elvállalását azok ellenezték leginkább, kik a nemességet a kormány számadás nélküli adókezelésének alávetni nem akarták. Azt hitték ugyanis, hogy a kormánynak számadásra kötelezése az által meg fog nehezíttetni, ha már a nemesség is ezen feltétel nélkül fogná a hadi adóbani részesülést elvállalni. Az adózásra tehát késznek nyilatkoztak, mihelyt a kormány a megajánlott adó mire fordításáról részletesen számolni akar. A harmadikat, az országos pénztárt, már alig ostromolta valaki; legbuzgóbban pedig Széchenyi hazafi lelke óhajtotta, úgy tekintvén a dolgot, hogy vajmi sokára huzódnék el az ország közlekedési s egyéb anyagi szükségéinek pótlása, ha bevárni kellene, míg a nemzet az ország közjövödelmeinek mire fordítása feletti vitát a kormány ellen kedvező sikerrel végzi el.

Tanácskozás közben, az ügy őszinte barátainak nem volt nehéz megmutatniok, hogy különben bármi fontos, és külön kérdés gyanánt méltán a legnagyobb buzgalommal követelendő azon biztosíték, mely szerint a nemzet kellő befolyását az adó kivetése, beszédese s mirefordítása tekintetében a kormány irányában épségben fentarthassa; mindazáltal a közös teherviselést ahhoz, *conditio sine qua non* gyanánt kötni, a közügy nagy hátramaradása nélkül többé nem lehet.

1847.

A kérdés ez által igen megkönnyítettett, midőn az novemb. 31-kén, minden feltétel hozzákötése nélkül, de mégis a külön három ezim alatt, szavazatra boesáttatott. A képviselők utasításai szerint vegyesen nyilatkoztak. Voltak ellenzékiek, kik egyik vagy másik adónemre tagadólag szavaztak; és voltak kormánypártiak, kik mind a három adózásra nézve elfogadták a nemesség hozzájárulását. A végeredmény szerint, a házi adó többséget nyert, a hadi adó kisebbségben maradt, az országos pénztár végre, egy két megyét kivéve, közakarattal lón elfogadva. Az elvek életbeléptetésének módjait a főrendekkel vegyesen egy országos bizottmánynak kelle kidolgozni.

A főrendek conservativpárti része azonban nem tudta eltitkolni idegenkedését a házi adótól; s e szírten már már hajótörést szenvedendett az alsó ház indítványa, ha István főherczeg nádor maga közbe nem lép. Mihelyt ő e hangulatot észrevette, egy indítvánnyal lépett fel, miszerint t. i. a főrendek is hozzájárulván a képviselők javaslatainak országos választmány általi kidolgozásához, az egyes adónemek megvitatása s elfogadása a jelentés utáni időre halasztatnék. Az indítvány elfogadtatván, a nagy kérdés a később beállott eseményekig függőben maradt ugyan a főrendeknél; az általános adómentességnek mindazáltal köztök sem találkoztak már pártolói; s az egész táblán — miként Széchenyi szokta mondani — a megkövesült conservativoknak csak egy «antidiluvianus exemplárja» maradt fenn báró Vécsey Miklós személyében, ki a közös teherviselés minden ága ellen, a régi nemesi privilegiumok szellemében szónokolt. —

Örökváltság.

Az urbériségek örökös megváltását, a nagyobb birtokiak egyike, Lónyay Gábor tette, a rendek házában, indítványba. E tárgy az, mely iránt legsebesebben megtisztult s megállapodott a közvélemény. Az örökváltság azoktól, kik benne a demokratia rémalakját látják vala feltűnni, tizenöt év előtt még oly veszélyes, államfelforgató reformnak tartatott, hogy buzgóbb pártolása miatt Wesselényi Miklós hűtlenségi perbe fogatott, Kölesey pedig, az ünnevelt szónok, oly dicsően be-

töltött követi székéről lelépni kénytelenítettett. És az idősb nemzedékből ki nem emlékezik az 1834-ki nov. 10-ki és decz. 10-ki ülésekre, melyekben az örökváltság országgyűlési harcaink egyik legnevezetesebbikét, a legszenvedélyesebb s legmagasztosabb vitatkozást idézte elő? Most az már vitára is alig szolgált okul: inkább fejtegetés mint küzdelem alakjában folyt a tanácskozás, melynek eredménye lőn, hogy Lónyay indítványa elfogadtatott s országos válaszmány neveztetett, mely az úrbéri terheknek a földes úr teljes kármentesítésével s reá nézve kötelezőleg, az állodalom közbenjárásával eszközzendő megváltásáról részletes javaslatot dolgozzon ki.

Még fényesebb diadalát ünnepelte a szabadelvű radikalismus, melynek zászlóján egyik jelszóul « a szabad föld » állott kitűzve, az ősiség kérdésében. Az ősiségi birtokjogot még csak imént egy nagy sereg a nemzetiség fő támaszának, az alkotmány alapjának hirdette elfogultságában. Most maga a conservatív kormánypárt vezére, Somsich Pál tette meg az indítványt annak eltörlésére, mi természetesen az ellenzék által, daczára annak, hogy e reform jelenlegi kezdeményezését az ellenfél tőle eltulajdonította, nem kevesebb örömmel fogadtatott.

Az ősiség
eltörlése.

A hareznek, melyet az ellenzék a kir. előadásokra adandó válaszfelirat tárgyalásának alkalmával a bécsi kormányrendszer ellen megkezdett, a válaszfelirat letételével koránt sem szakadt vége. Mind untalan újra s mind hevesebben megkezdett az ama sérelmek egyikének vagy másikának felvétele által, melyeket a válaszfeliratban csak általánosan kívántak volna megemlíteni; mert midőn a válaszfelirat letételét, egyszersmind végzéssé lőn, hogy e sérelmek orvoslatát menél előbb s külön feliratokban sürgessék az ország rendei. E sérelmek a horvát tartományi gyűlés rendezése körül elkövetett státusesínyt, a görög nem egyesült vallást érdeklő önkényes kormányintézkedést, az erdélyi részek ügyét s az administratori rendszert foglalták magokban. Az e kérdések

1847. felett támadt, annyi hévvel, oly szenvedélyesen folyt viták ki-
menetelétől függött, vajjon a nemzet vagy a kormány iránya
emelkedik-e diadalra? — megmarad-e vagy lelépend a maga
rendszerével Apponyi a kormányról? — alkotmányos vagy az
absolutismusnak utat törő szellemben fog-e keresztülvitetni
a nemzeti állapotok átalakulása?

A horvátországi sérelem.

A horvátországi sérelem, mint tudjuk, e két pontból állott :
1) hogy a horvát tartományi gyűlés a kormány egyoldalú
parancsa által szabályoztatott, s e szerint abban a nemesség
személyes szavazatától megfosztatott, csak a bán által meg-
hívottaknak adatván szavazati jog; 2) hogy a túrmezei ne-
messég a Zágráb megyében eddig gyakorlott választási és
szavazati jogában szinte kormányparancs által megkorlátol-
tatott. Elvileg egyelőre is lehetetlen volt ugyan törvényszerel-
met nem találni abban, hogy ezen alkotmányos kérdéseket
a kormány egyszerű parancsral döntötte el, holott a kérdés
csak az lehetett: vajjon az országgyűlésre, vagy a horvát
tartományi gyűlésre tartozik-e azoknak elintézése. Minden
esetre tehát csak alkotmányos elvekről, nem pedig a tarto-
mánynak az anyaországgali viszonyairól volt szó e kérdések-
ben. Nehogy azonban az illyr párti horvátoknak legtávolabb-
ról is alkalom nyujtassék elnyomatás felől panaszkodniok,
az országgyűlés, mielőtt e kérdések eldöntésébe ereszkednék,
azokat egy választmány által bővebben megvizsgáltatni ki-
vánta. E mérsékletre annál inkább felhivatva érezte magát a
képviselők testülete, minthogy a két horvát pártnak ez or-
szággyűlésen jelenvolt tagjai egymással eleitől fogva heves
harczban álltak: a túrmezei gróf, Jozipovich Antal, a ma-
gyar-horvát párt feje, a nemesség szavazatának kizárásával
megválasztott horvátországi követeket számtalanszor nem
csak törvényteleneknek jelentette ki, hanem egyenesen kö-
vetelte is a rendektől, hogy Horvátország képviselőinek el
ne ismertessenek, s ezen kíváratát Horvátországból felkül-
dött petitiokkal támogatta. Ha e kíváratok s kérelmeknek
minden bővebb vizsgálat nélkül enged az országgyűlés, köny-

nyen a részrehajlás vádját vonandá magára, minthogy épen ellenzéki tag s oly tárgyban emelte a pánaszt, melyben a többség kétség kívül az ő pártján állott. A képviselő ház tehát egyelőre sértetlenül hagyta a horvátországi követek állását, s méltányos kiméletből a pártok iránt, a megbízott választmány tudósításáig egyszersmind a kormány ellen emelt vádnak vitatását is elhalasztotta.

Azt lehetett volna reményleni, hogy ezen kimélet után a horvát-illyr párt irányában, az egyetértés, vagy legalább a békés viszony a horvátországi követekkel nem fog megzavartatni. De a béke, fájdalom, nem sokáig tartott. Az összeütközésre a magyar nyelv tárgyában alkotandó törvény szolgált alkalmul. Miután az országgyűlést megelőzőtt évek alatt többször történt, hogy a horvát törvényhatóságok a magyar vármegyék leveleit, mivel magyarul voltak szerkesztve, el nem fogadták, multhatatlanul szükségessé vált a nyelvviszonyokat Horvátországban positiv törvény által szabályozni. E végett azon törvényjavaslat hozatott ismét szőnyegre, mely a mult országgyűlés alatt nem nyert kir. sanctiót. A vitatkozás, melyet e felett a horvátországi követek nagy hévvel kezdtek meg, nem kevés keserűséget ébresztett a kedélyekben, bár a rendek a magyar nyelvet Horvátország beligazgatására kiterjeszteni nem szándékoztak, hanem csak a horvát hatóságoknak a magyarokkali érintkezésében kívánták azt a latin helyett hivatalossá tenni. E keserűséget nem is annyira e kapcsolat nyelvének minősége, mint inkább ama mellék kérdés öntötte el a vitatkozáson mely, a nyelvvel kapcsolatban, a felett támadt: vajjon a szlavoniai három megye, Verőcze, Pozsega és Szerém Magyar- vagy Horvátországgal van-e egyenes kapcsolatban? Tapintathiány volt Kossuthtól, ehhez még egy újabb vitatárgyat dobni a szőnyegre, Horvátország nevezete fölött. Eszébe jutott neki, hogy a régente Horvátországnak nevezett tartomány jelenleg nagyobb részben a török birodalomhoz tartozik; a mi pedig belőle még fenn van, jobbára a határőrvidéket képezi; e miatt tehát a Zágráb,

1847.

Varasd és Kőrös megyékből álló tartományt inkább a « kapcsolt részek » nevezete alatt kívánta említettetni a törvényben. E véleményétől utóbb elállott ugyan, észrevévén, hogy e határozatlan nevezet később majd a Magyarországhoz tartozni követelt szlavoniai három megyére is könnyen kiterjeszthetik; de indítványának visszavétele által már nem volt képes egyszersmind a keserúséget is kitörlni a kedélyekből, mely a kibékülésre némileg mutatkozott hajlamokat ismét elmérgezte.

Egyébiránt maga a hivatalos nyelvet illető törvényjavaslat, mely Horvátország beligazgatásában a gyakorlatban lévő latint hagyta meg hivatalos nyelvül, sem volt képes megnyugtanni a horvátokat, kik tartományuk kebelében a magok nyelvét óhajtották már tenni az igazgatás közlönyévé. A szükkeblőséget, melyet a rendek többsége e tekintetben elért, lehetetlen nem gáncsolni; mert kétséget nem szenved, hogy a mily igazságos és méltányos volt az ő követelésök, hogy a magyar koronától függő Horvátország az anyaországgal viszonyaiban s érintkezéseiben ennek hivatalos nyelvével éljen: szint oly jogos volt a horvátok követelése, a latin helyett saját nyelvöket használni beligazgatásuk körében. Sokan a Horvátországban fenforgó pártraszakadások s különösen az új divatu, úgy nevezett illyr s a régi horvát nyelv miatt vívott harc s belső meghasonlás érveivel ügyekeztek igazolni a törvényjavaslatot; de mily gyöngé volt ez indok, s mily méltánytalan az e miatti rendelkezés Horvátország beligazgatási nyelvét illetőleg, a főrendek házában maga Batthyáni Lajos kimutatta.

« Sein az igazsággal, sem a józan politikával össze nem fér az, — ugymond — hogy mi, kik felhagytunk a remény-nyel, hogy a magyar nyelvet a kapcsolt részekre ráparancsolhassuk, őket egy holt nyelv használatára akarjuk szorítani. Ez oly zsarnokság, melynek példája a történetekben nincs; ily félszeg és gyáva eszköz az egész világnak rosztalását és kaczagását idézné fel. Két tekintet van itt: az igazság

követelése és a politika. Az elsőbbiket már érinté; s némelyek csak a politikának kívánnak e kérdésnél súlyt adni, azon szempontból indulva: *salus reipublicæ suprema lex esto*. Ha nem volnánk a létező törvények birtokában; ha a magyar nyelv diplomatikai polczra emelve még nem volna: hódolna e nézetnek s elismerné, hogy lehet politika, melynek az igazság rovására van tanácsa; de a dolog ily állásában, itt a politikát feltalálni nem tudja. Nemzetiségünkre nézve el van vetve a mag, annak felvirágzását nem kell többé féltenuünk. Más most a teendő: feladatunk az, hogy alkotmányosságunkat valóságra emeljük. Ennek biztosítása s kifejlesztése mellett kell buzognunk; ez által teszszük le nemzeti nagyságunk talpkövét. Nemzeti nagyságunk azonban nem mozdítatik elő, ha mi, bizonyos jövőben, Magyarország határait csak nyelvünk honosíthatásáig akarnánk terjeszteni. Bekövetkezhetik még az idő, hogy Magyarország régi határait visszanyerje; s e reményről le kellene mondanunk, ha a nemzet nagyságát a magyar nyelvhez kötnők. Nem a nyelv affinitása szabja a geographiai határokat. Angol-, Franciaországban, mindenütt szembetűnő, hogy elszakadt egy része a nemzetnek, mely ugyanazon nyelvet bírta, s hozzá csatlódott egy más, mely más fajtól származott; mi bizonyítja, hogy a politikai affinitások többet hatnak a nemzet nagyságára, mint a nyelv affinitása. Azon kell hát lennünk, hogy oly alapot keressünk, mely a szomszéd nemzeteket mágnes gyanánt hozzánk csatolja; oly institutiokat vívjunk ki, melyek bámulásukat, irigylésöket idézzék elő. A kapcsolt részekben létező idegenkedés megszüntetése végett tehát be kell bizonyítanunk, hogy nem vagyunk gyávák az erősek —, és zsarnokok a gyöngék ellenében; hogy alkotmányunkat is tudjuk védeni, a külön nemzetiségeket is tisztelni. E tekintetben nincs réánk nézve veszély, mert egyebet nem kíván mint, hogy fentartva diplomatikai nyelvül a magyart, belügyeiket illetőleg, a latin nyelv helyett a horvát nyelv használhatása mondassék ki. Ez megszüntet minden

ellenünk lévő vádakat, és szóló szívesen oda veti népszerűségét áldozatul, ha ezt elérheti. »

A mire nézve Batthyáni Lajos a nemzetiségi féltékenység által vezérelt közvélemény ellenére oly férfias véleményfüggetlenséggel nyilvánítá nézeteit, s a mit a rendek többsége most, a rendes körülmények közt, elfogadni még nem akart: a nemzet azt egy hónap eltelte után, midőn saját nemzetiségét és alkotmányosságát teljesen biztosítva, a nemzetet a maga urává lettnék látta, minden nehézség nélkül megadta, de már későn, a horvátoknak.

Az ellenzék, hogy a maga célját, Apponyi kancellárnak s az ő rendszerének megbuktatását, könnyebben s biztosabban elérhesse, a válaszfelirat letétele után oly parlamenti taktikát követett, miszerint a reformi kérdések tárgyalása közben egymás után ama sérelmeket is szőnyegre hozta, melyek a letett válaszfeliratban megemlítve voltak. E sérelmek fejtegetései mind megannyi rohamos támadások voltak a kormány s annak alkotmányellenes rendszere ellen. Mihelyt egyik felhozott sérelem kimerítettett, vagy bővebb tárgyalása az illető választmány jelentéseig elhalasztatott: azonnal felvétellett egy másik, hogy így mindig legyen a szőnyegen oly tárgy, melyből a kormányt ostromolni, rendszerén rést törni lehessen. Azon vezérek harczmodorát követte az ellenzék, kik nem lévén elég erősek egy nagy csapással tönkre tenni ellenöket, azt folytonos nyugtalanítás, minduntalan ismételt támadás által ügyekeznek legyőzni. Miután a horvátországi sérelem a választmány jelentéseig elhalasztatott s a horvát követekkel a nyelv s Horvátország nevezete fölött folyt viták bevégezttettek, Kossuth azonnal a magyarországi részek, az ugy nevezett « partium » kérdését melegítette fel.

A partium
kérdése.

Miként tudva van, e sérelem abból állott, hogy a kormány az 1836-ki 24-dik törvénycikk rendelete szerint, Kővár, Középszolnok, Kraszna és Zaránd megyéket Magyarországhoz visszakapcsolni s ennek folytán e részek képviselőit a törvényhozásra meghívni, mind eddig szándékosan elmu-

lasztotta; midőn pedig e részek hatóságai ellen a követküldés elmulasztása miatt, a törvényhozás meghagyása szerint, a fő-törvényszék ítéletet hozott, annak végrehajtását meggátolta. A kérdés olynemű vala, hogy abban ügyes szónok igen nagy erőt fejthetett ki és keményen sujthatta a kormányt. Egy részről azon indokok fejtegetése, hogy a nemzet annál erősebb leend a kormány irányában, mennél kevesebb részekre van szakadva s mennél inkább összefolynak minden elemei a haza középpontjában, szóval, a nemzeti egység eszméje, már maga is népszerű lévén, biztosan számíthatott a közönség tetszésére. Más részről a bécsi kormányrendszernek a nemzet érdekei ellen ható irányát sehol sem lehetett kézzel foghatóbb módon felvilágosítani, mint e tárgyban; mert tagadni nem lehetett, hogy az említett 1836-ki 21-dik törvény-cikk végrehajtásának elmulasztása által a kormány bűnös gúnjátékot űzött a világos törvénynyel: nemesak hogy a végrehajtást különféle hiú ürügy alatt elhalasztá; de a közvéleményt mind Erdélyben, mind különösen a visszakapesolandó részekben valóban botrányos ármánnyal ügyekezett e részek visszakapesolása ellen felizgatni; és azután az ekképen önmaga által előidézett nyilatkozatokat a törvény nem teljesíthetésének tákokai gyanánt mutatta fel. Kossuth két óráig tartott beszédében, melyet e sérelem felett mondott, nemesak a közváarakozást teljesen kielégítette, hanem önmagát is meghaladni látszott. A nagy szónok beszédei közt van több, melyek, kivált az utóbbi forradalom korszakában, a szenvedélyeket hevesebben felkorbácsolták, az indulatokat szinte az őrjöngésig felfokozták: de nincs egy is, mely a tárgy teljes kimerítése, a sérelem alapos, meggyőző bebizonyítása, a hazafiuság szent érzelmeinek ihlettsége s az előadás ereje és szépsége által oly mélyen hatott s oly osztatlanul megnyerte volna mindenki tetszését, mint e remek beszéd. Előadása végén indítványozá, hogy ezen százados, botrányos sérelem haladék nélküli orvosoltatásának eszközlése végett a főherczeg nádor közbenjárása kéressék ki. «Szeretném, ugymond, meg-

kérlelni a fergeteget, óhajtánám a törvény teljesítésének öröme felett elfelejteni a multak fájdalmát: kivetem tehát az orvoslát utósó reményhorgonyát a mérséklet kötelén, de azon határozottsággal hogy, ha ezen remény is csalna, jőjjön bár a mi jó, én a legszigorúbb törvényes eszközök elővételére vagyok kész, mintsem gyáva panaszszal tőrjük, hogy a magyar törvény, a törvényhozás méltósága, a birói hatalom törvényes hatósága, eltiportatva maradjanak. »

A beszédnek oly általános, oly mély lett hatása, hogy a kormánypártiak kezéből, ha tán lett volna is különben kedvök a küzdelemre, a védelem minden fegyverei kihullottak. Barbaczy, a kormánypárt egyik vezérszónoka, minden ellenvetés nélkül elfogadta az indítványt. És a gyűlés elnöke a következő szavakkal mondá ki a határozatot: « Vannak örömmünnepek miként a magán családok ugy a nemzetek életében; ilyen ünnepe a táblának e mai nap, melyen megmutatta, hogy midőn nagy nemzeti czélok forognak szőnyegen, a pártok el tudnak némulni, vagy önként adják magokat társul azok létesítésére. » És midőn a kormánypárt szónokai még csak megkisérteni sem bátorkodtak, védeni a kormányt az ellene annyi erélylyel, oly leplezetlenül kimondott súlyos vádak ellen, önként igazolták Kossuthnak a beszédje elején tett amaz állítását, hogy « ezen s hasonló abnormis állapotoknak kulcsát lehetetlen másban találnunk, mint — fájdalom! abban hogy, végelemzésben, sem a magyar dolgok felett a magyar kormány, sem az erdélyiek felett az erdélyi kormány nem intézkedik; hanem intézkedik mind kettő felett az idegen német burokratia. És ez a botrányos dolog legbotrányosabb kulcsa. » A közelgő márcziusban végre feltámadt nemzeti szabadság napjának sugárai ezen sérelmet is, annyi egyébhel együtt, eloszlatták a nemzet egén: a részek miatti sérelem megszűnt Erdélynek az anyaországgali egyesülésében.

Mind ezen pártküzdelenek közt azonban az adminisztratori kérdés volt a legfontosabb, a harez tulajdonképeni tárgya, a pártok törekvéseinek fő czélja; mert ennek eldöntésétől

függött: megmarad-e Apponyi a maga rendszerével a kormányon, vagy megbukik azzal együtt. Az országgyűlés kezdetétől fogva egészen a márcziusi napokig e tárgy volt az országgyűlési események fő rugója. Az adminisztratori rendszerből eredt sérelem behatása alatt tűzte ki az ellenzék, válaszfelirati javaslatában, az ország igazgatásának teljes törvényes függetlenítését, mint egyetlen óvószert a kormány törvénysértései ellen. Ezen ügy irányábani állás határozta meg a követek színezetét; ez vont választó falat a pártok között; és az ellenzék ezt tekinté tagjai szilárdságának próbakövéül. « In hoc signo vinces » mondá Szemere, az ingerült hangulatban folyt vitatások alatt. A kormánypárt viszont igen engedékenynek mutatá magát az ingadozóbb egyének iránt, bár mely más ügyben csatlakoztak az ellenzékhez, feltéve s kikötve, hogy az adminisztratori kérdésben neki fognak segédkezet nyújtani a kormány politikájának megmentésére.

Az országgyűlés megnyitásakor a negyvennyolcz közül mintegy harmincz megye követeinek volt egyenes utasítása, sérelem gyanánt tekinteni az adminisztratori rendszert s annak megszüntetését sürgetni. És bár a válaszfelirati viták alatt a kormány minden követ megmozdított az adminisztratorok által a megyei gyűléseken, hogy követeiknek e tárgyban kedvezőbb pótlóutasításokat küldjenek: az eredmény mégis azt tanusítá, hogy a válaszfelirati viták, melyek e kormányrendszer súlyos jelentőségét s veszélyes következéseit oly élesen kimutatták, nagy hatást tőnnek az országban, s a pótlékutasítások, melyek e viták befolyása alatt készültek, az ellenzéknek inkább kedvezének, mint a kormánynak.

Ehhez járult, hogy a válaszfelirat letétele után az alsóház bizottmányt nevezett ki; mely az adminisztratori rendszerben rejlő sérelmeket részletesen előterjeszsze. Elnöke e bizottmánynak Bernáth Zsigmond követ, lelke pedig Kossuth, és munkája, mely jobbára ez utóbbinak tollából folyt, tükre vala a magyar közjognak. Kifejtve találtattak benne az ország alkotmány szerinti beligazgatásának minden elvei, s ezek-

kel élesen szembe állítva az administratori rendszernek a municipális életet s ezzel együtt az ország alkotmányos önkormányzását halállal fenyegető törvénytelenégei; szóval, a munka igen jeles, nagyszerű volt s méltán aggodalmakat ébresztő a kormánypártban.

A kormánypárt, bár a világ előtt jó reménységet színlett ez ügybeni győzedelme iránt, önmagát nem ringathatta többé illúziókban. A követek többségének utasítása az administratori rendszert kárhóztatta; a kormány alattomos csábításai a követek közt nem biztattak oly sikerrel, hogy a kérdés fellett támadandó nyílt vitákban a többség részére hajóljon; sőt bizton előrelátható vala, hogy a bizottmány jelentésének hatása eldöntő, s mihelyt az közzététetik, a csata vesztve leend a kormány részén.

E körülmények közt sem veszté el azonban bátorságát, nem mondott le minden reményről a kormánypárt. Egyenes nyílt eszközök, sőt, az utasítások miatt, a titkos lélekvásárlások sem segíthetvén többé ügyén, fondorlathoz nyúlt. Jól látta hogy, ha a választmány jelentése nyilvánosságra jó s a vita megkezdetik, ügye menthetetlenül vesztve van: ezt kelle, ezt akarta tehát minden áron meggátolni. A kormánypárt vezérei, január hónap folytán, titkon bizodalmas nyilatkozatokat tónnek az ellenzék néhány előkelőbb tagjai előtt, jelentékeny concessiókat ígérvén a kormány részéről, ha közremunkáló segedelmök által sikerülend az administratori kérdést oly módon elintézni, hogy a kormány megmentessék hibájának egyenes bevallásától, az administratorok letételének szükségétől s minden olyféle botránytól, melyet neki az ellenzék vezérei, különösen Kossuth, készíteni szándékoznak, s miknek következtében Apponyi kancellári állását többé meg nem tarthatná.

Az alkudozás, melyet a kormány részéről Somsich és Babarczy képviselők és Lónyay János belső titkos udvari tanácsos vezetett, igen kényes természetű vala; mert tulajdonkép Kossuth s pártfelekezete ellen volt intézve, kiről és mely-

ről tudva volt, hogy e kérdésben nem fognak alkudozni. Az ellenzék részéről Szentkirályi, Kossuth követője, Pázmány, Lónyay Gábor és Menyhért vettek részt a titkos alkudozásban. A kormánypárti vezérek azt kívánták ezen ellenzékiektől, hogy szereznének többséget egy, az adminisztratori ügyben kieszközölné királyi leiratnak, melyben a vármegyei rendszer minden további sérelmes kormányintézkedés ellen biztosítani s azon ígéret fog kifejezteni, hogy a kormány nem nevezend ki többé administratorokat; s ezzel aztán e kérdés felett minden további vitának vége szakasztassék. Viszonzásul pedig azt ígérték nekik, hogy a mondott áron a kormány is kész a reformkérdésekben engedményeket tenni az ellenzéknek; s különösen, hajlandó a városok rendezésének épen szőnyegen forgó kérdésében elfogadni az egyenes választást, a választási census megkisebbitését s a városi közgyűlések hatáskörének tágítását.

Hogy azonban e titkos alkudozások a kormánypárt vezetőit egy ideig a siker reményével biztatták, annak oka nem egyedül ezen concessiókban feküdt. Volt ezeknek is része, kétségkívül, azon hajlandóságban, melyet a nevezett ellenzéki tagok a kormány tervére nézve nyilvánítottak. A városok rendezésének ügye egyike volt a reformkérdések legfontosbikának; különösen Szentkirályi, ki a városi rendezés codexének elkészítésében a múlt országgyűlés alatt annyi buzgalommal s előszeretettel működött, azt, köztudomás szerint, kedvencz tárgyaként ügyekezett előmozdítani; s őt, hihetőleg, leginkább is e reform keresztülvitelének kívánsága birta reá, hogy elfogadja a kormány ajánlatát.

De ezen kívül még a személyes viszonyokból eredt más hatékony okok is vegyültek a játékba. Kossuth a maga pártfelei irányában koránt sem birt azon finom tapintattal s mindenkit lekötelező, kiméletcs engedékenységgel és szerénységgel, mely az elmúlt országgyűléseken oly kedvelté s kívánatossá tette Deák Ferencz vezérletét. Bár az előkészítő tanácskozományokban mindig Deák véleménye volt túlnyomó: ő

megelégedett a vezérlet ezen nemével, megelégedett az egységgel, melyet bölcs tanácsai által pártjában előhozott; ő, bár maga is hatalmas szónok, másoknak sem irigylette a szónoki koszorúkat; sőt szívesen és sokszor engedte, hogy a mit ő indítványozott, ő fejtett s főzött ki a tanácskozmányokban, egyik vagy másik, szónoki hirre vágyó követő társa terjeszse elő a nyilvános ülésben. Maga hiú, uralkodni vágyó nem lévén, senkinek hiúságát, senkinek kényesebb érzékenységét nem sértette: megelégedett, hogy az ügy az ellenzék értelmében és szándéka szerint győzzön, bár ki arasson is aztán közvetlenül koszorút a szószeiken. Ezért az ő dicsősége semmivel sem volt kisebbség: kedvessége, tisztelete ellenben egyre nőtt követő társai előtt, kik önként fejet hajtottak a lángeszű s mégis szerény, nem elbizott, nem kiméletlen, uralkodni nem vágyó vezérnek.

Deáknak e tekintetben éppen ellentéte volt Kossuth. Bár az országgyűlésen, törvényhozó minőségben, először jelent csak meg annyi idősebbek s már több országgyűléseken nagy dicsőséggel működött követő társak közt, mégis eleitől fogva azon elbizott felsőbbbséggel ragadta meg pártja vezérletét, melyet előbb a hírlapvezetésben megszokott. Alig volt ugyan társai közt valaki, a ki tőle a vezéri szerepet eltulajdonítani akarta volna; de bár hallgatag megegyezéssel elfogadták is őt pártvezérnek, tőle méltán a Deákéhoz hasonló szerénységet s kiméletet igényeltek. Benne azonban nagyobb volt az uralkodási hajlam, kielégíthetlenebb a hírvágy, elolthatlanabb a népszerűség szomja, égetőbb az annyi jelességek mellett alaptalan féltékenység, s ezért kevesebb a mások iránti kimélet, mintsem hogy mind többeket el ne keserített s maga ellen fel ne ingerlett volna azok közül, kik, bár magok is jelesek, különben önként követők volna lángeszének ihlettségét, és szívesen belevegyültek rendkívüli szónoklatának megtapsolásába. Szerénytelensége, s legbensőbb barátaival is nem egyszer éreztetett felsőbbbségi igénye, melynél fogva egyedül s mindig és mindenek felett tündöklenni kívánt; az

erősebbeket elhomályosítani törekedett, a gyöngébbektől az alkalmat a kitűnésre gyakran elragadta, mind meguntabbá, tűrhetetlenebbé tette uralkodási vágyát. Az erősebbek öntudata s a gyöngébbek hiúsága egyaránt megsértve vagy háttérbe tolatva érezte magát a szabadelvűség népszerűségét, a hazafiság dicsőségét, a szónoklat koszorúját, az ellenzéki párt minden érdemét monopolisálni vágyó büszke egyéniség által, kinek jelességét, kitűnő tulajdonait egyébiránt senki, leghevesebb ellensége sem tagadhatta.

E viszonyok közt Kossuthnak saját pártja kebelében számos irigye és titkos ellensége támadt, kik közül többen még a pártügy kárával is készek voltak neki ártaniok, őt a közvéleményben megbuktatniok, s mind tűrhetetlenebbé vált dictatorságát magokról lerázniok. Már pedig az administratori sérelmet, melyet Kossuth, miként a választmány munkálatából kitűnt, mindenek közt leginkább összekötött a maga személyével, — leginkább óhajtott oly módon keresztül vinni, hogy Apponyi a maga rendszerével annak áldozatává legyen: e sérelmet tehát a kormány újabb terve szerint békesen elintézni annyit tett, mint Kossuthot megbuktatni vezéri állásából.

Miután a kormánypárt vezérei az ellenzék említett tagjaival s ezek által több másokkal is a kölcsönös engedmények s feltételek fölött mármár megegyeztek, a titokba a nádor is beavattatott. Előtte oly színben fejtetett ki a terv, mintha az, az értekezők megállapodása szerint, nem csak a kormánypártban, hanem az ellenzék nagyobb részében is alkalmas volna megalégedést eszközölni s a kitőrendő vihart megfosztani villámaitól; mely módon nem volt nehéz megnyerni az ő nyomatékos hozzájárulását.

Az alkudozás és abból származott terv nem csak Kossuth, hanem Batthyáni előtt is nagy titokban tartatott; mert ámbar e két státusférfin közt sem létezett már mindenben oly teljes egyetértés, mint az országgyűlés előtt, e tárgyban még tökéletes volt köztök az egyesség s Batthyáni nem kevésbbé

1848.

kívánta megbuktatni Apponyt és kormányrendszerét, mint Kossuth maga. Szemere sem volt beavatva a titkos alkudozásba; vagy ha tán volt is arról tudomása, nem állott a szövetségbe; mi később, midőn a titok fátyola föllebbentetett, tekintélyét nem kevésbé emelte az ellenzék s a közönség előtt s kétségkívül egyik oka volt annak, hogy a márcziusi események alatt a miniszteri tárczák betöltésénél elsőséget nyert Szentkirályi és Pázmándy felett.

A titkos megállapodás január végső napjaiban jutott Bathyáni és Kossuth tudomására Szentiványi Károly által, kit a kormánypárti vezérek, de sikertelenül, szinte behálózni ügyektek. A nádort a cselről értesíteni nem lehetett, mert ő, ki a vett közlések után azon véleményben volt, hogy az adminisztratori sérelem miatt a nemzet s kormány közt támadt feszültségnek a megállapodás szerint kiadandó leirat teljesen véget vetend, s minden botránynak elejét venni, épen e leirat végett Bécsben mulatott. Mily nagy volt ennek következtében megdöbbenése, midőn a leirattal visszatérvén, látta, hogy az mind a két párttól, de különösen az ellenzékétől élénk visszatetszéssel fogadtatik!

Kir. leirat az
adminisztratori
sérelem iránt.

A leirat, mely aztán eddig páratlan vihart ébresztett az alsó házban, következő: «Főnséges herezeg stb. kedvelt híveink! Folytonos királyi gondoskodásunk sokkal lényegeseb részét képezi kedvelt Magyarországunk őszintén óhajtott és szeretve ápolt java és virágzása, semhogy azok között, mik erre bármely irányban hatást gyakorolhatnak, figyelmünket elkerülhették volna azon aggodalmak s különféle eszmék, melyek a megyei kormányzás körében a mult országgyűlés óta tett intézkedéseink, — nevezetesen a fenforgó kivételes körülmények által igényelt, számos főispáni helytartók kinevezése folytán, több törvényhatóságokban, a kedélyek eléggé nem sajnálható felingerlésével, sőt több helytt magának a közigazgatás nem csekély hátramaradásával és atyai szándokunk teljes félreértésével keletkeztek.

«És ezek annál fájdalmasabban hatottak atyai szívünkre,

minél számosabb példáit adtuk uralkodásunk első pillanatától fogva: hogy az ősi alkotmánynak s ennek szilárd oszlopait tevő megyei szerkezetnek szeplőtlen megőrzését, ugy a hazai törvényeknek, s ezek közt az 1790-ki sarkalatos 10-dik törvényeziknek is, sérthetlen fentartását megszeghetetlen királyi tisztünknek tartjuk, s minél erősebb és mélyebb azon meggyőződésünk: hogy midőn az érintett intézkedések által egyedül a közigazgatás és józan kifejllesztés tekintetében szükségelt, hatályos megyei és országos kormányzás üdvös sikeríthetésére céloztunk, a végrehajtó hatalom törvényes köre legkisebb részben sem lépetett át.

« Neveli ama méltó fájdalomunkat azon tapasztalás, hogy az érintett módon ébredt féltékenység s azon balvélemény, mintha a hazai törvények által szentesített megyei szerkezet és kormányzói rendszernek az 1723-ki 56-dik t. czikkkel ellenkező megváltoztatása céloztatnék, a kedélyek nyugalma és a bizodalom csökkentésével nemcsak több törvényhatóságokban még folyvást létezik; hanem már a jelen országgyűlésnek folyamatára is oly káros hatást látszik gyakorolni, melynek következtében az annak körébe tartozó komoly feladatoknak általunk legélénkebben óhajtott eredménydús megoldása tetemesen megnehezíthetetik.

« Miután tehát atyáskodó indulatunknál fogva legfőbb kívánságunk, hogy királyi székünk s hű Magyarországnak között az aggodalomnak bármi neme soha gyökeret ne verhessen, sőt már csirájában is elfojtassék: ezen okból Kedveltségedet és Hűségteket minden lépéseink törvényszerűségének s egyedül a hon javára irányzott törekvéseink egyenességének érzetében, csupán hű alattvalóinknak, habár alap nélkül keletkezett, de tényleg létező aggodalmuk tökéletes eloszlatása s a kedélyek mielőbbi megnyugtató végett, saját ösztönünkből bizonyossá tenni kívántuk: hogy a főispáni helytartóknak százados gyakorlat szerint ugyan, de a körülmények igényeihez képest nagyobb számmal történt kinevezése által sem a megyék törvényes állása, sem a főispáni hivatal hatás-

1848.

köre csonkittatni, sem valamely új, az 1723-ki 56-dik t. cikkely és az 1790-ki 10-dik t. cikkszellemével ellentétben lévő rendszer felállítatni, avagy az 1827-dik évi pünkösdhó 28-kán, 6888 szám alatt ezen viszonyokra nézve kelt kir. válaszban kifejtettek, mellőztetni nem szándékoltnak; hanem főkép az czéloztatott: hogy az előhaladt kor által okozott mozgékonyabb közéletnek változó jelenetei között, kivált a helyhatósági sajátságos viszonyok irányában önként megnehezült országkormányzásnak törvényes működhetése okáért, az ennek főkellékét képező megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás, a főkormányzóknak az 1723-ki 56-dik t. cz. rendelte állandó öröködése alatt gyorsabbá, szabatosabbá és hatályosabbá tétessék; — egyszersmind pedig, több főispánoknak személyes és hivatalos viszonyaiból eredt akadályok megszűntével a megyei főkormányzók, a méltóságukkal járó kötelességeiknek tökéletes teljesíthetése végett, azon állapotba tétessenek, mely az idézett t. cz. üdvös rendeletének teljes értelemben megfelelő.

« Újabban meggyőződven tehát ebből Kedveltséged és Hűségtek, hogy kedvelt Magyarországnak kormányzásában, s a közélet lépcsőnkénti kifejlesztésében alkotmányyszerűségnél semmit inkább nem óhajtunk, midőn a törvényhozás elmellőzésétől egyébként is távollevő atyáskodó szándokunkhoz képest, az 1827-ki pünkösdhó 28-kán 6888 sz. alatt kelt kir. válasz tartalmához tovább is ragaszkodva, a főispáni helytartóknak kinevezését csak kivételes esetekre alkalmazni, a megyei szerkezetet pedig s a főispáni hivatal méltóságát min magunk ezentúl is teljes épségben megőrizni, s az utóbbit, mihelyt az említett akadályok elenyészendének, mindenütt törvényes hatóságába helyezetteti határozott akaratunk lenne, bizton várjuk: hogy ezen kir. nyilatkozatunk után az egyedül kedvelt Magyarországnak valódi javát eszközlő és a törvényes ösvénytől soha el nem távozó intézkedéseinket fiui bizodalommal kíséрни, és a többekben támadt féltékenységtől felmentve, hazafiui törekvéseiket, az 1790-ki-13-dik t. cz. rendeletét szem előtt tartva, elfogulatlanul azon komoly törvény-

hozási feladatokra fordítani fogják, melyeknek szerencsés megoldásában az ország jövő boldogságának alapját, atyai szívünk pedig élénk óhajtásának teljesedését találná fel. Kikhez egyébiránt stb. Ferdinánd m. k. gróf Apponyi György m. k. Zsedényi Eduárd m. k. »

A kiralyi leirattal sem a conservativ sem az ellenzéki párt nem volt megelégedve: a conservativ nem, mivel abban szerfelett nagy concessiot látott a közvélemény iránt; az ellenzék sem, mivel benne csak üres ígéretekot talált, melyeket soha sem szándékoznak teljesíteni.

Az ellenzék a leirt előzmények után a maga sorait e kérdésben megfogyva látván, a nyilvános ülés előtt három napig tanácskozott a teendőkről. Többen azok közül, kik a titkos alkudozásban részt vettek, névszerint Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay Gábor, meghíúsulva látván várakozásukat, melyet a leirat által eszközöndő megelégedésre nézve tápláltak; sőt tapasztalván, hogy az ellenzék többi tagjai, a kormánypárt fondorlata által felingerelve, az administratorok ellen még hevesebb harczot kívánnak, mint előbb, — meggyőződtek hogy, ha a titkos megállapodáshoz hűvek maradnának, pártjokat kellene a fő kérdésben elárulniok, s a nélkül hogy Kossuth tekintélyének ártanának, önmagoknak kellene kilépniök az ellenzékiek sorából; ama megállapodástól tehát viszszafeleáltak. Egyedül Lónyay Menyhért maradt meg azután is a téren, melyre előbb közösen állottak.

De bár ekként visszanyerte is némileg tömörebb állását az ellenzék, mégis nagy mérsékletet látott szükségesnek a maga eljárásában. Ama három előkelő tagjának megtérése még nem biztosította neki a többséget; mert több esetben tapasztalta már, hogy egynémely megyének követei egymást ellenkező szavazattal megsemmítették, mitől most is méltán lehetett tartani. Ezen kívül mérsékletet tanácsolt mind a szőnyegen forgó reformkérdések szerencsés megoldhatóságának tekintete, mind maga e kiralyi leirat is, mely önként érkezett s tagadhatatlanul közelítést foglalt magában a nemzeti közvélemény-

1848.

hez. A leirat hevesebb megtámadásának ennél fogva igen kellemetlenké válhatnak következményei. Ha annyira tán nem megy is a kormány, hogy az országgyűlést széteszlassa; de legalább az igazság némi színével vádolhatta volna a világ s az ország előtt az ellenzékot, hogy a körülményekkel megalkudni egyáltalában nem akar, s makacs ellenzéssel löki vissza a kormány legjobb szándokait még akkor is, midőn ez sérelmet orvosolni, a nemzet óhajtásainak megfelelni hajlandó; s mind ezt csak azért, mivel kívánsága nem egészen teljesíttetik.

Enézetek különösen a fenforgó kérdésben nagy súlyt nyerhettek. Mert habár kétségtelen, hogy az ugy nevezett administratori rendszer, következetesen keresztülvive, egy bizonyos idő multával, teljes diadalra emelheti alkotmányunk romjain az osztrák bureaucratiai absolutismust: az e rendszerből eredő minden sérelmeket azonban még sem lehetett oly világosan s kétségbevonhatlanul bebizonyítani a törvény betűivel hogy, miként, például, a partium kérdésében, elnémulni kénytelenítették minden ellenmondás. Esérelem, bár mindenek közt a legsúlyosabb, az alkotmánynak s törvényeknek inkább szellemébe mint betűjébe ütközött, ugy annyira, hogy találatnáknak kormánypártiak, kiknek hazafiai érzelmeit tagadni nem lehetett, s kik a magok szempontjából kiindulva, e kérdésben nem láttak sérelmet, habár különben megfoghatták is, hogy az aggodalmat gerjeszt az ellenzékben.

E körülmények s tekintetek arra bírták az ellenzékot, hogy ő maga is tegyen némi concessiót a kormánynak, mely a közeledésre önként megtette az első lépést. A kormány, ugy látszék, bár csak kénytelenségből ugyan, de mégis kész volt már felhagyni az administratori rendszerrel, csak hogy azt botrány s hibájának egyenes bevállása nélkül tehesse. Ennél fogva semmitől sem félt annyira, mint az alsó házi bizottmánynak e rendszert illető munkálatától s annak tárgyalásától; mert e tárgyalás, Kossuth vezetése alatt, a kormánynak kétségkívül számos botrányos hibáit napfényre vala hozandó. Épen

e tárgyalás meggátlása végett szövettek ama fondorlatok is, melyeknek a szőnyegen forgó leirat lőn eredménye. Az ellenzék e három napi tanácskozmánya tehát azon határozattal fejeztetett be: hogy eláll ugyan a választmányi munkálat felvételétől s a sérelem részletes tárgyalásától; de a leiratban adott általános és puszta ígérettel meg nem elégedhetvén, a sérelemnek az országgyűlés folytában tényleges orvoslását kívánja: miszerint tudniillik azon harminczkét megyébe, hol most administratorok működnek, a régi törvényes hatáskörrel főispánok neveztesse ki; a kancellár pedig szűnjék meg egyenes összeköttetésben lenni a főispánokkal, hanem a kormány ezentúl, a törvények értelmében, a kir. helytartótanács által a megye közönségéhez intézze a maga rendeleteit.

A tárgy febr. 5-kén vétetett fel nyilvános kerületi ülésben. A fuladásig tömött terem, a sok jelekben mutatkozó kedélyingerültség, a hallgatóságnak, a belépő követeket, politikai színezetökhöz képest, hangos éljennel vagy piszegésekkel kísérvő véleménynyilatkozatai: mind megannyi bizonyosságai valának az élénk részvétnek, melylyel a közönség a fenforgó kérdés iránt viseltetik, s előre sejtették a bekövetkezendő ingerült vitakozást.

A leirat felolvastatván, az ellenzék részéről Szentiványi Károly tette meg, az említett határozat szerint, az indítványt a felséghez küldendő válasz tartalmára nézve, kijelentvén: hogy pártja a specialis sérelmi tárgyalás terére még nem lép, s ezt csak kényszerítve teendi, ha mérséklete nem méltányoltatnék. A feliratban pártja nevében hálát kíván nyilváníttatni a fejedelem személye iránt, hogy az alkotmányt sértetlenül fentartani, s a megyei rendszer körül a törvényhozás útján kívül tett intézkedéseket megszüntetni igéri. De kimondatni kívánja, hogy a nemzet aggodalmai igen is alaposak, s azokat csak az új rendszernek még az országgyűlés alatt megkezdendő tényleges megszüntetése által lehet eloszlatni: hogy szükséges intézkedni arra nézve, miképen a közigazgatás a helytartótanács útján vezetessék, a főispáni hivatal előbbi

1848.

törvényes állásába visszahelyeztessék s a főispánok oda utasíttassanak, hogy ők ne adminisztráljanak, hanem, az 1723-ki 56-dik t. cz. értelme szerint, az administratio felett csak örködjenek.

Azonban Bereg követe, Lónyay Menyhért, ki társai közül egyedül maradt a titkos megállapodás által kitűzött téren, mindjárt Szentiványi után megtette ellenindítványát, melyben azon hozzáadással kívánja háláját kijelenteni a fejedelem iránt, hogy megelőző leirata a nemzet aggodalmait megszüntette.

Miután a kormánypárt vezérei Lónyay indítványát elfogadták, még Kossuth szólalt fel, bővebben fejtegetve az ellenzéki indítvány horderejét. «Ha alkotmányunk az 1790-ki 10-dik t. cz. szerint életben s épségben volna — ugymond — s a fejedelem személyes akarata tüstént életbe is léphetne: akkor igenis megvárhatnók, hogy az adott szó nyomban végre is hajtassék... De miután úgy vagyunk a hogy vagyunk; miután az 1827-ki leiratban sem foglaltatik más mint az, hogy csak kivételes és rendkívüli esetekben fognak administratorok neveztetni, és mégis azt látjuk hogy, e kir. biztosítás ellenére, harminczkét administrator van: ebből azt látjuk... hogy a kormány eljárása nincs mindig összhangzásban a fejedelem akaratával... Mi a loyaltás és kiegyenlítés terén állunk, s a kormánynak méltányolni kell azon mérsékletet, hogy az ország rendei, kiknek az administratori rendszer körül keserű egyes sérelmeik vannak, az egyes sebek felszaggatásához most nem nyúlhatnak; hanem az általánosb rendelkezések szükségének kijelölésével megelégszenek, melyek ha végrehajthatnak, hiszem és remélem, hogy a nemzet aggodalma teljesen meg lesz szüntetve... És csak így érezhetjük magunkat felmentve azon kedvetlen, de törvényes kötelességtől, hogy az e tárgybeli sérelmek részletes megvitatását, az e végre megbízott küldöttség munkálata nyomán, sürgessük s azonnal felvételni indítványozzuk. »

A szavazás végre szenvedélyes izgatottság s remegő várako-

zás közt megkezdett. A megyék közül Gömör követével huszonhárom, Bereg indítványára előleg csak huszonkettő szavazott. Veszprém és Bihar megyék követei egymást megsemmítették. Midőn Bihar szavazásra szólított, Reviczky, e megye második követe, a beregi indítványra szavazott; mire követ-társa, Papszász, fölállván, könnyes szemekkel, a lelkesedés hangján kiálta fel, « hogy Bihar százados szelleme alkotmányszeretet volt, hogy demoralisatio ölte el a nemzeteket, s hogy neki nem kell hír, rang, dicsőség, hivatal, neki szabadság és haza kell ! » Szavazatát szűnni nem akaró éljen-vihar követte s az ellenzék számos tagjai feléje rohantak, kezét szorítani a szabadság lelkesedett védőjének. A nagy zaj és ingerültség miatt, a szavazással egy párszor várakozni kellett. Tetőpontját érte el azonban a feszültség s majd a vihar, midőn Simon, Soprony követe, állott fel, a szavazásra. A gömöri indítványra, Bihar és Veszprém szavazatainak egymást megsemmítő ellentéte után, a sopronyi követ felálltáig 23, a beregire 22 szavazat esett. Az ellenzék részére már biztosnak látszék a diadal; mert tudatott, hogy Soprony nem rég az administratori rendszer ellen adott pótutasítást követeinek. De ki festhetné le az ellenzék bámulatát s ingerültségét, midőn Simont oly értelemben hallá szavazni, hogy, megyéje az administratori rendszert sérelemnek tartván, ő, küldői szellemében, Bereg indítványára szavaz. Ez annyit tett, mint utasítása ellen szavazni. Ekként 23 szavazat esett mind a két indítványra. Még csak Horvátország követei voltak hátra; tőlök függött a fontos kérdés eldöntése. Hogy azonban ők a kormánypárt részére adják szavazatokat, mindenki eleve is tudta; mit aztán szavazatuk nem is késett igazolni.

A beregi indítvány tehát Horvátország szavazata által többségre jutván, ellőn fogadva. És most a viharnek és zavarnak egy leirhatlan jelenete állott elő. A követek néhányai egymással heves szóváltásba eredtek, — minek következtében más nap reggel két párbaj vívatott, — és az elnök sokáig hiába ügyekezett csendet eszközteni.

Midőn a zaj némileg csilapult, Kossuth emelkedett fel üléséből s csendet kért, mert, ugymond, a haza és szabadság jövődjéről van szó. És aztán elkeseredett hangon kiálta fel: « Ám vessenek számot magokkal, kiknek tetszett a dolgot így élére állítani; e szavazat következtében az országgyűlésen béke többé nem lehet: legyen hát harcz, miután az engesztelődés ajánlatát visszataszították, — és lesz harcz az utósó perczig. Azon uraknak, kiknek utasítása az administratori rendszert sérelmesnek bélyegzi, tetszett Bereg indítványára szavazni: ám lássák; szóló őket feleletre nem vonhatja, de azt megjegyzi, hogy e szavazás által nincs még eldöntve, vajjon a rendek az administratori rendszerben fekvő egyes sérelmeket is el akarják-e dobni vagy nem? S ő most már indítványozza a választmányi munkálat felvételét.» «Tény, — mond egyebek közt — hogy harmincz megye az administratori rendszert sérelmesnek ismeri; s ennek ellenében mit jelenthet e szavazás?... Gömör követe oly indítványt tett, melyet maga sem tartott jónak; de megtette azt hazafiui resignatioval, jó béke kedvéért, hogy megkisértse a közelítés ösvényét. Ezen út nem tetszett, sőt tetszett ingerültséget s aggodalmakat idézni elő. Maga a tény szól, hogy a cél nem más mint ő fenségét a nádort, ki ezen új rendszerben részt nem vett, szinte belevonni, hogy magas személyéhez támaszkodhassanak; de szóló minden erővel rajta lesz, hogy a nádor méltósága és népszerűsége fentartassék.... Kijelenti, hogy nem feszíti meg ugyan a hurokat pattanásig; de meg sem ereszti azokat»...

Simon, Soprony követe, nyíltan bevallá, hogy utasítása ellen szavazott, mert azon közgyűlésen, melyből az kelt, az ellenzék mesterségesen idézte volna elő a többséget; s ő meg van győződve, hogy a közelebbi közgyűlés szavazatát helyeslendi. Mire Szemere, hosszú beszédben megmutatván, hogy a kir. leirat a fenforgó aggodalmak egyikét sem szünteti meg s még csak el sem ismeri a sérelmet, — alkalmat vett Simon szavazásából kiemelni az utasítási rendszer czélszerűtlenségét. «Utasí-

tásokat lehet ugymond adni; de becsület és hazafiság egy darab papirossal a szívbe nem önthető. »

Az ülés a szavazat daczára eredmény nélkül s a legnagyobb izgatottságban oszlott szét; az elnök semmi végzést sem mondott ki.

Még több napig, de egyiránt eredménytelenül folyt a heves vitatkozás, mely által az ellenzék legalább a felirat szerkesztésében ügykezett megmenteni, a mit lehetett, a hajótörésből. Febr. 10-kén végre egy magán tanácskozmányban, melyet Kossuth Gömör, Bereg és Békés követeivel Szemerénél tartott, ezen utósó egy felirási javaslatot mutatott elő, mely elfogadtatván, az egész ellenzék által pártolandó vala.

Az új felirati szerkezet kevésben különbözött Szentiványi indítványától, melynek lényege abba ügyesen belé illesztetett. Most azonban, bár a társaitól szigorúan korholt beregi követ abban megegyezett, a kormánypártnak lőn ellene kifogása. Somsich és Babarezy az új szerkezetnek hevesen ellenmondott. A kedélyek ingerültségében a vitatkozásnak és szóváltásnak mind újabb anyaga merült fel, s mennél tovább tartott, annál inkább elmérgesedni látszék a küzdelem. Miután igen számosan szólottak, Kossuth ismét hatásteljes modorában mutogatta az új rendszer alkotmányellenes irányzatát. És ha, ugymond, a kormánypárt annak megátalkodott védelmével az ellenzéknek kényszeríti e reformokra szánt országgyűlést is gravaminalissá tenni: ám annak következményei reája esnek vissza; mert legyenek bár mik e következtések—és Európa jelen forrongó állapotában nem kívánja megjósolni, mik lehetnek e következtések, az ellenzék, pártoltatva a nemzet közvéleménye által, teljesen el van határozva, nem tűrni, hogy e gyűlöletes és veszedelmes rendszer gyökeret verjen. És valóban többen kijelenték hogy, ha a sérelem tényleg nem orvosoltatik, készek a hadi adót megtagadni. A nagy aggodalommal kísért szavazat végre most tizenhárom szótöbbséggel az ellenzéknek biztosította a győzedelmet.

Midőn e tárgy a főrendeknél febr. 29-kén szőnyegre ke-

1848.

rült, Párisban a forradalom már diadalát ünneplte. Bizonyos tudósítások még nem érkeztek ugyan Pozsonyba a nagyszerű eseményről; de már a kósza hírnek is nagy volt hatása. Batthyáni Lajos és Teleki László, mint már az ellenzéki követek közül is többen, kijelentették, hogy az ügy fontosságához képest nagyon is engedékenynek tartják ugyan a rendek feliratát, s azt, bár vele megelégedve nincsenek, csak is azért nem ellenzik, mivel általa a rendek a kibékülés utját kívánták megkísérteni. A kormánypárt is megegyezett ugyan; de a feliratot, valamint azon többi, egyébiránt bár mily fontos tárgyalásokat is, melyek e heves vitatkozások alatt a városok rendezése, honosítás, sajtótörvény stb. iránt folytak az országgyűlésen, pár nap mulva elborították a még sokkal fontosabb váratlan események hullámtorlatai.

NYOLCZADIK KÖNYV.

Az átalakulás forradalomszerű betetőzése.

ELSŐ FEJEZET.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

A szabadelvű reformpárt már négy hónapon keresztül folytatta heves parlamenti harczeit a kormány s a vele szövetekezett felső táblai conservatív többség ellen, a vég győzelemnek mindinkább enyésző reményével. Alig volt már tagja az országgyűlésnek, ki ama sükernek csak némi részével is kecsegtette volna magát, melynek majdnem biztos várásával kezdette meg törvényhozói pályáját. Az adminisztratori kérdésben a szabad alkotmányosság s önkormányzat elve rejlett, s annak mikénti megfejtésétől függött a reform jövőiránya: ettől függött, vajjon sikerül-e a reformpártnak a maga demokrat s radikál szellemében kivívni az átalakulást; vagy kénytelen lesz annak vezetését a kormánynak engedni át, mely azt azután a maga érdekeinek gyarapítására irányozandja. A kormány, támogatva a felső tábla conservatív többsége által, minden erejét megfeszíté, minden hatalmában álló módot s eszközt ráfordított, hogy olyképen fejtsék meg a fontos kérdés, miszerint a nemzeti reformtörekvések vezetését egyszer mindenkorra kezére kerítse. És azok után, mik Apponyi kancellár nézeteiről és szándékairól a közönségben elhírhedtek, alig lehetett kételkedni, hogy a kormány, mihelyt meggyőződik, hogy czélját jószerével el nem érheti, épen nem késendik feloszlalni az országgyűlést. És valóban már rebesgetni is kezdték, hogy Bécsben

1848-ki
márczius.

1848.

mindinkább érik e szándok. Az alsó ház szabadelvű többsége a felső tábla ellenzékével irányban, törekvésben egygyé olvadván, változatlanul el volt határozva megvédeni a szabad alkotmányosság elvét s az átalakulás eddigi irányát, és hajlandóbb volt eredmény nélkül szétesztatva látni az országgyűlést, mintsem önkezével írni alá a maga bukásának ítéletét. A kedélyek hangulata napról napra feszültebb lőn; és miután az administratori rendszernek, mely az összes birodalmi miniszterium határozatából tétetett fogantatba, teljes megszüntetését, mikép azt a rendek ez iránti feliratukban követelték, várni alig lehetett, a remény is mindinkább enyészett, hogy a viszonyok jobbra forduljanak.

Igy álltak az ügyek, midőn a párisi februári forradalom híre márczius első napjaiban Pozsonyba s az országba megérkezett.

A párisi forradalom hírének hatása.
A bankjegyek hitelének csökkenése.

A hírnek mind az ország lakosaira, mind különösen a törvényhozó testületre rendkívül nagy volt a hatása. E hatás első eredménye lőn, hogy a közbizodalom a bécsi bank pénzjegyeinek értéke iránt mintegy varázsütéssel megcsökkenett. A bécsi bank, mind a mellett is hogy magánintézet volt, függetlenségét a bécsi absolut kormány irányában nem volt képes megőrzeni. A kormány nem csak túlnyomó befolyást gyakorolt annak intézkedéseire, hanem budgetjének évenkénti deficit-jét is rendszeren a banktól felvett kölcsönökkel fedezte, s így ennek sorsát saját pénzügyi bonyodalmainak kerekéhez kötötte. Hogy e bank állapota, bár tulajdonkép osztrák intézet volt, Magyarországot is mélyen érdekelte, igen megfogható abból, hogy nálunk is a forgalomban lévő pénz legnagyobb részét e bank pénzjegyei tették. Midőn azért a februári forradalom szele a bécsi politikai láthatárt fellegekkel borítá el, a bank állapota is feszült aggodalom tárgya lett a közönségben; mert mindenki tudta, hogy a bank, a kormány szükségei pótolhatása végett, az értékalapnál sokkal több bankjegyet bocsátott ki. Mindenki a nyilvános pénztárakba sietett ennél fogva, bankjegyeit arany s ezüst értékre fel-

váltani s vagyonát a gyanított bukás előtt biztosítani. A bankban csak mintegy 20 milliónyi ércérték létezett, holott a forgalomban lévő bankjegyek névszerinti értéke a két száz milliót is meghaladta. Néhány évvel az előtt felényi ércérték is alig volt letéve a bank táraiban; de a bizodalom akkor rendületlen lévén, senkinek sem jutott eszébe vagyonát féltenie. Most azonban alapjaiban megrendült a bécsi finanszrendszer. A közbizodalom enyészte a bankot elkerülhetlen bukással, a kormányt elláthatatlan zavarral fenyegette, ha ez a dolgon még idején nem segít valamikép. Azt hitték, ha a váltani siető nép kívánsága kielégíttetik, néhány nap múlva a páni félelem is majd csak megszűnik. Midőn tehát látnák, hogy a nép oly tömegekben ostromolja reggeltől estig a pénztárat, miszerint az eddigi pénzváltó helyeken mindenkint már a felváltás gépies munkájának túlhalmozottsága miatt sem lehet kielégíteni, több fiók pénzváltó helyek nyitattak meg. De a dolgon már ez sem segíthetett: a közönség tudta az ércérték elégtelenségét. A bizodalom a szakadatlan váltás daczára is egyre csökkent; a bukás elkerülhetetlennek látszott, s mindenki aggodalmasan nézett azon nap elébe, melyen a felváltás betiltatván, vagy megszorítottatván, a bankjegyek értéke alább szálland, vagy, mint sok félénk hitte, egészen meg fog szűnni.

Pozsonyban a párisi események híre a pártszínezet természetere szerint majd kitörő örömmek, majd súlyos aggodalomnak, minden színezetben majdnem lázas izgatottságnak lőn forrásává. A mérsékelt tagokat már a bankjegyek hitelének csökkenése is mély aggodalomba ejtette a jövendő miatt, melynek kétes borujában rémképek merültek fel lelkök előtt. Balogh Kornél, Győr vármegye conservatív párti követe, küldőinek utasítása szerint, már márczius 1-jén bejelenté, hogy a fenforgó finanszviszonyok tekintetében indítványt szándéka tenni az alsó tábla kerületi ülésében. Az indítvány, mely aztán márczius 3-kán meg is tétetett, röviden a következőkből állott:

Balogh Kornél indítványa a pénzügy tárgyában.

1848.

«Visszatekintve Európa azon pénzbonnyodalmaira, melyeket a francia forradalom előidézett, s melyek következései a magán viszonyokra nézve még élénk emlékezetben vannak; s figyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást gyakorolnak, lelkében aggodalom ébredt a forgalomban lévő pénzjegyekre nézve. A tárgy felett nem akar előidézni hosszas vitatkozást; mert célja nem a hitel megrázkódtatása, hanem az aggodalom lecsilapítása. Azért egyszerűen indítványozza: kéressék meg ő fölsége, hogy a bank állása, különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezettsége iránt a nemzetet felvilágosítani s megnyugtani méltóztassék.»

A reformpárti
közvélemény
hangulata.

De ezen indítvánnyal, bár annak következtében a bank igazgatósága Pozsonyba rögtön küldöttséget utasított, s a kedélyek megnyugtató végett a bank állapotának kimutatását számos követekkel közölte, a reformpárt legtöbb tagja már nem volt kielégítve. A századnak változatos viszontagságai között a bécsi udvar súlyos bonyodalmai több ízben alkalmat nyújtottak a nemzetnek, a tőle követelt számtalan áldozatokkal megváltania a maga mostohán kezelt érdekeit. A nemzet ezen alkalmakat, részint az okólni önkárán sem tudó nagylelkűségétől indítatva, részint ármányosan rászedetve, felhasználni mindannyiszor elmulasztotta. És utóbb mindig fölösen lett oka megbánnia mulasztását. Most azonban, midőn az administratori rendszer által okozott sérelem s ez iránt folyt viták a kormány iránt nagy elégedetlenséget ébresztettek s a kedélyeket heves izgatottsággal tölték el: a naponként érkező hírek, melyek mind nagyobb mérvben mutatták fel a párisi eseményeket, többekben rögtön megérlelték az elhatározást, a kínálkozó alkalomból a lehető legnagyobb hasznot eredményeztetni az alkotmányos átalakulás s egyáltalában a nemzeti államélet kifejtésének és megszilárdításának javára. Azoknak, kik ekként gondolkodtak, egyike volt Kossuth Lajos. De nem csak e nézetek s hazai célok, hanem más személyes okok is munkások voltak arra nézve,

hogy Kossuth ez alkalmat egy új irány előteremtésére felhasználja.

Gróf Széchenyi Istvánnál egy idő óta nagy fontosságú magán tanácskozmányokat tartottak a követi kar s felső táblai ellenzék néhány kitünőbb egyéniségei. Az ernyedetlen buzgalmu hazafi az országgyűlés megnyitása előtt egy nevezetes munkát készített a közlekedési ügy rendezéséről, melyet most az országgyűlésnek is bemutatni szándékozott. E munkálat tulajdonképeni tárgya egy rendszeres és központosított vasuthálózat volt, melyet Pestről, mint a haza szívéből, négy fő irányban javasolt vezetetni az ország szélei felé. Azonban nem csak az teszi e munkát állandó becsűvé, hogy abban az ország anyagi érdekeinek virágzatra emelését tökéletes szakismerettel tárgyalja; hanem jelességét különösen neveli még az, hogy ezen anyagi kifejlést egyszersmind a legdrágább nemzeti érdekek biztosítására irányozza. Miként már több ízben alkalmunk volt előadni, Széchenyi minden terveinek, összes reformtörekvéseinek sarkpontját a nemzetiség képezte: «a kiállítási erőkből politikai erőket készíteni, és mind a politikai, mind a kiállítási erőket a nemzetiség emelésére lefoglalni, fajunkat a civilisatio s műveltség magasabb fokára emelni, s ez által mind erkölcsi mind politikai tekintetben biztosítani», — ez volt az ő irányeszméje, s legfőbb célja minden ügyekezeteiben. Ezen alapeszme bővebb kifejtésében fáradozék ő ezen legújabb munkálatában is. A központosított s onnan a részekre kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést végelemezésben a nemzetiség számára akará kamatoztatni. E nagy, e magasztos eszmét Széchenyi még sehol sem alkalmazta annyi következetességgel, mint ezen tervezetében, mely a különböző ajku népiségek érdekeit óvatosan kiméli ugyan; de az egész rendszer öszvege által, ha életbe léphetett volna, Magyarország nemzetiségi átalakulását kétségen kívül végrehajtaná. Széchenyi e munkálata egyenes ellentétben állott a vukovárfumci vasut tervével, mely körül Kossuth, miként említettük, oly sikerrel folytatta izgatását, hogy a követek nagy része is

1848.

Kossuth szándékai s indítványai.

1848.

e terv pártolását hozta magával utasításában. Széchenyi tehát, mielőtt munkálatát az országgyűlésnek bemutatná, magán körben kívánta azt megismertetni, megkedveltetni és pártoltatni a követi kar befolyásosabb tagjaival. A közmunkák vezetésének irányán s elvein kívül aztán még az anyagi javításokra szükséges országos pénztárról, s más a gyűléseken már megpendített rokon tárgyakról is élénken folyt e tanácskozmányokban az eszmecsere.

Széchenyi e közlekedési munkálata minden tekintetben jelesebb volt a vukovár-fiumei vasut tervénél. Soha sem is sikerült még Széchenyinek világosabban kitüntetni státusfíru felsőbbtségét, mint e terve által. A mint azt e tanácskozmányokban fejtegette, naponként több és több pártolót nyert annak számára, s lépésről lépésre szorította ki vetélytársát a pályatérrel, melyet ez a fiumei vasuttal hosszú izgatása következtében eddig diadalmasan foglalt el a közvéleményben. Kossuth február vége felé már alig kételkedhetett, hogy Széchenyi közlekedési rendszere, mikoron az országgyűlésen szőnyegre kerül, nagy többséget nyerend a vukovár-fiumei vasut terve ellenében; sőt hogy azt maga Pest vármegye is utasításul adandja követéinek, miszerint aztán magának is saját terve ellen kellend szavaznia.

Ez kétségkívül nagy csapás lett volna Kossuth tekintélyére, mely egy idő óta különben is mindinkább csökkent követársai körében. Nagyravágyása, melytől elragadtatva, oly módon kezelte vezéri szerepét, hogy minden népszerű tárgy, minden fontosabb ügynek kedvező állása, minden sükernek dicsősége az ő nevével kapcsolatban merüljön fel a haza előtt, számos követtársai ambitioját megsértette. Ő nem birt azon vezéri ügyességgel s eszélyességgel, mely Deákot nem csak oly nagy tekintélyre emelte, hanem kedvelté is tette követársai előtt. Deák számtalanszor tért engedett, alkalmat nyújtott az apróbb talentumoknak is magokat kitüntetniök. Ő, miután a maga véleményét az előleges tanácskozmányokban határozattá emeltette, miután a harez taktikáját elrendezte,

a felhozandó védveket kifejtette: a nyilvános előadás dicsőségét hol egy hol más követtársának engedte át. Kossuth ellenben a helyett, hogy megelégedett volna a vezérlete alatt kivívott eredmény dicsőségével, a harcz dicsőségét is kizárólag magának akarta fentartani; mindig és mindenben maga akart fényleni tündöklő ékesszólásával; a nyilvános előadást, gyakran még akkor is, midőn az előleges tanácskozmányban másnak véleménye volt elfogadva, jobbára mindig magának kívánta fentartani. Nagyravágyása elnyelni, absorbeálni törekedett pártjának minden egyéb nevezetességeit. A kisebb talentumokban tehát, melyeket így a kitünőbb szereplés alkalmától megfosztott, titkos irigység, neheztelés, gyűlölet támadt ellene. Mértékletlen vágya, népszerűségét, nevének fényét folyton emelni, csodált szónoklatával egyre tündökleni, a közönség előtt minden, még csekélyebb fontosságú kérdésnek is élén tűnni elő, — szóval, népszerűsége fényével minden mást elhomályosítani, még őszinte barátait is hidegebbekké tette iránta, mint annak az administratori kérdésben felmerült események elég tanuságát adták. A vezéri szerep, melyre őt pártja önként emelte fel, kényuralommá kezdett válni kezében; s társainak nagy része látszólag szabadulni óhajtott már a minden lépten érzett nyomás alól. Szóról szóra el lehet róla mondani, mit Hume Walpoleról mondott: « mérsékelt a hatalom gyakorlatában, korlátot nem ismerő annak igényletében. A hatalmat — s ennek eszközét, a népszerűséget, annyira szerette, hogy semmi vetélytársat nem tűrt. Bár szíve jó, kedélye szelíd s engesztelékeny volt, vele mégis senki nem mehetett sokáig együtt, ki szinte nagy igényeket nyilvánított. Fékezetlen elsőségi vágya tőle mindenkit elidegenített ».

Követtársainak ezen növekedő elidegenedése nem maradhatott titok Kossuth előtt. Tapasztalta ő azt több alkalommal; tapasztalta különösen az administratori kérdés tárgyalásakor kifejlett pártoskodásban. A Széchenyinél tartott tanácskozmányok folytában pedig a közlekedési eszközök rendszere tárgyában oly igen csökkenni látta tekintélyét, hogy nem

1848.

lehetett többé kételkednie miképen, bár mi nagy is a közönség előtt szónoklatának varázsa, a törvényhozó karban kevés idő alatt más kezekbe kerülend a vezéri páleza, ha csak valamely véletlen esemény fel nem élénkíti nimbusának halványodó sugarait. Egy levelében, melyet február vége felé Pestre, rokonai valamelyikéhez intézett, a reménytelenség, sőt csaknem a csüggedés hangján irt a közel jövő fejleményeit illetőleg.

Ekkor érkezett meg a párisi forradalom híre. A hír nem kevesbbé izgatta fel hazafiui érzelmeit, mint nagyravágását. Termékenyítő villanyként hatott az lelkén keresztül az országgyűlési teendők egy új irányának előteremtésére, mely által mind az átalakulás ügyének egy új erőteljes lendületet adjon, teljesen biztosítván az alkotmányosságot; mind a maga enyésző tekintélyét helyreállítsa. E két cél közöl, melyeknek egyike tisztán hazafiui érzelemből, másika nagyravágásból eredt, melyik ingerlé őt nagyobb erővel a hatásra? — csak az tudhatja, ki a szívek és vesék titkait vizsgálja. A ki őt ismeré, annyit bizonyosnak tartott, hogy mind a két czélnek meg volt a maga része ama cselekvésekben, melyekre azontúl lelkének minden erejét összpontosította.

A reformpártnak három év óta legmagosabban kitűzött czélja volt a parlamenti kormányrendszer. Ebben remélte valósítani a nemzeti független államélet legfőbb biztosítékait; ettől várta a nemzeti átalakulás teljes bevégzését. A tapasztalatokból, melyeket 1832 óta gyűjtött, eléggé meggyőződhetett a szabadelvű párt: hogy független felelős miniszterium nélkül a reformot a maga elvei szerint keresztül nem vívhatja; hogy a kormány és nemzet, Magyarország és az osztrák monarchia között mind untalan megújuló surlódásokat, melyek a kifejlést hátráltatják, az ország erejét zibbasztják, e rendszer elfogadása nélkül megszüntetni lehetetlen; meggyőződhetett, hogy bár a vármegyei rendszer elég életerővel birt eddigelé az enyészettől megóvni az alkotmányosságot: ezt teljes erejére csak a felelős kormányzat fejtheti ki; s e nél-

kül örökös hányatás lesz a nemzet sorsa alkotmányos és kény-
uralmi irány között.

E tekintetek birták arra Kossuthot, hogy már az országgyűlés elején, midőn a válaszfelirat tárgyalatott, szóba hozza a parlamenti kormányrendszert, és azt, hazánk alkotmányának teljes biztosítása végett, a monarchia valamennyi tartományaira kiterjesztetni kívánja. Akként nyilatkozott már akkor hogy, hite szerint, az lesz az uralkodó ház második megalapítója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s a fejedelmi trónt a népek szabadságára fektetendi le. Ezen agitatiót akkor, a könnyebben elérhető czélok nagy tömegében, sokan inkább népszerűségvadászathól, mint tiszta hazafiui törekvésből hitték származni. Mert bár azt, mint alkotmányos átalakulásunk biztosítására szükséges feltételt, mindenki óhajtotta; de létesíthetése oly kevéssé látszott valószínűnek, oly kevéssé függött a magyar törvényhozás hatásától: hogy inkább a szép álmok, mint a valóságos czélok körébe látszék tartozónak. Még a legvérmesebb reményűek is, kik hajlandók kedvelt ábrándjaikat a valóság színében tekinteni, oly bizonytalan s távol jövő ködében látták azt lebegni, hogy csak általában, mint igen kívánatos dologról szoktak felőle beszélni. Még az ugy nevezett centralisták is, kik azt doctrinájok alapkövének vallák, s elsőbbségét a megyei municipalis kormányrendszer ellenében a « Pesti Hirlap » hasábjain annyiszor s oly hosszan vitatgatták, igen kevéssé boesátkoztak alkalmazása részleteibe. Különösen arról, — mi mégis leglényegesebb pontnak tekintendő: hogy, ha ezen parlamenti kormányrendszer akár csak hazánkban, akár az egész osztrák monarchiában is valóban életbe lépne, mi módon volnának a Magyarország s a monarchia közti viszonyok elintézendők? — soha senki sem értekezett. Mi csak azt bizonyítja, hogy a rendszer kívánatosnak látszott ugyan; de valóítását a közel jövőben legbuzgóbb pártolói sem reménylették. Hogy azt mégis az alsó tábla, az országgyűlés elején, a kir. előadásokra készült

A parlamenti
kormány szö-
nyegre hozá-
tala.

1848. válaszfeliratba felvételni sürgette: nem volt egyéb parlamentarisan taktikánál, miszerint régtől fogva szokása volt az országgyűlésnek, mennél többször szóba hozni ama nemzeti czélokat is, melyeknek valósultát csak a távolabb jövőtől reménylé. Csak érlelni, a morális erő magasabb fokára emelni s mintegy népszerűsíteni kívánta az ilyenén kérdéseket a gyakori felemlítés által, hogy, ha majd létesítésök ideje megérkezik, mint rég óhajtott, rég sürgetett czélt követelhesse azokat a kormánytól. Most különösen, midőn az adminisztratori rendszer a megyei kormányzat alkotmányosságát fenyegette, leginkább azért tétetett e taktika mozgásba, hogy a kormány könnyebben rábirathassék ama gyűlölt új rendszer eltörlésére.

A magas czélt azonban, mely eddigelé csak reménytelen óhajtasok tárgya volt, s melynek valószínűségét a bécsi udvar önkéntes jó akaratától senki sem várhatta, most, a rendkívüli események, melyek híres bölcseséggel támogatott trónokat döntöttek le, s népeknek adták vissza szabadságát, nálunk is rögtön a lehetőség, sőt valószínűség látkörébe helyezték. Mert hogy a párisi forradalom súlyos bonyodalmakba ejtendi a bécsi kormányt, melyekben nagy concessiókkal is hajlandó leszen megváltani népeinek békés magaviseletét, már a bank hitelének ingadozása, s mi ettől el nem maradhatott, az egész financiarendszer megrendülte is eléggé kezkeskedett.

Kossuth tehát, kiben nagy mértékben létezett azon erély, azon erkölcsi bátorság, azon mindent merő s megragadó nagyravágyás, mely a férfiakat mozgalmas időkben nagygyá teheti, — a párisi eseményeknek mindjárt első hírére elhatározta magát, ismét szőnyegre hozni a független, felelős parlamenti kormányzat kérdését. A kísérlet oly tágas tért nyitott nagy agitatori tehetségeinek s rendkívüli szónoklatának, hogy bizton reménylette: miszerint azzal nem csak a nemzeti reformügynek nagy szolgálatot tehet; hanem saját hanyatló tekintélyét is a lehető legmagasabb fokra emelheti;

mert a célnál, ha az sikerülne, magát eleve is miniszteri széken ülve szemlélhette képzeletében.

Ezen indoktól vezettetve, Kossuth a Széchenyinél tartott magán tanácskozmányokban nem késett szóba hozni a független miniszterium kérdését. Széchenyi aggodó hazafias lelket balsejtelmek boríták el. Ő a kísérletet e kérdéssel, melyről eleve is kétségtelennek látszott, hogy a közönség által nagy lelkesedéssel fog felkaroltatni, s oly kezekben, melyekről szinte meggyőződött, hogy az elragadtatás hevében ritkán tudja megtartani a mérséklet korlátait, veszélyesnek látta a házára nézve. Kétségtelennek tartá hogy, ha a kormány ellentáll: az eszme könnyen forradalomra vezethet; s az evvel karöltve járó esélyeknek rettegett kitenni imádott hazáját. Javaslá tehát: maradna az országgyűlés a megkezdett irányban, mely a felett hogy biztos, a jelen rendkívüli körülmények közt szinte nagy fontosságú nyereményekre vezethet. De a körülmények kedvezésének csábereje s a lelkesedés, melyet Kossuth előadásának varázsa szült, ellentállhatlan hatalommal ragadta meg a tanácskozmány tagjait; s az indítványnak nyilvános ülésbeni megtétele minden további ellenszrevétel nélkül végzéssé lett.

Kossuth tehát, kit a jövő nagy események előérzete magas lelkesedéssel töltött el, mely aztán szavainak árján szinte ragályossá lett a közönségben, márczius 3-kán Balogh Kornél említett indítványát alkalmul használva, a kedvező körülmények mikénti felhasználása iránt egy hosszú beszéddel lépett fel. Megemlítvén, hogy a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába bocsátkozni nem szándéka, felkéré a rendeket: hogy a perczek roppant felelősségének érzetében, az országgyűlés politikáját azon magasságra emeljék fel, melyet az idő kíván. « Miután látjuk, ugymond egyebek közt, miképen az ausztriai finanziaalis viszonyok pénz és értékviszonyainkra minő hatást gyakorolhatnak: nekünk a bank kimutatásának kívánásánál nem lehet megállapodnunk; mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye: ha-

Kossuth indítványa a felelős miniszteri kormányzat iránt.

nem nekünk a magyar státuszjövendelmek és státusszükségek számbavételét, az ország finanziaájának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval, önálló magyar finantzminiszteriumot kell kívánnunk. Különbén a rólunk nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarokba bonyolíthatja. Ha ellenben felelős finantzminiszteriumunk lesz, a királyi szék díszéről, hazánk szükségeiről, s minden jogszerű kötelességeink teljesítéséről, okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk, s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluctuatiók ellen biztosságba helyezhetjük. » Emlékeztetvén aztán a rendeket, hogy már a kir. előadásokra készített válaszfelirat tárgyalásánál szóba hozta a birodalom parlamenti kormányzatának szükségét, így folytatja mind nagyobb és nagyobb lelkesedést ébresztő beszédét :

« Azóta népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák. Mi pedig három hónapon át gördítjük fáradatlanul Sysiphus követét. És az én lelkemre epező aggodalommal borul a mozdulhatlanság fájdalma. Vérző szívvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hű tehetség egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kinjaihoz hasonlít. Igen is, t. rendek, mi rajtunk a fojtó gőznek nehéz átka ül; egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmerevíti, s lelkünk röptére zibbasztólag hat. De ha ekkorig csak azért aggódtam e felett, mivelhogy ama rendszer befolyása miatt kifejlődésünket, hazánk kipótolhatlan kárával, minden mértéken túl feltartóztatva látni fájlalom, s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztosítva nincs; és mert látom, hogy azon divergentia, mely a birodalmi kormányrendszer absolutisticus természetete s a magyar nemzet alkotmányos iránya közt három század óta fenáll, kiegyenlítve maiglan sines; s kiegyenlítve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet: most már, t. rendek, nem csak e miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a burokratikus mozdulatlanság politikája a birodalmat dissolutióba sodorhatja; hazánkat pedig, melynek

önmagában, önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden erejére, minden fillérjére nélkülözhetlen szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba bonyolíthatja.

« Én a dolgokat ekképen látom, s mivel ekként látom, halaszthatlan kötelességemnek tartom, a t. rendeket tisztelettel felkérni: hogy figyelmeiket ezen állapotra, s az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, t. rendek, kiket a nemzet azzal bízott meg, hogy jelene felett örködjünk s jövődjét biztosítsuk, — nekünk nem szabad szem-behunyva várni, míg hazánkat a bajok özöne elborítja. Megelőzni a bajt, ez hivatásunk. És én akként vagyok meggyőződve hogy, ha ezt elmulasztanók, isten, világ, s önlelkiösmeretünk előtt felelősekké válhánk mind azon szerencsétlenségért, mely az elmulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlítésnek, a fatum megkérlelésének ideje lejárt, s a koczka visszavehetlenül elvettetett; ha ennek megelőzésére a nemzet képviselőinek szabadon emelt loyális szavát, mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedtük vitetni a bonyodalmakat, hogy csak áldozatok közt lehessen választanunk, melyeknek végét csak isten láthatja be: akkor a bánat késő lesz; a tétlenül elfecsérelt perczet a mindenható sem adhatja vissza. Én legalább e késő bánatnak, ha, mint hazafi, következeiseiben osztozni, kénytelen leszek is; mint követ, felelősségében osztozni nem akarok.

« Méltóztassanak a t. rendek a francia háborúk idejére visszaemlékezni. Mi közünk volt nekünk magyaroknak a francia nemzet belügyeivel? Országgyűlésünk együtt volt 1790-ben; de figyelmét az internationalis politikára ki nem terjeszté. S mi volt a következés? Az, hogy a nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka 25 nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott szegény hazánkra. A nemzet vére patatokban omlott; értéke, vagyona örvénybe hányatott; s e tömérdek áldozat között látták apáink hazánk földén a távol

nyugotnak diadalmas fegyvereit; e várost magát, törvényhozásunk szokott székhelyét, a győző hatalmában; a monarchiát bomlásnak indulva, büszke triumphator kegyelmének fonalán függeni. És láttak siralmas finanziaalis zavarokat, melyek, a birodalommal szoros kapcsolatunknál fogva, két státusbanqueroute irtóztos csapásaival nehezdedtek szegény, ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon vigasztalás is meg volt tőlünk tagadva, hogy mondhatnók, miként a fenyegető vész elhárítására tettünk a mit lehetett, midőn még ideje volt.

« Isten ne adja, hogy ezen országgyűlésre is ily ítéletet mondjon egykoron a historia! Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezdedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vést királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé, és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elhárítani; minden esetre pedig emlékezetünket a kötelesség-mulasztás vádjától megmenteni!

« Én tehát arra szólítom fel a t. rendeket, emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára; merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből; merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelességünk érzetéből, nagy körülményekhez illő, nagyszerű határozottságra. Ezen körülményeket, miként a monarchián belül és a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák; de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának, s ebből eredhető minden bal következtetéseknek valódi kútfeje a kormányrendszerben fekszik. Természetelleni politikai rendszerek is soká fentarthatják magokat; mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú út fekszik. De vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztek; s végre elkövetkezik a percz, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna; mert hosszú életök megérett arra, hogy meghalhassanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvéhnedt rendszernek, mint

elvénhedt embernek, nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől; tudom, hogy fáj darabról darabra összedűlni látni, mit egy hosszú élet építgetett: de midőn az alap hibás, a dűlés fátuma kikerülhetetlen. És mi előttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bizta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök, és öröknek kívánjuk a nép hazáját, s öröknek ama dynastia fényét, melyet uralkodónknak ismerünk. A mult kor emberei egy két nap után sírba szállanak; de a Habsburg ház nagy reményű ivadékára, Ferencz József főherczegre, ki első fellépésekor a nemzet szeretetét magáévé tette, egy fényes trónus öröksége vár, mely erejét a szabadságból meríti. Ezt ősi fényében megőrizni a mostani mechanismussal bajosan lehet; s én félek hogy, ha a nemzetnek loyális nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama politika az istenben boldogult szövettség egy újabb kiadásában keresend még tengődést. Pedig a szövettség első kiadásakor is nem ez mentette meg a trónokat, hanem a népek lelkesedése, egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadságigéret volt. Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni mindig fog lelkesedés; mert szivből hű, csak szabad ember lehet; de bürokratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájokért; de egy nyomasztó kormányrendszer-politikáért egy verébfünek sem lesz kedve soha meghalni. Igen is, t. rendek, erős meggyőződés, hogy dynastiánk jövendője a birodalom különféle népeinek egy szivben-lélekben egyesüléséhez van csatolva. Ezen egyesülést, nemzetiségeik respectálása mellett, csak az alkotmányosság érzelemrokonító forrasztéka teremtheti meg. Bureau és bayonett nyomorú kapocs. Én tehát indítványomban, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indulok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekével kapcsolatban van.

« Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolítottatik, szellemi és anyagi kárpótlás nél-

kül, — ha mi ez országgyűlésről szétoszlanánk a nélkül, hogy megvinnók a népnek, mit e törvényhozástól annyi joggal s oly méltán vár? Ki merné magára vállalni a felelősséget? Ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrengethetjük, az életben is visszhangra talál? A t. rendek érezni fogják a körülmények súlyát; azért e viszonyokat tovább nem fejtegetem. Hanem egyszerűen általmegyek indítványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás és felelősségem érzete ad.

« De mielőtt azt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy indítványomban az országgyűlés némely teendőit elszámlálándván, sérelmeket, mint minők a részek kérdése, a vallásügyi viszonyok, és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem említek; mert oly alapkivánatokot fogok előterjeszteni, melyek ha, a mint joggal hiszem, teljesednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztosítékát is magokban foglalják. Indítványommal tehát ezen nagy fontosságú kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyűlésen megoldatlanul hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom felemelni, változatlanul el lévén határozva hogy, ha a megoldás ez úton, melyen egyszersmind a multak sebeinek keserű felszakgatása is elmelölhető, nem sikerülne: legyen bár a multak sebeinek felszakgatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben felkarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számítom, s hiszem, a t. rendek is hasonlóan vannak iránta lelkesedve. És most minden további motivatio nélkül felirást indítványozok ő felségéhez, melynek tartalma következő:

« Fölséges stb. A legújabb időkben kifejlett események elmulaszthatlan kötelességül teszik, figyelmünket azokra fordítani, miket Fölséged uralkodó háza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván.

« Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezte, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fenntartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

« Ennek oka, hogy Fölséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányu, ugy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett.

« Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta: most ugy látjuk, hogy az, ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Fölséged trónját és a *pragmatica sanctionál* fogva kedvelt kapcsolatokhozánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat ».

« Fölséged minket reformokra hívott össze: mi régi óhajlásunkat láttuk ez által teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

« Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

« Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ez által a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Fölséged trónját megszilárdítjuk.

« A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

« A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

« Hogy földművelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágozására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

« De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést; szellemi érdekeink a szabadság alapján

ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek, s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván; ez pedig úgy Főlséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

«A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá vételét tovább nem halaszthatjuk; mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tiszttünket, hogy úgy Főlséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelezettségeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

«Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyujtunk segéd kezét.

«De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi s anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrelajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása; — s ezért collegialis kormányrendszerünknek magyar felelős miniszteriumná átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

«Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

«Ezeket, Főlségeddel egyetértve, ez országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott, komoly szándokunk.

«Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel Főlséged uralkodó háza iránt tántoríthatatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat, és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák; s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodá-

sát, melyre Fölséged uralkodó háza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

« Ámde Fölséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközzésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok.

« És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a *pragmatica sanctionál* fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak; s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

« Nem akarjuk Fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felelőletésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne, s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondanunk: hogy mi, valamint a jelenkező bajok valódi kulfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy Fölséged az elkövetkezendő bal események legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát, s mind ezek által felséges trónjának s az uralkodó háznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét, minden uralkodói viszonyaiban, a kor szükségéi által multhatatlanul igényelt alkotmányos institutiokkal környezendi.

« Azonban, Fölséges ur, az események isten kezében vannak. Mi bizunk a gondviselés ótalmában; de érezzük a kötelességet, gondoskodni, hogy Fölséged hű Magyarországot a bizonytalan jövő ne lepje meg készületlenül. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számítjuk mi a fenemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos iránybani megoldását; és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegialis rendszer-szülte hosszadalmassága a Fölséged atyai szándoká-

1848.

nak s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

« És azért a királyi szék iránti tántoríthatatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Fölséged előtt: méltóztassék, a fenforgó rendkívüli körülmények tekintetbe vételével, legkegyelmesebb királyi akarátának teljhatalmu organumai, egyszersmind, a fenálló törvények szerint, hazánk legfőbb kormányzékének, a magyar kir. helytartótanács tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyűlésre utasítani; kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára, Fölséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok, — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, — országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek; s Fölséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel mozdítsák elő: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethesenek s általuk, a jelen körülmények bár mi váratlan fordulatának esetére is, biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejtethető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Fölséged tántoríthatatlan hűségünk mellett a bizonytalan jövő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni. »

Az indítvány az alsó táblánál elfogadtatik.

Az indítvány s a felirati javaslat, mi más napon, az országos ülésben is egyértelműleg, minden ellenvetés nélkül elfogadtatott, a miniszteri kormányzat pusztá formáján kívül semmi újat, semmi olyast nem foglalt magában, mi a mérséklet s fenálló törvények szigorú korlátait meghaladta volna. Az ország független kormányzatát, melyért három századon át annyi vér folyt, számos békekötési szerződések és tör-

vények, különösen az 1790-kiek világos szavakban biztosítják. Mióta pedig a jelenkor reformtörekvései közt kétségtelenné lett, hogy az ország függetlensége a collegialis kormányrendszer mellett teljes épségében fenn nem tartható, a parlamentarizmus kormányzat, a felelős miniszterium fő célja volt a nemzeti reformpárt törekvéseinek. Ez tette, miként fentebb láttuk, sarkpontját az alkotmányos reformpárt programjának. Ezt sürgette válaszfelirati javaslatában az alsóházi szabadelvű többség is ezen országgyűlés elején, mint a nemzeti átalakulás szükséges feltételét. S ennél többet a jelen felirati javaslatban sem kívántak az alsó ház rendei.

Az időközben felmerült európai nagy események tehát a magyar nemzetben nem támasztottak semmi új kívánatokat; hanem csak új indokokat nyújtottak azok valószínűségének sürgetésére, mik, az alkotmányos reform normalis haladása szerint, több idő óta, fő cél gyanánt lebegtek szemek előtt, s mint hű kívánatok tárgyai már több ízben megvitatottak. A rendek oly szigorúan megtartani kívánták ezen első lépésüknél a mérsékletet, hogy még azon petitionak sem akartak helyt engedni, melyben az országgyűlési ifjuság egy igen számos aláírással ellátott folyamodvány által a sajtószabadság nyílt megemlítését sürgette a királyhoz küldendő feliratban. A petitio fel sem olvastatván, egyszerűen a kérelmi bizottmányhoz utasított.

Kétségtelen, hogy a reformi párt e mérséklete s loyaltitása eszközölte azt, hogy az alsó házi conservatív párt, mely a parlamentarizmus kormányzatot, a maga irányánál s a bécsi kormánynyali kapcsolatánál fogva elébb természetesen ellenzette: most az európai nagy események hatásának befolyása alatt, minden ellenvetés nélkül elfogadja. A feszültség és lelkesezés, melyet a már megtörtént nagy események híre, s a még történendők előérzete ébresztett, annyira megszállotta az alsó tábla egész testületét, hogy minden párt s véleménykülönbség elenyészni látszott e nagy reformkérdés tekintetében; melynek valószínűségét lehetetlen is volt mindenkinek

1848.

nem kívánia, ki magát hazafinak vallotta s hazája törvényes függetlenségét az országos szerződések és törvények holt betűiből teljesen életvalóságra eleveníttetni óhajtotta. Somsich, Babarczy, s mind azok, kik eddig rendszeresen ellenzeni szokták volt a szabadelvű többség irányát s végzéseit, a rendkívüli körülmények nyomása alatt elnémulván, egy szóval sem ellenzték, hogy a felirati javaslat a főrendekhez azonnal átküldessék.

A főrendi
táblán egy
ideig meg-
akad,

A főrendeknél azonban huzamosabban megakadt az indítvány, mintsem a közönségessé vált lelkesedésben váratott. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadta azt; de a kormányval kapcsolatban álló conservatív többség mondhatlan zavarban volt. Az indítványt egyszerűen ellenezni, annyi volt volna: mint a nagy reform iránt már hő vágyakra lobbant közönség haragjának kitérését előidézni. De elfogadni sem lehetett, mielőtt a bécsi udvar s kormány véleménye határozottabban tudatnék. A nádornak, ki, mint az uralkodó ház tagja, annak érdekeit képviselte, mint az országnak, a nemzet bizodalma által választott első hivatalnok, az ország javát s érdekeit köteleztetett előmozdítani, helyzete, e két oldaluságánál fogva, kényesebb és súlyosabb volt mint bár kié. Személyes hajlamai s vágya, nevét mennél népszerűbbé tenni, őt igen hajlandóvá tették az alsó tábla kívánatának pártolására; míg viszont a félelem, az udvar kegyét, ha annak érdekeit megsértené, s talán magas állását is kockáztatni, elég hatalmas ösztön volt, őt, minden könnyelműsége mellett is, megóvni az elhamarkodástól. Eszélyes, tapasztalatdús, nagy tekintélyű, bölcs atyjának hiánya most kezdett sajnosabban éreztetni. Ő tehát, mihelyt hírét vette, hogy a felirat az alsó tábla által elfogadtatott, a főhivatalnokok tanácsa szerint is, azonnal Bécsbe indult, a felirat tárgyalását a felső táblán a maga visszatértéig elhalasztatni kívánván. E késleltetés, bár azt egyébiránt mindenki természetesnek látta, kellemetlenül hatott a közönségre; s Batthyáni Lajos oly indítványt terjesztett a ház elébe, hogy ez, önmél-

tósága megőrzésének tekintetéből, az ülések napját s tárgyait ezentúl mindig maga határozza meg; mit azonban a több-
ség a főherczeg iránti kiméletből elmellőzött.

Az alsó tábla értesülvén, hogy a felirat tárgyalását a nádor távolléte miatt halasztá el a felső ház, ezt harmad nap mulva egy üzenete által sürgette: hogy a fontos tárgyat, melyet a roppant sebességgel fejlődő európai nagy események veszély nélkül sokára halasztani nem engednek, az országbiró elnöklete alatt tárgyalja. Midőn pedig Majláth országbiró azon választ adná, hogy a nádor utasítását bevárni kívánja; s majd ő maga is a nádor nyomán Bécsbe utazott: a béketürés és ezzel együtt a mérséklet is mindinkább enyészni kezdett nem csak a tömegek, hanem magának Kossuthnak kedélyéből is, melyben a higgadt megfontolás helyét, mint nála az elválasztó pillanatokban utóbb is több ízben történt, lázas izgatottság váltotta fel. Csak ily lázas izgatottság bírhatta őt oly szélsőségre, minőre magát márczius 8-kán, — midőn az országbiróhoz, gyűléstartás sürgetése végett, kiküldött kerületi elnökség azon hiráddal tért vissza, hogy mind az országbiró, mind a tárnokmester Bécsbe utazott, s ekként a felső tábla valamennyi helyettes elnökei távol vannak, — elragadtatni engedte. Kossuth ugyanis, türelmét veszve, azon indítványnyal lépett a ház elébe: hogy a felirat a felső tábla teljes mellőztével egy küldöttség által terjesztésék fel a kormány elébe. E fenyegetőzés, mely az egész főrendi testület megsemmítésére irányoztatott s a törvényesség korlátait általhágta, méltó neheztelést ébresztett Batthyáni Lajosban s az egész felső táblai ellenzékben, mely eddig oly ernyedellen kitartással vívott a nemzeti átalakulás ügyéért. Batthyániban oly élénk volt a törvényesség tisztelete, hogy attól, különösen e válságos körülmények közt, egy hajszálnyit sem akart eltérni. S Kossuth ezen indítványa óta kezdődött azon feszültség s meghasonlás, mely közte s Batthyáni közt már a miniszterium megalakítása előtt kifejlődött. A forradalmi lépést, melyet Kossuth tenni kívánt, semmi sem

1848.

tette még szükségessé; mert noha Bécsben is mind hevesebben forrongtak a kedélyek s bonyolódtak az ügyek: veszély az országot még sehonnan sem fenyegette. Szerencsére, az alsó ház többsége még nem veszítette el higgadságát; és bár a követek egy része s a karzatok zajos tetszéssel fogadták Kossuth indítványát: a ház mégis, Pázmándy indítványára, megelégedett azzal, hogy a főrendeket egy üzenetben értesítse a körülmények felől.

Mig ekként a felelős kormányzat iránti felirat tárgyalása, a felső tábla elnökeinek távolléte miatt, több napig elhalasztott: az alsó tábla ismét a napi renden lévő kérdések tárgyalását kezdte folytatni, mintegy kényszeríteni akarván magát a higgadság és nyugalom megőrzésére. De az események erősebbek voltak az embereknél. A hírek, melyek a Párisban s a különféle német és olasz státusokban lefolyt eseményekről, s a Bécsben és Prágában egyre növekedő forrongásról naponként érkeztek, az izgatottságot Pozsonyban is annyira nevelték, hogy a rendek legjobb akarat mellett sem őrizhették meg azon nyugodt higgadságot, mely tárgyalásukat különben jellemezte. A forradalmi ösztön, mely minden külföldi lapban újabb táplálatot nyert, mint egy ragályként kezdé megszállani a kedélyeket. Bármely kérdés került is e néhány nap alatt szőnyegre, mindegyiknek tárgyalásán észrevehető a rendkívüli események hatása a kedélyekre; többé kevesebbé mindegyik magán hordja a közönséges európai forrongás bélyegét, bár a törvényesség tulajdonképen egyben sem sértetett meg a rendek által. Az események gyors rohamának befolyása alatt általánossá lőn a meggyőződés, hogy codificatióra, mi eddig több kérdés iránt munkában volt, nincsen többé idő, s minden sebes munkálattal, egyszerű törvényjavaslatokkal volna leghelyesebben végzendő. A kérdések különben is eléggé meg voltak már vitatva: a hosszas alkudozásra tehát nem volt szükség. Így végeztetett be egyebek közt a városok rendezésének kérdése. Előbb a rendek nagy fontosságot láttak abban, hogy a főpolgármes-

Némely fen-
forgó kérdések
gyors bevé-
zése.

terek, ne mint a conservatív párt kívánta, a kormány által neveztesse, hanem a polgárok által választassanak. E pont felett már hosszan s az egyesség reménye nélkül vitatkozott eddig egymással a két tábla; most azonban, a felállandó felelős kormányzat reményében, egyszerű szavazattal akként döntetett el a kérdés, hogy a főpolgármestert a városi közgyűlés által ajánlandó egyének közül a kormány nevezze ki. Hasonló módon fejeztetett be az urbéri örökváltság fontos kérdése is, mely már több országgyűlés folytán oly élénk vita tárgyául szolgált a két tábla között. Az eddigi tárgyalások eredménye volt hogy, miután az örökváltság elvében a főrendek is megegyeztek, országos bizottmány küldessék ki az örökváltság eseteinek és feltételeinek részletes meghatározására. Most azonban, Kossuth indítványára, a rendkívüli események tekintetéből, nem látták tanácsosnak a rendek, a népre nézve oly fontos kérdést az országos választmány hosszú utjára bocsátani; hanem elhatározván, hogy az urbéri megváltás, teljes kármentesítés feltétele alatt, a földes urra nézve kötelező legyen, ez iránt azonnal törvényjavaslatot készítettek.

Mig az alsó tábla rendei, bár a tárgyalás szokásos hosszadalmas modorától eltértek, de határozataikban a törvényszerűséget ilyenképen szigorúan megőrizték, s példájok által a közönség felhevült indulatát, s az újabb hírek által majdnem a kitörésig izgatott szenvedélyeit is féken tartották: az alatt Bécsben már tényleg kiütött a forradalom.

Bécs értelmesebb osztályai már több idő óta nagy bizalmatlanságot s elégedetlenséget éreztek, sőt egynémely alkalmalmmal s némi körökben már nyilvánítottak is a kormány iránt. Kivált a magyar országgyűlés kezdete óta, melynek tárgyalásait, habár a szigorú censura miatt hiányosan is, nagy érdekléssel olvasták lapjaikban, azok befolyása következtében, a kedélyeket mindinkább egy homályos érzete szállotta meg a nagy s mélyen ható változások kikerülhetetlen szükségének. A nemesi kaszinóban, a műipari és jogpolitikai olvasó egy-

A bécsi forradalom kitörése.

letben, a börzén, a kávéházakban és hivatalszobákban, mindenfelé nyíltan s kimélet nélkül hangzott a gáncs a kormány ellen. A csehországi rendek az adó kérdése miatt világos összeütközésben voltak a kormánynyal; hasonlót lehetett várni az alsó ausztriai rendektől is. A párisi forradalom híre, e hangulat következtében, szikra gyanánt hatott a gyülekony anyagra. Az egyesületek szintugy mint az egyesek, kik eddig a közvéleményre hatni törekedtek, munkásságokat megkettőztetvén, a kívánatokkal mind hangosabban s határozottabban léptek fel. Nem csekély hatása volt e tekintetben a magyar felirati javaslatnak is, melyben Kossuth alkotmányos kormányzatot kérni indítványozott az örökös tartományok számára. Kossuth beszéde s e felirat, németre fordítva, nagy lelkesedéssel olvastatott s hallgattatott a kávéházakban s más közhelyeken.

A vágyak és kívánatok, melyek a kedélyeket elfoglalták, azon petícióban fejeztettek ki először határozottabban, melyet az egyetem s jogpolitikai olvasó egyesület tagjai készítettek s aláírás végett a polgárok közt köröztettek. A kérelem lényege következő kívánatokból állott: a finanszállapot haladéktalanul tétessék közzé; alkottassék a monarchia minden tartományait s ezek nepességének minden osztályait s érdekeit képviselő rendi testület, mely határozott korszakonként összegyűlvén, részt vegyen a törvényalkotásban, az adó megajánlásában s a finanziaák ellenőrzésében; a censura eltöröltetvén, a sajtó határozott törvények által szabályoztassék; az igazságszolgáltatásban s az összes igazgatásban teljes nyilvánosság alapítottassék meg; alkottassék egy korszerű municipalis és község-rendszer, melynek alapján a földművelés, ipar, kereskedés és értelmiség, mik eddig a rendi alkotmányban igen tökéletlenül képviseltettek, arányosan képviseltessenek.

E kérelem nagy számu aláírásokkal ellátva, az alsó ausztriai rendeknek, oly kívánattal nyújtatott be, hogy azt men-

nél előbb a trón elejébe juttatván valóságát eszközölni törekedjenek.

Hasonló volt ehhez az egyetemi s politechnikai ifjúság kérelme, mely a sajtó és szólásszabadságot, vallási egyenlőséget, törvénykezési nyilvánosságot és szóbeli eljárást megadatni sürgette, s mely márczius 12-kén a tanító kar egy küldöttsége által nyújtatott be a császárnak.

Ezen előzmények után márczius 13-kán nyilván s tényleg kitört a fővárosban a forradalom. Ez nap nyitvatván meg az alsó ausztriai rendek országgyűlése, azoknak tanácskozási épületét sűrű néptömegek fogták körül, fenhangon követelők, hogy a polgárok közt körzött kérelmet a császárnak azonnal bemutassák. A rendek testülete, melynek számos tagjai részesei voltak e petitionnak, nem is késett azt egy kebeléből kinevezett küldöttség által az épen együttülő státustanácsnak előadni. A válasz kitérő volt: mondatott benne, hogy ő fölsége a kérelmet egy e végre kiküldendő választmány által meg fogja vizsgáltatni, s mit az idő körülményeihez képest szükségesnek látand, gyorsan háatarozandja el. Az országház előtt összegyűlt néptömeg azonban e válaszszal elégedetlen, önmaga a császári lak felé tolokodott s a katonaságot, mely időközben felállítatván, utját állani akarta, előbb sérelmekkel halmozta, majd tényleg is megtámadta. Albrecht főherczeg, a hadi erő főparancsnoka, tüzelést parancsol; s a tömegben mintegy tizenheten elesnek, többen megsebesítetnek. De az ellentállás már nem csilapíthatta le, sőt inkább nevelte a nép dühét. Mig egy rész fegyverért siet, más rész torlaszokat emel s közáporral támadja meg a katonákat. Majd a külvárosok mesterlegényei s munkásai is megérkeznek s tömegeik által mind kisebb térre szorítják a katonaságot. Idő közben fegyverbe lép a városi polgárkatonaság is, s magát az ellenfelek közé helyezvén, a harcnak véget vet. Tisztjeik közbenjárókként a császári lakba sietnek s megalgattatást követelnek. Ott termett nem sokára a rendek küldöttsége, utóbb az egyetem akadémiai tanácsa is. Mindnyájan sürgetve követelik

Lajos főhercegtől, ki őket a császár helyett fogadta, hogy a perczről perczre iszonyúan növekedő zavar és veszély lesilapítása végett a nép kívánatai azonnal teljesíttessenek; s minthogy a külvárosokat, mint állítaték, már rabló csoportok fenyegetik: a rend fentartása végett, az egyetemi ifjuság és a polgárság felfegyverzésére, a császári fegyvertárak nyitassanak meg. Egyesek végre a népkívánatok teljesítésének biztosításául követelik, hogy Metternich herceg, státuskanzellár s főminiszter, mint a népszabadság legkonokabb ellensége, a kényuralomnak több évtized óta fő támasza, hivatalából azonnal távolíttassék el. A császárnak határozott akarata lévén, hogy az utczákon polgárvér többé ne ontassék; de különben is mindenki meggyőződván, hogy a csekély számu katonaság a forradalom elfojtására már elégtelen, a nép akarata mindenben teljesítettett: a sajtószabadság kikiáltatott, a reform szüksége megismertetett s haladéktalan végrehajtása megígértetett; a tanuló ifjuság és Bécs polgársága felfegyvereztetett; s végre Metternich is lemondott hivataláról.

A forradalom ekként Bécsben teljesen kikiáltatott s diadalmaskodott márczius 13-kán. Mi a következő két napon történt, csak befejezése volt a mondott kezdeményeknek. A nép érezvén, hogy a kivívott eredményeknél meg nem állapodhatik, márczius 14-kén ismét sűrű csoportokban gyűlt az utczákra, s mindenekelőtt a fegyverek birtokát szabadságharczának teljes kivivására magának biztosítandó, a nemzetország felállítását követelte. A császár e kívánatban is meg egyezett s gróf Hoyos udvari fővadászmester neveztetett ki az új nemzetország parancsnokául. Ezen új intézetnek, mi a népnek a szabadság physikai eszközét, s a sajtószabadságnak, mi ismét annak szellemi eszközeit biztosította, kihirdetése hangos örömjajt támasztott Bécs utczáin. A nép öröme azonban nem annyira a nyert engedményekkel megelégedésből, mint inkább abból származott, hogy most már biztosan várta annak megnyerését, mit az utczákon ezer száj han-

gosan emlegetett, de a császárnak még elejébe nem terjesztettek: az alkotmány megadását. Erre voltak most irányozva minden törekvések; ez hangzott minden ajakról; és oly ügyesen intézték a nép vezérei annak mozgalmait, hogy e kívánatot is minden további véres összeütközés nélkül teljesítették. Márczius 14-ke éjjelén a dynastia több tagjai s a legfőbb hivatalnokok nagy státustanácskozmányt tartottak; sennek eredménye lőn ama hirdetvény, mely másnap reggel leirhatatlan örömnnyilatkozatokra ragadta Bécs lakosait. « Ő Főlsége, — így szólott a hirdetvény — megfontolván a jelen politikai körülményeket, elhatározta, német és szláv tartományai rendeit s a Lombard-Velencei királyság középponti testületeit követeik által trónja körül oly ezéllből összegyűjteni, hogy tanácsaikat a törvényhozási és igazgatási kérdésekben meghallgassa. E végre ő Főlsége azonnal megteendő a szükséges intézkedéseket, hogy e birodalmi gyűlés, ha nem elébb, folyó évi jul. 3-kán multhatatlanul megtartathassék. » A nép öröme oly nagy volt e hirdetés miatt, hogy midőn a császár déltájban a város utczáit bekocsizta: a nép, ragaszkodása jeléül, lovait kifogni s kocsiját saját karjaival akarta volt körülhordozni. A nép vezéreit s az értelmesb demokratákat azonban koránt sem elégitette ki a hirdetmény, melyben nem a nép, hanem csak a rendek említettek; e szó pedig « alkotmány » gondosan kerültetett. A kétely, a gyanú s az elégedetlenség, mely e miatt bennök ébredt, mind hangosabban terjesztetvén, a népre is oly gyorsan átszármazott, hogy a város még az nap újra fenyegető hangulatban kezdett feltűnni. A státustanács erről értesülvén, a nyugtalanság és zavar újabb kitörését megelőzendő: még az nap egy császári nyílt levelet bocsátott közre, melyben mind az eddig kivívott engedmények bővebben előadatnak; mind a « constitutio » szó világosan kifejeztetik; mind végre a legrövidebb idő alatt összehivatandó rendi gyűlésben a polgárrend is erős képviseltetésről biztosítatik. E császári pátenst hat nap mulva követte az új alkotmányos osztrák miniszterium kinevezte-

1848.

tése, mivel a bécsi forradalom első korszaka teljesen be lőn fejezve.

A pozsonyi
események.

Mi alatt a forradalom Bécsben ekként diadalmaskodott, Magyarországon is, de békés úton, kifejtett a kormányzat átalakulásának fontos ügye. Bár mi nagy volt is Pozsonyban, a naponként mindenfelől érkező újabb csábító hírek hallatára, a kedélyek izgatottsága: a törvényes rend és béke egy perczig sem zavartatott meg az országban. A rendek s az országgyűlési közönség nagy feszültséggel ugyan, de nyugalmasan várták be a főrendi tábla elnökeinek visszatértét. A főherczeg-nádor s a Bécsben járt többi főrendek márczius 13 kán végre megérkeztek, még semmit sem tudva a bécsi eseményekről, melyeknek híre e napon még nem is hatott le Pozsonyba. Itt a nádor megérkezte óta azon hír terjengett, hogy ő oly utasítással jött le Bécsből, miszerint a fölíratot semmi esetre se bocsássa át a főrendek tábláján. A közönség heves üléseknek nézett elébe. Attól is méltán lehetett tartani, hogy ez esetben az alsó ház, Kossuth által elragadtatva, lelépend a törvényszerűség teréről, s a főrendek mellőztével küldendi fel a felíratot.

Ily aggodalmak s hányattatások közt virradt fel márczius 14-ke, melyen az éjen át Bécsből érkezett hírek rögtön megváltoztatták az ügyek helyzetét. A nádor, vévén a híreket, tüstént tanácskozmányra gyűjteté magához a főrendi conservativokat. A rendek házában Kossuth meghatott hangon terjeszté elő a bécsi nép felkelését, a forradalom győzedelmét s Metternich megbuktát, minek következtében gróf Apponyi magyar udvari kanczellár is lemondott hivataláról. « Nekünk most — ugymond aztán — azon nagyszerű feladás jutott, hogy a mozgalmakat bölesen vezessük, s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon; mert addig alkotmányos úton haladhatunk; de ha az egyszer kezünkből kiráztatik, akkor a következtéseket isten tudja csak: kívánatos ennél fogva, hogy a felírat korábban jusson fel a trónhoz, mint az események híre az országban elterjed. « Senki ne engedje

magát túlragadtatni a kellő vonalon; de ezen vonalig mindent! » Indítványozza aztán, hogy a nádor szólíttassék fel, miszerint a felső házban tüstént tartson gyűlést. Továbbá, minthogy a bécsieknek a sajtószabadság megadatott, egy küldöttség az ország számára is azonnal dolgozza ki a sajtótörvény javaslatát. Végre, minthogy váratlan körülmények fejlődhetnek ki, hogy a belnyugalom az ország jó akaratu polgárainak védelme alatt háboríttatlan maradjon: egy más bizottmány, nem napok, hanem órák alatt, a hon védelme iránt terjeszsen elő javaslatot. A pártszínezet, a bécsi események hallattára, még inkább megszűnt az alsó házban: az indítványok egyértelműleg elfogadtattak. És midőn a nádorhoz kiküldött bizottmány oly válaszszal tért meg, hogy a főherczeg még az nap nem csak gyűlést tartand, hanem rajta is lesz, hogy a felirat elfogadtassék: a rendek megelégedve s a süker biztos reményében hagyták el teremeiket. Csak egy férfiú volt a rendek soraiban, ki nem tudott minden aggodalom nélkül belé vegyülni a közönségessé vált öröm kitöréseibe. Széchenyi István előrelátó, mély lelkében, melynek a lángoló honszeretet gyakran csaknem jósihletet kölcsönzött, sejteni a jövőndő titkait, a közörömben is megfejtethetlen aggodalom érzelmei támadtak a nagy események vég sükere fölött. « Sokan örülnek — így nyilatkozott ő ez ülés folytában — sokan örülnek, sokan búsulnak az események felett: ő még nem tudta magát elhatározni, örüljön-e vagy búsuljon? Felfogása szerint épen annyi lehetőség van arra, hogy Magyarország egy szebb jövőndőnek indul elébe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját érje. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimúltak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves óhajtása, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon; mert e nélkül oly haladás lehetetlen, milyen után ő sovároog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti szivét. De aggasztja az, hogy a szomszédság tűzre lobbant,

s mi magyarok szalmakörülményeink közt (heves vérünk, könnyű fellobbanásunk mellett) oly közel vagyunk e tűzhöz. Vagy reform, vagy anarchia: ezek közt kell választani... Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek basisa a dynastiának támasza legyen... Most mindenek felett rendre van szükség; és nincs senki, a ki jó viselete által jóltevőjévé ne lehetne a nemzetnek; de nincs senki is oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politialis rend lenne; de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes, őszinte szó... Szűnjék meg minden párt, minden kaszta; ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a célra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismeré »...

A nagy hazafinak s mély belátású státusférfinak, ki Kossuth ellenében eddig oly éles, sőt szenvedélyes ellenzést fejtett ki, jelen nyilatkozata kétségtelenné teszi, hogy Kossuth ez időben, már mindenhatóvá lett a közvéleményben. Valóságos diktatorává emelkedett az országgyűlésnek, mely egész készséggel, minden ellenészrevétel nélkül kiáltotta ki határozattá az ő indítványait. Így történt még e gyűlés alatt a sajtó, nemzetőrség és népképviselő törvényeivel, melyeknek elveit ő mondta az országgyűlésnek. Így történt más nap a kir. városok követeit illető indítványával: miszerint azoknak a teljes szavazatot megadatni javaslá; így végre azon adalék határozattal, mely által a rendek a felirat némi részeit akként magyarázták, hogy « a szellemi kifejlődés ápolásának szüksége alatt a népnevelést, a vallási jogok viszonyosságát, az eskütszékek létesítését és a sajtószabadságot —; ugy szinte a nemzeti erőnek egyesítése által az Erdelylyeli egyesülést nevezet szerint értetni kívánják. » A felirati javaslat tudniillik, az ügyek előrehaladt fejleménye után már nem felelt meg mindenben a közvélemény kívánatainak. Több nagy fontosságú reform, maga a felelős miniszterium is csak homályosan, tartózkodó kifejezésekben említették a felirati javaslatban. De a mi márczius 3-kán még nagy lelkesedéssel fogad-

tatott s igen bátor kívánatnak tartatott: márczius 14-kén, a bécsi események után, már nem látszatott elég határozottnak. Most tehát mind ezt szükséges lőn világosan kifejezni, mi előtt a fölirat a főrendek tanácskozása alá kerülne.

A főrendi ülés, melyben ez megtörténék, márcz. 14-kén délután, végre megtartatott. A terem a korlátokon kívül és belől s karzatai fuladásig tömve voltak. Az országház előtti tért sűrű kívánesi tömeg lepte el a nép minden osztályaiból. Feszülten s felhangolt kedélylyel nézett mindenki a régen várt történendők elébe. A hallgatóság szokottnál izgalmasabb volt; kitörő éljenekkel s a tetszés minden jeleivel fogadta beléptökkor a táblának szilárd hazafiságukról ismert több tagjait. A felirat végre felolvastatván, a főherezeg nádor következőleg nyilatkozott: «A felolvasott felirási javaslat felvételének mai napig elhalasztásától azon eredményt merem reményleni, hogy a mélt. főrendek magokévá teszik abbeli javaslatomat, miszerint e föliratot egész terjedelmében elfogadni sziveskedjenek.» És miután e szavait élénk helyeslés és hosszú éljenzés követte, így folytatá megszakasztott beszédét: «Midőn tehát a felíratra nézve a főrendeknek, mint látom, egyhangu határozatát kimondom: nyilvánítom azt is, miszerint az, hogy ez országgyűlés eredménydusan végződjék, szilárd óhajtásom, forró kívánatom. Mit ma ígérhetek az: hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan használni is fogom. Biztosítom arról is a főrendeket, hogy alkotmányos kifejlődésünkre az országos rendekkel kezet fogni, a jövőben is tisztemnek tartom.»

A határozat a rendekkel tudatván, ezek azt válaszolták a főrendeknek, miszerint a felíratot a nádor vezérlete alatt országos küldöttség által kívánják a királynak átnyujtani. Ennek következtében a küldöttség tagjai, mind a két táblán kineveztetvén, más nap, márcz. 15-kén, több országyűlési tagoktól s nagy számú ifjúságtól kísérvé, hajóztak fel Bécsbe. És most ismét Bécs felé fordult a nemzet feszült várakozása,

A felirat a főrendek által elfogadtatik.

1848.

hova háromszáz év óta nem küldött fontosabb feliratot. A nemzeti kívánatok valósulása iránt azonban a bécsi események már eleve oly biztosságra érlelték a reményeket, hogy midőn az országgyűlési ifjuság és polgárság Kossuthot márczius 14-ke estvéjén fáklyás zenével tisztelte meg: ez nem kételkedett a jobbjánál álló gróf Batthyáni Lajost, mint első magyar miniszterelnököt mutatni be az örömjajos tisztelgő közönségnek.

Márcz. 15-ke
Pesten.

A roppant szellemi mozgalmat, mely márczius eleje óta Pozsonyban, az országgyűlés közönségében uralkodott, az egész ország élénk figyelemmel kísérte. A nagy reformok, melyek Kossuthnak márczius 3-kai indítványában foglaltak, mindenütt meleg rokonszenvvel fogadtattak. De sehol sem volt oly élénk, oly zajos a lelkesedés, mint Budapesten, az ország fővárosában, hova az országgyűlés minden mozzanatait naponként megvitték a rendesen érkező gőzhajók. Mondhatni, maga az országgyűlés is a főváros forró rokonszenvében találta a maga szellemi főtámaszát. Az «Ellenzéki Körben» és a Privorszkyféle kávéházban, melyek az ifjuság gyűlhelyei valának, egyre élénk politikai vitatkozások folytak e napokban. Természetes volt, hogy a fiatal keblek vágyai hamar túlszárnyalták azon reformi terveket, melyek a pozsonyi országgyűlésen készültek. Nem elégedtek meg ők azzal, hogy az ország jogai biztosíttassanak, fejleményi képessége a bécsi kormány által reá rakott bilincsektől megszabadíttassék: ők a kedvező körülményeket gyökeres átalakításra kívánták felhasználni. Az óhajtott cél elérését e tekintetben megkönnyíteni szándékozván, szükségesnek vélték, hogy a törvényhozás socialis téren is gyámolíttassék. Ezen eszmét hamar megérlelte azon körülmény, mely szerint a főrendek az alsó tábla felirati javaslatának tárgyalását oly sokáig késleltették. Az ifjuság vezérei tehát, kik közt leginkább Petőfi Sándor, a közkedvességű költő, Irinyi József, Jókai Móricz, Vasváry Pál és Bulyovszky Gyula, jeles szónoki tehetséggel felruházott fiatal ügyészek, tűntek ki, a fő-

város társadalmi mozgalma által az országgyűlésnek lökést adni szándékozván, petitiot indítványoztak benyújtani a törvényhozó testületnek. Mind az egyesülés, mind e petitio pontjait, bővebb megvitatás végett, az Ellenzéki Körben nyilván kitűzték, s Páris példáját követve, aláírási ívet nyitottak egy reformlakomára.

Ezek következtében márcz. 12-kén az Ellenzéki Kör tere-meiben népgyűlés tartatott, hol Irinyi József által a következő 12 pont olvastatott fel a végre, hogy petitioként az országgyűlés elejébe terjesztessék:

« Mit kíván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát, a censura eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot Budapestén.
3. Évenkénti országgyűlést Pestén.
4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az urbéri terhek megszüntetését.
8. Eskütszékeket, képviselőt s egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfogyók bocsáttassanak szabadon.
12. Kivánjuk az uniót Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség.»

Részt vettek a gyűlésben számos idősb, különben az ellenzéki párthoz tartozó hazafiak is, kik az ifjuság forró vérért csilapítgatva, e petitiot még időelőttinek, körülményeinkhez nem alkalmazottnak nyilvánítván, egy későbbi népgyűlésen, márczius 14-kén, azon indítványt fogadtatták el a többség által, hogy a petitio ne az egész törvényhozó testületnek,

hanem az országos ellenzéki választmánynak küldessék fel, s csak az ez által létszerítendő agitatio útján kezdessék meg annak aláírása.

A márcz. 13-kai bécsi események híre azonban 14-kén estve már megérkezvén, annyira felvillanyozta az ifjúságot, hogy az más nap reggel háromszinű zászlók alatt összecsoportozván, Petőfi és Jókai által vezetve, az utczákon örömjajoz menetet tartott. Hozzájok csatlakoztak nem sokára az egyetem három felső osztályának növendékei és számos minden korú férfiak. A tömeg a Hatvani utczába vevén útját, Landerer nyomdája előtt megállott, s nagy zajjal követelte a közlött 12 pont és Petőfi egy új, forradalmi dalának ki nyomtatását. Minden vonakodás hasztalan lévén, a nyomtatás azonnal munkába vétetett. Elkészültéig számos beszédekben tört ki az ifju keblek lelkesedése. Délután, a sűrűen szakadó eső daczára, a város lakosainak minden osztályából nagy néptömeg gyűlt össze a városház terén és teremeiben, hol a tanács és választott polgárság nyilvános közgyűlést tartott. A 12 pont a gyűlésnek elejébe terjesztetvén, egyhangon elfogadtatott; s az országgyűléshez intézendő petítiót, a tanács és polgárság nevében, Szepessy Ferencz, polgármester, azonnal aláírta. A kérelem aztán egy választmány által küldetett fel az ország rendeihez; egyszersmind pedig a király is megkérétt, hogy az országgyűlést mennél előbb a fővárosba általtenni méltóztassék.

Hogy a nőttön nőtt néptömeg zajlása a közbátorságot veszélyeztető kihágásokra nem fajult át, leginkább két férfinak köszönhető. Ezek egyike Klauzál Gábor, ki mint Csongrád vármegye követe s az ellenzék egyik vezére, már több országgyűlésen kitűnő szerepet játszott, most azonban, a kormánypárt vesztegetései következtében, az országgyűlési követválasztásban kimaradván, jelenleg épen a fővárosban tartózkodék. Másika: Nyáry Pál, Pest vármegyének nagy erélyességű másod alispánja volt. E férfiak hamar átlátták a pillanat fontosságát, s gyors elhatározottsággal ragadták meg

az ifjuság, majd a nép mozgalmainak gyepelőjét. A városházi nyilvános ülésben tett indítványuk következtében, a rend és közbátorság fentartására, Rottenbiller Lipót, alpolgármester, elnöklete alatt, egy tizennégy tagu állandó bizottmány választatott, mely, részint tisztviselőkből, részint egyéb városi lakosokból szerkesztve, azontúl kizárólag intézné a főváros közügyeit. Tagjai lőnnek egyebek közt Klauzál és Nyáry is.

A nép kívánatára a bizottmányból Nyáry Pál vezérlete alatt azonnal választmány küldetett Budára a helytartótanács ideiglenes elnökéhez, kieszközleni: hogy a sajtó szabadsága a kormányzék által is kimondassék, és Stancsics Mihály, ki egy munkája miatt több hónap óta az ugy nevezett vízi kaszárnyában fogva tartatott, szabadon bocsáttassék. A küldöttséget nagy néptömeg kísérte, a közkivánatot, ha szükséges volna, erőhatalommal is kivívandó; mi végből a helytartótanács épületének udvarait s folyosóit egészen elfoglalta.

Gróf Zichy Ferencz, a helytartótanács ideiglenes elnöke, megértvén a nép kívánatát, néhány kormányzékki taggal rögtön tanácskozmányt tartott. A kormányzék, melynek tagjai a külföldön mindenütt oly rögtön diadalmaskodott forradalmak híretől megrémülének, tartván a néptömeg erőszakos megtámadásától, mindenben megegyezett. A censura megszüntetésén és Stancsics szabadon bocsáttatásán felül, a küldöttség kívánatára azt is megígérte, hogy a katonaság egyedül akkor fog alkalmaztatni, ha azt Pest város hatósága kívánná. A kielégített, örömeiben újjongó néptömeg azonnal Stancsics börtönéhez vonult s őt, miután a kormányzék rendeletére szabadon bocsáttatott, még azon estve nagy számu fáklyák világánál, zajos örömkítőrések közt, kísérte át Pestre s adta vissza családjának.

Annak következtében, hogy a helytartótanács megígérte, miképen a katonaság a városi tanács megkeresése nélkül a rend fentartásába nem fog elegendni, ennek biztosítására, a pesti polgári őrsereg száma a város lakosaiból ezer ötszázal szaporítottat s neve nemzetőrségre változtatott. A békésen,

minden rendzavar nélkül kivívt reformokat a bizottmány a polgároknak egy hirdetményben adta tudtára, melynek végén e szavak állanak: «Polgártársak! jelszavaink: éljen a király! Alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség béke és rend!» A köz fellobbanásnak e sikere a városi nép minden osztályait felvillanyozta, melyek aztán különféle külső jelekben nyilvánították hő érzelmeiket. A fővegekre nemzeti cocárdák, a köz s magán épületekre tömérdek számú nemzeti zászlók tűzettek; a város estve fényesen kivilágíttatott: a színházakban hazafias szózatok szavaltattak s dalok énekeltek. És mind ezekben a rend sehol egy perczig sem lón megháborítva.

Erintenünk kell itt azonban, hogy e szellemi mozgalomban eleinte néhány napig korán sem vett részt a főváros egész lakossága. Ennek nagy részben német eredetű iparos osztálya, kivált gazdagabb polgárai, ha tán örültek is a mozgalomnak, mégis jobbára csak a nézők szerepét játszották; noha ezek közt sem hiányoztak, kik a szabadságszeretettől általhatva, egy minden tekintetben jobb kor kezdete gyanánt üdvözlék márczius 15-két, és szívből csatlakoztak a mozgalomhoz. A szűkkeblű szerkezet, melyet a kormány féltékenyen megőrizni ügyekezett, a városokban mind eddig nem engedett kifejlődni élénkebb politikai életet, s lakosságuknak kivált iparos része többnyire idegen, érdektelen maradt azon politikai harcoknál, melyeket a nemzet már több évek óta vívott, kivált országgyűlésein, a kormánnyal. Azonban ezek is napról napra inkább bevonattak a közérdekbe, s a szabadság szelleme lassanként ezek kedélyében is oly változást hozott elő, hogy aztán soraikból is mind többen csatlakoztak a mozgalomhoz; utóbb pedig versenyeztek a magyarokkal.

A közsensé-bizottmány azonban, melynek tagjai a következő napokban ötvennél többre szaporíttattak, nem egyedül a főváros nyugalma s közbátorsága fentartását tekintette feladatának; hanem, míg ebben ernyedetlen buzgalommal működék,

más részről oda fordítá figyelmét, hogy az összes mozgalomnak irányt adjon, s az által az országgyűlés határozatainak súlyát a nép részéről is nevelje. E célra irányzott számos intézkedései közt említésre méltók azok, melyek szerint a helytartótanácsnál kieszközölte, hogy a középületeknél eddig használt sárga-fekete dynastiai színek s kétfejű sasok helyett, ezentúl a nemzeti háromszín és Magyarország czimere tűzessék fel; a kir. kamaránál eddig használt latin nyelv helyett, a törvény értelmében, azonnal a nemzeti nyelv tétessék hivatalossá; továbbá, hogy a kormány által létesített ni kívánt dohánygyedáruság előzményeül felállított dohánytrafikák, melyek ez időben a népnek könnyen ingerültségre adhattak volna okot, azonnal bezárassanak; a bécsi igazgatás alatt álló, az országra nézve erkölcsileg és anyagilag káros lotteryák, sorsjátékok megszüntessenek. Fő figyelmét azonban a középponti bizottmány a nemzetőrség életbe léptetésére fordította, mely aztán mindjárt az első napokban oly számra is emelkedett, hogy szükség esetében az országgyűlés, e tekintetben, már mint nem megvetendő hatalomra számíthatott volna a fővárosra. De még inkább nevelte a főváros fontosságát a nemzeti mozgalomban az, hogy példájára más városokban és vármegyékben is hasonló bizottmányok keletkeztek, melyek aztán a törvényhatósági testületek hatalmát önmagukhoz ragadták. Ezen vidéki bizottmányok, az ország municipalitási szerkezete s ez iránti túlnyomó rokonszenve következtében, nem ismerték ugyan el tulajdonképen magok felett a pesti bizottmány hatalmát; annak lépéseit mindazáltal örömmel üdvzelték, sőt vele szorosabb egyesülésbe léptek, annak intézkedéseit magokévá tették, s példájára nemzetőrséget szerveztek.

Azon biztosítások, melyeket a pesti középponti bizottmány a vidéki városokból s vármegyékből ezeknek egyetértése felől naponkét mind nagyobb számban vett, némileg már országos hatalmi szint is kölesönöztek a középponti bizottmánynak. És nem is hiányzának oly nyugtalan vérűek, kik a bi-

1848.

zotmány ezen országos hatalmának színét, mi, amennyiben volt is, csak erkölcsi lehetett, valósággá változtatni, s a bizotmányt Nyáry elnöklete alatt ideiglenes kormánynak kiáltani kívánták. És bár ez nem történt is meg, kétségtelen mégis, hogy a bizotmány s általában a pesti mozgalom vezetőinek nagy része elégtelenséggel s némi vetélkedési vágyakkal viseltetett az országgyűlés iránt, melyet forradalmibbnak óhajtott volna. Innen következett, hogy Pesten hamar elterjedni kezdett ama kívánat, miszerint az országgyűlés, mely csak rendekből áll s ennél fogva az összes nép érdekeit tulajdonkép nem képviselheti, mennél előbb oszoljék el, s egy újabb a népképviselőt alapján, Pesten hívassék össze. És minthogy ez meg nem történt, a bizotmány egy része, magát a néperdekek hívebb kifejezésének tekintvén, némi viszketeget áruult el, az országgyűlés irányában szerepet játszani az országban. És mondhatni, hogy e viszketeget a legtöbbször csak a Kossuth iránti hódolat mérsékelte, kinek nevét e heves vérűek az egekig emelték. Kossuth tekintélye nélkül ezen irányból utóbb némi veszély, legalább zavar fejlődhetett volna ki a fővárosban, melynek fontosságát a rendkívüli körülmények közt, mint alább látandjuk, az országgyűlés is elismerte, sőt talán túl is becsülte. —

Az országos
küldöttség el-
járása Bécs-
ben

Az országos küldöttség, mely 13 felső, 59 alsó házi tagból állott, s melyhez számos más törvényhozási tagokon kívül az országgyűlési ifjúságból is mintegy kétszázan csatlakoztak, épen azon pillanatokban érkezett meg Bécsben, midőn a német örökös tartományoknak, három napi habozás után, az alkotmány megadatása a császár által megígértetett. Udvari publicisták s más írók ugy adták elő a magyar küldöttségnek márczius 15-kén Bécsben megjelenését, hogy az a bécsieknek, kik alattomban Magyarországból izgattattak volna, segedelmére jött légyen az alkotmány kivívása végett. Ezen állítás megegyezésül elég csak arra figyelmeztetni, hogy nem a szabadelvű, hanem épen az udvari párt volt az, mely a felirat feljuthatását mind eddig késleltette; s a reformpárt

a legelső időt ragadta meg a felirat felküldésére, melyet az udvari párt ellenzése neki engedett. A bécsiek az alkotmány birtokának épen legelső örömmámorában kéjelegnek vala, midőn a küldöttséget vivő hajók kikötöttek. A boldog nép az öröm túlradásával üdvözölte a ezélban s törekvésben rokon magyarokat, kiknek különben is azon elismeréssel tartozott, hogy alkotmányos szabadságát elébb sürgették, mintsem azt maga csak említeni is merte volna nyilvánosan. A főherczeg nádor kocsiját, melyből a lovak kifogattak, magok a polgárok vonták be a császári lakba; a többi küldötteket tömérdek népesoportok kísérték szállásaikra. Útjokban ezer meg ezer éljen kiáltásokban tört ki a nép ajkain a viharos öröm. És midőn a küldöttek szállásaikon megérkeztek, beszédeket kívánt a néptömeg hallani a magyar szónokoktól. A tisztelet és hódolat különösen Kossuth személye iránt hártalan volt a polgárságban; mert Kossuth volt az, ki márcz. 3-kai beszéde által, melyben a bécsiek számára is alkotmányt kérni indítványozott, az ő tettejüket is felvillanyozta. A bécsiek e zajos örömnnyilvánítása s hódolata a magyar küldöttség iránt azonban nem annyira a személyeket, kiket egy kettő kivételével névszerint is alig ismert, mint inkább amaz erkölcsi erőt illette, melyet a szabadság magyar képviselőiben létezni megismertek. E nép, mely a politikai jog birtokának lélekemelő érzetét csak néhány nap óta ízlette meg, mintegy felbátorodva érezte magát a jogért és szabadságért rég küzdő s azt nagy mértékben is éldelő magyar nemzet e maroknyi küldötteinek megjelenése által. E szép, e fölséges jelenetben, midőn így a két szomszéd nemzet testvéri szeretetben s kölcsönös győzelemóhajtásban egyesült, világos tanúsága feküdt annak, hogy azon természetellenes viszony, mely egyik népnek a másik irányábani alárendeltetésén alapult, nem magának a bécsi népnek, hanem csak az önkényes hatalom kezelőinek vágyaiban s érdekeiben gyökerezett. Érezte e pillanatokban a bécsi nép, hogy ama szerenesétlen viszony csak a burokratia kényuralmának műve, s csak annak javára

1848.

szolgál, és hogy a külön népek istentől rendelt hivatása: egymás melletti függetlenség, kölcsönös jogtisztelet, kölcsönös segély és vetélkedés a jóllét és műveltség és szabadság áldásainak kifejtésében. A bécsi néptől annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólítva, a néphez többször szólott, hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar ígéreteiben, s megelégette a győzedelmet, mely ez ígélet által Magyarországnak biztosított.

Márcz. 16-ka.

A küldöttség más napon a király elejébe bocsáttatván, a főherczeg nádor, a felírást átnyujtva, megható beszédben kérte őt a nemzet kívánatának teljesítésére. Ferdinánd magyar nyelven s röviden válaszolt, miképen a magyar nemzet hűségi biztosítását köszöni, kívánságát mielőbb sikeríteni óhajtja; s miképen szeretett magyar nemzetében mindig bizott: úgy annak hűségére ezentúl is számot tart. A király válaszát megelégedve fogadta ugyan a küldöttség; de az által tulajdonképen még semmi sem volt megnyerve az ország számára. A küldöttség több tagjai tehát, kiknek az udvarhoz, személyes hitelöknél fogva, az ajtók nyitva álltak, ezen előnyt erélyesen felhasználni ügyekeztek a végre, hogy a fejedelmi család szívósabb tagjait s némely befolyásosabb udvari főurakat a kívánat jogossága, az engedés szüksége felől meggyőzzenek. E tekintetben István főherczegen kívül különösen gróf Széchenyi István s herczeg Eszterházy Pál tettek az ügynek hasznos szolgálatot. Ez utóbbik Lajos főherczegnél bebocsáttatást kérvén, midőn várakozásra intetett, élesen válaszolt: miképen most nem volna ideje, az udvari etiquette szabályaihoz ragaszkodni, midőn egy korona megtartásáról vagy elvesztéséről van szó.

A küldöttség többi tagjai, társaik ezen magán ügyekezetének daczára is, feszült aggodalomban töltötték a napot. A nemzet kívánatai, bár jogszerűségeket senki sem tagadhatta, az ud-

varnál sokáig ellenállásra találtak. Késő estig minduntalan változó hírek érkeztek az udvarból, melyek majd reményt, majd kétséget ébresztének. Most azt beszéltek, hogy egyik és másik főherceg izgat a magyarok követelései ellen; majd annak híre terjengett, hogy már a küldöttség tagjainak személyes bátorsága is veszélyben forog. A remény és aggály e hullámzásai közt a főherceg nádor híven beváltotta a nemzet képviselőinek adott szavát. Biztosítván újra is a küldöttséget, hogy ha az ország kívánatai megtagadtnának, hivataláról tüstént lemond, minden erejét megfeszítette, hogy a dynastia néhány tagjainak ellenzését legyőzze. Más nap reggel végre kielégítő süker koronázta a megfeszített törekvéseket: a királytól következő irat érkezett a nádorhoz:

«Kedves öcsém, főséges főherceg, Nádor ur!

«Azon alázatos felirásból, melyet Magyarországom rendei nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kívánságait, semmit nem kések, atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mind azon kívánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom Kedveltségednek: hogy miután Kedveltséged, mint az ország rendeinek egyhangu akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm, a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ezen országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalommal kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országbéli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni: Én a hű karok és rendeknek egy, a honi törvények értelmében független, felelős miniszterium alkotása iránti kívánságát elfogadni hajlandó vagyok; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmas egyéneket jelöljön ki; egy uttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok,

1848.

a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a *pragmatica sanctio* által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az országos felírásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielőbb terjesztessenek. Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elémbe terjesztett kívánatokra tett legfelsőbb válaszmot, az ország rendeinek tudomására. Bécs, bőjt-máshó 17-kén 1848. Aláírva: Ferdinánd s. k. »

A királyi leirat a nemzet kívánatának teljesen megfelelt: az ország független kormányzata, melynek feltétele alatt hívta meg a nemzet háromszáz év előtt a Habsburg nemzetséget a királyi székre, s melyért, a szerződéseket megszegett királyok kényuralmi törekvéseinek következtében, annyiszor és annyi vér folyt, valahára békésen, a törvényes formák szigorú korlátai közt ki lőn viva.

A nádor a királyi leirat következtében nyert hatalomnál fogva gróf Batthyáni Lajost, az eddigi országos ellenzék fejét, kit e célból már a királynak is megnevezett, még az napon miniszterelnökké nevezte s a miniszterium megalakításával bizta meg. A küldöttség még szinte az napon tért vissza Pozsonynak örömrában uszó lakosai közé.

A kedélyek Pozsonyban az által, hogy István főherczeg s nádor teljes hatalmu királyi helytartóvá, gr. Batthyáni Lajos pedig miniszterelnökké neveztetett, teljesen kielégítve lévén, az új miniszterelnök s maga az országgyűlés is első teendőjének tartá a fővárost, honnan idő közben némi nyugtalanító hírek érkeztek, megnyugtanni. E végre márcz. 18-kán gr. Keglevich Gábor főtárnokmester vezérlete alatt országos küldöttség indított meg a fővárosba, honnan a polgárság és egyetem kérelmeivel szinte az nap érkezett meg a kül-

A pesti küldöttség.

döttség Pozsonyba. A főváros küldöttségét azon rendkívüli megtisztelésben részesítette az alsó ház, hogy azt a maga ülésében határozta meghallgatni. Nehogy azonban a fővárosi csendbizottmány e megkülönböztetésből új okot merítsen, s buzditást lássson ama szerep folytatására, mely szerint magának a nemzeti mozgalom vezetésére nézve az országgyűlés irányában mintegy vetélytársi állást látszott igényelni: Kossuth, ki a küldöttségnek a ház megbízatából válaszolt, ahhoz igen komoly, mondhatni, kemény szavakat intézett. Kiemelvéen ugyanis a főváros rokonszenvét azon reformok iránt, melyeket az országgyűlés a maga feladatául kitűzött, s dicsérettel említvén a fővárosnak a szabadság megszilárdítására nélkülözhetlen rend fentartásában tanúsított buzgalmát: egyszersmind megczáfolni akarta ama véleményt is, mintha az országgyűlés már sükerrel koronázott cselekvéseire a pesti mozgalomtól vette volna a lökést; a jövőre pedig elejét akarta venni az országgyűlési működés túlszárnyalásának a főváros által. «Reményli, ugymond, Pest méltányolni fogja ama kijelentését, miszerint ő Pestet ugyan az ország szívének tartja, de mint törvényhozó utána nem indul; a magyar nemzet közös szabadságot, közös jogot akar; és e nemzet az ország egésze, nem pedig akár egy város, akár egy kaszta. Reméli, osztznak azon érzetben is, hogy itt csak az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsa felett intézkedni, s hogy e nemzet elég erős és hatalmas, eltiporni mindenkit, minden egyest, minden kasztát, s egyes municipiumot, melynek gondolatába jöhetne ellenszegülni.» Kijelenté egyébiránt, hogy most is épen azon tárgyakkal foglalkodik az országgyűlés, melyet a pesti petitio foglal magában. Kossuth e kemény nyilatkozata által kivált a pesti csendbizottmány elnöke, Nyáry Pál, érezte magát megsértetve. Ez volt aztán első forrása azon gyűlöletnek s ellenzéknek, melyet utóbb Nyáry végiglen, minden alkalommal tanúsított Kossuth irányában. Nevelte ezt benne a megsértett hiúság és ambitio ösztöne is, melynél fogva

1848. ő, tagadhatatlan, hasznos és erélyes működése után a fővárosban, miniszteri tárczára tartott számot. E vágya nem teljesedvén, a státustitkári hivatalt, melylyel megkináltatott, sem fogadta el; s utóbb, midőn az országgyűlés Pesten megnyittatott, az ellenzékhez csatlakozván, annak mind végiglen vezére lett.

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Miután a királyi resolutio, mely a felelős miniszterium felállításában megegyezett s a nádort a király távollétében a végrehajtó hatalom gyakorlatával felruházta, a nemzetnek mindent megadott, mit az Bécestől várt: azontúl az országgyűlésé lőn azon nagyszerű és nehéz feladat, hogy az új kormányrendszert, legalább is fő vonalaiban, törvény által megalapítsa; a szabadságba rendet hozzon, a nélkül hogy e rend kedvéért a szabadság bármely csekély részletét vagy biztosítását feláldozná. A törvényhozás tehát, e nagy feladat érzetében magát alkotmányozó gyűléssé alakította. Miután a nemzet önrendelkezési joga saját sorsa felett kivíva, s ama jogok, melyek eddig egyes osztályok birtokában léteztek, az összes nép tulajdonául minden osztályra kiterjesztve lettek: e két nagy elv gyúpontjából folytak ki a teendők, mik az életbe léptetett köz és magán jog biztosítására megkívántattak. De mindenek előtt lehetetlen volt az ország rendének nem érezniök, hogy most, midőn a képviselvényi jog minden osztálynak tulajdonává lett, midőn a demokratiai elvek teljes diadalt ültek: ők, egyedül az arisztokrátiának kifolyásai, szerénytelenség nélkül nem intézhetnek mindezekben az összes nemzet sorsa felett. Elosztatni azonban e rendi országgyűlést s a népképviselvény alapján újat összehívni, míg a miniszterium meg nem alakul s át nem veszi a kor-

Az országgyűlésnek mint alkotmányozónak működési.

1848. mányzatot, nemcsak veszélyes, hanem egyáltalában lehetetlen is volt volna, minthogy a népképviselőtről s annak szervezőtől törvény még nem létezett. Ez okokból határozattá lőn: hogy e rendi országgyűlés csak azokra terjeszse ki működését, mik az új kormányrendszer életbe léptetésére, a nemzeti szabadság és függetlenség s az eddig jogtalan néposztályok újdön nyert jogainak biztosítására mulhatatlanul törvénybe igtatandók. A népképviselő hiányának némi pótlásául addig is, míg ezen országgyűlés e szükséges törvények megalkotása végett működni kénytelen, a városi és egyházi képviselők szintoly teljes szavazati joggal ruháztattak fel, minővel a megyei követek birtak.

Ez irányban indulván működéseiben a törvényhozás, míg egy részről a miniszterium s a népképviselő szervezésének bővebb megvitatást igénylő nagy munkája folyamatban volt: a már különben is eléggé megvitatott köz- és magánjogi reformok tárgyában számos törvényjavaslatok terjesztettek a király elébe.

Közös teher-
viselés; urbér
és tized meg-
szűntetése.

Ugyanis, a nemesi privilegiumok s a hűbéri viszonyok eltörlésének elve kimondatván, a közös teherviselésről, az urbér és papi tized megszüntetéséről minden hosszú vitatkozás és ellenzés nélkül megalkottattak a törvényjavaslatok. Az urbért illetőleg: az eddig gyakorlatban volt jobbágyi szolgálatok és fizetések örökre eltöröltettek; a magán földesurak kármentesítése a nemzeti becsület védpaizsa alá helyeztetvén, az állam által eszközlendőnek határozottatott; a kármentesítés elveinek s részleteinek kidolgozása azonban a jövő országgyűlésre halasztatott. Nehogy pedig akkor, midőn a birtokjog a nép alsó osztályainak számára biztosítatik, az urbéri viszonyok megszüntetése által különben is, egy időre legalább, nagy rázkodást szenvedett nemesi osztály vagyoniilag roskadásnak induljon: a földes urak adóssági tőkájének felmondhatása egy később alkotandó törvény intézkedéseig függesztetett; végre, a vagyoni viszonyaikban megingatott földbirtokosok kedélyének megnyugtató végett, a jövő ország-

gyűlés által szervezendő hitelintézet felállítására eleve is fél millió forint tűzetett ki.

A tized tekintetében, a főpapság is meghozta a haza nyugalmaért a tőle igényelt áldozatot: Lonovics, Rudnyánszky s a többi püspökök önként lemondtak az egyház által birt tized jogáról. Viszont a főpapok ama kívánata, miszerint az ország a kisebb rendű papságról, melynek egy része a tized elvesztése által élelmi eszközeitől megfosztatott, gondoskodik, minden oldalról méltánylással fogadtatott. Hasonlóképp azon magán családoknak is, melyek a papi tizednek akár örök bérlet akár királyi adomány által birtokában vannak, kárpótlás ígértetett.

A nép nyugalma e nagy fontosságú magánjogi reformok által biztosítván, az új kormányzat szervezését illető munkálatok folytában több közjogi reformok iránt is megkészítettek a törvényjavaslatok. E tekintetben különösen méltók említésre az Erdélylyeli uniót, a városok rendezését, a nemzetőrséget s a sajtót illető törvényjavaslatok. Az elsőre nézve, a törvényhozás elvileg kimondta ugyan az Erdélylyeli egyesülést; de méltányolván e tartománynak szinte életben lévő alkotmányos jogait, szükségesnek látta, hogy az anyaország törvénye a tartomány országgyűlésén is önkéntes elfogadást nyerjen. E végre a király egy felirat által megkérgetett, hogy Erdélynek, az unio feletti nyilatkozhatása végett, azonnal hirdessen országgyűlést.

Az Erdélylyeli unio.

A városok rendezésének kérdése, mely már több országgyűlés alatt oly heves vitáknak szolgált tárgyául, az általános népképvisélet felállításának következtében, mind azon nehézségektől megszabadulván, melyeket eddig azoknak a középonti kormánynyali kapcsolata és törvényhozási képvisellete okozott, — a municipalis jog elvei szerint foglaltatott az új törvényjavaslatba. A választási jogot illető pont azonban egy váratlan, sajnos eseménynek lett forrásává. E jogot ugyanis, bár némi census mellett, de igen széles alapra fektette a javaslat, minden tekintet nélkül a valláskülönbségre, miszerint

A városi ügy.

1848. az a zsidóknak is megadatott a mennyire a többi szükséges qualificatiókkal bírtak. A vak hit és szükkeblű elfogultság e törvényjavaslatot azonnal ürügyül használta, kiönteni gyűlöletét a zsidókra, kik az ország átalakulását a magok törvényen kívüli, elnyomott állapotára nézve is a megváltás napja gyanánt üdvezelvén, a mozgalmakat buzgó részvéttel s meleg rokonszenvvel kísérték. Pozsony iparosainak előítéletes, alsóbb osztályai, melyek az ügyes izraeliták szaporodtát és gyarapodását a városban már rég kancsal szemmel nézték, nem tűrhették, hogy azok e törvény által velök egyaránt jogosíttatnak, márczius 19-ke és 20-ka estvéjén dühös csoportokban támadták meg a zsidók lakjait, vagyonukat szétrombolták, személyeiket vad bántalmakkal illették. Csak fegyveres erő fékezhetette meg az előítélet és szennyes érdekszülte gyűlölet vérengző kitérését; mely alkalommal az országgyűlési ifjuság a rend helyreállításában bátorságának s elfogulatlan emberszeretetének szép jeleit adta. De fájdalom, ezen vad kihágásokon kívül még más alakban is kitört a zsidók elleni gyűlölet. Pozsony lakosainak egy része nem szégyenlette, a maga számára megtágitott szabadság gyakorlatát más embertársai, különben is elnyomott, osztályának üldözésére fordítani. Gyülekezetet tartottak, melyben a zsidókat régi városnegyedökre visszaszoríttatni, a házalló kereskedéstől eltiltatni kívánták, s több ily szellemű végzéseket hoztak. E jelenetek, Pozsony példájára, több más helyeken is feltűnedeztek. Különösen Székesfehérvárott, Nagyszombatban, sőt még Pesten is különféle üldözések tárgyaivá lettek Izrael megvetett maradékai. A fővárosban a polgárság vonakodott őket a maga nemzetőri soraiba befogadni. Az ifjuságból alkotott nemzetőri osztály megnyitotta ugyan nekik a maga századait; de oly nagy mértékben nyilatkozott irántok a polgárok ellenszenve, hogy, a közcsend megőrzése tekintetéből, utóbb is ki kellett venni a fegyvert kezeikből. Ezen s hasonló jelenetek fájdalommal töltötték el minden emberbarátot. Az országgyűlés fennen kárhóztatta az elfogult szükkeblűséget

A zsidók
üldözése.

nem különben, mint a bűnös esendháborításokat; de a nyilatkozott ellenszenv következtében, a közbéke fentartása végett, a városi törvényben kitörülte ama záradékot, mely a választási jogot valláskülönbség nélkül megadta a lakosoknak, s csak a törvényesen bevett vallások régi kifejezésére szorított; az igazság kiszolgáltatását a zsidók irányában a jövő országgyűlésnek hagyván feladatául.

A zsidók üldözésében több helytt támadt zavargások az ország általános békéje iránt is mély aggodalommal töltötték el a törvényhozó testületet. Mert körültekintve a hazai állapotok tömkelegében, lehetetlen volt nem látni, hogy itt a sokáig szolgaságban tartott parasztság, amott a különféle nemzetiségi féltékenységek és rivalitások, melyek több évek folytán mesterségesen szitogattattak, oly gyuananyagot rejtenek kebelökben, melynek fellobbanása veszélyt hozhat az országra. Még ugyan, ama néhány helyen kitört zsidóüldözést kivéve, mindenütt béke és nyugalom uralkodott a hazában s kapcsolt részeiben. A parasztok hála és örömmel fogadták az átalakulás nagy jótéteményeit. A nem rég vizzályba merült nemzetiségek a közszabadság új napjának sugáiraiban melengözve, kibékülni látszottak. A horvát követek a többi rendekkel teljes egyetértésben voltak, s a nem rég lefolyt Zágráb megyei közgyűlés rokonszenvét nyilvánítá az országgyűlés eljárása felett. A szerb nemzet részéről Rajasics, karlóczai érsek, magyar nemzeti színű cocárdával felékesítve, derült meglegedést sugárzó arezczal, vett részt a Bécsben járt küldöttségben. A közesendet az ország hatáiraiban mindenütt ugy a parasztság, mint a külön nemzetiségek kebelében, legfőlebb a nagy események feletti lelkesedés, a nyert polgári jogok feletti öröm zaja, de még semmi rosz szenvedély nem, zavarta meg. Rosz akaratú, a zavarban aljas önérdekeket hajhászó izgatók mindazáltal nálunk sem hiányzottak. A helységeken több helytt tűntek fel ilyféle gonosz lelkű izgatók, kik a parasztokat volt földes uraik megtámadására ingerelték. A sajtó tényleges felszabadulása után Pesten és

1848. Pozsonyban némely röpiratok jelentek meg, melyekben az izgatás a tulajdon eszméjének ostromlásáig terjedt. Mind ennek még nem volt ugyan látható hatása a közörmében. A törvényhozó testület mélyebb lelkű tagjainak kedélyét mindazáltal borús sejtelmek s titkos aggodalmak nyugtalanították, melyek munkálkodásaikra is látható hatást gyakoroltak. Különösen észrevehető ezen aggodalom nyoma a nemzetőrséget és sajtószabadságot illető tanácskozmányok s törvényjavaslatokban. A nemzetőrségi törvény tárgyalása alatt azon szakasz, mely a nemzetőrségbe felveendő egyének qualificációjáról intézkedik, az új nagy események óta nem tapasztalt keserűséget idézett elő a különböző véleményszínzetekben. A volt conservativok, sőt a volt ellenzékiek egy része is a felémelt censusban kereste ezen institutióknak, mely a nép kezébe fegyvert adott, biztosítását a visszaélések ellen. Sokan magát a nemzetőrségi intézet czélszerűségét is kérdésbe tették, sajtószabadság körülményeink között. A reactionnak volt-e már ez gyenge fuvallata, vagy csak a hazafias aggodalmak őszinte következménye? — bizonytalan. Csak Kossuthnak ama czáfolata vetett véget e vitatkozásnak, melylyel a tényre utalt, miszerint a nemzetőrség a főváros példája szerint az országban már mindenütt tényleg fenáll, s a fegyvert attól visszavenni nem volna könnyű dolog.

Még világosabban kifejezték az ország rendei a szabadságosi visszaélhetés miatti félelmöket az új sajtótörvényben. E tárgyra nézve még a legszabadelvűebbek többsége is akként gondolkodott, hogy miután a röpiratok általi izgatások már is szaporodnak, s a sajtóban ugy a féktelenség, mint az álarozos reactio éles fegyvert emelhet a szabadság fiatal növénye ellen, igen óvatos, előrelátó törvényekre van szükségünk. Igénylé ezt különösen még az is, hogy a censura megszüntetése óta nem csak magyar és német, hanem szerb, illyr, s más szláv nyelvű írók is mind többen kezdtek fellépni a napi sajtó terén, kiknek működése a nyelvökbeni járatlanság miatt ismeretlen maradt a magyar közönség előtt. Attól lehetett

tartani, hogy a kissé lecsilapult nemzetiségi viszály, kivált ha netalán még a reactio által is alattomban szítogattatnék, az igen szabadon mozogható, kemény repressiv törvények által nem korlátozott sajtóban, a még rendezetlen állapotok közt, a közbékére nézve kétszeres veszélylyel feltámadhat. Ezen okokból a törvényhozás inkább csak a censurát akarta eltörölni, mint tényleg szabaddá tenni a sajtót. A törvényjavaslat készítésével Szemere Bertalan bízott meg. És ő teljesen megfelelt munkálatával a törvényhozók aggodalmainak. A napi sajtót, mi legveszélyesebbé válhatott, különösen lenyűgözte, oly nagy pénzbeli biztosítékot (20,000 forintot) kívánván a folyóiratok kiadóitól, hogy azok e szerint csak a vagyonosabb osztályok körére szorultak volna. A vétségekre hozott büntetések is szerfelett súlyosak, a vétségi esetek pedig határozatlanok valának. A királytól a legkisebb tisztviselőig, az országgyűléstől a legkisebb hatósági testületig, minden súlyos büntetések által védve volt benne a sajtó megtámadásai ellen. Kétseget nem szenved, hogy azon ideiglenes sajtószabályok, melyeket a helytartótanács a márczius 15-két követő napokban a fővárosban közzé tett, a sajtónak szabadabb mozgást engedtek, mint az országgyűlés által elfogadott Szemere-féle törvényjavaslat.

E törvényjavaslat márcz. 22-kén érkezett le a fővárosba, s miként előre látható volt, ingerültséget okozott. A fővárosi közönség s különösen a már 63, jobbára fiatal tagokból álló középponti esendbizottmány, általában véve forradalmibb szellemű volt, mintsem az országgyűlés eljárásával megelégedhetett volna. Az ország újjáalakulásának processusában annyira túlbeesülték a tőlök eredt pesti mozgalmak fontosságát, hogy még a higgadtnak látszó Nyáry Pál is azt mondta egyebek közt a fővárosban járt országgyűlési küldöttséghez intézett beszédében, hogy « sokat és nagyszerűt láthattak a nemzet képviselői; de nem látták a legfontosabbat, a márczius 15-kei pesti mozgalmat. » Ily véleményben lévén, bár az országgyűlés Pozsonyban járt követeiknek kijelentette, hogy csak rövid

1848.

napokig maradván még együtt, kívánságuknak a gyűlés áttétele iránt a fővárosba, nem lehet megfelelni, ők még sem szüntek meg követelni, hogy a törvényhozás e rövid napokra is Pestre költözzék le. Ugy vélekedtek, hogy a közjogi új organisatio a fővárosi közvélemény súlybavetése nélkül nem fog helyesen, az új kor kívánalmai szerint végrehajtatni azon törvényhozási testület által, melynek tagjai, azon kívül hogy jobbára csak a nemesi osztályt képviselik, nagy részben még a nem rég minden reformnak útját állott conservatív párt soraiból eredtek. Kivánták az országgyűlés lejtőtét, mert azt hitték, hogy miután e törvényhozó karnak a szükséges új kormányzati és képviseleti szervezet megalkotása végett még hetekig együtt kell maradnia, az oly élénk szabadságérzetű főváros közvéleményének befolyása alatt a törvényhozó testület azon részei is jobb irányt nyerendnek, melyek nem a szabadelvű elem kifolyásai s képviselői s melyek, mint egy főrendi ülésben gróf Széchen Antal, márczius 18-kán kijelentette, « az új viszonyokat, miután a királytól is jóváhagyattak, tisztelik ugyan, s egyéni nézeteiket önmegadással alárendelik, de meggyőződéseikről le nem mondtak. » És bár e szerint a törvényhozó kar ezen része az átalakulásnak gátot már nem vehetett, s egészen szenvedőleg viselte magát: a pesti közvélemény mégis, mint a vőlegény bajjal szerzett jegyesére, igen féltékeny volt az újdön szabadságra. Ezen érzeményből eredt Pálffy Albert szerkesztése alatt azon új napi lap is, mely « Márczius tizenötödike » czime mellett e jelszót viselte homlokán: « Nem kell táblabíró-politika. » E szellem, ez irány pedig most annál hatalmasabb volt a fővárosban, minthogy ott minden ellenkező vélemény teljesen megszűnt létezni, vagy legalább nyilatkozni. A hírlapokban nem csekélyebb volt az átváltozás, mint a köz dolgokban. A «Budapesti Híradó», a conservatívok fő lapja komoran letette régi zászlaját, s mint befejezett tényt fogadta el az új állapotot. A « Nemzeti Újság », mely nevének egyáltalában meg nem felelve, eddig a conservatívok legszélsőbb szárnyát s a

papi érdekeket képviselte, most a győzedelmes elvek legtúlzóbb bajnokává avatta fel magát. Legmérsékeltebb volt még a « Pesti Hirlap », az ellenzék régi fő organuma. A német lapok is kivétel nélkül a radikál átalakulás zászlaját tűzték ki homlokukra.

A főváros e szellemi állapotában lehetetlen volt az új sajtótörvényjavaslatnak élénk ingerültséget nem okoznia. Még a vármegye gyűlése is erélyes felirást intézett ellene a miniszterelnökhöz. A esendbizottmány pedig, mely márczius 15-ke óta kizárólag kezelte a városi hatóságot, nem csak feliratban kérte meg a miniszterelnököt, hogy oda hasson, miszerint a sajtótörvény a kor igényeihez képest kijavíttassék, hanem egy tagját, Pulszky Ferenczet, követségben is felküldé Pozsonyba, hogy a miniszterelnököt személyesen tudósítaná a fővárosnak e tárgyban közvéleményéről. Az ifjuság e küldöttség előadásának a maga részéről súlyosabb nyomatékot adni szándékozván, a sajtótörvényt a városház terén, mely most « Szabadság terére » kereszteltetett át, a nagy tömegben összecsoportozott nép helyeslő buzditásai közt megégette. A tüntetésnek hatása lett. A sajtótörvény minden tekintetben megszelídítve és szabadabb szellembe öntve terjesztetett a királyi szentesítés alá.

Mennél több aggodalmat s tartózkodást mutattak az országrendei a szabadsággi visszaélhetés miatt a nemzetőrségi és sajtói törvényjavaslatokban: annál szabadabb szellemet tüntettek ki a népképviseltről szóló törvényben. A suffrage universel, mely a francia új republikai alkotmány egyik alapkövét tette, nálunk nem lőn ugyan elfogadva; a választói jog mindazáltal oly széles alapra fektetett hogy, ha az országnak s kapcsolt részeinek tizenöt millió lakos után összes nagykoru férfi osztályát három és fél millióra számítjuk: a megállapított qualificatio szerint a választói joggal felruházottak e számnak legalább is felét tették. A qualificatio, miként az a következő országgyűlési választásra nézve ideiglenesen megállapított, következő vala: A politikai jogél-

A népképvisel-
leti törvény-
javaslat.

vezetet bírják mind azok: 1. Kik annak a megyékben és szabad kerületekben eddig is birtokában voltak. 2. Az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszületett vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai sem gyámi sem gazdai hatalom alatt nem lévő férfi lakosai, a törvényesen bevett vállások különbsége nélkül: a) kik a városokban 300 forint értékű házat vagy földet —; más községekben, eddigi urbéri értelemben vett egynegyed telket, tehát hat holdat bírnak; b) kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak, műhelylyel, gyárral, vagy kereskedési teleppel bírnak; c) kik, a mennyiben a fentebbi osztályokba nem tartoznak, 100 forint évenkénti állandó, biztos jövedelmet kimutatni képesek; d) jövedelmiökre való tekintet nélkül a tudorok, orvosok, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a m. akadémia tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók. Választhatóknak pedig határozottak mind azok, kik választók, legalább 24 évesek s a törvényhozási nyelvet, a magyart, tudják. A képviselők száma, Erdélyen kívül, összesen 377-re tétetett; e számból Horvátország három megyéjére 18, a horvát határőrvidékre 8, a szerémi végvidékre 3, a bánsági végvidékre szintannyi esett; Erdélynek azon esetre, ha csatlakozni fog, összesen 66 képviselő juttatott; s ekként az összes képviselők száma, Erdélylyel együtt, 443-ra határozottatott, miszerint mintegy 33,000 lélekre, s körülbelül 5—6000 választóra esett egy képviselő.

Mi a törvényhozást illeti: a megalkotott törvénynek főbb pontjai következők: országgyűlés évenként és pedig Pesten tartatik; a képviselők három évre választatnak; a királynak joga van a törvényhozó kart a három év eltelte előtt is feloszlatni s új képviselőválasztást hirdetni; de ekkor a legközelebbi ülésnek három hónap alatt meg kell tartatni; az évi ülés az utolsó évről számadásnak s a következő évi költségvetésnek a miniszterium általi előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt el nem oszlathatik. Elnököt

s másodelnököt a főrendi táblához (melynek szervezése a jövőre halasztatott) a király nevez; a képviselő tábla évenként maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

Legfontosabb azonban minden közjogi törvényjavaslatok között az volt, mely a rendkívüli napok eredményeinek legbecsesbikét magában foglalta, a nemzet s fejedelem közti viszonyokat új formákba öntötte, az ország kormányzatát gyökeresen átalakította: a független, felelős miniszteriumról szóló törvényjavaslat. Mi előtt ennek előadásába bocsátkoznánk, úgy hiszszük, nem lesz felesleges, bár röviden, azokat visszaidéznünk az olvasó emlékezetébe, mikből kiviláglik, hogy ama nemzeti jog, mely e törvényjavaslatba foglaltatott, nem új nyeresmény, mint minő volt például a német örökös tartományok új kormányrendszere; hanem számtalan régi s újabb szerződések s törvények szerint, századok óta kétségbevonhatlan tulajdona volt a nemzetnek. Rövidség kedvéért, ama szerződésekre figyelmeztetjük az olvasót, melyeket a nemzet 1526-ban I. Ferdinánddal, midőn őt a királyi székre önként meghívta, 1608-ban Rudolf és II. Mátyás királyokkal, 1687-ben a trónörökösödés iránt I. Leopolddal, 1723-ban az úgy nevezett *pragmatica sanctio*ban a leányági trónöröklés iránt III. Károlylyal kötött; és csak az 1790-ki 10-dik törvénycikket idézzük, mely így szól: « A karok és rendek alázas felterjesztésére ő Fölsége megismerni méltóztatott, hogy bár a fölséges osztrák háznak az 1723-ki 1-ső és 2-dik törvénycikk által Magyarországbán és kapcsolt részeiben megállapított leányági trónörökösödése ugyanazon fejedelmet illeti, melyet, a megállapított örökösödési rend szerint, elválaszthatlanul s feloszthatlanul birandó többi örökös, Németországban s azon kívül fekvő országaiban s tartományaiban: Magyarországbán mindazáltal, kapcsolt részeivel együtt, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve (odaértve minden kormányzókat) független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem saját megállással és alkotmányával biró; minél fogva a törvényesen megkoroná-

A felelős miniszteri kormányzatróli törvényjavaslat.

1848. zott királya, tehát ő Fölsége és utódai által is, saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módja szerint kormányzandó, miként azt már az 1715-ki 3-dik és az 1741-ki 8-dik és 11-dik törvények megszabják. »

Ezen önállóság s független alkotmányosság birtokában, kétségbevonhatatlan joga volt a nemzetnek dicasterialis kormányzati formáját, a fejedelem megegyeztével, s a nélkül hogy a közte s a német örökös tartományok közt létező kapcsolat sértetnék, felelős miniszteri kormányformával felelesérlni. Királyával, ezen átalakítás következtében, a kormányzatra nézve új jogviszonyba lépett ugyan a nemzet; de a dynastiával az öröködsre nézve, s a német örökös tartományokkal a fejedelem egysége s azonsága tekintetében csak a régi szerződések s törvények által meghatározott jog és kapcsolati viszonyban maradt. Mert mind azon befolyás, melyet a bécsi német kormány magának eddig az ország némi ügyeiben eltulajdonított, s melyet az új törvény megszüntetett, miként az idézett 1790-ki törvényből czáfolhatlanul kitűnik, csak törvényellenes jogbitorlás volt.

E jogbitorlástól, mely a mult időkben világos törvények ellenére csempésztetett be az ország kormányába, a jövőre is igen óvakodnia kellett a nemzetnek; mert bár a német örökös tártományok is alkotmányt s felelős miniszteriumot nyertek, e miniszterium összeállítása után, melyben Kolowrat, Colloredo, Fiquelmont, s a kényuralom más régi eszközei és a szabadság örökös ellenségei vették át a kormányzatot, kételkedni egy perczig sem lehetett többé, hogy Bécsben az alkotmány s felelős miniszterium tekintetében csak játék üzetik a politikailag fejletlen néppel, s hogy a kényuralmi reactio nem késendik megkezdeni ármányos működését. Ösztönszerűleg érezte ennél fogva a törvényhozó testület, hogy a király előleges megegyeztével elhatározott átalakulásnak, vagy, ha úgy nevezni akarjuk, békés forradalomnak záloga a felelős miniszteriumról szóló törvényben lesz letéve; és hogy, ha ármány vagy hatalom még valaha

megkísérteni akarná, a nemzet önálló, független kormányzatán csorbát ejteni, az különösen e törvény terén fogna történni. A törvényhozók tehát oly világossá s határozottá kívánták tenni e törvényt, hogy ahhoz a jövőben semmi balmagyarázat, semmi kétség ne férhessen. Kimondatott benne, hogy a király távollétében a nádor, mint annak helytartója, felelős miniszterek által gyakorlandja a végrehajtó hatalmat, teljes épségében fentartva mindazáltal a birodalommal kapcsolatot. Ezen elv nélkül a felelős miniszterium sem volt volna képes megörzeni az ország függetlenségét. Mert különben az ország egy perczig sem lett volna biztosítva az ellen, hogy a fejedelem ne a tőle távol lévő nemzeti miniszterium, hanem idegen tanácsosok befolyása szerint kormányozzon, kiknek mindennemű ármányra, az új intézmények aláásására szabad kéz engedtetett volna mind azon tárgyakban, melyekben a miniszterium maga nem határozhat, s királyi hozzájárulást, megegyezést kérni köteles. Három százados keserű tapasztalatból tudta a nemzet, mennyire megcsökken lassankint a nemzeti kormány hatósága, ha a király idegen tanácsosoktól környezve, az országon kívül lakik. Ez volt a multban legbővebb forrása a nemzeti sérelmeknek; s ezen hatalom átruházása nélkül a jövőben is rövid időn kétségtelenül, a felelős miniszterium mellett is, vagy mult sorára jutott volna a nemzet, vagy azon képtelen állapot fejlődött volna ki, hogy a király örökös viszályban legyen a maga miniszteriumával. Egyenesen a királynak tartatott fenn mindazáltal, annak távollétében is, a kegyelmezési jog gyakorlata, az ország zászlósainak s egyházi fejeinek kinevezése, címek és rendek osztása; hasonlókép a katonai főtisztek kinevezése, s a magyar hadseregnek az országon kívüli alkalmazása, a személye körül lévő magyar miniszter ellenjegyzése mellett. A törvényhozás továbbá nem elégedett meg azzal, hogy a miniszteriumnak minden egyes ágát külön megnevezze; hanem egyenként megnevezte azon kormánytestületeket is, melyeknek hatósága most az egyik vagy másik

1848.

miniszteriumra szállott. A bécsi kabinet ezer esellel élt a multban a törvények meghíúsítására. Nehogy tehát valamely elébbi kormánytest hatáskörét a miniszteriumtól valamikép eltagadja, kicsinyesnek látszó gonddal szabatott meg annak összes köre. Van mindazáltal egy pont e törvényben, mely annak gyöngé oldalát teszi, s ez: az országnak külügyekbeni képviselése. A király személye mellé ugyanis egy úgy nevezett külügyi miniszter rendeltetett oly meghatározással, hogy mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviselje. E rendelkezés az országnak általánosan kimondott kormányzati függetlenségével némi ellentétben állott. Meg kell ugyan vallani, hogy ama kapcsolat következtében, melyben hazánk a tulajdonképeni osztrák birodalommal állott, teljes elszakadás nélkül lehetetlen volt külügyeinket egészen függetlenül intéznünk, s csak arra kellett szorítkozni, hogy illető miniszterünk, az osztrák miniszterrel egyetértve, igazgassa hazánk s a birodalom közös külügyeit. Meg kell vallani azt is, hogy a képzelhető feladatok legsúlyosabbika volt, a két, egymástól különben független kormányu állam külügyeit mindig egyértelműleg s akként intézni, miként azoknak külön érdekei kívánták. Azonban, ha ezt általában lehetségesnek tekintjük is; — mi csak azon esetben az, ha a bécsi miniszterium is valóban szabadelvű, alkotmányos kormánynyá fejlődik; — e törvény mégis igen hiányos, határozatlan maradt. Azon kérdéseket, melyeknek e bonyolódott helyzetből okvetetlenül kifejlődni kellett, elintézni, csak kísérletet sem tett törvényhozásunk. Például, azon esetekről, melyekben a magyar s osztrák külügyi miniszterek közt véleményben vagy épen irányban különbség támadna, említés sem tétetett. Ily esetekben ki legyen az arbiter, s általában a két miniszter közül melyik legyen a cselekvő, melyik az ellenőr, miként osztassanak fel köztök a külügyi viszonyok külön ágazatai? — s több eféle kérdések mind megfejtetlenül maradtak. Ezekre nézve természetesen egyik

állam sem intézkedhetett egyoldalúlag s csak kölcsönös alkudozások és szerződések szerint lehetett volna megállapítani a szabályokat. És hogy ez azonnal nem történt, mindenestre sajnálatos hibának tekintendő, melyet csak az menthet némileg, hogy a legfontosabb belügyeknek is roppant halmaza várt intézkedésre, és hogy e súlyos kérdések utóbb, a két kormány megerősödté után, az illető két törvényhozó test befolyásával könnyebben megfejthetőeknek tekintettek. — A miniszterium egyéb viszonyai, kötelességei, hatásköre s felelőssége stb. az Európában közönségesen uralkodó elvek szerint rendeztetek. Sajátságos csak az fordul még benne elő, hogy az ország közügyei feletti értekezés, *codificatio* stb. végett, a nádor vagy miniszterelnök előlülése alatt munkálkodandó álladalmi tanács állíttatott fel. Ezen eszme az országban létezett francia iskolának találmánya volt, mely a miniszterium felállítását a maga elvei győzedelmének tekintette, s azzal együtt a maga kedvencz tanát, a centralisatiót is megalapítani ügyekezett.

A végrehajtó hatalom gyakorlatának központosítását némi mértékben már maga a felelős miniszterium eszméje is szükségkép feltételezte. Ebből természetesen következett, hogy az ország vármegyei municipalis szerkezetét is, mely eddigi alakjában minden centralisatiót s miniszteri felelősséget lehetetlenné tett volna, meg kellett változtatni. A centralisták, — bár mérsékeltebb részök ekként nyilatkozott a Pesti Hirlapban: «centralisálni a nagy dolgokat, nem centralisálni a kicsinyeket; meghagyni a helyi érdekek szabad nyilatkozatait, de azokat a közérdek számára hasznosítani» — a centralisták, mondom, a felelős miniszteriumot tartván az alkotmány legerősebb garantiájának, a jövőre semmi fontosságot nem tulajdonítottak a megyei szerkezetnek, s azt minden meggondolás nélkül hajlandók voltak eltörölni. Voltak azonban sokan, kik akár kegyeletes emlékezetből ezen intézet iránt, melynek a lefolyt súlyos idők viszontagságai közt egyedül köszönhattük alkotmányosságunknak, csak annyira is,

A megyei rendszer összehangzásba tétele a miniszteri kormányrendszerrel.

mennyire létezett, fenmaradását; akár a centralisatio mérseklése végett, akár végre gondos előrelátásból, a jövőnek még kitorhető zivatarai ellen ezen intézetben keresve védelmet, azt a mennyire csak a felelős miniszterium mellett fenmaradhat, a jövőre is fentartani óhajtották. Az országgyűlésen hosszú s érdekes vitatkozás folyt a két vélemény-színezetűek között a megyei rendszernek a miniszterialis rendszerrel megegyeztetése s képviseleti alpra állítása felett, melyről a törvényjavaslatot Kossuth dolgozta ki. A megyei municipiumot tulajdonképen a nemesség összesége alkotta, s a hatóságot a nemesség közgyűlései gyakorolták. A megyei tisztviselők csak végrehajtói voltak a közgyűlés határozatainak. Az lőn tehát a kérdés: a nemesek mindnyájan megtartsák-e, addig is, míg a megyék a jövő országgyűlésen újonnan szerveztetnek, szavazati jogukat, vagy mint az ország többi polgárai, ők is csak községenként választandó küldöttek által képviseltessenek a megyei közgyűléseken? Azoknak, kik régi alakjukban kívánták fentartani a megyéket, Kossuth czáfolhatatlanul megmutatta, hogy ez lehetetlen.

« Az ellenkező véleményűek, ugymond, ám kísértsék meg a törvények végrehajtását tisztán nemesekből álló gyűlésekkel. Hoztunk törvényeket, melyek a nép irányában jótekonnyak, s a végrehajtást oly megyére akarják bizni, mely nemesekből áll. Ez rossz számítás; ezzel a nemesség lesz semmivé téve, személyére s vagyonára nézve veszélyeztetve..... Itt a közteherviselés iránti törvény; ehhez a miniszteriumnak kulcsot kell dolgozni, s hogy ezt tehesse, a megyére szorul, attól nyeri adatait. S ha ezen kulcs-kidolgozás alapja, a revelatio, a nemesség kezében lesz: nem szenved kétséget, hogy oly munka fog dolgoztatni, mely talán mindent veszélyeztet, s én ez esetben borzadok attól, a mi a nemességre vár. » Által meg még más törvényekre is, kitüntetve mindeniknél, hogy a demokratikus irányu törvényt arisztokratikus testület veszély nélkül végre nem hajthatja. E végre a megyét is azonnal képviseleti alpra kívánja fektetni. Eltörlni azonban nem akarja

a centralistákkal az ó intézetet. Centralisatiót ő nem akar; oly státusból, hol centralisatio volna, számkivetné magát, neki oly szerkezet kell, hol a szabadság, ha egy szögletben elnyomatik, a másokban újra felemelkedjék; hol az egyén, a család, a község a maga körében mindegyik szabadon mozogjon. Ő, ugymond, szerelmes a municipalis szabad szerkezetbe ugyannyira, hogy mintsem a megye megszűnjék, készebb inkább a miniszterialis törvény megbuktatására törekedni. Ő tehát a miniszterium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint épen annyira, hogy mellette a municipium megélhessen; de ezt úgy kívánja rendezni, hogy amazt az igazgatásban ne gátolja. « Az európai státustudomány kétségbevonja, hogy felelős miniszterium összeférhessen szabad departementalis rendszerrel; ő pedig, ugymond, mint isten lételéről, épen oly erősen meg van győződve, hogy e kettő összeegyeztethető, csak minden hatalomnak saját körében annyi hatóság s önállás adassék, hogy a felsőbbek által el ne nyomassék, de ellenben a felsőség törvényes intézkedéseit ne gátolja. A szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az úgy nevezett « Zu viel regieren ». A hol a municipiumok önálló hatósággal nincsenek felruházva, okvetlenül ezen rendszer lép be, s el fognak nyomatni. A parlamentaris kormánynyal tehát nem csak a községi, de a departementalis rendszert is össze lehet és kell egyeztetni; s ha ennek kulcsát eddig föl nem találták, ő fogja azt feltalálni.» Tüzétől a megyei rendszerhez ragaszkodásában annyira elragadtatott, hogy egyebek közt azt mondaná: « esküszik istenre, ki a jelen mozgalmakat vezet, hogy a mely perczen ez országnak municipalis szabadsága nem lesz, ő megszűnik annak polgára lenni. »

Széchenyi, bár a megyéket s azokkal a nemességet már nemzetiségi szempontból is fenn akarta tartani; a rendezést mindazáltal a jövő országgyűlésre kívánta halasztatni. A két miniszterjelölt közt oly nagy lett az összeütközés, hogy Batthyáni, miniszterelnök, kénytelennek látta magát kijelenteni,

miszerint ha e tárgyban, melyet ő is életkérdésnek tart, a két miniszteri jelölt ellenkező véleménye ki nem egyenlítették s egyezés nem létesül, egyik vagy másiknak ki kell lépnie a kormányból. A vitatkozás ennél fogva zárt tanácskozmányba vitetett, hol aztán az előhívott Deák ékesszólása és bölcsesége akként egyenlítette ki a véleményeket, hogy a törvény illető szaka következő értelemben állapítatott meg: az országgyűlés után azonnal tartassanak megyei közgyűlések, melyeken szavazattal birandnak mind azok, kik e joggal eddig is felruházva voltak s a kiket a megyei lakosok községenként képviselőkül küldendének. E közgyűlésen a törvények kihirdettetvén, tekintettel a megye kiterjedésére, népességére, s a megyei polgárok minden osztályaira, a megyei közigazgatás s az új törvények sükerítése végett egy nagyobb számú állandó bizottmány választassék minden különbség nélkül a születésre. E bizottmány gyakorolja aztán, a megyei tiszti kar hozzájárultával, mind azon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket illeti.

Ezen megállapodás, miszerint a municipiumok a felelős parlamenti kormány mellett is fentartattak, világosan mutatja, hogy bár a lefolyt vitákban nem fejtetett is ki az államban létezni kellő szabadság elmélete tüzetesen, annak érzete mélyen gyökerezett a keblekben. Érezték, hogy a kivívott felelős miniszteri kormány által megalapított politikai szabadságok magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres, csalékonny formáknál, ha nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magokból állanak fenn minden jól szervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok, s család-) főleg pedig a municipalis szabadságok, melyek amazokat többé kevesbbé magokban foglalják. Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi s municipalis szabadságok leghatékonyabb biztosítékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk

Kossuth valódi szabadságszeretetének és státusférfiúi tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fentartásáért a felelős miniszteri kormány mellett.

Mi alatt az országgyűlés e munkálatokkal foglalkodék, a kir. sanctio alá felküldött törvénynek, mely a miniszterium hatásköréről szól, s a Batthyáni által megalakított miniszteriumnak megerősítése Bécsben napról napra halogattaték. E halogatás mind Pozsonyban, mind a fővárosban mind inkább nyugtalanítani kezdé a kedélyeket. Különféle hírek szárnyalának kivált a miniszterium személyzetéről, — hogy, például, a miniszterium nem fog egészen szabadelvű elemekből állani; hogy Kossuth abba belépni nem akar; hogy Vay Miklós, Keglevich Gábor s mások is a jelöltek közt volnának, kiknek hazafisága ugyan kétségbe nem vonatott, de szabadelvűségök nem tartatott elég erélyesnek, hogy egy részről az átalakulás demokratiai irányának, másról a Bécs elleni jogörzésnek megnyugtató biztosítékául szolgálhatott volna.

A felelős miniszterium alakítása iránti viszonyok.

A szárnyaló hírek nem is voltak egészen alaptalanok: mind a miniszterium személyzete, mind a miniszterialis kormányzatot illető törvény körül nagy nehézségek fejlettek ki. Batthyáni Lajos miniszterelnököt azon előérzet aggasztá hogy, ha az ország s az osztrák birodalom közti kapcsolat igen meggyöngyítettnek, ennek kormánya s az udvar nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének édeletében nyugton hagyni; hanem, önfentartási ösztönüknél fogva is, alattomban a reactio ármányaihoz nyúlván, olyféle fogásokkal ügyekeznének majd aláásni az ország jogait, minők a márczius előtti időkben divatoztak. S attól tartott hogy, ha elég erős lesz is az ország megörzeni a maga jogait, egyre háborgattatni fog akkor, midőn belálapotjainak rendezése végett nyugalomra lenne szüksége; s a miniszterek is, a helyett hogy az udvarral egyetértésben, s az osztrák miniszterekkel barátságos viszonyban, minden erejüket a belügy s az ausztriávali viszonyok békés rendezésére

Batthyáni Lajos irányelvei.

1848. fordítanak, örökös harcot folytatni lesznek kénytelenek. E tekintetknél fogva gondosan kerülni szándékozott minden szélsőséget, s az ausztriávali kapcsolatban fenhagyni mind azon régi viszonyt, melynek megváltoztatását az ország törvényes függetlensége elkerülhetlenül nem tette szükségessé. Sőt, az igen könnyen kifejlődhető bonyodalmak elkerülése végett, kész volt egynémi mellékes dologban engedni is, hogy annak, mi az ország jogaiban lényeges, megszilárdulását s békés fejlődését biztosítsa. Hasonlókép a belügyek tekintetében is oly közép utat akart választani az ó arisztokratiai rendszer s az új demokratiai irány között, mely emennek fejlődését ne gátolja ugyan; mindazáltal képes legyen kibékíteni s megengesztelni azon osztályokat, melyek az átalakulás következtében százados jogaikat s előnyeiket feláldozni kénytelenítettek. Szóval, minden tekintetben oly politikát akart kitűzni miniszteriuma programjául, mely, míg egy részről az átalakulás irányával egyező s annak megerősödését s fejlődését biztosító; más részről egyszersmind oly mérsékelt is legyen, hogy a kiengesztelődést az arisztokráciával, a bizodalmas egyetértést az udvarral s az osztrák kormánnyal lehetővé tegye.

Kossuth Lajos
irányelvei.

Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indult ki a miniszterium által követendő politika tekintetében. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimensiokban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbére vezették, sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetők, sőt könnyűnek látta mindennek kivívását. Más részről a népszerűséget, melynek lehető legmagasb fokára emelkedett, sokkal inkább bálványozta, mintsem hogy egy hajszálnyit is eltérni akart volna azon szélsőségeken járó radikál iránytól, melyet az országgyűlési s fővárosi közönség, a középponti csendbizottmány, s az összes sajtó vallott magáénak. Alkudozni, transigálni, ő nem igen volt hajlandó. A belállapotok átalakításában ő szigorúan

a demokratiai elveket tűzte zászlajára. Az udvar s az Ausztriávali viszonyok tekintetében ő csak azt kérdezte: mi az ország törvényes joga? Ő ebből semmit és semmiben nem akart engedni s feláldozni. Az ország függetlenségének jogát ő egészen azon határig ki akarta terjeszteni, melyet annak a helyesen értelmezett *pragmatica sanctio* szab, minden tekintet nélkül ama jogfoglalásokra, melyeket az idők viszonyosságai közt a bécsi kormány kényuralmának tennie sikerült. Ő nem csak az igazság, nevelés, közlekedés és más belügyek, hanem a pénz, had és kereskedelmi ügyek miniszteriumait is teljes függetlenségben kívánta megalapítani a bécsi befolyástól. Az ausztriávali kapcsolatot ő csak a fejedelem ugyanazonságában s veszély idején a kölcsönös segélyezés kötelezettségében akarta fentartani, a mint hogy az, a *pragmatica sanctio* s az 1790-ki 10-dik törvényezikk szoros és világos értelme szerint, egyébire ki sem is terjeszthető. A multak történetéből ő azon tanúságot merítette, hogy a bécsi kormány mindig azon térről intézte jogfoglalásait az ország irányában, melyet ez túlságos loyálisában s a királyi szó szentségébe vetett bizodalomban önként átengedett. És ha megfordult agyában az udvari *reactio* lehetősége: azt könnyebben visszatörlni s veszélytelenné tenni vélte, ha az ország eleitől fogva szigorúan ragaszkodik a maga törvényes jogaihoz; mintsem ha loyális engedékenységgel s némieik félállozásával a *reaction*ak tért enged, s annak ármányos fondorlatait mintegy felbátorítja. Ő olyannak látta az európai viszonyok állapotát, hogy annál fogva jelenleg mindent ki lehet vívni: ő tehát el volt határozva mindent ki is vívni, mit az ország törvényes joga szerint követelhet. Mind ennek birtokában pedig a jövőre nézve elég erősnek tartá a nemzetet, megghiúsítani a támadható *reactio* ellenséges szándékait, s megőrzeni függetlenségét.

Röviden, Batthyáni Lajos a méltányosság, loyális, politikai eszélyesség által követelt engedékenység terére lépett, melyen, a haza iránti szilárd köteleességérzeténél és lángoló s épen ezért féltékeny honszeretetenél fogva, a bonyolódott

viszonyok békés kiegyenlítésére is utat törni ügyekezett. Kossuth ellenben a jogosság szigorú korlátai közé zárkozott, ha kell a harezra is elhatározottan. Ezen elvkülönbség köztök már a miniszterium megalakítása előtt is több ízben kitűnt zárt tanácskozmányaikban; s Batthyáni jól érezte, hogy Kossuthal nehéz leend miniszteriumot képeznie. Innen származtak ama kósza hírek is, melyek a miniszterium személyzetéről, s különösen arról szárnyaltak a közönségben, hogy Kossuth abban részt nem veend. Érezte azonban Batthyáni azt is, hogy Kossuthot, ki az átalakulásnak tulajdonképeni előteremtője vala, kihagyni, nála nélkül miniszteriumot alakítani, minden oldalról elismert lehetetlenség. Kossuth népszerűsége majdnem csodaszerű volt ez időben az egész hazában; az ő nevéhez kötötte mindenki az ország függetlenségi jogának valahárai megvalósultát; az ő szava, véleménye mindenkitől döntőnek tekintetett már a tanácskozmányokban. Mind azok, kik elébb vele szemben álltak, jelenleg elnémultak, vagy egyenesen hozzája esatlakoztak. Még Széchenyi is, ki nem régiben minden alkalommal oly élesen, annyi szenvedélyvel, oly keserűen szokta volt őt megtámadni, meghajólt előtte, szokatlan tisztelettel kezdte beszélni felőle. «Bátrabbak — ugymond, leginkább Kossuthot értve, egy hirlapi cikkében, melyet épen e napokban irt, — bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb, láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövődjét, melyet — tisztelet, beesület, de igazság is, — velem együtt mi hangya-munkások tán soha, vagy csak generációk után lettünk volna képesek megalakítani ».

Ekként lehetetlen lévén Kossuthot kizárni a miniszteriumból, gondját arra fordítá Batthyáni, hogy őt, mennyire lehet, ellensúlyozza s irányát paralysálván, veszélytelenné tegye. Ezért beszélte rá gróf Széchenyi Istvánt, hogy ő is tárczát vállaljon, mi Kossuthnak már akkor sem tetszett. Ezért küldé Pozsonyból, mindjárt márezius közepén, Wenkheim Bélát Deák Ferenczért, s vállaltatott ez által is tárczát; ezért igtatta be végre

Klauzált és Eötvöst is az új miniszteriumba, hogy e férfiakban neki ellensúlyt vessen, magának ellene többséget készítsen. Azt hitte, ezeknek népszerűsége s ékesszólása által majd a képviselők házában is sikerül talán elvonnia Kossuthtól a többséget. Azonban, bár ez a mondottaknál fogva részt vett is a miniszteriumban, Batthyáni egyáltalában nem akart megegyezni, hogy ő a belügyi tárczát vegye át, mit a nádor neki szánt s Kossuth maga is leginkább óhajtott; hanem a finansztárczát adta neki, azt híven, hogy a roppant feladat, mely különösen e tárcza kezelőjét várja, megtöri emberét; mi a képviselőház gyöngesége nélkül talán meg is történhetett volna.

Az egyik nehézség, mely a miniszterium személyzetének összerkesztésénél kifejtett, ekként le volt győzve. A miniszterium következőleg alakult meg: elnök, tárcza nélkül, gróf Batthyáni Lajos. Őt azon kívül, hogy évek óta feje volt a nemzeti ellenzéknek, rangjának fénye s különösen azon körülmény, miszerint jellemében a lángoló hazafiszeretettel mérsékelttség, törhetlen erély s bizonyos hősies szilárdság párosult, s a kijelölt egyéneket csak az ő főnöksége alatt lehetett érzetsérülés nélkül a kormányban egyesíteni, mintegy önként emelte az első helyre.

Belügyminiszter: Szemere Bertalan, Borsodnak követe. Ő, mint szervező tehetség, nagy hírben állott; megyei tisztviselésében ennek több példáit adta. Inkább fényes, mint rögtönző szónok lévén, a képviselőház elejébe terjesztendő törvényjavaslatok helyes készítése s győzelmes indokolása tőle méltán váratott. Az ő kijelöltetése különösen Kossuth kívánatára történt. Szentkirályi és Pázmándy felett neki azon körülmény biztosította az elsőséget, hogy az administratori kérdésben általok, mint fentebb láttuk, Batthyáni és Kossuth tudtán kívül folytatott titkos értekezletek s tervekben ő részt nem vett.

Az Ausztriávali közös és külviszonyok miniszteréül, ki folyton a király személye körül tartózkodnék, herczeg Eszterházy Pál tűzetett ki. Ő a hazai dolgokban eddig igen kevés, majd-

A miniszte-
rium szerke-
zete.

1848. nem semmi részt sem vett, több évek folytán Angliában lévén a bécsi udvarnak követe. De bár meglepő volt, a közvélemény által mégis kedvezőleg fogadtatott a miniszteriumba lépése. A diadalt ülő demokrat párt megalkudni egyáltalában nem akart ugyan az arisztokratiai előjogok s kiváltságokkal; örömmel látta mégis, a legelőkelőbb és leggazdagabb családok tagjainak részvételét a nemzet küzdelmeiben. Eszterházy neve egy részről biztosítéknak tekintetett, hogy a felsőbb magyar körökben nem ébrednek fel a reactionarius ösztönök az átalakulás ellen; más részről a külföld, kivált Anglia irányában is hasznosnak látszék az ő részvéte a kormányban, mert mintegy bizonyítványul szolgált arra, hogy átalakulásunk az összes nemzet jogos és törvényes kívánataiban gyökerezik.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos; kire nézve itt elég csak annyit mondanunk hogy, ha a böles férfiú, az eszélyes, mérsékelt ember képes az államot legjobban vezetni: az entusiastá az, ki azt újjáalakíthatja, megifjítja vagy — tönkreteszi.

Közmunka s közlekedési miniszter: gróf Széchenyi István. És kinek kezében lehetett volna e tárcza annyi joggal, mint az övében, ki, a nemzeti reform atyja, hosszú küzdelmeinkben átalakulásunk egyik fő rugonyát évek óta anyagi felvirágzásunkban helyezte, fáradozásainak nagy részét e szaknak szentelte, s mint említők e törvényhozás elébe is egy valóban remek művet terjesztett országos közlekedésünk tárgyában. Az ő kijelöltetése nem okozott ugyan nagy lelkesedést a közönségben, mely előtt, a Kossuth ellen támasztott ellenzék miatt, népszerűségét rég elvesztette; de tisztelettel hajólt meg előtte még most is minden elfogulatlan, jó indulatu hazafi.

Hadügyminiszter: Mészáros Lázár, huszárezredes. Benne volt minden más szóba hozottak közt a legtöbb bizodalom, hogy őszintén fog az új intézményekhez esatlakozni. Mert bár régóta szolgált az alkotmányos szabadsággal egyenes el-lentétben álló, sajátságos szellemű osztrák seregben, ismert hazafisága mégis elég biztosítéknak tartatott arra, hogy a

reményeknek, melyeket a nemzet e fontos táreza körül táplált, lehetőleg megfelelő; a minthogy őszinteségében a nemzet nem is csalatkozott.

Vallás és nevelésügyi miniszter: báró Eötvös József. Ed-digi pályáján e kitünő egyéniséget a népszerűség hullámai majd magasra emelték, majd alá sodorták. Hirét fényes írói tehetsége s nem kevesebb fényes szónoklata alapította meg, melylyel az országgyűléseken a nemzeti ellenzék ügyét támogatta a felső táblán. A főrendi ellenzékpart megalakításában neki is nagy érdeme volt Batthyáni Lajos mellett. Mint író, társai közt az első rangban állott. Genialis regényei közked-
vességű olvasmányul szolgáltak; kivált «A Carthausi» s történeti irányregényei: «A falu jegyzője» s «A pórlázadás Magyarországon 1514-ben», melyekben a feudális viszonyokat, a nemesi kiváltságok következményeit, s a vármegyei igazgatás hibás oldalait mesteri kézzel ábrázolta, a közönségben igen nagy hatást okoztak. Kossuthnal azon idő óta, midőn ez 1843-ban a Pesti Hirlap szerkesztését letette, meghasonlásba jött. Eötvös azon lapot néhány fiatal barátaival a központosítási doctrinák organumává tette, melyek azonban akkor rokonszenvre nem találtak. Ezen körülmények következménye lön, hogy az országgyűlést közvetlen megelőző korszakban mind feszültebb viszony fejlődött ki közte s az ellenzék között, miért az országgyűlésen meg sem jelent. Csak a máreziusi események alatt, melyeket több tekintetben a maga elvei s doctrinái győzedelmének tarthatott, ment fel az országgyűlésre. Azon körülménynél fogva, hogy már több év óta ő volt a parlamentaris kormányzat leghuzgóbb bajnoka, a combinatióból őt kihagyni nem lehetett. A nevelésügyi tárczát sokan gróf Teleki László kezében óhajtották látni, ki Eötvösnél sokkal nagyobb népszerűséggel birt felső házi heves harcrai miatt; Batthyáni mindazáltal emennek adta az elsőséget, erősebb támaszt remélvén benne Kossuth iránya ellen, melyhez Teleki is csatlakozott. De ezen kívül a katolikus, vallásos érzelmű Eötvös azért is tétetett a protestáns Teleki elébe,

1848.

mivel személyében némi kedvezést akartak nyújtani a katolikus egyházi rendnek, mely hazafiságának szép tanujelét adta a tizedrőlí önkéntes lemondásában.

Ipar s földmívelésügyi miniszter: Klauzál Gábor, egyike az ellenzék azon vezérbajnokainak, kik legernyedetlenebb szilárdsággal vívtak a régi kormánypárt ellen. Ő már az 1832-ki országgyűlésen feltűnt; az 1840-kin Deák Ferencz után legtöbb befolyást gyakorolt; és ekkor szónoklatának merészsége miatt hírének is tetőpontján állott. Az 1844-ki országgyűlésen, Deák távollétében, ő volt az alsó táblai ellenzék vezére. Most a kormánypárt Csongrád megyében, melynek tagja volt, győzelemre jutván, nem vett részt a törvényhozásban; de márczius 15-ke óta, a fővárosban találkoztunk ismét vele, midőn a forradalmi mozgalmak gyeplőjét kezébe ragadta. Batthyáni iránta személyes barátsággal is viseltetett. De különben is alig találkozott valaki az ellenzék sorai-
ban, kinek az ipar szakában annyi ismeretei voltak volna, mint Klauzálnak.

Igazságügyi miniszter: Deák Ferencz, a magyar közélet Aristidje, kit a nemzet méltán tisztelt a maga bölésének. Veszély és vihartól ment időkben, midőn csak mély belátás, státusférfini tapintat, léleknagyság, hiúságtól ment magán és közéleti erények szükséges kellékei s tulajdonai a hatalom kezelesével megbizottak, midőn a főfeladat nem heves küzdelem, hanem a jog fölötti örökös, a nemzet s uralkodó közti bizodalom s egyetértés fentartása, — oly időkben Deáknál nagyobb polgárt a kormánynra állítani nem lehetett volna.

Az udvarrali viszonyok a miniszterium s az azt illető törvény meg- erősítése iránt.

Az ekként összeszerkeztett miniszteriumnak, mely az ország legszebb talentumait egy koszorúba fonta össze, mely magával minden nevezetesb befolyást azonosított, — márczius 23-án történt kihirdetése mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. Az alsó ház tagjai, érzelmeik hangos kitörésében nem látták magokat képeseknek, folytatni ülésüket s szétoszlottak. Pesten leirhatatlan volt a közönség öröme. De

bár ekként megszűntek is az aggodalmak, melyek a miniszterium szerkezete iránt egy idő óta szárnyaló hírekből keletkeztek, nem sokára új és még sokkal nagyobb nyugtalanság terjedt el minden felé a miatt, mivel híre kelt, hogy a király sem a miniszterium hatásköréről szóló törvényt, melyet márczius 23-kán a nádor maga vitt fel Bécsbe, sem a kijelölt miniszteriumot nem akarja megerősíteni.

A hírek ez uttal valók voltak. Az udvar, melyet a bécsi események elébb mintegy elkábítottak s mindenben engedékenynyé tettek, ijedelméből föleszmélni kezdett; s eszméletében ösztönszerűleg a veszett tér felé fordulván, azt, daczára a királyi szó szentségével pecsételt ígéreteknek, részben legalább, visszafoglalni szándékozott. A bécsi miniszterium, — melyben minden forradalmi zaj daczára inkább csak az egyének mint az elvek változtak, mert az új egyének is a régi elveket vallották, és szintoly készséges eszközei valának a kényuralomnak mint az előbbieik, — a dynastia tagjaival s a körülök támadt udvari párttal egy kézre játszott. A reactio megkezdette alattomos ármányait s fondorlatait.

A Bécsből átszivárgott hírek szerint a fő nehézségek, melyek a miniszterium megalapítását illető törvény felett az udvar tanácskozmányaiban támadtak, a pénz és hadügyi miniszteriumra vonatkoznak. E hírek szerint az udvar, mely a márczius 17-kén kelt királyi leirata által a független magyar miniszterium felállításában általában véve megegyezett, most nem akarná megengedni, hogy a pénz és hadügyre nézve külön magyar miniszterium állíttassék.

A kérdést minden oldalról s részrehajlatlan őszinteséggel megfontolva, kétségtelen s megczáfolhatatlan azon állítás, hogy jogilag teljes igazában volt az ország, midőn magának független pénz- és hadügyi miniszteriumot követelt. És e tekintetben hasztalan ügyekezett az udvar s később vele együtt a bécsi miniszterium a *pragmatica sanctiónak* olyféle elferdített értelmezést adni, mintha az országnak joga sem volna a független pénz és hadügyi miniszteriumra. Ezen elferdített

A pénz- és hadügyi miniszterium iránti nehézségek.

értelmezésre alapított okoskodásával semmit sem bizonyíthatott be az udvar, s egész eljárása csak azon sajnálatos következményt vonta maga után, hogy a kérdés oly helytelen térre állíttatott, melyen békés megfejtéshez jutni lehetetlen vala. A *pragmatica sanctio*ból teljes világosságban s czáfolhatatlan bizonyossággal kitűnik az, hogy a nemzet, midőn e szerződést III. Károlylyal 1723-ban megkötötte, semmi egyéb jogáról nem mondott le, mint azon egyetlenről, mely szerint, előbbi törvények és szerződések értelmében, a Habsburg nemzetség férfiágának kihaltával magának szabadon választhatta meg királyát; és semmi más kötelezettséget nem vállalt el, mint azt, hogy a trónöröködést a férfiág kihalta után a leányágra is kiterjeszti, s ennél fogva mindig azt fogja királyának elismerni, ki a III. Károly által megállapított örökösödési rend szerint az osztrák örökös tartományok fejedelme leend. Ezen értelemnél egyéb a *pragmatica sanctio*-ban, bár miként csavartassék, semmi sem találtatik. Függetlenségéről, önálló kormányzati jogáról e szerződés által ugy annyira nem mondott le az ország, hogy ellenben azt magának ez alkalommal is világosan kikötötte, s ugy a szerződő király, mint utódjai által minden új koronázás alkalmával megerősíttetni kívánta. Kétségtelenné teszi ezt több mások közt a fentebb idézett 1790-ki 10-dik törvény is, melyben II. Leopold, az uralkodó Ferdinánd nagyatyja, minden elesavarást kizáró világos szavakban megismeri, hogy «az ország szabad, s egész kormányformájára nézve független, azaz, semmi más országnak vagy népnek nincs alávetve, hanem saját önálló alkotmányával bír, és azért saját törvényei, nem pedig a többi tartományok módja szerint kormányzandó.» Joga lévén pedig az országnak egész kormányformáját tekintve a függetlenségre, elvitázhatlan joga van a pénz és hadügy független igazgatására is, mi az összes kormányzatnak épen legfontosabb részét alkotja.

Az ország jogát tehát e tekintetben kétségbe vonni lehetetlen. És igen rossz tért választott az udvar, midőn a prag-

matica sanctio ferde értelmezése által e jogot támadta meg s akarta eltagadni. Tagadhatatlan, hogy az udvar helyzete felette súlyos volt, s a fenforgó kérdésben azon rang meg-, vagy meg nem tartása rejlett, melyet mint osztrák császár s magyar király egy személyben az európai nagyhatalmak közt elfoglalt. Mert ha Magyarország a maga joga szerint saját miniszteriuma által egészen függetlenül, az ausztriaiától külön s elvben attól netalán eltérőleg is, kezeli a maga finantz- és hadügyeit: könnyen előfordulhatott az eset, hogy a két, egymástól független, egymás iránt le nem kötelezett állam fejedelme, bár ugyanazon személy, a maga hatalmát ugyanazon célra mindig nem egyesítheti. Érdek-különbség támadhatott a két állam közt, s ez esetben könnyen fejlődhetek oly körülmények, melyekben a magyar független kormány a maga felelősségénél fogva nem egyezhet meg, például, oly háborúban, melyet az osztrák miniszterium a császárral elhátározott. Körültekintve az adott helyzeteken, ily eset fejlődhetett volna ki nem sokára Olaszország tekintetében, mely ellen magyar pénzzel s katonával háborút viselni, igen népszerűtlen dolog volt volna Magyarorszában. Ezen s hasonló esetekben tehát az osztrák birodalomnak élet kérdésévé válhatott: vajjon a maga érdekében rendelkezhetik-e a tizenöt milliónyi népességű magyar állam pénz- és fegyvererejével? Ehhez járult, hogy nemcsak Lombardia s Velence törekedett a birodalomtól végkép elszakadni; hanem Csehországban is separatisticus vágyak ápolattak. A bécsi példájára, Prágában is kitört a forradalom, s a nép felélesztvén a maga, két század előtt elvesztett alkotmányos jogait, szinte külön független miniszteriumot kívánt. Az udvar helyzete napról napra súlyosabbá lett. A mozgalmakat mindenütt elnyomni nem volt ereje; ha pedig minden kívánatoknak enged, még a német örökös tartományok is elválnak egymástól, és szét bomlik a birodalom.

E körülmények közt eleve is gyanítható volt az udvar ama törekvése, hogy a magyar pénz- és hadügyet az osztrák biro-

dalom pénz- és hadügyétől elválasztatni nem akarja; az együttmaradást, vagy legalább a szoros kapcsolatot a kettő közt fentartani, mint európai nagyhatalom, a maga fő érdekének, életkérdésének tekinti. Ezen kérdés megoldását azonban egészen más téren kellett volna megkísértenie, mint a melyre lépett. Az udvarnak szintannyi jogtiszteletet kell vala tanúsítania Magyarországra irányában, a mennyi önfentartási ösztönt érzett kebelében. És körültekintve a súlyos körülmények tömkelegében, e két indoknál fogva őszintén, bizalmasan kellett volna szólania a nemzethez. Ki kellett volna jelentenie: hogy az ország független kormányzati jogát elismeri s fentartani kívánja; azonban, nem csak az összes monarchia, hanem külön Magyarország érdekeinek biztosítása végett is szükségesnek látja, hogy a jövő viszonyoknak, a magyar és osztrák egymástól teljesen független két állam közt, ne a szigorú jog, hanem a helyzetektől parancsolt politikai eszély s kölcsönös méltányosság szabja meg formáit; hogy e méltányosság és eszély a két állam pénz- és hadügyét egymástól teljesen elválasztatni s külön, tán ellenkező elvek szerint kezelteni, egyáltalában nem engedi; hogy e végre, miután a *pragmatica sanctio*, mely Magyarországra nézve csak a fejedelem ugyanazonságáról szól, — a fejedelem ugyanazonsága pedig a monarchia egységét s összefüggését a jelen körülmények közt fentartani már elégtelen: egy új szerződés kötésére van szükség, mely az egy fejedelem alatt létező két állam kapcsolatát biztosítsa, s a közös érdekeket és viszonyokat méltányosan szabályozza.

Ha az udvar ily jogtisztelettel s nyílt őszinteséggel szól a nemzethez: ennek a dynastia legsúlyosabb helyzeteiben annyiszor tanúsított loyálisát tekintve, kételkedni nem lehet, hogy a nemzet ilyféle új szerződésre hajlandó lett volna. A nemzetek rendszeren csak akkor követelők, makaesok és erőszakosak, midőn jogaik eltagadtatnak; midőn ellenben meggyőződnek, hogy jogaikat az uralkodók tisztelik, irántok bizodalmat, őszinteséget tanúsítanak: a magok erejének ér-

zetében még jogaikból is hajlandók engedni. Mária Terézia s I. Ferencz király, a francia háborúk alatt, mindig a jogtisztelet, bizodalom és őszinteség színlelése által birták a nemzetet a legsúlyosabb áldozatokra akkoron, midőn Ausztriától elszakadnia sem alkalom, sem külinger nem hiányzott. És ha az udvar most őszintén, nyíltan felfedezi a nemzet előtt bonyolódott körülményeit s a veszélyeket, melyek által fenyegettetik; ha annyi tisztelettel elismeri a nemzet kétségtelen, százados jogait, minővel Leopold, belga király, épen e napokban késznek nyilatkozott, minden ellentállás nélkül távozni az országból, ha a nemzet, a francziák példájára, Belgiumot is respublicának akarja kikiáltani: kétkedni egy perczig sem lehet, hogy a magyar nemzet is méltányosnak bizonyította volna be magát. Nagy volt ugyan nem csak a népben, hanem magában a törvényhozó testületben is a szabadság s függetlenség iránti lelkesedés: de, ha az udvar magát e lelkesedéssel arányosan jogtisztelőnek és őszintén bizodalmasnak mutatja; sőt ha, mire a körülmények által utaltatott, magát a magyar nemzet karjai közé veti, mely a monarchiában egyedül maradt nemesak nyugodt, hanem ragaszkodó is a dynasziához: ugy a szigorú jogkövetelés és forradalmi ingerültség helyett, kétségkívül a méltányossággal szövetkezik a lelkesedés; és zajos követelés helyett, oly forma « moriamur pro rege nostro » nagylelkűségben tör ki, minő a Habsburgok trónját már több ízben megmentette.

A nemzet egy új, a közös ügyeket méltányosan szabályozó szerződésre annál hajlandóbb lehetett volna, minthogy jelenleg már Ausztria sem volt kényuralmi hatalom alatt. Neki is alkotmányos parlamenti kormányzat ígértetett, s ettől a magyar nemzetnek nem volt még oka annyira féltenie szabadságát, mint elébb, midőn egy absolut kormányu birodalommal volt vegyes házasságban. Az új viszonyok közt, különben is, nem alárendeltetésről, hanem a két állam közt kötendő méltányos szerződésről lehetett csak szó, mely szerződés

aztán mindegyiket egyaránt, kölcsönösen kötelezze. Ily szerződés, annak tárgyait s a viszonyok bonyolódottságát tekintve, kétség kívül igen nehéz feladat volt volna ugyan; de lehetetlenségét, ha körülötte, kivált az udvar részéről, kellő politikai eszély s őszinteség fejtetik ki, eleve állítani nem lehetett. Férfiaink közt, kik e napokban a nemzeti mozgalom élén állának, többen voltak, kiktől a szükséges politikai eszélyt, mérsékeltséget és méltányosságot eltagadni nem lehet. Batthyáni Lajos, több miniszterjelölt társaival, ezen erényeknek utóbb, még súlyosabb körülmények közt is, kétségtelen tanúságait adta. Bizalommal s a nemzeti jog őszinte elismerésével Kossuthot is sikerült volna megnyerni. E férfiak pedig, kik a nemzetnek teljes bizodalomát birták, ilyféle méltányos szerződésre hajlandók lévén, sem az országgyűlés, sem a főváros, sem a vármegyék részéről nem volt volna ok kételkedni annak élethe léphetésén.

Egy feltétel azonban mindenek felett nélkülözhetlenül szükséges volt mind arra, hogy szerencsésen megkötethessék, mind arra, hogy a két államot boldogítva fenálljon ilyféle szerződés. E feltétel abból állott, hogy az udvar annyi erényt és őszinteséget tanúsítson, miszerint a kormánya alá helyezett népek meggyőződjenek, hogy végkép lemondott az általa századokon át gyakorlott, hagyományos kényuralomról s adott szavát mind Magyarország, mind Ausztria irányában becsületesen beváltja s az új alkotmányokhoz őszintén csatlakozik.

De, fájdalom, az erény és őszinteség, mint a mult századok folytában, ugy most is hiányzott az udvari körökben. A megbukott kényuralom vágya, az első napok viharának csilapultával, ott ismét felébredt. A reactio megkezdette alattomos, de annál veszélyesebb fondorlatait. Magyarországot tekintve, ama jogtisztelet, bizodalom s nyílt őszinteség helyett, mi egyedül vezethetett volna kielégítő s állandó békes megoldásra, jogtagadáshoz nyúltak; mi végre a *pragmatica sanctio* értelmének elferdítésében kerestek érveket.

E szándék híre lázas ingerültségbe hajtotta a nemzetet. A pozsonyi rendek, míg e szándékról kezeikben hivatalos irat nines, mint törvényhozókhoz illet, magokba fojtották az aggodalmat s ingerültséget. De a közönségben, kivált a fővárosiban, annál nyiltabban tört ki a harag. Márczius 27-kén egy falragasz riasztá fel a pesti közönséget, mely a miniszterium szerkezete s a két miniszterjelöltnek Pestre jötte következtében még örömben uszott. A falragaszban a középonti esendbizottmány hirdeté, hogy « a felelős kormány, szabadságunk és függetlenségünk ezen koronája s biztosítéka veszélyezve van; hogy a régi, országnyomorgató rendszer barátai arra kívánják birni a királyt, hogy a had- és pénzügyet, tehát a nemzet idegét és vérét, a nemzeti kormány kezeiből kivegye, és így királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiusítsa. Mi — ugymond tovább a hirdetmény — e czél ellen, mely kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének, s nyilt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk. A *pragmatica sanetio*, melyben a nemzetnek s az országoló háznak jogai kölcsönösen biztosítva vannak, kétoldalú kötés. Eddig csak egyik része volt életben, mely az országolóház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztosításával másik része is teljesedésbe lépjen: a nemzet jogai is biztosíttassanak. A nemzet vérét áldozta a *pragmatica sanetio* egyik részéért; ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részéért is.... »

A esendbizottmány e nyilatkozatának fontosságát emelte az, hogy Klauzál és Szemere, miniszterjelöltek, mint a rend fentartására teljes hatalommal felruházott országos biztosok, pár nap óta a fővárosban tartózkodának; s fel lehetett tenni, hogy a nyilatkozat az ő tudtokkal bocsáttatott közre. A népesoportozatokban, melyek a muzeum terén gyűléseket tartottak, vagy az utczákon s a városház-, most úgy nevezett Szabadság-téren hullámzottak, úgy szinte a társadalmi körökben, még forradalmibb volt a hangulat, mint a esendbizottmányban. Az ingerültség részben az országgyűlés ellen is

fordult, mely a sajtótörvények által sokak bizodalmatlanságát magára vonta. A dolgok aggasztó állapota ezek által a törvényhozó kar gyöngeségének s erélytelenségének is tulajdonított. Nyilván hangzott, hogy az országgyűlés, a mint áll, nem hű kifejezése a nemzetnek; hogy ennél fogva mielőbb nemzeti conventet kell összehívni, mely a nép minden osztályait képviselvén, a reactiora hajlandó udvar előtt nagyobb súlylyal birjon; hogy Batthyáni Lajost s a miniszterjelölteket le kell hívni, s addig is, míg megerősítettnek, ideiglenes kormánynak kikiáltani, — s több e félek hallattak a nép köreiben s a különféle gyülekezetekben.

Maga a csendbizottmány is ápolta ezen ingerültséget helytelen eljárásával. Mióta a körülmények viharosb színt öltöttek, nem csak a főváros, hanem e bizottmány is, melyhez folyton mind több vidéki város és megye csatlakozott, fontosabb tényezőnek érezte magát az átalakulás kivívásában. Bár két miniszterjelölt volt jelen a fővárosban, felruházva teljes hatalommal: a mozgalmak vezetését a bizottmány azontúl is kézei közt tartá. Sőt, bár küldöttsége által néhány nap előtt teljes bizodalját jelentette ki az országgyűlés iránt: néhány heves vérű tagjai által elragadtatva, újonnan a törvényhozó test cselekvéseinek birálatába bocsátkozott; egyes törvényjavaslatok felett vitatkozott; az országgyűlésétől eltérő véleményét a miniszterelnökhöz küldé fel, a szerint kívánván a törvényjavaslatok megváltoztatását. Így többi közt a népképviseleti törvényben, a nemesség választó jogának meghagyását nem helyeslette, és az egyenlőség elvéből indulván ki, a szavazat általánosságát kívánta megállapíttatni a törvényben.

Elkhez járult, hogy a milánói forradalomról s a prágai mozgalmakról érkezett hírek a kedélyeket még inkább felhevítették, a nyugtalan vérűeket szélsőségekre hajtották; szóval, valóságos forradalmi szellemet szültek a fővárosban. A rend és léke azonban nem zavartatott meg; mindenki bevárándónak vélte a király válaszát a felterjesztett miniszterialis

lővényjavaslatra. Egy esemény mindazáltal, a teljes hatalmu biztosok erélyes magaviselete nélkül, könnyen elláthatatlan zavarnak forrásává válhatott volna. Felfedeztetett ugyan is, hogy a budai lőportoronyból alattomban mintegy harmincz mázsa lőpor hordatott, elszállítás végett, egy dunai hajóra. A hatóságnak ez tudtára esvén, a lőpor márczius 28-kán lefoglaltatott. Az alattomos mód, melylyel a lőport elszállítani akarták, semmi kétséget nem engedett, hogy az valamely ellenséges szándékból történt. Még inkább megerősödött a közönség e véleményében azon tétovázó válasz következtében, melyet Lederer tábornok s fő hadi kormányzó az országos biztosok ez iránti kérdésére adott. Előbb azt állítá, hogy a dologról semmi tudomása sincsen; utóbb pedig, hogy a lőpor Eszékre vala szállítandó. Ezen esemény nem alaptalan gyanút ébresztett a katonaság ellen, hogy az udvar szolgálatában a nemzetre nézve veszélyes terveket forral kebelében. Később bizonyossá lett, hogy e lőpor az alvidéken már ekkor célba vett rácz és horvát lázadás számára volt rendelve. E felfedezés ezer féle gyanút ébresztett a közönségben a katonaság szándékai iránt. Különféle rémhírek kezdének szárnyalni, miképen a katonaság a városból kivonulni, s azt az udvar iránti engedetlenség esetében ostromolni szándékozik. Az ingerültség némi csilapítása végett Szemere és Klauzál, mint országos biztosok, rendeletet bocsátottak ki, miszerint a katonai örök mellé mindenhova nemzetörök is állíttassanak. E rendszabály, mely akkor a főváros békéje végett szükségesnek látszott, a bizodalmat a polgári s katonai rend közt még inkább aláásta, a katonaságot még készebb tette közremunkálni a reactio céljaira. Más részről azonban e rendszabály a nemzetörőségnek is gyorsította felállítását, s fegyverbeni gyakorlását mind a fővárosban, mind egyebütt az országban. A betanítást a nyugalmazott vagy a seregből különben kilépett katonatisztek buzgóan megkezdték. Legtöbb akadály támadt a fegyverek hiányából. A vármegyék mindegyikének volt ugyan kisebb, nagyobb fegyvertára; de

1848. azok igen hamar kiürültek. Budán, Temesvárt, Péterváradon és Eszéken a városi esendbizottmányok a hadi fegyvertárakat is megnyitattni követelték; de a hadi parancsnokok a nagyobb részt eltitkolták. A népesség arányához képest sehol sem volt a nemzetőrség oly nagy számu s fegyverrel oly jól ellátva, mint a fővárosban, hol, bár az eléggé fárasztatott is azontúl a sok örállással, a polgárok örömet, még a koruk miatt már nem kötelezettek közül is sokan önként részt vettek a szolgálásban. Pestnek ezen szelleme annál meglepőbb volt, mint-hogy annak előtte, a nemzeti reformharcok alatt, nem ritka esetben méltán támadhatott a miatt némi aggodalom, hogy a főváros vegyes nemzetiségű elemei a nemzet érzelmeivel egészen összeolvadni nem tudnak. Most ezen aggodalom oka napról napra mindinkább megszűnt; Pest kivivta magának azon elismerést, hogy nem csak fővárosa, hanem szíve is a hazának.

A király vála-
sza a miniszte-
riumot illető
törvényre.

Ezen erkölcsi súlyra, mely a főváros magaviseletéből keletkezett, szüksége is volt most az országgyűlésnek. Márczius 29-kén a nádor meghozta az udvar válaszát a miniszteriumról szóló törvényjavaslatra. A szárnyaló hírek megalósultak: az udvar a független miniszterium iránt a márczius 17-kén kelt királyi leiratban általánosan lekötött szavát visszavonta. Meggondolván, hogy a birodalom közügyeiben intézkedni szokott státustanács még most is fenállott, s a király folyton e tanács sugallataiból és szavazatából merítette elhatározásait: nem lehet esodálkozni, hogy a királyi válasz így ütött ki. Oly tanácsosok ültek ama testületben, kik sem a bécsieknek adott alkotmányt, sem a Magyarországnak engedett kormányzati átalakulást őszintén nem fogadták el; hanem mind a kettővel csak játékot űzni szándékoztak, míg az udvar elég erőt gyűjthet, nyíltan fellépni a reactio terén. Sőt, miként Bécs némely avatottabb köreiből beszélték, e titkos tanács egy tagja, már akkor azt javasolta volna, hogy mintsem egészen megadassanak a magyar országgyűlés kívánatai: a királynak inkább az volna tanácslandó, hogy magát a ma-

gyarokkal különben is régi viszályban lévő horvátok, tótok s az országban lévő katonaság védelmére bizná, mely katonaságot a határszélekről és Erdélyből könnyen meg lehetne szaporítani.

Az ily befolyások alatt készült királyi válasz természetesen nem lehetett a nemzetet kielégítő. Bosszantó volt már külső formája is, minthogy a régi kancelláriai resolútiók alakját viselte, és Zsedényi udvari tanácsos által volt aláírva. Lényege pedig ime következő: a nádornak teljes hatalommal felruházása, most ugy értelmeztetvén, mintha csak rendes jog- s hatalomgyakorlatának volt volna megerősítése, tényleg visszavonatot. Az udvari kancellária továbbra is fentartatott; minél fogva az új miniszterium csak az országot eddig közvetlen igazgató helytartótanács szerepének folytatására lett volna szorítva. A világi s egyházi méltóságok kinevezése, a birtok, cím, nemesség adományozása s a kegyelmezési jog Bécsben hagyatott. Mind azon eljárás, melyet a kancellária eddig gyakorlott: a magán perek formahiány miatti orvoslatai, a birtokba visszahelyezési perek főlebbvitele stb. mind ez továbbra is a kancellária teendői közé számított. A kir. kincstár tekintetében kívánta a válasz, hogy azon jövedelmek, melyek eddig Magyarországból a birodalom középonti kincstárába folytak, oda ezentúl is beszolgáltassanak, s csak az egyenes adók megszavazása lehessen, mint volt eddigel is, tárgya az országgyűlés intézkedésének. A hadügyi miniszteriumra nézve végül mondja a válasz, hogy a katonatisztek kinevezését, a seregek alkalmazását s mi célra fordítását ő fölsége magának (helyesebben: a bécsi kormány-
nak) ezentúl is kizárólag fentartja.

A királyi válasz tehát a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfelebb azon állásban akarta megen-
gedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre kárhoztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamara a császári kamara irányában, oly törvénytelenül, a nemzet

1848. annyi panaszai daczára viselt; a bel és igazságügyi miniszteriumot hatóságaik több jelentékeny functióitól megfosztotta; a külügyminiszteriumot végre, egészen mellőzvé, az eddigi királyi kancelláriával kívánta pótoltatni, mely valamint eddig, ámbár világos törvények ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt —, úgy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval, az volt a kir. válasz lényege: hogy a magyar miniszterium oly viszonyban álljon a bécsivel, mint annak előtte a magyar kormányzések álltak a megbukott császári kormánylyal. Azon hatáskör szerint, melyet ekként e királyi válasz az új magyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyűlés irányában, de a nélkül hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi miniszteriumtól.

E viszonyt elfogadni, annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s törvényekkel biztosított függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba s megsemmisíteni a magyar államéletet, eltörölni a nemzeti létet, melynek megmentéséért s fentartásáért az ősök, a lefolyt idők súlyos viszontagságai közt, nem kételkedtek véröket ontani, életöket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesíteni a gyűlölt idegen befolyást, s e fölött törvényesíteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott új alkotmányt az ijedségből felocsúdott udvar egy államesinynyel eltörölné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala, mennél gyöngébbnek mutatja magát Magyarország a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát, a magyar nemzet, a gyávaság gyalázatbélyege nélkül, egy hajszálnyt sem engedhetett a maga ősi jogaiból.

Más fordulatot vehettek volna az ügyek, ha az udvar, a nemzeti jogokat őszintén s világosan elismervén és biztosítván, a monarchia egymástól jogilag teljesen független két részének ezentúli viszonyaira s különösen ama közös ügyekre nézve, melyek a fejedelem azonosságából szükségkép tá-

madnak, egy új alapszerződést hoz indítványba. Ez esetben a politikai eszély s józan felfogás kötelességévé tette volna a monarchia két részének : hogy egymással a viszonyosság s kölcsönös méltányosság alapján, saját érdekeiknél fogva is, megalkudjanak; a jövőbeli kapcsolat alakját, a közös ügyek intézésének módját szabályozzák. És ha Magyarország ilyféle méltányos szerződést sem akart volna kötni : ám akkor alapos és jogos leend vala ellene mind az osztrák császári állam, mind a dynasztia panasza. De az udvar, e kir. válaszban nem ilyféle, kölcsönös méltányossággal s eszélyes engedékenységgel kialkuvandó szerződésről szól; hanem, miként többféle jelekből látszék, a már ezélba vett reactio győzedelmének reményében, az ország független kormányának jogát a pénz- és hadügyre nézve, — miket királyaink eddig, ha tényleg sértetni engedtek is a császári kormány által, de mindig világosan elismertek, — most egyenesen eltagadja : a királyi választ tehát elfogadni nem lehetett. Ha valamit ez ügy s e napok tekintetében sajnálni lehet és jelenleg kell is sajnálni minden hazafinak, az abban fekszik : hogy ama férfiak, kiket a végzet akkoron itt is ott is a közügyek élére állított, nem találtak s talán nem is kerestek módot abban, hogy a meghasonlás okait megszüntessék, s a monarchia egymástól jogilag független két része közt, a fejedelem azonságából eredt s a *pragmatica sanctio* által meghatározott közös ügyekre nézve, mindjárt akkor megköttesék valamely méltányos, mind a két részt kielégíthető szerződés.

A kir. válasz a törvényhozó testület közös ülésében felolvastatván, gróf Batthyáni Lajos, kinevezett elnökminiszter, röviden akként nyilatkozott : hogy a kir. válasz, meggyőződése szerint, sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Azért mindèn további indokolás nélkül arra kérte a nádort, hogy hatályos közbejárása által annak oly módni átalakítását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava, hogy Magyarországnak független, felelős miniszte-

1848. riumot adni kíván. Mert ha az nem történik, ő mind a maga, mind kijelölt minisztertársai nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelős miniszterséget így elvállalni nem képesek s arra magokat jogosítva nem érzik.

István főherceg-nádor az elnökminiszter közhelyesléssel fogadott nyilatkozatára ekként válaszolt: «A mostani komoly s nagyszerű pillanatban Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságtok hazafuságához azon forró óhajtásomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, melyre általam s az összes nemzet bizodalma által fölhíva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nem csak előterjeszteni, de átvinni is fogom; és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.» A hangos és tartós tetszés-zajjal fogadott nádori ígéretre Batthyáni kijelenté, hogy a miniszterium állását ő is ahhoz köti: szerencsésen fog-e eljánni vagy nem a nádor közbenjárói tisztében.

Az ingerültségnek mely a kir. válasz miatt a közönségben elterjedt, Kossuth azután az alsó táblánál egy merész beszédben adott kifejezést, mely inkább elébbi ellenzéki szerepéhez, mint új miniszterjelölti állásához illett. «Az országgyűlés hallotta — ugymond — a miniszterek nyilatkozatát; hallotta, hogy a nádor a dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem boesátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játékúzás a trónnal, a hazával. És kik űzik e játékot? Az egészen átlengő szellem nem más mint, hogy a gyűlöletes burocracia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független miniszterium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helytartótanács. És ezen emberek nem gondolnak az ausztriai ház jövőjével; nem gondolnak a polgárvérrel, mely ily eljárás után patakokban folyhat. Ugyanazon perczben, midőn a király kimondá, «felelős magyar miniszterium lesz», előállnak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nim-

bust, azon pietást, melynek a királyi név körül lengeni kell, ha csak azt minden tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszítse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránykozom; s látva, hogy e perczen is, midőn az adott királyi szó szerint ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős miniszter, gr. Batthyáni Lajos, még folyvást Lajos főherczeg, kinek a magyar dolgokra semmi törvényes befolyása nem lehet, kinek erre semmi legkisebb joga nincsen, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gr. Hartigok s Windischgrätzek s tudja még kinek, befolyásától függnek dolgaink. S legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott kanczellár, — és azon ember, kit nem akarok nevezni (Wirkner udv. tanácsost érti), ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi kanczellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a tövényesen erre hivatott magyar miniszter helyett. Ezt látva kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfiass elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni ígérte, s reménylem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak, s én Apponyit, Jósikát, Wirknert hazaáru-lással vádolva, proscibáltatni kívánom.»

— Madarász László, ki utóbb épen nem irigy lendő nevezetességet szerzett magának szabadságharczunk történetében, áradó szónoklatával minden kimélet nélkül kelt ki az udvar ellen, és Zsedényi kanczelláriai tanácsost, kinek neve alatt kelt a kir. válasz, tüstént kérdőre vonatni kívánta azok iránt, kik annak tanácsadói voltak, hogy, egy régi törvény értelmében, mint hűtlen, rossz tanácsosok, azonnal példásan bűnhesztessenek. Azonban Zsedényit a rendek, kiknek nagy részével több országgyűlésen részt vett s conservatív szellem-

1848. ben ugyan, de mindig hazafiúllag tűnt ki, most is jó hazafinak tartották, s azon meggyőződésben voltak róla, hogy ezen eljárásban akarata s véleménye ellenére használtatott fel eszközül; az indítvány tehát nem fogadtatott el. De a leiratra nézve végzéseként kimondta a tábla, hogy a márczius 17-kén adott királyi szó minden elcsavarását s megnyirbálását a királyi szék és a nemzet iránt vakmerő, bűnös játéknak nyilatkoztatja. S bizván a nádor közbenjárásában, melynek sikeréhez saját állását is hozzákötötte, elvárja: hogy a királyon azok, kiknek az ország sorsa felett intézkedni joguk nincsen, győzedelmet nem vesznek; s az ügy lehető legrövidebb idő alatt a nemzet kívánata szerint fog elintéztetni. Azon benyomás szelidítésére pedig, melyet e királyi leirat az országban okozandó vala, határozattá lett, hogy azon íveken, melyeken az közzé tétetik, egyszersmind az országgyűlés e végzései is kinyomattassanak.

De az országgyűlés teremén kívül, az ifjuság által vezetett nép mind a mellett is, a maga módja szerint, részt akart venni a királyi válasz kárhoytatásában s a közingerűltség nyilvánításában. A gyűlés utáni estve nagy néptömeg gyűlt össze a sétatéren, s a királyi válasznak kezében forgó példányait elégette; és Zsedényit, mint az oklevél aláíróját, kit Pozsonyban lenni hibásan vélt, kézre keríteni óhajtván, több házban erőszakos kutatást vitt véghez.

A pesti mozgalom.

A fővárosban uralkodó lázas ingerűltséget mind eddig nem engedték kitörésre fajulni a középponti esendbizottmány tagjai, kik a nép értesítése s esilapítása végett a muzeum terén csaknem mindennap tartottak a hullámzó néptömegek előtt szónoklatokat, melyekben híven felfedezvén a nemzeti szabadságot fenyegető veszélyeket, a nép bizodalrát teljesen megnyerték, szenvedélyein uralkodtak. Márczius 30-ka éjjelén mindazáltal már csak nehezen sikerült a kitöréstől megóvni a felingerült népet. Esti tíz órakor hozta meg a gőzhajó az országgyűléshez intézett kir. leirat példányait. A nemzet reményeit megüüsitó leirat híre villámsebességgel terjesztetett el a fővárosban

ama csoportok által, kik a Duna partjain a hajó megérkezésére várakozának. Az utcákat azonnal sűrű néptömegek lepték el, melyek mind a Szabadságtérre, a városház elébe tolongtak. Mennél inkább nőtt a néptömeg, annál magasabb fokra hágott annak forrongása. Már «fegyverre!» «le a német kormánynyal!» s több ilyenmű kiáltások szeltében hangzottak; sőt némelyek a harangokat is félreverti szándékoztak, midőn a miniszteri megbatalmazottak, Szemere, Klauzál, Nyáry s több más, közbizodalmat bíró férfiak a nép közt megjelentek. Ezek felolvasván az országgyűlésnek a királyi leiratra kelt erélyes határozatát, István főherczeg-nádor s Batthyáni Lajos elnökminiszter szilárd nyilatkozatát, miszerint állásukat a nemzet kívánata teljesültéhez kötötték, lelkes szónoklatokban inték a népet, várnák be a nádor közbenjártának eredményét. Más részről erélyes kitartásra buzdíták azt a megkezdett reactio ármányai ellen. Nyáry Pál egyebek közt azt indítványozá hogy, ha a nádor és a miniszterium lemond, ideiglenes kormány neveztessek ki Pesten, melynek a ki nem engedelmeskedik, bár mi multja legyen, a haza ellenségének tekintessék. Végzéssé tette a népgyűlés azt is, hogy a nemzetörségbe minden polgár belépni köteles legyen; a csendbizottmány lelkesítő szózatot intézzen az ország s minden kapcsolt részeibe; s végre mind azon városi s megyei hatóságok, melyek eddig a középponti választmányhoz csatlakoztak, felszólíttassanak hogy, az intézkedésekbeni összehangzás és közremunkálás előmozdítása végett, a nép által választandó két képviselőt küldjenek a fővárosba. A nép e határozatok után békésen szétoszlott.

Tekintve azt, hogy a Pesthez csatlakozott hatóságok száma folyton szaporodott; hogy nem volt nap, melyen e végett egyik s másik vármegyéből és városból a középponti bizottmányhoz követek ne jöttek volna: tagadni nem lehet, hogy e bizottmány, ha vele még Kossuth is egyesül, valóságos hatalommá fejlődhetett volna az országban. A haza és szabadság iránti lelkesedés átrezegte már az egész országot s annak még külön

1848. nyelvű lakosait is ugyannyira, hogy, ha az ügyek Bécsben jobb fordulatot nem nyernek, az országnak ekkor nagyobb része kész lett volna kitűzni a forradalom veres zászlaját.

Az újabb kir.
leirat a felelős
miniszterium-
ra nézve.

Erre azonban most nem volt szükség. A főherczeg nádor becsületesen beváltotta szavát, s már más nap, márcz. 31-kén délután, egy más királyi leirattal tért vissza Pozsonyba. Miután a sükerhez állását kötötte, már maga visszajövele is mindenkit meggyőzött a sükerről. Még az nap estve elegyes ülés tartatott hogy az elébbi leirat által okozott benyomás mennél elébb kedvezőbbel cseréltessék fel. Az országház előtti téren tömérdek nép zsibongott; az ülés tereme s az előteremek tömve valának kivánesi, zajos hallgatókkal. A nők karzatáról egy szép virágkoszorú bocsátatott le az elnök főherczeg asztalára. A főherczeget, midőn a terembe lépett, szünni nem akaró, viharos éljenzés üdvözölte. A férfi gyülekezet tollas kalpagjait rázta feje fölött; a hölgyesereg nemzeti zászlókat s fehér kendőket lebegtetett karzatán. Végre esend lőn s a leirat olvasása megkezdett. Annak most nem kanczelláriai tanácsos, hanem maga a király volt aláajajegyzve; s midőn az olvasó ítélőmester e szavakat: «Bécs, márcz. 31-kén, 1848. Ferdinánd» — kimondotta, háromszoros éljenzésben tört ki a király iránti szeretet. Az új leirat a felküldött törvényjavaslat lényegét egészen megerősítette. A pénzügyminiszteriumot illető pontra nézve csak azon megjegyzés tétetett: hogy addig is, míg az összes monarchiát illető közös költségek aránya iránt a jövő törvényhozás királyi megegyezéssel intézkednék, a királyi udvar fentartására, a közös diplomatia, a közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség stb ellátására szükséges költségekről, jövődjő beszámítás iránt, ideiglenes rendelkezés tétessék. A hadügyminiszteriumra nézve a leirat szavai következők: «valamint a honvédelmi szerkezet s a körülállások szükségéhez képesti hadi ajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országban elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar miniszterium utján,

gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; úgy viszont a hű karok és rendeknek királyi házam s a *pragmatica sanction*val szentesített birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom: miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összehangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ezen esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bízandó ».

A leirat teljes megalégedéssel s hosszú örömmel fogadtott. De bár, Deákkal együtt, úgy vélekedett is az országgyűlés, « hogy a felelős kormány csak forma s annak a nemzet ereje ad életet »; sajnálni kell mégis, hogy az udvar, bár megadta a nemzet kívánatát, ezen újabb leiratban sem volt őszinte és bizodalmas a nemzet iránt. Az őszinteség és bizodalom hiánya abban feküdt, hogy azok iránt, mik az országot az örökös német tartományokkal közösen illették, s miknek elintézése nélkül egy részről az ország, más részről az udvar s a császári birodalom közt a szives egyetértést, a békét egyelőre is lehetetlennek kellett tartani, semmi említés nincs e leiratban. Nem azt akarjuk mondani hogy, például, a külképviseletet, a külkereskedési vámok ügyét, a birodalom státus adósságai-ban való részvétet stb. már e leiratban névszerint megemlíteni vagy rólok épen intézkedni is kellett volna. Ennek itt sem helye, sem ideje nem volt most, midőn a kedélyek, az előbbi leirat által okozott ingerültség után, még folyvást szenvedélyes hullámban valának. De miután a monarchia életerébe vágó régi, bár egynémiben törvénytelen, viszonyokat tisztán s teljesen megszakasztani nem lehetett, s azt engedni nem is volt az udvar szándokában; miután továbbá e viszonyok egynémelyike, mint például a státusadósságok, a német örökös tartományokat, azoknak békéjét s jollétét nem kevesebbé illették, mint magát az udvart: a jövőndő egyetértés érdekében mulhatatlanul szükséges volt volna, hogy az udvar e királyi

leiratban nyíltan kimondja, miszerint a monarchia létele kívánja, hogy ama közös viszonyokat egy, a *pragmatica sanctio* értelmében kötendő új, kimerítő szerződés szabályozza. És ha az udvar az ország független kormányzati jogát világosan és tisztelettel elismeri: a nemzetről is fel lehetett, fel kellett volna tennie, hogy ily szerződést szinte szükségesnek tart, s azt elvileg el is fogadja; kivált ha ez iránt az udvar a kijelölt miniszteriummal eleve tanácskozott volna. A becsületesség és őszinte egyenesség a legjobb politika. Lehetetlen volt pedig az udvarnak egyelőre nem éreznie, nem látania, hogy csak úgy lesz képes becsületesen beváltani a nemzetnek szintugy mint az osztrák tartományoknak adott szavát, ha a közös viszonyok kölcsönös méltányossággal, szerződésileg intéztetnek el. Annyit tehát már e leiratban is értésére kellett volna adni a nemzetnek, hogy e szerződés megkötésére eleve is bizton számot tart, attól függvén a királyi szó beváltásának lehetősége, s a monarchia létele. Az elmulasztás, miszerint az udvar ez iránt a kijelölt kormányval eleve meg nem egyezett, s azt a leiratban is meg nem említette, lón átkos forrása minden későbbi bonyodalmak s viszályoknak. Ezen mulasztásnak pedig csak az volt egyszerű oka, hogy az udvari körökben hiányzott az őszinteség. A *reactio* e napokban már végleg el volt határozva az udvarnál. És épen akkor, midőn a megtagadott jogait világosan elismertetni követelő nemzet erélyes fellépésétől megijedve, annak kívánatait végre megadta, jogait a királyi szó szentségének védelme alá helyezte: az udvar épen akkor határozta meg, a király háta mögött, a követendő *reactionarius* politika fő elveit, készítette el a Magyarország ellen intézendő támadások tervét, választotta meg s nevezte ki Jellasich személyében a fő eszközt, mely által ezen elveket alkalmazni, e tervet végrehajtatni szándékozott.

Az alsó ház
nyilatkozatai a
leirat iránt.

De az udvarnak e veszélyes szándékait akkor még csak néhány mélyebben látó hazafi sejtette; szólani róla, világos adat híjában még nem lehetett; de hitelre sem talált volna talán a

világosan és ünnepélyesen lekötött királyi szó ellenében. Az öröm, a meglegedés közönséges vala. Ennek hangján nyilatkozott az alsó ház is, midőn ott a kir. leirat újra felolvasztatott. Több szónok beszélt oly értelemben, hogy bár ez nem felel is meg egy hajszálig minden kívánatnak; a főpontokra nézve mégis ki van viva a nemzet óhajtása. Különösen a hadügyminiszterium tekintetében egy követ, Madarász László, akként nyilatkozott, hogy a magyar hadaknak a haza határain kívül alkalmazását, mi a leiratban említettik, nem úgy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására, vagy a *pragmatica sanctio* által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra lehessen használni. «A *pragmatica sanctio*t, ugymond, úgy érti, hogy annál fogva kötelessége ugyan a magyarnak az ausztriai monarchia territorialis ép-ségének fentartására segélyt nyújtani; de arra soha, hogy a tartományok alkotmányos mozgalmai, alkotmányt esdő sóhajtásai elnyomassanak.»

E nyilatkozatnak bizonyos fontosságot adott az, hogy az alsó tábla azt felkiáltás által magáévá tette. Ez volt oka, hogy azt Batthyáni Lajos, elnökminiszter, nem is vélte megjegyzés nélkül hagyhatni. «A *pragmatica sanctio* értelmezésére nézve, ugymond, azt nyilvánítja a miniszterium nevében, hogy az abból folyó kötelességet ő is úgy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territorialis ép-sége megtámadatik, de mások dolgaiba nem avatkozunk. A megtámadó háborút illetőleg azonban eltér az előtte szólótól, mert lehet oly eset, midőn támadó háborúnak helye van, s azt némileg védőnek tekinthetni a nélkül, hogy az ország territoriuma egyenesen megtámadtassék.» E nyilatkozat fontos volt az alább érintendő olasz viszonyok tekintetében.

Az utóbb, kivált az 1849-ben kifejlett körülmények után, benn a hazában szintugy mint a külföldön, különféle vélemények nyilvánultak az iránt, vajjon Kossuth, a nemzeti kormány átalakulásának e fő rugonya, őszintén csatlakozott-e azon állapothoz, melyet a királyi leirat folytán alkotott tör-

1847. vény megszentésített; vagy már ekkor elméjében forgatta az országnak teljes elszakadását az osztrák birodalomtól s az úralkodó háztól? E kérdést kimerítőleg megfejtendi ugyan elbeszélésünk folyama; azonban még sem érdektelen, olvasnunk Kossuth e napi beszédének némely részeit, melyek mintegy válaszul hangzanak e kérdésre. Különben is e beszéd, mely szónoki pályájának fénypontjai közé tartozik, s roppant hatást okozott, egynémi pillantást enged vetnünk e rendkívüli férfiú jellemébe, s különösen azon fenhéjazó szellemébe, melyen szónoki virágaival a szerénység színét szokta volt előtteni.

«A leiratnak, ugymond, két lényeges pontja van; egyik a financia, másik a hadügy. E dolgok elintézésénél egyet soha sem kell felejtetni, t. i. hogy mi, egész e perczig, a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodó ház irányában, mely Ausztriának is trónján ül, s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynél fogva némi közös intézkedések mind addig kikerülhetnek, míg a *pragmatica sanctio* kapcsa fenáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a *pragmatica sanctio* terén állunk, szem elől nem tévesztjük, fel fogjuk találni a kellő tájékozást. Ha az említett kapocs nem volna, s a magyar király Budán laknék, akkor, természetesen, csak mi magunk intézkednénk a civillistáról; de mivel más népek is vannak ugyanazon fejedelem koronája alatt, ezek is járulni fognak a közös költségek fedezéséhez... Ide tartoznak a közös diplomacia költségei, s azon katonai testületek ellátása is,... melyekről, ha a honvédelem rendszere ki lesz dolgozva, külön fog gondoskodhatni a magyar törvényhozás; de addig, míg az meg nem történik, a közös ellátásban szükség aránylagos részt vennünk. Épen ezen gondoskodás által lesz constatirozva a magyar financia független állása... E tekintetben, a kir. leirat illető pontjában megnyugvást talál... E finanziais függetlenség legközelebbi practikai következései igen nagyok. Magyarország jövedelme, a mint tudjuk, 28 millió p. forintra (70 millió frankra)

megy körülbelül; s mit látunk ebből az ország szellemi s anyagi javára fordítva? Nem tudunk mutatni csak egy becsületes utat, nem semmit, ha talán a pesti reáliskolát kivesszük. Ezentúl másképp lesz. Mi most a kir. udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy királya ulászlói szegénységben tengődjék. De a többi jövedelem fordíttatni fog az ország anyagi és szellemi javára, népnevelésre, a szellemi erő kifejtésére, mely ellen aztán semmi erő nem győzhet; mert megadja azon érettséget, hogy a szabadságot óhajtsa s megtudja különböztetni a szabadosságtól; s megadja azon érzelmet, hogy midőn szabadságot akar, mindent akar, mit isten legbeesesebbet adhat e földön... Most a nép önmaga lett ura önsorsának. Ő soha sem volt túlságos magasztalója az arisztokrátiának, s most sem az, midőn ez arisztokratia a hatalom polczáról leszáll; de megvallja, szébben semmi arisztokratia sem szállhat le, mint az, mely a nép kezébe teszi önsorsának kulcsát a jövődre... Hasonló szempontból veszi fel a leirat azon részét is, mely a hadügyről szól. Midőn a leirat elismeri, ugymond, hogy a katonaaajánlás, annak az országban elhelyezése stb. az országgyűlésre tartozik, akkor bevallotta, hogy a szuronyok hatalmát a szabadság ellen soha, hanem csak a szabadságnak ártó rendetlenség ellen lehet felhasználni. A *pragmatica sanctionál* fogva, tagadhatatlan, vannak kötelezettségeink; de midőn a leirat azt mondja, hogy a hadügyre s különösen a hadseregnek az országon kívül vitelére nézve, a felelős miniszter ellenjegyzése mellett, magának tartja fenn ő fölsége az intézkedést, ez által hadi tekintetben is ki van víva hazánk önállása, mennyire ez papiroson lehetséges. — Ő tehát úgy tekinti, hogy mind ez *sanctionálva* lévén, a nemzet urává van téve önsorsának; s midőn ezt kimondja, ne vegye tőle senki rosz néven, vagy kérdésnek, ha a mondandókkal összefüggésben, e nagy dolgok közt öncsekélységéről is szól. Én egyszerű polgár vagyok — ugymond — nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom

nem volt más, mint a mely van azon igazságban, melyet isten lelkembe oltott. És ime ilyenek, a gondviselés csodás utai: — én egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa felett, és most is, ha mondom e leiratra: «nem kell» — polgárvér folya e szavam után. De mélyen érzem, miként, ha oly alávaló lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat, a polgárháború szövetségét vetni e nemzetbe, oly ropant felelősséget venne magára, melyet a legszigorúbb büntetés, a pokol minden kínja sem büntethetne méltóképen; mert nem képzelhetni átkosabb, undokabb bünt, mint játszani a polgárok vérével s egy nemzet nyugalmaival. Midőn ekként gondolkodom, midőn e nemzetet saját sorsa urának látom; midőn látom hogy, ha egyik-másik kedvencz eszménk nincs is még e perczben biztosítva; de van lehetőség azokat utóbb kivívni —: vissza kell borzadnom a polgárvértől, s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannak s kik itt nincsenek egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körülmények közt polgárvért ontani, a legnagyobb bűn volna, mit nemzet elkövethet. Vannak mindenféle egyének, kik még egy pár hét előtt az absolutismus hívei voltak, most pedig rajtam túlmennek, s én, ki a szabadság elveiért egy életen át küzdöttem, szenvedtem, mérsékeltőbb vagyok náloknál. De épen azért hiszem, hogy szavamnak lesz némi hatása, midőn azt kérem, azt remélem, hogy ha a nemzetben van elég erő valósággá érlelni azt, a mit e papiroson bir, tartsa meg az erőnek azon nemes mérsékletét, melyben fekszik a szabadság diadala... Most pedig igyekezzünk mielőbb befejezni az országgyűlést, s várjuk el, hogy a miniszterium teljesítse kötelességét. És én meg vagyok győződve, hogy e nemzet nagy és boldog leszen. Hiszem azt is, hogy az ausztriai trón beváltja szavát más népei irányában is; s teljesedésbe jövend, mit megjövendöltem, hogy a népek szeretetében találja fel legerősebb támaszát. És ne higgye, hogy a régi rendszer változtatása s e concessiók által erejéből veszített; sőt bebizonyíták

e napok tapasztalásai, hogy e rendszer korhadt volt, oly korhadt, hogy annak megingatására egyes polgárok is oly sokat tehettek; sőt erejében nyert, és teljesedni fog a jóslat, hogy az lesz a Habsburg ház második alapítója, ki népeinek alkotmányt adand.... » Végre felirást óhajt, hogy a fejedelem jőjön le mielőbb hű magyarjai közé s győződjék meg, hogy hűségünk nem pusztá szó, hanem a magyar férfiasan szilárd s őszinte tud lenni nem csak szabadsága kivívásában, hanem fejedelme iránti hűségében is.

HARMADIK FEJEZET.

A vidéki hangulat. A horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyűlés vége.

A főváros
hangulatának
megváltozása.

A lázas ingerültség, mely a miniszteriumot illető első királyi leirat vétele után a főváros lakosságát megszállotta, nem sokáig tartott. A középponti bizottmány által Pozsonyba küldött futárok már márczius 31-ke estvéjén meghozták az újabb leirat hírét. Éjfél tájban a leirattal is megérkezett Eötvös József, kit az elnökminiszter a kedélyek megnyugtatósa végett küldött le a fővárosba. A leirat a Szabadság-terén váró népgyülekezetben még azon éjjel felolvastatott, minek következtében a keserű érzelmeket és súlyos aggodalmakat más nap reggelén a lakosság örömjaja váltotta fel. A leirat mind a városi mind a megyei választmányok üléseiben is megnyugtatónak találtatott s dél után a muzeum terén roppant sokaságban összegyűlt nép előtt újra felolvastatott. Híre futamodván itt, hogy b. Wesselényi Miklós is a fővárosban vagyon, a nép, felharsogó örömeiben, küldöttei által őt azonnal körébe kéreté. Az öröm és fájdalom csodás vegyülete szállá meg a tömeget, midőn a letűnt kényuralom üldözéseinek ezen áldozatát, ki egykor vezetője volt nemzetének, most világtalan, mások vezetésére szorult, az emelvényre fellépni látta. Számosak arczaít könyek áztaták a megható jeleneten. Végre megszólalt a tisztelt vendég. Inté a népet, használja fel eszélyesen, a mi jót a királyi leirat magában foglal.

Az első független felelős miniszteriumnak engedelmisséget esküdött; — mi alatt a tömeg, a jelenet hatása által elragadtatva, ismétlé az esküt. Lelkére köté aztán a népnek, hogy kerülje a fejetlenséget. « Midőn, ugymond, zsarnokság lánczai széttöréséről van szó, akkor egy szabadságra érdemes népnek tennie kell; de midőn a dolgok rendes folyama helyre áll, akkor csak egy kötelessége van: az engedelmisség. Az anarchia oly híd, melyen az elűzött absolutismus mindenkör visszajő. » Végre az erdélyi unióról szolt hasonló melegséggel: « mi magyarok, ugymond, számra csekélyek vagyunk s mégis két hazánk van. Ez tovább így nem lehet. A testvéri kapocs szép; de a hol kapcsok vannak, ott a kikapcsolás is megeshető. Erdélynek egészen bele kell olvadnia Magyarországba. »

A megnyugvás érzete, melyet a királyi leirat ébresztett, azontúl nem is zavartatott meg a fővárosban. De a mindennapi csend még sokáig nem állott helyre. A szabadság birtokának mézes heteit élte a közönség, s az elébbi mogorva, fenyegető zajt örömnépek váltották fel. A lelkesedésnek folyton táplálékot nyujtottak a középponti bizottmánynak a hazai állapotok fontos kérdéseivel foglalkodó nyilt ülései, s a muzeum terén majdnem naponként ismételt népgyűlések, melyeken különféle lelkesítő szónoklatok tartattak, s a bécsi egyetemi ifjuság, az országban lévő olaszok, francziák és lengyelek küldöttségeinek testvéries üdvözletei fogadtattak s viszonoztattak. Nagy örömmel hallatott ama hír is, hogy a Párisban tartózkodó magyarok, mintegy három százan, díszmenetben vonultak keresztül a főutczákon s mentek üdvezleni a franczia ideiglenes kormányt, s hogy annak nevében Lamartine külügyminiszter által becsüléssel fogadtattak. A híres író és státusférfitu válasza büszke öntudatot, a nemzeti nagyság és függetlenség lélekemelő érzelmeit költötte fel hazánkfiak kebelében. Azon solidaritásnak, mely Európa nemzeteit a szabadság birtokában testvérekké forrasztá össze, hangját üdvözölték az ékesen szóló franczia kormánytag szavaiban,

1848. melyek ennél fogva megérdemlik, hogy hazánk e nagy eseményei korszakának emlékei közt is fenmaradjanak.

«Ha a magyarok — így szólott Lamartine — kissé későn érkeznek az ideiglenes kormány ezen középpontjához, melyet Franciaország teremtett, hogy legyen ne féelme, hanem igyekezzék lenni szerelme Európa többi nemzeteinek, azért van, mivel a magyarok távolabbról jönnek. Az ideiglenes kormány igen mélyen örvend ezen nemzeti látogatásnak, melyet önök szívesek valának tenni a francia nemzetnek, a nép ezen palotájában, melyet oly dicsőségesen szerzett vissza. Ha Franciaországnak szüksége volna, hogy értesíttessék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvériségi szellemről, mely önök nemzetét lelkesíti, szerencsésnek tartanám magamat, erről tanúságot tehetni. Én keresztül mentem az önök hazáján; tanúja voltam ezen nagy nemzet pásztori és egyszersmind hősi erényeinek, mely, bár egy nagy szövetségi egységbe lépett, soha sem veszté el megkülönböztető jellemét ősi nemzetiségének. Ha önök szíves kívánatokat hoznak nekünk hazánk új szabadságához: mi önöknek tiszteletünket nyilvánítjuk azon régi szabadság iránt, melyet bölcsen és dicsőségesen fentartottak hazájokban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek, még inkább növekedik azon rokonszenv által, melyet önök tanusítanak. Ha visszatérnek önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Franciaországban, a hány francia polgár vagyon.» —

Az ország
vidéki hangu-
lata.

Ama hangulat, melyet a fővárosban ábrázoltunk, kisebb nagyobb mértékben, többé vagy kevésbé változó színezettel, sajátja volt márczius második felében az ország minden, bár mi távol fekvő, bár mi nyelvű nép lakta vidékeinek. Az ország független államéletének s önálló kormányzatának helyreállítása szintugy, mint a hűbéri viszonyok maradványainak eltörlése, a polgári s politikai jogoknak minden néposztályra kiterjesztése, mindenütt az öröm és lelkesedés zajos kitöréseivel üdvözlötetett. Az ország belse-

jében fekvő tiszta magyar lakosságú városokban nem különben, mint azon nyugot-északiakban, melyeket német és tót, s azon déliekben, melyeket szerb és oláh nyelvű népek laktak, egyaránt nyilatkozott a rokonszenv az ország átalakulása iránt. Mindenütt harangzúgások, nemzeti háromszínű zászlók kitűzése, szabadságfák emelése, a nemzeti cocárdákkal ékesített polgárok ünnepies menetei, az utcák kivilágítása, örömlakomák, isteni hála-tiszteletek, Tedeumok hirdették s tanusították a nép örömét s lelkesedését. Késmárk, Lőcse, Eperjes, Temesvár, Zombor, Ujvidék, csak azon színben mutatta magát, azon érzelmeket nyilvánította, melyeket Szeged, Debreczen és Komárom. A vegyes népiségű városok külön nyelvű lakosai, mint Temesváron, Oraviczán, stb. testvéries érzelemben olvadtak össze a közös szabadság hajnalán. A nemesség is, bár privilegiumait elvesztette, bár anyagilag sokat áldozott, többnyire őszinte érzelemmel vegyült az egyenlőség és szabadság örömnépébe. Például, Temesvárott a megyei nemesség és városi magyar, német, rác és oláh polgárság egyszerre tartotta a város fő piacán, a négy vallás (kath., görög n. egyesült, protest. és zsidó) szertartásai szerint, isteni hála-tiszteletét, melyen még a főhadi kormányzék tábornokai s más tisztjei is jelen voltak. A megyékből és városokból mindenfelől hála- emlékiratok küldettek a királyhoz, kit, Kossuth szavai szerint, az uralkodó ház második megalapítójának neveztek; a főherczeg nádorhoz, ki hazafiságát és szilárdságát oly férfiasan tanusította kényes állásában; gróf Batthyáni Lajoshoz, kiben a nemzet független kormányzatát már megszemélyesítve tisztelték; Kossuth Lajoshoz, kit e nagyszerű átalakulás terem-tőjeként üdvözelték; s az országgyűléshez, melynek rendei, bár mind nemesek, oly nagylelkű önzetlenséget tanusítottak a jogegyenlőség megalapításában. Hont megye, melynek tisztika s követei még nem régen, az udvari párt győzedelmes korteskedése következtében, a conservatív pártból választattak, most megváltozva, Kossuthot a fejedelem által nagyobbszerű

1848. birtokkal megadómányoztatni kívánta. Monok kicsiny közön-
 sége, (Zemplén megyében) Kossuth születési helye, aláírási
 ívet nyitott, hogy nagy fiának emlékezete szobor által örö-
 kítettessék meg kebelében. Zemplén és Bereg megyék a lengyel
 és olasz politikai foglyokat, kik Munkács és Szeged váraiban
 sinylődtek, szabadon bocsáttatni kérték, a fejedelemhez és or-
 szágyüléshez intézett felirataikban. Számos megyében, a
 városokban pedig majdnem mindenütt, Pest példájára, még
 a törvény kihirdetése előtt nemzetőrségi csapatok állítottak
 s fegyvereztettek fel; s hol fegyver hiányzott, fa kardokkal
 s puskákkal gyakoroltattak be a hadi mozdulatokba. Az ör-
 seregek zászlainak beszentelése mindenütt nemzeti ünnep
 gyanánt ületett meg.

A vármegyék-
 ben.

Különösen a vármegyékben az egymás ellen nem rég
 annyi tűzzel sőt elkeseredéssel vívott pártok összeolvadtak;
 vezéreik, a jövőendő egyesség és közremunkálás jeléül, a nyil-
 vános ülésekben kibékülve nyújták egymásnak jobbjaikat.
 Sok helytt, hol előbb a kormánypárt korteskedései által mester-
 ségesen, nyers tömegekkel vívta ki győzedelmét a szabadelvű
 értelmiség többsége ellen, a népszerűtlen tisztikar önként le-
 mondott s újjal pótoltatott; másutt a conservatív párti köve-
 tek helyett mások küldettek fel Pozsonyba, s az elébbi utasítá-
 sások eltöröltettek. Egyébiránt a municipalis élet a közöröm
 és lelkesedés e korában is megőrzé saját körébeni függet-
 lenségét; minél fogva a megyék cselekvései nem ugyanazon
 egyformasággal történtek. Pest példájára, sok helytt rendki-
 vüli csendbizottmány állítottott ugyan fel a megyékben is;
 mihelyt azonban az elnökminiszter első körlevele, melyben a
 törvényhatóságok elnökeit tette a rendfentartásra nézve fele-
 lősekké, a megyékben megérkezett: e bizottmányok néhol
 feloszlattak, s azok helyett a tiszti kar tétetett viszont fele-
 lőssé az elnök irányában; másutt azután is meghagyattak,
 s a felelősség ezekre s különösen ezek elnökére tétetett.

A nép alsó
 osztályainak
 magaviselete

Az elnökminiszter ezen körlevele a rendfentartás iránt, s
 a megyéknek szinte arra vonatkozó többféle rendeletei ugyan-

azon titkos félelemből származtak, mely, a nép fellázadásának lehetősége miatt, az egész országon mintegy villanyütéssel hatott keresztül. Sokan ugyanis attól tartottak, hogy a nép a maga felszabadítását az urbéri terhek alól nem fogja jótétemény gyanánt fogadni; hanem, mint tőle sokáig visszartartóztatott sajátja miatt, kedve jöhet bosszút állani s a nemességet megtámadni a maga birtokában. Ezen lázadástóli félelem gondolata fut keresztül Batthyáni első miniszteri körlevelén és sok megye intézkedésein. Ezen aggodalom mindazáltal sehol sem igazoltatott az országban. Meglehet ugyan, sőt igen valószínű, hogy a béke és rend zavaratlan fenállása részben a hatóságoknak tulajdonítandó, melyek, kivétel nélkül, míg egy részről hő ragaszkodást bizonyítottak az új kormány iránt; más részről a nép irányában is valóságos testvéries indulattal s oly hangulatban léptek fel, mely a népet meggyőzhette, hogy a kimondott jogegyenlőség tiszteletben fog tartatni; a robot s más urbéri terhek eltörlésének pedig az urak is jobbára szintugy örülnének, mint magok a jobbágyok. Azonban, a béke és rend fentartásának érdeme leginkább magát az ország népét illeti, mely e mozgalomteljes napokban mérsékelt, józan magaviselete által fényes tanuságát adta ép, egészséges eszének s romlatlan erkölceinek. Történtek ugyan némely helyeken egynémi rendbontó jelenetek, a volt jobbágyok s földesurak közti viszonyokban; de, mint alább bővebben is előadandjuk, ezeket nem a nép féktelen vágyai, nem annyira új követelések, mint inkább némely rég keresett s ítéletre váró, vagy, a nép véleménye szerint, igazságtalanul elítélt panasztárgyak okozták. A nép, általában véve, az új állapotokból nem származtatott új igényeket; megelégedett váratlan nyereményeivel, megértette a haza érdekeit.

Rendzavarás márczius és april havában országszerte alig történt valahol más okból, mint a zsidóság elleni gyűlölet s előítéletekből. Azon botránys tény, melyet Pozsony polgárainak egy osztálya márczius 20-kán elkövetett, nem maradt

A zsidók általános üldözése.

elkülönzött esemény; a roszt példa sok más helyen is követésre talált; s mondhatni országsherte általános volt a zsidók elleni ingerűltég s gyűlölet kitörése. Említők, hogy a pesti polgárok sem akarták őket felvenni nemzetőri soraikba, s csak az elfogulatlan ifjuság zászlóaljai nyitottak nekik rést a magok kebelében. Egy pár hét mulva azonban ez ellen is kikelt a polgárság; s csak a kormány erélyes rendszabályai s a katonaság alkalmazása volt képes megőrzenni a zsidóságot a féktelen esendzavarók gyűlöletének tetleges kitörésétől. E gyűlöletet azonban oly nagynak tapasztalta a miniszterium, hogy a zavargás ismétlésének megelőzése végett tanácsosb-nak látta, ideiglen felmenteni a zsidóságot nemzetőri kötelességének gyakorlatától. Hasonló jelenet fordult elő Székesfehérvárott. April 5-kén, egy a város minden osztályaiból összegyűlekezett népcsoport fenyegetések közt követelte az előljároságtól a zsidók kiűzetését, s addig nem is nyugodott, míg ezek, nagyobb erőszaktól félve, a várost el nem hagyták; mi miatt aztán kormánybiztost kellett küldeni a városba. Minden erőszaktételek közt azonban, melyek az ország külön vidékein kisebb nagyobb mértékben a zsidók ellen elkövetettek, legvadabb volt az, melyt a pozsonyiak april 23-kán ismétettek. Ekkor itt valóságos vérengző harc támadt a zsidók ellen. Alkalmat erre az osztálygyűlöletnek azon újabb kitörése adott, mely szerint a lövész-társulat minden zsidót kiűzetni határozott a városból. A támadást mesterlegények s iparűző inasok kezdték, kikhez miután a legalsóbb néposztályból is mind számosabban csatlakoztak, az eleinte csak gyengébb bántalmakkal kezdett támadás vérengző harcezá vált. Még a kevés számú katonaságnak sem sikerült szétszlatni a dúló csoportokat; sőt miután a katonaság a népre lőtt s több áldozat esett, ez felbőszűlvén, nem ismert többé határt dühében. A zsidóság számos boltjai s lakjai feldűlatlak s kiraboltattak, némelyek egészen leromboltattak. A keresztények, kik ezek szomszédságában laktak, csak szent képek s feszűletek kifűggesztése, ajtaiknak keresztrel megjelölése

által menthették meg magokat a dühöngők hasonló dúlásaitól. A borzasztó dulás és vérengzés csak más nap délben szűnt meg, miután a vidékről számosabb lovas katonaság érkezett, s a hatóság rendeletéből a zsidók a belvárosból részint a várhegyali külvárosba, részint más községekbe költöztek. A polgárságból igen kevesen vettek ugyan részt ezen sajnálatos kicsapongásban; hogy azonban azt ők is legalább örömet látták, eléggé bizonyítja azon körülmény, miszerint a polgári nemzetőrség, a katonai parancsnokoktól felszólíttatva, sem volt hajlandó fegyvert ragadni az üldözött zsidók védelmére.

Ha ezen sajnálatos események okát keressük, azt feltalálnunk nem lesz nehéz. Az új törvényekben azon elv állított fel, miszerint polgári jogok s kötelességekre nézve a vallás semmi különbséget sem tesz. Ennek következtében a zsidók is teljesedve látták rég ápolt óhajtásaikat, polgári jogokat nyertek. A szabadság áldásai ekként rájuk is kiterjedvén, új polgári kötelességeik tekintetében a legnagyobb buzgalmat kezdék tanusítani. Kik eddig elnyomva s csak túrve lévén, e jogok s kötelességek gyakorlatának helyétől s alkalmától távol tartózkodának, most buzgalmokban a polgárok közé vegyültek, sőt itt ott az előtérbe is tolongának. A polgárság némely osztályai pedig szűkkeblűebbek valának a nemesség felvilágosodott osztályánál; s míg magok nagy örömmel léptek be azon jogok gyakorlatába, melyeket elébb a nemesség kizárólag élvezett: azokat az elnyomott zsidósággal nem akarták megosztani. Más részről némi, alaposnak látszó okok is vegyültek e viszonyokba és szítogatták az osztálygyűlölséget. Az elnyomatás a zsidókat, mint másutt ugy nálunk is, egymásíránt szorosán összetartókká tette, bizonyos osztályszellemet fejtett ki köztök, melynél fogva nem csak szokásaikban, életmódjokban s általában minden társadalmi viszonyaikban elszigetelték magokat; hanem az anyagi érdekekben, a különféle kereseti ágakban kárpótlást is ügykeztek s tudtak magoknak szerezni, a keresztnyek irányában,

1848.

a polgári jogtalansággért. Közönségesen uzsorásoknak, csalóknak tartattak, s voltak is sokan közölök. Egymás közt méltányosak, igazságosak, felebarátszeretők, egymást gyakran áldozatokkal is segíélyezők, a keresztényeket, a hol csak lehetett, örömeit megrövidítették, megcsalták az üzleti életben. A morálnak rendesen más mérlegével éltek a keresztények iránt, mint a melyet magok közti viszonyaikban használtak; minek következtében azon meggyőződés terjedt el a keresztények között, kivált a kik velök ugyanazon foglalkodási körben léteztek, hogy maga a zsidóvallás, különösen a Thalmud szabályai is megengednék, sőt pártolnák a keresztények megrövidítését. Félelem ébredt tehát most a polgároknak s más városi lakosoknak ezen néposztály iránt, mely mind a mellett, hogy velök az új törvény szerint egyenlő jogokban részesül, a társadalmi életben mégis nevelése, elvei, szelleme és szokásai tekintetében tőlök magát annyira elkülönzi, hogy ezután is zárt testületet, elszigetelt néposztályt képezend, mely több pontban ellenségesen áll szemközt a többi társasággal. E miatt több szózatok is emelkedtek egy-némely kitünőbb hazánkfiai részéről, melyek, míg a polgárságnak szükkeblű osztálygyűlöletét hangosan kárhoztatták, egyszersmind a zsidóságot is komolyan intették hogy, ha újdón nyert polgári jogait békében éldelni s gyakorolni óhajtják, múlhatlanul szükséges, hogy az eddigi, elnyomás szülte elkülönöttségökből kiemelkedve s magokat több tekintetben reformálva, a nemzettel, melynek tagjaivá lettek, szokásokra, szellemre nézve is összeolvadni törekedjenek.

A szerb s oláh
lakosság közti
mozgalmak.

Mi alatt az osztálygyűlöletnek e szilaj kitörései méltó sajnálkozást keltettek a felvilágosodott hazafiakban: más részről mindenki őszintén örvendezett a miatt, hogy a szabadság érzete az ország minden ajku lakosaiban egyaránt felébredt, hogy a nemzeti nagy átalakulás szülte lelkesedés, az ország határai közt lakó minden népiségeknél, egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A felvidéki tótokra nézve ez nem volt meglepő. Mert

bár, mint láttuk, néhány panszláv érzelmű evang. pap több éven át mindent elkövetett is a nemzetiségi vizzályok felébrésztésére, az izgatás sehol sem vert gyökeret a nép kebelében. A tótok tehát, kik magokat némi büszkeséggel vallották magyaroknak, most csak úgy örültek a nagy reformoknak, mint a magyarok s németek, kikkel együtt ők is ugyanazon nyereményekben, ugyanazon jogokban osztoztak. Váratlanabb volt a rokonszenv és lelkesedésnek hasonnemű kitorése a szerbek közt. Mert ámbár a népszabadság áldásai ezekre is egyenlőkép kiterjedtek: azon nemzetiségi féltékenység s vizzályok után, melyeket, mint láttuk, mesterséges izgatások a szerbek közt több évek óta ébren tartottak, ezeknek mostani érzelmei s jövődő magokviselete iránt több ízben elfojthatatlan aggodalommal nyilatkoztak a törvényhozás egynémely tagjai.

De ezen aggodalmat nem sokára eloszlatták ama hírek, melyek a szerb ajku népség magaviselete iránt az ország külön vidékeiről mind megnyugtatóbban hangzának. Ugy látszik, hogy a hatalmas benyomás, melyet a pozsonyi s pesti események a szerbek közt tónnek, minden barátságtalan érzelmet, minden elégületlenséget elfojtott, az ármányos izgatások minden nyomait elsodorta. Az öröm kifakadásai a népszabadság ezen első mézes heteiben a szerbek közt sem voltak kevesbbé hangosak, mint a haza bár mely lakossága között. A vizzályt, gyűlöletet hirdető zágráb-újvidéki izgatás eltörpülve némult el a jogok nagysága előtt, miket a magyar országgyűlés az összes népnek s ezek felett a szerbeknek még különösen is adott. A felszabadulás az urbéri terhek s kötelékek alól, teljes polgári s politikai szabadság és egyenlőség, a görög nem egyesült egyházi rendnek és vallásnak a kath. egyházi renddel és vallással egy rangba helyezése, miért a buzgóbb szerbek rég oly igen sóvárogtak, és, a mi legtöbb, szabad szerb sajtó és egyesületi jog, — tehát a nemzetiség korlátlan fejleszthetése, — mind oly eredmények, minők előbb a népámító izgatók biztatásaiban még csak «pia

desideriá»-k alakjában sem merültek fel soha. Ezen nyere-
mények után vallási alárendeltségről, nemzetiségi elnyomás-
ról többé szó sem lehetvén, a nem rég heves izgatás mindenütt
elnémult, az ország törvényhozásának halhatatlan érdeme
mindenütt lelkesedéssel ünnepeltetett. A szerbek közül még oly
férfiak is, kik az előtt a nemzetiségi villongások szítogatói
valának, minők Trifunác Pál, Nikolics Izidor, Sztójákovics
György, Paulovics Tivadar, a nyilvános lapokban nyilatko-
zatokat bocsátottak közre, melyekben magokat « magyar
polgároknak vallják, s kijelentik, hogy azon kapcsolatnál
fogva, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar ha-
zához fiúi szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatlan
ragaszkodással köti, a magyar királyi székért, s magyar ha-
zajokért mindent elkövetni, érettek élni és halni készek. »

A közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott
minden közfalat, melyet a külön ajku országlakosok közt a
rosszul értett, személyes czélokra kizsákmányolt nemzetiségi
meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre
tartották Tedeunjokat a magyar és német katolikusokkal
a város főpiaczán. Újvidékről, a szerb izgatások fő helyéről,
szintugy mint számos más szerb népségű városokból rokon-
szenvet s egyetértest, hűséget s ragaszkodást tanúsító nyilat-
kozatok küldettek a pesti középponti bizottmányhoz. Sőt
még a végvidéken is, melynek lakossága általában szerb,
oláh és német népből áll, s hová nem csak a magyar köz-
életnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el,
egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakulás. A
bécsi kényuralom e végvidéket, az ádriai tengertől az erdélyi
havasokig, régóta tényleg megfosztotta a magyar törvény jó-
téteményeitől; lakosságát egészen a katonai rendszer szigora
alá vetette, minél fogva az örökös hadi szolgálatra kötelez-
tetett a nélkül, hogy bármily csekély részben is élvezhette
volna a szabad polgár jogát. Most azonban itt is a megváltás
napjai gyanánt tekinté magára nézve márczius napjait az
értelmes lakosság. Nehogy, míg az ország minden egyéb la-

kosai szabad polgári jogokkal ruháztatnak fel, ők, elszigeteltségöknél fogva, ezentúl is a nyomasztó katonai járom alatt maradjanak, tényleg visszakapcsolni kívánták vidékőket az ország többi testéhez. Pancsován, Zimonyban s más vég-helyeken népgyűléseket tartottak, melyekben az osztrák katonai rendszer bilincseit széttörték, a katonai hatóságot, mely által községök eddig igazgattatott, letévén, annak helyébe polgári bizottmányokat neveztek, az országgyűléshez kérelmet küldöttek, melyben községeiket törvényesen visszakapcsoltatni kívánták az országhoz. Azon szabadság-ünnepek, melyeket e szerb lakosság községeiben tartott, alig különböztek másban a magyar városok hasonló ünnepeitől mint, hogy a magyar zászló mellé a szerb zászlót is kitűzték, minnek azonban akkor még csak azon értelmet tulajdonították, hogy valamint a magyar zászlót a haza, úgy a szerbet nemzetiségök jelképének tekintik.

A szorosabban vett magyarországi határvidéket őrző, úgy nevezett bántági, ezredeknak csak első zászlóaljai lévén eddig Olaszországban, april havában a második zászlóaljak kiindítása is megparancsoltatott. Ezen rendelet nagy elégtelenséget idézett elő a végvidéken. Pancsován és Fehértemplomban nyilván szózatok emelkedtek a parancs ellen. De a meggyökerezett fegyelem hatalma győzött: a második zászlóaljak, morogva bár, rendeltetésökre megindultak. Miután bennök az ezredek tulajdonképeni hadi ereje eltávozott, az igazgató hatóságot képezett tiszték a fegyelemnek kevesbbé alája vett 3-dik és 4-dik zászlóaljakra bizton nem támaszkodhatván, a főhelyek, Pancsova, Fehértemplom stb. lakosságának közvéleménye ellen fellépni nem mertek. S így mindenütt nyíltan mutatkozott a lelkesedés a szabadság iránt, melytől megváltásukat ők is bizton reménylették. De, fájdalom, e lelkesedés nem sokáig tartotta meg eredeti első, szeplőtelen tisztaságát. Horvátországban és a Szerémségben korán megújultak az illyr zavargások, melyeket most az általános megújulás még erőszakosabbakká tön; és a rosz példa s a két

1848.

részről is, nagyobb mértékben mint valaha, megkezdett izgatások a szerbeket is nem sokára lesodorták a törvényesség s hazafiui kötelesség ösvényéről.

Horvátország
hangulata a
márcziusi
mozgalmak
előtt.

A nemzetiségi viszály az országgyűlés alatt is egyre folyt s a két, egymással szemben álló, magyarszenvű horvát és illyr párt időszerinti győzedelme folytában majd megszűnni majd dühösebben megújulni látszott Horvátországban. A márcziusi mozgalmak előtt két jelentékenyebb, egymással ellenkező esemény történt e tekintetben a horvát megyékben, egyik Varasdban január 21-kén, másik Zágrábban február 21-kén.

Ámbár a tartományi gyűlés m. é. okt. 18-kán tartott első ülésében a zágrábi püspök s báni helytartó, Haulik György, nyílt szavakkal kijelenté, miképen Horvátország rendei a Magyarországgali kapcsolatnak fentartását őszintén óhajtják, abba boldogságuk főrészt helyezik, s az elszakadási hajlomot illető vád nem egyéb mint koholmány és rágalom: ezen elszakadási hajlam Varasd megyének január 21-ki közgyűlésén mégis elég világosan mutatkozott. Az anyaországtóli elválás ott nem csak nyilvánosan indítványba tétetett, hanem a szónokok többsége által is pártoltatott; s csak a főispáni helytartónak figyelmeztetése, hogy ez által saját ügyöknek árthatnának, akadályozá meg annak végzéssé emeltetését. De bár ennek következtében mellőztetett is az indítvány, az alkotott végzések is elég tanuságot tesznek a varasdi rendek ellenséges indulatáról. A határozat szerint ugyan is, egy illyr nyelven szerkesztett körlevélben felszólították a többi megyék, hogy ha az országgyűlés a kapcsolt részek tekintetében az eddig követett ösvényen maradna, a horvát követek s mágnások és báni helytartó által egyenesen a királynál keressenek segítséget, ott kérjék az illyr nyelvnek hivatalossá tételét; továbbá külön helytartótanácsot, külön udvari kancelláriai osztályt, s a báni tábla főtörvényszéki rangra emeltetését. Ugyanezen értelemben a megye rendei a királyhoz is intéztek feliratot. Varasd megye e végzéseit utóbb

Kőrös megye is elfogadta; Zágráb, Kőrös, Károlyváros, Pozsega és Kaproncza városok pedig, be sem várván a királyi resolútiót ama statutumra, miszerint a horvát nyelv hivatalosnak nyilvánított, e nyelvnek használatát tényleg életbe léptették.

Egészen ellenkező volt eredménye Zágráb megye egy hónappal később tartott közgyűlésének. Itt is emelkedett ugyan néhány szó a varasdi végzések pártolására; a rendek igen nagy többsége mindazáltal határozattá emelte, hogy Varasdmegye kívánataiban nem osztoznak, sőt az anyaországgal « alkotmányos kapcsolatot létükkel egybecsűnek tartják ». A körlevélben, melylyel Varasd körlevelére válaszoltak, « teljes bizalmukat fejezik ki az országgyűlés bölcsesége s méltányossága iránt », s Varasd megyét « elődeik példájára utalják, kik, testvéri szeretettel ragaszkodván a magyarokhoz, sérelmeik s kívánataik ügyében mindig a törvényhozáshoz folyamodtak. Emlékeztetik továbbá Varasd megyét, hogy « a magyar nemzettel szövetségnek köszönhetik leginkább a Száván túli rész visszakapcsoltatását s alkotmányos szerkezetöket. Az eljárásuk fölötti ítéletet a történelemre s az utókorra bizzák, mely majd elhatározzandja, melyik fél működött hazája javára ». E végzésnek Varasd és Kőrös megyék ellenében nem csekély fontosságot ad az, hogy Zágráb megye terjedelmére s népességére nézve legalább is megüti, ha meg nem haladja amazokat együtt véve. — Az országgyűlésen, hol Zágráb megyének e végzései a rendekre nagyon megnyugtatólag hatottak, meglehetősen volt most az egyetértés a horvát követekkel.

Ilyféle surlódások s villongások közt találta Horvátországot a bécsi, pozsonyi és pesti nagyszerű események híre, mely aztán ott is csoda sebességgel átvillanyozta a kedélyeket. A nép öröme a szabadság napjának feltámadására itt is mindenütt hangosan tört ki s eleinte őszintének látszott s volt is nagy részben. Az országgyűlés felirata a független kormány tárgyában, a pesti tizenkét pont, általános lelkesedéssel fogad-

A márcziusi események hatása Horvátországban.

1848. tatott. A városok legtöbbjeiben, s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben Batthyáni Lajos, Kossuth s más nemzeti vezérek nevei zajos éljenekkel üdvözöltettek. A közös szabadság lelkesítő érzelmei azokat is megragadni s a testvériség kiengesztelő melegével látszottak áthatni, kik elébb ellenséges indulatokat tápláltak magokban Magyarország ellen. A pártok zaja egy időre elnémult, s az illyr szellemű a magyar szenvű horváttal közös örömrivalgásban üdvözölte a szabadság új korát.

A testvériség azonban nem sokáig ölekezett a szabadsággal. A fővárosokból érkezett forradalmi hírek az illyrpárt vezéreiben is merész gondolatokat ébresztének régi vágyaik s törekvéseik valóítására. A körülmények e végre most igen kedvezőknek mutatkozáván, Gáj Lajos több másokkal, kik eddig az illyr zavargásokban vezérszerepeket játszanak, tanácskozmányt tartott: miképen lehetne terveik érdekében kizsákmányolni a körülményeket? Legzélszerűbbnek látszott, a pesti középponti bizottmány példája szerint, Zágrábban egy nemzeti bizottmányt alkotni, melynek fő czéljául a horvát nemzetiség biztosítása tűzetett ki. A vezérek közt egyező volt az értelem, hogy e czélt csak úgy lehet teljesen elérniök, ha Horvát- és Tótország igazgatási tekintetben egészen külön válik az anyaországtól. A Magyarországtóli elszakadás s a független álladalmi élet, melyben a megyékkel az eddig katonai kormány alatt létezett örvidéki kerületek is egyenlően részt vennének, volt tehát határozott, bár egy ideig világosan be nem vallott, czélja a bizottmány törekvéseinek.

A zágrábi
nemzeti
gyűlés.

A bizottmány, e czél megközelítése végett, márcz. 25-kére Zágrábba «nemzeti» gyűlést hirdetett, melyre Horvát-, Tót- és Dalmát-, mint ők mondák, «egyesült» országokból menél több hazafiak jelennének meg; s előlegesen egy, a királyhoz felküldendő kérelmet dolgoztak ki, mely a gyűlés tanácskozásai s határozatainak alapjául szolgálna. E gyűlés a mondott napon valóban meg is tartatott. Az illyr szelleműek minden felől nagy számmal sereglének össze; a magyar

szenvű horvátok közül azonban senki sem jelent meg. Ezek helyett két cseh vezetett be a gyülekezetbe, kiket, a Pozsonyban szállongó hírek szerint, gr. Kolowrát miniszter küldött volna némi utasításokkal hozzájuk. Valószínűbb azonban, hogy azok a prágai forradalmi párt küldöttei voltak; mert Kolowrát részéről báró Kulmer, az illyr párt híve, jelent meg a gyülekezetben.

A gyűlésben e szerint csak egyik, az illyr, párt lévén képviselve, végzéseinek Magyarország irányában ellenséges szelleméről egyelőre sem lehetett kételkedni. A gyülekezet a bizottmány munkálatának nyomán mindenek előtt b. Jellasich József ezredest bánná kiáltá ki, s a «nemzet» kérelmeit, harmincz pontba foglalva, egy nagyszámu küldöttség által határozta felvitetni a királyhoz. A kérelemirat lényegére nézve következőkből áll. A bevezetésben az mondatott ugyan, hogy a horvát nemzet, miként eddig, ugy ezután is a magyar korona alatt szoros kapcsolatban óhajt maradni a magyar nemzettel. De ha az egyes pontokban kifejezett igényeket figyelemmel átvizsgáljuk, teljesen meggyőződhetünk, hogy ama kijelentés nem volt őszinte s csak igen ügyetlenül takarta el a kérelmi pontokban világosan kifejezett elszakadási törekvéseket. Az első pontban kéretik, hogy a «nemzettől» megválasztott Jellasich báni méltóságában megerősítsék s mind azon hatalommal ruháztassék fel, mely egy nemzetfőt megillet. A többi pontokban kívántatik, hogy máj. 1-jére Zágrábba országgyűlés hirdettessék, Dalmatia s a katonai örvidék, politikai igazgatása tekintetében, Horvátországba bekebeleztessek, valaminthogy mind azon részek is visszacsatoltassanak, melyek a mult időkben részint a magyar vármegyékkel, részint a német örökös tartományokkal egyesítették. Kívántatik továbbá, hogy a nemzeti függetlenség biztosítására a magyartól külön felelős miniszterium alkottassék; országgyűlés évenként s felváltva Zágrábban, Eszéken, Fiumében és Zarában tartassék; az eddig Magyarországbán kezelt nemzeti alapítványok saját felelős financzminiszterök kezelése alá adassanak;

1848. a katonaság, mely az alkotmányra is esküt mondjon, nemzeti nyelven vezényeltessék; a hivatalok, tisztségek kizárólag az egyesítendő országok fiaival töltsenek be; a közigazgatásban s köznevelésben csak a nemzeti nyelv használandó. stb. stb.

Az országgyűlés határozata az illyr törekvések ellenében.

Az illyr-horvát párt e kívánatainak s törekvéseinek híre hamar eljutott az országba s úgy Pozsonyban mint Pesten méltó aggodalmakat ébresztett. E párt elszakadási vágya, mint láttuk, nem volt ugyan új dolog; de mit máskor, mint esztelen párttörekvést, mire sem elegendő ok, sem valószínűsége erő nem létezett, az ország megvetéssel mellőzhetett: az most, midőn Bécsben működését a reactio már megkezdette, s épen a független kormányzati törvény megerősítését ügyekezett meggátolni, e reactio által kizsákmányolva, igen veszélyessé válhatott. Nem is késett tehát figyelmét reá azonnal kiterjeszteni az országgyűlés. « Ha Magyarországnak Horvátországgali békés, barátságos viszonyai megzavartatnak, — ugymond Kossuth egy beszédében márcz. 28-kán, midőn a zágrábi események szőnyegre hozattak, — ez csak két oknak lehet következtetése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánylattal nem viseltetik; másik az, ha egyes rossz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyűlést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosíttassék. Ugy vagyok értesülve, hogy a magyar országgyűlés lépései a horvát nép által mindenütt hálával, lelkesedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadtattak. De van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalmit, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágyásuknak s más mellékes czéljaiknak. Horvátország szabadsága s jólléte csak a Magyarországgali szoros kapcsolatban rejlik; és ezt jól érzi az ottani nép; mert tudok esetet, hogy a hol a Magyarországtóli elszakadásra ingerlő kísérletek tétettek, a nép tömegestül szegült azoknak ellene. De tudom azt is, hogy a horvát nemesség csak úgy remélhet elvesztett urbéri javadalmaiért kármentesítést, ha Horvátország Magyarországgal

kapcsolatban marad.» Mondá aztán, hogy ő nem kételkedik, miképen a közös szabadság nem sokára teljesen ki fogja egyenlíteni a nemzeti különbségeket s ellenszenveteket. Indítványára az országgyűlés egy felszólítást határozott bocsátani a horvát néphez, melyben ez biztosíttassék, hogy Magyarország a horvát nemzetiséget kellő tiszteletben tartandja. Figyelemre méltó, hogy a törvényhozás oly méltányos érzellemmel viseltetett a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt, és oly annyira akart nekik igazságot szolgáltatni, hogy azt hitte: elég a népét arról, mi irányában határozatni fog, felvilágosítani, s ez minden bujtogatások daczára is nyugodt maradand. Csak ezen loyális gondolkodás az oka annak, hogy más rendszabályok nem hozattak. Meg kell azonban vallani, hogy nagy járatlanságot árult el a kormányzatban, midőn egy feltüzelt, mindenre kész párt bujtogatásait csak az igaz szó, csak a körülmények előadása s a nép felvilágosítása által szándékozott egyensúlyozni. Ha e felvilágosítás mellett egy okos, erélyes kormánybiztos is küldeték azon napokban Horvátországba, ki, míg a horvátok méltányos kívánatai teljesíttetnek, a népbujtogatásnak gátot vet, alig lehet kételkedni, hogy a nép, hálásan fogadván s éldelvén a szabadság jótéteményeit, békében maradt volna.

Az érzelmek Horvátország irányában nem csak az országgyűlésen, hanem az egész országban valóban igen méltányosak valának. Azon igazságérzet, melynél fogva a nemesség, a maga legalább pillanatnyi kárával, önként hajlandó vala felszabadítani a jobbágyokat, eltörteni a robotot és tizedet, s polgári jogot, a magáéval egyenlőt, adni a parasztnak, — ugyanazon igazságérzet lelkesítette a magyar nemzetet az ország koronája alatt lévő más nemzetiségek irányában. Egyenlően megosztott velök minden jogot, minden terhet; semmi egyéb felsőséget nem kívánt magának fölöttök megtartani, mint azt, mit az igazgatás közössége multhatatlanul szükségessé tett, t. i. hogy a közélet hivatalos nyelve a magyar nyelv legyen a nélkül, hogy a többi nyelvek jogai a hatósági

1848.

és községi életben bár mi korlátozást szenvednének. A horvátok tekintetében még erre nézve is tovább ment a magyar loyaltás, mert önként megegyezett, hogy ők tartományuk beligazgatásában saját nyelvöket használják; s csak azon egyet kívánta, hogy az anyaországgali hivatalos érintkezésekben s a közös törvényhozásban fogadják el közlönyül a magyar nyelvet. Ennél kevesebbet a magyar nemzet, a státusegység felbomlása nélkül, bizonyára nem kívánhatott azon jótétemény fejében, hogy alkotmányának, szabadságának mindennemű áldásait, minden nemzetiség-, nyelv- és vallás-különbség nélkül, a magyar korona minden alattvalójára egyenlően kiterjesztette.

A pesti bizottmány felszólítása s küldött-sége a horvátokhoz.

Ezen loyális, testvéries érzelem bélyegzi azon felszólítást is, melyet a pesti középponti bizottmány intézett a horvátokhoz. «Horvátok, szeretett testvérek! — így szól az okirat — Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtunk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve.... A testvér meg fogja érteni testvérenek szavát.... Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb.» A felszólítást, mely magyar és horvát nyelven szerkesztetett, a középponti bizottmány kebeléből küldött követek vitték Zágrábba. A nép, hallván ezektől, hogy az urbéri terheket a törvényhozás eltörölte, nagy rokonszenvet mutatott a magyarok iránt. Az illyr pártnak azonban nem volt inye szerint, hogy a népben illy barátságos érzelmek támadtak; és Zágrábban több féktelen illyr szónok azt fellázítani ügyekezett a követek ellen. Egy felizgatott, dühös csoport valóban meg is támadta őket, s csak néhány józanabb s a magyarokkal kibékültnek látszott illyr pártiaknak sikerült őket megoltalmazni tényleges bánalmaktól.

Az illyr párt kívánatai hasonlóknak látszanak azon kívána-

tokhoz, melyekkel a magyar országgyűlés járult a fejedelemhez. És azok, kik Magyarország független kormányzatának ellenzői valának, mind akkor midőn e mozgalmak történtek, mind utóbb is gyakran állították, hogy a horvát mozgalom szintazon jogalappal birt Magyarországra nézve, mint a magyar mozgalom Ausztria irányában. Ezen tételből aztán azon következtetést vonták le, hogy valamint a magyarok jogosnak nem ismerték el a zágrábi küldöttség követeléseit: úgy a magyar országgyűlés kívánatait sem teljesíthette a fejedelem a monarchia egységének felbomlása nélkül.

A színleg hasonló viszonyok közt azonban valójában nagy a különbség. Mellőzzük azt, hogy a zágrábi kérelempontokat csak egy párt készítette, mely még valóságos többséggel sem dicsekedhetett a tartományban; míg a magyar kívánatok a nemzet hasonlíthatlan többségétől eredtek, s törvényesen működő, minden pártot magában foglaló országgyűlés által terjesztettek a fejedelem elébe. Csak a két részről kivánatok jogalapját vizsgáljuk meg lehető rövidezséggel. Magyarországnak, Ausztriával szemben, saját alkotmánya és törvényei voltak: Horvátország hétszáz év óta a magyar alkotmánynyal s törvényekkel élt. Magyarország, ezen külön saját alkotmányánál és törvényeinél fogva, soha sem volt alkotó vagy kiegészítő része az ausztriai császári birodalomnak, — a mint-hogy Ferencz császár, midőn ezt 1804-ben felállította, alkotó részei közé nem is számította Magyarországot: Horvátország, az alkotmány és törvények közösségénél fogva, kapcsolt része volt Magyarországnak. Ezen alkotmányos törvények s több rendű ünnepélyes szerződések szerint Magyarország önálló, független kormányzattal birt, mely független kormányzati jogot az osztrák császárok nem csak elismerték, hanem ugyanazon személyben magyar királyok is lévén, számtalanszor ünnepélyes esküvel pecsételték: Horvátország a magyar koronától, a közös magyar törvényhozástól, fő kormány- és törvényszékektől, melyekben mindazáltal a horvátok is részt vettek, törvényesen függött, nem ugyan mint elnyomott alatt-

1848.

valója, hűbérese vagy adózója, hanem mint osztályos társa a magyar nemzetnek. Magyarország ezeknél fogva nem elválni akart Ausztriától, melynek részét nem alkotta, melyől törvényesen soha sem függött; hanem csak alkotmányos függetlenségét akarta biztosítani az osztrák kényuralom törvénytelen foglalásai ellen: Horvátország ellenben megszakítani akarta azon törvényes kapcsolatot, melyet hét század szentesített; elválni akart az anyaországtól, melyhez a közös alkotmány kötötte. Magyarország a reform rendes és törvényszerű útján, csak a kényuralom által megsértett s háttérbe nyomott, de mindig fenálló törvényeknek szerzett valóságát s végrehajtást kormányzatának módosítása által: Horvátország a forradalom terén követelt törvényeken nem alapuló jogokat; minél fogva mozgalmait, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy azok csak egy, többséggel is alig bíró párttól, a másik hozzájárulása nélkül, származtak, méltán lázadásnak nevezhetjük.

Az illyr törekvések forrása.

Nem kevesebb különbséget találunk a két mozgalom közt, ha azoknak okait, forrásait vizsgáljuk. A magyarországi reformoknak egyetlen oka volt az alkotmányos szabadság és törvényes függetlenség biztosításának szüksége a bécsi kényuralom ellen. Most az osztrák kormány is alkotmányos formákat vett fel, melyeknek következtében, bár mit teszünk is fel azoknak állandóságáról, okvetetlenül változni kellett a magyar kormányzatnak is a maga formáiban. Ha felteszszük, hogy állandóan fenmarad az alkotmányos bécsi kormány: hogyan folyhatott volna be a bécsi miniszter, ki csak a bécsi országgyűlésnek volt felelős, Magyarország ügyeibe, melyről az 1790-ki 10-dik törvényben írva van, hogy «Ő fölsége kegyelmesen elismerte, hogy... Magyarország kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő; hanem tulajdon megállással s alkotmánynyal bíró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és törvényes szokásai által nem

pedig más tartományok módja szerint kormányzandó s igazgatandó.» Nem kellett-e ennél fogva a bécsi felelős miniszterium mellett egy szinte felelős, amattól független magyar miniszteriumnak szükségképen alkottatni? Ha pedig felteszszük, hogy a bécsi udvarban és dynastiában századok óta hagyományos kényuralom reactiója az osztrák alkotmányos kormányt vontató kötelére veszi s annak véget vet: nem kellett-e Magyarországnak egyelőre biztosítani törvényes függetlenségét az ellene is feltámadható reactio cselszövényei ellen? Horvátországra nézve semmi ilyféle törvényes ok nem forgott fenn, melynél fogva magának jogosan kívánhatott volna külön kormányzatot. Kapcsolt része lévén Magyarországnak, ezzel mindenben aránylag osztozott, valamint előbb a régi alkotmányban, úgy most a független s felelős kormányzat s népképviselőlet áldásaiban. Az országgyűlésre népessége arányában küldötte, az új törvény szerint, képviselőit; a kisebb miniszterialis kormányhivataloknak arányos része egyenesen fentartatott a horvátok számára; nagyobb hivatalokat, miniszteri tárczákat, kiből arra képesség volt, magyar és horvát egyformán nyerhetett; tartományi beligazgatásuk pedig, a bántól kezdve az utolsó irnokig, ezután is kizárólag az ő kezökben maradt, és soha egy magyarnak sem jött eszébe, Horvátországban hivatalt keresni. A jobbágy-ság Horvátországban is csak úgy felmentetett az urbéri terhektől, mint az anyaországban. A horvát sajtót ugyanazon törvények szabályozták, melyek a magyart. Szóval, az alkotmány, a felelős kormányzat, minden jog és törvény közös birtoka volt a horvátnak a magyarral.

Mi volt tehát a horvát mozgalom oka, forrása és jelszava? Jelszóul az illyr-horvát párt a nemzetiséget tűzte ki zászlájára. E jelszó mellett azonban kétségkívül más, kevésbbé dicséretes rugonyok is munkásak valának e mozgalomban. És ha meggondoljuk, hogy az országgyűlés kész volt mind azon törvényeket megalkotni, melyek a horvát nemzetiség biztosítására szolgálhattak, — miért is a Zágráb megyei köz-

1848.

gyűlés február 21-kén teljes bizalmat nyilvánított a törvényhozás iránt; ha meggondoljuk, hogy a horvát nemzetiség felett folyt legújabb tanácskozásokból nyilván kitűnt, miképen az országgyűlés kész megegyezni abban, hogy Horvátországban a beligazgatási nyelv a horvát legyen; hogy az országgyűlés a horvát nyelv iránt mindenben valóban a legméltányosabb kiméletet tanusítá, és, mi a horvátokra e tekintetben legmegnyugtatóbban hathatott, az elnökminiszter, Batthyáni, épen azon férfiú volt, ki ezen méltánylatot, már az elmúlt országgyűléseken is férfias nyíltsággal kimondta, ki a horvát nyelvnek beligazgatási nyelvvé emelését már akkor is sürgette, midőn leghevesebben folyt a nyelvtusa és midőn ezért reá, nyíltan megvalljuk, sok túlbuzgó, de szűkkeblű magyar neheztelt: — ha mind ezt meggondoljuk, alig is fogjuk hihetni, hogy a horvát mozgalomnak valóban a nemzetiségi féltékenység, mire ok nem létezett, volt légyen forrása. Ha Horvátország beldolgait saját nemzeti nyelvén igazgathatja, ifjuságát a horvát nyelven neveltetheti, sajtója a törvény határai közt szabadon működhetik, irodalmát akadálytalanul fejltethi; mit az új állapotokban mindent tehetett: ki fogja józanul állíthatni, hogy a horvát nyelvnek és nemzetiségnek elnyomására vált volna az, hogy a Magyarországgali érintkezésekben, s a közös országgyűlésen a latin nyelv helyett, mit eddig használt, ezentúl a magyart köteleztetett használni? És midőn azt látjuk, hogy az illyr párt, a közös szabadságnak, közös független és felelős kormányzatnak mind amaz áldásait, nyelvének és nemzetiségének adott mind ezen engedményeket magától ellökve, a bánatban és örömben, diességben és viszontagságban együtt leélt hét század törvényes képesait megszakasztani, közös történelmét megtagadni akarja; és az egy milliót alig meghaladó nemzet számára független, önálló kormányt követel, mit fentartani ereje nincs, mi rövid idő alatt a kényuralomnak esik martalékul: bizonyára kénytelenek vagyunk állítani, hogy nem a jelszól kifüggesztett nemzetiségben, hanem más, mellékes czélokban

fekszik a mozgalomnak oka. Nem ismerjük annyira ezen illyr törekvések vezéreinek jellemét, hogy határozottan mernök állítani, mit Kossuth a márcz. 28-ka-i ülésben mondott, miszerint mind e mozgalom néhány egyénnek tulajdonítandó, «kik a zavarosban halászni szeretve, készek Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát szennyes nagyravágyásuknak feláldozni.» Meggondolván azonban azt, hogy e mozgalom élén jobbára olyanok álltak, a legnagyobb buzgalmat az elszakadás létesítésében olyanok fejtették ki, a kik általa, ha sikerül, mindent nyerhettek; ha dugába dől, semmit, vagy keveset veszthettek; a kik magoknak honosaik közt, a független kormány mellett, miniszteri tárczákat, fényes méltóságokat, jövedelmes hivatalokat szerezhettek, míg a Magyarországgal kapcsolatban, egyéniségök közepszerűsége szerint, csak alárendelt helyeket foglalhattak volna el: önként felszínre merül ama vélemény, hogy ezen mozgalom koránt sem annyira nemzeti féltékenységből, mint, «más mellékes, személyes czélokból» származott légyen.

De bár mi volt légyen is a zágrábi törekvések igazi kútforrása, annyi bizonyos, hogy az udvari párt azoknak, mi-helyt rólok értesült, kizsákmányolására magát azonnal elhátározta. Említők, miképen már márczius 17-kén, midőn a császári tanácsban, mely még a régi, absolut szellemű státusconferentiából állott, a magyar országgyűlés felirata tárgyaltatott, a tanácsosok egyike arra szavazott, hogy a király a rendek kívánatát egyszerűen vesse vissza, s koronája védelmét, ha Magyarország forradalomra vetemedni bátorkodnék, bizná a seregbe s a magyarokkal viszályban lévő horvátokra. Az udvar s a tanácsosok nagyobb része azonban a győzedelmes bécsi forradalomtól akkor még sokkal inkább meg volt félemlítve, mintsem hogy követni bátorkodott volna a merész tanácsot. Egyébiránt, akkor még Horvátországból is hiányzottak a tudósítások, s ezek megérkezte előtt kétséges volt, vajjon nem ragadta-e meg a szabadság szelleme ott is a kedélyeket, s nem engesztelte-e ki az illyr pártnak Magyar-

A reactionak az illyr törekvésekre alapított terve.

1848.

ország irányában ellenséges indulatát a közös szabadság eszméje?

Az udvar s tanácsosai azonban, mint láttuk, hamar feleszméltek első ijedtségökből. Nem sokára Zágrárból is kedvezőbb hírek érkeztek reájok nézve, mint bár mikor előbb, az illyr pártiak indulatáról Magyarország irányában. Az udvari párt tehát a kedvező alkalmat tüstént megragadta, s a császár-király háta mögött a reactio megkezdését elhatározván, annak terveit s eszközeit is tüstént megválasztotta s elkészítette. E terv szerint Horvátország tüzetett ki a reactio alapjául s azon térül, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéztetnék. E választás igen természetes volt; ott minden körülmények kedvezők valának az udvari reactio titkos céljainak. A végvidék Horvátországban legtöbb hadi erőt nyújthatott, s azzal a szerémségi és bánági örvidékek honlévő zászlóaljai is minden nehézség nélkül csatlakozhattak. Onnan a szerbek felizgatása is legcélszerűbben kezeltethetett. Mert, bár a szerbegről érkezett tudósítások szerint, ezek nagy rokonszenvvel látszottak is fogadni a pozsonyi és pesti mozgalmakat; e népről, mely már 1790-ben elszakadási vágyakat nyilvánított, s titkon azóta is mindig független nemzeti kormányzat után sóvárgott, könnyen fel lehetett tenni, hogy egy-két befolyásosabb egyén, kiket megnyerni nem leendő nehéz, azt, a független nemzeti kormányzat ígéretével, egészen s buzgó szolgájává teendő az udvar céljainak. E szerint igen alapos volt a remény, hogy Horvátországból az egész alvidéket Adriától Erdélyig egyesíteni lehet Magyarország megtámadására. Mi alatt aztán ez még rendezetlen erejét a fellázadt horvátok és szerbek ellen fordítandja, a pesti kormányval nyert lesz a játék. Az ármányos terv sükerére minden attól függött: hajlandók lesznek-e az illyr-pártiak az udvar céljait felkarolni s buzgóan elősegíteni? Ezt pedig egyelőre is nagy valószínűséggel lehetett reményleni. Az illyr törekvések, melyeknek forrása s jelszava nem a szabadság, hanem a nemzetiség volt, nem az osztrák kormány befolyása, hanem a

magyarországi fölény ellen valának irányozva. Ennél fogva két körülmény csaknem bizonyossá tette a reményt, hogy e törekvéseket az udvar céljaira teljesen ki lehetend zsáknányolni. E körülmények egyike volt, hogy az illyrek, pártjok erejének csekélyége mellett egyedül az udvar pártolása és segedelme által érhettek czélt; a másik körülmény, amannál még kedvezőbb, abban állott, hogy az illyrpárt vezérei jobbára az udvar kegyelmétől függő s e miatt iránta feltétlen engedelmességgel viseltető kormányhivatalnokok valának. A független kormány s a Magyarországtóli elszakadás eszméje végre, mi a tömegek felizgatására alkalmas csábesszövegül szolgálna, legkevesebbé sem látszék veszélyesnek az udvari reactio pártja előtt; mert a felett, hogy az illyrpártiak nem Bécsből, hanem Pestből akartak függetlenekké lenni, és a felett, hogy a pártvezérek nagy részben kormányhivatalnokok valának, végzéssé lőn: hogy a mozgalom fő vezetése, a hatalom, oly egyén kezeibe tétessék, kinek az udvar iránti hűsége minden esetre, minden körülmények közt biztosítva legyen.

Igy előkészítve lévén a terv, egy perczig sem késett az udvari párt az illyrekkel magát összeköttetésbe tenni. Köz hír szerint b. Kulmer, Kolowrat miniszter védencze, szolgált az udvari párt közlönyéül. E hírt igen valószínűvé teszi az, hogy később Kulmer, hihetőleg ezen s utóbbi hasonnemű szolgálatai jutalmául, a császári miniszteriumnak tárcza nélküli tagjává neveztetett. Ő, különben születésére nézve horvát, pártszínezetét tekintve pedig buzgó illyr lévén, igen alkalmas egyén volt e közvetítő szerepre. Működéseinek részletei iránt, melyekben az udvari párt megbiztából járt el Zágrábban, miután azokat még nagy titokban kellett intézni, és sem ő maga, sem a pártfőnökök ezekről még semmit sem nyilvánítottak, csak gyanításokra szorítkozhatnak a történelem. Mennyi volt különösen részvétele a zágrábi kérelem harmincz pontjában, bizonytalan. Bizonytalan az is, vajjon nem egyenesen az ő indítványa s titkos működése következtében kiálltatott-e ki bánná Jellasiich.

Báró Kulmer
küldetése
Zágrába,

1848.

Azonban ama kérdés: honnan eredt légyen az indítvány Jellasicb bánná neveztetése iránt a zágrábi gyűlésen, egészen közönyösnek tekinthető. Akár az udvar tette kéz alatt a maga emberei által az indítványt s fogadtatta el azt az illyr párttal; akár e párt bizodalma szemelte ki őt a maga kebeléből, s az udvar csak utólagosan egyezett meg a választásban, teljesen közönyös. Lényeges a dologban csak az, hogy báró Jellasicb kiáltatott ki bánná, s hogy ő volt azon egyéniség, kinek kezébe tette le az udvari reactio az illyr mozgalmak fő vezetését, a hatalmat s a Magyarország ellen elhatározott ellenhatás tervének minden fonalszárait. Az udvari párt választása több tekintetben szerencsés volt; s ha talán egyelőre is lehetett volna tenni ellene némi kifogásokat, felfedezni benne némi hiányokat: mindazáltal ama tulajdonokat, melyek a terv szerint kitűzött szerep átvételére megkívántattak, alig lehetett volna valakiben nagyobb mértékben együtt találni, mint a milyenben Jellasicb egyéniségében léteztek.

Báró Jellasicb
József.

Báró Jellasicb József fia volt azon hasonnevű osztrák generálnak, ki egyebek közt 1809-ben egy hadosztálylyal Tyrolban működött, s a francziáktól megveretvén, a roppant áldozatokra lelkesített hegyi népet, bár még vesztesége után is segíthette volna, egészen cserben hagyta. Hosszu hadi szolgálataiért Mária Terézia érdemrendjével diszesítettvén, ezzel együtt bárói címet nyert, mely utódjaira is általszállott. A tábornok kevés vagyonnal birt; serdülő fiának tehát a bécsi Therezianum akadémiában szerzett alapítványos helyet. Az ifju József, miután itt polgári neveltetése bevégeztetett, a magyar királyi testőrseregbe vétetett fel, hol aztán katonailag is kiműveltetvén, a rendes katonaságban hadnagyi ranggal kezdte meg hadi szolgálatát. Az események, melyekben neki oly jelentékeny szerep tüzetett ki az udvari párttól, őt az első báni ezred parancsnokául ezredesi rangban találták. Jellasicb, ekkor körülbelül negyven éves, a természettől kellemes külalakkal és többféle, tagadhatatlanul, jeles tehetségekkel volt felruházva. Képzelő tehetsége által ő költésznek volt

hivatva, s honosai lelkesedve olvasták néhány apró költeményét. A szónak hatalmával bírván, könnyű s élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkívántatnak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna is, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalját s a kormányára bizott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s csatlakozással az illyr pártiak részéről már elébb is dicsekedhetett, csak nevelte tulajdonainak előnyeit. Ő ugyanis, mint költő, a nemzetiség eszméjét lelkesedéssel ragadta meg, és szívesen ringatta magát a független nemzetiség ábrándképei közt. A Magyarország ellen 1836-ban Gáj Lajos által megkezdett illyr izgatásokban és zavargásokban ő is jelentékeny részt vett; s nem tudjuk, vajjon nem épen neki tulajdonítandó-e azon térkép, mely akkoron Károlyvárosban megjelent, s az illyr álmok alkotta nagy Illyriát ábrázolta, melynek részeit, Horvátországon s az egész alsó Magyarországon kívül, északnyugot felé Isztria, Krajna, Karinthia és Stajersország, délkelet felé Bosnya, Szerbia, Bulgaria, Montenegro s Hercegovina képezték. Ihlettségében több, a magyar nemzet ellen írt «davoriákkal» gazdagítá az illyr irodalmat s a «Danika» folyóiratnak lázító, Magyarország irányában oly meltánytalan apostrophjait. Mint ezredes, a parancsa alatt lévő első báni ezredet ő tökéletesen illyrisálta, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készült a reá váró nagy szerepre.

E tulajdonok és törekvések mellett, mik által teljesen megnyerte az illyrpárt rokonszenvét és csatlakozását, a dynastia iránt is feltételetlen engedelmességgel viseltetett, egyedül tőle várván, mint katona, jövendő előmenetelét. Ha a nagy Illyria alkotásának tervében csakugyan ő is részt vett, mi bizonytalan, ugy hűsége nem igen erős alapon feküdt a dynastia iránt, melynek birodalmától annyi tartományt elszakasztani kívánt az illyr terv. A dologhoz azonban csak mellékesen tartozik, hogy őszinte rokonszenyből származott-e ragaszkodása a dynastiahoz, vagy csak önzésből, emelkedési s gazda-

godási vágyból? Annyi bizonyos, hogy személyes érdekei, hajlamai s még jellemének árnyoldalai is olyanok voltak, mik őt, minden illyr tervek daczára is, hatalmas kapcsokkal köthették le a dynastia iránt. Ő, kinek a pazar fényű s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kívül vagyonnal nem birván, tetemes adósságokba verte magát, s csak az udvar kegyétől remélhette mind adósságainak, mind költséges életmódjának fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rangban, mit egyébiránt, kitünőbb katonai talentumokkal nem birván, érdemei után nem igen várhatott volna. Kétségen kívül ez volt annak oka, hogy új szerepében annyi ragaszkodást tanúsított a dynastia iránt, miszerint annak érdekében nem csak meggyőződését és katonai becsületét, melynek igazság, egyenesség s igaz szólás multhatatlan feltétele, több ízben feláldozta, hanem végre honosait is megcsalta. Az udvari párt s ennek uszálya őt e ragaszkodása s buzgalma miatt utóbb a « lovagias bánnak » szerette nevezni. A dynastia tagjai, kik az udvari reactio-párthoz tartoztak, utóbb pazar kegyekkel áraszták el őt, melyek nem kevesebbé nevelték buzgalmát, mint azon, hír szerint, roppant özvegek, melyeket adósságainak kifizetésére, éldeleteinek s pazar háztartásának fedezésére nyert. —

Az udvari párt tehát, mihelyt a zágrábi eseményekről értesült, néhány, Bécsben mulató illyrpárti urral tanácskozáván, Jellasicot még a zágrábi küldöttség megérkezte előtt, épen azon napon, melyen a magyar miniszteri kormányt illető, nem kedvező első királyi válasz kelt, márczius 28-kán, a kinevezett elnökminiszter, Batthyáni Lajos tudta s megegyezte nélkül, Horvát- és Tótország bánjává nevezette ki. Hogy e kinevezéssel annyira sietett az udvari párt, annak két igen fontos oka volt. Egyik: mivel a horvát bán Magyarország zászlósa között a nádor s országbiró után mindjárt az első rangot foglalta el; s mivel ennél fogva a báni méltóság a magyar birodalom hierarchiájában oly magas fokon állott, hogy azt más nagyerdemű s magas tábornoki rangban lévő

horvát hazafiak előtt egy, az országban meglehetősen ismeretlen, érdemben és tekintélyben még igen csekély ezredes a magyar miniszterium megegyeztével soha sem nyerhette volna el. Meg kellett tehát történni a kinevezetésnek, mielőtt az egész magyar miniszterium forma szerint megerősítenék. Másik oka e sietésnek az volt, hogy az udvar terveit Magyarország irányában, s a szerepet, mely Jellasicsznak kitűzve volt, a magyar kormány előtt még mély titokban kellett tartani. Nehogy tehát e kinevezés oly színben tűnjék fel, mintha az a zágrábi kérelem következtében történnék, mi Magyarországon gyanúra és zavarokra adhatott volna okot, még a zágrábi küldöttség megérkezése előtt meg kellett történnie.

Az udvar terveit természetesen még a zágrábi küldöttségnek sem lehetett veszély nélkül felfedezni; különben is elég lévén egyelőre, a mozgalom néhány főbb vezérével, kiknek titoktársa saját érdekükben feküdt, közleni a legszükségesebbet. Midőn tehát a körülbelül száz tagból, kik jobbára fiatal ügyészek valának, álló küldöttség márczius 29-kén Bécsben megjelent, s a harmincz pontu kérelmet benyújtotta, az udvari párt oly választ adott annak a király által, miszerint se a titkos terv idő előtt el ne árultassék, se az illyrek egészen el ne kedvetleníttessenek. Kijelentetett tehát nekik, hogy nemzetiségök, nemzeti nyelvök és municipalis tartományi jogaik épségben fognak ugyan tartatni; de ő fölsége minden oly irányt, mely a Magyarországgali kapocs gyöngítésére czélozna, mint fejedelmi esküjével is ellenkezőt, határozottan kárhoztat. Egyszersmind oda utasítottak, hogy a benyújtott kérelmökre adandó választ, írásba foglalva, Haulik, zágrábi püspök s báni helytartónál vegyék által.

A küldöttségnek az udvari párt terveibe avatatlan tagjai nagy elégedetlenséggel fogadták a király válaszát, ki, mint elbeszéltek, márczius 17-kén a magyarok iránt kegyteljesebb, azoknak minden kívánatait teljesítette. Az épen nem tetszett nekik, hogy a kérelmökre adandó királyi válasz átvétele vé-

A zágrábi küldöttség fogadtatása Bécsben.

1848. gett a püspök s báni helytartóhoz utasítottak. Haulikot, kit elébb az illyrismus pártolása miatt istenítettek, egy idő óta, mivel az országgyűlésen, magát az ellene emelt vádaktól kitisztítani ügyekezvén, magát magyarnak mondta, a horvát repealerek tömege egyátaljában gyűlölni kezdte. Némi alkudozás után, s a titokba avatottabb vezéreiktől reábiratva, mégis elhatározták magokat, hogy, nem ugyan hivatalosan, küldöttségi minőségben, hanem mint magán egyének, elmenjenek a báni helytartóhoz. Néhányan a szenvedélyesebb tagok közül még durvább kitörésekkel s fenyegetésekkel is illették a püspököt, tanácsolván neki, hogy ha ügyökhöz hűtelen, vissza ne térjen Zágrábba.

Az illyr párt vezérei azonban, kik Kolowrat és Fiquelmont miniszterekkel már a királyi fogadtatás előtt több ízben értekeztek, tökéletesen meg voltak elégedve küldetésök eredményeivel. Ők a magyarországgali viszonyok tekintetében a miniszterektől magok mihez tartása iránt egynémi utasítást vettek. E szerint egy időre színleg le kellett mondaniok kívánataik azon részéről, melyben Horvát-, Tót- és Dalmátországot a magyar kormánytól függetleníteni kérték; s meg kellett elégedniök egyelőre azzal, hogy országukban mind a polgári mind a katonai hatalom a bánná és fő hadi parancsnokká nevezett Jellasich kezébe tétetett. A miniszterekkel értekezletek részleteit mind eddig mély titok homálya fedi ugyan: annyit azonban bizonyosnak állíthatni, hogy az osztrák miniszterium határozottan megígérte nekik a maga segédelmét. Ezt közölök némely indiscreték elég nyíltan megvallották azon politikai klubbokban, melyeket, ügyök támogatása végett, az épen Bécsben mulató prágai küldöttekkel együtt sűrűen látogatának. Osegovich Metell, a mozgalom egyik vezére, világosan kijelenté, miképen most, a nyert pártolási biztosítás után, szándékuk abban központosul, hogy Zágrábban Horvát-, Tót- és Dalmátország részére azonnal országgyűlést tartsanak; a gyűlés határozatainak Jellasich majd

szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő hadi erővel.

A mi az illyr pártnak az udvar céljaira megnyeréséből a küldöttségnek Bécsben jártakor még talán hiányzott, annak eszközlése Jellasichra bízott, ki azontúl az udvari reactio minden céljaiba s terveibe teljesen beavattatott, s annak maga is egyik legbefolyásosabb, legbuzgóbb tagjává lőn.

Jellasicznak bánná neveztetése s az illyr-horvát küldöttségnek Bécsben járta lehetetlen, hogy aggodalmat ne ébresztett volna az országgyűlés rendeiben, bár az udvar terveit még a titok fátyola takarta. A küldöttség iránt Jozipovich, túrmezei gróf s követ és a magyar szenvű horvát párt egyik vezére, az april 4-kei ülésben tett először szót. Felszólítá Horvátország követét, adna a törvényhozó karnak a küldöttség iránt felvilágosítást. Bunyik, Horvátország követe, ennek következtében az alsó ház feszült figyelmének kíséretében kijelentette, hogy miután Horvátországban tartományi gyűlés jelenleg nem tartatott, ama küldöttség sem lehet annak kifolyása s következőleg Horvátország képviselője; s miután neki a dolgról hivatalos tudomása nincsen, annak felelőségét sem vállalhatja magára. Köz tudomásu dolog volt, hogy Bunyik maga is egyik buzgó vezére az illyr-horvát pártnak. Miután tehát ő a küldöttséget csak magánszemélyek működésének nyilatkozattá, s magától a solidaritást is elhárítani látszott: az egyenes lelkű, könnyen hívő alsó tábla megelegedett azzal, hogy a küldöttségnek semmi hivatalos jelleme nem volt, s az udvarnál sem nyert nyilvánosan kedvező fogadtatást; és miután a józan s mérsékelt többség Horvátországban az anyaország iránti ragaszkodását a lefolyt napokban sokfélekép tanusította, a rendek ez ügyet többé, mint kellett volna, figyelemre nem méltatták. Jellasic kinevezetését illetőleg, feltűnő volt ugyan s többféle észrevételre adott okot az országgyűlésen, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson ment keresztül, a fejedelem az új kormány megkérdése nélkül oly rögtön töltötte be

e nagy fontosságú országos főhivatalt, melyet előbb több évek óta üresen hagyni s a zágrábi püspök által helyettesen kezeltetni jónak látott. De az új miniszterek, ha bár gyanúval fogadták is a kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, s a kormány-hatalmat tényleg csak a törvények szentesítése után vehetvén át, az udvar e lépését meggátolni nem voltak képesek. A törvényhozó kar pedig, miután e kinevezést követő harmad napon a második királyi válasz által teljesen kielégítettett; a miatti örömeinek nagyságában, hogy az alkotmány s kormányzat nagyszerű átalakítása oly békésen, oly könnyű szerrel s törvényes úton sikerült, az ügyet, felhalmozott dolgai közt, egészen elvesztette szeme elől.

De ezeken kívül még egy más körülményt is szükség kifejtenünk, hogy teljesen megértessük az olvasóval, miért nem okozott Jellasic kineveztetése az országban oly nagy benyomást, minőt különben utólagos fontossága kivánni látszott volna; s miért nem tétetett akkor ellene semmi oldalról óvás, bár az nem egyezett is meg az új felelős kormányzat szellemével? Mind a miniszterium, mind az ország összes értelmiségének gondolkodása s meggyőződése tetemesen megváltozott az új körülmények közt Horvátországra nézve. A márczius előtti időkben lehetetlen volt némi aggodalommal s féltékenységgel nem viseltetnie Magyarországnak a kapcsolt részek iránt. Fentebb láttuk, mily nagy volt az osztrák kormány befolyása Horvátországra; láttuk azt is, miképen ügykezett e kormány, hogy a magyar szabadsági s reformi eszméket és törekvéseket ellensúlyozza, minden hatalmában lévő eszközökkel szitogatni ott a nemzetiségi vizsályt s gyámolítani az illyr pártot, mely a magyarok elleni gyűlöletet, az országtóli elszakadást nyilván kitűzte zászlajára, a mellett szóval s tettel egész a lázításig izgatott, s mely, minthogy nem szabadságért hanem csak nemzetiségért küzdött, az alkotmányos szabadság kifejlését, a legszükségesebb reformok diadalát mindig ellenzette s hátráltatta a közös országgyűlésen. Magyarország akkoron legfőbb érdekeinél fogva kénytelen volt

az illyr párt törekvéseinek egész erélylyel ellene hatni. Ezen erkölcsi kénytelenség a különféle körülmények szövődékei közt nem ritkán annyira ment, hogy több esetben a horvátoknak még oly kívánatait is szükségesnek látták ellenzeni az országgyűlés rendei, melyek magokban véve sem igazságtalanok, sem méltánytalanok, sem az anyaországra nézve ártalmosok nem voltak. Sőt azt sem lehet tagadni, hogy az illyr pártnak a magyarok ellenében nyilvánított gyűlölete a magyarok egy részében is szenvedélyt, bosszúságot ébresztett, mely aztán szinte megsértette a méltányosságot. Ez volt az eset, például, a horvát nyelv használatára nézve a tartomány belügyeiben, mit bár némelyek, s különösen Batthyáni Lajos, régtől fogva megengedni akartak, a rendek többsége mindig ellenzett. Miután Horvátország követői a reform és szabadság ügyének kifejlését, a bécsi kormány érdekeiben, mindig és hevesen ellenzették; a viszonyok oly alakot nyertek, hogy a horvátügy diadala akkoron egyenesen a bécsi kényuralom diadala volt volna a magyar alkotmányos szabadság ellen. Ennél fogva tulajdonképen nem is a horvátügy ellen, mely magában véve veszélyessé Magyarországra nézve soha sem vált volna, hanem az osztrák kormány kényuralmi irányzatai ellen volt mind az irányozva, mi a két három utósó országgyűlésen a horvátok némely követelései ellen történt. Horvátország erőfejlésének és súlyának növekedése, miután azt az osztrák kormány Magyarország ellen törekedett kizsákmányolni, a közös szabadságnak szolgált volna ártalmára. Magyarországnak tehát kötelességévé lett, az absolutismus törekvéseit, melyek az illyr-horvát, sok tárgyban különben is semmiféle józan politika szempontjából nem helyeselhető törekvéseivel szövetségben álltak, lehetőleg sikeretleníteni. Sajnálattal érzette sok, egyébiránt hazáját, nemzetiségét forrón szerető horvát nem különben, mint minden igazságérezelmű magyar hazafi e viszonyok súlyát; de miután a körülmények kényszerűségét megváltoztatni nem volt hatalmokban, egy szerencsésebb jövőtől várták orvoslatát e sajnálandó vi-

szonyoknak, melyeket az illyrismus szült s az absolutismus ápoli s nevelt nagyra.

És e szerencsésebb jövő a márcziusi napokkal most megjöttnek látszott. A körülmények teljesen megváltoztak. Magyarország átalakított kormánya törvényes önállóságát visszanyerén, annak független működésében az alkotmányos szabadság minden érdekei elég biztosítást látszottak nyerni a befolyásától megfosztott udvari kényuralom ellen. A horvát bán törvény szerint a budapesti miniszteriumnak lévén tetteiért felelős, s általa ő szintugy mint bármi más hivatalnok el is mozdíthatván, Horvátország megszűnt veszélyes lenni az alkotmányos szabadságnak. Megszűnvén pedig az ok, mely miatt Magyarország eddig a horvátországi követeléseket ellenezni kénytelenített; az indulatok, vélemények és elvek is megváltoztak Horvátország irányában. Minden veszély ellen örökre biztosítottnak tekintetvén az alkotmányos szabadság, Magyarország, diadala örömeiben, őszintén sajátjává tette a jelszót, melyet az új francia köztársaság tűzött ki a maga zászlajára: «szabadság, testvériség, egyenlőség». Az e jelszóból folyó elvek nem csak a régi, feudalis néposztályok, hanem a különféle nemzetiségek tekintetében is teljes érvényt nyertek, ugy a nagy közönség mint a törvényhozás tagjainak kedélyében. A nemzetiségi féltékenységet s idegenséget a külön nemzetiségek testvériségének s egyenlőségének elve váltotta fel. Pest, mint említettük, a közös szabadságban testvéries osztakozásra hívta fel követei által a horvátokat. A miniszterium, mennyire csak az ország sarkalatos jogai s az álladalmi egység engedheti, mindenben teljesen kielégíteni szándékozott a horvátok követeléseit. A törvényhozás, hogy egyebet mellőzzünk, törvényt alkotott, miszerint Horvátország a maga beligazgatásában az eddig használt latin helyett saját nemzeti nyelvét használhassa. Szóval, az igazság és testvéries méltányosság nemzetben nem lehetett őszintébb s élénkebb, mint volt a magyarban a márcziusi napok alatt minden más nemzetiség irányában. És ha elébb, a százados ostrom alatt,

melyet a bécsi kényuralom a magyarnak mind nemzetisége mind alkotmánya ellen ezer formában, ezerszer megújítva intézett, a veszélyezett nemzetiség ösztönszerű féltése gerjesztett is talán benne némi idegenséget vagy épen türelmetlenséget más nemzetiségek iránt: most a szabadság napjának sugárai mind e fellegeket szétoszlatták kedélyében.

És midőn Magyarország ekként érzett s vélekedett Horvátország irányában, mindenki oly reménnyel kecsegtette magát a hazában, hogy a megváltozott viszonyokban a horvátok is, kiknek nagyobb része irántunk mindig testvéries indulattal viseltetett, feledvén a mult idők sajnálatos viszályait, a szabadság közös birtokában őszintén egyesülni fog Magyarországgal. Ez volt oka, hogy sem a bán kineveztetése, sem a zágrábi küldöttség követelései, mik most a közörmben az illyrismus utolsó lüktetéseinek tekintettek, nem tettek nagyobb benyomást a magyarokra.

És Horvátország, mely az alkotmányos szabadság s a független felelős kormányzat minden jótéteményeiben az anyaországgal egyaránt osztozott; nemzetisége tekintetében pedig, mıtán nemzeti nyelve a beligazgatásban hivatalos nyelvvé lett, minden óhajását teljesedve láthatta: kétségen kívül rövid idı alatt meg is nyugodott, s a vele mindenét megosztó, minden természetes jogait tiszteletben tartó magyar testvériség indulatát a hála és szeretet érzelmével viszonzta volna. Ámde az ármány, izgatás, bujtogatás a küldöttség visszatérte után azonnal s nagyobb mértékben, mint az elıtt bármikor, megkezdte mőködéseit. És miután ezen irány magától a tartományt kormányzó bántól eredt, s benne mint középpontban egyesült, és az összes kormány-hatalom minden kezelőjét eszközül használta fel a kitűzött célra; kivált pedig miután ez irány a hatalmas udvari párt által minden áron s mindennemő eszközökkel gyámolított: lehetetlen volt diadalmat nem nyernie a reactio fő erösségévé lett Horvátországban.

1848.

A zágrábi
mozgalmak
első hatása a
szerbekre.

Az újvidéki
küldöttség.

A zágrábi küldöttségnek példája nem maradt ugyan hatástalan a szerbek között, de hasonló törvénytelen lépésre eleinte még sem ragadta el ezeket, míg az izgatás hevesebben meg nem indított Horvátországból. A hatás közvetlenül abban nyilatkozott, hogy Ujvidék városa, szinte küldöttséget intézett a maga kebeléből, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba, az országgyűléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is tanuságát adandó, a küldöttséget ápril 8-kai kerületi ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy bár kívánataik nagy részét a rendek már önként teljesítették, még más óhajtásaik is vannak: több kérelmi pontokat nyújtott be, azzal végezvén szavait, hogy « a szerbek ezentúl Magyarországért és a magyarokért élni halni készek. » A kérelem főbb pontjai következők: ők a magyar nyelv diplomatikai méltóságát és elsőbbségét minden köz álladalmi viszonyokban szívesen elismerik; de viszont kívánják, hogy az ő nemzetiségök is elismertessék, s nyelvek használata a magok ügyeiben, az egyházi beligazgatásban törvény által erősítettessék meg. Vallásuk függetlensége és szabadsága, egyházuknak, iskoláiknak s egyéb intézeteik és alapítványaiknak a nemzeti gyűlés általi igazgatása szinte törvény által biztosítottassék. A szerzetes klastromok, birtokaikra nézve biztosítassanak, elvett birtokaik adassanak vissza. A szentszékekhez arányos számmal világi óhitű egyének is alkalmaztassanak. Egyházuk az unio és propaganda ellen biztosítottassék, elvett templomaik adassanak vissza. Nemzeti gyűlést, egyházi ügyeik rendezésére, ezentúl évenként, felsőbb engedelem nélkül is tarthassanak. E nemzeti gyülekezeti választassanak nem csak az érseket és püspököket, hanem az iskolai főigazgatót s alapítványaik kezelőit is. Főpapjaik a kath. főpapok közt kor szerint üljenek a törvényhozásban. A közhivatalokban aránylag óhitűek is részesíttessenek. A végvidék egyházi és iskolai ügyei is a nemzeti gyűlés által igazgattassanak. A vég-

vidék politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tétetvén, a katonai kormány alól felszabadíttassék.

A küldöttségnek Kossuth válaszolt. Előadván, hogy miután a vallások teljes egyenlőségének s viszonyosságának elvét a törvény megállapította, a szerbek is úgy tekinthetik e törvényt, mint kívánataik teljesítését. Az elv alkalmazása, részletes intézkedés azonban a vallási viszonyokról nem ennek, hanem a jövő, képviselőten alapulandó országgyűlésnek hivatása. Egyéb kívánataikra nézve pedig ekképen válaszolt. « Mi az országgyűlési képviselőtet illeti, miután a törvény, nyelv és valláskülönbség nélkül, egyenesen a polgárok számát vette alapul, e tekintetben panasza Magyarországon már többé senkinek sem lehet... Ugy van a dolog a hivatalviseléssel is. A hivatalokra nézve ezentúl nem szabad annak határozni, ki minő nyelven beszél házi körében s melyik templomban imádja istenét; nem szabad a nepotismusnak, protectionnak és kasztok érdekeinek befolyással lenni; hanem csak az lesz a kérdés: alkalmas-e valaki?... A szabadság közzétételével lehullottak a korlátok, melyek eddig a legdúsabb tehetséget is homályra kárhoztatták. Most szabad a tér mindenkinek. A sajtó azon eszköz, mely által az ész kivívhatja magának a legalacsonyabb körből az összes nemzet bizodalját.... Ki például miniszterségre alkalmas, ha a szerb nyelvet beszéli is, meg fog választatni, ha benne összpontosul a nemzet bizodalma. A kisebb hivataloknál mindazáltal maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet s vallásbeliek alkalmazását, miután az érdekek kiegyenlítése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete megkívántatik a kormányban, hogy jól kormányozhasson. A határörvidéket illető kérelemre végre, megjegyezvén, hogy ugyanaz az összes nemzet kívánsága is, kijelenté, hogy bár annak végrehajtása sok nehézséggel jár s azért 24 óra alatt meg nem történhetik, hiszi mindazáltal, hogy azt ezután semmiféle fondorlat meg nem gátolhatja.

A küldöttség, mely hálakifejezésekkel távozott, Kossuthal utóbb magán értekezletbe is bocsátkozott. És itt e beszélge-

Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire.

A küldöttség magán értekezlete Kossuthal.

tésben árulták el a szerbek először, hogy ők a közös szabadság nyerevényeivel még nincsenek megelégedve; itt adták előjeleit lázadási készségöknek legelőször. Kossuth, mint már megerősített miniszter, reményét fejezte ki a küldöttség előtt: hogy miután a szerbek a közös jogokon kívül egyházi és iskolai ügyekben önkormányzást, s ez által, mihez még szabad sajtó és egyesületi jog is járul, nemzeti nyelvök szabad fejlesztésére minden alkotmányilag lehetséges biztosítékot megnyertek, őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös hazához. A küldöttség egyes tagjai erre párbeszédbe ereszkedtek a miniszterrel a nemzetiség értelmezése felett. Némelyek közölök elismerték, hogy a nyerevények nemzetiségekre nézve is jelentékenyek és a külön kormányzatot nem tartják szükségesnek a nemzetiség további fejlesztésére. Voltak azonban közölök, kik ellenkezőt állítanak, s a külön nemzetiség eszméjétől elválhatatlannak mondták a külön kormányt. De bár ekként eltértek is egymástól, abban mindnyájan meggyeztek, hogy a küldöttség egyik tagja sem nyilvánította megnyugvását Kossuth kijelentésében. Sőt egyik tag, Sztrati-mirovics György, a déli szlávok várakozásairól s igényeiről kezdett szólani, s nyilván kijelenté, hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében, Pozsonyban nem teljesítenének, másutt fognak erre nézve segílyt keresni. E szavakat balul érteni nem lehetett, mert azoknak értelme más nem lehetett mint, hogy ha a szerbek olyféle külön territoriumot, minőt már 1790-ben kértek Bécsben II. Leopoldtól, s olyféle külön kormányt, minőt a zágrábi küldöttség Bécsben kívánt, Pozsonyban nem nyernének, azt fellázadás által ügyekeznek szerezni magoknak. Kossuth már elébb biztosította a küldöttséget, hogy a szerbeknek minden méltányos kívánságait óhajtja ugyan teljesíteni; de egyszersmind világosan kijelentette, miképen a haza bármely részének elszakításában, «hogy ott magoknak külön országot csináljanak», megegyezni soha sem fog. Most azonban meg kellett győződnie, hogy a hazafiság és szabadság elveit kimerítő néze-

teiről a küldöttséget meggyőznie nem sikerült; Sztratimirovics fenyegető szavai által tehát felingerelve, a beszélgetést e szavakkal vágta ketté: «Azon esetre (ha tudniillik a szerbek, mint Sztratimirovics mondá, igényeiknek másutt keresnek kielégítést,) köztünk inkább a kard döntsön.» A küldöttség, haza térvén, nem mulasztá el a miniszter szavait akként értelmezni a nép előtt, mintha azok által egyenesen ellenséges szándékait akarta volna a szerbek ellen kijelenteni a magyar kormány.

A szerbek méltánytalansága, minél fogva ők, miután valásukra nézve a katolikusokkal, polgári jogaik tekintetében a magyarokkal mindenben egyaránt jogosítottak, még külön, az állam egységével megférhetlen politikai nemzetiséget is követeltek, annál kiáltóbb volt, minthogy magok igazságosak sem akartak lenni oláh hitsorsosaik irányában. A görög nem egyesült vallás hívei közt, kik valamennyien a karlóczai érsektől függtek, az oláh nemzetiségűek nagy többségben valának. Az uralomra vágyó szerbek mindazáltal, az évek hosszú során, oly felsőséget vívtak ki magoknak az oláhok felett, hogy püspökeiket s más egyházi tisztviselőiket, a szent székek tagjait, az iskolai igazgatókat és tanítókat, az alapítványok kezelőit stb. majdnem kizárólag szerbekből választották, s e felett az egyházi és iskolai beligazgatás nyelvül is saját szerb nyelvöket tolták fel az oláhokra. A panaszok e miatt az előtt is számtalanok voltak; de a követelésteljes szerbek, a kormánynál mindig túlsúlyt tudtak szerezni magoknak, minél fogva a panaszoló oláhok jobbára elégtétel nélkül utasítottak el. Most e kérelmeikben még azt is követelték a szerbek, hogy nyelvök használata az egyházi és iskolai igazgatásban törvény által erősíttessék meg.

Az oláh nemzetbeliek értelmesebb része tehát, mely őszinte csatlakozással üdvözölte a hazai állapotok reájok nézve is üdvös átalakulását, nagy indignatióval utasította el magától az újvidéki küldöttség méltánytalan követeléseinek solidaritását. Több rendű nyilatkozatot tettek közzé, melyek egyi-

Az oláhok felszólalása a szerbek ellen.

1848.

kében keményen megróvják a szerbeket, hogy most, «midőn a politikailag újjá született hazában, visszanyert jogai fenntartására, mindenfelől és mindenek közt egységnek kellene lenni, annak felbontására törekszenek, az országban külön országot akarnak alapítani.» Másikában felszólítják az összes oláhságot, hogy «a magyarokkal kezét fogva, igyekezzenek magokról lerázni a ráczi igát, s a ráczi püspökök helyett, kik az oláhokat vakságban tartották s nyomorgatták, magoknak oláh egyházi főpásztorokat kérjenek.» És az oláhok e törekvései a szerbek ellenében bizonyára hasonlíthatlanul egyezőbbek voltak az igazsággal, mint a szerbek követelései a magyar nemzet irányában.

Az országgyűlés vége.

Ezen nemzetiségi mozgalmakat kellő figyelemmel kísérni sem ideje, sem érkezése nem volt már az országgyűlésnek. Mindenki forróan óhajtotta annak mennél előbbi bevégeztetését: a rendek, kik nemesi küldöik iránt már is nagy feleletterhet vontak vállaikra, nem különben mint a nemzet többi osztályai, melyek egy képviseleti törvényhozás által óhajtották végrehajtani az ország új szervezését, és a miniszterek, kiket roppant munka várt az új kormányzati mechanismus megindítása tekintetében. A fejedelem e közkívánat szerint april 10-kére határozta az országgyűlés berekesztését. E végső napok alatt mind a két táblánál majdnem folytonosak valának a gyűlések, a legszükségesebb törvények megalkotása végett. A megyei szerkezet átalakításán kívül, mit már fentebb érinténk, még csak a gr. Széchenyi István, közlekedési miniszter, által benyújtott azon törvényjavaslat keltett fel élénkebb vitatkozást, mely szerint a miniszteriumot felhatalmaztatni kívánta, a jövő, fél év múlva tartandó országgyűlésig tíz millió ft. hitel nyitására. Ezen öszveg jobbára a megkezdett s más szükséges közmunkákra, vasutakra, vízszabályozásokra stb. vala fordítandó. A rendek közül sokan félték ily terhet haza vinni küldöikre, kiket a robot és dézma rögtöni eltörlése anyagi érdekeikben pillanatnyilag különben is egynémi zavarba hozott. De hosszú vitatkozások után

végre ez is megszavaztatott. A törvények, szám szerint harminczegy, melyeknek főbbjei a felelős miniszterium alakításáról, az országgyűlés évenkénti üléseiről, a népképviselőtről, Magyarország s Erdély egyesítéséről, a közös teherviselésről, az urbéri terhek és tized megszüntetéséről, az ősiség eltörléséről, a megyei igazgatásról, a sajtóról, a vallási egyenlőségről, a nemzetőrség felállításáról stb. szólnak, végre elkészültek. Az új miniszterium személyzete april 7-dikén megerősített s három nappal utóbb a király a királynéval, Ferencz Károly s ennek fia Ferencz József, praesumtiv trónörökösök, kíséretében maga is Pozsonyba érkezett.

Ezen körülmény, hogy a törvények szokásos sanctiojára a király személyesen megjelent, és nem, mint néha történt vala, a dynastia más valamely tagja által helyettesítette magát, most különösen nagy jelentőséggel birt a történetek után. A magyar nemzet azt méltán annak jeléül tartotta, hogy a dynastia, bár csak a körülmények hatalmától kényszerítve, egyezett meg az ország kormányzati átalakításában, azt, miután megtörtént, őszintén elfogadja s tiszteletben tartandja. Az pedig, hogy a királylyal együtt még a trónhoz legközelebb álló két főherczeg is megjelent, még inkább nevelte a dolog fontosságát és megszilárdította a nemzet bizodalját a dynastia őszinteségében: a két praesumtiv trónörökös részvétele mintegy a jövőre is szentesíteni látszott az új törvényeket. Nem csoda ennél fogva, hogy az öröm és lelkesedés oly zajos kitörésével üdvözöltetett megérkeztek a király és kísérete, minőt még kevés fejedelem tapasztalt a maga népétől.

A király, a királyné s a főherczegek, nemzeti szokás szerint, egy fényes országos küldöttség által fogadtattak s mindnyájan külön üdvözöltettek. A király válasza csak rövid, de kedélyes vala: «Örömmel jöttem hozzátok, — így szólott magyar nyelven, — mert kedves magyar népemet most is olyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kívánva kívánom a hű rendeket magam körül látni.» A ki-

ráltné nyelvünket nem értvén, latinul felelt. Ferencz Károly a maga és fia nevében egyebek közt a következőket mondá szinte magyar válaszában: «...Ugy tartom, hogy minden, mit e nemes lelkű nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak óhajtani lehetett, azon törvényekben, melyek szentesítése ünnepében résztvenni különös nyereségemnek tartom, bőven fellelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jobban nem kívánhatja...»

Más nap, april 11-kén, minden örömben és fényben uszott Pozsonyban, hol a maga előjogairól s privilegiumairól önként lemondott arisztokratia oly dicsően, mint soha még egy ország nemessége sem, vala bevégezendő a maga, eddig kizárólag gyakorlott, törvényhozási eljárását. Nem fogunk hosszan mulatni a fő arisztokratia és főpapság számtalan fel s alá léptető fényes fogatainak s még fényesebb nemzeti díszöltözetének elbeszélésénél; sem azon, különben nagyszerű jelenetet nem írjuk le, melynek látása bizonyosan minden idegen nézőre meglepőleg hathatott, midőn a rendeknek s az országgyűlési ifjuságnak több százból álló, részben szinte fénytől csillogó, részben egyszerű nemzeti öltözetű serege, komoly méltósággal, az ország házából a primási palotába vonult, hol, szokás szerint, valamint a megnyitó ugy befejező királyi ülés is tartatott. Legyen elég megjegyeznünk, hogy bár ez volt Magyarország nemességének utolsó hivatalos és országos rendi fellépése, mégis mindenütt, az élemedett törvényhozókon, kiket hajdan «*patres patriæ*» czímmel szerezett megtisztelni a honi diákosság, nem különben mint az ifjuságon, mely a «*haza reményeit*» képviselte, csak örömtől sugárzó arczokat lehetett látni a nemzeti átalakulás szerencsés, békés sikerülte miatt.

A reformok szentesítése.

A király, környezve a nádor főhercegtől s az új kormány tagjaitól, tíz óraker a terembe lépven, a lelkesedés zajos kitérőseivel üdvözöltetett. A királyné a karzaton jelent meg a két főherceg, Ferencz Károly és Ferencz József, kíséretében. Következett a király által szentesített törvényczikkelyek ünne-

pélyes átadása, mely alkalommal azon nagy hivatást, melyet ekkorig az udvari kancellár szokott végrehajtani, a miniszterium elnöke, gróf Batthyáni Lajos, teljesíté. A király beszéde következő:

« Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találok fel a maganét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nem csak teljesítettem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát.»

A teremet ismét a kitörő lelkesedés zaja tölté el, melyet aztán István főherczeg nádor erős, mély érczhangja némított el néhány percze. Szép beszéde, mely a jelenlevőket mélyen megindítá, s mely helyenként hangos felkiáltásokkal szakított meg, következő:

« Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hív magyarjait, minthogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben személyesen megjeleni méltóztatott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk újjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson: hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: úgy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocszal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt óhajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk. » —

A király az udvar többi tagjaival még az nap visszatért Bécsbe. Az ország rendei pedig az utolsó elegyes ülésbe gyűltek. Miután itt a szentesített törvények, szokás szerint,

1848.

még egyszer felolvastattak, s a nádor-királyi helytartó a rendektől elbucszott; ezek nevében pedig neki Zarka János, személynök s alsó házi elnök, hatalmas segedelméért az átalakulás keresztülvitelében, hálás köszönetet mondott: az ország karai s rendei szétoszlottak. Pozsony, mintegy két század óta az országgyűlések rendes székhelye, mely utóljára látta kebelében az ország rendi törvényhozását, s talán utóljára a szabad, önálló Magyarország képviselőjét, elnémult, csöndessé lett. Az országgyűlési pártviták s nemzeti ünnepélyek zaját azonban nem sokára ágyuk dörgése váltotta fel.

Az új kormány ápril 14-kén érkezett le az ünnepies fényben úszott Budapestre. A lakosok minden osztálya s mindkét neme minden lehető megtett, hogy a miniszterium megtelepedését a fővárosban valóságos nemzeti ünneppé avassa fel. Más nap a fővárosi csendbizottmány, utolsó ülésére gyűlvén össze, hivatását bevégeztnek nyilatkozatá, s a rend további fentartását a működését megkezdett miniszterium kezébe tette le. Egy hónapi rövid, de erélyes működéseire megnyugvással tekinthetett vissza e bizottmány. Mert bár néha hivatási körén túllépve, az ország összes ügyeire forradalmi modorban gyakorolt befolyást: neki köszönhető leginkább mégis, hogy a rend, személy- és vagyonbátorság a leghevesebb mozgalmak idején is egy perczre sem lőn megtámadva a fővárosban. A tény érdemében osztozott vele kétségkívül a főváros lakossága is, kivált a nemzetőrség, mely fényesen bebizonyítja, hogy oly időben, midőn a gyanú a gyűlötséghez oly közel áll, s csak egy szikra kell, hogy a szenvedélyek heve lángra lobbanjon, a honpolgárok tűzhelyeit magok a honpolgárok legbiztosabban védik meg.

Ápril 15.

Ügyanezen napon tartotta Bécsben a magyar királyi udvari kancellária is utolsó ülését, melyben a miniszterium abbeli rendelete olvastatott fel, hogy a kormányshatósága ezentúl végkép megszűnvén, az a hozzá benyújtott iratokat s általa tárgyalt ügyeket a miniszteriumhoz tegye által.

Szögyény László, alkancellár, ezután a kormányzékot fel- 1848.
oszlatoznak nyilvánította.

A reformok korszaka, mely az 1825-diki országgyűléssel nyílt meg, végét érte; a politikai átalakulás, melyet a nemzet husz éven keresztül ernyedetlenül tervezett, szorgalmazott és munkált, ezernyi akadályok daczára is szerencsésen befejeztetett: a jogegyenlőség, a népképviselő s a felelős parlamenti kormány betetőzte a szabad alkotmányosság épületét; s a nemzet, biztosított törvényes függetlenségében, önmaga lett urává sorsának.

ÉRTELEM ZAVARÓ HIBÁK.

Lap	sor	e helyett	olvasd
152	16 felül	névet	nevét
182	3 felül	reformpárt	a reformpárt
187	9 felül	teintélye	tekintélye
320	1 alul	kijelentett	kijelentetett
327	3 alul	jogo	jogot
353	10 alul	ezekken	ezekben
364	2 alul	törvényhozáson, kívül	törvényhozáson kívül,
391	11 alul	eszközlésük	eszközlésünk
465	12 alul	egy más	egy s más
473	11 felül	országban	országban
476	2 alul	megszilárdítás avégett	megszilárdítása végett
635	14 felül	összerkesztésénél	összeszerkesztésénél
682	18 felül	vívtunk ki	vívtuk ki
697	8 alul	illyr-horvát,	illyr-horvát párt,

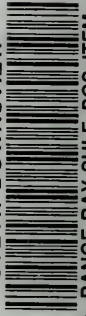
DB
934
H8
köt.2

Horváth, Mihály
Huszonöt év Magyarország
történelmeből

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 29 25 05 006 9